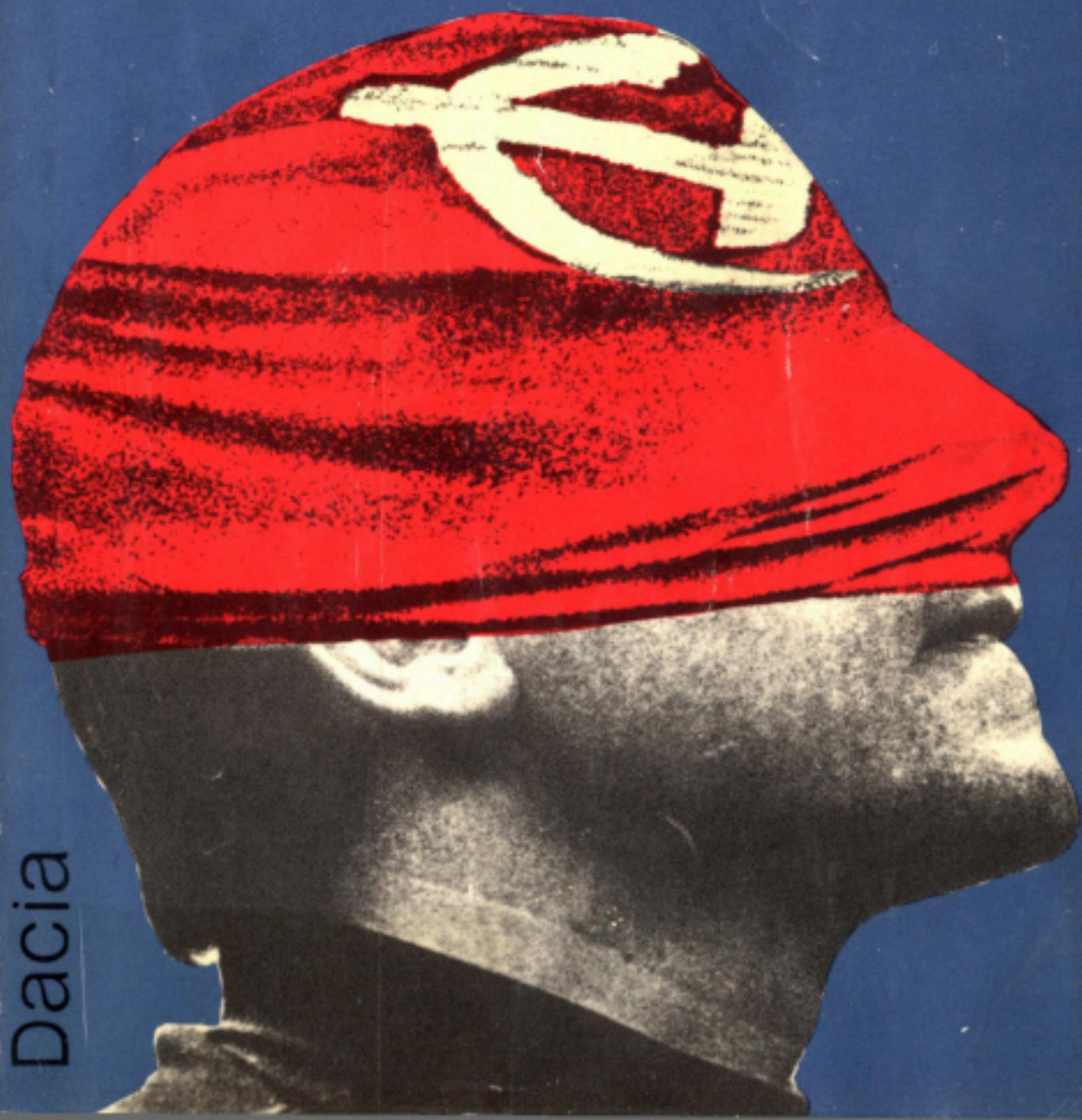

TOMPA ISTVÁN

**HOGYAN
TÖRTÉNHESETT?**

Dacia

TOMPA ISTVÁN

HOGYAN TÖRTÉNHESETT?

[Erdélyi Magyar Adatbank]

**A könyv a Magyar Művelődési és Közoktatási Minisztérium
anyagi támogatásával jelent meg.**

[Erdélyi Magyar Adatbank]

TOMPA ISTVÁN
**HOGYAN
TÖRTÉNHESETT?**

DACIA KÖNYVKIADÓ
KOLOZSVÁR, 1995

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A könyv fedőlapját UNIPAN HELGA készítette

ISBN 973-35-0461-0

I

Novemberi délután, Kolozsvár egyik legnagyobb éttermében banketthez terítettek, méghozzá a magas rangú, különlegesen igényes vendégek számára érvényes szabályok szerint. Amint szaknyelven mondják, a „mise en place” rendezés, terítés valóságos remekmű. A hét-nyolc vendégre tervezett díszhely előtt ügyesen elhelyezett tízszemélyes asztalok mellől mindenki mindenkit lát, senki sem érezheti magát szélre szorítottnak, minden meghívott együtt van, de ugyanakkor bizalmasabb partnereinek közvetlen társaságában. Minden teríték előtt poharak egész sora glédában, nagyság szerint. A cég márkás porcelánja, evőeszközök ütegei csillognak. Minden asztalon virág-kompozíció, gyertyatartók...

Jelentős politikai személyiség látogat Kolozsvárra, vagy nyugati nagykövet, ki valamilyen oknál fogva ilyen nagyszabású rendezvényen igyekszik jelenlétét emlékezetesebbé tenni? Nemzetközi tudóskongresszus befejező aktusára kerül sor, s a rendezők minden erőfeszítéssel fel akarják használni a rendelkezésükre álló bőséges anyagi kereteket?

De ilyen összejöveleket már jó ideje olyan helyeken rendeznek, ahova avatatlanok, egyszerű járókelők tekintete nem hatolhat be, mint például az Egyetemiak Házának zárt forgalmú étkezdéjében, vagy más hasonló helyen. A nagyon elegáns, választékos, szellősen, zsúfoltság nélkül elrendezett bankettek ideje már lejárt. „Csak takarékosan, elvtársak! A dolgozók végül is azt hihetnék, hogy...”

Pedig ide most sem külföldi személyiség nem érkezik, sem pedig nyugati nagykövet, de még nemzetközi tudósösszejövetel sem bankettezik.

Csak arról van szó, hogy a megye kereskedelmének főnöke, a megyei pártbizottságnak, a megyei néptanács végrehajtó bizottságának tagja, a helyi közélet régi, közismert alakja, „második műszakban” irodalmár, néhány regény és elbeszéléskötet szerzője, nyugalomba vonul. Volt munkatársai, a vezetése alatt álló vállalatok igazgatói, felelős beosztású személyzete, kiknek kerek két évtizeden keresztül gazdája volt, a maguk kezdeményezéséből búcsúbankettet rendeznek számára.

Figyelembe véve, hogy a kilencszáznyolcvannégyes esztendő őszén történik, ezt enyhén szólva rendhagyó eseménynek lehet tekinteni.

Jó néhány esztendeje a nyugdíjaztatást, nyugalomba vonulást lehetőleg teljes csendben kell elvégezni, minden hűhó, láрма és külsőség nélkül. Ebben az esetben a fényes bankettet nyilván az „illetékesek”, a megye főnökségének tudtával és beleegyezésével szervezték. Az összejövetel hivatalos része az ünnepelt kívánsága szerint rövid volt. Az üdvözlő búcsúszónoklatot persze el kell viselni. A kissé természetes hölgy, kire ennek elmondása hárul – a kereskedelmi pártszervezetek titkárnője –, kellő szónoki tapasztalattal rendelkezik, országos értekezleteken, sőt a legutóbbi pártkongresszuson is beszélt Bukarestben. Most mégis félreismerhetetlen lámpalázzal olvassa mondókáját a gondosan gépelt kis lapokról, sorolja a búcsúztatott érdemeit, erényeit. Régi káderminősítések szabvány-szövegeire emlékeztető mondatok, sejtetve, milyen nehéz, ve-rejtékes munka árán születhettek. A lámpaláz és izgalom egyébként érthető. Bizonyára kényesnek érzi a hölgy a rábízott feladatot, szeretne minél hamarabb és baj nélkül túl lenni rajta.

Az ünnepelt válasza következik. Mintha szándékosan el-lentéte kívánna lenni az elhangzottaknak. A rögtönzés látszátával, minden írott szöveg és előregyártott fordulat használata nélkül, csak futólag említi, hogy a második világháborús front átvonulásával kezdődő negyven év kemény szolgálata után tesz most pontot. Nyilván ízléstelennek tartaná tisztségeit, felelős megbízatásait felsorolni. Ehelyett volt munkatársaival, a hatásköre alá tartozó vállalatok vezetőivel, az alkalmazottaival kialakult meleg, emberi kapcsolatról szól, kilátásba helyezi, hogy mint a „csapat” volt tagja ezentúl is szurkol nekik nehéz feladataik teljesítése közben, ő maga pedig ott kísérel meg tenni valamit, ahol csak a saját ereje és képességei szabnak határt – az irodalom rögös útjain.

Fergeteges taps és tetszésnyilvánítás. Ezzel vége is minden ceremóniának. Már csak az vár megfejtésre, miként, milyen okoknál fogva kerülhetett sor erre a rendhagyó, általános és hivatalos gyakorlattól elütő, szinte tisztesnek és méltányosnak tűnő búcsúztatásra.

Hallgatólagos, az időkre és viszonyokra nagyon jellemző kiegészés eredményeként. Látszólag teljesen békés konszenzus nyomán. A két oldalon persze nagyon eltérő indokokkal.

A hatalom megszabadul az utolsó magyartól, ki megyei hatáskörű hálózatot vezet közvetlenül, ki magyar voltát számukra elviselhetetlenül még azzal is hangsúlyozza, hogy író-

ként szerepel s könyveket, elbeszéléseket tesz közzé magyarul, saját neve alatt. Eltűntetik ezt a régi vágású, megközelíthetetlennek tartott embert, ki legkisebb jelét sem adja annak, hogy a hódolatot követelő elvárásokat teljesíteni szándékozik, ki még arra is képes volt, hogy a szükséges jóváhagyást kimerőszakolva épp akkor utazzék szabadságra, s épp Magyarországra, mikor egy évvel ezelőtt a pártfőtitkár-államfő Kolozsvárra látogatott...

A maga érveit már sokszor és alaposan számba vette.

Megyei hatáskörű, nagy gazdasági egységek élén már ő az utolsó magyar főnök. A számarányokra, egy-egy látszatjelenségre vonatkozó hallgatóságos szabályokat is régen felrúgták. Minisztere, F.J., aki a csúcson képviselte utolsóként az „etnikumot”, néhány éve eltűnt már a színről. Az egész lakosság áruellátása, melyért jelenlegi beosztásában közvetlenül felel, az általános gazdasági helyzet eredményeként folyamatosan, feltartóztatathatatlannal romlik, növekvő elégedetlenség tárgya. Egyre kisebb befolyása van annak, hogy ki és miként dolgozik ennek a megyei hálózatnak az élén. Miniszterek, miniszterelnök-helyettesek röpködnek sűrű időközökben hivatalukból, azzal az indoklással, hogy feladataiknak nem feleltek meg, vagy pedig minden nyilvános indoklás nélkül. Egy megyei kereskedelmi igazgató „kizsigerezésére” abban a pillanatban lehet okot találni, amikor csak a felettesek óhajtják...

Október végén megérkezett az alminiszter, a vezetőségi ülésen felsorolták a leköszönő igazgató érdemeit, mindenki csak szépet mondott és nyájasat. November elsejéig még ő ír alá mindent, utolsó munkanapján begyűl az igazgatóság minden munkatársa az irodájába, ajándékokat hoznak, ő mindenkitől külön-külön is elköszön. Ezzel vége.

Az új általános választásokig, a következő év márciusáig meghívják a megyei tanács végrehajtó bizottságának üléseire – hiszen formailag még tagja ennek a testületnek –, aztán elhallgat a telefon, hivatalos ügyekben nem keresik többet.

Évek teltek el azóta. A nagyvilágban eseményektől terhes esztendő, számára pedig szinte a teljes csend ideje. Senki se hova sem hívja a hivatalos fórumok közül, senki sem kíván tőle semmit. E tekintetben mintha a teljes súlytalanság állapotában lebegne.

Ül napról napra az íróasztala mellett és befejezi a regényt, amelyet még nyugdíjaztatása előtt kezdett meg. Másfél éve bukácsol a kézirat kiadó és cenzúra között.

Egyetlen nagy tennivaló maradt még hátra. Ezt el kell végeznie, amíg még ereje van hozzá, amíg még fizikai és szellemi képességein nem érzi a nyilvánvaló hanyatlás jeleit. Min-

den késedelmeskedés, halogatás azzal a veszéllyel fenyeget, hogy a munka befejezetlen marad...

Készülődik reá már több mint két éve.

Előbb hónapokon keresztül tervezgetett. Mikor már befűzte volna az írógépbe az első oldalt, újabb haladékot adott magának azzal az indokkal, hogy előbb fel kell elevenítenie, megszereznie kell mindazt, ami rendelkezésére áll.

Átlapozta tehát az utolsó tizenhét év hivatali jegyzetfüzeteit – ennyit őrzött meg –, kiírt belőlük mindent, amiről úgy gondolta, hogy szüksége lehet reá.

Azután a sok esztendőn keresztül felhalmozódott, különböző dobozokban, iratgyűjtőkben hányódó fényképek következtek. Saját és rokonoktól reá maradt fotók. Mindeniket kézbe vette, megállapította, körülbelül mikor készülhettek, aztán hozzávetőleges időrend szerint sorba rakta őket. Ez is belekerült néhány hétbe.

Végül a levelek következtek. Amiket kapott, vagy feleségének, anyjának, nagybátyjának írt. Aztán az anyja halálakor átvett iratcsomó darabjaira került sor. Megrázó olvasmány, bátyjának levelei, a kényszerlakhely kín-keserves esztendeinek tanúságai... Jegyzetekkel, számokkal ellátva ezek is a helyükre kerülnek.

A legfontosabb „forrásmunkán” – saját naplószerű feljegyzésein nincs mit rendeznie. A tizenegy éves korától írt beszámolók ott állnak hét füzetben iratszekrényének mélyén. Pontosán tudja, mit hol találhat benne, csak akkor kell felütnie elmélyült újraolvasás céljából, mikor azokhoz az évekhez ér.

Nincs tehát további ürügy a halogatásra!

Ha valaha könyv lesz belőle, s másnak olvasásra a kezébe jut, amúgy is világos, hogy magáról írta.

Egyes szám harmadik személyben, nevének kezdőbetűivel T.I.-nek jelölve meg magát.

Ezzel is érzékeltetni szeretné, hogy a kíméletlen tárgyilagosság igényével szeretne közelíteni mindahhoz, ami történt, nem a személyes visszaemlékezések, andalgó nosztalgiák, még kevésbé az öngazolás rejtett szándékával.

Amit átélt, abban tulajdonképpen nincs semmi rendkívüli. Nem a kiemelkedő „nagyok” közé tartozott, pikáns adalékokkal tehát róluk nem szolgálhat. Kegyes véletlenek eredményeként sem hóhér, sem áldozat nem lett belőle – bár ez is könnyen megtörténhetett volna –, hajmeresztő kegyetlenkedésekről, azok részleteiről nem számolhat be.

Hát akkor mi indokolhat egy ilyen vállalkozást? Ki kell mondania: saját erkölcsi megsemmisülésének eszközévé vált.

Úgy szép lassan, észrevétlenül, apró kis szeletekben, külön kis magyarázatok kíséretében.

Erre nincs mentség, nincsenek „enyhítő körülmények”!

Maga a tény nem is szorul bizonyításra. Már most mondja és még hangosabban, könyörtelenebbül fogja mondani a jövőben a közösségi tudat és ítélet.

Egyetlen tennivaló marad hátra. Ha ugyan erőt és „gusztust” érez hozzá valaki. Annak felderítésében segédkezni, hogy mindez hogyan történhetett. Adalékokkal szolgálni annak megértéséhez, miként működött és hatott a megtevesztés és megtevesztődés, a torzítás és torzulás sajátos technikája, módszere, aminek eredményeként feltételezhetően jó szándékoktól vezettet, normális emberek is e szörnyű világ kiszolgálóivá váltak.

Nem mintha valami kizárólagosságra tarthatna igényt ezekben a közlendőkben. Bizonyára nélküle sem marad semmi lényeges felderítetlenül, megértetlenül vagy magyarázat nélkül.

De egyedüli lehetséges tettként, a még hátramaradó napok, hónapok, talán évek egyedüli értelmeként ez marad.

Hiszen az alagút végét még nem látni!

Tehát a „fekete doboz” szerepére vállalkozik, melyet légi katasztrófák okainak, körülményeinek pontos felderítéséhez szoktak használni. Mint minden hasonlat, persze ez is sántít, ez is vitatható. Nyilván nem ő lesz az egyedüli „fekete doboz”, és sok lesz a túlélő tanú.

De lehet, hogy az általa tárolt információknak is van valami haszna. A többivel összevetve talán valamicskével pontosabbá, árnyaltabbá teheti a nagy kérdésre adandó válasz néhány részletét.

A kitűzött cél szempontjából személyes sorsa, pályája mellékes és másodrendű, részleteinél öncélúan elidőznie nem szabad. De elkerülhetetlenül saját életdarabjainak szövetét kényszerül boncolni majd. Mert a megfejtendő folyamatokat tetten érni, okait, összefüggéseit felderíteni csak „élőben”, emberi cselekedetek, gondolatok, magatartások vizsgálatával lehet.

A szervezet anatómiáját, élettani összefüggéseit csak valószínűsítő tetemek szétvagdosása árán ismerhették meg. Kóros folyamatok eredményeként bekövetkezett elváltozások tanulmányozása ugyanezt feltételezi.

Ebben a megközelítésben arról van szó tehát, hogy más lehetőség híján a kutatás számára elkerülhetetlen „élveboncolást” megkísérli önmagán végrehajtani, saját sorsából annyit használva fel, amennyi e cél érdekében szükségesnek mutatkozik.

II

Tizennyolc évesen, 1942 júniusában az érettségít követő napokban valamiféle összegezést, eligazítást fogalmaz T.I. a maga számára naplója második kötetének utolsó lapjain. Mint meg is írja, erre a többi esemény mellett az szolgál alkalmul, hogy a füzet betelt, s nem tartja ildomosnak lezárni néhány tartalmasabb mondat nélkül. Úgy mellékesen megjegyzi: „A kezem alig akar engedelmeskedni írás közben, reszket a sok úszástól és teniszéztől.”

A hitvallás itt már büszke és egyértelmű: „A szocializmus adta meg emberi öntudatomat... Elköteleztem magam egy eszmének, egy mozgalomnak, melynek nagyon sokat köszönhetek. Kiragadott abból a tunyaságból és szürkéségből, mely olyanná tett volna, mint amilyenek azok, kiket legjobban megvetek, akik anyagi jólétükkel, apró szórakozásaikkal és improduktív semmittevésükkel élnek vagy halnak...”

De nem ezek a kijelentések gondolkoztatják most el T.I.-t, hanem az utolsó mondat.

„...még csak azt szeretném elérni, hogy a belső láng, ami kezdettől fogva égetett és hajszolt, ne lobogott volna el hiába, s egyszer majd, életemnek legszebb egy vagy két évében legyen elég erőm és lendületem megírni mindent, ami történt, a magam nagy regényét, csak magamnak, egy másokért dolgozni akaró, önmagáért élő élet történetét, mely ezáltal lesz teljes, mint a kör, ami önmagába visszatér, s csak így jó, így befejezett.”

Ünnepélyesen, vélt emelkedettséggel vetette annak idején papírra ezeket a gondolatokat. Most gunyorosan torznak tűnnek, szorongva olvassa újra őket.

Közel fél évszázad távolából ezek lennének most életének „...legszebb egy vagy két éve...”, mikor a nagy összegezéshez hozzáfog?! Ha akkor, kilencszáznegyvenkettőben, a háború kellős közepén, érettségi bankettek egész sora után, az ellenségesnek érzett környezetben is reményektől feszülő fiatalember megsejthette volna, negyvenöt év után, mikor a „maga nagy regényét” írni kezdi, milyen lesz körülötte a világ...?!

Szerencséjére vagy szerencsétlenségére nem sejtette!

Ismételni azt, ami a suttagó beszélgetések tárgya, miután a jelenlevők meggyőződtek arról, hogy zárva ajtó, ablak, s nincs telefon a közelben – nem akarná. Sem azt, ami a távolabbi világból jól ismert hullámhosszokon hangzik el nap nap után az itteni valóságról.

Csak azt van joga elmondani, amit a maga élményeiből, gondolataiból adhat mindehhez hozzá. És tárgyilagosan...

Legfőképpen nagy gonddal ügyelve arra, nehogy a maga feltartóztathatatlan biológiai romlásának hangulatát, árnyalatait vetítse ki a külső világra. Nehogy azért lásson valamit repedezettnek, lebomlónak, rosszabbnak a tegnaphoz képest, mert ő maga – bár most még alig érzi – egyedként, élettanilag elkerülhetetlenül ezt a folyamatot éli át...

A nagyon igazat mondás hosszú, fárasztó és nagyon veszélyes menetelésnek tűnik egy keskeny hegygerincen, két szédítő mélység között. Sem az elhallgatás, szépítés, sem a nyomasztó negatívumok eltúlzásával nem szabadna letérnie a hitelenség útjáról. Nem valami nagy, általános, mindenkire érvényes igazsághoz képest! Ennek egyénileg senki sem birtokosa. Hanem csak a maga személyes, legjobb lelkiismerete szerinti valósághoz képest.

Íme tehát következék egy rövidke pillantás maga körül 1988 februárjának utolsó napjaiban.

Mintha egy üvegharang alatt ülne, élne, hova csak alig, vagy hangfogósan törnek be a külvilág zajai. Negyven éven keresztül tett, nyüzsgött, teljesítette az egymás után, szüntelenül jelentkező elvárásokat. Most egyszerre a tökéletes csend. A hatalom számára ő egy csapásra megszűnt létezni.

Ez rosszulesik?

Teljes őszinteséggel válaszolhatja, ez nem esik rosszul!

A tizenharmadik kongresszuson a párt alapszabályának módosítását szavazták meg, beiktatva egy Vagy több mondatot, miszerint nyugdíjast semmilyen testület tagjává választani nem lehet... A szöveget pontosan nem ismeri, csak a lényegét. Nyilván nála sokkal nagyobb és veszélyesebbnek tartott „öregék” távoltartására, teljes kiiktatására hozták ezt az intézkedést. De az legalább általános és egyértelmű: ha dolgozni, tevékenykedni akar a nyugdíjas, legyen tejkihordó vagy utcai lottóárus...

Mindez személy szerint egyelőre nem érdekli. Abban, ami most folyik, semmi szándéka sincs részt venni, azzal nincs szándéka közösséget vállalni.

„Társadalmi” kapcsolatnak tehát csak annyi marad, hogy naponta zsebre vágja villámzárral ellátott, összehajtható bevásárlótáskáját, s a szokásos séta közben beszerzi kis háztartásuk számára mindazt, amit felesége egyáltalán nem, vagy csak órákig tartó sorállás után tudna megvásárolni. S e cikkeknek száma szüntelenül növekszik. Az utóbbi időben a frissebb, ehetőbb kenyér is ezek közé tartozik. Hiába az ügyefogyott álcázással „abonament”-nek (előfizetésnek) keresztelt kenyérjegy,

puha veknihez vagy kenyérhez csak a főnök vagy főnöknő párányi irodájában, a kivételeseknek eldugott kosárból lehet jutni.

Igénybe veszi tehát volt beosztottjainak jóindulatát. E tekintetben nem lehet oka panaszra. Nyilván jó gazdájukként őrizték meg emlékezetükben, készségesen adnak neki, amit kér. Nincs is annyi pénze, hogy megvásárolja mindazt, amit hiánycikkekben juttatnának neki. Lehet, éppen ezért olyan figyelmesek és előzékenyek, bár esztendőik morzsolódtak le azóta, hogy már nem főnökük. Minden hájjal megkent, az állandó hiány posványában biztos kézzel halászó rétege ez a mai világnak, a visszájára fordult mai értékrend haszonélvezője, saját lakását video-berendezésig terjedően minden hozzáférhető értékkel megrakja, diszkréten, lehetőleg minden feltűnés nélkül issan be záróra után a gépkocsijába... Így a maga módján értékelné tudja, hogy hajdani főnöke sem annak idején nem volt semmivel megközelíthető, sem most nem egészíti ki kevéske nyugdíját egy kis „biznisszel”.

Két, egyenként több mint ezer férőhelyes színház-, illetve operaterem kínálja magát minden este, de egy teljes szezonban öt-hat alkalommal megy el, a magyar színház bemutató bérletelőadásaira. Nem az tűnik megindokolandónak, hogy miért csak ilyen kevés alkalommal. A megtépzott, elnyomított, a hatalom szempontjainak megfelelően kíméletlenül meggyomlált műsorrendet figyelembe véve inkább az minősül magyaráznivalónak, miért tartja kötelességének, hogy ezeken az előadásokon ott legyen. Olyan rosszat, annyira érdektelent, az „ideológiai szempontok” kívánalmi szerint annyira megalkuvót nem művelhet ez az együttes, hogy ő ne legyen jelen, ne fűzné a maga kötelező tenyércsattogtatását a terem tapsával össze. Már szinte mindegy tehát, hogy mit adnak. Azt adják, amit engednek. Ötödik, hatodik éve hónapról hónapra kínoskeserves igyekezettel összegereblyézett háromnegyed fizetést a színészeknek. Akik még itt vannak, akik még nem menekültek határokon túlra az egyre szorongatóbb létbizonytalanság, a növekvő elnyomás és kilátástalanság réme elől, azoknak kedvéért meg kell tölteni a székeket, bármit is kényszerülnek játszani, meg kell tapsolni őket. Bizonyítani kell, hogy szinte kettőszáz éves teátrumunkról semmi szín alatt le nem mondunk. Hiszen nyilvánosan magyar szó már csak a templomokban és a színházakban hangzik el, máshonnan mindenünnen kiüldözték, elfojtották, elnémították az erőszak eszközeivel... Mert hát „Világ proletárjai, egyesüljetek!”

Vasárnaponként néha egy-egy haverral, de legtöbbször magányosan a Kolozsvár körüli dombokat, erdőket járja. Miért

vasárnap, hiszen mehetne a hét bármelyik napján? Pontosan fogalmazott válasz nincs erre, bár minden hasonszőrű így tesz.

A hét többi napjaiban írógép, könyvek, rádió...

A sorrend nem azt jelenti, hogy melyikre mennyi időt fordít. Hanem a fontosságot, amit ő tulajdonít e három foglatosságnak.

Ezenkívül pedig a teljes, süket csend!

Még jó, hogy már nem kényszerül hivatalos beszédeket mondani, ismételtetni fanyelven szerkesztett szövegeket!

A műszaki-tudományos forradalom felforrósodó éveiben, az információözön zuhataga közben, gyermekjátékok szintjén banálissá váló számítástechnika, műholdakról egyidejűleg több tucat, a világ minden sarkát képernyőre vivő televízióadások idején... itt a teljes csend! A teljes szilencium.

A földnek ez a darabja mintha nemcsak Európából, hanem részben már a bolygóról is kiszorult volna.

Egyetlen szálon jutnak el hozzá a nagyvilág hangjai, való történései. A rádiókészülék hullámhosszain.

Nemcsak az időrend kedvéért, de a dolgok belső logikájának engedelmessé is vissza kell térnie a kiindulási pontra. A Tompákhoz, kiktől nevét és nemzetiségét kapta örökül.

A Tompák múltjához, eredetének apai összetevőjéhez mint-ha a tagadás tagadásának törvényszerűsége szerint viszonyulna.

Le nem tagadta sohasem. A negyvennégy utáni idők legforróbb éveiben is elszántan mondott el, írt le mindent a Tompákról, még hozzá szinte drámai hangsúllyal. Senki se gyanúsíthassa azzal, hogy akár egy árnyalatnyit is kendőzni, kisebbiteni akar.

Le nem tagadta tehát soha. De negyed évszázadon keresztül megtagadta számtalanszor. Szilárdan és teljes meggyőződéssel, hogy kötelességét teljesíti, így s csak így szolgálhatja a munkásosztály érdekeit...

Ezerkilencszáznegyvenkilencben, a „verifikálás” néven számon tartott párttagfelülvizsgálás, boszorkányüldözés folyamán T.I. múltját, származását és jelenét a központi bizottság mellett működő „pártegyetem” s a központi magyar pártiskola tanári karának szervezete előtt boncolgatták és ítélték meg, mert hát huszonöt évesen maga is ez utóbbi intézményben tevékenykedett. Persze hetekig vagy talán hónapokig tartó kutatás, nyomozás, szóban és írásban kért nyilatkozatok gyűjtése, tanulmányozása, összevetése előzte meg a tulajdonképeni vitát. Valamiféle zárt körű törvényszéki tárgyaláshoz hasonlított, ahol írott és íratlan szabályok szerint a felettes párt-szerv által kijelölt vizsgálóbizottság elnökle mellett mindenki

mindenki fölött ítélkezett. Mikor T.I.-re került a sor, itt is elhangzott, hogy apja, anyja orvos, apai ágon nemesi családból származik, de anyja mellett nevelkedett, ki illegális mozgalmi tevékenység miatt több évre szóló törvényszéki ítélettel a „felszabadulásig” börtönben ült.

Megkezdődött a vita. S itt nemcsak a vizsgálóbizottság, hanem a résztvevők is „mesterei” a szakmának. Hogyan oktathatnák, nevelhetnék éberségre, könyörtelen igényességre, a „kispolgári érzelgősség” minden beütésével szembeni harciaságra tanítványaikat, kik holnap nagy felelősséggel felruházott aktivistákként állnak csatasorba – ha maguk nem tennének bizonyosságot a legmagasabb fokon ezekről az erényekről. Az igazgató kivételével rangban nem tartoztak a központi bizottság apparátusának első vonalába, de a gyökeres tisztogató intézkedések indoklásában és követelésében félelmetes hírben álltak, ők képezték az „eszmei tisztaság” szolgálatába állított kíméletlenség példaképét. Reszkessen, aki csak egy utcában is járt a vasgárdistákkal, Maniu-pártiakkal, a magyar tisztikarral, ki Besszarábiából menekült 1940-ben, vagy a „győzelmes vörös hadsereg elől”, ki nyugati hadifogságból került haza, aki polgári vagy kispolgári nevelésben részesült, kinek bármilyen apró, féltve rejtett folt lapult múltjának valamelyik pontján.

Feszült csendben hallgatják a fiatalembert. Mindnyájan jól ismerték, már két esztendeje tagja volt ennek a gondosan összeválogatott testületnek, tudják, hogy Erdélyből helyezték ide. De amit most hallanak társadalmi eredetéről, az nyilván új és meghökkentő számukra. Talán kicsit úgy tekintenek reá az első pillanatokban, mint valami egzotikus állatfaj egyik példányára, melynek létezéséről csak olvasmányaikból szereztek eddig tudomást.

Indult a kérdések özöne. T.I. kissé megilletődötten, de határozottan s egyre jobban belemelegedve válaszolt.

Több mint egy esztendeje nem tud az apjáról. Nem, nem leveleznek, ezek után sincs szándékában, hogy bármilyen kapcsolatot tartson vele. Ugyanabba a hatósági orvosi állásba helyezték vissza édesapját, melyben 1944 őszéig dolgozott. Nem szándékszik ítéletet alkotni afölött, hogy helyesen vagy helytelenül tették-e ezt az ottani párt- és állami szervek, ez nyilván az ő dolguk. De a maga részéről világosan és egyértelműen levonta a következtetést, s annak megfelelően kíván cselekedni. Apja társadalmilag, politikailag a túlsó oldalhoz tartozott, a múlthoz, mellyel nem vállal közösséget. Úgy tekinti, nemcsak jelenlegi megbízatása kötelezi erre, így fog tenni, bárhol dolgozna is ezután.

A kérdések zuhataga elapad. Bizonyára érzik a fiatalember őszinteségét, elszántságát. Úgy ítélik, íme, itt a kivétel, ami erősíti a szabályt. Ennek felfedezéséhez is kellő politikai érettség szükséges, amivel ők nyilván rendelkeznek.

S valójában nem is tévednek. T.I. akkor mélységesen meg volt győződve mindarról, amit mondott. Ezért tudta leszerelni, maga mellé állítani ezt a gyanakvó, éberségét bizonyítani akaró, támadásra, „kinyírásra” kész társaságot.

A vizsgálóbizottság javaslatára egyhangú szavazattal megerősítik T.I. párttagságát, alkalmasnak minősítik a tisztségre, melyet betölt.

Bizalmat szavaztak neki – mint már nehányszor eddig –, mert nem tagadta le, de megtagadta a Tompákat. 1944 után nagyjából két és fél évtizedig mint természeti csapást, vele született rendellenességet, hátára nőtt púpot viselte székelynemes úri származásának tudatát, melyről személy szerint nem tehet, de ami maga választotta, „forradalmár” pályafutásának – minden igyekezete ellenére – bármely pillanatban véget vethet.

Mikor kétségbeesetten izenték neki, menjen s legalább az ingóságokból, értékekből, iratokból vigyen, amit akar, mert másként épületekkel, erdőkkel, a vagyon többi összetevőjével együtt az is tönkremegy, széthordják, ebek harmincadjára jut – a hírt hozóval még találkozni sem volt hajlandó. Mindez őt nem érdekli, a hagyaték a legkevésbé, messze fölötte áll ő annak, hogy anyagi javak birtoklása csábítaná.

Ez írás szűkebb értelemben vett célját követve nem sok értelme lenne felmondani a Tompa-ősök dolgait. Legfeljebb annak bizonyítására lenne indokolt említeni őket, hogy T.I. nem simán, magától értetődően, akadály nélküli utakon jutott el a kommunizmus eszméihez, és szegődött aztán fegyelmezett, szinte mindent végrehajtani kész katonájává. Ehhez szembe kellett fordulnia a Tompákkal, meg kellett tagadnia őket, át lépni, az elfelejtendő kacatok sötét zugába dobni a zajzoni nyarak tündéri emlékeit. S ha egy magatartás nem egyszerűen, magától értetődően, hanem akadályokat leküzdve, tudatosan, akaratot és elszánsást mozgósítva alakul ki – az nyilván erősebb, szívósabb, nehezebben szánja reá magát a visszakozásra, mert már felégette maga mögött a hidakat.

Amellett a történelem, a születése előtti idők eseményei iránt nem sok érdeklődést fedezett fel magában, jól megvolt és kielégítően eligazodott közéleti tevékenysége folyamán azzal, amit saját nemzedékének élettapasztalataként, első kézből, kortársként tudott.

Csakhogy néhány esztendeje könyvszekrények porosodó kötetei közül a múlt és régmúlt vitatott tényei a mindennapok drámai vitatémáivá léptek elő, a napi politika eszközeivé váltak. S a nagy kihívások egyike, a mai lét ellen indított ortámadás történelmi érvek mezébe bújzatva bontakozik ki. A jó ideig megtagadott Tompa-múlt pedig, íme, érveket szállít a nagy és kínos-keserves magyar-román ügycsomó számára is. Méghozzá jórészt nem negatív, hanem – bármilyen furcsának tűnjön – többnyire pozitív érveket!

Erdély története (Bp., Akadémiai Kiadó, 1987) első kötetének 264. és 325. oldalán talált szöveg szerint egy-két évszázaddal a honfoglalás után, a középkorban már feltűnik a Tompa nemzetség a birtokos és nemes családok sorában. Az ősi fészek Kisborosnyó, Háromszék megye (ma Kovászna megye) keleti csücskén, hol a fennsík beleütközik a Keleti-Kárpátok erdős előnyúlványaiba. 1559-ben kelt okiratban (fotókópiája Tompa László irataival maradt T.I-re, utalás nélkül arra, hogy az eredeti hol található) kisborosnyói Tompa Miklós határolja el birtokát a szomszédokétól.

A családfa Jánossal és Gáspárral kezdődik, kik 1579-ben osztozkodtak a vagyonon. Egy másik János Bethlen Gábor fejedelem „secretariusus” volt, szolgálataiért telket is kapott. Kuruckapitány főerdőtanácsos, több királybíró kerül ki a további nemzedékek sorából, Damokos, Apor, Bányai, Herszényi családokkal házasodnak össze. De nemegyszer unokatestvért, más közeli Tompa-rokont vesznek feleségül, ami még nehezebben érthetővé, ágas-bogassá teszi az amúgy is kacskaringós családfát. A feleségek előnevéből következtetve nyilvánvaló, hogy Háromszék és Brassó megye sok helységére terjedt ki az atyafiság.

Orbán Balázs *A Székelyföld leírásában* (Pest, 1869. III. kötet, 164. oldal) a következőket írja: „Borosnyón leginkább a sok ódon Curia (Domokosoké és Tompáké) lepi meg az utast, melynek tetőszögletein csaknem mindenütt ott vannak a régi nemesi curiáknak e vidéken divatos ékei, azok a hatalmas szarvasgancsok, melyek arról tanúskodnak, hogy az erdőségekben hajdan sok szarvas tanyázott... Kis-Borosnyóról származik a Tompa család, melyből két István tűnt ki a múltban, előbb az az István, kit 1566-ban a tordai országgyűlés a Keresztesmezőn felállított 5000 főből álló figyelő sereg egyik strázsamesterévé választott meg. A másik István Barcsay korában szerepelt mint csíkszéki tiszt, s a székelyek forrongásának egyik szervezője. Imre mint irodalmár tűnt ki...”

Míg a régi kisborosnyói udvarházat lakta a család, T.I. egyetlenegyszer járt ott, 1943 nyarán, egy kirándulás alkalmával. Furcsa vénkisasszony, Tompa Gizella volt akkor már ott az egyedüli úr, a bőséges ebédet nem is ott, hanem a szomszédos Herszényi-birtok tágas, hűvös ebédlőjében fogyasztotta el. Három évtized múlva, 1967-ben merészkedett oda újra. Lefényképezte a lakatlan, romosodó kúriát, elbeszélgetett a közelben egy ház építésén dolgozó kőművesekkel, anélkül hogy a maga kilétét felfedte volna, aztán indította is a Volgát vissza, Sepsiszentgyörgy felé. 1970-ben a Kovászna megyei napilap egyik vasárnapi mellékletében még megjelenik az udvarház fényképe, még úgy tudják Sepsiszentgyörgyön, hogy a műemlékvédelem rendbehozza, megmenti a teljes pusztulástól. De nem így történt...

Az 1977-es nagy földrengéskor összeomlik az udvarház, ami romjaiból marad, azt az elkövetkező évek folyamán szégyenlősen, de gyorsan széthordták (a helyiek szerint ezt idegenek tették... egészen mindegy), annyira, hogy szinte nyoma sem maradt.

Dombra kell kapaszkodnia a templom mögött. Nem is túl nagy a kaptató, amint felér a fenyőkkel megtűzdelt csendes sírkertbe, páratlan látvány fogadja. Magas füvek között közepen két Tompa-kripta, letekintve pedig a háromszéki medence tarlói, útjai, falvai, míg csak a látóhatár szélén el nem vész a tekintet a délután ködeibe. Most ideje van felfedezni, hogy a Tompa-kripták közvetlen környékén a rokoni sírok egész sora található. Kik itt nyugszanak, miért nem temetkeztek vajon a kriptákba? Örökre felelet nélkül maradó kérdés.

A megkopott, tántorgó sírköveken már alig kibetűzhető feliratok s a családi címer. „A jó ember, gondos atya, emléke kisborosnyói Tompa Miklósnak, ki született 1773-ban, holt 1823 szeptemberis.” Vagy: „Emlékül kisborosnyói id. Tompa Jánosnak, megh. 1839. februárius 27. 66. évében, nője, született Damokos Terézia, meghalt október 7-én 1863-ban.”

A családfa tanúsága szerint a századforduló közeledtével a Tompák egyre inkább közigazgatási tisztségeket töltenek be. Úgy tűnik, az átlagosnál nagyobb számban végeznek a kor színvonalán felsőfokú végzettséget biztosító iskolákat, egyetemeket. Hivatalos adatok tanúsága szerint az enyedi Bethlen Kollégiumban 1716 és 1848 között 15 Tompa fiú tanult, bizonyára ezek sorából került ki Sándor, ki Brassó megyének, Miklós pedig Háromszék megyének alispánja. Ez utóbbi T.I. dédapja. Nem ismerte, pontosabban csak annyit tud felőle, hogy a családon belül házasodott, felesége Tompa Etelka. Az ő fiuk, T.I. nagypapja, magas, akkor már galambbósz, egyenes tartású öreg-

ember, bal szemén fekete lekötőt viselt, ifjúkori vadászbaleset életre szóló emlékét. Vastag, göcsörtös sétabotjával, nyugodt, egyenletes léptekkel haladt végig a zajzoni sétatéren, lehetőleg olyan órában, mikor kevesen tartózkodtak ott.

T.I. gyermekkorában ilyennek tudta a nyugalmazott főszolgabíró. Szavát akkoriban már alig lehetett hallani, halkan jött-ment, ebédhez ült, majd olvasott és elszenderedett nagy, fonott karosszékeben a zajzoni Jancsi-villa egyik ablakához közel, honnan a sétatér felé vezető széles gyalogútra látni. Megfogalmazatlan okból tisztelet övezte az öreget. Mintha kicsit félt, tartott volna tőle mindenki. Kivéve az egy Annus mamát, a feleségét... ő szelíden, szeretetteljesen szólt rá a hallgatag nagy emberre, ha túl sokat tett ebédkor a tányérjára. Persze csak aggodalomból, nehogy egészsége kárt szenvedjen.

T.I. még gyermekkorában, anyjától hallotta a történetet, melynek főszereplője nagyapja volt, annak idején Homoród-Kóhalom főszolgabírája. A néhány okirat, melyeknek azóta birtokába jutott, az emlékezések ködéből a cáfolhatatlan tények szintjére emelik az elmondottakat, részévé iktatják a nagy magyar-román periratsomagnak.

1918 decemberében T.I. édesanyja leendő férjével, az osztrák-magyar hadsereg magas, jóvágású hadnagyával – T.I. édesapjával – sétált a kolozsvári Főtéren. Mindketten orvostanhallgatók, a frontról nemrég hazakerült fiatalember már negyed- vagy ötödéves, hevesen udvarol a néhány évvel fiatalabb kolleginának.

„*Ellenzék*, megjelent az *Ellenzék!* Letartóztatták a kóhalmi főszolgabíró!” – üvöltöttek a nyomda felől érkező rikkancsok.

A negédes beszélgetés félbeszakad, az orvostanhallgató-hadnagy lába földbe gyökerezik.

– De hiszen ez az apám!

Az *Ellenzék* című napilap 1918. december 15-i számának 4. oldalán a következő hír olvasható:

„A gyulafehérvári határozattal szemben, amely az idegen nyelvű népek jogainak teljes elismerését hangoztatja, kiáltó el-lentétben állnak azok az erőszakosságok, amelyeket a román csapatok a lakosságon elkövetnek. Nyolcadikán éjjel, mikor Homoród-Kóhalomba bevonultak, ágyából hurcolták el Dr. Tompa István főszolgabíró és beteg, jogszigorító fiát. Az elhurcolt főszolgabíró a német csapatok szabadították ki egyelőre a román hadsereg kezéből.”

Nemrég pedig Raffay Ernő *Erdély 1918–1919-ben* című könyvének 223. oldalán a következőt találta: „...ilyen volt Tompa István kóhalmi főszolgabíró, akit a brassói román haditörvényszék halálra ítélt 1916-os tevékenysége miatt. A ma-

gyar kormány tiltakozására Iuliu Maniu, a Consiliul Dirigent elnöke Nagyszebenből táviratban közölte, annyit tudott elérni a román hadseregnél, hogy a főszolgabíró családját szabadon engedjék. Jászi Oszkár a Kormányzótanács budapesti követével, Ion Erdélyivel lépett érintkezésbe, aki megígérte, telefonon beszél a brassói hadbíróssággal. Nem tudjuk, mi lett Tompa sorsa, de esete nem volt akkoriban egyedülálló.”

A szerző pontosan feltünteti a budapesti levéltárakban található iratokat, melyek a fenti tényeket rögzítik.

A legenda tehát nemcsak legenda, hanem hivatalos okiratokba rögzített kis darab történelem. Szemben a szerzővel, T.I. a folytatást is tudja. Dr. Tompa Istvánt nem végezték ki, zajzoni villájában végigélte a második világháború éveit is, 1948-ban halt meg, 86 éves korában, ott temették el a zajzoni evangélikus temetőben.

E második rész írásbeli bizonyítékait is fel lehetne kutatni a brassói törvényszék irattárában. Valamikor – a mainál kedvezőbb körülmények között – talán erre is sort keríthet.

A halálos ítéletet annak a vádnak az alapján hozták, hogy Dr. Tompa István 1916-ban, a román csapatok betörését követően, a nagy német, osztrák–magyar ellentámadás után, román polgári személyek kivégzésében működött közre.

Felesége, Annus nagymama utazott, sírt, könyörgött, a nagyszebeni Consiliul Dirigentet is beleértve minden fórumot megjárt, aztán az engedélyezett látogatások alkalmával könyörgött férjének, hogy találjon ki valamit, küzdjön az életéért.

A rab főszolgabíró nyugalommal és méltósággal vonta meg a vállát: a vád teljességgel hamis, bizonyítékaik nincsenek. Ő pedig nem tudja bizonyítani a maga igazát. Egy csendőrőrmester volt csak kíséretként vele, mikor a német vezénylő tábornokkal tárgyalta. Ki tudja, az hol van? A nevére sem emlékszik. S ők németül tárgyalta a tábornokkal.

„Annus szívem, egy étellel, a magunkéval mindannyian tartozunk az Úristennek...”

Már úgy tűnt, semmi meg nem mentheti, a halálos ítéletet kimondták. S akkor egy román hadnagy jelentkezett a hadbírósságon, azt állította, hogy ő a Dr. Tompa-ügy koronatanúja. Vallomásából kiderült, azonos a volt csendőrőrmesterrel, aki Dr. Tompa István főszolgabírót arra a bizonyos tárgyalásra elkísérte. Jól tud németül, így pontosan el tudja ismételni mindazt, ami akkor elhangzott. A tábornok arra kérte a magyar tisztségviselőt, állítsa össze az ellenségesen viselkedő vagy gyanús román nemzetiségű állami alkalmazottak névsorát, különösen a jegyzőket, hogy megfelelő intézkedéseket foganatosítson ellenük. Dr. Tompa főszolgabíró pedig nagyjából a követ-

kezőt válaszolta: „Excellenciás uram, ezen a területen az egyetlen működő polgári hatóság én vagyok. Ebben a minőségemben bármilyen nemzetiségű polgári személlyel szemben tervezett atrocitással, erőszakkal a leghatározottabban szembeszegülök. Ami pedig a jegyzőket illeti, értük saját személyemmel vállalok felelősséget!”

A hadbíróóság eltörölte a hozott ítéletet, T.I. nagyapját felmentette bármilyen vád alól és szabadlábra helyezte. Sőt arra is felszólították, a királyi Románia szolgálatában foglalja el korábbi állását. De ezt az ajánlatot elutasította, azzal az indoklással, hogy a román nyelvet nem beszéli. Nyugdíjaztatását kérte. Csernátfalusi, majd zajzoni házába vonult vissza.

De a román hatóságok számon tartották. Amint T.I. anyja mesélte, Brassó megye mindenkori román prefektusa kinevezése után kötelességének tartotta, hogy leviziteljen a hajdani kőhalmi magyar főszolgabírónál.

Csernátfalu piacán ma is ott áll a nagy emeletes ház, mely a húszas években a nyugalmazott főszolgabíró tulajdona volt. Ablakából a tér közepén álló szoborra látni – román katona tartja magasba fegyverét, az első világháborús győzelem emlékére. Mit gondolhatott magában a szalon ablakából fél szemével letekintő magas, idős férfi, amint a környező hegyek, a távoli templomtornyok s a piactér épületei után erre a szoborra tévedt a pillantása?!

Kisgyermekkorának ködös, halvány emlékei között őrzi a csernátfalusi ház képeit. Talán egyszer töltött ott néhány hetet...

Ha csak teheti, T.I. mostanában is útba ejti azt az épületet. Így történt legutóbb is. A közelben leállította a kocsit, alaposan szemügyre vette a házat. Jó karban tartják, frissen festették, a homlokzatot ékesítő díszeket felújították. Mivel az egyetlen tágas, reprezentatív régi épület, már hosszú ideje az a „megtiszteltetés” éri a hajdani Tompa-házat, hogy Városházává lépett elő. A „Szecsele-város”-nak (Săcele) nevezett település néptanácsa és pártbizottsága székel ott, melyet az egybeépült négy falu, Bácsfalva, Türkös, Csernátfalva és Hosszúfalva utódként kereszteltek el így.

Valamikor a húszas évek folyamán, ismeretlen okokból és körülmények között nagyapja eladta a csernátfalusi házat, és Hétfalva legtávolibb csücskébe, a hegyek előnyúlványai között megbúvó, festői fekvésű Zajzonba költözött. Az ő tulajdona lett a kis fürdőhely egyetlen szállodája, négy-öt más villaszerű épülete, sétateret, a környező erdők, borvízforrásai, meleg- és hidegfürdője.

Ott töltötte T.I. gyerekkorának, kamaszéveinek felejthetetlen nyarait.

Furcsamód apjáról, Dr. Tompa Miklósról sokkal kevesebb és halványabb képet őriz magában gyermekora idejéből, mint a kevés szót ejtő hajdani főszolgabíróról, nagyapjáról. Ennek oka nyilván az, hogy nem egészen világos okokból a nyári vakációkra Kolozsvárról Zajzonba utazva, legtöbbször nagyszüleinél lakott a Jancsi-villában, Annus nagymama parancsnoksága alatt, s jobban is érezte ott magát.

Kisgyermekkorában az apja körorvos a közeli községekben, Tatrongon (T.I. is ott születik, a mai napig is egészségügyi körlet székhelyeként szolgáló tágas házban), Keresztváron, egy ideig még a székelyföldi Csíkrákoson is.

A jó megjelenésű, magas férfi életvitele alaposan eltér apjának, a nyugalmazott főszolgabírónak visszavonult, kálvinista puritánságától. Kellemes, kedélyes ember, az úri gavallériát furcsa módon ötvözi magában valami magabiztos, szókimondó természetességgel, könnyedén és magától értetődően vív ki társaságban tüstént tekintélyt és tiszteletet, szerez ragaszkodó jó barátokat; férfiak és nők egyaránt vonzódnak találják.

T.I. sem kisgyermekkorában, sem később nem kerül vele bizalmasabb, melegebb viszonyba. Nagyon kedvesek és udvariasak egymással szemben, de meghittebb, bensőségesebb pillanatokra nagyon ritkán kerül sor közöttük.

Ez nyilván nemcsak azért történik így, mert T.I. két és fél éves korától, szüleinek válása óta Kolozsváron él anyjával, illetve anyja testvéreinél. De a kisfiú, majd serdülő kamasz nem tud s egyre inkább nem is akar hasonulni ahhoz a nagyvilági társasághoz, amiben a zajzoni nyarak folyamán második felesége oldalán apja él...

A Brassai utca 15. szám alatti épület Kolozsváron a szemközti utcasarok, néhány lépés T.I. mostani lakásától, mostanában is szinte naponta elmegy előtte. Akaratlanul is felpillant a két első emeleti ablakra, utolsó harminc esztendejét azok mögött élte le az anyja. Pihenő fehér lepkére emlékeztető alakja ott görbült az ablakra könyökölve órákon keresztül. A fokozódó fizikai és szellemi megrokkulás állapotában. A legutolsó esztendőben már nem olvasott. Nézett ki az ablakon és várt. Mit várt, kit várt? Őt várta, T.I.-t. Azt tudta pontosan, fia mikor megy fel hozzá, mert hiszen ebben – kevés kivételtől eltekintve – mindig előre megegyeztek. De hátha épp akkor érkezik vagy indul valahova, s így néhány másodpercre feltűnik a járdán...

Szomorú és drámai az anyja története. Tavaly hirtelen elhatározással tíz oldalra sűrített vázlatként meg is írta egy novellában. Azt és annyit, amit és amennyit a közzététel reményével lehetségesnek gondolt. Meg is jelent az *Utunkban*, címe: *Szilánkok*.

Van, aminek ezekre az oldalakra kell kerülnie Kocka történetéből. (Családban és barátok között csak így „becéztek” az anyját. Hogy miként, miért ragadt reá ez a név, azt sohasem tudta meg.)

Soha be nem vallott, soha szavakba nem öntött tragédiája már negyvennégy évvel azelőtt beteljesedett. Ezt Kocka tudomásul vette, de nem beszélt róla soha, még a fiának sem, kit valójában szeretett, kihez élete utolsó pillanatáig ragaszkodott.

Ha a Tompáknak jó ideig megtagadottan is nagy szerepe van abban, ami és ahogy T.I.-vel megtörtént – akkor anyjának, anyja testvéreinek sem jut ebben kevesebb, kisebb szerep.

Mintha apai örökségként az utóbbi években felszínre törő magyarságtudatát s a fájdalmas sebként feltépett történelmi visszapillantások kényszerét kapta volna – anyai jussként pedig az internacionalizmus megalázott, sárral, szennyel befröcskölt eszméit.

Fiútestvéreikhez hasonlóan Kocka a híres Bethlen Kollégiumban érettségizett, a magyar kultúra és irodalom ott vált élete egyik legnagyobb élményévé. Az első világháború kitörése után Kolozsvárra költöztek, a Kossuth Lajos utca 25. szám alatti házba.

Bár náluk, az ő védőszárnyaik alatt cseperedett fel, nagyon keveset, szinte semmit sem tud a Neumannokról. A Kossuth Lajos utcai ház egyik szárnyán, a vagonszerűen egymásba nyíló négy szoba, konyhában régen történt családi dolgokról soha nem esett szó. A keveset, amit tud, azt néhány esztendeje, a halála előtti utolsó években mesélte el az anyja, mikor az aggkori hanyatlás jól ismert jeleként már csak a múlt árnyai között botorkált, régi dolgokra emlékezett.

– Tudd meg, mi nagyon régi spanyol rabbicsaládból származunk...

Miért tartja ezt most fontosnak elmondani a még kisebbé tőporodott, galambősz hajú öregasszony deresedő halántékú, az áruellátás gondjaiban megfáradt fiának?! Bizonyítandó, hogy az úri Tompákhoz viszonyítva egy másfajta arisztokratizmus szabályai szerint az ő családjá sem volt kevésbé nemes?! S ezt a földöntúliakban sohasem hívó, szabadgondolkózó, börtönviselt kommunista orvos mondja, ki sem papi,

sem világi méltóságot soha nem tisztelt! Lehet, egyszerűen azért mondta akkor, mert már egy idő óta nagy belső számadás hónapjait élte, s minderről addig, egy életen át sohasem esett szó köztük.

Máskor enyhült, elrévedező arcvonásokkal menyasszonykorának távoli emlékeit idézte.

- Magas, szép szál, jóképű ember volt az apád, mikor az egyetem orvosi karán megismerkedtünk. Úgy állt rajta a tisztí egyenruha, mintha reáöntötték volna. Az utolsó szigorlatait tette le akkor az orvosá avatás előtt. Döglöttek utána a kolléginák az egyetemen. S akkoriban már volt köztük néhány nagyos csinos, jó családból való. Képzelted, hogy ette őket a penész, hogy épp nekem kezdett udvarolni...

Hát igen, ezen T.I. is nemegyszer elgondolkozik. Mi lehetett az oka annak, hogy a nagyon vonzó, daliás, abban az időben gazdagnak számító úri-nemes orvosfőhadnagy épp az alacsony termetű, nem túlságosan csinos zsidó lánynak kezd udvarolni, és 1921-ben feleségül veszi? Annyi bizonyos, hogy okos, művelt és szellemes volt a kis orvostanhallgató. S még hozzá büszke és gunyoros... Bizonyára egészen más, mint a többi.

Mire összeházasodtak, Erdélyben már berendezkedett a román közigazgatás. Zajzonban laktak, az év folyamán pedig a közeli községek valamelyikében, ahol Dr. Tompa körorvoskodott. Amint a tények mutatják, az illetékes román hatóságok gyorsan kinevezték állami státusba, hiszen magánpraxist egy napig sem folytatott. Ez is a hajdani főszolgabíró felmentéssel végződött, 1919-es perének következményeként történt így? Ki tudná ezt ma már megmondani?!

Mint Kocka mesélte T.I.-nek, az öreg Tompa és Annus mama kedvesen, szívélyesen fogadta őt, magatartásukban faji, vallási előítélet nyomát sem lehetett érezni. Mikor pedig kiderült a Bethlen Kollégiumban nyert magyar irodalmi jártassága - Petőfit, Aranyt szavalt, oldalnyit mondott fel (nekik fejből Kossuth nagy országgyűlési beszédeiből -, véglegesen meghódította az öregek szívét, megszerették.

A házasság összesen öt évet tartott. Ez idő alatt született a három fiúgyermek, pontosan abban a sorrendben kapták a három nevet a keresztségben, mint a hajdani főszolgabíró három fia. T.I. a középső...

Hogy miként teltek ezek az esztendő, erről keveset tud, mert Kocka alig mesélt erről az időről. Talán csak annyit, hogy Miklós-nappal, december ötödikével kezdődött a nagy családi dáridó, szánokon mentek egyik családtól a másikig a Barcaság és Alsóháromszék falvaiban, aztán megünnepel-

ték az Istvánokat, a Jánosokat, a szilvesztert, majd hogy vízkereszt lett, mire véget ért az évet záró sok látogatás és eszemiszom. Meg hogy sokszor ő helyettesítette a körorvosi rendelőben a férjét, bár még csak negyedéves medika volt, tanulmányait megszakította.

Régi fényképek tanúsága szerint (ezekre néhány eszten-deje bukkant T.I. halott öccse lakásán, mostohaanyjuk, Hala Ajdukievicz bőrbé kötött családi albumában) Kocka a férjével, a magas, jóképű, immár civil orvossal együtt mindennapos vendégek voltak a Kertben, a soknemzetiségű, nagyúri társaságban.

A Tompák kálvinista-puritán ízlés szerint, hatalmas, ódon bútorokkal berendezett, kényelemre nem sokat adó rezidenciájával szemben ez képezte a zajzoni világ másik, merőben eltérő, francia, lengyel, fanarióta ízlést tükröző központját.

Zajzon csángó-magyar, evangélikus őslakossága bojárkertnek nevezte ezt a falu főútja mellett elterülő hatalmas területet, már az elnevezéssel is jelezve, hogy ezt idegenek, a hegyen túlról idetelepedettek birtokolják. A hatalmas parkban négy-öt pavilonszerű épület, malomárok folyik át rajta, magas fenyők, filegóriák, sétányok, bokrok mögött padok, egy részén mellig érő, hatalmas leveleket bontogató vadnövények, zsombék, diszkrét hangversenyt szolgáltató békák rejtőzködő birodalma. Hátul gyümölcsös, félkilónyi, pöttyös, zamatos almáit mintha össze sem szednék...

A Kert jórészt Hala Ajdukievicz lengyel arisztokrata aszszony tulajdona, kinek édesapja a román király udvari festője volt, a lucfenyőkkel körülvett hátsó épületet még T.I. gyermekkorában is „Atelier”-nek nevezik, mert hajdanában ott volt a festőapa műterme.

Ennek lépcsőjén örökítik meg Kockát azok a fényképek, vagy keleties ízléssel berendezett helyiségeiben, alacsony, kényelmes heverőkön, karosszékekben. A falakon török gyűjteménye. A társaságban férjén és Halán kívül Zetta Tomazoglu, Ghica volt fejedelem egyenes leszármazottja – valamilyen arányban szintén a Kert tulajdonosa –, más ismeretlen urak és hölgyek...

1926-ban Kocka – akkor már három fiúgyermek anyja – összecsomagolja holmiját és elhagyja Zajzont. Azzal az elhatározással, hogy válik Dr. Tompa Miklóstól, T.I. apjától. Miután a hivatalos felszólításra, hogy a „...házastársi viszony folytatása céljából...” térjen vissza, nem válaszol, 1927-ben a brassói törvényszék kimondja a válást.

T.I. ma sem tudja, mi volt a gyors, végérvényes, viharos válás oka, Kocka erről egy-egy homályos, rövid mondaton

kívül szinte semmit sem mondott a fiának, kettőjük beszélgetései folyamán később is tapintatosan elkerülték, hogy erről említést tegyenek.

Zajzonban pedig, apja, nagyapja vagy Annus nagymama részéről gyermek-, majd serdülőkorának évei folyamán soha egyetlen szó sem hangzott erről a tárgyról.

Így maradt tehát a válóok T.I. számára diszkrét-szemérmes ködbe burkoltan.

Kocka két kisfiát otthagyta Zajzonban, őt, T.I.-t, a középsőt magával hozta Kolozsvárra. Hogy miért történt így, ezt aggkorának múltba kalandozó visszaemlékezései során Kocka elmondta jó néhányszor. Eszerint anyja indulás előtti készülődését látva, az alig két és fél éves T.I. olyan zokogásba kezdett, hogy nagyapja megrendülten így szólt a búcsúzásra kész Kockához: „Ezt a gyermeket pedig vidd magaddal, Böske fiam, láthatod, hogy nem marad meg nélküled!”

Lehet, hogy ez épp így történt.

Özvegy édesanyjukkal együtt Kocka hét élő testvére közül négy lakott annak idején abban a belvárosi földszinti lakásban. S érkezését követően, a nyarakat, kisebb-nagyobb megszakításokat leszámítva, ő is ott tölt tizenegy évet.

Amennyire kisgyermekkorának messzi kódébe vissza tud fürkészni, a maga módján mindenki szerette őt abban a lakásban, járkalhatott, futkározhatott kedvére a szobákban, udvaron, a kertben.

Kocka újra beiratkozott a kolozsvári (immár román nyelvű) orvosi karra, 1929-ben orvosdoktorrá avatták, majd fogorvosi szakdiplomát szerzett. Míg az egyetemre járt és szigorlatozott, nyilván semmi jövedelme sem volt, testvérei segítették...

Furcsa együtttest képezett ez az anyjuk fennhatósága alatt együtt élő négy testvér.

Jenőnek, ki a későbbiek folyamán a híres kolozsvári New York kávéházban kialakuló asztaltársaság, a „dumaposta” oszlopos tagja lett, a nagypolitika kérdéseit boncolgató „fő-ideológusnak” jogi doktorátusa volt. De ügyvédi gyakorlatot soha nem folytatott, a kis T.I. érkezésekor fakereskedő, reggelenként az állomás melletti fatelepre biciklizik ki.

Berci gyors mozgású, szófukar kis ember, ő is jogászdoktor, tulajdonságai bármennyire is ellentéteseknek tűnnek a mesterség kívánalmaival, aktív ügyvéd, irodája ott működött a Kossuth Lajos utcai lakás első, utcai szobájában, írógépén kezdett el T.I. öt évesen betűket pötyögtetni. A nagyon csinos gépíró-titkárnője lett a kis T.I. egyik legbizalmasabb barátnője, ki húsvéti öntözéskor piros és csokoládé-

tojások tömegével tömte meg az ő „zsákmányt” begyűjtő tarisznyáját.

Pali, a legfiatalabb fiútestvér, a „Stadion” cégtáblát viselő belvárosi sportüzlet tulajdonosa, kellemes arcú, derűs, hízásra hajlamos férfi – nyilván ő viselte a közös háztartás költségeinek javát. A sportüzlet, a „bolt” különösen vonzotta a kisfiút, szívesen ült ott órák hosszat, nézelődött vagy kutatott, matatott a számtalan fiókban különböző sportfelszerelések, alkatrészek között...

Lotti, teljes nevén Sarolta, volt a legidősebb a leánytestvérek között. Egykori fényképfelvételek tanúsága szerint csinos lány volt, finom, választékos arcvonásokkal, szinte érthetetlen, miért nem volt látható soha férfi a közelében.

A család feje, a Neumann nagymama mindig feketébe öltözött, halkszavú, jóságos nénikénk él tovább T.I. emlékezetében.

Új tömblakások állnak most a hajdani Kossuth Lajos utca huszonhatos számot viselő háza helyén; a négyszoba-konyhás, hátranyúló lakás, hol gyermekkorát töltötte, csupán elméletileg kimérhető darabja a térnek, már csak a T.I. emlékezetében létezik.

Mit tanult meg, mire tanították ott, a 26. szám alatti házban – ha ugyan tanították valamire – az 1938-ig terjedő esztendőkhöz?

Először is ott ébredt tudatára annak, hogy ő magyar. De ott, ahol tartózkodik, Kolozsváron – egyébként a Brassó melletti Zajzonban is, ahol az apja él – Románia van. Anyjának testvérei és anyja is zsidó. De magyarul beszélnek, magyar iskolát, egyetemet végeztek, és magyarnak tartják magukat. Berámázott, falon függő fényképeken Jenőt, Bercit és Palit ott látja első, világháborús tiszti egyenruhában. Jenő mellén kitüntetések egész sora. Megtudja, hogy csendes, szelíd nagybátyja hőstettek egész sorát hajtotta végre a harc-téren, s ma Magyarországon ezek a kitüntetések különös jogokat biztosítanak neki...

Nehezen megemészthető dolgok voltak ezek egy három-négyéves kisfiú számára, de tudomásul vette őket. A huszonhatos számú ház emeletén egy nyugalmazott román katonatiszt lakik családjával – már azokban a hónapokban, melyeket nem töltenek vidéki birtokukon. Hatalmas farkaskutyájukkal, a Lorddal T.I. egészen bizalmas viszonyban van. Nyakát karjával átölelve járkál az udvaron, vagy pedig a vasárnapi rádióközvetítésből hallott református igehirdetés ünnepélyes hangját utánozva rövid prédikációkat tart Lordnak. Az türelmesen hallgatja, a jól ismert kutyaülésben, hosszú nyelvével

kilógatva fehér agyari között, mértékletes lihegéssel. A bajszos volt katonatiszttal és családjával jó viszonyban vannak Neumannék. De az „örnagy” úr nem tud magyarul, nagymama viszont románul nem beszél egy szót sem. A megoldás – ha erre sor kerül –, hogy németül társalognak. Némi bosszankodására a kis T.I.-nek, mert akkor még egy szót sem ért azon a nyelven.

Első leckék ezek arról, hogy sokfélék az emberek, s ez a tény furcsa helyzeteket teremthet...

Amit elsősorban észlel és megtanul az ott töltött évek alatt, az egymás iránti teljes tolerancia, türelem, a más dolgaiba való be nem avatkozás szelleme. Mindenki végzi a maga dolgát, a saját ügyeit, anélkül hogy bármikor is beszéd tárgya lenne, hogy miért tesz így vagy amúgy. Anyja lábai mellett ülve, egy hatalmas bőrfotel mellett, Ady-versek sorait hallja:

*Jöttem a Gangesz partjairól,
Hol álmodoztam déli verőn...*

vagy:

*Szállunk a Nyárból, úzve szállunk,
Valahol az Őszben megállunk...*

Értelmüket, összefüggésüket még nem érti, csak sajátos, borongós hangulatukat az esti félhomályban.

Kockának sok barátnője van, s mert szellemesnek, okosnak, társaságban különösen szórakoztatónak tartják, állandóan vacsorákra, összejövetelekre hívják. Ezekre a helyekre néha a kis T.I.-t is magával viszi. Különösen egyik fogorvosnő barátnéjához, Jucihoz járnak. Férje liberális párti politikus, gazdag emberek, nagy lakásuk, kertjük van a Monostori úton, autót tartanak, nagy eszem-izszommal összekötött ebédek, vacsorák, kirándulások zajlanak, ha nagyon későre nyúlik a mulatság, T.I.-nek a rendelőben ágyaznak és lefektetik.

Mégis, az ilyen napok kivételek.

T.I. legtöbbet magára van.

Az egyedül töltött késő esti órák szorongásai teszik talán, hogy olyan áhítatos csodálattal jegyzi meg magának kisfiúkorától az Ady-vers sorait:

*Holdfény alatt járom az erdőt.
Vacog a fogam s fütyörészek.
Hátam mögött jön tíz-öles
Jó Csönd-herceg
És jaj nekem, ha visszanezék.*

Még csak hatéves, mikor beíratják a Kossuth Lajos utca elején működő német elemi iskolába, hogy tanuljon meg németül is. Majd annak elvégzése után a Farkas utcai Református Kollégium első osztályának növendéke lett. Semmi vita sincs e felett. Hiszen magyar és református – ott a helye...

A gyermekkor éveiben azt tanulja meg, hogy a maga dolgait jórészt egyedül kell elrendeznie. Közvetlen környezete, nagybátyjai, nagynénjei kedvesek hozzá, de nincs idejük, hogy vele foglalkozzanak. Hosszú, magányos játékokat szervez magának, hogy ne szoruljon senki társaságára.

Alapjában véve iskolás korában nem maradt le semmiről jobb anyagi helyzetben levő osztálytársaihoz képest. Korsolya és teniszütő került Pali sportüzletéből, Jenő két tornaszert, korlátot és nyújtót állíttat fel neki a kertben, mert azt szeretné, hozzá hasonlóan a kis T.I. is jó szertornász legyen. E tekintetben túl is szárnyalja barátait, a napi szertorna eredményeként kiskamaszkorára kemény legénykévé izmosodik, ki szívesen „nevez be” az iskolai verekedésekbe.

Legfeljebb az történik, mert néha épp nincs pénze, valamelyik barátja fizeti helyette a mozijegyet.

Világnézeti kérdésekről, politikáról nagyon kevés szó esik azokban az években a Neumann-lakásban. Vagy T.I. nem figyel fel arra sem, ami elhangzik. Homályosan emlékszik egy beszélgetés foszlányaira abból az alkalomból, hogy másnap általános választásokra került sor. Épp a halkszavú, szófukar Berci tett egy megjegyzést.

– Azért a Magyar Pártra szavazunk. Nem?

Sem az állításra, sem e kérdésre nem felelt senki, bár Jenő és Pali is jelen volt. Maradt mindenki a maga véleményével.

Egy alkalommal nagybátyja, Pali, azért elégedetlenkedett, hogy Péter Lajos, a suszter ígérete ellenére nem jelentkezett. Azért kellett volna jönnie, mert sítakancsokat készít Pali sportüzlete számára, s már esedékes lett volna néhány pár.

Pali zsörtölődésére Lotti válaszolt.

– Azt ne is várjad! Biztosan megint nagy ruhát kapott a rendőrségen.

Azt pontosan értette a kis T.I., hogy a „ruha” ez esetben verést jelent, az ilyen kifejezések nem voltak ritkák a 26-os szám alatt. De azt annál nehezebben érti és megdöbbenőnek találja, hogy felnőtt embert megvernek a rendőrségen. Hiszen „Laji” – akivel ő is egyébként elég jó viszonyban van, csak túl hangosnak és izgágának tartja – sohasem tesz erről említést, és nem is látszik rajta semmi...

Egyelőre ez is csak a furcsaságok körébe tartozik, anélkül hogy különösebb következtetéseket vonna le belőle.

Egyetlen világnézeti kérdés, amivel óhatatlanul szembe kerül, ami koránál fogva is már arra kényszeríti, hogy állást foglaljon, az a vallás és a hit. Az eddig egyszerűen tudomásul vett tény, hogy ő református, fokozatosan töprengésre készíti, s egész oldalakat szentel ennek a kemény kötésű kis naplófüzet lapjain, melyet 1934 karácsonyától vezet.

A Kossuth Lajos utca 26. szám alatti lakásban soha senki sem tette a leghalványabb kísérletet sem arra, hogy vallási meggyőződésében (vagy e meggyőződés hiányában) befolyásolni próbálja a kisfiút. A teljes és tökéletes türelmesség, a következetes, minden árnyalatra kiterjedő tolerancia jellemzi Neumannék magatartását. A velük élő kis embernek teljes és korlátlan szabadságot biztosítanak, hogy azt higgyen, amit akar.

Az sem készíti különösebb elmélkedésre, hogy a Református Kollégiumban első osztálytól vallást is tanul, tanrendbe iktatott tantárgyként. Elkészül a leckével, ebből mindig tízesre felel, de néhány éve ezzel be is fejeződik a dolog. Még annyira sem foglalkoztatja, mint az ének vagy a kézimunka...

De 1938 tavaszán a konfirmációra készül. S mert hát az fogadalom, úgy gondolja, meg kell vizsgálnia, hogy őszinte lesz-e a hitvallás, mit tenni készül.

Az önvizsgálat azzal az eredménnyel zárul, hogy ő hisz Istenben, így nem lesz hamis, amit a konfirmáció napján mondani fog.

De a tizennégy éves hitvalló korántsem találja egyszerűnek a kérdést. Szükségesnek tartja érvekkel megtámasztani a hit javára teendő döntést. Győzködi magát naplójába írt oldalakon át szorgalmas igyekezettel, hogy a konfirmáció napján adott válaszai, a „hiszekegy” valamiként összhangban legyen hétköznapi meggyőződéseivel.

Lelkiismeretesen tanulja a kátét, a lakásban kellő tisztelettel tudomásul veszik ezt az igyekezetét, sőt némi meglepetésére Jenő nagybátyja kivételesen a délutáni alvás rovására is időt talál arra, hogy segítségére legyen. Behelyettesíti magát a kérdező szerepébe, s így még jobban, gyorsabban megy a szöveg bemagolása. Egyszer aztán T.I. rájön, Jenő a kérdéseket s az azokra adandó válaszokat betéve is tudja, ha megakad, anélkül segíti ki, hogy a kátéskönyvből pillantana. Meg is kérdi:

– Hát ezeket te honnan tudod? Te nem konfirmáltál... Nagybátyja elmosolyodik, kicsit megvonja a vállát.

- Annyit hallottam annak idején a Bethlenben, hogy úgy látszik, én is megtanultam.

Most ellen kell állnia a kísértésnek, hogy leírja a Kossuth Lajos utcai házban töltött évek egyre távolodó, szinte már valószínűtleneknek tűnő emlékeit.

A Kolozsváron töltött évek folyamán T.I. számára az élet három szintérre szakad.

Iskolaidő alatt Kolozsváron tartózkodik, a szünidők egy részét Zajzonban, apja és a Tompák között tölti, másik részét Székelykeresztúron, ahol az édesanyja fogorvoskodik azokban az esztendőkből.

1938-ig a Kossuth Lajos utcai házban nevelkedett s a Református Kollégium magyar, protestáns-liberális szellemiséget őrző falai között. Csak később tudta felfogni, hogy otthona és az iskola más-más szálon, különböző tartalmakkal, de ugyancsak a magyar nyelviséghez és hagyományokhoz kötötték. Neumannék a hatalom adta valóságokat tudomásul véve helyezkedtek el az akkori Kolozsvár életében. Pali megtanult annyit románul, hogy társalogni tudjon román vevőivel, ismerőseivel, s udvariasan kiszolgálhassa őket. Bercinek románul kellett megfogalmaznia iratait, beadványait a törvényszékhez. De otthon kizárólag magyarul beszéltek, s az üvegszékerekben a világirodalom nagyjai magyar nyelvű díszkiadásokban sorakoztak a polcokon - előbb csak az illusztrációk nézegetésére, később olvasás céljából vonzva magához a cseperedő T.I.-t. Legkevésbé Jenőre ragadt a román szó - életművész „szabadúszóként” semmilyen munka nem kényszerítette már azokban az években rendszeres kapcsolatra a hatóságokkal. A nagypolitika dolgaiban való jártasság tekintetében ő volt az elismert szaktekintély, a mindig megkérdendő, mindenre válaszolni tudó „okos ember”. A román köztisztviselőkkel, rendőrökkel, katonatisztekkel, tanárokkal egyre jobban feltöltött város pedig népességében, arculatában, a gazdasági egységek „etnikumában” jórészt magyar maradt, s kamaszkorában T.I.-nek úgy tűnt, ezt a tényt a civilizált viselkedés követelményei szerint a románok is tudomásul vették.

A kollégium fegyelmezetten alkalmazkodott a kisebbségi létből adódó helyzethez, betartotta a hatalom által előírt szabályokat, de minden szellemi és anyagi eszközzel védte, folytatta a magyar kálvinizmus hagyományait.

Hét elején felvonták, hét végén levonták az iskola udvarán a román nemzetiszínű zászlót, a szabályos négyszögbe felállított tanulók elénekelték a „Trăiască regele...”-t, Ro-

mánia földrajzát és történelmét (az első osztálytól kötelező román nyelven kívül) románul tanulták, december elsején, Erdélynek Romániához való csatolása évfordulóján nem volt tanítás. A bibliai textus szerint: „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré...”

De a teljes, csorbíthatlan magyar műveltséget taníthatta az iskola. A kollégium évszázados, gazdag könyvtárában Brüll Emánuel, a tanárkönyvtáros diákokból álló népes segédlettel vitte közel az értékes könyvet a tanulók szívéhez. A régi református hagyomány szerint szegény sorsú, tehetséges gyermekek is tanulhattak, tandíjmentesen, a bentlakás szegényesen berendezett szobáiban lakva, a konviktus kosztját fogyasztva eljuthattak az érettségiig.

Mintha valami láthatatlan, csak később, érettebb s legfőképpen higgadtabb fejjel felismert szál kötötte volna össze a kollégiumot Erdély aranykorának, Bethlen Gábornak hagyományaival, a kortárs Nyugat-Európa protestáns szellemiségével.

Sem Kolozsvár, sem a kollégium nem keltette soha azokban az években azt az érzést a kamaszkorba lépő T.I.-ben, hogy a világ perifériájára szorultan él. Ellenkezőleg, nagyvárosi fiúnak tartotta magát, kinek mindenről tudomása lehet, ami a világban érdekes és figyelemre méltó.

A Farkas utca túlsó oldalán a „Seminarul Pedagogic Universitar”, a román tannyelvű elitközépiskola. Mert német és zsidó gyerekek magyar felekezeti iskolába nem járhattak, T.I.-nek néhány volt osztálytársa is akadt a szemközti iskola szegletes szemellenzős egyensapkát viselő diákjai között. De hát ezek nagyon kevesen vannak, döntő többségüket nem ismeri, s hiába járnak annyi éven át ugyanabban az utcában, sohasem elegyednek szóba. A katolikus vagy unitárius gimnázium csapatával fociznak a kollégium tágas udvarán, szinte „hivatalos” mérkőzéseken – a szemközti középiskola diákjaival egyetlenegyszer sem. De szóváltásra, összetűzésre, verekedésre sem került sor soha az utca túlsó oldalán tanuló román diákokkal. Békésen, közömbösen nőnek fel egymás mellett a Farkas utca két oldalán.

Tizennégy éves korában nemcsak játszótársai és osztálytársai vannak, hanem lassacskán a „társaság” tagjává is válik. Két jó barátjának unszolására – egyiknek apja egy nagykereskedelmi társaság főnöke, a másik a sörgyár főkönyvelője és cégjegyzője – beiratkozik a tánciskolába, a Kossuth Lajos utcaiak nagy derülésére és helyeslésére. A Főtér egyik patinás házának emeletén – ablakaiból a Szent Mihály-templomra és Mátyás király lovasszobrára lát-

ni - a csinos Parádi Katus vezetése alatt kezdődik a tanfolyam. Éveken át újrakezdődnek a rendszeres összejövetelek, néhány esztendő alatt a látszólag véletlenül összesodródott fiúk és lányok már társaságot képeznek, szabályos időközökben „zsúrokkal” a lányos házaknál, sétálásokkal a korzón, nyári közös strandolásokkal.

Igen, csak látszat, hogy véletlenül kerültek össze Parádi Katusnál az aprócska kisasszonyok és korukhoz illő gavallérok. Valójában a kolozsvári „jó” társasághoz tartozó tánc-tanárnő gondos tapintattal, a mamák tudtával és beleegyezésével állíthatta össze a névsort.

Induláskor a negyedik gimnazista T.I. hogyan került oda? Hiszen Neumannéknak semmi kapcsolata sem volt ezzel a világgal. Pali legfeljebb „kunsaftként” ismerhetett egyeseket a sportoló szülők közül, Jenő pedig radikális-baloldali értelmiségiek, írók, újságírók, szerkesztők, üzletemberek körében volt otthonos. Nyilván a Tompa név, két jó barátja meg a kollégium, melyben tanult, kellő biztosítéknak bizonyult.

Azonkívül a kisebbségi sors súlya alatt mintha némi demokratizmus is érvényesült volna a fiatalokból álló társaság összetételében, s még az erdélyi mágnáscsaládok is jobbnak látták, ha lányaik a lényegében középosztályt képviselő „jó társaság” csemetéinek körében teszik meg az első lépéseket. Így a két Bethlen grófkisasszony s a két Kemény baronessz is jelen van - a másik végletet ábrázolva pedig egy zsidó orvos vörös, szeplős és idétlen leánykája.

Ebben a körben szövődnek az évek folyamán az első, bevallatlanul tovatűnő gyermekszerelmek, melyek közül furcsa módon egyik sem jut el a háborús évek zivatarait is elbíró, tartósabb kapcsolatig.

A kamaszkorú T.I. számára a Kolozsváron töltött hónapok másik színtere a sétatéri sporttelep közvetlen szomszédságában a Tenisz Klub hat salakpályája. Mögöttük öltözőket és klubhelyiséget magában foglaló épület, ez utóbbi falán díszhelyen az egyesület női és férfi játékosainak komoly mérkőzéseket kialakított „ranglistája”.

Ő és barátai ezektől az évektől ütik ott fokozódó buzgalommal a labdát, kezdetben csak olyan órákban, mikor a „nagyokat” nem zavarják. Fokozatosan aztán a klub ifigárdájává nővik ki magukat, az egyik pályát számukra jelölik ki, így nemcsak vakációk alatt, hanem kora tavasztól késő ősziig szinte napi tennivalóvá lép elő a teniszezés. A klubház mögött füves-bokros oldal lejt menedékesen a Szamos-partra, kellemes kis zugokat kínál, ha valakik rövid időre eltűnni szándé-

koznak kíváncsi tekintetek elől. De a kis idillek ritkán költöznek ki a tenispályák környékére is, ott keményen játszani illik, a lányokkal nem is állnak le ütögetni, ne rontsák a saját „formájukat”, inkább udvariasan átadják nekik a pályát, hiszen tudják, úgyszíntsen türelmük sokáig futkosni a labdák után.

A komoly szettek végeztével a „nagyok”, a klub férfi-csapatának tagjai egy-egy izgalmas pókercsatára ülnek le az épület teraszán a hosszú, langyos nyári estéken, T.I. és barátai pedig csendben, tisztes távolságból figyelik a partit.

1938-ig a vakációk egy részét T.I. Székelykeresztúron tölti. Kocka ebben a városban nyitott fogorvosi rendelőt, s attól kezdve karácsonykor, húsvétkor és nyáron nála tölt néhány hetet. A poros kisváros főterén álló emeletes házban a bérelt lakás és a rendelő.

Itt Székelykeresztúron esküszik össze Kocka második férjével, Constantinescu Victor tanárral és festővel, kit T.I. még Kolozsvárról jól ismert, a férfi már egyetemi hallgató korában sűrűn megfordult anyja társaságában. Gyulafehérvári törvényszéki bíró fia volt, apja magyar egyetemen végezte jogi tanulmányait, s akárcsak a fia, tökéletesen beszélt magyarul.

A tízéves srác a következő gondolatokat fűzi naplójában a tényhez, hogy anyja második házasságát köti:

„Keresztúron voltam. Már tudtam, hogy Anyu és Viki egybe fognak kelni. Ennek örültem, mert én nagyon szerettem és ő is szeretett engem... És akkor az azután következő pár boldog hét alatt olyan dologban volt részem, amilyenben addig sohasem. És az a dolog az úgynevezett családi tűzhely melege volt. Engem Kolozsváron mindenki nagyon szeretett, de ezt az érzést nem tudták felkelteni bennem...”

T.I. mostohaapját illető reményei és elvárásai be is igazolódtak. Egészen a kilencszáznegyvenhármas-negyvennégyes évek drámai eseményeiig... De hát erről majd később.

Székelykeresztúr csak azért vonzotta a kis T.I.-t, mert anyjával lehetett, s a naplójában megénekelte „családi tűzhelynél” melegedhetett.

Kilencszázharmincnyolc elejétől nem jár többet Keresztúrra. Hosszú utánajárás eredményeként Viki Kolozsváron kap állást az akkori „Junas” vasgyárban, végre hazaköltözhetnek. Lakást bérelnek a Jókai utcában (ma Napoca utca), Kocka ott nyitja meg fogorvosi rendelőjét, attól kezdve T.I. is velük lakik.

A harmadik színhely ezekben az években – Zajzon.

Mint utólag kiderült, mélyebb, kitörölhetetlenebb nyomokat hagyott benne, több ellentmondással terhesen befolyásolta egész alkatának, fogalomvilágának alakulását, semmint ezt időtartamuknál fogva indokolták volna a vakációk ott-töltött hónapjai. Pedig a régi „zajzoni nyarak” csak 1940-ig, a bécsi döntésig tartottak. 1949-ben már csak árnyéka volt régi valójának, 1952-ben pedig a forradalom nevében kitelepítették belőle a Tompákat...

Amint peregtek az évtizedek, s időben egyre jobban távolodott a régi Zajzon apró eseményeitől, úgy növekedtek számára gigászi méretűekké az emlékek, valamiféle visszajára fordított optika törvényei szerint. Varázslatos világgá lépett elő minden, ami akkor történt, messze túlszárnyalva mindazt, amit a „megszépítő messzeség” elandalító nosztalgiája magyarázhatna.

Hosszú esztendőkön keresztül meggyőződésből fakadó elszántsággal akarta kiirtani magából ezeket az emlékeket, mert tudta, hogy összeférhetetlenek a „hivatásos forradalmár” részéről megkívánt tartással; gyengeségnek, majdnem árulásnak érezte, hogy ez nem sikerül teljességgel. Újabb két évtized múltán, mikor már Kolozs tartomány „alispánjaként” letörte magáról a régi típusú, ortodox pártfunkcionárius meggyőződéseinek bilincset, beszüntette a küzdelmet Zajzon emlékei ellen. Nemcsak beszüntetette, hanem előbb egy-két rövid vallo-másban, majd 1973-ban regényben, a *Három Demeter* jónéhány fejezetében (Bogát a helység fedőneve) meg is írja ezeknek az emlékeknek egy részét. Úgy mondják az „ítészek”, azok a könyv legsikerültebb részei. S az évente megismétlődő zajzoni „nosztalgiautak” szülte gondolatok még a közelmúlt megjelent írásai közül sem hiányoznak.

Több rétegre tagolódik T.I. számára a zajzoni világ.

Első a „Jancsi-villa”, nagyszüleinek rezidenciája, ahol bátyjával együtt nyaranta ő is lakik. Földszintes, öt szobából, mellékhelyiségekből álló épület, zsalugáteres ablakkal, a homlokzat teljes hosszában húzódó erkéllyel, a tizenkilencedik század második felében, erdélyi fürdőhelyeken emelt épületek sajátos stílusában. Három szobát az öregek laktak, a másik kettőt nyaranta vendégeknek – többnyire rokonoknak – adták ki, az év többi részében lezártan álltak.

Régi bútorok, a külső szobában nagyapjának kényelmes, párnákkal, terítőkkal bélelt karosszéke, melyben olvasgatni és szundikálni szokott; barométer a falon, amit nikotinos ujjának körmével naponta néhányszor megkopogtat az öreg, az egyik falra akasztva kis szekrény, nagymama házipatikája, amiben szinte minden található, ami váratlan betegségek vagy kisebb

sérülések ellátására szükséges lehet, az ajtó fölött a Tompák nemesi címere. Egyetlen korszerű tárgy a tágas külső szobában az új és mindig jól karban tartott rádiókészülék, egy „világvevő”, a hozzá tartozó akkumulátorral, s az elemeket tartalmazó, külön e célra készített fadoboz. Mert azokban az években még nem vezették be a villanyt Zajzonba. Nagyméretű petróleumlámpák világítanak este a szobákban, csodás színekben pompázó lepkék, madarak képével díszített üvegernyőiken keresztül meghitt, szelíd fényt szórnak maguk köré.

Ugyancsak a külső szobában áll a fal mellett a kis antik íróasztal. Itt készülnek Annus nagymama lejre menő, pontos elszámolásai a nap bevételeiről és kiadásairól. Rendszerint este rója a füzetekbe szálás, könnyen olvasható írással a betűket, számokat, fejét könyöklő bal karjára támasztva, sokszor egy-egy félig elnyomott sóhaj vagy félmondat erejéig terjedő megjegyzés kíséretében. Ha épp a szobában tartózkodik, T.I. megilletődött figyelemmel hallgat ilyenkor. Anélkül, hogy bármit kérdezne, Annus nagymama elejtett szavaiból elég világos képet alkot magának a nagyszülők anyagi helyzetéről.

Az is világos, a kis fürdőhely sok létesítményének tulajdonosai csak nagyon pontos beosztással tudják biztosítani a ház szükségleteit. A biztos jövedelem Dr. Tompa István hajdani főszolgabíró nyugdíja. A hideg és meleg fürdők keveset hoznak, az ásványvíz-palackozó berendezés bérlője alig fizet, arra hivatkozik, hogy az „áru” elhelyezése körül nehézségei vannak, a fürdővendégek által lerótt illeték nekik jutó hányada nagyon vékonyan folyik be... és így tovább. Annus nagymama számon tart mindent, beosztja a pénzt, néha egy kicsit vitatkozik is a hátrálékosokkal, igyekszik mindent minél jutányosabban beszerezni. Megmutatkozik, hogy ő az egyetlen plebejus ivadék a családban, községi jegyző volt az apja... De teljesen magára van utalva. Nincs férfi a háznál, ki bármivel is gazdálkodni tudna.

„Szegény Istvántól ugyan mit várhatok?! – panaszkodja el néha magát T.I.-nek. – Eljárt fölötte is az idő, örülhetek, hogy még ilyen jól tartja magát. Tudod, lelkem, a szerzéshez, a pénz forgatásához a Tompák nem értenek. Inkább csak ahhoz, hogy ami van, azt tüstént elköltsék. Lehetőleg többet is annál, mint amennyijük van.”

Akaratlanul volt egyszer fültanúja a kis T.I. e néhány mondatnak, mikor valamelyik idős asszonyrokonnak Annus nagymama elmondta a maga gondjait.

De ezektől a gondoktól őt, a nyári szünidőre odalátogató unokát teljességgel megkímélik, megtesznek mindent, hogy mi-

nél kellemesebbek, felhőtlenebbek legyenek számára az ott töltött hetek, hónapok.

S már akkor, tizennégy-tizenöt évesen T.I. kialakítja nagyszüleiről a véleményt, amit ötven esztendő múltán sem talál alapjában helyesbítendőnek.

A múlthoz tartoznak, a világháború előtti világhoz. A harmincas évek Romániájában szinte teljességgel perifériára szorultnak érzik magukat. Helyzetükkel tisztában vannak, tudomásul veszik, és semmit sem szándékoznak tenni ellene. Csendben le akarják élni az éveket, melyeket „az Úr” még elrendelt számukra. És teljesíteni akarják a reájuk háruló kötelességeket. De amint kiderül, ezeket a kötelezettségeket mindig és mindenben az elképzelhető legmagasabb szinten jelölik ki a maguk számára.

Így például az egyik unokát, T.I. bátyját, Miklóst véglegesen magukhoz vették, ők nevelik, ott is lakik náluk a „Jancsi-villában”, és küszködnek vele, sokat küszködnek...

Mert Miklós – becenevén Buci – kedves, barátságos, szófogadó kisfiú, segít mindenben a ház körül, bajt maga akaratából soha nem okoz. De mikor az elemi osztályok elvégzése után beíratják a brassói magyar gimnáziumba, a középiskola első évei folyamán kiderül, saját és tanárai minden igyekezete ellenére még az alsó tagozat elvégzésére sem lesz képes. Olyan szellemi fogyatékoságban szenved, ami sem viselkedésében, sem egyébben nem nyilvánult meg, de ami további tanulásra, különösen a számítan és fizika területén, alkalmatlanná teszi. Valószínűleg valami csecsemőkori betegség vagy trauma eredménye lehet... Apja, anyja orvos, de az okok pontos felderítésére sohasem kerül sor.

A kedves, de hátrányos helyzetű kisunokához az öregek még csak annál jobban ragaszkodnak, szó sem lehet arról, hogy elengedjék maguk mellől. De semmilyen vita nem alakul ki erről. A gyermek apja, anyja tudomásul veszi a helyzetet, egy gonddal kevesebb a számukra – gyorsan megnyugtatják magukat: a Buci igazán jó kezekben van... Ki láthatná előre, milyen tragikus következmények származnak majd ebből a helyzetből szegény fiúra?!

Legidősebb Dr. Tompa István és felesége, Annus nagymama éppolyan természetesnek, magától értetődőnek tartják, hogy másik unokájuk is náluk lakik a szünidők folyamán. Nem mintha bármilyen akadálya volna annak, hogy lent lakjon, apjánál a kertben. Nyilván ott is nagyon szívesen fogadnák, ebédre, vacsorára így is gyakran ott marasztalják, szinte észre sem vevődik, hogy még egy teríték kerül a hosszú, nagy asztal végére, ahol a gyermekek foglalnak helyet. De az öregek tud-

ják, hogy T.I. inkább náluk érzi jól magát, mint abban a nagy, soknyelvű, állandóan változó társaságban, s Bucinak is ezek a nagy öröm hetei, míg Kolozsváron lakó testvérével együtt lehet.

Mikor tizenöt éves korát eléri, T.I.-nek már a harmadik szobában ágyaznak, hogy minél zavartalanabbtól aludhasson, ne zavarja a nagytata éjjeli hortyogása.

Enyhe levendulaillat száll a patyolatfehér ágyneműből, amint egész napi szaladgálás után fejét a párnára hajtja, a kicsit megnyitott felsőablakon a zsalugáterek között bekandikálnak a Zajzon mélyfekete egén hűvösen sziporkázó csillagok, s halk, elzsongító kísérezzeneként behallatszik Zajzon patakának csobogása.

A második réteg T.I. számára apja rezidenciája, a „bojárkert”. Tulajdonképpen kötelessége lenne, hogy ott mindennap megforduljon, hiszen egész zajzoni tartózkodásának indoka, hogy az apjánál tölti a vakációt. De apjával komolyabb beszélgetésre tulajdonképpen csak kétszer kerül sor egy szezonban: T.I. érkezései után és elutazása előtt. S úgy tűnik, ez a helyzet egyiküket sem zavarja. Mindketten megelégednek azzal, hogy egymás jelenlétéről tudnak, derűsen köszönetnek egymásnak, ha a Kert sétányain vagy étkezéskor találkoznak, s az természetes, hogy mindketten bonyolítják a maguk nagyon is eltérő napi programját. Csak akkor tartaná úgy Dr. Tompa Miklós, hogy valami nincs rendjén, ha Kolozsvárról odalátogató fia valami okból kifolyólag nem mutatkozna a Kertben, vagy nem venné igénybe a sétatér vendéglőcukrászdájában az ő számlájára korlátlan számú sütemény elfogyasztására adott engedélyt.

A Kert főbejáratán ízlésesen festett kis tábla, csak az veszi észre, ki tekintetével keresi: „Pensiunea Tompa”. Ez a vállalkozás tehát apja nevében működik, pedig eredetileg felesége a tulajdonos, s az ügymenet lebonyolításában csak annyi feladat hárul apjára, hogy a közös étkezéseken részt vesz, s ha kedve tartja, beül egy kiadós bridzspartira a vendégekkel.

A valóságos gazda, ki utánozhatatlan eleganciával birtokol és irányít mindent, az Hala Ajdukievicz, ezekben az években már Dr. Tompa Miklós második felesége, T.I. mostohaanyja.

Nagyon szép, művelt asszony, szabályos, finom vonalú arcán arisztokratikus derű és magabiztosság, hanghordozásában a nagyasszony mértékletessége, aki tudja, hogy semmi rendkívülit sem kell tennie, hangját sem kell megemelnie ahhoz, hogy mindenki reá figyeljen.

Néhány évvel idősebb, mint jelenlegi férje, T.I. alig elősorolható, de félreérthetetlen, apró jelekből veszi tudomásul, hogy szinte riadt szerelemmel ragaszkodik apjához.

Hogy miként került az Ajdukievicz család annak idején Zajzonba, mostohaanyjának apja, a román király udvari festője milyen körülmények között szerzett a hegyeken innen – tehát 1918 előtt magyar területen – birtokot, mindezt T.I. sem annak idején nem tudta, sem ma nem ismeri a történetet.

Hala mindig nagyon figyelmes volt vele szemben, nem-egyszer kezdeményezett vele bizalmasabb beszélgetéseket. De ezekről a dolgokról valahogy soha nem esett szó. T.I. csak annyit tudott, hogy Hala lengyel rokonai – hírneves arisztokrata család sarjai – Lembergben, Lvovban (ma ukrán terület) éltek. Azokban az években, a második világháború kirobbanása előtt a lengyelországi rokonság elég gyakran meglátogatta őt Zajzonban.

A Kertben tehát, a nyári szezon idején, Hala vezetése alatt penzió működött. A harmincas évek közepén az „atelier”-nek címzett épületet jelentősen kibővítették, emeletet húztak reá, a Kert túlsó felén újabb szárnyat építettek. Hogy pontosan hány vendéget fogadhatott egyszerre a „Pensiunea Tompa”, azt pontosan nem tudta. Mindenesetre nem többet annál, mint amennyi a kezdettől fogva érvényes szabály szerint ne foglalhatott volna egyszerre helyet étkezéskor a nagy ebédlő hosszú és széles asztala mellett. Meg aztán nem könnyű elkülöníteni, ki a fizető vendég s ki a néhány hétre vendégül látott – tágan értelmezett, volt férjeket és feleségeket is felölelő – rokon. Annál kevésbé könnyű ez az elkülönítés, mert a gazdag rokonok esetleg mégis ragaszkodnak ahhoz, hogy fizessenek. Ezeknek az ügyeknek „rejtelmét” nyilván csak Hala ismerte. Esetleg a Kert másodkapitánya, Zetta.

Archan, alkatban Zetta, mintha szinte végletes ellentéte lett volna Halának, meghitt barátnőjének. Szénfekete hajú és szemű, kreol arcbőrű, a maga nemében különleges, feltűnően szép asszony, valamilyen irányban maga is tulajdonosa a Kertnek, a harmincas években T.I. egyik nagybátyjának, Pistának a felesége, mellesleg anyai ágon román fejedelmi család, a Ghicák leszármazottja.

Hogy más rokoni viszony is volt-e a két asszony között, azt T.I. nem tudja, de a legjobb barátnők, s most sógornők. A lengyel és román arisztokrata nők most Dr. Tompa István, a hajdani magyar főszoigabíró két fiának, az egykori brassói magyar alispán unokáinak feleségei. Méghozzá második felesége mindkettő.

Furcsa idők furcsa párválasztásai!

Mindenesetre nagyon távoliak az ötévszázados Tompa családfa hagyományaihoz képest. Ott néha közeli rokon, még első

unokatestvér is előfordulhat a feleségek között. De más nemzetből való sohasem!

A Kertben, a penzióban uralkodó viszonyokat illetően, saját észrevételein kívül T.I. Annus nagymama egy-egy elejtett megjegyzésére is támaszkodik.

- Hala nagyon okos. Ilyenkor nyáron sok a dolga, de Zetta segítségével mindent ügyesen elvégez, s annyit keres, amennyi aztán egész évre elég...

A kissé habozó kérdésre pedig, hogy a Kertben vajon sokat fizetnek-e a vendégek, nagymama elismerően csak annyit válaszol:

- Bizony sokat... S alaposan megválogatja, kit fogad be.

Mi készíti vajon ezeket az embereket arra, hogy egy kis fürdőhelyen, hol még villanyvilágítás sincs, a penzió borsos árait megfizessék? Igaz, a szobák patyolattiszták, de a nagy szállodák komfortját nélkülözik. Igaz, az étel bőséges, és a Hala által betanított székely és csángó szakácsnők a francia konyha válogatott ínycségeit teremtik elő a parasztgazdaságok helyi termékeiből, de hát mindezt máshol olcsóbban is megkaphatnák.

A „Pensiunea Tompa” valódi vonzereje a mással össze nem hasonlítható hangulat és stílus, amit elsősorban Hala és Zetta teremt a Kert zöld kerítéstől körülvett villáiban, a sétányokon... Reggel nyolc és tizenegy óra között mindenki akkor jön le reggelizni az ebédlőbe, amikor kedve tartja, egyenként vagy csoportosan. A felszolgáló lányok csinosak, tiszták és mosolygóságok, kivasalt, kikeményített kötényüknél csak a friss kiflik ropogósabbak...

Déli egy óra körül - most már más öltözetben - az egyik lány hosszasan megrázza a nagy kolompot az ebédlő előtt. Ebédhez gyülekeznek a vendégek. Kellemes negyedóra az is, míg a bejárat előtti padokon, vagy csoportokban, s ha esős lenne az idő, akkor a szomszédos szalonban, beszélgetnek. Aztán Hala és Zetta vezérletével bevonulnak az ebédlőbe.

Az asztalfőn Hala, a ház asszonya, közvetlen közelében Zetta, majd az asztal két oldalán meghatározott sorrend szerint a vendégek és rokonok, a gyermekek természetesen lent, az asztal alsó végén. Protokollszabályok, emberismeret és tapintat összefonódó csúcsteljesítménye ez a Hala által kialakított, minden új vendég vagy rokon érkezésekor újjáteremtett sorrend! Nemcsak életkor és nemek szerint kell ugyanis ennek az elhelyezésnek indokoltnak bizonyulnia, de azzal is számot kell vetnie, hogy kinek kivel és feltételezhetően milyen nyelven lesz majd beszélgetnivalója, mindenki jól érezze magát, senki se találjon semmilyen méltánytalanságot magával szemben...

Szinte megoldhatatlannak tűnően nehéz feladat ezt így kialakítani, de Halának ez maradéktalanul sikerült.

A csinos csángó lányok testhezálló egyenruhában, patyolatfehér köténnyel és bóbitával, gyakorlott, biztos mozdulatokkal tartják a tálakat rendre a vendégek elé, kedvesen, de a tolkodás vagy bizalmaskodás árnyéka nélkül mosolyognak hozzá. Ők a Hala oktató-nevelő képességének két lábon járó, diadalmas bizonyítékai. Szép szóval, nagy türelemmel tanította be őket, a lányok pedig hálából tűzbe mennének úrnőjükért, mások számára észrevehetetlen szemmozdulataiból is pontosan kiolvassák az utasításait. Ha több nyelven beszélnének, ez után az iskola után Nyugat-Európa bármelyik luxuséttermében is megállnák a helyüket.

Hala utolérhetetlen ügyességgel, gyakorlattal teljesíti a háziasszony cseppet sem könnyű szerepét a nagy ebédlőasztal főhelyén. Mindenkinek szóhoz kell jutnia, még hozzá azon a nyelven, melyen beszélni óhajt, mindenkinek úgy kell éreznie, hogy tevékeny résztvevője a társalgásnak, akivel szemben kellő figyelmet tanúsítanak. Nyelvet, témát, hangnemet változtat Hala és Zetta, akárhányszor ez szükségesnek mutatkozik, fűzik, bonyolítják, élénkké és érdekessé teszik a beszélgetést, hol egyik, hol másik csoport társalgásába kapcsolódnak bele, mindent azzal a könnyed természetességgel és szórakoztató változatossággal, ami mindenki számára a nap egyik fénypontjává emeli ezeket a közös étkezéseket.

Asztalbontás után kisebb csoportokra oszolva még elbeszélgetnek egy kicsit, mindenki azzal és annyit, akivel és amennyit kedve tartja, ilyenkor születnek meg a közös programok...

Ez a kellemes, nagyvilági légbör bizonyára egyike a Kert legnagyobb vonzóerejének. Valószínűleg még csak nem is egyszerűen státuszszimbólum a zajzoni kertben tölteni a nyár néhány hetét. Állandó vendégeinek száma nem olyan nagy, Hala és Zetta régi ismerőseinek sorából kerülnek ki, időben lefolytatott, pontos levelezés eredményeként, amiben időpontokat jó előre rögzítenek. Csak úgy beállítani oda tömött pénztárcával nem lehet. Ki addig ismeretlen, csak a Kert valamelyik jó barátjának előzetes, írásbeli ajánlása alapján nyerheti el a kitűzött időpontra a bebocsátást. Kimondott pénzemberek, mint az olasz származású Matturi bankár, miniszteri berkekben forgolódo szenátor vagy Tocineanu hegyivadász ezredes mellett mintha a művészvilág nagyjai lettek volna többségben. Hiszen Hala maga is művésziélek, a „Belle Arte” végzettje, tehetséges festőnő, nyilván örökölte apja talentumát. De nagyon ritkán, inkább csak a szezon követő vénasszonyok nyarának szelíd,

aransárga sugarai között szánja rá magát arra, hogy csodás kis tájképeket vagy kutyaportrét fessen. Nicolae Tomazoglu azokban az években még meg nem értett, kallódó tágja egy bukaresti színtársulatnak, csak későbbben növi ki magát a román szín- és filmművészet egyik sajátos tehetségévé...

De itt a Kertben mintha nem is illene gyakorolni a művészetet. A tehetséget csak mellékes, magától értetődő tulajdonságként illik viselni, esetleg úgy alkalmilag, ötletszerűen felvillantani, mások szórakoztatására.

Komoly politikai, világnézeti viták itt nem folytak – legalábbis a társaság nyilvánossága előtt nem –, holott nagyon világos, hogy a pénzvilág, a bukaresti politika vagy művészet jelenlevő kiválóságainak mindenike nagyon is világos, határozott véleményeket vall. De itt most a pihenés, a teljes kikapcsolódás heteit töltik, a kedves és nagyon művelt háziasszony teremtette, varázslatosan kellemes hangulatban.

Teljes és jólneveltségéből fakadó diszkréció védőszárnyai alatt bontakoznak ki a kis flörtök, egy szezonra szóló kalandok. Legtöbbször simán, minden következmény nélkül zajlanak le ezek a kis érzelmi viharok. Ha pedig néha komolyabb, tartósabb következményekkel járnak mégis – ezért senkinek sem jut eszébe a Kertet okolni. Amiért közlekedési balesetek fordulnak elő, a forgalmat nem állíthatják le. „Navigare necesse est...”

Gyorsan peregnek a zajzoni napok. Látszólagos eseménytelenségük mögött a pihenés és szórakozás lehetőségeinek olyan választéka kínálkozik a Kert vendégei számára, hogy még lázas kapkodással sem lehetne mindeniket igénybe venni. Az étkezések élvezetes, hosszúra nyúló ceremóniáin kívül sétára vagy szemtanúk nélküli bizalmas beszélgetésekre csábítanak az ösvények, filegóriák, sűrű, fiatal fenyőktől körülfogott kispadok, asztalok. A szalon mennyezetig érő könyvespolcain díszkötésben francia és német klasszikus irodalom, a képes folyóiratok bekötött évfolyamai sorakoznak. Esténként a színes üvegernyőkön átszűrődő szelíd fényben meghitt kis sarkok hívják azokat, kiket nem vonz a kinti, hűvösödő, kristálytisza hegyi levegő. A két-három kártyaasztal körül ilyenkor indulnak az izgalmas bridzspartik.

Mindez még csak maga a Kert. A festői kis fürdőhely számos kirándulóhelyéről, hideg és meleg fürdőjéről, a sétatéri zenepavilonról, az étteremről nem is beszéltünk!

Ez utóbbiak képezik T.I. számára Zajzon harmadik rétegét, a patyolattiszta csángóházakban elhelyezett többi fürdővendég tarka világával együtt. Ideje java részét itt tölti, a Kertre nem szán néhány óránál többet...

A sétatéri pavilonban délelőtt, délután és este zenekar játszik. Közkedvelt egyvelegeket, keringőket játszanak, a szokásos „kaffékoncert” jól ismert számait. Esténként aztán tangó, slowfox, rumba következik, a nagy, fedett sétálóhelyen, a „Wandelbahn”-on táncolnak a vendégek.

Kiskamaszkorában a zenekar nem túlságosan köti le az érdeklődését, csak később, mikor már a Parádi Katus kolozsvári tánctanfolyamainak „végzettjeként” maga is táncol esténként új ismerőseivel, a bukaresti kislányokkal.

Az egyik zenekarvezetőre jól emlékezett, mert egymás után több éven át töltötte Zajzonban a nyári idényt. Középtermetű, jóvágású férfi volt, és kiváló zenész Gróza József.

Vagy húsz esztendő múlva, az ötvenes évek végén T.I. Kolozs tartomány egyik „nagyfőnöke”, mikor nem kis meglepetésére a város legelőkelőbb vendéglőjében tartott egyik fogadás alkalmával a zenekari emelvényen az elegáns, szmokingos „prímás” személyében Grózáat fedezte fel. Tiszteletteljesen, minden feltűnés nélkül köszönt T.I. felé, mint aki tisztában van a helyzet bonyolult voltával, nem tudhatja, a mai főnök egyáltalán hajlandó-e emlékezni a régi időkre. De T.I. barátságosan, mosolyogva nyugtázta a köszöntést, Gróza pedig az éjszaka folyamán megtalálta az alkalmat arra, hogy mikor senki sem tartózkodott hallótávolságban, udvarias meghajlással, egy sóhajlás kíséretében elszuttogja: „Tetszik tudni, nekem is felejt-hetetlenek maradtak azok a zajzoni nyarak.”

Még egy negyedik síkja, rétege is van számára ennek a világnak, amire azokban az években kevésbé figyel fel, s csak jóval később érti meg jelentőségét, mikor a régi Zajzonnak már csak az emléke marad. A „bennszülöttek” világa ez, a falu döntő többségében csángó-magyar lakóié, a tiszta, virágos kis előudvarok mögött magasodó zsalugáteres, sokszor emeletes épületek, nagy csűrökkel, istállókkal kiegészülő belsőségek szorgalmas tulajdonosaié. Napközben, a délelőtti, délutáni sétálás idején, mikor a fürdővendégek járnak a falu utcáin, a sétatéren, a kirándulóhelyekre vezető ösvényeken – keveset látni közülük. A férfiak még a hajnali különjáratokkal bementek munkahelyükre, a brassói nagyüzemekbe, az asszonyok, a gyermekek nyári dologidőben már kora reggeltől kint vannak az illatos kaszálókon szénacsinálni. Sohasem zavarják az első szobákat lakó bérlőiket, sokszor csak estefelé kerülnek újra haza, ellátni az állatokat, behozni vendégeiknek a friss tehén- vagy bivalytejet, megfőzni a másnapi ételt, gyors, gyakorlott mozdulatokkal patyolattisztába tenni a szobákat, udvart, gazdasági épületeket.

Akad T.I.-nek jó néhány barátja a kis srácok között is, a baj csak az, hogy ritkán tudnak hétköznap vele tartani az erdőbe, hegyekbe, a patak partjára, vagy háromnegyedes kis gatyáikban az úszómedencében lubickolni. Szükség van az ő kezükre is fönn a legelőkön vagy otthon a gazdaság körül adódó tennivalókhoz.

Így inkább csak akkor találkozik velük T.I., mikor néha megfordulnak a sétatér előterében, mert övéik nagy fonott korsókkal az ott buzogó borvízkútra küldték őket.

Egyébként semmi különös nem volt abban, hogy a nagyszülei birtokát képező borvízforrásból fogyaszt a faluból, a környékről mindenki, s annyi korsót tölt meg belőle, amennyit akar!

Az is természetes volt, hogy vasárnap a falu népée a sétatér – persze, fürdővendég is bemehet, ha kedve tartja –, de a zenekar a csángóknak húzza, ők járják késő estig a táncot a „Wandelbahn”-on, ők ülik körül a kőasztalokat, vigadnak, nagyokat kurjongatnak hozzá.

Most a harmincas évek végének, kilencszáznegyvennek zajzoni nyarainál tart ez a történet, mikor felhőtlennek tűnő, derűs napjaival, kedves kis barátnőinek arcával, kamaszszerelem emlékeivel együtt az ott töltött hónapok egyetlen alapvető élménnyel teszik gazdagabbá T.I.-t. Azzal a felfedezéssel, hogy nagyon sokszínű a világ, nemcsak Kolozsvár különbözik alapvetően attól, amit ott a Barcaság és a Kárpátok határán fekvő kis fürdőhelyen tapasztal. De még Zajzon villáiban, sétányain is idők, terek nagy távolságaiból egymás mellé sodródott sorsok, életformák, elkülönülő nemzetek, hagyományok, történelmek találkoznak. Élik együtt a felejthetetlen nyarak napjait. És túrik egymást... Nemcsak túrik, hanem föltételezik egymást, összekulcsolódnak. Nem volna olyan vonzó, nem volna olyan értékes az ott leélt idő, ha összetevőiből valami oknál fogva valaki hiányozna.

A bukaresti bankár, színházrendező vagy szenátor – a harmincas évek fővárosának lázas, nagyvilági forgatagában élő emberek – minden társasági, nagyvilági rutinjuk ellenére nem egykönnyen tudnának szót érteni Dr. Tompa Istvánnal és feleségével, Annus nagymamával, ha a politika vagy a történelem dolgaiban el kellene beszélgetniük. Már csak azért sem, mert valószínűleg nem találnának közösen használható, beszélhető nyelvet. De íme, milyen érdeklődéssel, jóindulattal ülik körül Halát, Zettát, amint néhanapján a két öreg kissé feszes, protokollízú rokon vizitre látogat a Kertbe. A sajátos élményből semmiképpen sem akarnak kimaradni. Éppen azért, mert nagyon is tisztában vannak azzal, hogy az öregek nemcsak egy

más történelmi korszakot és más etnikumot, de egy másik darab Európát is képviselnek. Hala mesteri közvetítésével ők is bekapcsolódnak a társalgásba, kérdeznek, felelnek, nagyokat nevetnek az öreg Tompa egy-egy nehézkes, kissé csikorgó szellemességén. S majd alkalom adtán bukaresti lakásukban, a Capşában vagy a szenátusban mesélnek is valamit a furcsa öregekről, kikkel a múlt nyáron ismerkedtek meg.

Kolozsváron, a Kossuth Lajos utcában toleranciát tapasztalt saját magával, református kereszténységével szemben, toleranciát abban, ahogy nagybátyjai és nagynénjei a külvilág valóságával és egymás életvitelével szemben viseltettek. Természetesnek tűnő családi együvértartozást magyar műveltségű zsidó édesanyja, otthon csak magyarul beszélő, román mostohaapja és önmaga között, ki egyértelműen magyar és a Református Kollégium diákja...

Zajzonban pedig egymást értő, szerető vagy csak egyszerűen egymást tudomásul vevő, tűrő etnikumok, nemzetiségek, eredetek és hagyományok kábító sokfélesége van jelen egy kis fürdőhely határai között, hogy felsorolni is nehéz őket, bonyolult viszonyaikat, összefüggéseiket részletesen kifejtteni pedig kötetnyi írásban lehetne csak.

A serdülő T.I. ott megtanulja a társaságban kötelező modor és jólneveltség szabályait, enni, állni, beszélgetni idősebbekkel és fiatalabbakkal a Hala által tapintatosan megkívánt magas igények szintjén. De mintha a jó modor és művelt viselkedés egyik alapvető, talán épp kiinduló követelménye az lenne, hogy a partner másvoltát, magáétól eltérő véleményét és érdeklődését szívélyesen és minden idegenkedés nélkül tudomásul vegye, az ott élő, étkező, szórakozó együttesbe magától értetődően beépültek tekintse...

A kontinens fölött már jó ideje villámlik, gyülekeznek a fellegek...

III

T.I.-nek ebben a fejezetben most már meg kell írnia a nagy találkozás élményét az ideológiával.

Elhatározó hatású, sorsfordulót jelentő első találkozások emlékéhez rendszerint nosztalgiával, legalábbis megilletődöttséggel kalandoznak vissza a gondolatok. Még ha fájdalmas mozzanatok következtek is utána. Még ha keserűség vagy csalódások forrásának bizonyulnak is, még ha végleges szakítással

ért is aztán véget. Hiszen élete elválaszthatatlan részévé vált. S bármi következett is később, az volt az első, a fiatalság csodálatos hamvával, lelkesedésével bevont, a nagy „első”, a megismételhetetlen...

Most semmit sem érez mindebből, még csak fájdalomba ágyazott elandalodást sem. Még a drámai pátosz is hiányzik, amit az a tudat adhatna, hogy valamikor később szakítással végződött a nagy találkozás, hogy szenvedélyes tagadásba csapott át. Ő nem állt át ma sem más lobogó alá, nem vállalt fel semmilyen más hitet. Csak amit akkor, kamaszkorától magáénak vallott, az fokozatosan, tételről tételre semmivé foszlott, azt meggyalázták, arról bebizonyosodott, hogy az ellenkezője sem igaz. A sodró, koszos árból, mely oszló hullákat, bűzlő törmelékeket, mentőcsónakká alakított, minden földi jóval megakart magánlakosztályokat hömpölyögtet alá meghatározhatatlan irányba – nem kapaszkodott ki valami új, megtisztult életet és tudatot ígérő partra. Mert ha van is ilyen part, ő nem oda tartozik, nincsenek érvei, hogy oda befogadásért rimánkodjon. Nem állíthatja, nem is szándéka állítani, hogy csak véletlenül vagy akarata ellenére került abba a mocskos áradatba.

Kilencszázharminckilenc november kilencedikén naplójának lapjain nagy eseménynek kijáró, ünnepélyes hangvétellű indítás:

„Úgy érzem, életemnek fontos belső állomásához érkeztem. Nemrég jellemeztem azt a tétlen tunyaságban eltöltött korszakot, melyen átmentem. Azért tettem ezt, mert véget ért... Azt hiszem, már a nevelésem is hozzájárult, hogy meglássam a társadalmi igazságtalanságokat... Anyám meséli, 6 éves koromban, mikor sétáltunk a havas utcán, mezítlábas gyermeket láttam. Megkérdeztem anyámat, miért nincs annak a gyermeknek cipője. Azt felelte, hogy majd megsegíti az Isten. De addig lefagy a gyermek lába – feleltem”.

Aztán következnek a társadalmi igazságtalanságról szóló tételek, a „szegény, kisémmizett munkás” alakja, a kizsákmányolás mechanizmusa, osztályok és osztályharc. Nem a később jól ismert terminológiát használja, hanem az emberiesség, szánalom kicsit vallásos ízű, kenetteljes hangját. Lehet, azért történik ez, mert a „tudományos szocializmus” fogalomtárával még csak most ismerkedik, s nem uralja kellően. De talán valami szemérmes tartózkodás is meghatározza ezt, ami arra készíti, hogy a maga egyéni kifejezőmódjára kísérelje meg áthangolni a könyvek lapjain talált fogalmakat.

Csakhamar abba is hagyja a napló lapjain a kísérletet, hogy önmaga számára „felmondja” a frissen felfedezett elmélet

és eszme tételeit. Érzi, ennek így semmi értelme, túl keveset tud ahhoz, hogy ezt a magától elvárt színvonalon megtehesse.

A marxizmussal való találkozás azért válik ilyen meghatározó élménnyé, mert úgy ítéli meg, hogy nem mások vezették reá, nem mások magyarázták el neki, győzték meg ezeket az eszméknek igazáról. Ő fedezte fel őket a maga számára, kereste meg innen-onnan, állította össze a „Társadalmi Lexikon” (Budapest, 1928) címszavaiból, Jenő éjjeliszekrényén talált könyvek lapjairól, ellesett félmondatokból.

Munkást csak nagyon keveset ismert személyesen. Munkásnyomorról, proletársorsról aztán egyáltalán nincsenek személyes élményei, talán az egy Mari néni, a mosónő alakja juthatott ezekkel a fogalmakkal kapcsolatban eszébe, kiről még kisfiúkorában megjegyezte, hogy esténként minden odakészített ételmaradékot hazavitt a gyerekeinek. Érzelmi indoklás-ként mindez nagyon is szegény élménycsomag a kamasz számára, ki a munkásosztály „felszabadításának” akar hívűl szegődni.

Jenő kommunista meggyőződésű, művelt, olvasott ember volt, a baloldali kolozsvári elithez tartozott. Igaz, illegális párttevékenységet, ami letartóztatásához, meghurcoltatásához vezethetett volna, azokban az években nem végzett. De T.I.-nek ideológiai, világnézeti kérdésekről soha nem beszélt. Talán az volt az oka ennek, hogy a nagy tolerancia szellemében hagyni akarta, a kamaszkorba cseperedett fiú saját erejéből alakítsa ki a maga meggyőződését? Alig valószínű. Bizonyára csak egyszerűen lustaságból, kényelmességből tett így. S lehet, túl korainak is vélhette, hogy akkorányi fiú ilyen ügyekkel foglalkozzon.

Édesanyja, Kocka és mostohaapja, Viki, kikkel 1938 óta együtt lakik, azokban az években még nem állnak kapcsolatban kommunista körökkel, ami otthon elhangzik, nem lép túl a baloldali, radikális progresszió véleménykörén a hitlerizmus és a háború ellen.

Ez a nagy emberi közösségekért és közösségekben gondolkodó elmélet furcsa módon már a kezdet kezdetén valamiféle magány állapotát hozza létre T.I. számára. Otthon, közvetlen környezetében ezekről a dolgokról nem beszél, érzi, még nagyon keveset tud a nagy elmélet tételeiből. A kollégiumban pedig tökéletesen egyedül találja magát új meggyőződésével. Méghozzá feloldhatatlan ellentétben a mellüket verő, szélsőséges magyarkodókkal.

Amint a napló oldalai is tanúsíthatják, töprengéssel, ellentmondó gondolatok között csapkodó kétkedéssel telnek a hónapok a gimnázium ötödik, majd hatodik osztályát járó ifjú

számára. Iskola, táncos összejövetelek, tenisz „sürgős tenni-valói” között igyekezne valami összefüggő, saját kételyeinek ellenálló véleményrendszert kialakítani magának.

Közben sejteni kezdi, hogy új nézetei szembekerülnek a vallás tanaival.

„A vallás azt állítja, hogy a szenvedés és nyomorúság csak megpróbáltatás, amit türelmesen el kell viselnünk. Megvizsgáltam a hitemet, s azt észleltem, hogy nem hiszem ezt az Istent. Nem hiszem, hogy bármilyen indokkal túrni lehet az igazságtalanságokat, melyeket egymás ellen elkövetünk...” A hit tételeiről folyó vita a vallásórák s a Farkas utcai református nagytemplomban végighallgatott istentiszteletek alatt folyik, nem is túl hosszasan, nem is túl sűrűn.

Kilencszázharminckilenc december elsején, Erdély bekebelezésének emlékűnnepélyén román nemzeti zászlók lengenek az épületeken, az iskolában nincs tanítás, T.I. terjedelmes írás keretében melázva sajnálja magát azért, hogy ő sem az egyik, sem a másik féllel nem tud azonosulni. Úgy véli, az ünnep nyilván idegen, a magyarsággal szemben ellenséges szándékokat és indulatokat hordoz. Az akkor legyőzött, megtiport, hazájuktól elszakított őseinek fájdalmát átérzi. „De nem vagyok a régi, faját sirató kurtanemes... nem tudok gyűlölni és átkozni, gyalázni mindenkit, aki másként beszél, mint ahogy én. De igaza van Adynak, mikor azt mondja: »ilyen bánatfolt nincs felvarrva e kerek földön senkire, csak fájából kinőtt magyarra.«”

Közben alig veszi tudomásul, hogy a magyar-román feszültség egyre jobban kiéleződik, s ezek nyomán a nyíltan magyarellenes megnyilvánulások egyre sűrűsödnek. Pedig a hivatalokban, postán kifüggesztett feliratokat, „Vorbiți românește”, az *Ellenzék* című napilapban hivatalos forrásból származó hír követi, hogy a piacon az árusoknak román nyelven kell árulniuk a portékáikat. Másnap aztán helyesbítés következik a rendőrkvesztor részéről, hogy a megszorítás csak a „hangos szóval” történő kínálásra vonatkozik. A labdarúgó szövetség is hírré teszi, hogy a román válogatottban csak román etnikumú játékosok szerepelhetnek...

T.I. nem jár a piacra, a román labdarúgó válogatott összetétele sem érdekli különösebben, komoran vonja meg vállát a sovinizmus nekiszilajodó hullámainak láttán.

Egy ideje többek között filozófiai könyveket is forgat, egyre jobban belebonyolódik az ismeretelmélet kérdéseibe. Ezen a téren is szeretné kialakítani a maga nézeteit, de nem-sokára a szubjektív idealizmus szélsőséges álláspontján találja

magát. „A világ az én érzetem vagy képzetem, az egyedüli bizonyosság, hogy az én tudatom létezik...”

Közben tisztában van azzal, hogy a nemrég „felfedezett” szocializmus tanaival, a marxista, materialista világnézettel ilyen vélekedések semmiképpen sem férnek meg egy gyékényen. Ezért valamiként megoldani, áthidalni igyekszik ezt az ellentétet, naplójának jó néhány lapját tölti meg az idevágó, zavaros kis elmélkedésekkel.

Kilencszáznegyven kora nyarán következett még egy zajzoni nyár. A felejthetetlenek közül a legfelejthetlenebb. Mert az utolsó...

A penzió szalonjának falán diszkrét, szinte szégyenlősen megbúvó kis tábla: „Rugăm a nu face politică!” Soha semmit sem tiltott Hala és másodkapitánya, Zetta, vendégeinek szabadságát semmivel sem korlátozta. Igaz, erre nem is volt szükség, amiről tudták, hogy a ház asszonyának ízlése vagy kívánsága ellen van, senkinek sem jutott eszébe elkövetni. (Mint például azt, hogy szeszes italt fogyasszon a Kert területén.) Nehéz, pattanásig feszült idők jele volt a kis tábla. Láthatatlan arcvonalakat vont a háború az itt még együtt étkező, csevegő soknemzetiségű társaság tagjai közé. Politikai meggyőződéseinek, szempontjainak, kívánságainak nem adhatnak hangot anélkül, hogy vérig ne sértenék egymást... De itt még együtt vannak, s a háború komor híreinek árnyékában mintha még sietősebbek, forróbbak volnának a kis nyári flörtök, kalandok.

Hala mosolygós és figyelmes mindenkivel szemben, de tekintetében riadalom. Lengyelországi rokonain végigsepert a háború, lakhelyük már orosz megszállás alatt, semmit sem tud felőlük. Egyébként augusztus elején mintha bukaresti rokonsága is szükségesnek tartaná – akár csak néhány napra is – ide látogatni. Egyik közülük aktív politikus, komor, szigorú, nagy darab ember, hosszú, halkra fogott beszélgetéseket folytatott Halával a Kert sétányain vagy a szalon sarkában.

A nagyon csinos fiatalasszony is – talán Lenának hívták –, ki azokban a napokban megjelent a Kertben, Hala rokona volt. Szenvedélyesen szerette a hegyeket, erdőket, s mert T.I. volt az egyetlen alkalmas partner a délutáni nagy túrákra, őt kérte meg, hogy tartson vele...

A kezdetben megfogalmazott szabály szerint itt mellőznie kell mindazt, ami a „hogyan történhetett?” nagy kérdéséhez közvetlenül nem kapcsolódik, így a Lena iránti, egyoldalú kis kamaszszerelemnek sincs helye. Csak annyit mondana el, akár az ismétlés veszélyét is vállalva, hogy augusztus 30-ának délutánján is azért ült órákon át naplója fölé görbülve a

Komlós-csúcs tetején, hogy a Lenával két nappal azelőtt ott töltött utolsó délutánnak valamiféle emléket állítson magában, s azóta vált hosszú évtizedekre egyszemélyű, magányos zárandokhelyé a Zajzon fölé emelkedő magaslat villám sújtotta óriásfenyőivel, az első után újabb „Komlós-tetői krónikák” áhítatos megírásának helyévé...

Mikor pedig annak az első krónikának megírása után, hirtelen kerekedett ősies esőben, szürkületkor hazaérkezett a Jancsi-villába, a rádió már sokadikszor ismételte el, hol húzódik majd Észak- és Dél-Erdély között az új határ. Megtörtént a második bécsi döntés...

Legidősebb Dr. Tompa István, a nagyapja és Annus nagymama zokog, mert huszonegynehány éve titkon melengetett álmuk arról, hogy Zajzon és Brassó újra Magyarországhoz tartozik majd, véglegesen semmivé vált. Lent a Kert egyik szobájában Hala zokogott, mert tudta, férjét, Dr. Tompa Miklóst nincs erő, ami visszatarthatná attól, hogy Észak-Erdélybe, magyar területre menjen át, neki pedig egyelőre maradnia kell, mert a Kert...

T.I. komoran pillantgatott maga elé a homályba boruló szobában, neki, ha lehet, már holnap vissza kell utaznia Kolozsvárra. Szinte hihetetlennek, elképzelhetetlennek tűnt, Kolozsvár és Zajzon közé országhatár merevedik majd. Nem lehet már többet ide...

Mikor másnap délben, hideg, ősies esőben megindult az autóbusz Brassó felé, a néhány gondterhelt, magába mélyedő utas között T.I. olyan riadt igyekezettel pillantgatott ki az ablakon, mintha most utoljára, még egyszer nagyon emlékeztébe kellene vésnie mindent, ami szemei előtt elvonul. Akkor sejtette meg elszoruló torokkal, hogy Zajzon, ahogy addig létezett, azokban a pillanatokban végleg megszűnik számára.

Kolozsváron Viki kijelentette, nincs szándékában Dél-Erdélybe menekülni. Megértése, lojalitása T.I. iránt egészen addig terjedt, hogy saját kezdeményezéséből külön összeget adott neki oda arra a célra, hogy Bocskai-sapkát, Petőfi-nyakendőt, magyaros öltözködéshez szükséges ruhadarabokat vehessen magának, az idő követelményei szerint. „Hiszen te is magyar vagy...” – teszi csendesen hozzá.

Milyen lélekkel cselekszi ezt vajon Viki, mekkora a fájdalom, amit románként le kell győznie magában ahhoz, hogy így viselkedjék? Bizonyára a maga módján még reméli, az események megmaradnak valamilyen emberség szabta határok között, szinte tökéletes magyar nyelvtudásával románként is át tudja vészelné az elkövetkező időket.

A nemzeti színű zászlók, jelszavak és indulatok fűtötte lelkesedés, nekibuzdulás rövidesen szertefoszlik. Legalábbis T.I. számára.

Vikit csakhamar elbocsájtották az állásából. Indoklás: retorzió, a román hatóságok által dél-erdélyi magyarok ellen foganatosított intézkedésekért. (Ki ütött először vissza?)

Pali sportüzlete sem maradhat ott, ahol évtizedek óta működött. „El a zsidó boltokkal a belvárosból!” Így nem sok idő múltán már cégtábla nélkül, a Kossuth Lajos utcai lakás egyik szobájában árulja Pali a portékáit.

Berendezkedik a Horthy-rendszer közigazgatása. Rend van, fegyelem és tisztaság. De beszivárog a köztudatba a vélemény, hogy a kulcspozíciók többségét (nem az arra érdemes helyi magyarokkal, hanem „anyaországiakkal” töltik be.

Baloldali érzelmű, románokkal és zsidókkal bőven megtűzdelt réteg véleményeiből, tapasztalataiból csapódik le ez az általánosan kiábrándult, rosszálló hangulat a berendezkedő hatalmi gépezettel szemben. Azt, ami jó és dicséretes – a pontos szervezést, a gyorsan épülő utakat és vasutakat, a korrupció visszaszorulását – kevésbé érzékeli a világ, amelyben ő mozog, ugyanakkor természetesnek találja s így sürgősen szükségtelennek, hogy belehelyezze valamiféle mérleg másik serpenyőjébe.

Megkezdődik az iskola, T.I.-nek most már néhány német és zsidó osztálytársa is van, kiknek addig a törvény szerint román gimnáziumba kellett járniuk, most pedig azok jó részének megszűnte után, kötelezően magyar nyelvűt kell látogatniuk. A korlátlan hangadók pedig már a bécsi döntés előtt is megnyilvánuló harsány nacionalisták, kik dölyfös, komor „hivatástudattal” látnak hozzá újsütetű zsidó osztálytársaik megszégyenítéséhez, zaklatásához – mindezt szöges ellentétben a kolozsvári Református Kollégium továbbiakban is következetesen demokratikus szellemével.

Néhány hónap múltán Viki mégis talál magának állást, a helyi román szövetkezetek központjánál alkalmazják tisztviselőként. Továbbra is a Jókai utcában, a régi bérelt lakásban laknak.

A kis előszoba a fogorvosi rendelő várójaként is szolgál, ennek megfelelően néhány szék áll benne. A külső szoba a rendelő, a fogorvosi székekkel, fúrógéppel, műszerszerekenyekkel, minden szükséges berendezéssel együtt. Kis íróasztal, melyen Kocka a rendelő nyilvántartását vezeti, s egy kétszemélyes rekamié van még a helyiségben, T.I. ezen alszik. Konyha, fürdőszoba egészíti ki a lakást, ennyi T.I. „élettere”.

Udvari lakás az első emeleten. Ha kipillant az ablakon, csak a szemközti épület szürke, sima tűzfalát látja, a belső szobából lehet átlátni valamelyest egy másik emeletes épület belső folyosóira. Az is sivár, lehangoló, egyhangú látvány. Mintha a kisszerűséget, jelentéktelenséget ábrázolná, melytől szabadulnia kell, melyből bármilyen erőfeszítés árán ki kell tudnia emelkedni.

Felül kell kerekednie a nyúlós egyformaságba ragadt hétköznapijain!

Ennek egyik útja, hogy a forradalmi eszmék hordozójának tartja magát, mindent végigolvas, amivel az „elmélet” terén ismereteit gyarapíthatja. „Renaissance és humanizmus az irodalomban”; „Történelem és történelemszemlélet”; „Jegyzetek egy eljövendő szociológia vázlataként” címek alatt füzetnyi zavaros, kezdetleges kis tanulmányt körmöl ezekben a hónapokban, rendszerezni próbálja a sok összeolvasott könyv nyomán kavargó gondolatait. De világnézeti kérdésekről szinte senkivel sem beszél, legkevésbé közeli barátaival. Velük teniszezik, kártyázik, táncos összejövetelekre jár a lányos házakhoz, moziba megy.

S közben a gógös magány dicséretének, kultuszának minden elképzelhető töredékarabját összehordja maga körül. Hangulati kiindulópontul talán Ady nagy versének, a *Szeretném, ha szeretnének* címűnek első két szakasza szolgál: „Sem utódja, sem boldog őse, / Sem rokona, sem ismerőse / Nem vagyok senkinek, / Nem vagyok senkinek. / / Vagyok mint minden ember: fenség, / Északfok, titok, idegenség, / Lidérces messze fény, / Lidérces messze fény.”

A másik két szakasz épp ellenkező töltésű mondanivalóját egyszerűen mellőzi, semmibe veszi. Ez első kettőt tartja a maga hitvallásának, a csak egyszer, csak egyféleképpen megfogalmazható magánéletérzésnek.

Ugyanakkor azzal is tisztában van, nehezen fogadható el, hogy a munkásosztály felszabadításának szolgálatába szegődött forradalmár „Északfok, titok, idegenség”-nek nyilvánítsa önmagát.

Olvashatók is naplójában az ügyetlen kísérletek arra, hogy eszményeinek ezt a két elemét összebékítse valamiként.

Június huszonkettedikén izgalomtól feszülő sorokban rögzíti a történelmi eseményt, melynek kibontakozásától, kimeneteletétől egyéni sorsát is teljesen meghatározottnak érzi. Meginapult a hitleri Németország támadása a Szovjetunió ellen...

Egyrészt megnyugvást jelent számára a nagy hír. A meg nem támadási szerződés nyomán támadt, zavaros, természetellenesnek tartott állapot megszűnt, az eszmei arcvonalak – véle-

kedése szerint – megint világosan osztják ketté a világot, úgy, ahogy ő elképzelte magának.

És ő természetesen, egyértelműen a Szovjetunió mellett áll, a háború első napjától fogva úgy tartja, számára minden ennek a nagy küzdelemnek a kimenetelétől függ.

A szocializmust s annak sorsát a világban egyértelműen a Szovjetunióval azonosítja, azt pedig a maga személyes sorsával. Egy héttel a háború kitörése után – nyilván a valóságos katonai helyzet felől teljesen tájékozatlanul – már magabiztosan állapítja meg: „Minden hadászati helyzettől függetlenül, nyugodt vagyok. A szocializmust nem lehet leverni!”

Ehhez hasonló hetyke vallomások egész sora található azoknak a hónapoknak feljegyzései között. A számadást író öreg T.I. zavartan és kényszeredetten kötelességének érzi, hogy példaként idézze. Mert döbbenet emlékszik vissza, annak idején komolyan gondolta őket. Ha a csábítástól hajtva, hogy elfogadhatóbbnak fesse önmaga tizenhét éves arcképét, elhallgatná akkori gondolatait, talán nem lenne teljes a magyarázat arra sem, hogy „miként történhetett?”.

A szünidő heteit a határtól elzárt Zajzon helyett ezekben az években Sepsiszentgyörgyön, apjánál tölti. Álmos, unalmas, poros kis fészeknek tűnt akkor Sepsiszentgyörgy, bár ott is volt teniszpálya, lányok, társaság. Itt még nyomasztóbbnak érzi T.I. a háborús nekibuzdulás hangjait harsogó közéletet, a „kincstári világ” pöffeszkedő gögjét. Annál is inkább, mert apja is ehhez a világhoz tartozik s szemmel láthatóan jól érzi magát benne. Reggelenként göcsörtös sétabotjával bemegegy a híres-neves háromszéki Megyeháza első emeletén található hivatalába, fogadja a tisztviselőnők, a folyamodó honpolgárok „tishti főorvos úrnak” szóló alázatos köszöntését, aztán az ügyiratokba mélyed, néha kiszállásokra utazik. Délután kiadós alvás következik, majd indul a borozgatás mellett folyó tarokkpartira, ahonnan éjfél előtt nem kerül haza. Az első nyáron Hala még Zajzonban tartózkodott.

Minden valószínűség szerint Dr. Tompa Miklós sejtett valamit arról, hogy fia az ő meggyőződésétől nagyon is távol álló véleményeket vall. De bizonyára kényelmesebbnek tartotta nem feszegetni ezeket a dolgokat, hiszen a maga álláspontjának helyességéről amúgy is teljes fölényrel meg volt győződve. Meg aztán valószínűleg nem is érezte magát túlságosan feljogosítva arra, hogy középső – tőle távol, a mások kenyerén élő – fia világnézetének alakításába beleszóljon, s esetleg megzavarja ezeknek a vakációs heteknek eseménytelen, kissé talán közömbös nyugalmát.

T.I. mértékegysége szerint a szentgyörgyi fiatalok közül teniszezni senki sem tud, így a pályákon nem szívesen tölt el hosszabb időt, a lányokat s az ottani társaságot is unalmasnak tartja. Akihez a szíve húzná, az Kolozsváron van, így hát sokat ül a könyvei mellett, egy szociológiai „tanulmányt” kezd el fogalmazni avégből, hogy tisztázza gondolatait.

Kilencszáznegyvenegy novemberében, Kolozsváron, tizenhét évesen, néhol dagályos, máshol ügyetlenül csikorgó mondatokban megfogalmazza a maga viszonyát a környező világ dolgaihoz. S az alapállás lényegében nem változik negyvennégy őszéig, legfeljebb csak árnyaltabbá válik néhol, újabb érvekkel bővül.

„...A most folyó élethalálharc, amit a kommunizmus a demokráciák oldalán a hitlerizmus ellen vív, az én sorsomat is eldönti. A kommunizmus győzelme képezi számomra az egyetlen kibontakozási lehetőséget. S ugyanakkor nem tudom leküzdeni magamban a félelmet, mi lesz a magyarokkal?! ... El vagyok tökévelve, hogy abban a pillanatban, mikor a hitleri rendszer elbukik, mindent megteszek a magyarság felemeléséért az igazságosabb és méltányosabb rendszer keretében.”

A „társadalmi igazságtalanságok” megszüntetésének óháján kívül (amiket egyébként a maga bőrén alig érzett, nem is nagyon látott, alig tapasztalt) a másik alapvető érv, mely elkötelezi a kommunizmus eszméi mellett, az a hiedelem, hogy csak az szünteti meg véglegesen és nyomtalanul a nemzeti-ségi elnyomást, a faji megkülönböztetést.

S közben az önmagának megvallott gőgös individualizmus vélt magasságából pillant szét a vesztébe rohanó úri Magyarországon, fölényben érzi magát mindazokkal szemben, akik ezt a világot képviselik, mert ő előre tudja, mi lesz a sorsuk.

Ezt írta 1942 áprilisában: „Hogyan lehetne a legkevesebb élet és legkevesebb kulturális érték pusztulásával megmenteni ezt a népet egy jobb jövő számára?! Most, mikor pusztulás fenyegeti, mikor szinte lehetetlennek látom néha a kibontakozást.”

Alig tud arról valamit, kik és hányan latolgatják magukban szorongó riadalommal ugyanezeket a kérdéseket. Hiszen semmilyen szervezett kapcsolatban sem áll velük, azokkal, kik nemcsak töprengenek, hanem a maguk módján tesznek is valamit...

Kilencszáznegyvenkettő júniusában T.I. leérettségizett. Nyilván nem jelentkezett önkéntesként katonai szolgálatra, mint ahogy az osztály nagyhangú hazafiaskodói minden érettségizettől elvárták volna. Ehelyett kisebb és nagyobb érettségi bankettek egész sorával igyekezett minél alaposabban megün-

nepelni életének ezt a soha meg nem ismétlődő pillanatát. Az érettségi tiszteletére rendezett összejövetelek sorát a sepsiszentgyörgyi „Nagykávéház” éttermében zajló vacsora zárja le. Ezt Dr. Tompa Miklós rendezte maturált fia tiszteletére. Első és egyben utolsó alkalom volt, mikor közismert gavallériája T.I.-vel kapcsolatban valamilyen költségesebb gesztusra készítette. T.I. legjobb barátai is ott voltak, néhány napra leutaztak hozzá Szentgyörgyre. Emlékezetes este volt, apja alaposan kitett magáért, kedves volt és nagyvonalú, megmutatta a fiúknak, miként kell viselkednie a hírneves Megyeházán dolgozó városi magyar tisztii főorvosnak – s mintha úgy tűnt volna, büszke is egy kicsit érettségizett fiára.

Barátai nemsokára visszautaztak Kolozsvárra, T.I. számára eseménytelennek ígérkező szentgyörgyi hetek következtek. Idő és alkalom a további töprengésekre.

Az írás és irodalom iránti egyre erősebbnek érzett vonzódással szemben is megfogalmaz magának néhány tanácsot Szentgyörgyön, az érettségii követő hetekben.

„Nekem nem szabad köznapi értelemben vett írói ambíciókat fölkelteni magamban... Semmi esetre sem szabad energiámat a mások irántii megértés vergődéseiben és kínlódásaiban elpocsékolnom... Nekem csak egy művem lehet. Maga az életem, mindazzal, ami közvetlenül hozzátartozik. Minden, ami ezen kívül esik, tévedés és időpocsékolás... Csak magának írhat az ember, magáról. S ha meggondoljuk, ez az egyetlen út a legmélyebb, legőszintébb művészethez.”

Nemcsak fogalmazásában, de tartalmában is suta, egyoldalú „ars poetica”, még arra sem tarthat igényt, hogy eredeti lenne. De már előrevetíti a viszontagságos, ellentmondásokkal teli viszonyt, ami az elkövetkező évek folyamán köti (és nem köti) az irodalomhoz, az írásművészet mesterségéhez. S ha most, élete hetedik évtizedéből visszapillant, be kell vallania, a néhány kötetet, a néhány tucat elbeszélést – ha nem is önmagának, de jórészt saját személyes élményeiből írta. Nyilván nem azért, mert az akkor fogalmazott „ars poetica”-hoz hú akart maradni. Valószínűleg egyszerűen ennyire telt a képességeiből...

Régi döntésének megfelelően ősszel az orvosi karra készült beiratkozni. Hogy pontosan miért, azt mintha összefüggően meg sem fogalmazta volna magában. Más változat valahogy fel sem merült soha előtte. Ezt a hivatást érezte mindig legközelebb magához. Talán már apja, anyja révén is. Az orvosi rendelők hangulata... Nemcsak az utóbbi négy évben alszik rendelőben, gyermekkorában is sokszor fektették oda, ha Kocka valahol későig vendégeskedett...

De úgy képzelem, nem folytat majd magánpraxist. Valami nagy klinikán tudományos kutatást végez majd az ideg- és elmeorvosok terén.

Utólag tudja meg, közben anyja Kolozsvárról levelet írt az apjának – talán az első választ után. Ennek eredményeként apja rászánta magát, hogy felutazzon Kolozsvárra, és közbenjárjon az egyetemen fia érdekében volt évtársainál, kik közül néhányan professzorok az orvosi karon.

Dr. Tompa Miklós első és utolsó közbelépése fia érdekében sikerrel járt, T.I. orvostanhallgató lett, letette az ünnepélyes esküt, hogy Hippokratész parancsait mindig és minden körülmények között betartja.

Kilencszáznegyvenhárom elején, az orvosi karon folytatott tanulmányok mellett néhány „madárnyelven” írt marxista filozófiai munkát is áttanulmányozott. Tehát teljes, átfogó, mindenre világos és egyértelmű választ adó elmélet ez – állapítja meg magában növekvő lelkesedéssel. Sok részletét még nyilván nem ismeri, de már látni véli a gigászi körvonalakat... S amit legfontosabbnak talál, az elmélet születésének, tehát önmaga megjelenésének törvényszerűségeire is tudományos magyarázatot ad ez az elmélet.

Még néhány év, és a diadalmas szocializmus, kommunizmus végérvényesen lesöpör gyűlölködést és gyűlölködőket a történelem asztaláról, felégeti az emberi méltóságot beszenyvező nemzetiségi, faji előítéleteket – állapította meg magában. A nemzetköziség magasztos eszméi szerint berendezkedő új világban népek, nemzetek, nyelvek kölcsönös tisztelet, megbecsülés és előzékenység szabályai szerint érintkeznek majd egymással. (Kicsit úgy, mint a Kert sok nációból összekeveredő vendégei a hosszú ebédlőasztal mellett, vagy a fenyők árnyékában húzódó sétányokon.) A már csak jelképpé desztillálódott országhatárokon át emberek, eszmék, művek olyan akadálytalanul közlekedhetnek a győzelmes szocializmus világában, mint az anyagcserét biztosító nedvek és anyagok az élő test szervei, sejtjei között. Nem elválasztanak majd a határok (mint ahogy most őt Zajzontól kíméletlenül elválasztják), hanem összekötnek. Más nemzethez, néphez való tartozás nem gyűlölködést vagy akárcsak bizalmatlanságot vált ki, hanem jóindulatú kíváncsiságot és érdeklődést. (Ahogy kis román vagy német barátnői faggatták őt Zajzonban a nagyapja, a Tompák és Kolozsvár felől, ahogy ő akart minél többet megtudni tőlük az addig még nem látott Bukarestről, vagy ahogy Sluceket és Stahut, a mostohaanyja vele egykorú kis lengyel unokaöccseit unszolta, hogy otthonukról, a lengyelországi Lvovról meséljenek neki.) Más népek nyelvét tudni, beszélni, szokásaikat, íz-

lésüket ismerve előzékenységben, udvariasságban versenyezni egymással, hogy a más ajkú minél otthonosabban, kellemesebben érezze magát – ez lesz majd az új tartalommal telített szocialista, kommunista etika egyik legfőbb szabálya. Egyébként T.I. úgy vélte, e tekintetben még neki is komoly pótolnivalói vannak, mert anyanyelvén kívül csak románul és németül beszél, franciául ért egy kicsit és gagyog...

Ezekben a hónapokban már sűrűbben megfordul lakásukban néhány román nemzetiségű egyetemi hallgató. Többségük az orvoskarról kerül ki, de akad jogász is közöttük. Mindnyájan jól beszélnek magyarul is, így többnyire mindkét nyelven folyik a társalgás, a központ Kocka, de néha Viki is részt vesz a beszélgetésekben. A fiatalok álláspontja egyértelműen náciellenes és nyilván baloldali, Vescan Teofil is ellátogat néha hozzájuk, felesége egyébként Kockának régi ismerőse, a kitűnően képzett matematika-fizika tanárral baráti viszonyban vannak, csak becenevén, Filunak szólítják.

Néha, ritka időközökben Kocka arra kéri T.I.-t, estére keressen magának valami házon kívüli tennivalót, meghatározott óra előtt ne térjen haza. Mi sem könnyebb, mint teljesíteni az ilyen felszólítást, beül valamelyik barátjához egy kártyapartira, vagy egy kis beszélgetésre, esetleg moziba mennek. De nem kerüli el T.I. figyelmét, hogy ilyenkor kis ünnepélyes feszültség húzódik meg anyja szavai mögött.

Tehát valami megbeszélés vagy találkozás... Sohasem kérdez semmit, de megilletődötten tudomásul veszi, hogy olyanok jönnek majd a lakásba, kik nemcsak gondolkodnak a forradalomról, hanem tesznek is valamit érte. Hogy ő személy szerint ezen kívül marad, a legkisebb mértékben sem zavarja. Hiszen anyja magatartásából, egy-egy elejtett szavából megértette, hogy őt valamilyen meggondolásból „tartaléknak” tekintik. Tehát számon tartják, de nem használják még fel. Kellemes helyzet, semmilyen felelősséget sem ró rá, nincs oka békétlenkedni „azok” határozata ellen.

Kilencszáznegyvenhárom nyarának jó részét a Háromszék megyei Réty községben, egy régi nemesi udvarházban tölti. Apja vette bérbe a szép, patinás épületet pihenés céljára, Hala is ott van, néhány hónapja átjött Romániából. Jancsi öccsével együtt négyesben T.I. szép, csendes heteket él át ott, a Fekete-ügy partján.

Délelőttöként néhány órán át anatómiát tanult, délután nagyokat úszott a malom gátja fölött, izgatottan várta a *Széky Nép* aznapi számát (az egyetlen információs forrás), hogy újabb részleteket tudhasson meg az angol-amerikai csapatok szicíliai partraszállását követő harcokról.

Feszült figyelemmel követett minden hírt, ami a nagyvilágból oda, Rátyre eljutott. Ezek már a sztálingrádi nagy orosz győzelmet követő hónapok voltak, a nyugati szövetségesek Olaszországban, újra az európai kontinensen harcoltak. Nyilvánvaló T.I. számára, hogy a háború mérlege véglegesen a szövetségesek javára billent.

Sokat töprengett, hosszú oldalakat írt tele naplójában, nagyokat sétált a varázslatos rétyi Nyírben. Derűs, tiszta napokon egy-egy magaslatról negyedórákon keresztül kémlelte déli irányba a látóhatárt, hátha a kristályosan áttetsző, páramentes levegőben a Háromszéki Medence és a Barcaság síkján keresztül felfedezheti a zajzoni Muszkaasztal körvonalait. Néha úgy is tűnt, az ég alján látja a sisakdíszszerű fenyőtáréjt, aztán másodpercek múlva már nem biztos abban, nem káprázott-e a szeme... Szinte már fájdalommal sűrűsödik benne a hiábavaló vágyakozás a határ által lezárt Zajzon után.

Vendég vagy idegen nagyon ritkán fordul meg náluk a nagy udvarházban töltött hetek folyamán, sokkal hosszabb beszélgetésekbe bonyolódik a kúria másik három lakójával, mint az előző években bármikor Zajzonban vagy Sepsiszentgyörgyön.

Ha ketten maradnak, Hala, a mostohaanyja rövidesen módját keríti, hogy a politikára, a világ nagy eseményeire fordítsa a szót. Egyoldalú beszélgetések. Az asszony szép, arányos arcvonásain gond és visszafojtott nyugtalanság, ami ilyenkor utat tör magának. Nyilván sejti, hogy T.I. szélsőségesen baloldali nézeteket vall, s mintha megnyugtató válaszokat várna tőle a maga háborgó kérdéseire. Tisztában van azzal, hogy a németek elvesztik a háborút – vallja be ilyenkor halkan. (Férje jelenlétében ilyet nem mondana ki.) – De aztán mi következik? A kommunisták reáteszik kezüket egész Európára? Mi lesz a mi sorsunk? S mi lett vajon Lvovban élő rokonainak sorsa? Még mindig nem tud róluk szinte semmi biztosat. T.I. csak figyelmesen hallgat, s megkerüli a határozott válaszokat.

Bár jóval szorosabb fizikai közelségben él most együtt az apjával, mint hajdanában Zajzonban, a Kert tágas, szellős világában, vagy akár Sepsiszentgyörgyön – érdekes módon bizalmasabb beszélgetésekre most sem kerül sor közöttük. Apja magyar és német győzelmekben bízik a hadszíntereken (ameddig még józan ésszel bízhat), s nyilván azt szeretné, hogy minden változatlanul maradjon. De politikai, világnézeti kérdésekről sohasem kezdeményez vitát. Személy szerint vagy hivatali minőségében, magánemberként semmi olyat nem tesz, amivel románt, zsidót vagy bárki mászt igazságtalanul, megkülönböztető jelleggel sújtana.

Egyetlenegyszer, az öreg kúriában elköltött ebéd után mondott néhány szót Hala és T.I. jelenlétében az angolok és amerikaiak sikeresen kibontakozó olaszországi hadjáratának napjaiban: „Ha a háborút elveszítjük... Mert talán képes lesz valaki megállítani az oroszokat...?! Talán bizony Churchill, az a szarházi...?! Hát én azt már nem fogom megérni! Majd akad valahol egy darab kötél...”

T.I. szótlanul tudomásul veszi, hogy apja ilyen végletesen elkötelezettnek tekinti magát mindazzal, amit az ő véleménye szerint az új világ véglegesen lesöpör majd a történelem asztaláról.

Ezen a nyáron valami érzélgős búcsúfélét vet papírra:

„Sokszor elmerülve figyelem az apám arcát... Igen, nagyon sajnálom az öreget, nehéz lesz neki, mikor majd élete alkonyán összeomlik mindaz, ami az ő világát jelentette... Múltba vesző gyökereimmel szemben, apám lassacskán emlékké váló alakja előtt állok meg most képzeletben, az eddig sokszor mellőzött tisztelettel és sajnálkozással hajtom meg a fejem. Köszönöm a gerincet, gógöt és nyakasságot, amit tőlük örököltem s azt, hogy két nehéz malomkő között őrlődve, felülemelkedhettem rajtuk. Soha-soha nem tagadom meg őket, mindig nyíltan meg fogom mondani, hogy igazi gyökereim ők voltak. S a múlt kapujában álló apámmal szemben mindig csak gyengédséget, megértést és jóindulatú részvétet fogok érezni.”

Sok minden készíti T.I.-t arra, hogy most idemásolja a negyvenöt éve írt érzélgős, mesterkéltnél vallomásfélét. Elsősorban az a szándék, hogy semmilyen kínos, kellemetlen következtetéstől meg ne kímélje magát, amire a múltban fogalmazott gondolataival, magatartásával való szembesülés kényszerítheti.

A fogadalmat, hogy „...soha-soha meg nem tagadom őket...” persze nem tartotta be – erről egyébként már esett szó ebben az írásban. Nemcsak valamilyen pillanatnyi riadalom vagy veszélyhelyzet körülményei között tagadta meg őket – bibliai példával élve, mint Péter Krisztust megfeszíttetése napján. Hanem évtizedeken keresztül a legmélyebb meggyőződés hevével épp azt tagadta, hogy „...igazi gyökerei ők voltak...” Olyan hitelesen és meggyőzően tette ezt, hogy senki-nek eszébe nem jutott kétségbe vonni. Ami pedig a beígért „...gyöngédséget, megértést és jóindulatot, részvétet...” illeti, hát arra „a forradalom hevében” alig teltek érzelmi tartalékaiból.

IV

Külön fejezetbe kívánkozik az 1943 és 1944 októbere között eltelt esztendő. Elsősorban azért, mert több minden történt a tizenkét hónap alatt, mint előtte – s legfőképp utána – hosszú évek alatt együttvéve, s eseményei némi megilletődöttség kíséretében mai napig sajátos helyet foglalnak el T.I. emlékei között.

De legfőképp azért, mert kilencszáznegyvenhárom októbere gyökeres fordulatot jelent számára.

Addig még táplálhatott magában büszkélkedve olyan illúziókat, hogy ő a „saját maga műve”, hogy szabad akarattal döntheti el, milyen irányba tart. Ideje és viszonylagos nyugalma volt ahhoz, hogy töprengjen és irkáljon magának arról, miként képezze, alakítsa magát minél egyedibb emberpéldánnyá, miként hangolja össze a gőgös individualizmus tételeit a társadalom többségének érdekeit szolgáló, leendő forradalmár magatartásával.

Most aztán még a látszata is megszűnik annak, hogy saját sorsa alakításában több lehetséges út, irány között választhat. Azon az úton, melyről úgy hitte, szabad elhatározásából indult el, kérérelhetetlenül továbblétkék az események.

Már volt szó arról, hogy egy-két éve lakásukat, a rendelőt látogató betegeken kívül, néhány román egyetemi hallgató is rendszeresen felkeresi. Dr. Vescan Teofil (becenevén Filu), Bîlaj Pici könyvelő és mások egészítik ki a társaságot. Mindannyian szinte anyanyelvi színvonalon beszélnek magyarul.

T.I. semmi rendkívülit sem talál ebben, hiszen Viki is román, ő is szívesen elbeszélget velük, ha éppenséggel otthon tartózkodik, s ez a két nyelven beszélő értelmiségi társaság természetesen illeszkedett bele a Jókai utcai lakásuk nemzetköziség szellemétől uralt, bármilyen faji vagy nemzeti előítéletet megvetéssel elutasító légkörébe.

Míg Viki kint volt a keleti arcvonalon – szerencséjére könnyebb sérüléssel negyvenkettő őszén leszerelték, így nem vált a téli nagy orosz támadás áldozatává –, az egyetemi hallgatók továbbra is rendszeresen jártak hozzájuk.

Félreérthetetlen jelekből gyanította, hogy a veszélytelen szalonszocializmus szövegeinek romantikájából anyja valamikor már átlépett a tettek súlyosabb következményekkel fenyegető talajára.

De nem túl sok ideje volt már töprengeni ezeken a dolgokon.

Október elején már sejtette, veszély fenyegeti őket.

Egy napon anyja megkérdezte tőle: „Nincs valami olyan írásod, ami miatt, ha idegen kézbe kerül, bajba keveredhetsz? Ha van, tüstént vidd el a háztól!”

Naplójának addig teleírt két kötetét, szociológiai okoskodásait tartalmazó füzetét kapja a hóna alá, átviszi legjobb barátjához, Bélához, ki jómódú polgárcsalád gyermeke, ott laknak a közelben, barátja magához vette a füzeteket, egy szóval sem kérdezte T.I.-t, hogy miért hozta őket hozzá.

Másnap nyilvánvaló nyugtalansággal anyja arra kéri, adjon fel hirdetést egyik napilap kiadóvállalatánál: „Bútor jutányosan eladó.” T.I. tudja, nekik nincs eladó bútoruk, a megadott címet sem ismeri. Gyanítja, hogy ez csak valami titkos értesítés lehet. Anyja komoran tárja szét a karjait: „Nincs más, ki elvigye!” T.I. indul, feladja a hirdetést.

Nehány napra reá, 1943. október 23-án, vasárnap kora reggel türelmetlen, erőszakos csengetés az ajtón, három férfi nyomul be a lakásba, tüstént világossá válik, hogy a különleges nyomozócsoporthoz a titkosrendőrei. Gyorsan végigkutatnak, összehányanak mindent a lakásban – T.I. riadtan fekszik az ágyban a paplan alatt, zavart kiszolgáltatottságát még csak növeli, hogy hálóingben van. Viki nincs otthon, távoli román faluban tartózkodik több mint egy hete, az utóbbi időben templomfestőnek csapott fel, bizánci stílusú vékony, sápadt szentekkel díszíti az oltárokat.

T.I.-t ki sem hallgatják, csak vészajtósló hangon ráparancsolnak, aznap el ne hagyja a lakást, senkinek ne merjen szólni, hogy anyját letartóztatták, ha másként nem intézkednek, holnap, hétfőn elmehet az orvoskar előadásaira, de ha ott is elmond valakinek valamit erről a letartóztatásról, „apróra törrik a csontjait!”

Jenőnek, a nagybátyjának még aznap sikerül megmondania, hogy mi történt, tőle tudja meg, hogy aki addig a lakásukat látogatta, már mind a börtönben van, az egy Vescan Teofil kivételével, kinek a letartóztatások hírére utolsó percben sikerült Feleknél átszöknie a határon Romániába. A letartóztatottak ott vannak Szamosfalván, a „nyílt nyomozás” céljaira átadott katonai laktanyában, a kínvallatás szörnyű tanyáján.

Az anyja iránti aggodalom és sajnálat furcsa módon keveredik a nyomasztó tudattal, hogy ő maga is azonnali, közvetlen veszélyben van. Akármelyik pillanatban letartóztathatják. El sem menekülhet, éjjel-nappal szemmel tartják, követik, bárhova megy. Sokat ismer a letartóztatottak közül, bármelyik tehet reá egy megjegyzést, s már őt is viszik. S közben

állandóan a kínos, megfélemlető kérdés: az anyjával vajon mit csinálnak abban a pillanatban?

Jár tehát tovább az egyetem orvosi karának előadásaira, amint a rendőrnnyomozók megkívánták. Egyikük árnyékként követi, attól a pillanattól kezdve, hogy reggel a lakást elhagyja. Az előadások alatt újságot olvasva ott ácsorog az anatómiai vagy szövettani intézet folyosóján. Fiatalabb, ízléstelenül öltözött alak, némi jóindulattal valaki még egyetemi hallgatónak is hiheti. T.I. úgy tesz, mintha figyelmesen hallgatná az épp soron levő tájanatómiai előadást, vagy elmerülten keresné a kijelölt véredényeket a formalinoldattal átitatott hullacombján, a délutáni bonctani gyakorlaton, közben komoran azt latolgatja magában, mikor hazaérkezik, Viki miként viselkedik majd...

Néhány nap múlva mostohaapja hazaérkezett. Szinte megdermed a hírré, hogy mi történt. T.I. biztos abban, hogy sajnálja az anyját, aggódik érte. De legfőképp fél. Pokolian fél, hogy őt is letartóztatják. A riadalom, amit Viki arcvonásaiból, viselkedéséből kiolvas, szinte védelmül szolgál saját félelmével szemben. Ő nem akar félni!

Eltelik néhány hét, egyre valószínűbbé válik, hogy nem csapnak le reá a modern inkvizíció mesterei. S úgy látszik, Vikit is békén hagyják. Nyilván neki sem volt semmi szerepe a mozgalomban.

Rövid az egyetlen „kihallgatás”, amin T.I.-nek részt kell vennie – ha ugyan annak lehet nevezni. Az idősebb, köpcös nyomozó még megjelenik egy délután, iratok után kutat a lakásban. Aztán megáll előtte:

– Azzal az apróhirdetéssel hogy állunk? Tudhatta, hogy amit eladásra ajánl, az nincs maguknak!

– Én azt hittem...

– Ismerjük a mesét, hogy maga nem tudott semmiről... Most még csak azt mondom, mint a múltkor; moccanni se próbáljon, mert tüstént apróra törjük a csontjait!

December elején megtudja Jenőtől, hogy Józsa Bélát halálra kínozták Szamosfalván. Az anyjával mi történik, látja-e még valaha?

De a tél folyamán egyszer beszélőre engedik őket a szamosfalvi kaszárnyába. Vikivel mennek ketten, riadt, komor kis együttes! Csomagot is visznek, pontosan akkorát, amekkorát megengedtek, téli meleg holmit, élelmet. Néhány percre hozzák ki az anyját az egyik folyosóra, már nem is emlékszik, mit beszéltek ott hárman a fegyveres őr jelenlétében. Már csak az volt a fontos, hogy él... Soványan, szinte még apróbbra tőpörödve a rövid néhány hónap alatt, de állt a saját

lában, verések látható nyomai nélkül. De arckifejezése riasztóan megváltozott, anélkül, hogy pontosabban meg tudta volna állapítani, e változás miben áll. Jobbra-balra rebbent szüntelenül a tekintete, mintha attól tartana, váratlanul történik valami, mintha nem tudna vagy nem akarna egy szilárd pontra nézni...

A következő napokban azt is megállapította magában, hogy Vikit nagyon megviselte a már szörnyű hírben álló szamosfalvi laktanyában tett látogatás. Riadt komorsággal jöttment a lakásban, míg otthon volt, a néhány legszükségesebb mondatnál nem ejtett ki többet. T.I. sem erőltette a beszélgetést, mostohaapja viselkedését jórészt még az anyja iránti szánakozásnak, az érte való aggodalomnak tulajdonította. Mint utólag kiderült, már akkor jórészt téves volt ez a feltételezés.

A tél folyamán T.I. gyakorlatilag egyedül lakik a lakásban, Viki hetekig távol van, azt állítja, templomtárokat fest távoli román falvakban, ezt csak a helyszínen lehet végezni, pénzt alig hagy neki étkezésre, az orvosi rendelőből származó jövedelmek megszőnésével, mint mondja, neki sincs több.

Legjobb barátai néhány percre óhatatlanul megfordulnak a lakásban, érte jönnek, vagy valamiről értesíteni akarják. Tudomásul veszik, hogy anyja, mostohaapja soha nincs otthon, az orvosi rendelő és a várószoba mindig üres. De tapintatból sem nem mondanak, sem nem kérdeznek semmit. (Mint utólag kiderült, néhány hét múltán tudomást szereztek róla, mi történt.)

Ugyanott és ugyanazok között az emberek között fordul meg, mint néhány hónappal korábban. De a magány és elszigetelődöttség póza, melyben addig maga előtt tetszelgett, kezd hideg, kemény valósággá válni. A szinte mindennel és mindenkivel való szembenállás már nemcsak naplója eszmefuttatásaiban megfogalmazott magatartás, amivel környezete nyúlós kisszerűségének akar fölébe kerekedni. A környező világ most már kíméletlenül feléje sújt, egyre inkább csak véletlenszerű apróságokon múlik, hogy őt személy szerint nem találja telibe, és így talpon maradhat. Nem maga választotta helyzet ez, amiből tetszése szerint bármikor kiléphet. Anyja már az ellenséges hatalom karmában, mely bármelyik pillanatban őt is megsemmisítheti. Azt már érzi, hogy Vikire nem számíthat... Apja a távolban, szó szerinti és átvitt értelemben egyaránt. Nem tudja, hogy ő milyen helyzetben van most, nincs szándékában értesíteni, a helyzetet olyan végletesnek érzi, hogy segítségét kérni erkölcstelennek tartaná. Akikkel még őszintén szót válthatna, itteni, anyai nagybátyjai, nagynénjei, azok most töprengenek, riadoznak azon, ami várhatóan velük

történik majd, mert a jövő egyre félelmetesebbnek tűnik számukra.

Az orvosi kar előadótermeiben, laboratóriumaiban, az egyetemi könyvtárban, a tenispályán, a New York kávéház bárjában, a Tenisz Klub teadélutánjainak egyik rendezőjeként, barátai között vagy egy-egy leány társaságában senki sem tudja, mi folyik körülötte, miket forgat a fejében. E kettős, ellentmondásos állapoton már csak személyes biztonsága érdekében sem tűnik ésszerűnek bármit is változtatni. Így talán nagyobb esélye van arra, hogy ép bőrrel megússza azt, ami még következik...

S egyre inkább ez lép elő az egyetlen, világosan megfogalmazott célnak. Minden más cselekedet kényszere alól felmenti magát. Negyvenhárom-negyvennégy telén „elkövetett” irodalmi próbálkozásait is. – hosszú lére eresztett elbeszélések középosztályhoz tartozó magyar fiatalok válságtudatának ébredéséről – abbahagyja. „Inter arma silent musae” – nyugtatja meg magát naplójában a ritka, türelmetlenül odavetett feljegyzések egyikében.

Januárban T.I. sikeresen letette esedékes szigorlatait az egyetem orvosi karán, jobb megoldás híján egy olcsó belvárosi vendéglőben vált „fix menüre” előfizetést, óvatosan osztja be magának a nagyon kicsi pénzeket, amiket nagybátyjaitól néha kap.

Ezekben a hetekben alsó határán lebeg annak az állapotnak, amelytől lefelé már a nélkülözés és éhezés következne. A Jókai utcai lakás konyhájában, kamrájában már régen nincs egy morzsányi ennivaló.

Márciusi vasárnap délután a Tenisz Klub egyik fiatal játékosaként, a soron következő táncos teadélután előkészítésével foglalatoskodik a New York bárjában, néhány szót vált a zenekar tagjaival, kik a hangszereiket készítik elő, mikor fiatal rendőrtiszt érkezik feszes, katonás léptekkel és közli vele, minden ilyenszerű rendezvényre kiadott engedélyt azonnali hatállyal visszavontak, megrendezésére nem kerülhet sor... Órák múlva tudja meg a való okot. A németek megszállták Budapestet, Magyarország nagy részét. Talán a Tisza vonalánál ellen fognak állni a magyar csapatok...

Dehogy is álltak ellen! T.I. sejtette, ezzel a legutolsó, számára legnehezebb és legveszélyesebb időszak megkezdődött.

Furcsa módon olyasmivel kezdődik, ami neki személy szerint némi megkönnyebbülést jelenthetne. Az új kormány belső, pontosító intézkedései jutnak el az illetékesekhez, véletlen folytán tudomást szerez róluk. Ezek megerősítik, hogy az ő helyzetében levő „személyek” magyarok, zsidóknak nem te-

kinthetők. Mint félig-meddig kimondatik, ezekre a tisztázásokra a folyamatban levő és „...ezután következő intézkedések szempontjából van szükség”.

Nem sok fantázia kell annak kitalálására, hogy a zsidókkal szemben alkalmazandó „Endlösung” közeledik. Nagybátyjait, két nagynénjét, a fiatalabb két szép kis gyermekét a fizikai megsemmisítés veszélye fenyegeti.

Viki néhány napra hazajött legutóbbi templomfestő útjáról, komoran és ingerülten – amilyen addig még sohasem volt – kijelenti T.I. előtt: a „Plugarul” szöveget, melynek alkalmazottja, tudomására hozta, azonnal elbocsájtja, ha anyjával és vele nem szakít meg tüstént bármilyen kapcsolatot. Kényszerhelyzetben van, nincs mit tennie, ha az állásából kiteszik, az ortodox egyháztól sem kap több rendelést ikonok, oltárdíszítések festésére. Ezért elköltözik a Jókai utcai lakásból, azt tanácsolja T.I.-nek, saját érdekében tegye ugyanazt, keressen valahol egy kiadó szobát a maga számára. Reméli, hogy T.I. megérti...

Persze hogy megértette, mérhetetlen naivitással még ő próbálta vigasztalni mostohaapját, hogy talán majd sikerül átvergődniük ezen a helyzeten, amilyen gyorsan csak lehet, keres lakhelyet magának.

Napokon belül talál is egy tágas, kényelmes bútorozott szobát nem messze az állomástól, méghozzá egy ismerős családnál, kellemes környezetben. Az első napokban még egyáltalán nem világos számára, hogy miként fedezi majd „különélése” költségeit. De aztán a drámai események sodrában anyagi jellegű gondjai egy csapásra megszűnnek.

Áprilisban bezárták az egyetemet, előadásokra tehát már nem kellett járnia. Ugyanakkor egy különleges rendelkezéssel az orvostanhallgatókat már másodév végén klinikai-kórházi gyakorlatra kötelezik. Egyik barátjával azonnal jelentkeztek a sebészeti klinikára. Másnap megkezdték a szolgálatot. Reggel nyolctól déli egy óráig az ambulancián kötözik a bejáró betegeket, vagy később a nagyműtőben a kötelező, áhítatos csendben nézik végig a professzor és az adjunktus műtéteit. Összehasonlíthatatlanul kellemesebb és érdekesebb elfoglaltság, mint erődítményeket ásni a Kárpátokban, ahogy erre az egyetem többi karának hallgatóit kötelezik.

Ezekben a napokban vált kétségtelenné, hogy a hírek, miszerint a zsidókat rövidesen gettóba hurcolják, igaznak bizonyulnak. Már húzták szegesdrótból a kerítéseket a Kajántó úti téglagyár köré. Mielőtt, most már hosszabb időre, Pali nagybátyja elbújt a klinika tudóosztályán, több ezer pengőt adott oda T.I.-nek. Amilyen takarékos és meggondolt volt addig, ha

pénzt kellett kiadnia, Pali most annál rövidebb és nagyvonalúbb utasítással adja át a bankóköteget: „Amikor teheted, néha nézz fel hozzám, nem kell hozz semmit, mindenről gondoskodtam. A pénzt úgy használd, ahogy jónak látod. A fontos, hogy életben maradj. Lehet, hogy rajtad kívül nem marad senki...”

Arra kéri T.I.-t, az értékesebb sportfelszerelésből is minél többet vigyen el magához. „Legalább ne maradjon itt ajándékként...”

Mária, a fiatalabb nagynénje két kis gyermekével a maga szépen berendezett lakásából a Kossuth Lajos utcaiba költözik. Ha viszik, akkor legalább együtt legyenek. Férjének készruháüzlete volt a Főtéren, egy évvel azelőtt pusztult el munkaszolgálatosként a keleti fronton. A szekrényeiben ott sorakoznak az angol szövétből készült öltönyök, a szőrmével bélelt, elegáns „városi bunda”. Méretük – mintha T.I. számára készültek volna. Mária zokogva szedi ki őket egymás után: „Ezeket mind vidd el! Viseld őket, és jusson néha eszedbe szegény Misu. (Férje beceneve.) Másként a többivel együtt ez is ebek harmincadjára kerül...”

Esténként bolgár orvostanhallgató barátjával, Nikolajjal gyalog és fiákeren hurcolják a két lakásból a sok holmit. Degszre töm minden sarkot a maga bútorozott szobájában.

Május első napjaiban teherkocsikon hurcolják a városszéliggettőba a zsidókat. Sokszor, sokféleképpen leírt szörnyű jeletetek! Alig tudna újat tenni hozzájuk. Különösen, mert azokban az órákban, mikor ezek a „szállítások” folytak, ő patyolatfehér orvosi köpenyben a sebészeti klinika járóbetegosztályán tevékenykedett.

A Kossuth Lajos utcai lakásban – hol gyermekkorának jó néhány évét ő is töltötte – összepakolt csomagjaik mellett két nagybátyja, két nagynénje, egy négyéves kisfiú, egy hároméves kislány, szép, értelmes gyermekek, várták, hogy jöjjenek utánuk. Néhány napon keresztül T.I. minden este elbúcsúzott tőlük, de kora délután még mindig ott találta őket. Aztán, bár némi késéssel, utánuk is eljött a teherkocsi. Másnap délután már csak a lezárt, lepecsételt ajtók süket döböne fogadja a Kossuth Lajos utcai ház udvarában. Meg a riadt, megdöbönt szomszédok által eluttogott hír arról, hogy Jenőt nem vitték el, ő „ellépett”.

Mikor a deportáló „különítmény” megérkezett, Jenő úgy döntött, testvéreiért, a két kisgyermekért semmit sem tud tenni, legfeljebb velük együtt elpusztul. Úgy látszik, újra feltámadt benne az első világháborúban nyugodt vakmerőségéért „váltig dekorált” tiszt, megindult a hosszú, keskeny udvar végéről, lassú, kimért léptekkel, semmitmondó, szemlélődő arc-

cal elhaladt a különítmény tagjai mellett, minden sietség nélkül lement a néhány lépcsőn, kifordult a kapun az utcára, és eltűnt. Kinek jutott volna eszébe a rémülettől dermedt vagy síró, kétségbeesett áldozatok látványához szokott hatóságok közül, hogy a nyugodt érdeklődéssel elhaladó középkorú férfi az összeszedendők közé tartozik?!

Jenő egyenesen Péter Lajihoz, az illegális mozgalomban részt vevő kommunista suszterhez ment. Az ő lakásán és cipészműhelyében idősebb segédnek álcázva vészelt át az orosz csapatok bevonulásáig hátralevő hónapokat. Ott látogatta meg T.I. esténként, valahányszor üzent, hogy valamire szüksége van.

Amint most felidézi az 1944 májusában történetek, a jelen nyomasztó valóságai arra kényszerítik, hogy újrafogalmazza a maga számára a már sokszor, sokak által leszűrt tanulságokat. A tömeges, ilyen vagy amolyan ismérvek szerint összeszerelt, összeszedett nagy embercsoportok elhurcolásának gaztette azóta is többször megisméltódott. Magyarokat üldöztek ki Szlovákiából, németeket Sziléziából, Csehszlovákiából, de még Magyarországról is, tatárokat a Krímből, németeket a Volga mentéről, s még ki tudja, hány nációt a csak ezer kilométerekben mérhető szovjet tájak mélységeiben... És ki lehet biztos abban, hogy nem azt latolgatja-e a Ceausescu-féle hatalom, miként alkalmazhatná velünk, erdélyi magyarokkal szemben is az „Endlösung” valamelyik válfaját?!

Annak idején, kilencszáznegyvennégy májusában már alig volt olyan józanul gondolkodó ember, a fenyegetettek, a zsidók közül, aki ne tudta-sejtette volna, hogy a gettót és deportálást a zsidók tömeges kivégzése követi. S aki tudta, sejtette, az mondta szüntelenül a többieknek. T.I. személy szerint is tanúja volt sok ilyen beszélgetésnek.

De azoknak többsége, kiket lakásuk előtt teherkocsikra raktak, mint jámbor birkák vagy szomorú szemű tehének, borjak, minden ellenállás nélkül hagyták magukat a mézárszék felé terelni. Mert az utolsó pillanatig nem hitték, nem akarták vagy nem tudták elhinni, hogy a legnagyobb szörnyűséget és embertelenséget is elkövetik velük szemben: szervezetten, tervszerűen legyilkolják őket.

Az önáltatás, hogy a legrosszabb mégsem következik be, a gyávaság, mely érveket talál a legutolsó percig arra, hogy „még” ne szálljon szembe – íme, ez a hóhér, a tömeggyilkos legnagyobb szövetségese. S a hóhér számít is erre a szövetségesre, beépíti az ezrek, milliók legyilkolására kidolgozott stratégiájába. Így viszonylag kisszámú pribék közreműködésével, szinte kockázat és veszteség nélkül végre tudja hajtani a beszállított tettet.

Minden alkalommal, mikor a bárgyú önáltatás és hiszékenység helyébe a szervezethez és mindenre elszánt ellenállás lépett, nagy árat fizettek az áldozatok halálukért. Nemcsak a történelemben vonultak be kitörölhetetlenül (mint a varsói lázadás és más hasonló tettek esetében), nemcsak emberi méltóságukat őrizték meg, de még a túlélés egyetlen esélyét is kiharcolták. S ha mégis halni kellett, kevesebb kín árán jutottak át a Sztűx túlsó partjára.

Szabad-e megfélemezni a lehetséges következtetésekről most, közel fél évszázad múltán, mikor talán újabb szellemi és fizikai tömeggyilkosság terveit szövögték?! Soha, semmivel sem szabad kihívni a gyilkos szándékú erőszakot, semmi olyat nem szabad tenni, amit igazolásként, ürügyként felhasználhatnának. De ha mégis hozzáfognának, hogy gyalázatos szándékaikat valóra váltsák – akkor egyetlen lehetőség marad: azonnal és minden erővel szembeállni. Élve maradni ilyenkor csak az azonnali halál eshetőségét is vállalva van kilátás...

T.I. mindezt most magyarként tudja és vallja.

Berci nagybátyja, Lotti és Mária, a két nagynénje, a két szép kisgyermek eltűntek a haláltáborok füstjében. Vagy talán már az úton végeztek magukkal?

Mert egy utolsó jelenet még hozzátartozik eltűnésük történetéhez.

Már jó néhány nap telt el azóta, hogy elvitték őket, híre járt a városban, hogy az első, zsidókkal telezsúfolt vagonokból álló szerelvény indul vagy indulásra kész.

T.I. délelőttként kötözte a sérülteket a sebészeti klinika járóbetegosztályán, s mikor a váróterem kiürült, az ott gyakornokoskodó néhány orvostanhallgatóval visszavonult egy kis trécselésre. Mikor negyedóra múltán kinéztek a váróterem ajtaján, már újra ott szorongtak kötésüket, sérülésüket óva az újabb betegek.

Azon a napon döbbenetesen vette észre a padon riadt, merev tekintettel szorongó két nagynénjét egy fegyveres csendőr kíséretében. Lotti csak a szemével intett neki, hogy lépjen közelebb. T.I. egészen a közelükbe ment, mintha csak a napsütötte klinikaudvarra akarna kipillantani a nyitott ajtón át. Egyetlen szót suttognak feléje: „Morfiumot!”

Megfordult, szó nélkül bement a kötözőszobába, onnan a kisműtőbe. Abban a pillanatban senki sem volt ott. A fedett üvegedény a helyén, az üvegszekrényben, abban számolatlanul az egykőbcentis morfiumampullák. Ha súlyosabban sérült új beteg érkezik, mielőtt sebét ellátnák, már reflexszerűen fecskendeznek ebből egyet a bőre alá. Most maroknyit köpenye zsebébe süllyesztett a fiolákból, aztán ki újra a váróterembe.

A csendőr figyelmét láthatóan teljesen lekötötte az éppen abban a pillanatban a bejárat elé érkező mentőautó, feltűnés nélkül sikerült beleöntenie a fiolákat a kis vászonzacskóba, amit Lotti maga mellett, a csendőrtől távolabb eső oldalon fél kézzel készenlétben tartott.

Néhány perc múlva már nem voltak a váróteremben.

Miként bírták reá vajon őreiket, hogy kiengedjék, a csendőrt, hogy a klinikáig kísérje őket? Mit fizettek vajon a kiváltásáért, hogy a kín nélküli halál lehetőségéhez, reményéhez jussanak?

Miként lehet minősíteni a „segítségét”, amit kérésük teljesítésével T.I. nyújtott nekik? Inkább tagadta volna meg, valami könnyen hihető hazugságot súgva?

Sok más, meg- és elítélendő mellett mondja ki e fölött is az ítéletet, kinek majd e sorok a kezébe kerülnek.

Május közepére az addig gőgös fölényrel vállalt, sőt ön-maga számára szerkesztett „magányos farkas” létformája szinte teljessé válik. Persze, egészen más ez így a valóságban, drámai események szorításában, visszafordíthatatlanul!

Ha most bajba jut, ha történik vele valami, nincs kihez fordulnia. Apja távol, talán sejtí vagy tudja, hogy volt felesége, fiának anyja börtönben van. De íme, minden további nélkül tudomásul vette az értesítést, hogy a kötelező klinikai gyakorlat miatt nem töltheti vele ezt a nyarat.

Az ő kötelessége viszont, hogy két bujkáló nagybátyjának a lehetőségek szerint segítségére legyen. S legfőképpen anyjának a börtönben. Mint rövidesen kiderült, számára csak T.I. maradt, akire számíthat...

Mintha furcsa, kettős életet élne május végétől kezdve, végig kilencszáznegyvennégy nyarán. Megszokni nem tudja, a veszély tudata állandó feszültségben tartja.

Finom szövetekből, divatosan szabott ruháiban (a reá testált „gardróbnak” így is csak egy részét tudja használatba venni), frissen borotváltan veszi fel reggel, a megadott órában patyolatfehér köpenyét a sebészeti klinikán, lát hozzá a „cselelőkönnyező gyakornok” számára előírt tennivalókhöz. Amint egy székelőföldi tisztí főorvos orvostanhallgató fiához illik, kit nyilván apja bőven ellát zsebpénzzel. Délben és este az étteremben törzsvendégnek kijáró tisztelettel fogadja a pincér, s természetesen „doktor úrnak” címezi. Nem szórja a pénzt, de nem is kényszerül görcsös takarékoskodásra. Délutánonként kimegy a tenispályára, találkozik a fiúkkal és lányokkal a „társaságból”, kik ezen az egyre viharosabb nyárelőn még a városban tartózkodnak. Úgy tartja helyesnek, hogy továbbra is derűsnek, magabiztosnak mutakozzon, kinek szemmel látha-

tólag mindene megvan, ami szükséges, és semmi oka arra, hogy nyugtalan és gondterhelt legyen.

Június másodikán a klinikán élte át a várost érő egyetlen nagy szőnyegbombázást. Szétrombolt testek élet és halál küszöbén, szörnyű mennyiségben, ömlesztve, műtőkben és folyosókon, minden talpalatnyi helyen. A még távoli arcvonalakról a háború minden mocskával, döbbenetével előnti a kolozsvári sebészeti klinikát. T.I. is átesik ezen a sajátos, épp rémségében felejtethetetlen tűzkeresztségen.

Késő estig megállás nélkül kötöznek, műtenek. Csak akkor tud hazaszaladni, megtudni, hogy a ház, melyben lakott – hiszen az is az állomás közelében van – nem hever-e romokban. De nem, a bombák elkerülték, csak ablaküvegei törtek szilánkokra. Addigra háziasszonya már el is sepepte a törmeleket, sötétítést szolgáló pakolópapírral ragasztotta be az ablakot.

Alig néhány nap múlva, június 6-án a londoni rádió adásából veszi hírül, hogy a nyugati szövetségesek partra szálltak Normandiában. Most már csak néhány hónap lehet hátra, alapítja meg magában. A Vörös Hadsereg tankjai hozzák feltartóztathatatlanul a nagy, diadalmas holnapot, csak életben kell tudnia maradni addig, és mentenie, ami menthető... Nyelvüket nem ismeri, egyelőre nem veszi a fáradságot magának, hogy tanulni kezdje, de eszébe sem jut félni tőlük. Minden ocsmányság, amit hallott róluk a német, magyar vagy nyugati nyomtatványokon, hullámhosszokon, a nagy perek nyomán végrehajtott tömegkivégzésekről, a náci „Signal” meg a többi képeslap Katint mutogató szörnyű felvételei – minderről úgy vélte, a fogát vicсорító ellenség hazugsághadjárata. Fölényes biztonsággal utasított vissza magában mindent, ami a Szovjetunió ellen szólt. Ha Barbusse, Romain Rolland, Bernard Shaw, nagy szellemek legnagyobbjai mondták ki és írták le saját tapasztalataik alapján a rágalmakat visszautasító ítéleteiket, mi értelme lenne, hogy ő most elszigetelten és információk hiányában, élet és halál fölött döntő nagy fordulat hónapjaiban, erőt és figyelmet pazarolva reá, újragondolja őket?!

A sebészeti klinikán töltött órák után bőven jutott ideje életének másik, titkolt oldalának tennivalóit ellátni.

Palit, a klinika tudóosztályán betegnek álcázva megbújt nagybátyját viszonylag könnyű és veszélytelen volt felkeresnie. Délelőtt, alkalmas időben egyszerűen kilépett a sebészetről, a klinikák közös nagy udvarán felsétált a lépcsőkön, Pali legtöbbször kint feküdt az erkélyen, zavartalanul válthatott vele néhány mondatot.

Jenőhöz ritkábban, csak esténként ment, mikor légoltalmi előírásoknak megfelelően szinte vaksötétek voltak az utcák. Járkált előbb egy darabot a környező síkátorokban, míg meggyőződött róla, hogy senki sincs a nyomában.

Kettőjüknek viszonylag könnyen eljuttathatta azt, amire szükségük volt.

Az anyjával sokkal nehezebb.

A per lezárult, az ítéletet kimondták. A katonai fegyházba vitték sokéves büntetését letölteni.

Mikor, hogyan lehet bejutni hozzá a börtönbe, kitől és hol kell kérni, hogy beszélőre engedjék az anyjához? Kínos és nem veszélytelen feladat volt mindennek utánajárni.

Persze T.I. már csak egyedül ment, Vikit nem látta hónapok óta. Cigaretta-t vitt, ételt, harisnyát, apróságokat. Gyakorlatlan és gyámoltalan volt ilyen csomagok összeállításában, nem volt, akinek segítségét, tanácsát kérhette volna.

Olyannak találta az anyját, mint amilyennek utoljára, a szamosfalvi kaszárnyában látta. Talán még soványabb, tekintete most is riadtan rebben körbe. Vikiről kérdezte T.I.-t, mintha más alig érdekelte volna. Azt válaszolta, jól van, templomokat fest vidéken, ezért nem tudott jönni.

Aztán egy hónap is eltelt, míg következő alkalommal újra beengedték hozzá. Padlóolajszagú helyiségben álltak egymással szemben. Bajuszos altiszt rakosgatott a közelükben egy íróasztalon, nyilván figyelte minden szavukat. Anyja most már nem kérdezte Vikiről. Megkövült, kifejezéstelen arccal mondta T.I.-nek, hogy ügyeljen magára, tegye le szigorzatait az egyetemen, különösen az anatómiára készüljön alaposan, bonctan alapos tudása nélkül jó orvos nem lehet... Mintha valami előre betanult szöveget mondott volna fel, ami tulajdonképpen nem is a fiának szólt, hanem másnak vagy senkinek. Talán a rakosgató altisztnak. Azt, hogy testvéreinek, húga két kis gyermekének mi lett a sorsa, nyilván már tudta. Azt is, Viki miért nem jött többet hozzá beszélőre. Ezért nem kérdez már semmit róla...

Közel negyven év múlva, mikor 1982 áprilisában bekövetkezett halála után T.I. anyja szobájában rendezgetett, s szorongó döbbenettel állapította meg, nyolcvanhét évre nyúló hosszú élet nyomaként milyen kevés megőrzendő irat maradhat – orvosi és fogorvosi diplomája, előbbi ékes latin nyelven, egyetemi leckekönyve, néhány fénykép, madzaggal összekötött levelek, melyeket ő és a bátyja írt hozzá az évek folyamán –, a kis vasláda mélyén 1944-ben kelt, négyrét hajtogatott törvényszéki iratra bukkant. Élete utolsó hónapjaiban, nyilván az elhatalmasodó agyérelmeszesedés következménye-

ként széttepte a könyveket, papírokat maga körül, s azt kérte, távolítsák el azokat a közeléből, mert már nincs szüksége rájuk. Mi lehetett az irat, amit a néhány legfontosabbnak tartott között végig megőrzött?

Íme néhány sora:

„Constantinescu Viktor festőművész házassági bontókere-
sete... állítólag orvosi rendelőjét is több alkalommal állam-
ellenes összejövetelek céljára engedte át... a Magyar Királyi
Honvéd Törvényszék az állam és társadalom rendjének erő-
szakos felforgatására irányuló bűntett miatt jogerősen elítél-
te... Már az a körülmény, hogy feleségem ezen elítélendő
cselekményt abban az időben követte el, mikor alulírott a
kommunizmus veszélyének elhárítása céljából a keleti arcvo-
nalon küzdöttem... méltóztassék a házasságot az alperes hi-
bájából felbontani...”

Ezt az iratot kézbesítették tehát ki az anyjának a börtön-
be, a perrendtartás pontos szabályai szerint, 1944 nyarán. Nyil-
ván úgy őrizte meg, rejtegette ezeket a sorokat, mint súlyos
sebesült a testéből kioperált lövedéket vagy repeszdarabot,
mert nem tud vagy nem akar megszabadulni a kín emlékétől,
amit az okozott. Most meg kellett tudnia, hogy Viki cserben-
hagyta. Bajtársként, férjként egyaránt...

Egyébként néhány hét múlva a Jókai utcai lakást, mely-
hez még neki is kulcsa volt, T.I. üresen találta. Az orvosi ren-
delő berendezésén kívül bútort, minden egyebet Viki elszál-
lítottatott valahova. Nyilván arra számított, hogy felesége, kivel
szemben beadta a válókeresetet, nem éri meg a háború vé-
gét...

Még egy fontos, felejthetetlen főszereplője volt T.I. szá-
mára 1944 nyarának. Szép, kozák-orosz leány volt, ha igaz,
Raja Litvinovának hívták. Június végén ismerkedett meg vele.

Azt ígérte magának, semmit sem enged ezekre az olda-
lakra lopózkodni érzelmek, érzések vagy pusztán személyes
emlékek ürügyén, ha nem szigorúan a kíméletlen kérdésre –
„miként történhetett?” – segít valamelyest választ adni.

Raja alakjának ugyan mi köze mindahhoz, amit most kö-
zel négy és fél évtized tévedéseiből elszámolni kényszerül?
Hiszen csak egy viharos nyár három hónapjának volt tanúja,
aztán eltűnt a háború kavargó füstjében, ködében.

De negyvennégy felejthetetlen nyarának kilencven napja
alatt mintha olyan sajátos módon tette volna őt mérlegre,
olyan kísértetiesen jövedölte meg, mit ne várjon katonai győ-
zelmek szárnyain közeledő honfitársaitól, hogy alakját kiik-
tatni az önmagával végzendő számadásból semmiképpen sem
tudja. Azt kell megfogadnia, hogy a szerelem, önvád, találga-

tás, töprengés szálaiból szőtt legendát lebontja alakjáról, melyet annyi esztendő folyamán szőtt, s a szigorú tények nyelvére fordítja.

Íme néhány adat, amit együttlétük hetei alatt az elejtett mondatfoszlányokban Raja múltjáról nagy nehezen megtudott. Apját, anyját a kubáni Krasznodarban agyonlőtték a németek, mert egy zsidót rejtegettek a padlásukon, őt pedig munkára hurcolta a katonai alakulat. Többször megszökött, újra elfogták, sikerült eltitkolnia, hogy már szökésben volt, más nevet mondott be, azt állította a németeknek, elvesztek az iratai. T.I.-nek bele kellett nyugodnia abba, hogy talán az igazi nevét sem ismeri.

Azért kívánta meg a lányt s szakított meg érte minden alkalmi nőkapcsolatot, mert orosz volt, furcsa módon előfutára azoknak, kik „fegyverbe, vasba öltözöttek” közelednek, kik az ő számára is a várt „új világot” hozzák el?! Egyértelműen még ma sem tud erre a kérdésre felelni, bár ilyenszerű „ideológiai” indoklásra igazán nem volt szükség. Szép volt, csinos és tiszta, az egyszerű emberek született szemérmességével, jóérzésével, megható erkölcsi tisztaságával. Hogyan maradhatott vajon ilyen a véresen kegyetlen események között, melyeket már addig át kellett élnie?

Németül beszéltek, másként nem tudtak volna értekezni. A lány elég könnyen ki tudta fejezni magát, T.I.-nek csak azt kellett megszoknia, hogy Raja szókinszének egy része mindkettőjük számára ismeretlen német városok vagy falvak tájszólásaiból, „konyhanyelvéből” származik.

Néhány hét múltán lelkesülten adta elő tervét a lánynak: kellő időben biztonságos szállást keres számára, ahol elbújhat, nem engedi tovább nyugat felé a német alakulattal, ott Kolozsváron bevárják, míg az oroszok elfoglalják a várost. Raját nagyon meghatotta ez az ajánlat, átölelte őt, hogy ne lássa lepergő könnyeit. De akkor semmit sem válaszolt.

Másnap vagy harmadnap kerített reá sort, hogy néhány újabb részletet mondjon el arról, miként él, miként dolgozik. Minősége: „russische Hilfspersonal”, munkahelye a német katonai egység konyhája, mely most épp a botanikus kert egyik épületében működik. Közvetlen főnöke egy idős német gazdasági altiszt, az „Oberzahlmeister”. Nagyon rendes ember, akkora lánya van, mint ő, a fényképét is mutatta neki. Jól bánik vele, oltalmazza a sértésekkel, erőszakoskodásokkal szemben, a magáé mellett rekvirált neki is egy kis szobát a Széchenyi tér sarkán álló épület manzárdjában, ahol most is lakik. Az Oberzahlmeister szinte apai védőszárnyai alatt egye-

lőre viszonylag biztonságban van. Jól meg kell gondolnia, mit tesz...

Meg kell tehát bizonyosodnia abban, hogy benne bízhat-e – fordította le a maga számára T.I. a lány szerényen, óvatosan fogalmazott kérdését.

Hogy megnyugtassa Raját, s a lány nagyobb biztonságban érezze magát mellette, elmondta neki, hogy az anyja börtönben van, a nagybátyja bujkál, saját magát is kommunistának tartja. Előtte igazán nem kell titkolóznia.

A lány arcán vonás sem rezdült, csak megkérdezte:

– És a te apád?

T.I. elmondta azt is, az apjával miként állnak a dolgok.

– De neked van pénz, van lakás, jó ruháid, vagy orvos-tanhallgató.

Elmagyarázta tehát, miként van mindez.

A lány most már elmosolyodott, kicsit oldalt hajtotta a fejét, nehezen megfeythető fények villantak sötétbarna szemében. Könnyedén megsimogatta T.I. arcát.

– Te kommunista? Te vagy nagyon kedves fiú...

Sokféleképpen értelmezhetette ezeket a szavakat. Csak éppen annak bizonyosságául nem, hogy hitelt adott mindannak, amit elmondott. Egyébként is, ha az itteni „civil” élet dolgairól esett szó kettőjük között, az volt az érzése, mindent olyan hihetetlennek, szinte érthetetlennek talál a lány, mintha valami ismeretlen nyelven előadott színdarabot kellene néznie.

Néha felkuperodott az ágy szélére, maga alá húzta a lábait, kozák dalokat kezdett játszani a T.I. gitárján, halkan énekelt hozzá. Mintha ilyenkor egy kicsit megfeledkezett volna arról, milyen messze van a Kubán partjaitól, s mennyire bizonytalan, hogy valaha is visszajuthat oda.

Két nóta között hirtelen elkomolyodva, ilyenkor mondta egyszer T.I. füléhez hajolva, mintha attól tartana, hogy rajta kívül még meghallhatja valaki.

– Ha majd jönnek... ők, a mieink... Ígérd meg nekem, Schatzi, ügyelsz magadra nagyon. Tudjad, ők jönnek nagyon-nagyon messziről. Kínlódtnak sokat. Haragosak nagyon, nem sokat gondolkoznak... Tudni nem lehet, mit csinálnak... Megígéred nekem?

– Ígérem, ígérem... De hát te is itt leszel akkor.

– Jó! De ha nem leszek...

Ilyenkor aztán T.I. hiába faggatta, hogy többet is mondjon. Mintha riasztó mélységek, tátongó szakadékok szélén lépdeltek volna. Nem mondott többet semmit. Belekapott a húrrokba, játszott, énekelt tovább, lassabb, szomorkásabb nótákat.

Talált egy szobát Raja számára, hol majd elbújhat a kellő pillanatban, ódon földszintes ház egy belvárosi mellékutcában, a várfal közelében, hátul, a hosszú, keskeny udvar végében. T.I. ki is bérelte a szobát, szerencsére a mogorva öregasszony nem volt túlságosan kíváncsi arra, hogy kicsoda, mi csoda a „hölgy”, ki majd ott fog lakni, annál készségesebben fogadta el viszont előre a háromhavi bért.

Most már szinte minden szabad idejét Rajával töltötte, a maga bútorozott szobájában várt reá, míg a leány munkája végeztével megérkezett. A tenispályára sem járt ki, a „társaság” más találkozóhelyeiről is elmaradt.

Egyébként a lány csak ritkábban töltötte T.I. lakásán az éjszakát. Megmagyarázta: ha valami rendkívüli helyzet adódik, s az Oberzahlmeister az éjszaka folyamán észreveszi, hogy ő nincs otthon, azt hiheti, valami baja történt, fellármázhatja a Feldjandarmeriet, a tábori csendőrséget.

Megértette, tudomásul vette. Mert arról már megbizonyosodott, nyilván sok minden van, amit a lány még nem mesélt el neki. De valótlanul sohasem állított...

Augusztus közepén, egy reggel polgári ruhás „urak” csengettek be a lakás főbejáratának ajtaján, T.I.-t keresték. Államrendőrség. A háziasszony riadtan megmutatta a szoba ajtaját. Mi mást tehetett volna?!

Azok beléptek, a szobában félhomály volt a sötétítőpáppírral bevont, csukott ablakok miatt. T.I. abban a pillanatban riadt fel álmából.

Az egyik férfi odalépett, ráreccsent:

– Igazolja magát!

A zakója a közelében volt egy szék hátán. Anélkül, hogy az ágyból kiszállt volna, T.I. kábán matatott a belső zsebében iratai után. Pillanatnyi ötlet sugallata volt, vagy csak véletlenül tett így, de néhány másodperc múlva „félárú jegy váltására jogosító” fényképes vasúti igazolványát nyújtja a férfi felé. A MÁV szabályai szerint bal oldalán a fénykép, alatta a szöveg így kezdődik: „Dr. Tompa Miklós úr m. kir. tisztii főorvos...”, egy sorral alább pedig „István fia részére.” A férfi közelebb lépett az ablakhoz, hogy jobban lásson a félhomályban, néhány másodpercnyi süket csend, majd újra az ágy közelébe jött, tiszteletteljes főhajtás mellett visszaadta az igazolványt.

– Elnézést kérünk a zavarásért.

Halkan még a bokájukat is összecsapták, mielőtt kimentek a szobából.

Töprenghetett rajta: ez mi volt?

Egyik lehetséges változat a sok közül: őt keresték, a börtönben levő anya gyanús orvostanhallgató fiát, mert elérkezettnek tartották az időt, hogy az arcvonala közeledtével az ilyeneket is „begyűjtsék”, megsemmisítsék. De az igazolvány szövege megzavarta a pasast, a legelső sor utolsó két szavát nem olvasta el, pillanatnyilag azt hitte, tévedésből azonos családnevű tisztiorvos lakásába csengetett be.

Valószerű magyarázat, bár kissé romantikus. De kedvére való...

Ezek szerint veszélyben van. Cselekednie kell, nem szabad megvárnia, míg tévedésükre rájönnek és visszatérnek utána.

Némi töprengés után vonzónak tűnő ötlete támadt.

Egy kis bőröndbe összecsomagolta a legszükségesebbet, háziasszonyát megkérte, ha keresnék, mondja azt, az apjától értesítést kapott, hogy nyugatra menekül a front elől – mellesleg ez szó szerint igaz is volt –, és ő utánaindult, nem tér többet vissza.

A kis bőrönddel bement a klinikára. Már ott is teljes zűrzavart talált, az orvosok nagy része a professzor vezérlete alatt szintén ellépett Nyugatra. Bejelentette, néhány napig távol lesz, s tüstént elfogadta az ajánlatot, hogy visszatérte után beköltözik a megüresedett alorvosi lakásba, s vállalja az éjszakai szolgálatok jó részét.

Délután megvárta, míg Raja megérkezik. Elmagyarázta neki, mi történt a reggel, s hogy néhány napra Budapestre utazik. Miért épp Budapestre?! Mert ott könnyebb eltűnni. Ha keresik, alig valószínű, hogy ott megtalálják.

Az volt az érzése, a lány számára nem túlságosan meggyőző ez a magyarázat, mintha arra gyanakodna, hogy ő most ellép és vissza sem szándékozik térni.

Ő meg erősködik: visszajön, persze hogy visszajön, alig néhány nap múlva.

A rendkívüli helyzetre való tekintettel még egyszer megkísérli, hogy néhány száz pengőt hagyjon a lánynál, nehogy távollétében hirtelen szüksége legyen valamire. De mint már eddig, Raja szelíden, minden sértődés nélkül, de nagyon határozott mozdulattal tolta el a kezét.

– Te ne akarj nekem adni pénzt. Nekem van, ami kell. Ügyelj, gyere vissza baj nélkül!

Újra alkalma volt eltöprengeni: honnan ebben a lányban ennyi egyszerű, nagy hangok nélküli méltóság?!

Az első vonattal elutazott Budapestre. Hol száll majd meg? Annyit már tudott, ott is nagy a zűrzavar, arra nem

számíthat, hogy szállodában kap szobát, a németek majdnem mindeniket lefoglalták.

Miután megérkezett, a Keleti pályaudvar előtt, a Baross téren őgyelgett, azon töprengve, merre induljon. A tér és a Rákóczi út sarkán álló szálloda előtt német terepjáró kiskocsik, a kapun német katonákat és németül beszélő polgári öltözetűeket lát ki-be járkálni. Épp itt kellene megpróbálni – döntötte el magában.

A kísérlet sikerrel járt. A már eddig is használt szöveget adta elő: Erdélyből menekülő egyetemi hallgató, az apját keresi, csak 2–3 éjszakáról van szó... Döntőnek az az érv bizonyult, hogy ő is jól beszél németül, ha valaki megszólítja, úgy válaszol majd, hogy semmi feltűnést sem kelt.

Kora délelőttől kezdve a margitszigeti Palatinus strandon áztatta magát. Késő délutánoként, mikor már egy kis szellő lebbent a Duna felől, a belváros utcáin őgyelgett, néha beült egy kávéház nyitott teraszára. Német tisztak csizmáinak koppanásai a széles gyalogjárókon, német katonai járművek dörmögnek végig az úttesten. Már látszólag sem szövetségesek: megszállók! Figyeli a hajdani elegáns világváros közeledő agóniájának jeleit.

A hatodik vagy hetedik napon ötletszerű hirtelenséggel összecsomagolja kis bőröndjét, és hazautazik Kolozsvárra.

Háziaszonya közölte vele, távollétében nem kereste senki sem.

Annál jobb! Akkor ráér néhány nap múlva beköltözni a klinikára.

Augusztus huszonegyedikén délben egyszerre tudta meg a két hírt: Párizs felszabadult, Románia a németek ellen fordította a fegyvert.

Délután, míg Rajára várt, végiggondolta magában a törtétek várható következményeit. A háború vége rohamléptekkel közeleg, alig egy-két hónap lehet hátra, s az arcvonala ideérkezik!

De a világnak e részén a nemzetköziség nagy eszméi diadalmaskodnak majd, a nemzeti elnyomás, faji megkülönböztetés véglegesen lehetetlenné válik, évtizedes, évszázados perpatvarok szűnnek meg egyszer s mindenkorra, értelmüket, tárgyukat veszítik, nevetséges történelmi anakronizmussá válnak a győztes kommunizmus talaján...

Néhány nap múlva Raja azzal a hírrel érkezett, hogy az egysége rövidesen indul nyugat felé. Minden különösebb hangsúly nélkül közölte ezt, majd úgy, mint máskor, vette T.I. gitárját, felkuporodott az ágy sarkára, s halkan játszani, dúdolni kezdett.

Ő pillanatnyilag semmit sem mondott erre. Az jutott eszébe, most már talán túl kockázatos, hogy továbbra is abban a bútorozott szobában maradjon, itt az ideje, hogy beköltözzön a klinikára. Persze Raja számára megvan a szoba, amit ő kibérelt, a lány el is vitte oda néhány holmiját, néha az éjszakát is ott tölti. Azt a címet a német egységek nem ismerik, ha itt akar maradni, egyszerűen nem jelenik meg a gyülekezésre kijelölt helyen, üthetik bottal a nyomát...

Hát igen, egy ilyen tettnek meglennének a maga kockázatai, nemcsak a lány, hanem az ő számára is. Meg aztán el tudja képzelni a lányt a maga oldalán az elkövetkező új világ közepette? Hiszen könnyen meglehet, Raja végleg vele akar maradni... Szereti ő eléggé a lányt ahhoz, hogy ezt is vállalni akarja?!

Ilyesmik jártak a fejében azokban a percekben, s ezért a lány bejelentésére semmit sem válaszolt.

Raja pedig gitározott, dúdolt tovább, többet szóba sem hozta, hogy marad vagy sem.

Egy napon csak bejelentette, hogy éjszaka indul.

T.I. nagy sietve mondani kezdte, hogy maradjon, ő mindenről gondoskodni fog. A lány kedvesen, minden durvaság nélkül a szájára tapasztotta a tenyerét.

Világossá vált, hogy akkor..., akkor kellett volna azonnal és nagyon határozottan mondania, hogy vele kell maradnia.

Most már késő, megmérettetett. A Raja sajátos mérlegén... („Te kommunista?! Te vagy nagyon kedves fiú...”)

Egy mondat abból, amit szeptember nyolcadika éjszakáján írt le magának T.I., miután Rajától elbúcsúzott:

„...annyit mond, potyognak a könnyei:

– Sollst mich nicht vergessen... (Ne felejts el!)

Tudom, az ő kedves kis alakja megnő bennem, mint távolodó árnyék a falon...”

Ez a jövődölése bevált! Hatalmassá nőtt benne az alakja, az önvád, a teljesítetlen kötelesség tudatának ki sem oltható fényében.

Szabad volt azon töprengenie, hogy ha ott marad, ez növeli az ő számára a kockázatot, s miként lesz majd azután, hogy az övéi odaérkeznek s hozzák magukkal a várt „új világot”?! Nem az lett volna a lényeges, hogy a lány életben maradjon, átvészelve a közeledő vihart?!

Most még abban sem nagyon reménykedhet, hogy él, hogy visszatérhetett Krasznodarba, a Kubán partjaira. Ha a harcok, légitámadások, bombaszőnyegek nem oltották ki az életét, ha összeomláskor a németek nem eresztettek bele végül egy so-

rozatot - a sajátjai, az oroszok nem zárták-e őt is a többi szovjet hadifogollyal együtt valamelyik lágerbe, nem végezte valamelyik „gulag-sziget” szörnyűségei között az életét?!

Jelképpé vált T.I. számára. Saját gyávaságának, határozatlanságának fájdalmas jelképévé.

Nem, az nem igaz, hogy valamiféle „ideológiai” indokból közeledett kezdetben a lányhoz, azért, mert orosz volt, pontosabban kozák! Kedves volt és vonzó minden világnézeti „mellékszöveg” nélkül is! Talán fordítva igaz: az ő emléke, alakja folytán lett T.I. mindig egy árnyalattal melegebb, elnézőbb az oroszokkal szemben, mint amennyire a későbbiekben a megfellebbezhetetlen tények indokolták volna.

Papírdarabokat, szemetet hintáztatott a szeptemberi szél a kolozsvári utcákon. Nincs már utcaseprő, bútorokkal, házi-berendezéssel megrakott teherautók, stráfszekerek igyekeznek az állomás felé. Állami hivatalok kezdik kiüríteni az „állománnyt”, az anyaországból „ejtőernyősként” odahelyezett fejesek mentik holmiaikat a közeledő front elől. Menekülnek. A város törzslakossága nyilván marad. A régi világ agóniája megkezdődött.

Pezsdült kedve, szinte eufóriás önbizalma, hogy neki végül is sikerülni fog felülkerekednie a különböző veszélyhelyzeteken, most szinte észrevétlenül és érthetetlenül elszállt. Pedig biztosabbnak tűnt, mint addig bármikor, hogy amit várt, már napok múltán bekövetkezik.

Ennek a furcsa hangulatváltozásnak egyik összetevője az egyre fájdalmasabb tudat, hogy Raja elment, s alapjában véve ő az oka annak, hogy így ment el...

Szeptember utolsó napjaiban antifasiszta értelmiségiek sugallatára a még Kolozsváron tartózkodó magyar hatóságok - a németek tudta nélkül - szabadon engedték a katonai börtönben raboskodó politikai foglyokat. Így T.I. anyját is.

Valahol gyorsan el kellett bújtatnia, nyilvánvaló volt, amint a Gestapo tudomást szerez a történekről, tüstént össze akarja újból fogdosni a kiszabadult politikai foglyokat, régi lakásukba tehát nem mehetett vissza.

Kézenfekvő volt a megoldás, barátainál, Bandi és Tibi közös lakásán helyezi el az anyját, kik lelkesen és megilletődötten vállalták a megtisztelő feladatot. A két fiú nem dolgozott sehol, orvostanhallgatókként azt az egyetlen elfoglaltságot vállalták, hogy bár székelyföldiek voltak, Kolozsváron várják be a háború végét. Lelkiismeretesen, felelősségteljesen őrizték védencüket.

De még hosszú napoknak kellett eltelniük, Tordánál kemény harcok folytak, egyre erősebben hallatszott a városban

az ágyúdörgés. T.I. az idő „senkiföldjén” érezte magát a feszült, tehetetlen várakozásnak azokban a napjaiban.

1944 októberének első napjaiban igyekszik felkészíteni magát az ismeretlennel elkövetkező találkozásra. Mintha már a csalódás vagy kiábrándulás megsejtett veszélyével szemben akarna felvérteződni. Raja alakja, az ő intelmeiből fakadó aggodalmak telítik keserű ízzel ezeket a töprengéseket.

Egy másik gondolatsor abból a kísérletből fakad, hogy most először azoknak bíráló tekintetével mustrálja végig önmagát, kiknek majd a dübörögve közeledő arcvonal megérkezte után addigi létéről beszámolóval fog tartozni.

Hogy kik lesznek ezek, s milyen ismérvek szerint ítékeznek majd, döntik el, hogy maguk közé fogadják-e, arról fogalma sincs azokban a napokban. De kétségtelennek tartja, hogy valamilyen formában erre a számonkérésre sor kerül.

Mivel bizonyítja majd, hogy a jövőhöz, a forradalomhoz tartozik?

Szándékainak, elhatározásának, meggyőződéseinek a hangoztatásán kívül semmivel!

Míg a harctereken folyt a gyilkos küzdelem, s a csattogó, dübörgő halál milliókat aratott le, ő itthon volt viszonylagos biztonságban, ágyban tölthette az éjszakát, és semmi lényegeset sem nélkülözött.

Míg a „belső arcvonalon” folyt a szinte kilátástalan és épp kilátástalanságában hősiesnek hitt ellenállás a hatalommal szemben, míg Józsa Bélát halálra verték, a többieket anyjával együtt hónapokon keresztül kínozták, vallatták, addig ő a Mikó utcában pavilonszerűen épített, piros téglás orvostani intézetek előadótermeiben ült, bonctani vagy élettani előadásokat hallgatott, teniszezett, a kolozsvári „jó társaság” fiainak és lányainak összejövetelein vett részt, táncos teadélutánokra járt a New York kávéház bárjába, Raját ölelte, kozák dalait hallgatta, legjobb esetben olvasott, töprengett vagy írt magának arról, hogy ő forradalmár. S még Raját is engedte továbbmenni nyugat, az életét veszélyeztető teljes bizonytalanság felé...

A pusztító, életeket kioltó csapások mindig csak melléje, a közvetlen közelébe hulltak. Csak szörnyű sodrásukat, szelüket érezte, személy szerint reá nem sújtottak, őt bántatlanul hagyták.

Kínos, fizikai létét veszélyeztető szenvedések próbatételén helyt nem kellett állnia. Hogy képes lett volna-e kibírni azokat – nem tudhatja, nem állíthatja. A megmérettetések egymást követő hosszú sorát szerencséjére vagy a sors személye folytán – elkerülte.

Ekkor fogalmazódik meg benne először összefüggően ez az önmagával szembeszegett „próbatételhiány-szindróma”, mely viselkedését, reflexeit meghatározva, hosszú esztendőkön keresztül kísérni fogja.

Egyetlen érve, mentsége a majdani számonkérő előtt az ígéret lehet, hogy mindezt tudva és bevallva, most következő „valódi életével”, tetteivel bepótolja a mulasztottakat. Hiszen még csak húszéves!

Alig marad egyedül ezekben az utolsó napokban, zavar-talanul, összefüggően szinte csak éjszaka gondolkodhat. A kis alorvosi szobába, melyben a klinikán lakik, még három barátja kérezkodott be. Az orosz csapatok közeledtével ide menekültek, mellette, a klinikán inkább érzik biztonságban magukat. Egyik németes hangzású neve miatt fél, a másik kettő csak úgy általában...

Az esti órákban néhány robbanás (a német csapatok reptik levegőbe visszavonulás közben a hidakat), másnap reggel a szemerkélő esőben a klinika kapujából szovjet katonákat látott vonulni az utcán. Tudomásul vette, hogy a történelem zavaros vizein az ő életét hordó ladik is átjutott a túlsó partra.

1986–1989. március

V

Az előző fejezeteket 1989 tavaszáig írta. A titkolózás, a „konspiráció” minden általa ismert szabályát tiszteletben tartva. Senkinek sem mondta meg, minek a megírásába fogott. A kézirat elkészült oldalait pincében, garázsban dugta el, töméntelen régi gépelt szöveg, penészszagú közgazdasági, pénzügytani előadások halmazai közé. Egy esetleges házkutatásra felkészülve akarta mindezzel csökkenteni a kockázatot.

De még csak 1944 őszéig, a „szocializmus” küszöbéig jutott el megírandó könyvével, és 1989 decemberében gyűlölete tárgyát, annak ocsmány feleségével együtt letörölte a színpadról a történelem.

Hogy miért gyűlölte a scornicești-i dadogó, csizmadia-inasból teljhatalmú, tömeggyilkos önkényúrrá vált szörnyeteget, söpredék családját és környezetét, erre a könyv megírandó fejezetei egészükben lennének hivatottak választ adni.

1989 decemberének eseményei, magyarázatuk és értelmezésük nem képezhetik ez írás tárgyát. Ezzel majd másoknak

kell megbirkózniuk, s ez a feladat, amint decembertől távolodik a jelen, egyre bonyolultabbnak tűnik.

Azóta már elteltek a keserű kiábrándulás hónapjai, melyek alatt bebizonyosodott, a nyolcvankilenc végével beköszöntött viharos események távolról sem hozták meg az azelőtti világ gyökeres tagadását, amiben T.I.-vel együtt sokan reménykedtek.

Elteltek az „új világ” első hónapjai, évei, melyek alatt szemben találta magát saját negyvenéves múltjának tényeivel. S ha egyesek bizalmatlanok vagy egyenesen ellenségesek azzal a szándékával szemben, hogy így öregen maga is segíteni akarjon egy felszabadult társadalom, normális nemzeti-ségi életviszonyok kialakításában – még csak csodálkozni sem szabad ilyen jelenségeken.

Senki sem köteles tudni azt, mennyire és miért gyűlölte annyira az összeomlott világot, s legfőképp ez semmit sem változtat a tényen, hogy annyi időn keresztül maga is tisztségviselője volt. Milyen címen várhatná el az emberektől, hogy kisebb mértékben ítéljék el őt a múltjáért, mint amennyire ő ítéli el saját magát?!

A „fekete doboznak”, „élveboncolásnak” nevezett könyvet nincs miért tovább írnia. Már nincsen mód reá, hogy a gyűlölt uralomnak bár egy ilyen önvádló könyvvel ártani tudjon. Hiszen megdőlt az a saját törvényeinél fogva.

Két „írástudó” barátjának külön-külön felfedte, milyen munkán dolgozott kilencszáznyolcvankilenc tavaszáig, mintegy száz „flek” terjedelemben negyvennégy októberének eseményeiig jutva el... Nem folytatta, mert az új körülmények között nagyon kétségesnek tűnik, hogy ilyesmi bárkit is érdekelhetne még.

A két barátjának véleménye: abba ne hagyja semmi szín alatt!

Azt megírni, ahogy ő szándékozik, alig valószínű, hogy sokan vállalkoznának. Dolgozzon tovább az íráson, teljes gőzzel!

T.I. elhatározta, követi tanácsukat. S a barátai által hangoztatott érvek mellé utóbb még odalopakodott egy újabb.

Arra készült választ adni, miként történhetett, hogyan, milyen mechanizmusok révén születhetett meg és tarthatta fenn magát ez az ördögi szerkezet. Megtörtént, befejezett eseményeket, egy megsemmisült világ dolgait, a lezárult múlt értéséhez szükséges tényeket akarta leírni.

De mindez kizárólag a múlt eseményeinek megértését szolgálná? Hiszen egyre világosabbá válik, hogy a megsemmisültnek hitt „tegnap” dolgai nem múltak el, nem pusztul-

tak el. Egy részük nemcsak idő hiányában még el nem takarított maradéka, törmeléke a múltnak. A „tegnap” működik, igyekszik megszilárdulni, reprodukálni magát.

Nemcsak a múlt, hanem úgy tűnik, a jelen megértéséhez is nélkülözhetetlenné válik a felelet, melyet a nagy kérdésre: „hogyan történhetett”? – megfogalmazni készül.

Folytatja tehát az írást.

„1944. október 10 – a felszabadulás napjának emlékére...” Az oldal felére, különleges nagy margóval írott sorok T.I. najlójában, nyilván ezzel is kihangsúlyozandó, hogy új világ, nagy változás kezdete az ő életében is. Az ünnepélyességet mímelő néhány sort csak december harmadikéval keltezett feljegyzés követi.

„S hogy miért csak most, idestova két hónappal a nagy események után írok róla? Akik átélték, bizonyára megértenek. Nem jutott lélegzethez az ember...”

Közel két hónapnak kellett eltelnie, amíg az önmagával szemben kötelező őszinteséggel a kemény kötésű füzet lapjaira írni tudott.

„Éjjel megkezdődött a boszorkánytánc. Az oroszok elkezdtek fosztogatni. Betörték a kapukat, széthányták a holmit, erőszakot követtek el a lányokon és asszonyokon. A klinikák megteltek menekültekkel, a nőgyógyászaton egymás után került be az »anamnézis« rovatba, hogy »erőszak«. Bizonytalanság lett úrrá rajtam. Nem értettem a nyelvüket, mikor a klinikán valamiért kiabáltak, sohasem tudtam, mit akarnak. Láttam, hogy mindenki rettenetesen fél tőlük. Néha annyira elkapott valami levetség, hogy tanácstalanul ódöngtem jobbra-balra a klinika folyosóin.”

Annyi évtized múltán is ez a hangulat uralja azoknak a napoknak az emlékét. Nyomasztóan gomolygó (szürke köd, melytől látni sem lehet semmit, tudni sem lehet semmit.

Néhány nap múlva tudomására jut, Óvári doktorék családját, kikkel hajdanában nagybátyái, nagynénjei közeli, bizalmas ismeretségben álltak, tisztázatlan körülmények között percek alatt agyonlőtték Monostor úti lakásukban az oroszok.

Férfiakat szedtek össze az utcán, s úgy, ahogy kezükbe estek, sorba állítva terelték őket gyalog Torda felé. T.I. ezekben a napokban még a sebészeti klinikán dolgozott, ahol egyébként az ő alorvosi szobájában továbbra is „telt ház” volt, jó néhány barátja ott húzódott meg, míg a veszély elmúlik... Éjszakánként annyian aludtak ott földre terített matracokon, hogy talpalatnyi hely sem maradt. Egy délután T.I. meglátogatni ment édesanyját barátai szállásán. Megdöbbenven vette

tudomásul, Tibit és Bandit is orosz katonák hurcolták el. Az ő tanácsa ellenére nem vállaltak sehol munkát, élvezték az édes semmittevést, a lakásban találták őket a katonák. A magyarázkodás, hogy ők diákok, orvostanhallgatók, bizonyára cseppet sem hatotta meg az oroszokat, talán még csak annál gyanúsabbaknak tartották őket. Félcipőben besorolták őket egy menetoszlopba, irány Torda – onnan a Szovjetunió, kényszermunka.

Ezt az eseményt már nem tudta olyan könnyen megemészteni. Nemcsak a fájdalom és szorongás emésztette két jó barátjának keserves, beláthatatlan sorsa miatt. De hiszen Tibi és Bandi az ő biztatására maradt a városban, ahelyett, hogy még áprilisban, májusban hazautaztak volna szüleikhez a Székelyföldre. Itt akarták megvárni együtt a „szabadságot”. Ha otthon vannak, talán elkerülik ezt a sorsot.

Délelőttönként V.-vel, másik barátjával együtt ellátták a betegeket, elvégezték a kötözéseket, asszisztáltak az öreg sebészeknek, Steiner doktornak, ki pillanatnyilag a főnök szerepét töltötte be a klinikán. Délutánonként pedig kereste a kapcsolatot a nehézkesen és zűrzavarosan születő új világ új politikai intézményeivel. Azokban a napokban alakult a Kommunista Ifjak Szövetsége...

Az éjszakákat még a klinikán tölti, az alorvosi szobában. Bárki is formálisan az éjszakai szolgálatos, ha oroszok tévednek be, őt riasztják. A német apáca-ápolónők mártír arccal, de szemrebbenés nélkül tekintenek ilyenkor elébe a fenyegető eseményeknek, de a férfiak eltűntek, elmenekültek. T.I. ezt nem teheti, kötelezi az „ideológia”, ő alapállásként rokon-szenvezik velük, nem feltételezheti róluk, hogy valami gátságot akarnak elkövetni. Ez a befelé kissé riadt és tanácstalan „muszály-bátorság” kényszeríti arra, hogy a váratlan, furcsa helyzeteket megoldani próbálja.

Egy éjszaka, hosszas dörömbölés, ordítózás után – azzal elutasítani őket, hogy ez nem hadikórház, nyilván életveszélyes próbálkozás lenne, ezt meg sem lehet kísérelni – három torzonborz, fegyveres orosz katonát engednek be az ambulancia bejáratán. Két géppisztolyos közlegény kíséretében fiatal hadnagy, panyókára vetett zubbonyban. Kiabálnak, káromkodnak, fegyverüket rázva fenyegetőznek a katonák, míg T.I. megjelenik. Vésztjósloán mutogatják, a fiatal tiszttel van a baj, azon kell segíteni. Beviszi őket a kisműtőbe, egy ápolónő segítségével óvatosan levetkőzteti a felsőtestét. Vállficam, a karcsonat felső gömbszerű vége kiugrott az ízületből. T.I. a másodév végén van, egyszer volt jelen, véletlenül, a gyakorlat hónapjai alatt, mikor ilyen ficamot az ortopédszak-

orvos a helyére tett, mégpedig úgy, hogy harisnyás lábát belehelyezte a beteg hónaljába, keményen, teljes erejéből megrántotta a kart, és a karcsonat a helyére ugrott. Nehéz és nagyon fájdalmas művelet. S egyáltalán nem biztos, hogy első kísérletre sikerül...

T.I. kézzel-lábbal, német nyelven próbálkozva magyarázza a tisztnek, a katonáknak, hogy ezt majd holnap reggel, mikor ott van a sebészorvos, addig befektetik a beteget az egyik kórterembe... Haragos üvöltés, erről szó sem lehet, most azonnal! Igyekszik megértetni velük, hogy nagyon fájdalmas műveletről van szó, érzésteleníteni kellene... Megint csak dühös tiltakozás. Jelzik: fáj, nem fáj, ez nem érdekli őket, csinálja azonnal, amit kell, mert másként... Mutatják a géppisztolyukat.

Egy-két percig T.I. még komoran töpreng, habozik. Aztán felfekteti a tisztet a műtőasztalra. Megmagyarázza neki, hogy ép kezével fogja meg keményen azt a vasfogantyút, és ne engedje el. Aztán a katonák gyanakvó, értetlen tekintetétől kísérve leül egy székre, saját lábáról leveti az egyik cipőt, harisnyás talpát óvatosan beilleszti a fiatal tiszt hónaljába – még eszébe jut, hogy tiszta hülyeség, amit ő most tesz –, aztán néhány másodpercig koncentrálni, mint a diszkoszvető dobás előtt... Csak egyetlen halk nyögést hallat a tiszt a húzás, rántás pillanatában... Az ízület a helyére ugrott. Ott és akkor T.I.-nek egyszerűen szerencséje volt!

Másnap-harmadnap délelőtt az egyik kísérő közkatona zsírfoltos papírba csavart csomaggal a hóna alatt járta végig a klinikát. Senkivel, semmivel sem törődve végignyitogatta a kórtermek ajtait, míg T.I.-t megtalálta. Kezébe nyomta a csomagot, s szó nélkül eltűnt. Két cipőre való finom bőr, talp és minden hozzávaló... Vajon honnan emelték el ezt az orvosi honoráriumnak szánt anyagot?

Egy délelőtt román nemzetiszínű zászlókkal fellobogózott, emberekkel teli teherautók hajtottak be a klinika udvarára. A bécsi döntés óta Szébenben működő román klinikák küldöttei érkeztek meg visszavenni itteni jussukat. Percek múlva már harsogott a jelszó: „Afară cu ungarii!”

Az ő alorvosi szobájában „dekkoló” barátai riadtan kérdezték T.I.-t: Most mi lesz? Ő csak a vállát vont, nyilván nem tudta, mit válaszoljon. És mit tegyen: várja meg a fejleményeket, vagy pedig menjen be a városba, keresse meg az „illetékeseket”, a kommunista pártot, az ifjúsági szövetséget?

De néhány óra múlva a zaj elült. A nemrég érkezettek újra felszálltak zászlóikkal a teherautókra, s most már nagyon csendesen kihajtottak a klinikák udvaráról.

Rövidesen a következő hír terjedt el: Sztálin külön rendelettel parancsolta ki a román közigazgatást Észak-Erdélyből, mert atrocitásokat követtek el a magyar lakossággal szemben. Új intézkedésig szovjet katonai közigazgatás alá vonják Észak-Erdélyt.

Ugye, hogy Sztálin nem tűri az igazságtalanságokat, méltánytalanságokat a nemzetiségekkel szemben?! A nemzetiségi kérdés nagy tudója, értője, íme, nem hazudtolja meg magát, tüstént és határozottan intézkedik, ha valahol méltánytalanságot követnek el!

Ilyenszerű értelmezésben, tálalásban tárgyalták az „elv-társak” (valljuk be, többségükben magyarok és zsidók) ezeket a fejleményeket. Ki tudta, ki sejtette akkor, milyen nagyhatalmi célokat követő játszma lépéseihez tartozott egy ilyen döntés?!

Ilyen ellentmondásos, nem könnyen megemészthető adalékokkal árnyalódik a kép, amelyet T.I. a Szovjetunióról, hadseregéről alakítgat magának. Mindent készségesen, magától értetődőnek nyilvánítva fogad, ami javukra írható, szinte vademberi kezdetlegességük jeleit pedig úgy számolja el magával, hogy ilyenkor Raja suttogva elmondott szavaira emlékezik: „Tudjad, ők jönnek nagyon-nagyon messziről. Kínlódta sokat. Haragosak nagyon, nem sokat gondolkodnak...” Sok mindenre nyújtanak magyarázatot, szinte mentséget a szép, kedves kozák lány sok nyelvtani hibával kiejtett német mondati, komoly, tiszta tekintete.

Következett az a furcsa öt hónap, míg a szovjet parancsnokság „védőszárnyai” alatt valójában a kommunista párt volt uralmon, államhatalmi szervként pedig egy Országos Demokratikus Arcvonal nevű, formailag több párt képviselőiből álló, ügyosztályokkal működő alakulat. Ebben épp Jenő, T.I. nagybátyja a jogügy osztályfőnöke – amint többé-kevésbé viccesen mondják –, az igazságügyminiszter. S ugyanakkor a megyei igazolóbizottság – népiesen purifikáló bizottság – elnöke. Mellékesen jegyzendő meg, Jenő alig tudott románul. Szükség esetén nehezen ejtett ki egy-egy mondatot.

December hónap jó részét azzal tölti el, hogy két esedékes orvoskari szigorlatára tanul, majd le is teszi a vizsgákat. Ezekben a napokban, hetekben áll sűrűn ismétlődő, szinte magatartását meghatározó gondolatsorrá össze, amit most az évtizedek távlatából „megkínzatlanság-szindrómának” nevezne el.

Ő tehát nem bukott le annak idején, nem vallatták, nem verték, nem mérettetett meg, nem bizonyította a teljes kiszolgáltatottság, megalázottság rettenetei között, kínzó elött, hogy hű a forradalomhoz. S a próbatételt, melytől ő megmenekedett,

valami egyenértékűvel pótolni talán már sohasem lehet, mert visszafordíthatatlanul elvonult a történelmi pillanat. József Attila szavaival (*Lebukott*) ő mindig csak az „elvtársunk” volt, „ki még sétálsz, mint a fény”. Ő a fényben sétált, szinte még árnyék sem esett reá, személy szerint károsodás nem érte. Míg másokat „megvallattak, hogy vérzett a husunk”, vagy marhavagon vitt félholtan a biztos halál felé, ő a tenispályára járt, előadásokat hallgatott az orvosi egyetemen vagy teadélutánokon vett részt a New York kávéház bárjában. Még arra sem volt képes, hogy kedves kis orosz barátnőjét maga mellett tartsa, míg az övéi megérkeznek, hagyta nyugat felé vonulni a németek karmaiban. Most sem fázik az elvonult front nyomában didergő kolozsvári utcán, angol szövethől szabott, meleg prémmel bélelt városi bundában járkál. Hát miért bíznának benne, miért fogadnák maguk közé a börtönviselt kommunisták?! S mindezekon kívül – miért tartanának maguk közé valónak egy olyan húszéves orvostanhallgatót, ki apai ágon régi székely nemesi családból származik, az osztályharcos dühvei szidott úri világból való, főispánok, alispánok, főszolgabírók unokája és dédunokája?! Nincs meg hatványozottan minden okuk arra, hogy az ő részéről bármilyen közeledést most, a régi világ bukása után, félelem szülte, gerinctelen helyezkedésnek tartsanak?!

Íme röviden a „megkínzatlanság-szindróma”, melynek hatására alatt mély tisztelettel tekintett minden régi, börtönviselt mozgalmi emberre, s aminek eredményeként halkan, figyelmesen és tartózkodóan viselkedett, valahányszor átlépte a kommunista ifjak székházának kapuját. Mindig számítva arra, hogy kemény, határozott visszautasításban részesül.

De nem részesült visszautasításban!

Miután második szigorlatának letétele után megjelenik az „ifjak” Monostor út 18 szám alatti, frissiben szerzett székházában, kellő ünnepélyességgel közlik vele, hogy ezennel „kiválasztottak a termelésből”, attól a naptól kezdve a KISZ aktivistája, „hivatásos forradalmár”.

De hát ő nincs „termelésben”, orvostanhallgató!

Nem számít! Fizetést kap, annak rendje és módja szerint, egyéb dolgait pedig végzi, amikor tudja.

Meghatódottsága ellenére még társadalmi eredetével is előhozakodik, meg azzal, hogy tisztában van vele, eddig még semmit sem bizonyított. De a teljes jóindulatot jelző határozottsággal az illetékes „elvtársak” leintik, értésére adják, ők mindennel tisztában vannak, ami lényeges – most értelmetlen, ilyesmire szót vesztegetni. Mikor kiköltözik a klinikáról, ha kedve van hozzá, lakjon a székházban, a földszintes mellék-

épület három szobájában Miskával és Imrével együtt kényelmesen elhelyezkedhet egy ideig.

Döbbenetes és szinte érthetetlen számára ez a korlátlan erkölcsi hitel. Mintha nevére kiállított, összeget fel sem tüntető „biankó váltót” nyomtak volna a kezébe. Ahelyett, hogy bár egyetlen szóval kérezkednie, magyarázkodnia kellett volna, hirtelen ott találja magát az „ifjak” kis vezérkarának tagjai sorában. Miként fogja törleszteni ezt a hatalmas adósságot?

Negyvennégy-nyvenöt hideg telének ezekkel a napjával kezdődik az a félévnyi időszak, melyről azt kívánkozna most mondania, hogy valamiféle „forradalmi romantika” lengte be... Ha nem járatta volna le ezt a kifejezést, nem koptatta volna el annyira, nem tette volna gyanússá, nem keverte volna rossz ízekkel és szagokkal mindaz, amit előtte és utána így neveztek.

Most került először közvetlen közelébe azoknak az embereknek, kiknek alakjából a nagy példaképet, az új világért küzdő forradalmár alakját megalkothatja a maga számára.

Legközelebbi épp G. Miska, a kibontakozó kolozsvári ifjúsági mozgalom „nagy öregje”. „Nagy”, mert bár termetre alacsony, funkciója, megbízatása kezdetben szinte meghatározhatatlan, de senki által kétségbe nem vont tekintély övezi; „öreg”, mert valójában jó néhány esztendővel idősebb náluk. Nyilván a párt csak addig hagyja őt az ifjak között, míg azok majd képesek saját lábukra állni.

Zömök, kemény izmú, halk szavú, nagyon szerény és barátságos. Egyszerűsége, közvetlensége még áhítatosabbá mélyíti a tiszteletet, amit T.I.-vel együtt mindannyian éreznek iránta. Hiszen tudják róla, hogy 1943 ősztől kezdődően Ákosfalván kisebb megszakításokkal hat hónapig verték, kínozták anélkül, hogy egy szónyi vallomást ki tudtak volna csikarni belőle.

Műveltséggel, nagy szókinccsel, beszédkészséggel, iskolázottsággal Miska nem dicsekedhetett – de mindez lényegtelen volt az ő esetében. Hiszen munkás. Ahhoz az osztályhoz tartozik, amelyik hordozója, letéteményese a forradalomnak, fölötte áll tehát annak, hogy a polgári rend megdöntött szabályai szerint tanulmányi bizonyítványok, diplomák alapján méricksélgéjk...

T. Imre viszont értelmiségi. Egyike a kivételes eseteknek. Mert amint épp az imént megfogalmazódott, a forradalmár eredendően munkás. Imre egyetemi hallgató, matematikus, valamelyik börtönből szabadult most, ahol a földalatti mozgalomban kifejtett tevékenységéért kapott éveit töltötte. Súlyos sérülést, medencecsonttörést szenvedett ez idő alatt, ennek

eredményeként most is húzza kissé az egyik lábát. Miskánál jóval fiatalabb, T.I.-vel szinte egyidős. Mint a későbbiek folyamán minden kétséget kizáróan bizonyosodik, a matematika-fizika területén egészen rendkívüliek a képességei.

Az együtt töltött estéknek a hangulatát talán az a furcsa felfedezés is meghatározza, Miska és Imre milyen jól megértik egymást, bár szinte végletesen különbözőknek tűnnek. Lassacskán kiderül, Imre szinte mindent olvasott, ami a marxizmus „kútfői” közül már akkor, bármilyen formában is illegálisan a beavatottak számára hozzáférhető volt. Miska viszont alig vett ezek közül a kezébe valamit az eddigi évek folyamán.

Íme az első két ember, kivel a földalatti küzdelem hajdani résztvevői közül T.I. kapcsolatba kerül. Épp ezért emlékszük rájuk ilyen élesen, mert elsők voltak, kezdeti modelljei a hivatásos forradalmár alakjának. Az is szinte jelkép értékűvé emelkedhetne, hogy kettőjük sorsa egymástól mennyire eltérő módon alakult. Miska nyugdíjaztatásáig bejárta a régi, börtönviselt magyar aktivista szokásos útját, föl Bukarestbe a központi káderosztály legbizalmasabb munkahelyéig, aztán vissza a megyei pártbizottsághoz. T.I.-vel szinte végig tudtak egymásról, családotól barátokként jártak össze.

Imre rövid idő múltán már a bukaresti tudományegyetem professzora, hajthatatlanul következetes, emelkedett szellemével nyilván ellentétbe került a megcsontosodó ideológiával, a hatalomtiszteletet követelő pártfegyelemmel. Legutóbb talán a hatvanas években véletlenszerűen találkoztak „Eforia Nord-on”, a tengerpart feletti sétányon. Nagyon örültek egymásnak, elbeszélgettek. Míg adott pillanatban három középkorú, elhízott asszony közeledett hozzájuk fürdőruhában. Imre, ki nagy híve és értője volt a szebbik nemnek, önkéntelenül megjegyezte: „Vigyázz, antitestek közelednek...” Azóta nem kerültek többet össze. Mint T.I. hallotta, a hajdani román király, Mihály közvetlen környezetéhez tartozó, egykori nagybojár család lányát vette feleségül. Legutóbb a rádióban hallotta az Imre hangját, valamelyik nyugati adó magyar adásában tartott előadássorozatot, nagyon eredeti, senki más által nem művelt hármas határterületéről társadalomtudománynak, matematikának és filozófiának. A bemondó szövegéből kiderült, akkor már valamelyik híres nyugati egyetem professzora volt. T.I. ugyanazzal a belefelejtkező figyelemmel hallgatta, mint annak idején esténként, a székház melléképületének szobájában.

Kilencszáznegyvennégy decemeberétől kezdve a hajdani földalatti munka további résztvevőit ismerte meg. Elsősorban a Román Kommunista Párt (vagy pontosabban akkor még a

Kommunisták Romániai Pártja) észak-erdélyi tartományi bizottságának titkárait.

A sorban első közöttük dr. Vescan Teofil, ki nem más, mint Filu, a matematikatanár, anyjának jó barátja, aki az 1943-as októberi nagy lebukások alkalmával valahol Felek táján átmenekült Romániába.

T.I. részt vesz néhány értekezleten, amelyeket a tartomány titkáráként Filu vezet. Bármit mond – még egy közbevetett mondatot is –, pontosan elismétli magyarul. Keveri, változtatja a két nyelvet, anyanyelvi színvonalon beszél mindkettőt, szinte szertartásos következetességgel biztosítva, hogy a két szöveg azonos időtartamú legyen.

Alig néhány hónap múlva, ismeretlen okokból (dr. Vescan Teofil máshova irányítja talán a pártközpont) új tartományi titkár jelenik meg, Nicolae Goldberger Miklós. Azért írandó így a neve, mert amint kiderül, ő is beszél magyarul, bár távolról sem Filu irodalmi szintjén. Alacsony, kopaszodó, sokdioptriás szemüveget viselő ember. Zsidó kiskereskedőnek tűnt külseje után, vagy bármi másnak, csak világot járt forradalmárnak nem. Azokban a hetekben, hónapokban nem került vele közelebbi kapcsolatba – annál inkább a későbbiek folyamán. De ő sem töltötte be sokáig a tartományi titkár tisztjét Kolozsváron, tavasszal vagy nyár elején már megjelent Vaida Vasile a színen. Mint kiderült, egy Dés melletti faluban, Kackón született, tehát szinte helybelinek számított, ő is augusztus 23-án szabadult a börtönből, a földalatti mozgalom régi gárdájához tartozott. Érkezése után évekig, majd később újabb esztendőkre töltötte be Kolozsváron a helyi párhierarchia legmagasabb tisztségét – így hát T.I.-nek is bőven nyílt lehetősége véleményt alkotni róla.

Viselkedésükből, tetteikből, magatartásukból kellene kiolvasnia, hogy milyenné kellene átalakítania, átgyúrnia – ha újjászülnie lehetne – önmagát.

De hát milyennek is kell lennie annak, ki méltó akar lenni hivatásszerű szolgálatára a kisemmizettek, elnyomottak, igazságtalanul megcsúfoltak ügyének? Még csak néhány nagyon általános tulajdonságot tud felsorolni azokból, melyekkel rendelkeznie kell a nagy ügy kommunista apostolainak.

Elsősorban természetesen munkásnak kell lennie... (Ezzel a követelménnyel már ki is rekesztené önmagát. De ez természetesen általános szabályként érvényes, nyilván előfordulnak kivételek). Aztán nagyon bátornak, következetesnek, kitartónak kell lennie, tudnia kell beszélni az emberek nyelvén...

Nem is folytatja most a jellemzést, „a forradalmár” szellemképének további, részletező rajzát. Teszi azt majd a további

két, két és fél évtizeden keresztül, újabb vonásokkal bővítve, kiigazítva, módosítgatva, alakítgatva a képet, hogy hasonlítson valamiként azokhoz, kik a valóságban is fellelhetők. S közben szüntelenül próbálta saját magát is változtatni, alakítani, idomítani, hogy hasonlítson a közben állandóan helyesbítésre, kiigazításra szoruló modellhez.

Mintha már sínen lenne a KISZ, szinte az elvárások ütemében erősödne, terebélyesedne. T.I. pedig arra a felismerésre jut, hogy a „hivatásos forradalmiság”, úgy látszik, ebből is áll, a mindennapos szervezeti aprómunkából, nemcsak magas elmélet és fontos, látványos tettek kellene a nagy célok eléréséhez.

Haynal belgyógyászprofesszor, apja hajdani évtársa és jó barátja tanácsára még arra is szakít időt, hogy cseppet sem könnyen, a mozgalomtól „ellopott” órákon tanulva, letegye a nehéz anatómiaszigorlatot, ezzel a harmadévet bezáróan teljesítse minden tanulmányi kötelezettségét. A legnagyobb akadály „vétele” után, a sok évi tapasztalat szerint háromnegyed részben orvosnak tekinthette magát. Hiszen aki az anatómiaszigorlatot is le tudta tenni, az már nem „morzsolódott” le a hátralevő évek folyamán.

Az édesanyja ugyanabban a Jókai utcai házban rendezkedett be, ahol annak idején Vikivel hármásban laktak. Nemsokára T.I. is odaköltözött, hely volt bőven. Kockát pedig a fogászati klinikára nevezték ki tanársegédnek. Napközben ritkán és rövid ideig találkoznak csak, T.I. késő estig intézi a maga „ifjú aktivista” tennivalóit, s jó ideig úgy véli, minden rendben van az anyja körül. Börtönviselt, régi „illegális harcosként” nyilván továbbra is elhalmozzák társadalmi tennivalókkal és tisztségekkel. Ilyesmikről ők ketten kimerítőbben nem beszélnek, rövid találkozásaik folyamán csak annyit vesz észre, hogy Kocka szótlanabb és komorabb, mint hajdanában. Csak akkor döbben reá arra, hogy valami érthetetlen baj van anyja körül, mikor a helyi lap egyik számában olyan furcsa közlemény jelenik meg, melyhez hasonlót sem azelőtt, sem azután nem látott újságot olvasó: „Tudatjuk, hogy Dr. Constantinescu Neumann Erzsébet nem tagja a Kommunisták Romániai Pártjának.”

Mikor elképedve kérdezi Kockától: „mi ez?!” – komor, merev arccal csak ennyit válaszol: „A J. Sanyi disznólkodása!” Többet nem hajlandó mondani. T.I. megérti, olyan mély és fájdalmas sértés érte az anyját, hogy dacos, csökönyös természetével egyszerűen képtelen beszélni róla.

Máshonnan kell megtudnia, hogy miként és miért történt ez.

Ez már az az időszak, mikor Vaida Vasile, amint maguk között nevezték, „Vaszi” a titkár, J. Sanyi pedig a tartományi pártbüro tagja, amint azt mindenki tudja, a második ember a tartományban. Vagy lehet, hogy az első, mert „Vaszinak” a bőre alá bújt, bizalmasa és tanácsadója. Részt vett az illegális, földalatti munkában, ott volt azokon a titkos találkozókön, üléseken is, amiket a Jókai utcai lakásukban tartottak kilencszáznegyvenhárom októbere, a nagy „lebukás” előtt. Ugyanakkor ő az egyetlen a résztvevők közül, akit nem tartóztattak le. Mindenki mást Szamosfalvára vitt a nyomozócsoporthoz, csak őt nem, egyetlen napot sem volt börtönben.

Csudák nincsenek. Ez hogyan történhetett? A kérdésre mind a mai napig nincs világos válasz. A gyanú, hogy besúgó volt, nem kap megerősítést. De egyértelmű, hihető cáfolat sem!

Ha körülpillant, azok közül, kiket a kommunizmus eszméit őszintén és érdektelenül valló és szolgáló, bátor és megbízható emberekként ismert meg esztendőik folyamán, szinte mindenkit kitaszítottak vagy meggyanúsítottak talál...

Ugyanebben az időben még más is adódik, amit tudomásul venni kényszerül. Ugyancsak J. Sanyival kapcsolatban.

A tartományi pártbüro nagyhatalmú tagja elvállik addigi feleségétől. Új szíve választottja nem más, mint a „Dermata bőr- és cipőgyár” tulajdonosának a leánya. E tőkés-pártvezető frigy eredményeként a „Dermata” Majális utca 12 szám alatti, a két világháború között épült többemeletes luxuspalotája amolyan „pártház” alakul. A sokszobás, fényűző lakosztályok egyikét J. Sanyi foglalja el gyártulajdonos feleségével együtt, egy másikat pedig ki más, mint Vaida „Vaszi”, a tartományi bizottság titkára. Bizalmasa példáját követve ő is elvállik hajdani feleségétől, ki az illegalitás, majd a börtön nehéz éve alatt húségesen kitartott mellette, s nagyon gyorsan jóval fiatalabb értelmiségi nővel házasodik össze.

Vendégszobákat, pontosabban vendéglakásokat és garzonokat alakítanak ki a Bukarestből odalátogató „vezető elvtársak” részére, diszkrétén fegyveres őrség ügyel a biztonságra, a nap különböző szakáiban a párt luxuskocsijai parkolnak a közelben, kisteherkocsik zárt rakodóteréből sűrű időközökben leemelt ládák, kosarak tartalma biztosítja azt, hogy a csempétől csillogó konyhákban minden szükséges élelmiszer kellő mennyiségben és minőségben legyen jelen.

Luxuskocsik iránt egyébként J. Sanyi különös érdeklődést tanúsít. Sok fontos elfoglaltsága ellenére még arra is szakít időt, hogy kesztyűben, igazi „úrvezető” stílusban maga üljön a

párt birtokában levő ilyen járművek kormánya mellé, imitt-amott még karambolozzon is velük.

Mindezeket a tényeket – talán a Kocka esetét kivéve – futólagosan, felületesen veszi tudomásul. S minden alkalommal megfogalmazza magában a bénító kérdést: milyen címen tarthatná feljogosítottnak magát arra, hogy ítélkezzen a „párt” fölött?! Nagyvonalúan soraiba fogadta őt, anélkül hogy ezt bármivel kiérdekelte volna, most is nagyon távol van még attól, hogy olyan legyen, amilyennek lennie kellene. Nem, őt még nem illeti meg az ítélkezés joga... S a történelem nagy sodrásában majd semmivé zsugorodnak, kiküszöbölődnek ezek az apró csorbák.

Leszegett fejjel, konokul azon kell igyekeznie, hogy saját adósságát törlessze a „nemzetközi munkásosztály” nagy ügyével szemben!

A nyár elején a „forradalmi romantika” és lendület megtörik. A Kommunista Ifjak Szövetségét főtítkárnak, Nicolae Ceaușescunak egyik dadogva elordított beszéde nyomán feloszlatták, azzal a szándékkal, hogy Haladó Ifjúság elnevezésű szervezetté alakuljon át, s így vonzóbb legyen az „ifjúság széles tömegei számára”. Vonzóbb nem lett, csak annyit értek el, hogy a fiatal munkások is kedvüket veszítették – a politikai taktikázás idegen volt számukra.

T.I. kitarzott a felvállalt kötelezettség mellett, sőt a tartomány kívánsága szerint egy hónapra Marosvásárhelyre utazott, instruktorként segíteni a helyi megyei ifi-bizottságot.

Már hónapokkal azelőtt tudomást szerzett arról, hogy kalandos utazás után, ami szinte az életébe került, apja újra Sepsiszentgyörgyön van. Nyugat felé való menekülése Budapestig tartott. Ott a szívével súlyosan megbetegedett. Az ostromot egy alagsorban, teljesen magára hagyottan, élet és halál között, félájultan töltötte. Miután bevonultak, egy magasrangú szovjet orvostiszt akadt reá, ki jól beszélt németül, s az öreggel értekezni tudott. Miután a tiszt megértette, hogy az elhagyatott, magányos beteg szintén orvos, gondjaiba vette. Ügyelt reá, kezelte, míg felépült, összebarátkoztak. Végül olyan iratokkal látta el, hogy kelet fele tartó orosz katonai kocsin egyenesen Szentgyörgyre juttatta haza. Az új hatóságok pedig tüstént ugyanabba a munkakörbe nevezték ki, amit azelőtt betöltött.

Mit gondolhatott erről Dr. Tompa Miklós? Azok közül mentette meg valaki az életét, akik elől egészen a halálig el akart menekülni. Míg viszont másokat, tízezreket – számukat nem is lehet pontosan ismerni, köztük olyanokat is, mint Tibi és Bandi, kik repesve várták a jövetelüket – hurcoltak el lakásukból vagy az utcáról, dolgoztattak vagy éhezettek

halálra Oroszországban. Micsoda grimászai a sorsnak és a történelemnek!

Néhány nap múlva ott Vásárhelyen talál valami ürügyet arra, hogy neki sürgősen – mozgalmi tennivalókkal – Brassóba kell utaznia. Némi utánajárás és rábeszélés árán pénzt és engedélyt kap erre az ottani megyei pártbizottságtól, és útra kel.

Néhány órát Segesváron kell töltenie, még arra is jut ideje, hogy lejegyezze néhány gondolatát.

„Útban vagyok Brassó felé. Útban Zajzon felé. Útban életemnek ama része felé, mely már úgy tűnt, nem fontos többé, de amelyet az izgatott szorongás most régi jogaiba helyez...”

Tovább aztán hiába kutat T.I. egy sornyi feljegyzés után 1945 augusztusának napjairól, melyek során Brassóban az öcsésével, Jancsival találkozik, aztán ketten egy bőrröndöt cipelve Hosszúfaluból toronyiránt, a tatrangi gerincen át Zajzonba mentek. Mondatnyi utalást sem talál arra, miként zajlott le az első találkozás az elszakíttóság öt esztendeje után Zajzon varázsával, a sétatér fenyőivel, a Kert ösvényeivel, ódon illatokat lehelő termeivel. Talán azért nem talál, mert tisztában volt azzal, hogy ez az út már a tiltott és eltitkolandó tettek közé tartozik, melyekért majd szemrehányásokat kell tennie magának, melyekért majd „önkritikát” kell gyakorolnia. S talán szándéka ellenére mélyebb, döbbenetesebb volt ez az élmény, semhogy megfogalmazni képesnek érezte volna magát.

Kilencszáznegyvenöt őszéről keltezettek az első bíráló, mérlegelő feljegyzések arról, mennyire sikerül „más emberré” gyúrnia önmagát.

Szét kell zúznia magában az individualista gógot, meg kell semmisítenie magában az igényt, hogy más és több legyen, mint a körülötte levők. Nem csábíthatja többé, hogy „Vagyok, mint minden ember: fenség, / Észak-fok, titok, idegenség, / Lidérces, messze fény...” Nem ezen az úton kell felülemelkednie a hétköznapi szürke sivárságán. Ezek a letűnő polgári világ szirénhangjai, bármilyen varázslatosak a még gyermekkorából visszacsengő Ady-sorok.

Nem abban kell keresnie és megtalálnia létezésének értelmét, hogy fölébe emelkedik az új világ felé menetelő emberáradatnak, s elkülönül tőle, hanem épp ellenkezőleg.

Létezhet ennél magasztosabb cél?! Érezhet bármit is jelentéktelennek, tarthat egy pillanatra is attól, hogy kisserűség posványában fenekük meg az élete, míg ilyen cél szolgálatában munkálkodik?!

Ha néha mégis nyúlósan szürkéknek érzi a napjait, bizonyára azért van, mert néha értelmetlen üresjáratok is adód-

nak ebben az ifi szervezőmunkában, s pillanatnyilag megfeledkeznek arról, hogy ez is része a világméretű mozgalomnak. S a mindent átfogó, mindenre választ adó nagy marxista eszmerendszert nem ismeri elég alaposan, nyilván ez az oka annak, hogy az idealista filozófiák tanai, melyeket a minden-
nel szembenállás éveiben, tizenhét-tizennyolc évesen olyan melegen és hosszadalmasan dédelgetett magában, fegyelmetlen kísérletekként néha még vissza-visszajárnak, bizonytalan-
ság keserű száízét hagyva maguk után.

Gondolkodásmód és magatartás tekintetében igyekszik tehát minél tökéletesebben a munkásosztályhoz hasonlítani. Úgy viselkedni, ahogy elképzelése szerint hasonló helyzetben egy valódi „proli” viselkedne.

Azon az őszön utazik először Bukarestbe, ahol tíz napot tölt. Az ifjúsági szervezet kongresszusán a központi bizottság tagjává választják – amint a továbbiakban kiderül, ennek a ténynek szinte semmi következménye sincs számára. Csatangol a háború utáni főváros elhanyagolt, kiábrándító utcáin, közben az ifjúsági mozgalom főhadiszállásán, egy földszintes épület szobáiban közelebbi ismeretségbe kerül az akkori „vezérkarral”, Vincze Jánossal, feleségével, Constanța Crăciun-
nal, Petre Lupuval – mint rövidesen rájön, mind börtön-
viselt kommunisták, kiket a „Haladó Ifjúság” irányítására rendelt oda a pártközpont.

Bukarestből való visszaérkezése után, január 24-én naplójában pontosan leírja, miként támadták meg a kolozsvári párt-
házat a jórészt diákokból álló tüntetők, majd a következő sorokkal igyekszik jellemezni az ország pillanatnyi belpolitikai helyzetét:

„A moszkvai megegyezés alapján a két történelmi párt belépett a kormányba. A légkör azonnal megváltozott... A nyílt csata megkezdődött Romániában. Mögöttünk az eddigi vonal miatt többé-kevésbé harci kedvét veszített munkásság, előttünk a választások s egy végtelenül mozgékony reakciós néptömeg.”

A napi szóhasználat szerint reakciónak nyilvánít mindent és mindenkit, aki szembefordul a kommunista párt akaratával.

Azokban a hetekben egy délután az ifjúsági szervezet küldötteként jelen van a Megyeháza nagytermében, ahol Lucrețiu Pătrășcanu, akkori igazságügyminiszter tartja híressé – vagy hírhedtté – vált „kolozsvári beszédét” az összehívott román értelmiség előtt. Hátul állt, lábon, mert későn érkezett, de hát semmi baj, ott ez alkalommal semmilyen tennivaló sem hárult reá azon kívül, hogy lehetőleg mindent pontosan

megfigyeljen. Tüstént megütötte a fülét, hogy Pătrășcanu egészen más hangvételben beszél, mint ahogy abban az időben a többi pártvezető tette, mintha a háború előtti Romániából ismert, nacionalista töltésű szóhasználatot elevenítette volna fel. De különösebben nem gondolkoztatták meg T.I.-t a hallottak. Talán arra való kísérlet ez – vélekedett magában –, hogy a közeledő választásokra tekintettel, megnyerje a román értelmiségieket, egyházi vezetőket.

Kilencszáznegyvenhat február hetedikéről keltezett sorok a következőkről tudatnak naplójában; „Magánügyről van szó. Két politikai hullám között csendben eddigi életem legnagyobb fordulatát viszem véghez. Nem leszek orvos! Holnap vagy holnapután beiratkozom a közgazdasági kar első évére.”

S íme a személyes sorsa tekintetében életre szóló döntés indokolásából kiragadott néhány mondat: „Az orvosi kar Marosvásárhelyre költözése után a következő volt a kérdés: abbahagyom a munkát és nekilátok tanulni, hogy a lehető legrövidebb idő alatt orvossá avassanak, vagy abbahagyom az orvosit, folytatom a munkát hivatásos forradalmárként, s igyekszem megszerezni ehhez a komoly elméleti felkészültséget is... Tisztában voltam vele, nem tudnék elvonulni orvoskodni akkor, mikor a legádázabb harc folyik az egész emberiség jövőjéért. Hajlamaim menthetetlenül a küzdelem felé vonzanak... De nemcsak erről van szó. Tudom, jöhetnek napok, évek, mikor jólesne a nyugalom, a védettség a hullámok ellen. Olyan menedékhely, melynek nincs érintkezési felülete az arénával... Két-három hónap kellett, míg rászántam magam erre a lépésre. Nehezen ment, de megtettem...”

Ha az azóta eltelt sok esztendő folyamán valaki megtudta, hogy T.I. három évet végzett az orvosi karon, letette minden addig esedékes szigorlatát – az anatómiát is beleértve –, és némi álmélkodás után megkérdezte tőle, ha már a legnehezebbjén túl volt, miért hagyta abba – rendszerint azt válaszolta: a hatalomért folytatott harc viharos éve volt az, a politika helyi vezetői azt kérték tőle, azokban a nehéz pillanatokban ne vonuljon vissza a mozgalmától.

Ez részben igaz volt. Kis részben. Mert valóban ezt kérték tőle, még hozzá is tették, igazán nem fontos az egyetemi diploma, a forradalom nem aszerint ítéli meg a harcosait, rendelkeznek-e főiskolai végzettséggel. Ha pedig mindenképp diplomát akar, iratkozzon be oda, ahol megszerzéséért nem kell megszakítania a munkát a szervezetben.

Igen, ezt mondták az „elvtársak”, ha T.I. megkérdezte őket. Csakhogy nem sokat kérdezte. Ő maga döntött így.

Folytathatta volna tanulmányait a marosvásárhelyi magyar nyelvű orvosi főiskolán. Persze, anyagilag nehéz, küzdelmes esztendőök lettek volna, de mint mások, ő is boldogult volna. Az ifjúsági szervezettől amúgy sem kap már hosszú hónapok óta fizetést, azon egyszerű oknál fogva, hogy nincs pénzük, minden juttatás, amiben az „aktivisták” részesülnek, abban áll, hogy ingyen ehetik saját kantinjuk vékony kosztját. Tehát még csak anyagi érdekek sem fűzték tovább a mozgalomhoz.

Vagy vállalva az ebből adódó többlet erőfeszítést, átiratkozhatna a kolozsvári román orvosi karra, hiszen a nyelvet jól bírja, csak a terminológiát kell újratanulnia.

Hát miért nem teszi egyiket sem?

Valóban az a magyarázat, amit naplójában ír, hogy „hajlamaim menthetetlenül a küzdelem felé vonzanak...”?

A pőrére vetkőztetet igazság sokkal egyszerűbb: ez volt a pillanatnyilag könnyebb, a kevesebb akaraterőt és nekifeszülést igénylő megoldás. Megkapaszkodni tovább a forradalomnak vélt és nyilvánított nagy hullám taraján, sodortatni magát arra, amerre majd az viszi.

A szemfényvesztés, amit önmagával s a külvilággal szemben elkövet, annyira jellemző magára az ideológiára, melynek szolgálatában véghez viszi, hogy szinte példázat és jelkép értékűnek tűnik. A kényelmesség és megalkuvás sugallta tett a nagy eszme szolgálatában tanúsított önfeláldozásnak és határozottságnak mutatkozik. Az önmagának helyrehozhatatlan kárt okozó, senki által ki nem kényszerített lépés az emberi közösséggel szemben érzett felelősségtudat következményeként jelentkezik.

S amint naplójának sorai bizonyítják, a szemfényvesztés „saját használatra” jórészt sikerült, T.I. annak idején félig-meddig el is hitette magával, hogy magasztos célok érdekében cselekedett így s iratkozott be az egyetem közgazdasági karára. Csak makacsul visszajáró kísértetként ismétlődött évtizedeken keresztül, és ismétlődik mai napig is szabálytalan időközökben az álom, melyben végre elhatározza, nekigyürkőzik az orvosi kar hátralevő éveinek, éjjel-nappal tanul a soron következő szigorlatokra...

A tavasz hónapjai alatt szorgalmasan dolgozott, járta a tartományt, tanult, amint tehetett, egyetemi előadásokra is eljárt, március elsején még bátorította magát: „Esténként könyveimbe temetkezem. Teljesen új érzés olyan tudományokkal foglalkozni, melyeket mindennapi szervezeti munkámban használhatok fel és próbálhatok ki. Tünedezik az elmélet és gyakorlat közötti űr...”

Ugyanazon a napon számol be arról, hogy írt egy hosszabb novellát, azt névtelenül Gaál Gábornak juttatta el véleményezés végett. Az eredmény, amit a közvetítő közölt vele, minden reményét meghaladóan kedvező. Gaál Gábor várja az ismeretlen fiatalembert, tüstént jelentkezék. T.I. örvendezik: „Megnyílt előttem a »paradicsom«. Azzal a tudattal dolgozhatom ezen a téren, hogy csak rajtam múlik a siker...”

Komolyabban meg sem fordul a fejében, hogy az irodalom felé is vehetné az útját, hogy sorsa további alakításában egyik lehetséges változatként vegye számba. Ez megmarad – mint maga fogalmazza – „félteve őrzött szentélynek!” Nem életpályának, hivatásnak... Kicsit úgy, mint Hala számára a kevesek által ismert tehetség, hogy nagyszerű képeket fessen. De csak arról és akkor, amikor és amiről épp kedve tartja...

El is telik még néhány esztendő, míg egy alkalmi riport erejéig (ezzel jelentkezik először az *Utunk* hasábjain) közelít az irodalomhoz.

Május közepén az ifjúsági mozgalom tartományi titkárnak nevezik ki. A helyi szervezet első emberévé válik hivatalosan is. Kissé komolykodva ír arról, milyen „nyomasztó és felemelő érzés”.

De úgy látszik, a párt „illetékesei” nem tartják túl fontosnak, hogy miután T.I.-t csak nemrég nevezték ki tartományi titkárnak, legalább néhány hónapig dolgozni hagyják ebben a tisztségben. Június elején közlik vele, meghatározatlan ideig Bukarestbe küldik, a párt magyar nyelvű központi iskolájában fog majd tanítani.

Tanítani!? Inkább neki lenne még sok tanulnivalója – állapítja meg magában T.I. De aztán összecsomagol és útra kel a megtisztelőnek tűnő új feladat teljesítésére.

Drótkerítéssel körülvett barakktábor 40 kilométernyire Bukaresttől, Ţigăneşti község határában, az odáig nyúló snagovi erdő fái alatt. A háború folyamán német katonai egység állomásozott ott, a fák dús koronája kitűnő álcázásul szolgálhatott.

Hathetes „gyorstalpaló” tanfolyamra összetrombitált férfiak és nők tarka csapata népesíti be a barakkokat, a köztük húzódo sétányokat. Nyilván sebtében, világosabban meghatározott szempontok nélkül jelölték ki őket a magyarok lakta megyék pártbizottságai, egészen fiatalok mellett idősebbek is vannak, egy-egy középkorú asszonyról úgy tűnik, mintha egyenesen a szövőszék és az otthoni fakanál mellől küldték volna oda, betöltendő a kijelölt létszámot. A sietség és a válogatásban megnyilvánuló hebehurgyaság oka nyilvánvaló: közeled-

nek a parlamenti választások, minél több magyar nyelvű agitátort és propagandistát kellene előteremteni.

Az egyik barakk a „tanszemélyzet” szállásául szolgál. Katonai vaságyakon kívül bútorzata hosszú faasztalból, lócák-ból és néhány székből állt. A tanfolyam vezetője nem más, mint a Kolozsvárról ismert Goldberger Miklós. Úgy adódik, T.I. ágya épp jelenlegi főnökének közvetlen közelében áll. Néha esténként, a déli szünetekben hosszasan elbeszélgetnek. Igaz, a beszélgetések kissé egyoldalúak. T.I. egyre jobban neki-bátorodva kérdez, Goldberger Miklós pedig kissé elgondolkodva, de alaposan és kimerítően válaszol. Nyilvánvaló, hogy szívesen beszél, ha úgy véli, fáradsága nem hiábavaló, az elmondottak valamiként gyümölcsözni fognak. S az sem kétséges, a régi mozgalmi tapasztalat parancsolta vizsgálati idő letelte után T.I.-t a bizalmába fogadja.

Goldberger külseje semmiképp sem volt előnyös. Egy nemzedéknyivel idősebb T.I.-nél, annak idején ötven év körül járhatott. Apró termetéhez, kopaszodó fejéhez, sokdioptriás szemüvege mögött kissé bandzsi tekintetéhez bal karjának furcsa, suta tartása járult, mintha nyomorék lett volna. Mint kiderült, kissé nyomorék is volt, egyik lebukása után a szigurancán úgy összeverték bal vállízületét, hogy sohasem gyógyult meg tökéletesen.

A mai Szilágy megyében, talán Szamosudvarhelyen született szegény falusi zsidó család sarjaként. A suszterszakmát tanulta ki. Meghittebb perceiben szívesen, mosolyogva mondta el: „Az igazság az, hogy kevés dologra vagyok büszke. De arra az egyre igen, hogy nagyon jó suszter voltam. Ennek legmeggyőzőbb bizonyítéka, hogy valahányszor a börtönből, vizsgálat vagy büntetés után szabadultam, tüstént kaptam munkahelyet. A mesterek, tulajdonosok tisztában voltak azzal, előbb-utóbb megint letartóztatnak, a rendőrséggel, szigurancával lesz bajuk miattam. De inkább ezt is vállalták. Mert tudták rólam, azok a cipők, melyeket klienseiknek én készítek, úgy simulnak majd a lábukra, mint kesztyű a kézre.”

A beszélgetéseik folyamán elejtett mondatokból ki bontakozik, hogy sokat tartózkodott külföldön, a Komintern megbízásából. Igen, azon a bizonyos Moszkvában tartott, 1935-ös ötödik román pártkongresszuson is részt vett. Nehéz, kalandos, de legfőképpen sok börtönnel és megkínzattal teli élet bontakozik ki abból, amit apró részletekben – mindig másról, történelmi eseményekről szóló vélemények kapcsán, egy-egy megjegyzésből – tud meg Goldberger Miklósról.

Megfigyeli furcsa, spártai életmódját, mintha a kényelem egészen elemi követelményeiről is lemondana, méghozzá szinte

magától értetődő természetességgel, minden látványos gesztust kerülve. Ez azzal kezdődik, hogy velük lakik a barakkban, pedig otthon, Bukarestben aludhatna, gépkocsi áll rendelkezésére. De csak akkor használja, ha az iskola ügyeit kell intéznie, előadókat kell meghívnia, valami ellátmányt kell szereznie az iskola számára.

A matracot már első este kivette az ágyból. Néhány nap telt el, míg T.I. meg merte kérdezni tőle, miért alszik deszkákon. Némi késéssel érkezett a válasz.

– Sok éven át megszoktam a börtönben... Az az igazság, csak így tudok jól aludni. De így pont annyit alszom, amennyit a körülmények engednek, vagy amennyit kiszabtam magamban...

S valóban, Miklós ébresztőóra nélkül, percnyi pontossággal ébred. Zajtalanul kel fel, mosdik, öltözik...

A központi pártaktíva magyarul tudó tagjai érkeznek sorra aztán reggelenként előadást tartani. Alig akad olyan közöttük, kinek mondatain ne érződne, hogy nehezebbre esik a magyar beszéd. Lehet, sokuk anyanyelve magyar volt, de nyilván évtizedeket éltek azután román környezetben, esetleg a börtönök celláiban. Luka László (hivatalosan és a sajtóban kizárólag Vasile Luca) sem kivétel e szabály alól. A háromszéki székely hanglegtés maradványai furcsán, ellentmondásosan vegyülnek beszédében az idegen szavakkal, magyartalan szókapcsolatokkal. Minél indulatosabban tüzel a mánisták s a királyság intézménye ellen, annál zagyvábbá, nehezebben érthetővé válik a beszéde.

Úgy tűnik, mindannyiuk közül Goldberger Miklós felejtett el legkevésbé magyarul. Könnyedén, erőlködés nélkül beszél, csak ritkán akad el, egy szó, egy kifejezés után kutatva emlékezetében.

Vasárnaponként vállalkozóbb kedvű, fiatalabb tanulókkal T.I. nekivág a néhány kilométeres útnak az erdőn át a snagovi tóig. Lelkesedéssel szemléli, miként veszi birtokába a „munkásosztály” a hatalmasok luxusvillái számára fenntartott festői vidéket, tölti meg a hajdan féltve őrzött, előkelő csend birodalmát sok tízezer, többnyire alsónadrágban és kombinéban fürdőző bukaresti munkás jókedvű zsvivaja. Százával állnak az üzemi teherautók a fák alatt, ezek hozták ki reggel s viszik majd vissza késő délután őket.

Jelképpé növi ki magát T.I. számára a kép, bizonyosságává annak, hogy a munkásosztály valóban átvette a hatalmat. Egy év múlva is, 1947 nyarán nagyjából azonos kép fogadja a snagovi tó partján. Később már alig. Mire 7–8 esztendő múlva ő maga is jogot nyer arra, hogy egy ilyen luxusvillát

használjon, már csak vasárnapi különvonatokon, gondosan körülkerített nyilvános strand területére jöhet a „melós”...

Persze mindazok közül, kikkel ebben az időben Ţigăneşti-en és Bukarestben kapcsolatba került, reá a legmélyebb benyomást Goldberger Miklós tette, ki nem vett fel román vagy magyar nevet azért, hogy származását leplezze, ki a képzett, komoly ember következetes magatartásával azt a mély meggyőződést látszott hirdetni, hogy a nemzetiségi előítéletek mennyire idegenek a kommunizmustól. Mert hát aki Filipnek vagy Marinnak nevezte el magát, nyilván csak azért tette, mert úgy véli, ideig-óráig kénytelen számot vetni mások előítéleteivel...

Első Ţigăneşti-i tartózkodásának hetei alatt került a kezébe a Gheorghiu-Dej egyik beszédét tartalmazó, frissen megjelent, magyar nyelvű brosúra: „A sovén, nacionalista áramlatokról”. Pătrăşcanut bírálja ebben a párt főtitkára, Kolozsváron tartott beszédéért, melyről kijelenti, hogy letért a proletár internacionalizmus útjáról, a nacionalizmusnak tesz engedményeket.

T.I. elismerően veszi tudomásul, milyen „figyelmes és érzékeny” a párt vezetősége minden sovénnek, a magyarokkal szemben elfogultnak nyilvánítható jelenséget illetően.

Miután megbízatása letelt, repeső örömmel utazott vissza Kolozsvárra. Ez alatt a hosszabb távoliét alatt döbrent rá arra – lehet, hogy ez is kispolgári csökevény –, mennyire szereti a várost, milyen erősnek tűnő szálak kötik utcáihoz, tereihez, kényelmes Jókai utcai szobájának meghitt tárgyaihoz.

De másnap a párt tartományi bizottságánál közlik vele, eddigi eredményes munkájának elismeréseként nem tér vissza az ifjúsági szervezetbe, hanem pártaktivistává léptetik elő, a választásokra való felkészülés időszakára Désre helyezik, ő lesz a Szamos megyei pártbizottság propagandaosztályának főnöke.

„Így aztán megint becsomagoltam (hányadszor idáig s hányszor még majd ezután?!). Becsomagoltam ruhákat, cipőt, vekkerórát, pokrócot, hangtalan útitársaimat – hatodik meg augusztus végén saját sorsán naplójában T.I. –, s nekivágtam az újabb ismeretlennek... Most már megszoktam a kisvárost, melynek főteréről már a réteket látni...”

Öcsi – T.I.-nél néhány évvel idősebb aktivista, szintén a megyei büro tagja – ajánlja fel, hogy lakjon az ő bútorozott szobájában, ahol még van egy fekvőhely. Ott lakik dési tartózkodásának négy hónapja alatt, a székháztól néhány száz méterre. Napközben egyikük sincs otthon, csak az éjszaka néhány órája alatt. Ha pedig úgy alakul, Öcsi ágyában annak barát-

nője, későbbi felesége is ott alszik, anélkül hogy ettől hármuk közül bárki is különösebben zavartatná magát.

Munkáját nem érzi túlságosan vonzósnak és lelkesítőnek, de az adott helyzetben nagyon fontosnak tartja. Üléseket szervez, propagandaanyagot juttat el minden helységbe, járja a megyét, kioktatja a helyi párttitkárokat, felelősnek érzi magát azért, hogy a megye lakosságának zöme majd a Demokratikus Pártok Blokkjára szavazzon. S ezt elérni egyre nehezebbnek tűnik.

Tudatában van annak, semmi esetre sem ő a legalkalmasabb ennek a munkának az elvégzésére. Nem elsősorban a tapasztalatlansága miatt, bár ez a hátrány sem elhanyagolható. De színromán falvakon, a legelemibb mezőgazdasági ismeretek és gyakorlat nélkül, idegen és szokatlan környezetben kell magyaráznia a komor parasztoknak, hogy mik a gazdasági és politikai érdekeik...

Rövidesen azzal is tisztába jön, miért kellett neki a választások idejére épp Szamos megyébe jönnie. Közvetteszik, hogy a Demokrata Pártok Blokkjának Szamos megyében első képviselőjelöltje nem más, mint „Vaida Vasile elvtárs, a Román Kommunista Párt Kolozsvár Tartományi Bizottságának titkára...” A Dés melletti Kackón született, rokonságának egy része ott él.

Amint a választások időpontja közeledik – őszi esők, feneketlen sár a megye útjain –, egyre sűrűbbé válnak a verekedések, összetűzések. Egy alkalommal Nagyilondán csak egy arra tévedt géppisztolyos orosz járőr menti meg a parasztpárti nagygyűlést megzavarni akaró dési kommunisták csoportját attól, hogy alaposan összeverjék őket.

T.I. növekvő aggodalommal veszi tudomásul a tényt, hogy a „paraszság tömegeiben kifejtett propagandamunka” e tények tükrében, úgy tűnik, nem volt túlságosan eredményes.

Ettől függetlenül, semmi okát sem látja annak, hogy a párt célkitűzéseinek helyességében kételkedjen. S legkevésbé a nemzetiségi kérdés tekintetében. A választási kampány kelletős közepén Groza Péter egyik világos, egyértelmű nyilatkozatot teszi a másik után. Az 1946. szeptember 21-i lapokban jelenik meg üzenete a nemzetiségi minisztériumban tartott értekezlethez: „Az együttélő nemzetiségek teljes jogegyenlősége egyik alappillére az országnak, melyet építeni akarunk.”

Október 23-án jelenik meg a lapokban Marosvásárhelyen magyar nyelven mondott beszéde: „A magyar nép úgy érezze magát Romániában, mint odahaza...” Ugyanaz a lapszám ad hírt arról, hogy „A harmadik magyar főiskola felállításáról tárgyal az MNSZ Országos Közművelődési Bizottsága.”

Megnyugodva állapítja meg magában: lehet, hogy egyik vagy másik taktikai részletkérdésben téved a párt, de íme, elméletben és gyakorlatban a nemzetköziség útját járja...

Minden második-harmadik héten szombat délutántól vasárnap estig hazautazott Kolozsvárra. Egy ilyen alkalommal Jenőt, „politikai bölcs” hírében álló nagybátyját látogatta meg. Beszélgetés és falatozás közben hangot adott kételyeinek:

– De mégis, mi lesz, ha nem nyerjük meg a választásokat? Szamos megyében a jelek szerint alig hiszem, hogy a lakosság többsége reánk adja majd a szavazatát.

Jenő akkurátusan újabb szabályos nagyságú szalonnadarabot vágott és tűzött bicskájára, miközben jószágos, biztató mosollyal mondta:

– Most, hogy a párt jórészt magához ragadta a hatalmat, csak nem képzeled, hogy kiengedi a kezéből?!

– Még akkor sem, ha a szavazatok ...?

Újabb mosolygó, magabiztos bólintás.

– Még akkor sem!

Ettől T.I. némileg megnyugszik. Az sem túlságosan aggasztja, hogy Jenő válaszainak tükrében az elkövetkező választások „tisztasága” veszélybe kerülhet. Lenin és Sztálin műveit tanulmányozva már tudta, hogy véleményük szerint a forradalom központi kérdése a hatalom megragadása és megtartása. Ebben némileg már benne foglaltatik, hogy... „mindenáron”.

Elérkezett a „nagy” nap, november 19, a választások napja. Estig járta a szavazóhelyiségeket, aktivisták, más „megbízható” emberek különböző helyeken háromszor-négyszer szavaztak. T.I. közben úgy vélekedett, hogy az ilyen apró családok, az aktíva többszöri szavazata aligha lesz elegendő arra, hogy javukra döntse el az arányokat.

Este elfoglalta helyét a prefektus irodájában, ezen az éjszakán a vezetőség részéről ő volt szolgálatban. Éjfél tájt befutottak az utolsó telefonjelentések, ezek természetesen csak a megjelentek számára vonatkoztak, aztán elcsendesedett minden, nyilván a szavazóközrzetekben megkezdődött a szavazatok összeszámlálása.

Hajnali öt óra körül megcsendesült a telefon. A kagylóból T.I. csak szörtyögő zörejt hall. Kiabálja hangosan, többször egymás után:

– Halló... Halló... Tessék!... Beszéljen már!

Nagy nehezen megéri a körzet számát, a község nevét. Távoli, nehezen megközelíthető helység, fenn a dombok között, Lápos irányában.

– Ne suttogjon, beszéljen már hangosabban!

- Nem beszélhetek hangosabban, meghallják...
- De hát kik hallják meg?
- Az emberek... Itt vannak az ablak alatt, körülvették az épületet.
- Miért vették körül?
- Követelik, hogy mondjuk meg nekik a szavazás eredményét... Addig nem akarnak kiengedni bennünket... Nem tudjuk levinni összesítésre.
- Ott van a két csendőr, aki őrzi a szavazóközteret.
- Nem bírnak velük... Küldjenek segítséget!

Az volt az első ilyen természetű telefonhívás. Aztán következett utána még jó néhány. Ő persze tüstént közölte ezeket a jelzéseket a szomszédos termekben a parancsnoksággal. Azok indították a katonákkal megrakott teherautókat. Mikor érkeznek meg az eredményeket tartalmazó iratok az „ostromzár” alá fogott szavazóközterekből?!

Nehezen virradt meg a reggel azon a nyirkos, hideg, november 20-i napon.

Az egész éjszakán át tartó szolgálat után délelött tizenegy óra körül az autón megérkező Vaida „Vaszi” hazaküldte T.I.-t, hogy pihenjen néhány órát. Annyira fáradt volt és nyugtalan, hogy úgy igazában nem tudott elaludni. Kora délután már újra ott volt a Megyeházán, ahol a választások idejére felállított „vezérkar” működött.

Amint megtudta, a szavazatok eredményét megyei összesítésben már elküldték Bukarestbe. „Természetesen” Szamos megyében is, akárcsak másutt, a DPB győzött a mánisták fölött, de azoknak is bejut a megyéből egy vagy két képviselője. Az emberek komorak voltak és fáradtak, a hírek zavarosak...

Valahogy így telt el a választásokat követő első nap.

Késő este, mielőtt még hazament volna lefeküdni, érkezett az első telefonértesítés Lapos irányából, a hegyek, dombok között folyó patak völgyének legtávolibb, egyik legeldugottabb falvából. A szolgálatot teljesítő fiatal aktivista riadtan írta a szöveget, a zavaros mondatokat nem is értette pontosan.

Lényegük az volt, hogy a pápa jár házról házra, s amire ilyen késő este eddig nem volt példa, gyülekeznek az emberek. Egyesek olyasmit mondanak, hogy indulnak lefelé. „Szemébe nézni” a dési kommunistáknak, akik ellopták a szavazataikat. Még nem indultak el, de sokan vannak...

Most már nem megy haza senki a Megyeházáról. Meg kell várni, lesz-e ebből valami. Nehogy az derüljön ki, hogy még nincs vége a választásoknak!

Másfél óra múlva csörren újra a telefon. Ez a következő falu, lefele a völgyön, Dész irányában. Ott is gyülekeznek az

emberek, az a hír járja, hogy mindjárt érkeznek felülről a hegyvidékiek, azokkal együtt aztán indulnak le a Szamos felé, Désnek.

A helyi „vezérkar” most már úgy dönt, Kolozsvárt is értesíteni kell, hogy készül valami. Ezt meg is teszik, a tartományi pártbizottság szolgálatosának megtelefonálják, miről kaptak hírt.

Egy óra múlva ők hívják fel a községet, mellyel legutóbb beszéltek. Riadtan, halkán válaszol valaki a község házában. Igen, a hegyvidékiek megjöttek, a helyiekkal együtt már el is indultak lefelé. Sokan vannak, nagyon sokan, szinte mind férfiak...

Most már semmi kétség a „vezérkarban”. Jönnek!

Hajnali öt óra tájt a tartomány fekete luxuskocsiján megérkezik Vaida „Vaszi” és a tábornok. A prefektus dolgozószobájában telepednek le, most az lesz a „nagyvezérkar” székhelyévé. A prefektus, a rendőrfőnök, a dési katonai helyőrség egyik magas rangú tisztje, néhányan a helyi pártvezetőségből, köztük T.I.

Első és legfontosabb határozat: meg kell akadályozni, hogy behatoljanak a városba. Az ideiglenes Szamoshid túlsó végén sorfalat kell felállítani. Külön parancs nélkül nem lőhetnek. A laktanyában megfelelő létszámú alakulat álljon készen. Fölfelé, lefelé hús, harminc kilométeres távolságra csak a háború alatt berobbantott hidak vannak a Szamoson, más úton a városba nem juthatnak be.

Mire pirkad a nyirkos, későn érkező hajnal, a Nagybánya felé vezető országútról (Kosálynál abba torkoll a Lápos felől ereszkedő völgy) sötét, erősödő hangú áradat önti el a Szamos jobb partját. A város piacáig hallatszanak egyre kivehetőbben a jelszavaik: „Regele și patria” (Király és haza) és legfőképp: „Ați furat voturile!” (Elloptátok a szavazatokat).

Csak miután teljesen megvilágosodott, lehet felbecsülni a túlsó part tágas terén kiabáló, haragosan hadonászó parasztok számát. Öt-hatezren lehetnek, nincs kizárva, hogy ennél többen.

Az első óra tűnt a legizgalmasabbnak. Megkísérlik, hogy nekitámadjanak a katonai sorfalnak?

Nem támadtak neki. Néhány méternyi tiszteletteljes távolságot tartottak a katonai sorfaltól. De ordítottak, kiabáltak, hadonásztak, meg sem lehetett kísérelni, hogy valaki szót értsen velük, a katonák sorfalán át a közelükbe menni életveszélyesnek tűnt. Közben a Dést „igazságtevés céljából” elfoglalni akaró, döntő többségében parasztokból álló tömeg még egyre

növekedett, újabb és újabb csoportok érkeztek a nagybányai országúiról a Szamospartra.

Vaida „Vaszi” s a tábornok illő kísérettel többször lejött a hídhöz, kellő távolságból megfigyelni a fejleményeket, majd visszamentek a prefektúrára. Nemsokára világossá vált, hogy az „arcvonal” megmerevedik. A választások közzétett eredményei ellen tüntető, fellázadt tömeg nem tud átjönni a hídon, a katonaságnak nem merészel nekitámadni. Csak kiabál, fenyegetőzik és tüntet a túlsó parton. A katonaság meg a hatóságok viszont lehetetlennek látják, hogy szétszórják, elkergetésük őket vagy vezetőiket megkíséreljék „kihalászni” közülük.

Csigalassúsággal vánszorognak a percek. A tágas prefektusi dolgozószobában komor, tanácstalan feszültség. A kisebb rangúak, mint T.I., negyedóránként ingáznak a hídhöz és vissza, hozva a legfrissebb híreket. De órákon keresztül semmi sem változik. A tüntetők hangja, fenyegető kiabálása nem halkul. Fadarabokból, hulladékokból tüzeket raknak, felváltva melegednek körülöttük.

Dél felé egyetlen esemény az volt, hogy Beszterce irányából, a kialakult helyzetet nem ismerve, az ottani megyei pártbizottság gépkocsija hajtott be nagy túlköléssel a tömeg közé. A parasztok lassan, vonakodva nyitottak utat neki, a kocsi már-már feljutott a hídra, mikor a tömegből valaki felismerte a bent ülőket. Ordítva estek neki a kocsinak: „Ho!ii!”; „Falsificatorii!”; „Jos cu ei!” (Tolvajok! Hamisítók! Le velük!)

Az autó utasainak szerencséjére néhány másodperc alatt nem találtak köveket, így csak rúgták, ököllel ütötték a karosszériát, a kocsi már felkecmergett a hídra, a katonák előre léptek, oltalmukba vették a kocsit, de a szélvédője így is betört.

Délután a helyzet változatlan. Egy-két óra múlva besötétedik. A „vezérkar” továbbra sem tudja, mit tegyen. Az éj leple alatt nem kísérel-e meg a támadók, hogy csónakokon, kompokon valamiként átjussanak az innenső partra? Mindent el kellene kerülni, ami növeli az esemény méreteit, nyilvánosságát. Már az is éppen elég, ami történt.

Alig félóra lett volna a szürkületig, mikor észrevették, történt valami a túlsó parton. Nemcsak a kiabálás hangereje gyengül, de mintha riadt mozgolódás támadna a tömegben. Előbb csak néhány kisebb csoport igyekszik sietve visszafelé, aztán egyre többen hagyják ott a Szamospartot.

Mi történhetett? Egyszerre megijedtek a közelgő estétől? Alig valószínű.

A „vezérkar” mindenesetre úgy véli, itt a pillanat, mikor a lázadókat szét lehet kergetni. A katonák parancsot kapnak

a hídfőn, sortüzet adnak le a levegőbe, megindulnak előre. Most már azok is mozgásba lendülnek, akik eddig még habozva álldogáltak a túlsó parton. Siető, kocogó alakokkal telik meg az egész tágas tér a Szamos jobb partján. Mire bealkonyul, a Nagybánya és Beszterce felé vezető utak gödreit, sarát már senki sem tapossa.

„Dés ostroma”, melyről a későbbiekben szinte senki sem beszélt, mintha meg sem történt volna – véget ért.

Hogy miért oszlottak szét és siettek haza olyan váratlan gyorsasággal a hegyek, dombok közül leereszkedett parasztok – ezt senki sem tudta pontosan.

Másnap vagy harmadnap a következő történetet kuncogta valaki bizalmasan a T.I. fülébe. Mai napig sem tudja biztosan, igaz volt-e vagy sem:

Azon a délelőttön, mikor a feldühödött, ellopott szavazatait követelő tömeg farkasszemet nézett a hídfőn felállított katonák sorfalával, fenn a hegyek, dombok között, sáros, nyomorúságos falvakban egy-egy motorkerékpáros szovjet katonai járőr jelent meg. Géppisztolyaikat lövésre készen tartva jártak házról házra a főutcán. Csodálatos módon néhány szót románul is tudtak. A „gazdát” keresték. Ha nem találták otthon – és nyilván nem találták –, a félelemtől megdermedt asszonytól, gyermektől tudakolták a házszámot, nevet, s írták be szorgalmasan a füzetükbe. Már fordultak is ki a kapun, de a hátramaradónak annyit még mondtak: délután érkezik *egy* szovjet katonai egység a faluba. Ahol nincs otthon a gazda, oda két-három katonát szállásolnak be éjszakára lovastól.

Még negyedét sem látogatták végig a házaknak, már aszszonyok, gyerekek igyekeztek lélekszakadva le Dés felé, a „gazda” utón, elejét venni annak, aminél riasztóbbat alig tudtak volna elképzelni a maguk számára...

Ugyan kinek lett volna érdekében akkor utánajárni, így történtek-e a dolgok vagy sem? Hiszen néhány nap múlva pártkörökben már rosszalló, fenyegető pillantások kereszt-tüzébe került volna, aki a Désen történt „grimbuszról” mesélgetni kezdett volna.

T.I.-t sem foglalkoztatták különösebben a viharos napok eseményei. A fontos az volt, az addig kivívott hatalmat sikerült megőrizni, s most tovább lehet lépni. Hogy valóságosan mennyi lehetett a „népakarat” megoszlása pártok szerint, ez sem túlságosan izgatta. Mert hiszen: „A forradalom döntő kérdése a hatalom!” Nincs sok jelentősége a részleteknek, át kell tudni lépni rajtuk. Igaz, a lapokban közzétett 42 megye választási eredményei között Szamos megye egyáltalán nem szerepel, pedig még azt is közzéteszik, hogy példának okáért a

Magyar Népi Szövetség listáján Kós Károlyt és Dr. Nagy Tibort képviselővé választották Kolozs megyében.

De hát Vaida „Vaszi”, a listavezető is nyilván a parlamentben ül majd, s a viharos események ellenére láthatóan elégedett a dési „aktíva” munkájával. T.I. gyorsan fel is használja a főnök emelkedett hangulatát, s hirtelenében el is nyeri beleegyezését, hogy korábbi ígéretéhez híven Kolozsvárra helyezze vissza, a tartomány apparátusába, hiszen december folyamán vizsgáznia kell az egyetemen.

Egy vasárnap reggel érkezett haza minden cókémókjával Kolozsvárra, úgy hitte, most már hosszú időre. Újra berendezkedett a tágas Jókai utcai lakás egyik szobájában, aztán átment anyjához egy kiadós tereferére.

A Désen töltött hónapok tehát véget értek. De a hatvan kilométerre fekvő város attól kezdve különleges, emlékekkel, hangulatokkal töltött pont maradt számára a megye térképén, valahányszor az elkövetkező évtizedek folyamán arra vezetett az útja.

VI

Itt következik Zilla, itt következnének a szerelem hónapjai, évei. De az előre megfogalmazott szabály szerint újra csak annak van helye e sorok között, ami a nagy kérdésre adandó válaszhoz, hogy ti. „hogyan történhetett?” - valamiként szükségesnek mutatkozik. Így méltánytalanul kevés hely jut a feleségének e történetben ahhoz képest, hogy egy teljes emberi életet éltek le egymás mellett, s hogy Zilla és minden, amit ő jelentett, mekkora hatással volt rá. A vágy, hogy igazságot szolgáltatson Zillának, mondatja ki vele e helyen: a legtöbb esetben, amikor ők nem értettek egyet, az asszonynak volt igaza...

Zilla szülei munkásemberek voltak. Az apja, a felejthetetlenül kedves Jóska bácsi, vasutas, Kati „mama”, a szép szál tordaszentlászlói hajdani parasztlány, mint minden feleség az Irisz-telepen, háziasszony.

De világosan leszögezendő, semmiféle „társadalmi szempont” nem játszott szerepet abban, hogy T.I. Zillába beleszeretett.

T.I. megtudta, a párttartomány feloszlásával kapcsolatban őt Bukarestbe helyezik át. Zilla számára a „nagy eszmék”, melyek őt fűtik, teljesen idegenek, s minden tekintetben

mintha a világ két legtávolabbi sarkából szedték volna össze őket.

Ennek ellenére – vagy épp ezért – a következő szombat este, március közepén, egy bálban a behunytt szemmel táncoló Zilla fülébe súgta, hogy egy hét múlva, szombaton összeházásodnak...

Így történt.

Három hét múltán T.I.-nek útra kellett kelnie, immár házasságként, új munkahelyére, a központi magyar pártiskola tanári karába. Zilla Kolozsváron maradt. Hogy mikor kerülhetnek össze, az bizonytalan volt, azt senki sem tudhatta még.

Míg tartott a nyár, újra a țigănești-i táborban működött az iskola, azzal a különbséggel, hogy a tanári kar már a faluban, parasztcsaládoknál bérelt lakást. T.I. minden szabad percét arra fordítja, hogy hosszú leveleket írjon Zillának.

Persze, értelmetlen volna most azon töprengeni, miként alakult volna T.I. sorsa, ha Zillával nem találkozik, vagy ha házasság helyett Bukarestbe való áthelyezése előtt szakítanak. Mert annyi kétségtelen, bármennyire meggyőződését, „elkötelezettségét” tartja mindenben döntőnek, Zillával való kapcsolata – szinte észrevétlenül – az első hetektől érezteti hatását mindarra, amit tesz.

Naponta írja sűrű gépírással a leveleket a parasztház párányi szobájában, sokszor késő éjszakáig, de megszállottságában még ezen az úton is tanítani akarja Zillát. Személyes hangon, mintha a szép fiatalasszony figyelő tekintetébe kapcsolhatná a pillantását, a marxista politikai gazdaságtan tételét magyarázza hosszú oldalakon át. Zilla pedig válaszleveleiben bizonygatja, milyen jó kislány igyekszik lenni, s mindezt megtanulja majd... Mindenképpen ifjú feleségének „politikai színvonalát” szándékszik emelni.

A zaklatott nyár hónapjai nehezen telnek, Zilla ott tölti nála Țigănești-en a szabadságát. Miután hazautazik, súlyosan megbetegszik. T.I. az iskola vezetőségének beleegyezésével otthon terem. A fiatalasszony nemsokára már jobban van, lábadozik, ő pedig szilárdan elhatározza, semmi szín alatt sem megy többet Bukarestbe, felesége betegségére hivatkozva kivereszi a központi bizottságnál, hogy Kolozsváron adjanak neki munkát.

Egy őszi napon útra kel Bukarestbe, hogy ezt elintézzé. Most először, T.I. szembehelyezkedik a pártfegyelemmel. Több napos „közelharc” következett a központi bizottság illetékeseivel. Bármennyire is elszánt volt, tapasztalatlanak bizonyult egy ilyen egyenlőtlen küzdelemhez. Minden érvelé-

sere az „illetékeseknek” készen volt az ellenérve. Nem akar elszakadni a feleségétől?! De hát ezt senki sem kéri tőle! Lakást kapnak Bukarestben, a fiatalasszonynak majd gondoskodnak munkahelyéről. Beteg az ifiasszony, tulajdonképpen még lábadozik? Azonnal beutalják a párt Brassóban működő szanatóriumába, a gondos, magas színvonalú orvosi kezelés mellett bizonyára hamarabb épül fel, mint ha T.I. mellette ülne Kolozsváron!

Az ellenérvei kifogytak. Az ereje is a több napos, más-más hangnemben folytatott vitában. Az utolsó felvonás Rangheţ elvtárs, a nagyhatalmú káderfőnök irodájában zajlik le. Kemény szavakba foglalt kiselőadást hall T.I. a pártfegyelemtől, arról, hogy az mit jelentett az illegalitás körülményei között. Aztán a „nagy ember” enyhültebb, apai hangon magyarázza neki, ha Zillának is jót akar, ne habozzon tovább, a párt majd gondoskodik róluk.

T.I.-nek nem volt mit tennie. Megígérte, igyekszik meggyőzni a feleségét. Komoran, leverten ült fel a vonatra, mint aki csatát vesztett.

Kolozsváron Zillával nem volt nehéz dolga. Még a fiatalasszony bátorította őt a végén. Az a fontos, hogy együtt lesznek. Ha nem Kolozsváron, hát Bukarestben. S még van néhány nyugodt hetük, nem kell olyan nagyon sietniük. Felszámolnak Kolozsváron mindent, aztán Zilla megy a szanatóriumba Brassóba, T.I. Bukarestbe, amint lakást szerez, megy az asszony is utána.

Minden az elképzelt terv szerint alakult.

Csak épp, amint Bukarestben jelentkezett, az illetékesek közölték vele, minden a Rangheţ elvtársnál megbeszéltek szerint intéződik, azzal a különbséggel, hogy az előző változattal szemben nem lesz az iskola tanügyi igazgatója, hanem tanára. Határozatlanságról tett bizonyosságot azzal, hogy csak hosszarábeszélés eredményeként volt hajlandó a Bukarestbe való áthelyezést elfogadni. Ilyen magas beosztás több forradalmi érettséget feltételez...

Ezt a döntést zúgolódás vagy sértődöttség nélkül tudomásul vette. Valóban, huszonhárom éves korára egy központi pártiskola igazgatói megbízása – „társadalmi eredetének” kényes kérdéseitől eltekintve – túlzás lett volna. Ezt mondogatta magának annak idején.

De a későbbiekben, ha keserűség nélkül is, de úgy vetett magának számat a történekről, mint „politikai pályafutását” meghatározó, beláthatatlan következményekkel járó mozzanatról.

Ha igazgatónak nevezik ki, a központi nómenklátúra, az apparátus ismérvei szerint a vezető beosztásúak szűkebb csoportjába, nem a végrehajtók népesebb mezőnyébe kerül. A különbség nemcsak abban nyilvánul meg, hogy az előbbieket minden hivatalos rendezvényre, fogadásra meghívót kapnak, magasabb szintű, szűkkörű pártmegbeszélésen vesznek részt. Hanem a továbbiakban, a kinevezések mérlegelésekor elsőként vétetnek számba...

Tehát Bukarestbe való végleges áthelyezésekor nem a lehetséges magasabb, hanem az alacsonyabb röppályát meghatározó kilövőszöggel indult az ő „rakétája”. Lehetséges, hogy az első röppálya a központi bizottsági tagságig, miniszteri székig vitte volna (mint F.J.-t, aki egyébként iskolájuk tanuló sorából futotta be ezt az ívet). A másik pedig arra az útra, amit ő valóságosan befutott.

Íme az első, döntő jelentőségű hatása annak, hogy Zillához kötötte az életét.

A két lehetséges röppályáról szóló eszmefuttatás valószínűleg indokolt. Az is igaz, talán így került el, hogy sem hóhér, sem áldozat nem lett belőle.

Az iskolában egyébként megbecsülik, maradéktalanul megbíznak benne, ő tartja a politikai gazdaságtani előadásokat, a maga által kidolgozott program szerint. Pedig csak most „fedezi fel” a *Tőke* második és harmadik kötetét.

Még csak fel sem vetődik, hogy valaki ellenőrizze vagy bírálóat tárgyává tegye előadásait. Az igazság az, hogy még így, tanulva tanítva is ő tud a legtöbbet ezekről a dolgokról a tanári karban. A párt központi magyar iskolájában T.I. számára tehát szinte családi hangulat uralkodik.

Lakást kaptak, egy belvárosi luxusvilla ebédlőjét. Zilla kijött a szanatóriumból, orvosi vélemény szerint teljesen gyógyult, állást is szereznek neki az „illetékesek”, gyors- és gépíró a rádió magyar adásánál. Egy alkalmi teherautón megérkeztek Kolozsvárról a néhány ajándékba kapott darabbal kiegészített szegényes bútoraik. Berendezkedtek.

Igaz, rendet tartani a jókora szobában szinte lehetetlen, még a kevés holmijukat sincs hova rakni, tologatják őket egyik sarokból a másikba...

Megkezdődött számukra a bukaresti élet. A hatalmat néhány hónapja egészében megkaparintotta a párt, de ők csak a perifériáján vannak a hatalomnak, zavaros, rendezetlen és cseppet sem könnyű viszonyok között.

A luxusvilla első emeletét, melyhez széles, díszes lépcső vezet a nagy, üres hallból, két „elvtárs” lakja két-két szobában, fürdőszobákkal. Az apparátus másik, kisebb csoportjához,

a vezető beosztásúakhoz tartoznak, kiket megfelelő tapintat és tisztelet illet meg. Román, illetve magyar családnevük ellenére mindketten erdélyi zsidók. T.I. már régebről ismeri őket, tegező viszonyban van velük, de a „társbérletből” adódó feszültségek – különösen Zilla méltánytalanságokat nehezen tűrő, szókimondó megjegyzései folytán – gyorsan felgyűltek.

Mindkét család cselédet tart, azok ott csörömpölnek, viháncolnak a konyhában, melyet csak vékony tálalórekesz választ el a T.I.-ék lakószobájának kinevezett ebédlőtől. Nemcsak a konyhazaj van jelen szinte tompítatlan nyersségében, de a két család ebédjének, vacsorájának minden ételszaga is.

Délben Zilla a rádió kantinjában eszik, T.I. az iskolában, csak este találkoznak. A valóság az, szinte nyomorognak bukaresti tartózkodásuk első másfél éve alatt. Fizetésük olyan kevés, hogy a kantinkosztón, lakásuk költségein kívül szinte semmire sem jut, a téli hónapokban a központi fűtés reájuk eső részét is alig tudják „kispórolni”. Zilla mindezt zokszó nélkül, kedvesen és vidáman elviselné. Csak a konyhából feléje sütő ellenségeskedés meg az emeletiek hűvös, „nagyúrinak” címzett önzése rontja a kedvét.

Ez arra indítja T.I.-t, hogy járni kezdje a központi bizottságnak azt az ügyosztályát, amelyik az aktivisták lakáskéréseit intézi, azzal a szándékkal, hogy elköltözhessenek valahova.

Augusztus hónapban, nyári szabadságuk ideje alatt néhány napot Zajzonban töltenek. T.I. apja és Hala már egy téli kiruccanás alkalmával megismerte Zillát, szeretettel, sok figyelmességgel fogadták, mostani ott-tartózkodásukat is igyekeztek minél kellemesebbé tenni, meggyőzni őket, maradjanak minél hosszabb ideig náluk.

A Kert a régi pompájában őrzi a háború előtti napok emlékeit. De csak emlékeit őrzi, csendes már minden, Madam Sturza-Bulandra, a nagy színésznő kivételével nincs már vendég. T.I. kissé zavartan idézi Zillának a régi nyarak hangulatát. Neki, a régi világot megtagadó forradalmárnak nem illik valami kis gúnyos felhang nélkül idézni azt, hogy milyen lehetett, mikor fehér bóbitával a fején az egyik csinos csángó felszolgálóleány megjelent az ebédlő előtt, s a kolompot megvárva, az együttes ebédre vagy vacsorára hívta a vendégeket.

Bármennyire is más környezetből származik, Zilla sok magyarázat vagy utalás nélkül is ráérez Zajzon múltjának sajátos üzenetére. Figyelő, értő tekintettel maradéktalanul jól érzi magát, rokoni nyíltsággal fogadja idősebb Tompa gavallériáját, Hala kedves tapintatát, Annus mamával pedig, T.I. nagyany-

jával – mintha plebejus származásuk közelítené őket ösztönös erővel – órák alatt meleg barátságot köt.

Mindezek ellenére tartózkodásukat nem hosszabbítják meg a tervezetthez képest, hiszen Kolozsvárra igyekeznek, az képezi majd a nyári vakáció fénypontját. Egyébként Zajzonban hosszú időre ez az utolsó látogatás. Míg bárki a Tompák közül életben van ott, többet nem keresik fel. A negyvennyolc nyarán ott töltött néhány nap is nemsokára a bevallandó eltévelyedések listájára kerül, amiért T.I.-nek őszinte bűnbánatot, önbírálatot kell tanúsítania, a történetek ellenére a párt iránta megnyilvánuló bizalmát kiérdemelendő – ki kell jelentenie, hogy apjával s apai rokonaival semmi kapcsolatot nem tart fenn.

A nincstelenséget, a pénztelenséget, amit nőtlenül játszi könnyedséggel viselt el, szinte észre sem vette, s a mozgalomban való részvétel természetes velejárójának tartotta, most Zilla szakadt cipőivel a susztert járva, látva azt, hogy szép fiatal felesége, bár nem tesz szemrehányást ezért, nélkülöz mellette – egyre nyomasztóbbnak érzi. Nyilván ennek lecsapódása naplójában a keserű, önvádló megállapítás, hogy „anyagi problémái” túlságosan foglalkoztatják. Furcsa ideológiai öltözetben ez cseng vissza az önmaga okítására felmondott szövegben a „munkásosztály iránti kötelező áldozatkészségről”.

Még egy magyarázata van ennek a szinte jelszószerűen primitív, mozgalmi zsargonban fogalmazott önelszámoltatásnak. A központi magyar pártiskola hallgatói az ország minden sarkából származó, „fejlődőképesnek” nyilvánított aktivisták, akik mindannyian ott laknak az iskola hálótermeiben a tanfolyam hónapjai alatt, kiket nemcsak tanítani, hanem a hivatásos forradalmár kötelező magatartásmintái szerint „nevelni” is kell. Fegyelemre, áldozatkészségre, a párt akaratának érvényesítésére másokkal, a társadalommal s önmagukkal szemben is.

Életkorra T.I. a legtöbb tanulónál fiatalabb. Érett emberek „nevelésének” feladata nehéznek tűnik, sem a szükséges pedagógiai szakképzettsége nincs meg hozzá, sem különösebb tehetséget nem érez hozzá. Mindez lappangó feszültséget okoz, s önmaga állandó vizsgálatára készíti.

Mikor egy tanfolyam véget ér, s a maga csoportjának embereiről meg kell fogalmazni a terjedelmes jellemzéseket, a felelősség érzése különösen nyomasztóvá válik. Nemcsak azért, mert az általa fogalmazott értékelés, a megrajzolt arckép majd az illető „doszárjába” kerül s beláthatatlan ideig a sorsát határozhatja meg, hanem az irat végén kötelezően meg kell mon-

dania, milyen beosztásra, munkakörre, rangra tartja alkalmasnak az illetőt. S ezeket az ajánlásokat többnyire figyelembe is veszik a központi bizottság illetékesei.

A külvilág kemény történéseitől gyakorlatilag elszigetelve él, közvetlen környezete, az iskola tanári munkaközössége emberségesnek és megértőnek tűnik.

Ennek az elviselhető, szinte barátságos légkörnek kialakításában a döntő szerepet az igazgató, R. B. játssza. Eredetét tekintve marosvásárhelyi zsidó munkás, annak idején a földalatti mozgalom egyik tevékeny résztvevője, másoktól eltérően sem származását, sem eredetét nem leplezi.

Mint kiderült, az orosz NKVD órnagya volt, az emigrációból tisztként jött haza. Mindezt T.I. másoktól tudta meg, annak idején nem túlságosan töprengett el ezeken az értesüléseken.

Értelmes, minden pózólástól mentes, jókedélyű idősebb munkásnak tűnt, ki szívesen elbeszélget régi élményeiről, sem bölcsőbb, sem jobban értesült nem akar lenni másoknál, van türelme meghallgatni mások búját-baját, ha tanácsot ad, azt semmiképpen sem tartja az egyedül helyesnek vagy üdvözítőnek. Érti a tréfát, anélkül hogy egy pillanatra is komolytalannak tűnne, vagy trivialitások felé csúszna. Ha valakit bizalmába fogad – T.I. is ezek közé tartozik –, nem titkolja rokonszenvét. Nyílt, egyenes és őszinte, megtalálja a módját annak, hogy ne legyen nyers még azzal sem, kinek szemébe mondja elmarasztaló véleményét. A marxizmusnak nem különösebben nagy tudója, de nem is igyekszik, hogy annak tűnjön. Tekintélyt tud tartani, anélkül hogy felemelné a hangját vagy elkomorodna, apai hangon, barátságosan elmondott véleményei mindig meghallgatásra találtak. Vitathatalanul ő a „pater familias”, senki meg nem kérdőjelezi, hogy megérdemli a felsőbb szervek bizalmát, melynek nyilván birtokában van.

Ha R. B. alakjából próbált volna valaki következtetni az NKVD jellegére, azt feltételezte volna, hogy az jólelkű, apaian viselkedő forradalmárokból állt, kik megértéssel, figyelemmel foglalkoztak a reájuk bízott emberek sorsával, és nem véres kezű, milliók borzalmas pusztulásáért felelős szörnygépezet volt, félelmetes elnyomóapparátus, amilyennek a valóságban, az egész világ szeme előtt lelepleződött.

Utólag visszapillantva nyilvánvaló, hogy a pártaktíva „emberi vonásairól” kialakított, ideig-óráig rózsaszínű kép részben annak a véletlenszerű ténynek tulajdonítható, hogy T.I. ilyen kivételnek számító emberekkel került közeli kapcsolatba, mint Goldberger Miklós és R. B., kik a gátlástalan könnyörtelenség, a hatalom megragadásának és megszilárdításá-

nak esztendeiben mintha épp e magatartások ellenkezőjét tesztítették volna meg...

Negyvenkilenc tavaszán a belvárosi luxusvilla mindhárom lakója, az emeletet uraló főnökök s a konyha zajaitól, szagaitól szenvedő T.I.-ék egyszerre új lakást kaptak.

Szinte hihetetlennek tűnt, a Dorobanți villanegyedében, a központi bizottság közelében egy szép kis épület teljes földszintjét, három szoba összkomfortot utalt ki nekik a párt illetékes hivatala. S ugyancsak abban az időben T.I. fizetése az azelőttinek több mint kétszeresére növekszik. Vége az anyagi gondoknak.

Még a belvárosi luxusvilla lakószobának használt ebédlőjében, rendetlenség és petróleumfűző társágában T.I. megírta első novelláit. Gaál Gábor 1946-ban mondott kedvező véleménye a névtelenül eljuttatott írásról készítette arra, hogy elbeszélésekkel kísérletezzon. A novellák megjelentek, kettő külön füzetben. Persze „vonalasak” voltak, „osztályharcosak”, a szocializmus diadalának szolgálatába akartak állni, akárcsak T.I. minden tette és minden mondata ebben az időben. Azzal persze nem néz szembe, hogy az írás ingere már akkor valójában valamiféle „pótcselekvést”, bevallatlan elégedetlenséget jelez azzal szemben, ahogy „hivatásos forradalmárként” élete alakul, annak a tökéletesen kihunyini nem akaró sejtését jelenti, hogy sorsa másként is alakulhatott volna.

Talán azokban a hónapokban jelenik meg a *Scînteia*-ban a cikk: „A gyom, amit irtani kell”. Argehit, Blagát, Bánffy Miklóst és Németh Lászlót akarják számúzni az irodalomból.

T.I. eszét nem járja meg, hogy lapok és kiadók azért közlik olyan gyorsan és szolgálatkészen az írásait, azért kérnek tőle olyan lelkesen új kéziratot, Szemlér Ferenc azért szervez számára annyi igyekezettel író-olvasó találkozót Brassóban, mert a fiatal aktivista-író szocializmus iránti hűségben fogant elbeszélései pontosan megfelelnek a hatalom egyre keményebben érvényesülő elvárásainak.

Az irodalom lelkesen kitáruló ajtaján való kopogtatás mellesleg rövid ideig, egy-két évig tart, amíg a „forradalom hulláma” tarajára nem kapja, míg a pártiskola tanáraként eltöltött, nem túl hosszú idő után fejest nem ugrik a mozgalmi munkába. Aztán majdnem egy évtizedig – képletesen értve – a penna kihull a kezéből. Akkor dőlt el, hogy ő mindig csak „berkeken kívül” szorult, legfeljebb második műszakban írdogáló műkedvelőként szerepelt, kit sokan nem is tekintenek az irodalomhoz tartozónak...

Negyvenkilenc kora őszen a párt központi magyar nyelvű iskolája megszűnt. Az még csak eszébe sem jutott T.I.-nek,

hogy azon töprengjen, van-e e határozatnak köze ahhoz, ahogy a párt a nemzetiségi kérdést kezeli, nem jelent-e valami változást azt illetően, ahogy a párt a nemzetiségi oktatás szükségességét értelmezi. Oly mélységesen meg volt győződve arról, hogy e téren minden rendben van, hogy tökéletesen kielégíti a magyarázat: az iskola Kolozsvárra költözik. Feljegyzései szerint inkább az foglalkoztatta, meg vannak-e az „illetékesek” elégedve az ő munkájával, s Bukarestben tartják-e vagy pedig Kolozsvárra helyezik vissza.

Igen, meg vannak elégedve. T.I.-t a központi bizottság propagandaosztályára (majd később szervezeti osztályára) sorolják be. Főnöke régi ismerős, Goldberger Miklós. Munkahelye a körkörös sétányokból álló előkelő villanegyedben néhány éve a központi bizottság számára emelt impozáns épület egyik irodájában van, melynek főbejárata előtt legújabb típusú amerikai és orosz gépkocsik parkolnak.

Míg az iskolában dolgozott, legalább szabad időben vagy vasárnapok folyamán volt valamelyes érintkezése Bukarest hétköznapi életével, az utca emberének gondjával-bajával.

Most néhány hónap alatt behelyezkedik egy külön kaszt életvitelébe, mely elszigeteli mindettől. Élete kényelmesebbé vált, részesévé lett a központi pártapparátus számára már megteremtett kiváltságoknak.

A szomszédos utcában állt az elegáns étkezde, ahol reggelit, ebédet és vacsorát szolgáltak fel – alacsony áron. A főzés gondjától így a központi aktivistákat vagy feleségeket megkímélték. A központi épület közelében, hajdani emeletes villákban üzletek működtek, csak a központi bizottság alkalmazottai számára, mézárszéktől ruhásboltig. Vásárolni ki sem kellett mennie az „életbe”, a különleges árut odahozták, mérsékelt áron... Annak sem volt szabad gondot okoznia a központi aktívák számára, hogy szabad idejüket hol töltsék. Száz méternyire a székháztól, a másik irányba a Malaxa üzem volt tulajdonosának, Ausschnittnek a villája állott, amit klubhelyiségnek rendeztek be. Csillogó fémlemezekkel burkolt, oszlopcsarnokos nagytermében összejöveteleket, filmvetítéseket rendeztek, olvasó- és játszótermeken kívül még tornacsarnoka is volt az épületnek. A bukaresti nyár meleg napjain a Herăstrău-, majd a Floreasca-tavon létesített, csak különleges igazolvánnyal megközelíthető strandon tölthette szabad óráit az aktívák. A hatalmas területen hibátlanul nyírt gyepvel borított labdarúgópálya, tovább teniszpályák, a víz partján gondozott fűvel, fákkal beültetett területek, lépcsős lejáratok azok számára, kik fokozatosan óhajtották magukat a vízbe eresztetni, ugrótorony a tóba nyúló napozóval. Különböző típusú

csónakok az evezni szándékozók számára. Az elegáns étteremről sem kell megfeledkezni, ahol kedvezményes áron lehetett ebédelni, vacsorázni. Ha egészségével kapcsolatban akadt a központi aktíva tagjának vagy családtagjainak panasza, egyik közeli épületben különleges orvosi rendelő működött, különleges úton beszerzett gyógyszerekkel. Amennyiben beutalás vált szükségessé, a legmodernebb technikával és hírneves orvosokkal „felszerelt” Elias-kórházba került, mely kizárólagosan ezeknek a pácienseknek ellátása céljából működött. A sok ilyen létesítmény közül T.I.-nek most a székház közelében berendezett, ugyancsak külön rendeltetésű borbélyműhely jut eszébe. Bizonyára azért volt szükség erre, hogy a központi épületben vagy a környéken elhelyezett irodákban dolgozó aktivisták hajfűrtjei ne keveredjenek valamelyik bukaresti borbélyüzemben kiszolgált köznapi kliensek tincseivel. Ha pedig az ott dolgozót a székházban érte a délelőtt tizenegy óra, akkor lement az alagsorban elhelyezett büfébe. Tányérokba gondosan kikészítve tízórai várt reájuk. Az első, főnöki kategóriába sorolt aktivisták – az alosztály-főnöktől kezdődően – jobbra tartanak, a többiek balra, átveszik a maguk tányérját, aztán az asztalok valamelyikéhez ülnek. Nyilván a jobb oldalon felkínált tányérok tartalma különbözik a bal oldalon átvehetőktől. Valamivel több és értékesebb. Hiszen főnököknek nyújtják át őket. Egy vonatkozásban a két kategória kiszolgálása megegyezik. Abban, hogy ingyenes... Ez is a „társadalmi fizetés” egyik formáját képezi...

Még egy intézményt a teljesség kedvéért meg kell említeni, a „pártgazdálkodási ügyosztálynak” (secția de gospodărie de partid) – ennek a nagyhatalmú részlegnek – gondnoki irodáját. Működésével hozzájárult ahhoz, hogy az aktivista védettnek és biztosítottnak érezze magát minden, háza táján mutatózó, nehezen megoldható helyzettel szemben. Csak a szemüveges, halk szavú, gömbölyded hölgyet kellett megkeresni, s minden akadálytalanul megoldódott. Ő festette ki T.I.-ék új lakását rekordidő alatt, s minden utánajárás nélkül. Az első tél kezdete előtt gázfűtést vezetett be minden kályhába. Mikor tolvaj mászott be egy éjjel a lakásukba, s Zilla attól kezdve félt esténként egyedül, T.I. bátortalan kérésére kovácsolt vasból díszes, erős rács került minden ablakra. Az embereket, akik felszerelték, T.I. jóformán nem is látta, a gondnokság irodájában kifizetett összeg nagyon alacsony volt.

Mint Mohamed ölen, mint valami védett fészekben... E megállapítás nyilván csak jóval későbbben jutott eszébe. Ha tartományi központokba szállt ki hivatalos útjai folyamán, párt-

étkezdékben evett, pártszállókká átalakított villákban nyitotak számára szobát...

Milyen emberekkel került össze T.I. az évek folyamán, míg a központi bizottságnál dolgozott?

A kisebb csoportokkal kezdené, súlyuknál fogva elsőként azokkal, kik a Szovjetunióból jöttek, hajdani emigránsok vagy románul is beszélő besszarábiaiak. Hogy miként kerültek oda, nem világos, kérdezősködni viszont nem tanácsos erről...

Közülük jó néhányan a nagyhatalmú „pártgazdálkodási ügyosztályon” működtek, a főépülettel szemben álló emeletes villában. Az első pillanattól, mikor ott megfordult, T.I.-nek az volt az érzése, feladatkörük jóval szélesebb annál, semhogy a központi bizottság működéséhez szükséges pénz előteremtésére, anyagi ellátottságának biztosítására, a vezetők fegyveres őrségének vezetésére korlátozódna. Mintha valamiként különleges helyük lett volna a pártapparátusban. Talán csak a főtitkár parancsolt nekik.

Úgy tűnt, luxus- és teherautókkal, ülések mögé, alá helyezett géppisztolyokkal azt tesznek, amit jónak látnak. Sem állami, sem párttörvények nem érvényesek rájuk.

Itt dolgozott S. B., magas, tagbaszakadt, negyven év körüli férfi. Románul rosszul, oroszos hangsúllyal beszélt. Ő volt „Pantyusa elvtárs” legközelebbi bizalmasa és munkatársa, később románosított névvel az egyik minisztériumban tűnt fel, alminiszteri tisztségben.

De ki volt „Pantyusa elvtárs”? Annak idején a „pártgazdálkodási ügyosztály” főnöke, teljes nevén Pantelimon Bodnarenko. Mélyen barázdált arcán mintha mozdulatlaná meredtek volna a vonások. Ha jelenlétében ilyesmi egyáltalán eszébe jutott valakinek, még azt mondhatta volna, hogy jóképű ember. Különös gonddal, szinte nyugati értelemben vett eleganciával öltözködött, széles karimájú, szürke puhakalapot viselt, ezzel is elütve környezetétől. A későbbi amerikai maffiafilmek idős, nagyon gondozott külsejű, gátlástalan „keresztapáinak” alakjához szolgálhatott volna modellül.

A maffiával való képzettársítás nem is véletlen talán...

Néhány év múlva Pintilie tábornoknak románosítva, „Pantyusa elvtársat” a belügy alminiszterévé nevezik ki, bizonyítékául annak, hogy régebbi kapcsolatai lehettek a fegyverek és az erőszak világával, talán a szovjet titkosszolgálat megbízottja volt már azelőtt is.

Sok év múltán, mikor a Gheorghiu-Dej idején elkövetett bűntetteket szellőztették Maurer miniszterelnök jelenlétében egy kolozsvári aktívaülésen, a Pantyusa–Pintilie tábornokkal kapcsolatos feltételezések megdöbbenő igazolást nyertek. Ki-

derült, 1944-ben Fórist, a párt akkori, elrabolt főtítkárát Pantyusa-Pintilie gyilkolta meg, egy kemény fémtárggyal szétverte a koponyáját.

Az orosz csoportnak sok képviselője működött a propaganda terén. Chişinevschivel, Răutuval, a propaganda nagyfőnökeivel T.I.-nek a szekció aktivistájaként nem sok közvetlen kapcsolata volt, a többiekkel annál inkább. Oroszul anyanyelvi szinten beszélő értelmiségiek voltak, ismeretlen okokból és körülmények között kerültek ki a Szovjetunióba, orosz folyóiratokat, újságokat olvastak, mintha különleges helyzetet biztosított volna számukra, hogy minden lényeges újdonságról az ideológia terén „első kézből” értesültek.

Kevesebben, mégis szép számban vannak magyarok. Inkább a szervezeti osztályon és a káderen dolgoznak, a propagandánál kevesebben. Ottlétük annak eredménye, hogy 1948–1950 folyamán sokat helyeztek át a pártközpontba az erdélyi megyékből. Nyilván, mert szűkében voltak román aktivistáknak, s megbízhatónak tartották őket.

Legtöbbjükkal T.I.-ék baráti viszonyban álltak. Ezek között volt A. L., kinek sorsa jellemző azoknak az éveknek a viszonyaira. Mureşan néven a hatalom teljes átvétele után Bukarest rendőrprefektusa volt... Érdekes elgondolkodni rajta: azokban a zavaros években a főváros teljhatalmú rendőrparrancsnokaként egy marosvásárhelyi magyar illegális kommunistát működtettek, a rablókkal, fosztogatókkal vagy politikai ellenfelekkel való leszámolás idejére! Nyilván a sikeresen teljesített nehéz feladat jutalmaként, tábournoki rangban ő is alminiszter lett a belügyben. Később, évek múltán ismeretlen okokból, nyilván koholt vádakkal letartóztatták. Valamelyik cella lakója lett újra, akárcsak a „polgári világban”, majd jó néhány éves börtön után, anélkül hogy – akárcsak mások esetében – tőle is bárki bocsánatot kért volna a börtönévéért, szabadon engedték. Jellegzetes sors a pártban több magyar számára: rögtön a kezdetben fön a csúcson, aztán lenn a mélységben...

A pártiskolákkal foglalkozó csoport, T.I. munkahelye csakhamar a szervezeti osztály része lett. Itt azok közelébe került, kiket az egész pártapparátus „vezéralakjainak” lehetett tekinteni. Több tartomány képezett egy „csoportot”. Ezeknek a főnökei valójában az ország egy darabjának operatív irányítását végezték. Irodájukat már akkor különleges telefonvonal kötötte össze a tartományi titkárok dolgozószobájával. Minden nap és minden tartománnyal órákig tartó telefonbeszélgetések folyamán közölték a pártközpont utasításait ipar, mezőgazdaság, közigazgatás vagy más tevékenységi területekre vonatko-

zólág, jelentéseket kértek milliányi ügyről. Ez volt a szolgálati viszony, mely abból a követelményből indult ki, hogy a központnak mindenről tudnia kell, a központ mindenre kiterjedő utasításokat ad s azok végrehajtását ellenőrzi.

Az ellenőrzés másik eszköze a tartománycsoportoknak alárendelt „területi instruktorok” tevékenysége. Ők minden hónapban az idő nagy részét a kijelölt tartományban töltötték. Nagy hatalommal és hatáskörrel felruházott, szinte áhítatos tisztelettel övezett személyiségek voltak ezek a területi instruktorok a maguk tartományában. Fenntartott garzonlakásuk volt, kimondott és kimondatlan előjogokat élveztek, még a tartományi titkár is tartott tőlük, igyekezett kedvükben járni. Nyilván. az instruktor senkinek sem tartozott elszámolással a tartományban, az üléseken váratlanul és ismeretlen okokból tűnt fel. Különleges kegynek számított, ha valahol felszólt, véleményyt mondott. Arra a helyieknek hivatkozni illett: „Amint az instruktor elvtárs mondotta...”

Amikor a kijelölt időtartam lejárt, s Bukarestbe rendelték az instruktort, megkönnyebbült, fellélegzett a tartomány. A központi bizottság földszintes nagytermében pedig kezdetüket vették az éjszakába nyúló ülések, melyeken a szervezeti osztály minden aktivistájának jelen kellett lennie. A területi instruktorok számoltak be. Az ülések vezetője pedig a szervezeti osztály kíméletet nem ismerő, birkatürelemmel felruházott, rettegett főnöke: Dumitru Petrescu.

Ha a területi instruktorok „megropogtatták a csontjait” a tartományok aktivistáinak, fejeseinek – volt kitől tanulniuk. Képletesen szólva, „rajtuk sem maradt gatyá”, amint Dumitru Petrescu beszámoltatta őket. Néha egy-egy órát is egyik lábáról a másikra állva feszengett a beszámolót tartó instruktor. S ha a legapróbb részletekre kiterjedő kérdések valamelyikére „hasból”, rögtönözve kísérelt meg válaszolni, a gyanakvó és ravasz Petrescu tüstént észrevette, az illetőt úgy „levetkőztette”, hogy az kínlódva törülhette arcáról a verejtéket.

Ha valaki – erre felhatalmazott – meg akarta tudni, mi történik az országban, miként működik a párt által kijelölt irányban a „gőzhenger”, az itt, ezeken a viharos, apály és dagály között hullámozó, meghatározatlan időtartamú üléseken megtudhatta.

T.I. munkája kevésbé volt drámai fordulatokkal terhes. Az ország egész területén működő pártiskolák irányítása tartozott hatáskörébe. Elég sokat járt terepre, de a területi instruktorokétól eltérően a tartományokban végzendő munkája pontosan körülhatárolt volt. Ennek ellenére kötelességének tar-

totta, hogy a tartomány iparának, mezőgazdaságának legfontosabb kérdéseiről tudomást szerezzen. Az üzemek, gyárak az ő számára szinte áhítatos figyelem tárgyát képezték. Valószínűleg a „szocialista iparosítás” tételeinek lecsapódásaként, a „munkásosztály vezető szerepéről” szóló tanítás következményeként, bárhol jár ezekben az években T.I., valamiféle hitet és meggyőződést izmosító cselekedetként mindig időt és erőt talál arra, hogy az illető tartomány legfontosabb ipari egységeibe benézzen. Megmászta a vajdahunyadi kombinát magaskohóit, Resica acélolvasztóit és hengersorát, leszállt a Zsilvölgye szénbányáiba, végigmászta a fejtésekig.

Ezeknek az éveknek eseményeihez tartozik, hogy még 1949 végén előadótanárnak nevezték ki a felsőoktatásba. Akkor vezették be az egyetemeken és főiskolákon a minden karra kötelező társadalomtudományi tantárgyakat, köztük a politikai gazdaságtant, s persze az aktívából kerültek ki azok, kikre e tárgyak előadását bízták. S T.I.-nek még hozzá közgazdasági diplomája volt, abban az évben tette le Kolozsváron utolsó vizsgáit. A főiskolai tanárkodást egyébként másodállásban végezte, akárcsak a többi vezető állásban dolgozó aktivista.

A különös csak az volt, hogy kinevezése épp a bukaresti Művészeti Intézetbe szült, mely magában foglalta a képzőművészeti akadémiát, a zenekonzervatóriumot és a színművészeti akadémiát. Leendő festőknek, színészeknek, színésznőknek tanított politikai gazdaságtant... Hogy mennyire távol állt tőlük ez a tárgy, tanulását mennyire értelmetlennek érezték ezek a művésznövendékek, azt így kapásból nehezen is lehetne kifejezni. Bárhogyan birkóztak vele, nehezen ragadt rájuk valami Marx gazdasági tanaiból.

Ugyancsak ezeknek az éveknek valamelyik napján találkozott véletlenül az utcán, valahol a Piața Romana környékén I.L.-l. Ő újságotla T.I.-nek, hogy Kurkó Gyárfást, Demeter Jánost, Balogh Edgárt, Jordáky Lajost letartóztatták, elítélték. Kurkót T.I. személyesen nem ismerte, a többieket annál inkább. Demeter János pedig Jenőnek, a nagybátyjának bizalmas barátja volt, ha annak idején délután Kolozsváron beszólt Jenőhöz, legtöbbször Demetert is ott találta, beszélgettek és iddógálták hozzá a szilvóriumot.

Elképzelhető, hogy Demeter áruló lett volna, mint ahogy a vád állítja? Elképzeltetlenné tűnt...

Ezt követő kolozsvári látogatásai alkalmával Jenőnél komor hümmögések között inkább nagyokat hallgatnak, semmint beszélnek Demeterék dolgáról. Nagybátyja nem rejti véka alá véleményét, Demeterről nem hiszi el, hogy áruló lett volna. Aztán T.I. megtudta, Jenő a védelem tanújaként meg

is jelent a Demeterék tárgyalásán, azt vallotta, hogy a vádlott minden ténykedése, így előadásai is ártatlanságát bizonyítják. De hát akkor hamis vádakkal most is letartóztathatnak valakit, elítélhetik, börtönbe csukhatják?! Súlyos kérdés, melyre T.I. nem tud válaszolni. Visszautazott Bukarestbe, mindez megemészthetetlen maradt a számára.

Ezekben az években, míg a központi bizottság apparátusában dolgozik, tanulja és tanítja a klasszikus marxi tétéleket osztályharcról, proletár diktatúráról, a szocialista termelőviszonyok győzelméről az egész nemzetgazdaságban, a tételt, miszerint mindez az ellenség megsemmisítésével jár... persze nem föltétlenül fizikai értelemben. Ő egyike a nagy gépezet alkatrészeinek, a közvetlen összecsapások részleteiről nincs tudomása, nem is várhatja el magától, hogy tudomása legyen. Így hát nem ismeri pontosan azt, ami a vallatásokon, börtöncellákban, internálótáborok barakkjaiban, a Duna-Fekete-tenger-csatorna emberi testeket elemészto kilométerein történik...

Igazság csak egy van, egyetlenegy – vallja. Amit a marxi elmélet és gyakorlat szerteágazó, de szerves egységbe fonódó tanai megállapítanak. Mindaz, ami ezzel nem esik egybe, ha nem éppen az ellenség ideológiai terméke, akkor elhajlás. Jobboldali vagy baloldali. Azzal szembe kell szegülni, azt szét kell zúzni.

Ehhez persze eszmei határozottság kell. Képesség arra, hogy „a munkásosztály és a párt” (a kettőt azonosítja) érdekeinek megfelelő egyetlen – csak egyetlen! – állásponttól, véleményétől való eltérést még a kezdet kezdetén észrevegyen, kellő határozottsággal felvegye vele a harcot...

Ebben a tekintetben még önmagával szemben is elégedetlen. A saját maga állította magas mérce fokozataihoz képest nem találja kielégítőnek teljesítményeit. Nem olvas és nem tanul annyit, amennyit elvárna magától, nem bizonyul eléggé ugrásra késznek minden szövegben megnyilvánuló eszmei „homályossággal vagy pontatlansággal” szemben. Bizonyos lazaságot, felületességet, „úri” nagyvonalúságot fedez fel magában, az ösztönös harciasság hiányát.

Most eszébe jut: azokban az években, míg a központi bizottságnál dolgozott, nem voltak szabad délutánjai is, melyeket Zillával tölthetett?

De igen, voltak. Ha nem kellett hét végén is valamelyik tartományban tartózkodnia, vasárnaponként együtt lehettek...

Karonfogva sétálnak Zillával valahol a Dorobanți piac közelében.

Itt a központi bizottság épülete. A csendes villanegyed utcái európai fővárosok nevét viselik: London, Párizs, Róma ... Itt laknak a vidékről felhozott aktivisták. Itt kaptak lakást, egy-egy egész épületet a hatalom új urai, miniszterek, titkos, pontosan nem ismert nevű hivatalok civil ruhás, vastag nyakú főnökei, magas rangú belügyi tisztek. Hétköznapokon reggel nyolc óra körül ezekben az utcákban várakoznak a kapuk előtt a legújabb márkájú amerikai és szovjet luxuskocsik munkahelyükre induló gazdáikra. Nyilván a régi világ jobb napokat megért háztulajdonosai is meghúzódnak itt, már amennyi megmaradt a kitelepítések, házelfoglalások viharai után közülük. De ilyenkor, vasárnap délutánonként a sétálók többsége a betelepült új gazdák soraiból kerül ki. Azokból, akik épp azon a napon nem mentek ki a rendelkezésükre álló állami gépkocsin a szintén rendelkezésükre álló snagovi vagy prahovavölgyi pihenőházba, sem autókirándulást nem szerveztek, s délután, vacsora előtt a változatosság kedvéért egy kis gyalogsétára szánták el magukat.

T.I. már messziről felismeri őket, bár nincs még sok személyes ismerőse köztük. Tudja, hogy ő maga is közéjük tartozik, jövevény ebben a hajdan előkelő negyedben, mégis valami nehezen megmagyarázható feszültséggel, szinte idegenkedéssel szemléli őket.

Lassan, súlyosakat lépnek a férfiak. Ruhájuk drága szövetből készült – nyilván valamelyik zártkörű üzletből vették –, de szabása eltér a szokványos zakó vonalától, a nyaknál szinte zárt, sok gomb, széles, rávarrt zsebek, munkászubonyra emlékeztet. S ami nagyon fontos, azonos szövetből készült tányérsapka. Minden ruhához külön sapka. A magas polcra jutott apparátus-ember sajátos egyenruhája. Mert hát pénze van bőven, lehetősége is külföldi szövetet venni, különleges szabászaton megvarratni, de nem akar polgári értelemben „elegáns” lenni. Ha nem egyébben, zubbonszerű kabátjával az „új hatalom” képviselőjeként kapcsolatot tart a munkásosztállyal.

Az asszonyok öltözködésében még nyilvánvalóbb, miként viaskodnak kívánságaik és a státuskötelezettségeikből fakadó kényszermegoldások között. Persze, szeretnének csinosak lenni, pénzük, módjuk megvolna hozzá. De nem tudnak, mert többségük trampli és esetlen. És nem mernek, mert a régi úrinők hagyományos eleganciájától egy új „nagy ember” feliségének el kell határolnia magát. Így hát minden ruhadarab, táska, kesztyű új rajtuk és drága, de a varrás és az anyag ízléstelen, kényszeredetten és szögletesen mozognak, mintha attól tartanának, hogy bepiszkolják magukon az értékes holmit.

T.I. titkon reméli, hogy ők azért nem hasonlítanak az új hatalmat megtestesítő, cseppet sem rokonszenves párokhoz. Hanyagul viseli a hagyományos szabású, kissé már kopott ruháit, öltözködésre sem ilyen, sem amolyan értelemben nem fordít különösebb gondot. Zilla pedig csinos és fiatal, bármit vesz magára, jól áll neki, semmilyen társadalmi rétegbe sem sorolható be...

Kilencszázötvenkettő január huszadika körül már mindenütt elterjedt a hír, hogy pénzbeváltás áll küszöbön. Vársárlási láz ütött ki Bukarestben is, az emberek megvettek mindent, csak hogy elköltsék valamire a pénzüket. Még az oltyán mozgóárus is, aki annyira megkedvelte Zillát, hogy zöldségből, szárnyasból a legfinomabbat hozta mindig neki, sokszor még a fizetséget sem vette el érte azzal a felkiáltással, hogy most nagyon siet – ez alkalommal szomorkás hangon közölte: „Ideadhatja a pénzt, ha akarja, nagyságos asszony, ne veszítse el magánál az értékét...”

Zilla édesanyja, a Mama is épp náluk volt Bukarestben. Riadtan kérdezte T.I.-t, igaz-e, amit a pénzbeváltásról beszélnek, mert neki is van egy kis megtakarított pénze, nem szeretné, hogy odavesszen.

De T.I. magabiztosan kijelentette, nincs ilyesmiről szó. Hiszen ő ott dolgozik, abban az épületben, ahonnan az egész országot tulajdonképpen irányítják, s ha a legutóbbi eligazításon is arról volt szó, hogy „... vissza kell verni a rémhíreket...” – akkor nem lesz pénzbeváltás!

A következő feljegyzést találja azokról a napokról:

„Január 24-én délután a tartományi első titkárokkal tartott ülést váratlanul megszakították, az azt követő megbeszélésen még a szervezeti osztály helyettes főnökei sem vehettek részt... Mikor a menetjegyirodába hajtottam, hogy másnap reggelre Brassóba és Kolozsvárra, ahova mennem kellett, vasúti jegyet váltsak, az üzletek előtt hatalmas sorok tolongtak, megjelent a Kereskedelemügyi Minisztérium közleménye, miszerint két napi leltározás és árleszállítás miatt a boltok zárva tartanak... Este nyolc körül az ülés véget ért, az első titkárokat a székházból egyenesen a repülőtérre vitték... Nyilvánvaló volt, hogy nagy fordulat következik...”

Mikor Brassóba érkezett, ott már a régi újságokat is felvásárolták a bódékból, mert más egység már nem tartott nyitva.

Kolozsváron, a párt székházának nagytermében aztán a többi aktivistával együtt ő is megtudta, pénzreform lesz...

Feljegyzéseiben nem azt állapítja meg magában bosszankodva, hogy a „nagy házban” dolgozva annyira naiv és hiszékeny volt, hogy még Zillát és a kedves Mamát is félrevezette – hanem az „igazhívó” elragadtatásával zeng dicsérő mondatokat a párt éleslátásáról, mellyel, íme, meglegelte a bajok okát, gyökerét, melyeket ő már évek, hónapok óta érez a gazdaság nem kielégítő menetében.

„Most aztán... át kell törni a kisárutermelő ellenállását az alacsonyabb árakkal szemben, megvédeni a munkás ebédjét a paraszt zsugoriságával szemben.”

Ez az a pillanat, melyen T.I. sok évtized távlatából világosan felfedezni véli a megtévesztés egyik technikáját, amivel a hozzá hasonló, a párt iránti bizalomra, hűségre idomított híveket a hibák és buktatók sorozatában mindig újra és újra a párt „éleslátásáról, vonalának helyességéről” meg lehetett győzni, újabb odaadó erőfeszítésre lehetett sarkallni.

Mikor a szovjettől másolt, kommunista ideológia által motivált irányba való „vezérlés” következtében a negatív eredmények halmozódtak, a beígért modell és a valóság tényei között tátongó szakadék tagadhatatlanná vált, jött a megtett út látványos, harsány bírálata. A cél ragyogó, a nagy mesterek által kijelölt út helyes, egyedül üdvözítő. De a gyakorlati munkában hibák történtek. Gyakorlatlanságból vagy majd később az ellenség keze nyomán – lásd a Szovjetunió Kommunista Pártjának rövid történetét. Ez az oka a bajoknak, és semmi más!

Nagy hangon – látszólag az őszinteség hevületével – sorolni kell a hibákat, mulasztásokat. Ha személyekhez lehet kötni, fel kell tüntetni a bűnösöket, annál jobb, meg kell semmisíteni őket, a hévvel, szenvedéllyel folytatott kampány annál meggyőzőbb lesz. Mert íme, a párt tisztánlátó, éles tekintetével nemcsak felfedi a hibákat, hanem kijelöli az azonnali tenni-valókat, biztosítja a fejlődés, kibontakozás további perspektíváit.

A gyenge vagy rossz eredmények miatt elbizonytalanodott T.I.-szerű aktivisták új erőre kapnak, a hívek akkumulátorai feltöltődnek, a kételyek megszűnnek vagy elhalványulnak, az egész gépezet mozgásba lendül az „egyedüli boldogulást” ígérő irányba.

S ennek a módszernek előnye, hogy bizonyos idő múltával meg lehet ismételni a műveletet. Csak meg kell állni néhány napra, felfedni a hibákat, melyekért „bölcs pártunk” nem hibás, melyek elkövetésétől óva intett... stb.

Szinte azt lehetne mondani, az „új társadalom” építésének négy évtizede e technika újabb és újabb alkalmazásának tör-

ténete, a megfáradó „csapat” erőfeszítéseinek további motíválására ismételten alkalmazott eljárás története.

Feljegyzései az időpontok tekintetében pontosan eligazítják.

„Február 25-én (1952-öt írunk), vasárnap reggel kilenc órakor megszólalt a telefon. Szokatlan értesítést vettem át a titkárságtól: másnap reggel egy ülésen kell részt vennem Mogyorós elvtársnál.

Tettem-vettem a lakásban, s egy pillanatra sem szűnt meg mocrogni bennem a kérdés: mi következik? Az volt az érzésem, hogy fordulat előtt állok. Talán csak az én munkámban, talán sokkal többről van szó...”

Másnap, hétfőn az első emeleti ülésteremben gyülekeztek a meghívottak, ahol T.I. még eddig nem járt. (Valószínűleg a politbüro tartotta ott az értekezleteit.) Többszörösen ellenőrizték, azok tartózkodnak-e a teremben, kik a névsorban szerepelnek. Miron Constantinescu és Mogyorós Sándor (Alexandru Moghioroş) lépett a terembe.

A megbeszélés kezdetét vette. Alapvetően más hangnemben, mint a szokásos üléseken. Feszült, bizalmas tárgyalás. Mintha az összegyűlt tizennégy, tizenhat embernek súlyos aggodalmait mondaná el a pártvezetőség két tagja. Nem utasítják, szinte baráti hangon kéri a jelenlevőket.

Lehetséges, hogy a párt súlyos veszélyben van... Lehetséges, hogy a Pénzügyminisztériumban és az Állami Bank központjában kártevők tevékenykednek. A helyzet bonyolult és rendkívül kockázatos, az egész pénzügyi rendszer élén Vasile Luca, a párt egyik vezetője, a központi bizottság titkára áll...

Pénzügyi szakkifejezések röpködnek a levegőben, „plan de casă”, „circulația bănească” stb. A jelenlevők jó része pontosan érti, miről van szó, T.I. sokkal kevésbé, sohasem dolgozott ilyen területen. Akiket ide meghívtak, a központi apparátusban vagy a minisztériumokban dolgoznak, valamilyen oknál fogva különleges bizalmat élveznek. T.I.-nek halvány sejtelmé sincs, ő maga miként és miért kerülhetett erre a listára, bár pénzügyek területén soha nem dolgozott. Talán azt vették figyelembe, hogy közigazdasági végzettsége van.

Ezen most nem volt ideje töprengeni, erősen figyelnie kellett, hogy abból, ami körülötte történik, minél többet megértsen. Rövidesen kiderült, a jelenlevőket egy különleges pártbizottság tagjainak tekintik, kiknek feladata a Pénzügyminisztériumban és az Állami Bank központjában végzendő vizsgálat.

Mintha a történelem szele lebbentené meg. Világos, aminek most részesévé válik, az nagy horderejű eseményként kerül majd feljegyzésre. A bolsevik párt történetének harmincas évekről szóló fejezetei jutnak most eszébe. Trockista perek, Bucharin, az elhajlókkal és elhajlásokkal való leszámolás...

Miron Constantinescu és Mogyorós előre megfogalmazott kérdéseket olvas fel, amiket minden jelenlevő buzgón leír.

Ezekre kell majd választ keresni.

Nem dekonspirálták-e valakik a pénzreformot a zsíros-parasztság érdekében? Beváltáskor melyik társadalmi rétegnél volt több készpénz? Az Állami Bank biztosította-e a készpénzforgalom egyensúlyát? A Pénzügyminisztériumban és az Állami Bank központjában milyen mértékben biztosított a vezető tisztviselők politikai megbízhatósága?

Szinte kilátástalanul nehéznek ígérkezik eligazodni ezekben a kérdésekben. Pénzügyi és bankszakértőnek kellene hozzá lenni. S ő nem az!

Miron Constantinescu és Mogyorós kerül minden ünnepélyességet, nagy gesztust, mindazt, ami feszültséget okozhatna. De a feszültség csak annál nagyobb. A barátságos, közvetlen hang most nem a biztonság és nyugalom érzését kelti. Sokkal inkább nyilvánvalóvá teszi, hogy azok ketten a vállalkozás kockázatának súlya alatt tárgyalnak velük ilyen halk, közvetlen, tárgyilagos hangon.

Nem utasításokat adnak, hanem az elvárásokat fogalmazták meg, kifejezik bizodalmutat, hogy a kérdésekre sikerül kellő választ találniuk.

Befejezésül néhány részletkérdés következett. Indulás minden reggel a központi bizottság épületéből gépkocsin a Pénzügyminisztériumhoz, illetve a bank központjához. Este ugyanúgy vissza. Megjelölték a személyt, aki este átveszi tőlük az összes iratokat, minden jegyzetüket. Az első két nap kivételével minden este csoportonként egy-egy összefoglaló jegyzetben rögzítik megállapításaikat, azt visszaérkezésük után azonnal gépbe diktálják, aláírják. Így biztosítani lehet a tájékoztatás folytonosságát.

A bizottságot munkacsoportokra osztják, neki S., a központi bizottság „gazdálkodási ügyosztályának” egyik fiatal aktivistája jut társul.

Másnap reggel gépkocsi száguldott át velük Bukaresten. Célpont az Állami Bank (akkor ez volt a Nemzeti Bank neve) központja. Komoran, súlyos léptekkel haladnak fel a Lipszani utcai patinás palota lépcsőin. Úgy érezték, riadalom és rémület lopakodott a nyomukba.

A folyosókon vastag perzsaszőnyegek, barna faburkolat, szinte semmi sem hallatszott ide be az utca vagy a bank zsongó csarnokainak zajából.

Vastag, kettős, párnázott ajtót tártak fel előttük, díszes, súlyos irodabútorok, a sarokban három öblös bőrfotel, kanapé. A bank egyik alminiszteri rangban levő tanácsosának dolgozószobája. Itt ütötték fel a főhadiszállásukat.

Kezdték kérni az ügyiratokat, kimutatásokat, összehasonlító táblázatokat. Mindazt, ami eszükbe jutott, hogy a kérdésekre adandó válaszokhoz valamelyest közelebb juthassanak. Kezdetben arról sem volt világos elképzelésük, honnan, mivel kezdjék a vizsgálódást. Talán abból kellene kiindulniuk, ki adott utasításokat, kinek, mikor. Körlevelek másolatai, rendeleteket tartalmazó iratok...

A bank vezetősége által szolgálatukra rendelt emberek szemrebbenés nélkül hozták, amit kértek.

Az ország egész pénzrendszere, a készpénzforgalom számátalan csatornája, intézkedések, szabályrendeletek könyvtárnyi tömege. Mi jó és mi rossz ebben? Olyannak tűnt számukra, mint hatalmas, szövevényes, reménytelenül bonyolult gombolyag, melynek még a szálát sem találják, melynél fogva legalább valamit legombolyíthatnának.

Mindenki dermedt riadalommal állt a rendelkezésükre. Bárkit hívhatnak maguk elé egyszerű tisztviselőktől vezérigazgatóig, tanácsosig. Csak épp azt nem tudják, hogy mit kérdezzenek tőlük.

Iszonyatosan nehéznek, szinte megoldhatatlannak tűnik a feladat.

Pedig azokra a kérdésekre válaszolniuk kell!

Az órák teltek. Az első nap kivételével minden este jelentést kell tenniük arról, hogy meddig jutottak.

Esténként aggódó figyelemmel várták őket a központi bizottságnál. Sokszor Mogyorós személyesen is ott volt, persze a segédszemélyzet, gépírók és V. V. – ki az egész vizsgáló bizottság főnökeként működött.

Lediktálták a jelentéseiket. Részészrevételek voltak, még nem tűzték azonnali feladatul, hogy a feltett kérdések valamelyikére összefüggő választ adjanak.

Mogyorós és V. V. nagy figyelemmel hallgatták, olvasták a jelentéseket, eszükbe sem jutott siettetni őket. Rendelkezésükre bocsátották a többi csoport napi jelentéseit is, ha azok hamarabb végeztek, s már nem voltak a székházban. Mogyorós minden alkalommal csak arra szorítkozott, hogy szinte baráti hangon arra kérje őket, nagyon ügyeljenek, a titok-

tartás összes szabályait tartsák szigorúan be, mert „nagy veszélyek fenyegetnek...”

Eljutottak oda, hogy a bank működésében, a pénzreform végrehajtásában kisebb-nagyobb hiányosságokat, lazaságokat állapítottak meg. Ezek hozzájárulhattak ahhoz, hogy az előkészületben levő műveletről illetéktelenek is tudomást szerezhettek. Arról azonban, hogy ezek a hibák felületességből, sietségből származtak-e vagy pedig szándékos kártevés eredményei, semmilyen bizonyítékuk sem volt. Ezért napi írásbeli jelentéseikben is gondosan tartózkodtak attól, hogy erről véleményt nyilvánítsanak.

Egy hete folyt a vizsgálat a Pénzügyminisztériumban és a bank központjában, mikor megjelent a közlemény: Vijolit, a bank elnökét és Jacob Alexandrut, a pénzügy alminiszterét leváltották tisztségéből.

Az esti jelentéstételen Mogyorós és V. V. közölte velük, amit az elmúlt napokban írásba foglaltak, nagyon helyesen és szakszerűen bizonyítja a két intézmény élén álló, a sajtóközleményben szereplő két ember felelősségét. Tudomásul vették, bár esti jelentéseikben tartózkodtak attól, hogy valakit szándékos kártevással vádoljanak meg, úgy érezték, ehhez még további tényekre lenne szükségük.

T.I. és társa, S. tiltakozhatott volna azért, hogy jelentéseikből ilyen elhamarkodott következtetést vontak le, melyeknek alapján a bank elnökét és a pénzügyminiszter-helyettest eltávolították?!

Nagyon kemény, független gondolkodásra nevelt, a párttal szemben is erkölcsi fenntartásokkal élő embereknek kellett volna ehhez lenniük.

És ők nem voltak ilyenek.

Elhitték, hogy jelentéseiket valóban így is lehet értelmezni. S alapján kissé restellték, hogy szövegeik annyira óvatoskodóak, visszafogottak voltak, s ezzel talán nem is illeszkedtek bele a „vizsgáló bizottságot” körülvevő lelkes, határozott hangulatba.

Másnap nyilván erőteljesebbé vált a hangjuk, nem takarékoskodtak olyan nagyon a jelenségek tartalmát, céljait minősítő jelzőkkel, hogy ezt vagy amazt „ellenséges szándékkal” tették az illetők.

Megtudták, hogy Vijolit és Jacobot nemcsak leváltották, hanem le is tartóztatták.

Néhány nap múlva Vasile Lucát is leváltják a Pénzügyminisztérium éléről. Most már logikus volt, hogy ennek kell következnie. T.I. már meg sem lepődik azon, hogy a párt „nagyjai” közül az egyik eltűnik a színről.

Emlékezetébe idézi a Lucával kapcsolatos élményeit, benyomásait.

Először a țigănești-i pártiskolában találkozott vele, minden tanfolyamnak tartott egy-két előadást. Román kifejezésekkel, téves szórendű mondatokkal megtűzdelt, rossz magyar nyelven. Egyike volt azoknak az illegalitást és börtönvilágot megjárt embereknek, akik már sem magyarul, sem románul nem beszéltek helyesen és folyékonyan.

Következő találkozása Lucával 1948-ban történt, mikor a választások idejére T.I.-t Háromszékre, Sepsiszentgyörgyre küldte a központi bizottság. Nehány napra Luca is odaérkezett. Mint megtudta, ennek a látogatásnak oka legfőképp abban volt keresendő, hogy egy háromszéki faluban, Lemhényben született, a család néhány tagja most is ott élt, s így az egész megye az ő személyes birodalmának számított. Egyik rokona, egy Varga nevű, rosszarcú ember volt a szekuritate főnöke, egy féltestvére, Tóth szintén fontos tisztséget töltött be.

T.I. abból az alkalomból nem sokat találkozott vele. Luca a pártszékházba fel sem jött, a szekuritatefőnök lakásából intézte az ügyeket, oda hívta azokat, akikkel találkozni akart. Egy alkalommal T.I.-nek is mondták a helyiek, menjen el arra a lakásra, mert Luca valami megbeszélést tartott, s bizonyára a központi instruktornak is ott a helye. T.I. úgy döntött, ha nem hívták személy szerint, nem megy el. Így csak azt érezte, mennyire fél Lucától mindenki...

Végül később, a központi bizottságnál tartott üléseken látta néhányszor. Egész képsor ragadt róla az emlékezetébe. A gyűlés után még ott áll néhány percet a tágas előcsarnokban, mindig nagy „udvara” volt, sokan igyekeztek volna még egy-két szót váltani vele. Közben a testőre érkezik, hozzá, felsegíti reá a bőrkabátját. Tesz még kezével egy mozdulatot, félig elköszön azoktól, akik körülötte állnak, vagy talán jelzése ez annak, hogy most megy, nem szándékszik többet társalogni. A nagy, fekete gépkocsi ott áll a bejárat előtt. T.I. tudja, hogy abban s a következőben hozzáférhető helyen géppisztolyok vannak, hogy ha kell, ő maga vagy a testőrök pillanat alatt felkaphassák. Mert hát Luca ért a fegyverekhez! És váratlan, előre senki által nem ismert utakat tett az országban. Híre járt a nagy vadászatoknak, távoli, elhagyatott helyeken, ahova egy-két társán kívül semmilyen kíséretet sem vitt magával.

Ezekből az elemekből állt össze a kép, melyet T.I. Lucáról alkotott magának. Kissé komor, vulkányszerűen szenvedélyes ember, kitől mindenki tart, nemcsak a közvetlen környezete. Az emigrációval jött haza a Szovjetunióból, ott állítólag a Tudor Vladimirescu hadosztályt szervezte ...

J.S. az egyik bizalmasa volt. Mint Vajda „Vaszinak”, ki most melleleg földművelésügyi miniszter, Lucának is a kegyeibe férkőzött, a bőre alá bújt. Alminiszternek nevezette ki magát. S valójában ő volt élet és halál ura a pénzügynél, hiszen Luca nem sokat tartózkodott a minisztériumban. Túl-ságosan lefoglalta az országos „nagypolitika” a központi bizottság titkáráként, no meg a vadászatok és egyebek...

J.S. tekintetében T.I.-nek semmi kétsége sem volt afelől, hogy megérdemli a sorsát, bár a bizottság másik munkacsoportjának megállapításait, mely a pénzügyben dolgozott, részletesen nem ismerte.

A J.S.-sel kapcsolatos elítélő vélekedése közben nem gondol arra, hogy most ő is sommás, bizonyítékokat teljességgel nélkülöző vélemény alapján mond ítéletet...

A „vizsgálat” időközben lázas erőfeszítéssel folyt tovább. Furcsa, megdöbbentő érzés, hogy a vizsgáló bizottság tagjainak, így neki is akkora a szava, hogy ott, a bank központjának régi időket idéző, előkelő fényűzéssel berendezett irodájában, nemcsak kimondott, hanem csak sejtetett ítéleteit a gyanúsított letartóztatása követi.

A tágas, faburkolatú tanácsosi dolgozószobában, ahol S.-sel ketten dolgoznak, tornyosulnak az iratok, kimutatások. Sikerrül a pénzbevéltés teljes, országos adatait újraszámítani a bank elektromechanikus számítógéptelepén. Másként csoportosították a városi, illetve a túlnyomóan földművesek lakta helységeket, az új eredmény szerint nagyobb az agrárzónának minősíthető településeken a beváltott pénz mennyisége, mint amennyit annak idején az Állami Bank és a Pénzügyminisztérium jelentett.

Ezt nagy diadallal részletezik egyik esti jelentésükben. S most már megkockáztatják az állítást is, hogy a bank központjának illetékesei, a Pénzügyminisztérium vezető káderei kiszivárogtatták, hogy pénzreform következik. Amint ezt a tények, a pénzreform előtti napok eseményei is bizonyítják...

Végül is kiből áll társadalmi eredet és származás tekintetében a bank vezetősége? Ezt megállapítandó, rendre be fogják hívni magukhoz ezeket a személyeket, „elbeszélgetnek” velük. És előzetesen áttanulmányozzák személyes irataikat. Úgy, amint azok itt a bankban található.

Hozzák a személyzeti osztályról az iratcsomókat. Egyforma kartonlemezek közé fűzött vastag kötegek. Régi papírok ásatag, szúrós szaga száll fel, amint az elsőt T.I. szétnyitja. Hosszú esztendőök óta nem lapozott már bele senki. Az utóbbi években máshol, pártszervezetek csatornáin közlekednek a káderlapok, iratok. A bank saját, vezető beosztásban dolgozó tiszt-

ségviselőinek személyes aktacsomói már jó ideje alig érdekelnek valakit. A döntéseket nem ezek alapján hozzák.

Ehhez hasonlóan T.I. még nem látott, mintha ismeretlen, őskori lelet darabjait forgatná kezében.

A gondosan összefűzött iratcsomó első lapjai között a Kereskedelmi Akadémia által kibocsátott diploma másolata. Majd X.Y. úr kinevezése fizetés nélküli gyakornokká. „Fizetés nélküli...!” Talán még ő fizetett, hogy ott dolgozhasson? S miből élt annak idején, a háború előtt egy ilyen fiatalember? Nyilván a család... Itt is van mindjárt a család anyagi helyzetét ismertető lap. A vagyon pontos részletezésben, külön fejezetekben, ingatlan, részvények, értékpapírok, bankbetétek, külföldön levő vagyontárgyak... Annak idején bizonyára jelentős előnynek számított, ha minél több és nagyobb értékű tételt lehetett feltüntetni az úrlapok minden rovatában. Annál nagyobb volt az anyagi biztosíték... Ez esetben szerény tételek szerepelnek. Az apa hivatalnoki fizetése, egy családi ház. Nehány részvény, kis névértékű, közforgalomban levő értékpapírok. Talán csak azért szerezték be annak idején a pár darabot, hogy a rovatba legyen valami beírni való. A többi oszlopban egy-egy vékonyka, alig látható vonal. Szinte látta maga előtt, milyen félve, kényszeredetten, tollát épp csak odaérintve húzhatta akkor ezeket a vonalakat a felvételt kérelmező fiatalember, tudva, hogy azok mennyire csökkentik esélyeit.

Persze, csak így történhetett, hogy az illető a bank központjának egyik igazgatói tisztét tölti be, mialatt huszonegy-néhány év alatt szabályosan végigjárta a ranglétra egymás után következő fokozatait. Így vészelhette át eddig az egymást követő tisztogatásokat, felülvizsgálatokat. Mert azért nyilván nem ő, T.I. az egyetlen, aki végiglapozta ezeket az iratokat.

A hivatalos küldetésben külföldön tett utazások lajstroma következett, a megbízatások természetének felmutatása mellett. Több esetben aranyat kísért fiatal korában repülőn, különböző európai fővárosokba.

A maga módján rend van ebben az iratcsomóban – állapította meg magában T.I. Más, számára eddig jórészt ismeretlen világ sajátos szempontjai szerint.

Behívták az illető igazgatót, „egy kis beszélgetésre”. Szemüveges, zömök, ötven év körüli férfi. Nyilván nagy megpróbáltatást jelentő, riasztó esemény lehet számára ez a „társalgás”.

Lassan, akadozva indul a beszélgetés. T.I. és S. felváltva teszik fel a kérdéseket. A válaszok mindig csak némi szünet után érkeznek. Nyilvánvaló, az igazgató alaposan meggondolja,

mit válaszoljon, csapdát gyanít minden mondat mögött. Szigorúan arra szorítkozik, ami a kérdésre adható teljes válaszhoz tartozik, ne tűnjön úgy, hogy bármit el akar hallgatni. De semmit sem tesz hozzá, ami szorosán nem oda tartozik, semmit, amiről nekik újabb kérdések juthatnának eszükbe.

Fáradtak már, későre jár, a beszélgetést megszakítják, folytatását másnapra halasztják. Nehány kulcskérdés még tisztázásra vár, többek között az is, miként ítéli meg saját tevékenységét, beismeri-e, hogy súlyos következményekkel járó hibák is történtek, melyeknek eredményeként a pénzreformról illetéktelenek előre tudomást szerezhettek.

De a „beszélgetés” folytatására nem került sor. Sem másnap, sem azután.

Mikor a rendelkezésükre bocsájtott tisztviselőtől kérték, hogy újólág X. Y. igazgatót küldjék be hozzájuk, néhány perc múlva nem a hívott kopogtatott halkán az ajtón, hanem a tisztviselő. Zavartan közölte:

– X.Y. igazgatót nem küldhetjük önökhöz. Nincs az irodájában. Úgy tudjuk, ismeretlen helyen tartózkodik...

S., a társa minden további magyarázat nélkül felfogta a helyzetet. Amint a tisztviselő becsukta maga mögött az ajtót, megállapította:

– A felelősség kérdése, ami fölött tanakodtunk, megoldódott. Az események elénkbe vágtek. Letartóztatták!

Aznap este a központi bizottságnál, mielőtt jelentésüket legépeltetnék, V.V. közli velük, hogy valóban megtörténtek a „szükséges intézkedések”.

– ...A jelentésükben foglalt tények, adatok nagyon alapos, körültekintő munkáról tanúskodnak, nagy hozzáértésről és felelősségtudatról tettek bizonyosságot. Tartalmaznak minden szükséges bizonyítékot...

Azokban a pillanatokban T.I. gondolt-e arra, hogy az általuk megállapított, számokban is kifejtett tények hanyagságot, a készülő nagy pénzügyi művelet titkos voltával összeegyeztethetetlen lazaságokat bizonyítanak, de a szándékosságot alig, s ebben a kérdésben a végrehajtott letartóztatások helyettesítik a bizonyítékokat?

Valószínűleg ez is megfordult a gondolataiban, de a habozás vagy a bizonytalanság érzése nem készítette semmilyen cselekedetre sem.

T.I. számára úgy tűnt, hétköznapijai teljességgel kifordultak a maguk régi medréből. Reggeltől estig a tanácsosi dolgozószoba előkelő csendjében viaskodik, gépkocsin hozzák és viszik őket, minden pillanatban nyilvánvaló, hogy történelmi események központjába kerültek, a pártvezetés tagjai feszült fi-

gyelemmel várják jelentéseik minden mondatát. Mintha egy láthatatlan ütközet legforróbb pontján találná magát, ahol az egész háború sorsa eldőlt.

Világossá vált, a Pénzügyminisztérium és a bank vezető funkciót betöltő emberei közül már alig van valaki szabadlábbon. A legtöbbet letartóztatták...

Nemsokára tudomást szereztek a központi bizottság nyílt leveléről, melyet a pártszervezetekhez és párttagokhoz intéztek.

A vizsgálat anyagát, a megállapított tényeket T.I. ismerte, egyike volt a keveseknek, akik pontosan tudták, mit tartalmaznak és mit nem tartalmaznak. Ennek ellenére vagy épp ezért – megdöbbenve olvasta a „nyílt levél” szövegét.

„Jobboldali elhajlás a párt vonalától... a kulákságot segítették, az adóprés nem működött... a munkásosztály ellenségeit segítették a pénzügyi apparátus vezetésébe beszivárgott kártevők... A jobboldali elhajlás hordozója és ideológusa Vasile Luca, ki már 1947-től kezdve gyakorlatilag a kulákat védelmezte a szocialista építés érdekeivel szemben...”

Megdöbönt csodálkozással olvasta el újra és újra a szöveget. Íme, milyen messzire vezető, általános politikai következtetéseket olvasott ki a párt a vizsgáló bizottság anyagából, milyen nagy, országos érdekeket érintő tanulságokká tudta felnövelni, kiterjeszteni, általánosítani azokat a technikai jellegű részleteket, melyeket az ő jelentéseik tartalmaztak!

Az még csak fel sem merült gondolatai között, hogy a készpénzforgalom megoszlása falusi vagy városi környezet között, még ha ők át is minősítettek agrárjellegűvé néhány helységet, – alig igazolhatja a tézist, hogy a Pénzügyminisztérium a „kulákságot támogatta”...

Elképzelhetetlen magatartás, a párt nyílt megtagadása lett volna, ha úgy vélekedik, hogy amit a „nyílt levélben” állítanak, azt nem a vizsgáló bizottság mondja, hanem a nevében, megállapításainak ürügyén mondják mások. Azt olvasnak ki belőle, amit ki akarnak olvasni. Nem a vizsgáló bizottság által „felfedezett” valóságot fejezik ki, hanem tételekbe foglalják, amit valakik már jó előre megfogalmaztak...

Hol állt T.I. attól, hogy felfedezze, a sorozatban következő koncepciók perke egyik újabb változata folyik itt, hosszadalmasabb, bonyolultabb, alaposabb előkészítéssel, mint amilyen-nel az előzőek és az utána következők lezajlanak!

Akkori gondolatait vizsgálva, még kezdeményeit sem találja a gyanúnak. Még azonosulni akar a párt nevében közzétett határozatok mindenikével...

S ezen a ponton T.I. olyan összefüggésekre bukkan, melyek ez írás alapvető kérdésére adandó válasznak részét képezhetik.

Hogyan lehetett tehát az általános intelligencia elfogadható szintjén álló embereket rábírní arra, hogy a hivatalos „párt-indoklásban” mutatkozó, egyre nyilvánvalóbb csúsztatásokat, tényekkel nem egyező vagy éppenséggel azoknak ellentmondó állításokat, a „nagy eszme” meghirdetett célkitűzéseivel nem egyező, hatalmi célokat szolgáló magyarázatokat hosszú ideig elfogadják, higgyenek az egymást követő párt dokumentumoknak?

Mivel bénították meg a gyanú, a kétkedés csírázó gondolatait, fegyverezték le a T.I.-féle aktivisták még ki sem bontakozó ellenállását? Miként nyerték meg őket – mert másként elképzelhetetlen lett volna ennek a műveletnek a sikere –, hogy tevékenyen és „jóindulatúan” közreműködjenek saját megtévesztésükben?

Az adott esetben nyilván azzal, hogy ügyesen „társszerzővé” tették őket.

Országos nagy dolgok folynak, a „párt történetében feljegyzendő nagy események”, melyeknek ő nemcsak részese, hanem tevékeny, élvonalbeli szereplője, dicséretben, elismerésben részesülő, nagy szakértelemről tanúságot tevő kulcsembere. Mindaz, ami a vizsgálat nyomán történik, azt az ő nevében is cselekszik, hiszen állítólag az általa – és az egész vizsgáló bizottság által – feltárt tényeken alapul.

S ha már azon az első napon, mikor az első levélváltásokról, letartóztatásokról értesült, nem kezdett harsányan tiltakozni, hogy az ilyen intézkedésekre a jelentésekben felsorolt tények nem jogosítanak fel senkit – az ilyen magatartás most lehetetlennek, abszurdnak tűnt. Hiszen rajtuk kívül a vizsgáló bizottság más munkacsoportjai is működtek.

Beépült a tudatába, hogy a párt és az ország történetére meghatározó jelentőségű eseményeknek ő tevékeny kivitelezője. Néhány hónap múlva még a „Scînteia” hasábjain is megjelent a hír, hogy a „pénzügy és gazdaság területén kifejtett rendkívüli tevékenységéért” ő is államkitüntetésben részesül.

Tehát a „jobboldali elhajlás” felszámolásának így vált „társszerzőjévé”.

A hasonlat kissé persze sántít, de a győzelmes csata után kitüntetett katonának jó ideig talán nem jut eszébe azon töprengeni, azt a csatát valóban jó ügy érdekében, vagy egy rablóháború részeként vívták meg.

A legcsökönyösebben nyilván mindenki ahhoz ragaszkodik, amit – indokoltan vagy indokolatlanul – a maga művének is tud. Különösen, ha nehéz, bonyolult, nagy erőfeszítést igénylő munkáról van szó, melyet a maga idejében sikeresnek és értékesnek mondtak.

Mikor évek múltán az akkori letartóztatottak közül némelyiket szabadon bocsátották – Vijoli, a bank börtönbe zárt elnöke utóbb pénzügyminiszter vagy pénzügyminiszter-helyettes lett –, a hajdani vizsgáló bizottság munkáját senki sem bírálta, hajdani értékelését senki kétségbe nem vonta. Harsány rehabilitálásokra nem került sor, a szabadon bocsátottak diszkrétan újra dolgozni kezdtek, mellesleg jó néhányal közülük T.I. munka közben kapcsolatba is került.

Egy személy azonban soha nem került elő a sülyesztőből: Luca László. T.I. úgy tudja, az enyedi börtönben halt meg. Lehet, a valósághoz közelebb esne az a megállapítás, hogy embertelen börtönviszonyokkal ott gyilkolták meg. Úgy látszik, valamiért ő tűnt a legveszedelmesebbnek Gheorghiu-Dej számára, s mert halálos ítéletet hozni ellene akkor nem lehetett – ez talán nem volt benne az előzőleg Sztálintól kiudvarolt jóváhagyásban –, így gondoskodtak arról, hogy ne lássa meg többé a napvilágot. Csak holttestét helyezték el mégis, valamikor később, a Szabadság parkban felállított munkásmozgalmi panteonban.

Mindezekhez kapcsolódik még egy megállapítás, amit T.I. most, egész életútján végigtekintve, indokoltnak tart.

Alig valószínű, hogy a hatalom külön ügyelt volna arra, T.I. vagy a hozzá hasonló „aggályoskodók”, a brutalitásokat visszataszítóknak tartók ne kerüljenek a „kemény jelenetek” közelébe. Túl kis figura volt ő ehhez, a „finomkodások” nem tartoztak a párt stílusához, így alig feltételezhető, hogy ilyesmi bárkinek is megjárta az eszét. Sokkal inkább véletlenek sorozata okozhatta, hogy négy és fél évtized alatt, negyvennégy októberétől kihallgatások, kínzókamrák, börtönök világtól, a hatalom gyakorlásának „piszkos munkájától”, a szekuritate boszorkánykonyhájától távol maradt, így annak a lehetőségétől is, hogy most hátborzongató részleteket hozhasson nyilvánosságra.

A „Luca-perről”, az úgynevezett „jobboldali elhajlás” felszámolását indokló vizsgálóbizottság munkájáról még csak annyit, hogy sem működése idején tevékenységének részleteiről a nyilvánosság nem értesült, sem utólag nem beszéltek róla. Megmaradt a párt konspirációs szabályai szerint diszkrét homályban tartott események sorában.

A ma felismeréseinek szintjéről persze se szeri, se száma a hibáknak, tévedéseknek, melyeket T.I. önmaga szemére vehet. A könyörtelen igazság nevében nemcsak azt kell elszámolnia magával, amit tett, hanem azt is, amit tenni, átgondolni elmulasztott.

Luca Lászlót és Ana Paukert, a központi bizottság két titkárát kisépérték a pártból. T.I. eszt még csak meg sem járta, hogy egy magyar és egy zsidó származású aktivista vezető eltávolítása, a vezetőség „hazai” román magjának egyeduralma a hatalom egy későbbi, a nacionalizmus irányában teendő váltás előjele lehet.

Mert az igaz, Luca László az illegális mozgalomban, a szovjet emigrációban az internacionalizmus fanatikusává vált, nihilizmustól kilúgozott, jórészt anyanyelvét is elfelejtő aktivistává lett. De mindaz, ami 1959–1964 között Gheorghiu-Dej nacional-kommunizmusával kibontakozott, elképzelhető lett volna Luca László jelenlétével a pártvezetésben?

Az még csak eszébe sem jutott T.I.-nek, hogy ilyen összefüggéseket feltételezzon az 1952 tavaszán-nyarán lezajlott események során.

1952. május 4-én – a vizsgáló bizottság munkája már befejezéshez közeledett –, akkori feljegyzéseinek tanúsága szerint „...vasárnap furcsa, váratlan és nem kívánt látogatót kaptam: apámat! Hírrel jött. Nagyanyámat, Pistát, nagybátyámat, Bucit, testvéretem felszólították, el kell hagyniuk Zajzont.”

Tehát „nem kívánt” vendég az apja. Mert a pártnak megígérte a verifikálás alkalmával, hogy megszakít vele minden kapcsolatot. Mert alig néhány hónappal előbb azt jegyezte le, hogy: „De hát a háborút az önmagamban meghúzódo múlttal szemben meg kell és meg fogom nyerni.” S apja ehhez a múlt-hoz tartozik, melyet púpként visel magán, bár úgy érzi, már nem felelős érte. S íme, nem könnyű, szinte lehetetlen megszabadulni tőle, bármennyire igyekszik eltávolodni, bármennyire vállalja azt is, hogy megtagadja. Íme, az kinyújtja érte a kezét, nem engedi szabadulni, visszarántja.

Ezek az első gondolatai. Sajnálja magát, sorsát szinte tragikusnak érzi. Nem bizonyul elégségesnek az őszinte hűség a kommunizmus eszméihez, céljaihoz. Nem elég a szívós kitartás, amivel egész életét e cél szolgálatába állítva, leküzdeni igyekszik önmagában is mindazt, ami a gonddal kimunkált eszmei alkattal, szellemiséggel nem egyezik. Aki, mint ő, idegen társadalmi közegből jött, meg kell hogy értse, a múlt, a származás másod- és harmadízigen, újra és újra beleszól a sorsába, elbuktatja törekvéseiben.

Mert tudatában van annak, a központi bizottság aktivistájának lenni, méghozzá a jobboldali elhajlás kivizsgálását végző munkaközösség tagjaként, semmiképp sem egyeztethető össze azzal, hogy nagyanyját, nagybátyját és édes testvérét egy álta-

lános rendelet keretében osztályellenségként deportálják és kényszerlakhelyre száműzik.

Komorán szánakozik önmagán.

Apja kérésére, hogy lépjen közbe, tegyen valamit Annus nagymama s a többiek érdekében, azt a sommás, kielégítőnek hangzó választ adja, hogy a történeteket még másnap, hétfőn a központi bizottság illetékes osztályának tudomására hozza.

Ezt mondhatta teljes határozottsággal, tudta, nem tartalmaz olyat, amit szó szerint ne tartana be. Ugyanis az első percek után már világos volt számára, hogy az adott esetben a szabályok szerint köteles jelenteni, hogy mi történt. Függetlenül attól, mi lesz a következménye.

Apja bekapta a reggelit, amit Zilla készített neki. Kicsit megkopott, megszürkült, de még mindig szálfagyenes, jóképű férfi. Az egyetlen, ami szokatlan, az arcán elmerevült komorság... Oka nyilván az aggodalom Annus mamáért. Sietve útra kelt, feleségének, Halának néhány jónevű színész- és rendezőbarátját felkeresni. Befolyásos emberek, megkéri őket is, hátha tehetnek valamit az anyja érdekében. Aztán utazik is haza, amilyen gyorsan csak lehet. Mellesleg most is Sepsiszentgyörgyön dolgozik, a város főorvosa, lényegében ugyanazt a tisztséget tölti be, amit régen, mielőtt a front elől Budapestre menekült volna.

T.I. pedig másnap, hétfőn jelentkezik a központi bizottság szervezeti osztályának akkori főnökénél, V.J.-nél.

Az türelmesen meghallgatja nem túlságosan hosszúra szabott mondókáját, melynek lényege: apai részről olyan családból származik, melyet osztályellenségnek – tekintenek. Ezt ő már a pártba való belépéskor, önéletrajzában pontosan leírta. Évek óta apjával semmilyen kapcsolatot nem tart, mivel teljes meggyőződéssel eleget akart tenni mindannak, ami pártaktivista minőségéből következett. Most az apja felkereste, közölte vele, hogy nagyanyja, testvére és nagybátyja számára kényszerlakhelyet jelölnek ki. Kötelességének érezte, hogy minderről jelentést tegyen...

V.J., kit mellesleg még 1945-ből, a Haladó Ifjúság vezetőségéből ismert, töprengő, elgondolkozó arccal hallgatta. T.I. a legkisebb jelét sem tudta felfedezni annak, hogy mit forgat a fejében.

Végül nagyon udvarias, nyugodt hangon csak annyit mondott, szükség lenne arra, hogy T.I. mindezt írásban is megfogalmazza. Amint elkészült, zárt borítékban hagyja a titkár-nőnél.

Az elkövetkező napok folyamán jórészt a váratlan fordulat töltötte ki a gondolatait. Volt is ideje arra, hogy töp-

rengjen, rágódjon fölötte, a vizsgáló bizottság munkálatai már befejezésükhöz közeledtek.

Keserű, komor és lehangoló minden, ami a zajzoniak deportálásához kapcsolódik, bármilyen oldalról is közelíti meg.

A legsúlyosabbnak – be kell vallani – az tűnik, hogy az ő pályafutása „hivatásos forradalmár” minőségben minden bizonnyal véget ér. Évek szorgalmas, őszinte meggyőződésből végzett munkáját egyszerűen lesöpri az asztalról, értékelését a nagy ranglistán megsemmisíti ez a szerencsétlen esemény. Közgazdász diplomájával majd berázódik valahova az államapparátusba, üzembe, esetleg hazaköltözik Kolozsvárra...

Még csak szégyenkezni sem tud igazában azon, hogy a maga sorsának, pályafutásának kérdései szerepelnek elsősorban töprengései között.

Imitt-amott persze az is felbukkan gondolatai között, hogy a Zajzonban töltött hónapok leheletfinom, ezer színnel, hangulattal telítődött emlékeit most mintha iszap lepné el. Eddig a tiltott, nem emlegetendő dolgok sorában szerepeltek, mert rokonai közül néhány még ott élt. Ezentúl azért lesz mindez még súlyosabb, mert senki sem él már ott...

Az intézkedést, melynek rendelkezései szerint nagyanyját, Bucit és Pistát kínosan összeválogatott kis batyujuk kíséretében, zötyögő szekéren kiüldözik Zajzonból, szinte el sem ítéli. Nyilvánvaló, az „osztályellenség” felszámolásának egyik fejezete. Általános jogosultságát nem tudja, nem akarja vitatni. „Mikor vágják a fát, szöknek a forgácsok.” Kínos, szerencsétlen ügy, hogy ebbe a zajzoniak is belekerültek...

A fürdőhely néhány villája, melyek közül a növekvő pénztelenségben egyre többet eladtak, a Zajzon körüli erdők voltak még a birtokukban, a borvízforrások... Annus nagymama, plebejus, csángó lány származását meg nem hazudtolva, a falu asszonyainak kedvence volt, segítségért senki sem kopogtatott hiába a kapuján. A másik, Buci, az ő szerencsétlen testvérébátyja, a halkszavú, csendes, udvarias fiú, aki valószínűleg gyermekkori betegség vagy fején elszenvedett sérülés következtében csökkent szellemi képességű, ki egy csángó asztalosnál szakmát tanult...

Mint utóbb kiderült, Erzsébetvárosra telepítették ki őket. Egy szobába zsúfolódva, sötét nyomorban élték le az elkövetkező esztendőket, a félig vak öregasszony, a beteges, bármilyen hasznos tevékenységre képtelen fia és jámbor, szellemileg fogyatékos unokája.

Hogy milyen embertelen, lealázó viszonyok között telhetek ott napjaik, arról T.I. majd később szerez tudomást, mikor 1982-ben, anyja halála után Buci neki írt levelezőlap-

jait megkapta. Hárman abból a pénzből éltek, amit napszámosként egy híd építésénél Buci keresett. A mostoha körülmények között végzett kemény munkának következményeként súlyos cukorbetegséget kapott, ami később, az anyja által végzett gondos kezelés ellenére – halálát okozta...

Akkor, 1952 májusában T.I. még azt sem gondolta végig, ami a kényszermunkahelyre való költöztetésről intézkedő parancs ismeretében tüstént eszébe juthatott volna.

Nyolc évvel azelőtt, 1944 májusában az anyja testvéreit, nagynénjének két kis gyermekét tépték ki az otthonukból, majd gyilkolták meg a haláltáborokban. Most azokat deportálják, kik apai ágon rokonai, köztük testvérét is. Nem viszik épp haláltáborba őket, de legyilkolásukat kivéve elkövetik a legnagyobb kegyetlenséget, amit emberrel megtenni lehet, erőszakkal, kíméletlenül kirángatják őket az otthonukból, védtelenül odavetik őket a puszta, kegyetlen idegenségnek.

1952 májusában még felháborodottan, dühösen pattant volna fel, „szentségtörésnek” tartotta volna, ha valaki azt merte volna mondani neki, hogy a negyvennégyben deportáló nácik s a kényszerlakhelyre kitelepítő, 1952-ben uralmon levő hatalom között közös vonásokat lehet felfedezni...

Esztendőknél kell még eltelnie, tömeges kitelepítések, tömeggyilkosságok soráról kell tudomást szereznie, míg ilyen gondolatok megfogalmazódnak benne...

Egy év múlva Jenőnek, nagybátyjának írt levelében megemlíti, hogy Erzsébetvárosra szándékszik utazni, felkeresni ott nagyanyját és Bucit, valamiként segíteni akarja a szerencsétleneket.

Jenő nagyon gyorsan válaszolt. A nagy „reálpolitikus” kedves, fordulatos modorában a leghatározottabban óva intette, nehogy elkövesse a meggondolatlan tettet, hogy Erzsébetvárosra utazik. Annus nagymamáékon édeskeveset segíthet, saját helyzetét, politikai karrierjét viszont súlyosan veszélyeztetheti. A segítséget hagyja csak Kockára (T.I. és Buci édesanyjára), ő megteheti minden kockázat nélkül.

T.I. szándékai között nem is buzdított olyan erővel az elhatározás, hogy deportált rokonait felkeresi. Így nem esett különösebben nehezére, hogy Jenő intéseit elfogadja. Nem utazott Erzsébetvárosra.

Sok év után pedig, mikor sorra jelentek meg könyvei, „másodállásban” újra írni kezdett, *Három Demeter* című regényének második kötetében, 1978-ban, ha vázlatosan is, a kényszerlakhelyre telepítés, a cselekmény főszereplőjének önmagán sajnálkozó magatartása is szerepel. Szükségét érezte annak, hogy ezt valamiként „kiírja” magából.

1952. május 26-án összeült a központi bizottság plenárisa, a „jobboldali elhajlás” következményeinek felszámolása befejeződik. Luca Lászlót, Ana Paukert kizárták a központi bizottságból, Teohari Georgescut leváltották belügyminiszteri tisztségéből és titkári rangjáról. A pártközvélemény döbbenetveszi tudomásul a tényeket.

Néhány hét múlva T.I.-t és akivel a vizsgáló bizottságban együtt dolgozott, S.-t egy központi párthatározattal áthelyezik a Pénzügyminisztériumba.

T.I. számára életének új szakasza kezdődik.

VII

Mikor 1952. június elején T.I. S.-sel együtt új munkahelyén, új főnökénél, Dumitru Petrescu pénzügyminiszternél jelentkezett, még nem tudta, áthelyezése annak eredménye-e, hogy közeli rokonait kényszerlakhelyre telepítették. Megnyugtatóbb lett volna, ha kiderül, valóban annak az eredménye. Túl lett volna ezen a kellemetlen szakaszon, valamiként be rázódott volna az új körülmények közé.

De rövid idő alatt kiderült, kinevezése a Pénzügyminisztériumba távolról sem az iránta addig megnyilvánult bizalom megvonását jelenti. Épp ellenkezőleg.

Mások után, kiket alminiszterekként az Állami Bank vezetőségébe iktattak be a letartóztatottak helyére, ő S.-sel „második hullámban” a pártapparátusnak kisszámú olyan megbízható munkatársaként kerül oda, akinek gazdasági szakképesítése van, s így vezetőmunkára használható. A minisztérium kulcsfontosságú pontjaira kerültek, a vezérigazgatók helyére, kik vagy ki sem voltak nevezve, vagy szintén börtönben voltak a „jobboldali elhajlás” következményeként.

Kettőjük beosztásáról egyszerre dönt a miniszter.

T.I. egy fokkal nyugodtabb lett volna, ha S. helyére kerül. Őt a „Nemzetgazdaság finanszírozása” című vezérigazgatóság élére állítják. Hatalmas, létfontosságú funkciókat ellátó apparátus, de legalább nyilvánosan, mindenki színe előtt működhet.

A képződmény, melynek élére T.I. kerül, még csak néhány katonatisztből álló munkacsoport, kiépítésére most kerül rohamlépésben sor, elnevezése „Különleges Igazgatóság”.

S hogy mivel foglalkozik ez a „Különleges Igazgatóság”?

A Hadügyminisztérium, a védelmi költségek, a hadiipar pénzellátásával és ellenőrzésével, a Belügyminisztérium és a szekuritate pénzellátásával és pénzügyi ellenőrzésével, de ugyanakkor oda csoportosították mindazokat az állami vagy társadalmi szervezeteket, melyeknek tevékenységét „titkosnak” tekintették, a Külügyminisztériumot, a Román Vöröskeresztet (mert hát katonai feladatai vannak) – na és persze a párt központi bizottságának kapcsolatait az állami pénzügyekkel és költségvetéssel...

A megszervezendő új vezérigazgatóság vezetőjeként T.I. persze vele személyesen tartja a kapcsolatot – jelentette ki a miniszter. A minisztérium vezetőségéből senki másnak nincs joga érintkezésbe kerülni a „Különleges Igazgatóság” munkájával.

T.I. tudomásul vette a döntést. Úgy vélte, nem is tehet mást.

Ez nyilván származása, rokonai miatt történt így. Új feladatköre nagyobb, közvetlenebb bizalmat feltételez, mint akár egy előléptetés a központi bizottság apparátusában.

De a kínzó bizonytalanság nem ért ezzel véget.

Tudta, hogy a legféléttetbben őrzött államtitok ismeretét feltételező beosztásokba sem alminisztereket, sem vezérigazgatókat nem lehet kinevezni a Belügyminisztérium, a szekuritate írásos hozzájárulása, véleményezése nélkül.

Minisztere, Dumitru Petrescu a pártban, az államgépezetben viselt magas rangjánál fogva ezt a szabályt kezdetben figyelmen kívül hagyhatta, nem sejtve, hogy a központi bizottság apparátusából hozzá áthelyezett „alapemberek” bármelyikének megbízhatósága kérdésessé tehető. De a szabályt nem hághatta át, a véleményezést kérnie kell.

S valóban, kérte is. Egy véletlen folytán T.I. tudta is, mikor. Kínos hetek teltek el, T.I.-nek semmi kétsége nem volt aziránt, hogy az adott helyzetben a „belügy” illetékeseinek vizsgálata elutasító eredménnyel végződik.

Aztán arról is tudomást szerzett, mikor szinte egy hónap múltán a véleményezés megérkezett. Tartalma szinte hihetetlennek tűnt. Minden megjegyzés, korlátozás vagy fenntartás nélkül alkalmasnak nyilvánították arra, hogy „... államtitkokat ismerjen és kezeljen”.

A miniszter szokásos stílusában tollával ráírta a belügy hivatalos okmányára: „Tudomásul vettem”. Dátum...

T.I. mai napig sem tudja, mindez akkor miként volt lehetséges. Véletlen műve volt? Azt feltételezni, hogy a véleményezők egyszerűen tévedtek, bármit is figyelmen kívül hagytak, nehéz, különösen, hogy szinte egy hónapig vizsgálgatták,

még apósának kis irisztelepi házát is alaposan körülszimatolták...

A körülményeknek, melyek között a „Különleges Igazgatóság” élére került, T.I. most utólag csak annyiban tulajdonít valamelyes fontosságot, amennyiben saját magatartásának rugóit, motivációit nyomozza. Ha valaki tudatosan olyan forgatókönyvet igyekezett volna megkomponálni, olyan eseménysorozatot kitalálni, melynek nyomán T.I. erősebben, végletesebben érezhette magát elkötelezettnek a hatalom iránt a vele szemben megnyilvánuló, minden szabályon túllépő, szinte vak bizalom láttán, attól az eltökéltségtől indítatva, hogy ezt a bizalmat továbbra is kiérdemelje – annál hatósabbat, célravezetőbbet, mint ahogy az a valóságban történt, alig agyalhatott volna ki.

Hogyan támadhatna rés, eltávolodás, gyanú, különvélemény benne a hatalommal szemben ilyen körülmények között? A gondolatok, melyek csíráit képezhetnék a párt politikai tetteivel, lépéseivel szemben támadó kételyeknek, bírálatoknak, szinte el sem jutnak a kibontakozáshoz abban a sajátos hőmérsékletű, feszült, szokatlan közegben, mely a minisztériumban uralkodott.

A minisztérium csatatérnek tűnt. A Luca idején működő vezető tisztviselőket már kisperték, de az igazgatóságok megmaradt szakembereiben sem lehet maradéktalanul megbízni. Még mindig elinduló új inflációs jelenségek, gazdasági összeomlás veszélye fenyeget. Ezt kötelesek ők, az új vezetőség, az ide helyezett új emberek megakadályozni, mindenáron. Országos jelentőségű, nyomasztó súlyú nagy dolgok egy részével, íme, személy szerint őt bízták meg. A mindennapos veszéllyel szembeni nekifeszülés teszi komorrá a minisztériumban töltött napokat. Ezt még csak súlyosbítja, hogy maga a „közeg”, amivel és ahol dolgoznak, fenyegető és kockázatokkal teljes.

Mintha nitroglicerint vagy más, rázkódásra érzékeny robbanóanyagot tenne-venne szüntelenül munka közben, mely a legkisebb ügyetlen vagy téves mozdulatra levegőbe repülve szétszaggathatná.

Az iratok, melyek kezébe kerülnek, a számok, melyeket összead, oszt vagy szoroz, a hadseregre, a belügyi alakulatokra vonatkozó, féltve őrzött államtitkokról tartalmaznak vagy tartalmazhatnak információkat. Az utasítások szerint, ha egy ilyen papírlap – akár csak saját kéziratfüzetének egy lapja is – valamilyen okból kifolyólag elsodródik és három óra alatt nem kerül elő, egyenesen a Belügyminisztériumot, az illetékes államvédelmi ügyosztályt kell értesíteni...

Azokban az években éri el a kommunista titkolózás, kémektől való riadozás a csúcspontot, ölt paranoiás méreteket. A titkosnak nyilvánított iratok őrzésére, kezelésére vonatkozó szabályok valóságos kötetet tennének ki. Szigorú betartásuk igénybe venné a munkanap egy jó részét.

T.I. gyorsan megszervezi az Igazgatóságot. Helyette, az egyik aligazgató, a hadsereg ezredese, magas rangú katonatisztek képezik a személyi állomány jó részét, de az illetők nem a hadügy, hanem a pénzügy kötelékébe tartoznak. Annak a tisztnek áthelyezését kérheti a Különleges Igazgatósághoz, kit jónak lát, a minisztertől erre szabad kezet kap – csak feleljen meg az illető a hosszan tartó és nagyon igényes „káderezésnek”, nyerve el a már említett belügyminiszteri hozzájárulást.

Nyár végére a szükséges létszámmal együtt van a csapat, beleértve a katonai egységek és hadiipari vállalatok helyszíni ellenőrzésére is feljogosított csoportot. Fele magas rangú katonatiszt, fele civil pénzügyi szakértő. A Különleges Igazgatóság élén pedig, íme, egy Erdélyből felhozott magyar, ki egyébként egyetlen napig sem volt katona, rangja „kiképzetlen közlegény”.

A félemeleten, ahol az Igazgatóság irodái foglalnak helyet, falat húztak, ami elválasztja őket a minisztérium többi részétől, külön őr strázsálja a folyosóra vezető bejáratot.

T.I.-nek bele kell szoknia abba, hogy minden titkos. Nemcsak okmányait őrzi külön, az Igazgatóság területén fekvő, különleges módszerekkel biztosított irodában, de még az is államtitok, hogy egyáltalán ki dolgozik a Különleges Igazgatóság állományában és hogy mekkora fizetést kap. A bérfizetés napján semmilyen részletet nem tartalmazó iraton T.I. közli a minisztérium adminisztratív igazgatóságával, mekkora összegre van szüksége. A bérlistákat az ő emberei állítják ki, a bizalmas miniszterelnökségi határozat alapján az Igazgatóság állományába tartozó embereknek járó pótlékkal együtt, ezekben az ügyviteli kérdésekben – mert hát titkosak – senki sem ellenőrzi őket...

Ha most azt kutatja, a pénzügyben töltött évek miként járultak hozzá a válaszhoz, amit a „miként történhetett?” kérdésre adnia kell, a hatalom által gyakorolt vonzás és taszítás erővonalainak vizsgálatát talán azzal kell kezdenie, ki ebből a szempontból a legnagyobb szerepet játszotta: a miniszterrel, Dumitru Petrescuval.

Még abból az időből ismerte, mikor a központi bizottság szervezeti osztályának főnöke volt. Felületes, minden konkrét tartalmat nélkülöző ismeretség volt, rangban túl nagy volt

közöttük a távolság, nem volt vele közvetlen kapcsolatban, talán egyetlen mondatot sem váltottak azok alatt az évek alatt.

Annyit már tudott róla T.I., hogy kemény, kíméletlen ember, igényes, cseppet sem kellemes főnök. De szinte áhítatos tisztelettel tekintett reá – elsősorban múltja miatt.

Furcsa módon, azokban az években még a mozgalom berkeiben sem sűrűn beszéltek erről, pedig tudomása szerint Petrescu múltja kalandregényeket is megszégyenítő fordulatokban bővelkedik. Fiatal kommunista vasutasként részt vett a grivicai sztrájkban. Később, a per folyamán, miközben a börtönből a törvényszékre vitték kihallgatásra, Donceával együtt szinte hihetetlen szökést hajtottak végre. Átszöktek az egész országon, átjutottak a határon a Szovjetunióba. 1944. augusztus 23-a után a kommunisták szervezte „Tudor Vladimirescu” nevű, román önkéntesekből alakított hadosztály politikai biztosaként jött vissza az országba, tábornoki rangban szerelt le, majd a központi bizottsághoz, vezető beosztásba helyezték.

Most már nem távoli, áttételes benyomásokat szerzett Petrescuról, nap nap után érintkezett vele, akarva-akaratlanul gyűjtötte vele kapcsolatban a sokszor ellentmondó tapasztalatokat.

Alapvetően olyannak bizonyult, amilyennek eddigi viharos életútja ismeretében várni lehetett. Elszántnak és bátornak, ki hatalmi tekintélyek előtt nem hajlandó meghajolni, s a felvállalt küldetés nehézségei, veszélyei előtt nem hátrál meg.

A pártvezetés azzal bízta meg, hárítsa el egy újabb infláció veszélyét, biztosítsa az ország pénzügyi egyensúlyát, a lej vásárlóerejét megőrző, szoros határok között tartott készpénzforgalmat. Gazdasági, pénzügyi ismeretei ehhez nem voltak, honnan is lehettek volna a vasúti munkásnak a pártmunkában, hadseregben eltöltött évek után. De két alminiszter kivételével, közvetlen munkatársainak szintén nincsenek, T.I.-t is beleértve, mert pénzügy vagy hitel területén nem dolgoztak eddig.

Petrescu hozzáfogott a vállalt feladat teljesítéséhez, vasmarokkal, szenvedélyes, senkit és semmit nem kímélő akarrattal. Saját magával együtt környezetét, beosztottjait arra kényszerítette, hogy kétszer vagy háromszor annyit dolgozzanak, mint amennyi szokványos lenne. Menet közben tanulják meg, mit miként kell csinálni. Izzadják ki a megfelelő megoldásokat.

Igen, megfelelő tapasztalat hiányában minden döntés kétszer-háromszor annyi időbe kerül, mint amennyi idő alatt tapasztalt szakemberek dolgoznák ki. A költségvetés-tervezet kimunkálása kínos, hosszan tartó műveletnek bizonyult. Nemcsak a minisztérium vezetősége dolgozott nap nap után késő éjszakáig – éjjel egy órakor még értekezleteket hívtak össze –, hanem a tisztviselőknek fekvőhelyeket állítottak be, hogy éjszaka néhány órát pihenhessenek anélkül, hogy hazamennének.

És Petrescu kikényszeríti, hogy rengeteg bizonytalankodás, egyes fejezetek többszöri újraszabása ellenére, a munka a kitűzött időre elkészüljön.

Modora zsarnoki munkamódszereiből fakadt. Ha dühbe gurult, kiabált és káromkodott, mint egy bérkocsis. Tulajdonképpen lebilincselő természetességgel. Nem akart jómodorúnak és tapintatosnak mutatkozni. Mert nem is volt az. Nem öncélú a kiabálása, nem azért szitkozódott, mert különösen kedvelte a durva kifejezéseket. De mintha a vasúti műhelyben a bajokkal, nehézségekkel küzdő mester káromolná gátlástalanul a tornyosuló akadályokat, vagy azokat, akik létrehozzák.

Egészeiben véve egyáltalán nem volt könnyű és kényelmes főnök és munkapartner. Hajszolta saját magát, és hajszolt mindenkit maga körül. A minisztérium alkalmazottai rettegtek tőle, félelmetes híre volt a minisztériumon kívül is. Bár a pénzügy az egyik kulcshelyzetet elfoglaló nagyhatalom volt a gazdaságban és államapparátusban, aki csak tehetett – minisztereket is beleértve –, elkerülte, hogy Petrescuval kelljen tárgyalnia. Az esély minimálisnak tűnt, hogy akaratukat, szempontjaikat vele szemben érvényesítsék.

Gyanakvó volt és bizalmatlan. És sajátos módon nem rejtette véka alá, hogy legközelebbi munkatársaitól kezdve mindenkit szemmel igyekszik tartani. Úgy lehetne fogalmazni, hogy nyíltan, alapmagatartásként meghirdette a bizalmatlanságot.

Így volt ez Petrescuval: kisszerúségek vegyültek viselkedésében sajátos módon a nagyvonalúsággal! Született intelligencia, mely nehéz, bonyolult kérdések és helyzetek közepette sokszor lehetővé tette számára a gyors, helyes tájékozódást, hogy felismerje a lehetséges megoldást. Mindez szertelenséggel vagy primitív dühkitörésekkel keveredett.

Például saját idejét képtelennek bizonyult ésszerűen megszervezni. Minisztériumi munkatársai – köztük T.I. is – néha napokon keresztül nem tudtak bejutni hozzá. A hatalmas titkársági irodában két cerberus őrizte a dolgozószobájába való bejáratot, a kényelmes fotelekben rengeteg várakozó, legtöbben

más minisztériumok, állami, társadalmi egységek vezető rangéi képviselői, kik mind órák óta lesték, hogy Petrescu végre fogadja őket. A feliratkozottak névsora egyre duzzadt Drăguşin, a személyi titkár előtt fekvő jegyzetömbben, a várakozók sokszor dolgukvégezetlenül távoztak, mert közben Petrescu szélvészszerűen átviharzott a titkársági szobán irattáskájával a hóna alatt (sohasem „slisszolt” ki valamelyik rendelkezésre álló hátsóján). A miniszterelnökségre, a központi bizottsághoz vagy ismeretlen helyre sietett el, soha senki által sem ismert ideig... Még elnézést sem kért a hoppon maradt várakozóktól. Majd próbálkozzanak máskor.

T.I. is hosszú órákat töltött Drăguşinnal, a számára már bizalmas beszélgetőpartnernek számító főcserberussal folytatott kényszerű diskurzus közepette, az „elvtárshoz” való bebocsátásra várva. De más választása akkor nem volt. Az általa szerkesztett munkákat, a hadügy és a belügy vezetőségéhez intézett okmányokat csak Petrescu írhatta alá. S míg a szükséges aláírásokat nem szerezte meg, sok esetben nem léphetett, nem dolgozhatott tovább.

Főnökének képtelen, csapnivaló munkastílusát, ami kezdetben szinte elviselhetetlennek tűnt, rövidesen már nem káromolta olyan szenvedélyesen. Mert megtalálta a módot arra, miként küzdje le ezt az akadályt. Egyrészt rájött, miként lesse ki a perceket, mikor mindent, ami szükséges, aláírathat, jóváhagyhat Petrescuval, másrészt, ha ez különböző okokból optimális idő alatt nem sikerült, már tudta, mit kell tennie, hogy a késedelemből kár ne származzon, mi az, amit saját felelősségére tovább csinálhat, mintha a miniszter már jóváhagyta volna. Mert jóvá fogja hagyni...

Ez elvezet a Petrescu és T.I. személyes viszonyának alakulásához.

A káromkodó, durva, szertelen és kíméletlen főnökkel együttműködni, normálisnak nevezhető emberközi kapcsolatokat kiépíteni kezdetben teljességgel lehetetlennek, kilátástalannak tűnt.

Nem túlságosan hosszú idő után ez mégis megvalósult. A gyanakvó, bizalmatlan ember néhány hónap alatt bizalmába fogadta. Ez miként történhetett?

Kezdetben sértettségében, felháborodásában főnöke magatartása és munkastílusa miatt, T.I. komor, mindenre elszánt magatartást vett fel. Nyílt szemrehányásokat nem tehetett neki, „bírálatot gyakorolni” felette lehetetlennek, egyenesen öngyilkosságnak tűnt. Saját méltóságának védelmében T.I. azt az egyetlen elképzelhető utat választotta, hogy nagyon röviden számoljon be minden ügyről, a dolgok való állapotáról egy

jottányit se fessen derűsebb, kedvezőbb képet a valóságosnál. Akkor sem, ha az Igazgatóság vagy saját munkájának eredményeiről volt szó. Nem magyarázkodott, nem mentegetőzött, inkább tűrte komoran, néma visszautasítással a szidást és káromkodást. Utólag mindig az derült ki, hogy a dolgok állapota legfeljebb valamivel jobb, mint amilyennek T.I. mondta őket, semmi esetre sem rosszabb.

Ez a magatartás nyilvánvalóan meglepőnek, mások viselkedésétől eltérőnek tűnt Petrescu számára. Jelezte, hogy T.I. sértve érzi magát a kiabálásokért, szitkozódásokért s amiatt, hogy sürgős ügyekkel napokig várakoznia kell, de azt is, hogy a szelídebb bánásmód érdekében nem hajlandó „megédesíteni” a valóság tényeit, nem azt mondja, amit feltételezhetően a miniszter hallani szeretne tőle...

Úgy látszik, ezzel az elkeseredésből, megbántottságból fakadó magatartással véletlenszerűen – semmi esetre sem tudatosan – rábukkant az egyetlen útra, ami Petrescu teljes és maradéktalan bizalmához vezetett.

Egy idő múltán, ha kettesben voltak, Petrescu már nem kiabált. Mintha az azelőtti háborgások fáradalmait pihente volna ki, amíg magukban maradtak a tágas miniszteri irodában. Írta alá egymás után a T.I. által előterjesztett iratokat, hagyta jóvá a javaslatokat tartalmazó okmányokat, mielőtt még indokolásukat teljes egészében elmondhatta volna.

Közben nyugodt hangon mondta Petrescu, hogy mit kell tenni a továbbiakban, vagy mi az, amit nem jó tenni. A néha közbeiktatott kacskaringós káromkodásoknak inkább olyan bizalmas, hangosan morfondírozó jellege volt, amivel valamelyik miniszter nagyvonalúan költekező hajlamairól mondott véleményyt.

Egyre több kérdésről jelentette ki, hogy ahhoz hasonlót ne hozzon a továbbiakban hozzá jóváhagyás végett. Írja alá T.I. az illető aktákat.

Ha pedig sok és fontos megbeszélnivaló gyűlt fel, mert napokon keresztül nem tudott átvergődni a kabinet előszobájában várakozók ármádiáján, egyre sűrűbben történt meg, hogy kedvetlenül, homlokát ráncolva mondta, a hozzá belépő T.I. vastag iratcsomójára pillantva:

– Látod, hogy itt nem lehet lélegzeni sem ezektől... Vasárnap kijössz hozzám Snagovra!

Ez azt jelentette, hogy a vasárnap is munkaprogrammal telítődött.

Nem túl korán, hogy reggeli pihenésében ne zavarja Petrescut, beült a lakása előtt várakozó hivatalos kocsiba, kiment a miniszter rendelkezésére álló villába, a snagovi tó partjára.

A főnök ilyenkor pizsamájára húzott háziköpenyben került elő, kiültek a stégen álló asztalhoz, s T.I. egyenként szedegette elő vaskos irattartójából a tanulmányozandó, aláírandó aktákat. Közben Petrescu felesége is megjelent, szép arcú, gömbölyded asszony, feketekávét, süteményeket hozott nekik. T.I. igyekezett, hogy semmit el ne felejtсен a kényesebb, előreláthatólag részletesebb megvitatást igénylő kérdések közül, s ott Snagovon, telefonoktól és türelmetlen várakozók nyomásától távol minden simán és meglepően rövid idő alatt elintézhetőnek bizonyult. Az irattartóból kifogytak a megoldandó okmányok.

Szigorúan igyekezett ahhoz tartani magát, hogy ezeket az intim családi környezetben zajló snagovi fogadásokat kizárólag a minisztériumi hivatalos tevékenység folytatásának tekinti. Amint az utolsó okmányt is aláírta, jóváhagyta a miniszter, ő tüstént megkérdezte:

– Megengedi, hogy visszavonuljak?

Semmilyen szünetet, hézagot nem hagyott a hivatalos ügyek tárgyalása közben arra, hogy amennyiben óhajtja a miniszter, személyesebb vagy bizalmasabb kérdésekre fordíthassa a szót, s az ő otléte, megjelenése akár árnyalatnyit is magánjellegűvé váljon. A reflexszerű viselkedésmódot okozta ezt a merev tartást, amivel még a látszatát is kerülte annak, hogy a főnökkel személyes viszonyt akar kiépíteni, bizalmába akar férkőzni – másrészt valóban igyekezett, hogy minél hamarabb hazajusson, s legalább a vasárnap egy részét Zillával tölthesse.

A miniszter szemmel láthatóan elfogadta T.I.-nek ezt a magatartását. A maga mindenféle udvariasságot nélkülöző modorától csak annyira tért el, hogy távozáskor kikísérte őt a villa kapujáig.

Petrescu fogalmazásában miben álltak pontosabban T.I. feladatai a Különleges Igazgatóság élén?

Neki kellett összeállítani az országos költségvetés „kiadások” oldalának egyik fontos fejezetét, ami a hadikiadásokat tartalmazta. Úgyesen meg kellett találnia azokat a költségvetési fejezeteket is, ahova a hadfelszerelésre, erődítések építésére, hadiipar fejlesztésére szolgáló hatalmas kiadások egy részét el lehetett dugni a közvélemény szeme elől azzal a szándékkal, hogy a „védelmi költségek” fejezete megmaradjon az előre meghatározott arányok között, bizonyítva ország-világ előtt a „szocialista Románia” szilárd béketörekvéseit. A Belügy-minisztérium, más okokból titkosnak tekintett tevékenységet folytató állami és társadalmi intézmények (például a Külügy-minisztérium) költségkereteit -- nyilván az érdekeltekkel folytatott végtelen tárgyalások és viták eredményeként – meghatározni, „kordában tartani”, költségvetésbe iktatni. Aztán a

Pénzügyminisztérium részéről fokozatosan, meghatározott ütemben rendelkezésre bocsátani a jóváhagyott költségkeretet, kellő ellenőrzés mellett, havonta aláírni a milliós és milliárdos tételeket. A végrehajtás folyamán elbírálni bármilyen módosításra vonatkozó kérést vagy indítványt...

A tömören fogalmazott eligazítás Petrescu miniszter részéről a könnyűnek igazán nem mondható feladat teljesítésére, körülbelül így hangzott:

„Ne hagyd őket, ezek (a hadügy, a belügy, a külügy stb. élén álló miniszterek és munkatársaik értendők e nem túl sok tiszteletet kifejező mutató névmás alatt) – ezek képesek felzabálni az ország minden pénzét, fegyverekre költeni, az ország minden cementjét föld alatti erődítményekbe önteni. Nem adunk annyi pénzt nekik! Vigyázz, hogy mit csinálsz, tartsd keményen a gyeplőt!”

Az eligazítás tartalma világos: Petrescu nem hagyja magát a „honvédelem elsőbbségéről”, „a nemzetközi és belső ellenséggel szembeni osztályharc élesedéséről” szóló nagyon divatos jelszavaktól és érvektől vezetetni. Megítélése szerint ezeknél van egy sokkal fontosabb és sokkal egyszerűbben kifejezhető államérdek: a nemzetgazdaságot nem szabad több improduktív költséggel terhelni, mint amennyit megbír, nem szabad többet elvonni a gazdasági beruházásokból, mint amennyi elkerülhetetlen.

De hol a határ, amíg vissza lehet fogni a hadügyre, „belső biztonságra” fordítandó kiadásokat anélkül, hogy ezt a védelem gyengítésének, esetleg akár szándékos szabotázsnek lehessen nyilvánítani?! Hiszen a hazaárulás, a hűtlenség, az ellenség közvetett vagy közvetlen támogatása vádjával egyre többek után csapódik be a börtöncella ajtaja.

Azokban a hónapokban T.I. nem is gondolta végig, milyen veszélyes, nyaktörő helyre sodorta a sorsa. Akkor nemcsak a nehéz munkával való birkózás láza, hanem a félelem és szorongás hideg szorítása is riasztotta volna az álmait.

S talán azért nem gondolta végig minden lehetséges következményét annak, amit tesz, mert rövid idő alatt megbizonyosodott felőle, Petrescut, a főnökét minden kényes kérdésben maga mögött tudhatja. Nemcsak akkor állt az ő pártjára, ha a vitatott kérdéseket a miniszterek szintjén, a jelenlétében tárgyalták. De olyankor is, mikor neheztelő vagy dühös tárgyalópartnerei, egyenruhát vagy civil öltönyt viselő tábornokok és ezredesek T.I. tudta nélkül beárulták, panaszt tettek ellene, merevséggel vagy értetlenséggel vádolták. Petrescu kereken visszautasította a feljelentőket, s az első adandó alkalommal néhány kacskaringós káromkodás kíséretében el is mondta T.I.-

nek a történeteket: „Să vezi, cu cine ai de-a face!” („Hogy lásd, kikkel van dolgod!”)

Bizonyos idő múltán tehát egymás közötti viszonyukat alapvetően a következő helyzet szabta meg:

Petrescu megbizonyosodott afelől, ez az Erdélyből idehozott, gyűléseken keveset és kevésszer beszélő fiatalember (28–29 éves akkoron) a bukaresti általános „úzustól” eltérően pontosan úgy tájékoztatja őt a dolgok állásáról, ahogy a valóságban vannak; ha az utasítás átvételekor semmi ellenvetést nem tesz, pontosan azt cselekszi, ami az utasítások szelleméből következik. T.I. pedig tudomásul vette, minisztere viselkedésének, magas párttiszsége ellenére, sok kevéssé rokonszenves, a vezető „hivatásos forradalmár” alakjáról vallott eszményeivel össze nem egyeztethető vonása van. De visszaretenthetetlenül bátor, meg nem hátrál senki előtt, és akkor is szemrebbenés nélkül állja a szavát, ha valamelyik beosztottja, jelen esetben T.I. előtt, négy szemközt, tanú nélkül mondott valamit.

Következtek sorra a bizalom többi jelei. Könnyebbséget T.I.-nek egyik sem jelentett, csak további feladatokat, terheket.

Egyik délelőtt, amint néhány okmányt íratott alá Petrescuval, a miniszteri dolgozószobában főnöke minden bevezetés és külön hangsúly nélkül közölte vele:

– Szóltam neked a központi bizottságnál, mondjanak le rólad a pártegyetemen, az oktatásügyi miniszterrel pedig megbeszéltem, nevezzen ki előadótanárnak a Gazdaságtudományi Főiskola pénzügytani karára...

Másodállásban a Művészeti Főiskola után néhány esztendeig T.I. a vasúti mérnököket képző főiskolán tanított előadótanárként politikai gazdaságtant (nagyon kellemes munka volt, első osztályú vasúti szabadjegy járt vele maga és Zilla számára), néhány hónapja pedig külön kegy jeleként a „Ștefan Gheorghiu” pártfőiskolára nevezték ki ugyanolyan minőségben, a politikai gazdaságtani tanszékre.

A meglepetésből felocsúdva még megkísérelt egy halványellenkezést.

– De kérném szépen! Én ott politikai gazdaságtant adtam elő. Ez még megfelelt egyetemi végzettségemnek. De a pénzügytan szaktudomány, most aztán igazán érzem, hogy ez így van! Az nagyon hasznos lenne számomra, ha hallgatóként beiratkozhatnék. De hogy én tanítsak másokat...?!

Petrescu fel sem tekintett az aláírandó okmányokból.

– Hagyjuk ezeket a finomkodásokat. Azt tudod, a tanárok, előadótanárok jórészt a Pénzügyminisztérium vezetőségéből kerültek ki. Most mind börtönben ülnek. Fiatál tanár-

segédek vizsgáztatnak a főiskolán. Mit akarsz, kit nevezzenek ki? Nyüzsögnek a jelöltek, kik szóba jöhetnek? Arról a karról kerülnek ki a fiatal szakemberek a mi egységeink számára. Nem lehet közömbös nekünk, hogy ott mi történik!

Ezzel a maga részéről lezártnak tekintette Petrescu a kérdést. Vette az aktatáskáját, ment a minisztertanácshoz.

Rövid idő alatt megérkezett a kinevezését tartalmazó okirat. A dékánal folytatott tanácskozás folyamán a „pénzügytan” néven szereplő tantárgy előadását vállalta, ami általánosabb jellegénél fogva könnyebben megközelíthetőnek tűnt a számára. Néhány heti előkészület után megkezdte az előadásokat.

A minisztériumban végzett munkája szinte lélegzétvételyi szabadidőt sem hagyott T.I. számára. Értekezletek, megbeszélések, napra, órára elkészítendő fontos munkálatok. Valóságos bűvészmutatványnak tűnt egyetemi előadótanári kötelezettségeit óra szerint beépíteni a minisztériumi munkanap szövetébe. Állandóan attól kellett rettegnie, hogy elkésik az előadásáról, vagy pedig megfelelnek valamelyik fontos főiskolai tennivalójáról. Az előadásokra való felkészüléshez szükséges órákról nem is beszélve...

Itt mutatkozott meg világosan, durva közvetlenséggel a tény, hogy olyasmire kezd újra hozzá, amihez nem ért. A Gazdaságtudományi Főiskola katedrájáról tanítani kezdi a pénzügytant, amit ő maga sohasem tanult. Azzal állították őt oda, azzal a motivációval engedelmeskedett a megbízásnak, hogy nincs más alkalmasabb, aki ezt végezze. Nincs alkalmasabb pénzügyminiszter – tehetné ehhez mindjárt hozzá –, mint a hajdani vasúti munkás, katonaszervező pártmunkás és így tovább, és így tovább... Ennek az elmélete is megfogalmazódott a „tudományos szocializmus” tételei között, miszerint a hatalmat „forradalom útján” megragadó munkásosztálynak nincsen a vezetéshez szükséges, előzetesen kiképzett szakembergárdája, menet közben kell megtanulnia a vezetés mesterségét. Függetlenül attól, milyen súlyos árat fizet az egész társadalom azért, hogy akik a hatalomra rátették a kezüket, most tanulgatják a „szakmát”...

S a gondolatmenet vonala meghosszabbítható, a dilettantizmus, az önkényes kinevezések és tettek igazolására bármikor és bármeddig használható ez a „forradalmi” elmélet.

Ő maga nem éppen vasmunkásként, hanem közgazdasági diplomával a zsebében értelmiségiként, de ugyanannak a „jogosítványnak” nevében lett egy csapásra pénzügyminisztériumi vezető ember, tanítja egyetemi katedráról azt, amiről

néhány hónapja még sejtelve sem volt... A későbbiekre tekintettel a felsorolást még folytathatná.

S a nyilvánvalóan torz, természetellenes helyzeteket még valami romantikus dicsfényvel, a lehetetlen lebírásának büszkeségével hőstette avatja a megtévesztő forradalmi demagógia.

A bizalom előlegezett jeleként T.I. már kezdettől tagja lett a minisztérium „kollégiumának”, a 15–20 tagból álló vezető testületének. A „szocialista Románia” államgépezetében a „kollégiumok”, vezető testületek szerepe jórészt külsőségekben merült ki, nem az ott hozott határozatok döntötték el, hogy ebben vagy amabban a fontos kérdésben a minisztérium milyen álláspontra helyezkedik. Döntött abban jó előre a miniszter, esetleg közvetlen munkatársait is meghallgatva. Látzatdemokratikus dísz volt ez, az ilyen testületek száma a későbbiekben majd betegesen megszaporodik.

A Pénzügyminisztériumban azonban Petrescu különleges gondot fordított a működésére. Saját véleményének kialakítása céljából igényelte, hogy minden lényegesebb kérdést a kollégium megvitasson. Épp mert sok esetben nem tudta, mi lenne a helyesebb megoldás.

Így aztán amolyan vitaklub szerepét töltötte be ez a testület, melynek üléseiről a tagoknak hiányozni, komoly, előre bejelentett esetek kivételével, nem lehetett. Késő éjszakába nyúló vitákon, töméntelen feketekává elfogyasztása mellett meghányták-vetették az ország pénzügyeinek, a minisztérium működésének megszámlálhatatlan kérdését. Szabályos időközökben – hetente, néha még ennél is sűrűbben – ült össze a kollégium.

T.I. számára nemcsak a részvétel fáradtságos órái jelentettek komoly igénybevételt – az ő Igazgatóságának titkos ügyei természetesen sohasem kerültek megvitatásra a kollégium ülésein –, hanem a napirendre tűzött kérdések mindenikéhez sokszorosított, a tagoknak gondosan, időben kiosztott terjedelmes jelentés és dokumentáció tanulmányozása is. E nélkül nem volt illendő – de tanácsos sem – az ülésre bemenni.

S hogy mennyire a vitaklub szerepét játszotta a kollégium, legjobban az bizonyítja, hogy sok esetben hajnalig tartó vita után kialakított vélemény és határozat nélkül zárult a tanácskozás. Mert Petrescu még nem jutott szilárd elhatározásra a napirenden szereplő kérdésben, túlságosan kifáradt, vagy még egyet aludni akart a döntés előtt...

Mint arról már történt említés, T.I. hétköznapijainak legnehezebb, szinte állandó tennivalója a szüntelen, sok alakban

megismétlődő birkózás a minél többet elkölteni, felemészteni akaró hadüggyel, belüggyel, a kisebbeket nem is említve.

Az alapvető felállítás szerint ebben a küzdelmes szembenállásban természetes szövetségese lenne az Állami Tervbizottságnak az övéhez hasonló szerepkört ellátó Különleges Igazgatósága. Annál is inkább, mert annak igazgatójával, G.-vel rövidesen szinte baráti viszonyba kerül. Nála idősebb, Bârlad környékéről származó, az illegális munkásmozgalomban részt vett, jól képzett, értelmes közgazdász.

A hatalom akkori erőviszonyai szerint egyébként a pénzügy és az Állami Tervbizottság volt az ország gazdaságának fontos ügyeit eldöntő két „nagyhatalom”. Gheorghiu-Dej pártfőtitkár-miniszterelnök vezetésével Petrescu és Miron Constantinescu, az Állami Tervbizottság akkori elnöke képezte a kormány kebelében működő, szűkkörű elnökséget, mely alapvető gazdaságpolitikai kérdésekben a döntéseket hozta.

Ők együtt szabhattak csak határt, állhattak csak ellen a „védelem” szükségleteit lobogtató katonák és belügyesek étvágyának.

A munkálatokat, véleményezéseket kidolgozó vezető szakemberek szintjén pedig T.I. és G.

Ők ketten jól együtt is működtek, a legtöbb esetben sikerült közös álláspontot kialakítaniuk. De volt, amikor G. főnöke, a megcáfolhatatlan gazdasági tekintélynek tartott Miron Constantinescu más véleményen volt, s ilyenkor T.I. szinte egyedül találta magát.

Ismét a katonai beruházások jövő évi tervéről volt szó. Az igényelt munkálatok, vásárlások hozzávetőleges listája alapján T.I. a maga embereivel kiszámította ezek hozzávetőleges összértékét. Következtetésük: ez az összeg túl nagy, a jövő év nemzetgazdasági mérlege nem bír el akkora megterhelést. Le kell faragni belőle!

Miron Constantinescu, az Állami Tervbizottság elnöke kijelentette: a pénzügy a felsorolt beruházások össz volumenét túlértékeli, valószínűleg téves árakkal számol. A valóságban az összeg lényegesen kisebb. Épp belefér a nemzetgazdaság jövő évi mérlegébe...

T.I. tisztában van vele, hogy ez nem igaz! Az ők számításai közelebb vannak a valósághoz. De szinte megbénítják Miron Constantinescu nagy fölénnyel, ellentmondást nem tűrő határozottsággal tett kijelentései. Az már tovább is szándékozott lépni, fel sem tételezve, hogy valaki még ellentmondani merészel. Vagy nincs tisztában a való helyzettel, vagy tudatosan hazudik, arra számítva, ha egyszer a beruházások listáját egészében tervbe iktatják, a pénzügy majd a pénzt is

kényszerül megadni hozzá, még ha túl is lépi a költségvetésben előirányzott keretet.

De a lista csak hozzávetőleges, T.I. a maga igazát pontosan, részletszámításokkal nem tudja igazolni. Véleményét nem vonja vissza, de újat sem mond. Petrescu sejti, hogy neki van igaza, de számszerű érvek hiányában ő is hallgat. Végül is nincs módjuk megakadályozni, hogy a tervbe az egész lista bekerüljön.

Sejtik, hogy ennek a vitának lesz még folytatása. De kinek ad majd igazat ez a folytatás, és milyenek lesznek a következmények?

Egy alkalommal tudatják, a hadügy részéről az illetékes alminiszter szándékszik tárgyalni néhány költségvetést érintő kérdéstről. Mivelhogy a pénzügyben a miniszteren kívül ezekben a kérdésekben csak T.I. illetékes, partnerként kénytelen őt elfogadni. De hát a protokoll szerint vezérigazgatóként neki kell az alminiszterhez mennie tárgyalni. T.I. eleget is tesz, a kívánalomnak. A megállapított órában elmegy a Hadügy-minisztériumba. A bejáratnál kifent, felvállszijazott, szolgálattevő tiszték várták, kísérték az alminiszter dolgozószobája felé.

Ott tárgyalópartnere helytel kínálta. Nicolae Ceaușescu tábornok, a hadügy alminisztere... (Igen, a majdani államfő és véres kezű diktátor.)

A tárgyalás nem tartott sokat. Ceaușescu arra szorítkozott, hogy többször elismételte: „... a hadseregnek ennyi és amanynyi kell!” Vagy nem akart érvelni, vagy egyszerűen nem tudott több részletet a tárgyalt kérdéstről. Érvrendszere nagyjából arra szorítkozott, hogy „kell”!

Darabos mondatait még töredékesebbé tette, hogy gyakran dadogva, csak késlekedve tudott kiejteni egy-egy szót.

T.I. figyelmesen kivárta a lassan alakuló mondatokat. Amint meggyőződött, hogy tárgyalópartnere egyelőre befejezte, amit mondani akart, udvariasan felmondta a maga előregyártott válaszait.

Az említett összegek szükségességét nincs szándékában vitatni, ezek megítéléséhez egyébként is hiányoznak a szükséges támpontjai. Viszont a pillanatnyi helyzet sajnos az, hogy a költségvetés végrehajtásában mutatkozó nehézségek, a jövedelmek lemaradása a tervezett szinthez képest lehetetlenné teszik, hogy a havi felbontásban szereplő kiadásoknál nagyobb tételek kerüljenek kifizetésre...

Némileg türelmetlenül, Ceaușescu elismételte ugyanazt, amit kezdetben mondott, nyilvánvaló volt T.I. számára, hogy semmi új sem következik. Nem úgy, mint más tárgyalópartnerek esetében. Egészen más volt Bejan ezredes meg a többi,

pénzügyekkel foglalkozó törzstiszt ravasz, csapdákkal teli, szellemes anekdotákkal, viccekkel megtűzdelt szövege, amire nagyon oda kellett figyelnie, hogy lépre ne menjen...

Most T.I. válaszcsovegének tartalma is azonos volt az iméntivel, épp csak átcsoportosította egy kicsit a mondatok sorrendjét.

Így ment ez a „süketek párbeszéde” néhány fordulón keresztül.

Nyilván Ceauşescu csak így, félig-meddig parancsoló módban tudta megszerkeszteni a maga mondanivalóját. S a helyzet kínos, feszült volta abból származott, hogy a Pénzügyminisztérium képviselőjének nem adhatott parancsot.

Végül T.I. a maga lényegében elutasító válaszát még megfejelte egy kis pótlékkal, hogy tábornoki rangú vitapartnerének tisztességes lehetőséget biztosítson a visszavonulásra anélkül, hogy teljes sikertelenséggel kelljen zárnia a megbeszélést.

- ...Bár a Pénzügyminisztériumnak e pillanatban nincs módja a kért többlettételek fedezésére, nagy figyelemmel vizsgáljuk majd, a közeljövőben nem mutatkoznak-e többleterőforrások, s akkor tüstént...”

Ceauşescu tudomásul vette, hogy ez alkalommal nem juthat többre. Komoran és mereven, mintha karót nyelt volna, nyilvánvaló elégedetlenséggel be kellett fejeznie a megbeszélést.

Ez volt tehát első - nem utolsó - találkozása azzal, akiből az ország teljhatalmú önkényura lett...

Szinte minden napnak megvolt a maga feszültséget fokozó, újabb meglepetése.

Egy délelőtti, 1953 februárjában hívatta a miniszter T.I.-t. Megvárta, míg mögötte becsukódott az ajtó, mintha meg akart volna győződni arról, hogy kettőjükön kívül nincs senki a tágas miniszteri dolgozószobában, aztán szokásától eltérően, halkan Petrescu a következőt mondta:

- Egy óra múlva a Valutáris Igazgatóság két embere, az igazgató és a kincstár főnöke ékszereket hoz neked. Nagyon értékes holmik. Pontos leltár szerint átveszed őket, jegyzőkönyvet írtok alá. Gondoskodj azonnal, hogy az irodádban, a titkárságodon, ahol a Valutáris Igazgatóság emberei átjönnek, senki se legyen. Érted?! Ők elmennek. Egy órára reá megérkezik S. ezredes. Ismered, az, aki a Bodnăraş kabinetjéből szokott jönni a különleges pénzekért.

T.I. rábólint, hogy ismeri.

- Neki átadod az ékszereket. Ugyancsak jegyzőkönyvvel s a részletes leltárral, amit a Valutáris Igazgatóság jegyzőkönyve tartalmaz. A te titkárnőd gépelje a jegyzőkönyvet,

rajta kívül senki sem tudhat a műveletről... Az átadási jegyzőkönyvet te írod alá és S. ezredes. Világos?

T.I. elképedt arcát látva, Petrescu még hozzáteszi:

– Értsd meg, mindegyre azért van szükség, hogy senki se tudhassa, a Valutáris Igazgatótanács kincstárából hova kerültek az ékszerek.

– Tetszik tudni, az ékszerekhez semmit sem értek...

– Nem is kell hogy értsél! Abban légy biztos, a Valutáris Igazgatóság nem ejt át. A leltár pontosan megfelel majd a valóságnak!

A művelet lezajlott, pontosan Petrescu utasításainak megfelelően. Gyönyörű drágakövekből összeállított, keleti mesék bővületét idéző ékszerek. Nagy nyakékek, fejdíszek, karkötők, gyémántokkal ékesített nyakkendőtűk... A leírás és jegyzőkönyv több oldal gépelt szövegre terjedt. Nevükről, értékükéről és leendő sorsukról halvány sejtelleme sincs, s nagyon örül, hogy ezeknek a terhes értesüléseknek nincsen birtokában. De sejti, való értékük szédületes összeg lehet.

S. ezredes aláírja a jegyzőkönyvet, óvatosan beteszi az ékszereket az e célból magával hozott bőrtokba, kezét fognak T.I.-vel, elmegy...

Huszonhárom esztendő múlva, 1976-ban gyűlik meg a baja ezekért az ékszerekért. Erről majd később...

Kilencszázötvenhárom első hónapjaiban nyomasztó, egyre fokozódó élelmiszerhiány riasztotta Bukarest lakosságát. Úresen tátongtak az „alimentárák” polcai, a mézszárszékekről nem is beszélve, a piacokon is napról napra zsugorodott a kínálat.

A reménykedők tudni vélték, mindennek az az oka, hogy a hatalom minden élelmiszert a közeledő ifjúsági világtalálkozóra tartalékol, amire augusztus elején kerül sor.

Ebből a Bukarestben sorra kerülő nagy rendezvényből, amivel Románia az egész „szocialista tábor” erejét igyekezett fitogtatni az „imperialista Nyugattal” szemben, nagy érdemeket szerezve szövetségesei előtt – T.I. sem maradhatott ki.

Még a nyár elején behívták a központi bizottsághoz, s ott a minisztere, Petrescu és Mogyorós, a párt politbűrójának tagja közölte vele, hogy őt személy szerint bízzák meg az ifjúsági világtalálkozó finanszírozásával.

Jellegénél fogva ez is különleges akció, szabványos állami ügyvitel keretébe nem szorítható. Olyan ember kezében kell hogy legyen a pénz – magyarázták –, aki kellő politikai érettséggel, rugalmassággal kezeli az ügyet, s bár nagy költségek lesznek, mégis a lehetőségekhez képest elejét veszi az értelmetlen pazarlásnak...

Közölték T.I.-vel a teljes költségkeretet, ami fölött rendelkezni fog. A végén Mogyorós kesernyésen nevette el magát.

- Ha lehet, ne engedd őket, hogy éppen két kézzel herdálják a pénzt...

Hetekén át fehérek, feketék, sárgák és rézbőrűek énekeltek, kiabáltak, táncoltak Bukarest utcáin, mintha az egész város egy véget nem érő karnevál színhelyévé változott volna. Fogadások, találkozók, nemzeti küldöttségek szervezte dísz-előadások, sportversenyek kibogozhatatlan szövevénye bonyolódott színpadokon, szabadtéren, szállodákban, diákotthonokban, sporttelepeken. Mindenütt ettek, ittak, zajongtak. Bukarest kiéhezett lakossága leste, hullik-e számára is egy morzsa, egy csepp ezekről a bacchanáliákról. A külvárosok, „mahalák” vagányai, tekergői csaptak fel elképzelhetetlen jelmezekben, álruhákban „idegen vendégifjaknak”, enni, inni, lopni, szeretkezni...

T.I.-nek minél több helyen kellett volna jelen lennie, felügyelnie arra, miként költik a folyósított pénzeket. De hát minden azonos időben zajlott, mindent figyelemmel kíséreni nyilván lehetetlen volt. A hivatali gépkocsija számára rendelkezésre bocsátott, mindenüvé szabad belépést biztosító különleges lapot végül motorkerékpárja lámpájára szerelte, hogy a tömegbe is könnyebben behajthasson.

A zúrós kábulat hetei végre elmúltak. A rendelkezésre bocsátott összegből valamennyit T.I. még meg is takarított. Annak ellenére, hogy még közel egy hónapig tartott, míg a fiatal küldöttek egy részétől, kik semmiképpen sem siettek haza, valamiként megszabadultak a rendezők.

1953. augusztus 25-én teszik nyilvánossá a központi bizottság plenáris ülésének 19-20-án hozott határozatát. Ennek lényege:

A nemzeti jövedelem túl nagy hányadát fordították eddig akkumulációra (beruházásokra), a fogyasztásra szánt alap rovására, megsértették ezzel a gazdaság belső arányai tekintetében tiszteletben tartandó objektív törvényszerűségeket. Ezt az alapvető tervezési hibát ki kell javítani. A beruházásokat le kell csökkenteni, különösen a nehéziparban, meg kell szüntetni az életszínvonalat veszélyeztető hatásukat. Vissza kell vonni a meg gondolatlanul, kellő előtanulmányok nélkül, az ötéves terv négy év alatti teljesítésére kiadott jelszót...

Fényesebb bizonyítékot arra, hogy a hadüggyel és az Állami Tervbizottsággal folytatott, beruházásokra vonatkozó vitában nekik, a pénzügynek s személyesen T.I.-nek volt igaza,

csattanósabb megoldást ennél a határozatnál alig lehetne elképzelni.

Petrescu a maga személyes stílusában vonja le a következtetést, amint T.I.-vel kettesben maradnak. Elégtétellel dörzsöli a markát:

- Hát ezt a meccset megnyertük! Ezentúl nem lesz olyan nagy a mellényük ezeknek az okosoknak!

Ezen a ponton most, annyi évtized után T.I.-nek eszébe ötlik:

Ugyanazt az alapvető gazdaságpolitikai hibát követi el két évtized múlva, katasztrofálisabb következményekkel a román pártvezetés a „scornicești-i zseni” és csapata vezérletével. Bebizonyosodik, ilyenfajta emberek – ha hatalomra jutnak – még saját pártjuknak elkövetett hibáiból sem képesek tanulni...

Néhány hónap múlva kényes ügy kezdi foglalkoztatni a Pénzügyminisztérium „Különleges Igazgatóságát”. Hogy ő maga kezdeményezője vagy csak társszerzője volt-e a gondolatnak, arra most, annyi év után T.I. már nem képes pontosan visszaemlékezni.

A tétel így szólt:

Amennyiben a „szocialista méltányosság” elveit következetesebben szándékszik a párt és a kormány érvényesíteni, a tényleges társadalmi teljesítmény arányában akarja a jövedelmeket, az életszínvonalat szabályozni, néhány nyilvánvaló torzulást, aránytalanságot meg kellene szüntetni – még akkor is, ha ezek némelyikéről a lakosság széles rétegeinek nincsen, vagy feltételezik, hogy nincsen tudomása.

E jelenségek egyike, hogy a Belügyminisztérium alkalmazottainak és különösen a szekuritate állományának fizetése és anyagi természetű előjogai botránnyosan magas jövedelmet biztosítanak az országos átlagkeresethez képest. Gyakorlatilag akkora fizetéseket vettek fel, amekkorákat saját minisztériumuk vezetősége engedélyezett. Addig senki és semmi nem ellenőrizte őket. Titkos, gyakorlatilag csak általuk ismert határozatokkal külön anyagi előnyöket biztosítottak maguknak, ha lakásokról, lakbérékről, árakról vagy beszerzési forrásokról volt szó.

S mivel az országos átlagéletszínvonalat a jelen körülmények között megemelni nem lehet, egyetlen megoldás valamelyest mérsékelni a belügyesek keresetét.

Rázós, veszélyes volt még az ötlet is.

Ki merészelt volna ilyesmit a pártvezetőségnek javasolni?! A belügy megfélembeszhetetlen nagyhatalom volt, állam az államban. Ki vállalta volna, hogy rettegett miniszterének,

Drăghicinek haragját magára vonja?! Talán az egy Gheorghiu-Dejnek van hatalma fölötte.

Mégis akadt, aki ilyen javaslattal állt elő.

Dumitru Petrescu, a pénzügyminiszter...

Jó ideig latolgatta az ötletet a T.I.-vel kettesben folytatott beszélgetések folyamán. Homlokát ráncolta, komor káromkodásokat harapott el a fogai között, kétkedően ingatta a fejét. De látszott, hogy „a bolha beült a fülébe”. Társadalmi méltánytalanság...

- Készítsd el az összehasonlító számításokat... De ügyelj, nehogy azok megsejtsenek valamit belőle, mielőtt határozat lesz... Ha ugyan határozat lesz belőle! Élve megessznek...

Hosszú hetek teltek el, míg a számítások elkészültek. Újabb hetek, míg Petrescu „kotolt” az iratokon. Aztán gondterhelten, rosszállóan újra rákérdezett T.I.-re.

- Jól számítottatok, pont így állnak a dolgok?! Nem vetettétek el a súlykot?

Egy napon újra csak rosszkedvűen, mint aki kényszerűségből tesz valamit, halkan közölte:

- Odaadtam Dejnek, hogy tanulmányozza. Holnapután megbeszéljük az elnökségben...

Két nap múlva T.I. a „cerberus” Drăguşin jóindulatú segítségével óráról órára figyelemmel kísérte, hol van a miniszter. Este tízkor végre Drăguşin a várt hírt közölte vele.

„A kormány elnökségének ülésére ment.”

Már közel éjjel egy óra volt, de T.I. várt tovább az irodájában, sejtette, amint visszajön, Petrescu keresni fogja.

Így is történt. Felberregett a telefon, Drăguşin: „Kéri, jöjjön azonnal.”

Szaladt föl a lépcsőn. Még be sem csukta maga mögött a nagy párnázott ajtót, Petrescu már ropogtatta is a szitkozódásokat.

- Visszautasította! Nem egyezett bele! Hogy a mi összehasonlításaink nem jók! Hogy azokhoz a jövedelmekhez nem lehet hozzányúlni! Biztosan Drăghici véleményét kérte ki, az pedig rémmesékkal ijesztgette...

Nyilvánvalóan Gheorghiu-Dej-re utalt, vele vitatkozott képzeletben, hadonászva.

T.I. pedig halkan, mentegetőzve ismételte a dolgozatban feltüntetett fontosabb adatokat, bocsánatkérően bizonygatta, hogy azok helyesek, függetlenül attól, hajlandók-e mérsékelni a felháborítóan magas fizetéseket.

Petrescu járt fel s alá a hatalmas szobában, mint ketreche zárt tigris, bár ez nem volt szokásában, a szitkokat

már halkabban, újra csak fogai között ropogtatta. Egy idő múlva egyszerre mozdulatlaná merevedett az íróasztal előtt.

– Azt mondd, a dolgozat adatai, az összehasonlítások helyesek? – Majd némi szünet után. – Hát tudd meg, visszamegyek! Legfeljebb kidob!

Felkapta az irattáskáját.

– Ha igaz valami, akkor igaz! Várj meg!

Elviharzott, Drăguşinnak, a „cerberusnak” még arra sem volt ideje, hogy felpattanjon a helyéről.

Másfél óra telhetett el, míg Petrescu visszatért. Nyugodt, kimért mozdulatokkal vetette le a kabátját.

– Kész! Jóváhagyta! Készítsétek el a részletes számításokat!

Nyilvánvaló, Petrescu sokat kockáztatott azzal, hogy a Dej határozott visszautasító válasza után az éjszaka közepén visszament hozzá. Véglegesen magára haragíthatta volna. Makacsnak, fegyelmezetlennek, éppenséggel „elhajlónak” bélyegezhette volna...

Újra bebizonyosodott, nincs, ami Petrescut visszariasztathatná, ha biztos abban, hogy igaza van.

B. ezredessel, a szekuritate pénzügyi szakemberével megkezdtek az új, csökkentett fizetések táblázatának kidolgozását.

Egy másik „szelete” a Pénzügyminisztérium tevékenységének, melyhez T.I.-nek is köze volt, abból a feladatból állt, hogy a szovjet-román vegyestársaságokban egy-egy vezető tisztségviselője révén ő képviselte a román államot. Szovromtractor, Szovrompetrol, Szovromtransport... A nemzetgazdaság minden fontosabb ágában jelen vannak ennek a Szovjetunió által nyújtott „testvéri segítségnek” a megtestesítői. A valóságban nyilván a gyarmatosító és gyarmat viszonyát állandósító, Románia kiszipolyozását megvalósító, vállalatoknak álcázott szervezetek voltak.

Ezeknek az úgynevezet „részvénnytársaságoknak” két részvényese volt, egyik a román, a másik a szovjet állam. A minisztertanácsi határozattal kinevezett román részvényes – amint erről már említés történt – a Pénzügyminisztérium vezetőségének egy tagja. Majd minden vezérigazgatónak megvolt a maga „szovromja”, ahol nem sok vizet kellett zavarnia, aláírta az évi mérleget, részt vett a két személyből, illetve ezek kíséretéből álló közgyűlésen, az azt követő bőséges banketten, bevételezte a csinos összeget, amivel ezt a tevékenységet javadalmazták, sokadik fizetésként.

Nagy későre még egy „szovrom” alakult, épp mikor a külön javadalmazásokat megszüntették, a „társaságok” és különösen az addigi haszonélvezők nagy bánatára.

„Szovromkvarcit”-nak keresztelték. Neve dacára nem kvarc kitermelésére vagy megmunkálására alakult, az csak a „korspiráció”, a leplezés céljait szolgálta. Valójában ennek a társaságnak címe alatt szervezték meg sietve, nagy beruházásokkal a Bihar megyében megnyitott uránbányákat, s a kitermelt érc azonnali és teljes kiszállítását a Szovjetbe.

A szigorú titoktartás sűrű fátylai fedtek mindent, ami a „részvénytársasággal” volt kapcsolatos. Finanszírozása persze a Pénzügyminisztérium Különleges Igazgatóságán keresztül folyt, a román állam képviselőjeként, „részvényessé” T.I.-t nevezték ki. Ebben a minőségében gyakran járt nála a román vezérigazgató – a másikat, a valódit, az oroszot nem is ismerte –, apró termetű, jelentéktelen külsejű férfi volt, talán V.-nek hívták. T.I.-nek állandóan az volt az érzése, azért olyan sietős és szófukar, mert attól fél, kérdeznek tőle valamit, márpedig valójában nagyon keveset tud. Azt tökéletesen belesulykolták, hogy semmit sem szabad mondania.

A Szovromkvarcittal kapcsolatos fontosabb ügyeket – a szállításokért a román félnek járó fizetség összegét – egyenesen a Minisztertanács Victoriei téri palotájában, a miniszterelnökhelyettes Chivu Stoicánál hármashban tárgyalták le Petrescuval. Ilyen alkalmakkor Chivu Stoica nem mulasztja el figyelmeztetni őket, a Szovromkvarcit ügyeivel nem sokat kell foglalkozni, békében kell hagyni őket.

Egy alkalommal mégis kormányrendelet intézkedett arról, hogy a Pénzügyminisztérium és az Állami Tervbizottság ellenőrzést végezzen a bányáknál. Ki lehet az, ki személy szerint ezt az ellenőrzést megejtheti? Nyilván a két gazdasági csúcsmisztérium Különleges Igazgatóságának igazgatója.

T.I. és barátja, G. útra kel.

Szenzációhajhász amerikai filmekbe illő utazás

A kalandos, furcsa út első napjának eseményeit mellőzve, az ismertetés másnap reggeltől folytatódik, mikor a „senki földjén” álló vendégszobában, ahol az éjszakát töltötték, az előző napról ismert orosz kísérőjük jelentkezik, újra nagyon udvariasan, de nyomatékosan kéri őket, azonnal öltözzenek, mert percekben belül indulniuk kell, amíg a teherautók járnai nem kezdenek.

Nem világos, milyen teherautókról van szó, de sietve szedelőzködnek, a tegnapi ZIS autóbusz már újra megjelenik, felszállnak, evésről így újra nem lehet szó. Ráfordulnak egy vadonatújnak tűnő betonútra, nyilván ez vezet a bányához.

Egy-két perc múltán kísérteties látvány tárul a szemük elé.

A betonút két oldalán valószínűtlen sűrűségben nagy kapacitású teherautók roncsai vagy maradékai... Első pillanatban azt lehetni, érthetetlen okokból országút mentén felsorakoztatott autótemető mellett haladnak. Csakhogy ezek a teherkocsik újak. Van, amelyik első pillanatban sértetlennek tűnik, csak azután látszik, hogy oldalt vagy hátul ütközés nyomán sérült, esetleg nem is olyan súlyosan.

Időbe kerül, míg az oda-vissza út folyamán sikerül megérteniük, mi a hihetetlen roncsmennyiség magyarázata. Az uránércet katonai kísérettel szállító gépkocsivezetők az ország minden tájáról idesodródott söpredékből vagy mindenre elszánt kalandorokból állnak össze. Itt többszörösét kereshetik annak, amit bárhol másutt. De kétszeres értelemben is a halál sofőrjei ezek! Olyan sebességgel száguldanak, amilyen csak a teherkocsi motorjától kitelik. Rakományként hátuk mögött a halálos sugarakat kibocsátó érc. Szigetelés, biztosítás semmi! Minden másodperc számít, amennyivel a célnál terhüktől megszabadulhatnak. Így aztán hajtanak, „tépnek”. S persze karamboloznak. Nagyon sűrűn. Jön a nagy kapacitású emelőkocsi. Az értékes rakományt átteszik egy másik kocsi, a karambolozó teherkocsit pedig félre, épp le az útról. Elszállítani, javíthatni nincs idő. Új kocsi áll szolgálatba, s ha a sofőr súlyosan megsérült, új gépkocsivezető.

A karambol okairól vizsgálatot lefolytatni, felelősséget megállapítani eszébe sem jut senkinek. Nagyobb dolgokról van itt szó! Apróságnak számító költségtételekkel nincs idő foglalkozni!

Megérkeztek a bánya bejáratához, közelben álltak az irodaépületek.

T.I. és G. kéri a könyveket, iratokat, munkához látnak. Mindenki szolgálatkész, de szemmel láthatóan ideges. Feltűnő, hogy az apró V., a román vezérigazgató kivételével, aki várta őket, román tisztségviselő alig mutatkozik. Az adatok felületes vizsgálata folyamán fellelhető szabálytalanságok nem számottevők, megfogalmazzák kötelező érvényű utasításait. Mélyebbre hatoló vizsgálatot nem kezdeményeznek, mert arra nem kaptak utasítást feletteseiktől. Aláírják és aláíratják a megszerkesztett jegyzőkönyvet.

Házigazdáik most már nem voltak olyan merevek, megerezt a nyelvük, a tolmács alig győzte a fordítást. Úgy látszik, ezek számára itt merőben idegen és szokatlan volt a helyzet, hogy idegenek ellenőriznek valamit, hozzá kellett szokniuk a gondolathoz.

T.I. és G. akármerre mozgott, diszkréten figyelmeztették őket, hol nő meg a közvetlen sugárveszély.

Nem várták be, míg a műszakváltás órája elérkezik, elhatározták, mivel tennivalójukat befejezték, minél hamarabb igyekeznek vissza.

Anélkül, hogy látnák őket, a lényegét már így is tudják a bányászokról. Döntő többségüket – akárcsak a gépkocsi-vezetőket – azok sorából toborozzák, kik valami oknál fogva nem találnak más megoldást maguk számára, mint a nagyon magas fizetés ellenében vállalni a közvetlen, életveszélyes sugárzást, a megnyomorodás, elrákosodás kilátásait. Mert a haterkény védelem – a nullával egyenlő.

A Pénzügyminisztériumban, a Különleges Igazgatóságnál folytatott munkáról való részletesebb beszámoló csak azért tűnik most indokoltnak, mert T.I. itt úja tetten érni véli a „miként történhetett?” kérdésére adandó egyik részleges választ. A kulcsot véli megtalálni annak megértéséhez, miként válhatott szinte vakká és süketté mindazzal szemben, ami a kommunizmus általa vallott eszméinek és „harcosairól” kialakított elvárásainak annyira ellentmondott. Hiszen 1952–1956 a kíméletlen elnyomás, a vasököllel gyakorolt „proletárdiktatúra” esztendei voltak.

Az állapot, amiben azoknak az éveknek folyamán találta magát, két szóban így fogalmazható meg: a munka kábulata.

Olyan munkahelyre került, ahol feladatainak fontosságáról, a társadalom egészének egyensúlyát biztosító kulcsszerepéről kételkedni a legkisebb oka sem volt. Olyan küzdelem sorsát eldöntő parancsnoki poszton találta magát, ahonnan máshova kéreznem csak meggyőződéseiből fakadóan eszébe sem juthatott, de amit csak órákra vagy napokra otthagyni sem lehetett súlyos veszélyek nélkül. És az elején e hatalmas felelősséggel járó megbízatásának ellátásához a szükséges ismeretei, tapasztalatai is teljességgel hiányoztak. Bármilyen döntés meghozatala vagy előkészítése többszörösen annyi időt vett igénybe számára, mint amennyibe egy gyakorlott szakembernek került volna. Valósággal záporoztak a feladatok, csúcsteljesítménynek az tűnt, ha egyik napról a másikra meg tudott birkózni a tennivalókkal, megoldást talált arra, hogy ne roppanjon súlyuk alatt össze, ne támadjon helyrehozhatatlan következményekkel járó baj valamilyen tévedés nyomán, vagy amiatt, hogy valamit nem sikerült időben elvégeznie.

S a terhelés részben a körülmények hatása alatt, részben Petrescu határozatai következtében – egyre fokozódott. Nem tehetett mást, alkalmazkodott a rendkívüli körülményekhez. Megszokta, hogy napról napra késő éjjel fekszik le, másnap nyolc óra után újra az irodájában van.

Kialakult, amit a „munka kábulatának” nevezett. Ez nem tempulstásgot jelentett, hanem az állandóan maximumra állított készenlétet arra, hogy nehéz és kiszámíthatatlan helyzeteket produkáló feladataival meg tudjon küzdeni. Csak azokra tudott összpontosítani, hiszen fizikai és szellemi teljesítőképességét teljesen igénybe vették, sokszor szinte kapkodva, fuldokolva úgy érezte, a hullámok átcsapnak a feje fölött.

Mennyországi állapotnak tűnt, ha olykor a vasárnap délutánt sem minisztériumi, sem tanári kötelezettségek érdekében nem kellett feláldoznia, néhány órát aludhatott, vagy Zillával kimehettek sétálni a Floreasca-negyed utcáira.

Az állandóan maximumra fokozott készenléti állapot például olyan apróságban is megnyilvánult – és ez nem a szolgálati kötelezettségek „túllihegése” volt, hanem a valóságos helyzetből adódó szükségszerűség –, hogy kevés szabad idejében, vagy mikor valahol a minisztériumon kívül tartózkodott, felhívta a minisztériumot, Drăguşint, a „cerberust” vagy az ügyeletes tisztet, megkérdezte, történt-e valami rendkívüli, ő hol tartózkodik, előreláthatólag hány óráig és milyen telefonszámon érhető el.

Úgy tűnt, semmilyen mentséget sem kell keresnie arra, hogy más dolgokkal, a szorosan vett gazdaságon kívüli hazai eseményekkel nem foglalkozik, nem is tud róluk, neki „nem fér már bele semmi”!

A munkának ebben a szüntelen, lázas kábulatában, ha nagy ritkán kis töprengésre jut ideje, az egyetlen, amit kissé sajnó szívvel sajnál, hogy az irodalomtól teljesen eltávolodott, teljesen „kiesett kezéből a penna”. Szorongva jut eszébe ilyenkor, hogy 1950 körül Gaál Gábor azzal a kéréssel jött fel a központi bizottsághoz, engedjék el T.I.-t „az irodalomhoz”. Ő nem örült volna, ha eleget tesznek a kérésnek. Hajtotta a tűz, az ambíció. „Most meg kell vívni a forradalmat, utána majd írni is lehet róla!”

A más területen folyó dolgok, pletykák, események annál kevésbé érdekelték.

Mint például a hír, hogy G. Pistát, kedves, jókedélyű, ízes váradi hangsúllyal beszélő hajdani tanártársát a magyar pártiskolából, munkahelyéről leváltották, kitették. Talán azért mozdították el, dobták ki, mert ő is a franciaországi földalatti mozgalomban harcolta végig a második világháborút a németek ellen. „S most baj van a volt franciaországiakkal és spanyolországiakkal. Tudjátok, a Rajk-ügy és más hasonlók. Bizonyára megelőző óvintézkedések a pártvezetőség részéről.” T.I. tudomásul veszi ezeket a suttogva, bizalmasan, csak a párt bennfentesei között terjesztett értesüléseket. Aztán mélyebb

töprengés nélkül túlteszi magát rajtuk. Ez „nem az ő asztala”.

Hogy közben kit és kiket tartóztatnak le, zárnak börtönbe, tüntetnek el, gyilkolnak meg – erről szinte semmit sem tudott pontosan. A hatalom diszkréten gondoskodott róla, ha a szekuritáta akárhány magas rangú pénzügyi, gazdasági tisztjével kapcsolatba is kerül – ezekről a dermesztő, felháborító ügyekről ne szerezzen tudomást.

Úgy véli, a nemzetiségi kérdést illetően, még 1952 nyaratól – miután a Pénzügyminisztériumba helyezték át – semmi oka aggodalomra vagy kételyre. A párt álláspontját következetesen a „nemzetköziség” alapján állónak hiszi.

Az új alkotmány dicsőítésére maga Gheorghiu-Dej ír cikket, fenn hirdetve a nemzetiségek teljes jogegyenlőségének biztosítását. A *Scînteia*-ban tizenkét hasábot kitevő cikke jelenik meg 1952. június 30-án ilyen cím alatt: „A Magyar Autonóm Tartomány létrehozása a párt leninista-sztálinista nemzetiségi politikájának sikere.”

A „munka kábulatában”, a nagyon fontos, felelősségteljes megbízatás közben kifejtett erőfeszítés kimerítő lázában úgy tekinti tehát, sem ereje, sem ideje, de nem is kötelessége kémlelően, az egész „menet” irányát gyanakodva figyelni. A kemény, kimerítő, „fontos” munka tehát valamiféle menedéket, felmentést is jelent önmagával szemben.

Megbocsáthatóvá nyilván nem, de részben érthetővé válik, hogyan várható magára olyan sokat az ébredés...

A Róma utca 41/b alatti lakásukban miként teltek ezek a pénzügyminisztériumi első évek?

Zilla még mindig szép, csinos és vonzó, rang, pozíció, hatalom nem érdekli, s így eszébe sem jut, hogy esetleg éljen valamiként az adódó lehetőségekkel. Különösebben nem „tollasodik” a lakás, újra kiderül, egyikük sem ért a gyűjtögetéshez. Pénzük éppen van, még az is előfordul, hogy T.I. fizetése részben egyik hónapról a másikra felhasználatlanul marad. Arra nincs érkezésük, hogy mint más normális ember, férj-feleségként karonfogva kísértáljanak az üzletekbe vásárolni valamit... Zillának egyedül nincs kedve menni, csak az éléskamrát tölti meg degeszre minden télirevalóval, nagy befőzéseket, eltevéseket rendez.

S erre a „szegény ember gazdag országban” állapotra jellemzőnek, jelképszerűnek véli T.I. a furcsa, talán nevetséges és hihetetlen tény, hogy mindezekben az években egyiküknek sem volt télikabátja. Fölényes öngúnnyal túltéve magukat ezen az apróságon, valamiféle begombolható bélésekkel, mindketten egy-egy lódenkabátban húzták ki a teleket...

Pedig lett volna honnan inspirálódniuk, példát venniük a tekintetben, hogy közben a maguk dolgaival is törődniük kellene. Az Erdélyből felhozott magyar aktivistákon kívül most immár román barátai is akadnak, a „tollasodás” szempontjából F.-ék szolgálhattak volna tanulságos példaként.

A férfit a minisztériumban ismerte meg. Megjelenése újabb bizonyítéka volt annak, Petrescu milyen vakmerően hány fitytyet bármilyen „kaderszabálynak”, központi bizottság részéről kimondott vagy csak elvárt magatartásnak: F.-fel a Tudor Vladimirescu hadosztály Szovjetunióban szervezett önkéntesei között találkozott először, előkelő román bojár családból származó hivatásos katonatiszt volt. F. a Petrescu parancsnoksága alatt küzdötte végig augusztus 23 után a háborút. A háború után F. ezredesi rangban a csendőrség országos parancsnoka lett, fontos kulcspozíciót töltött be a hatalomátvétel zavaros esztendeiben. Aztán kiborították magas tisztségéből. Minden valószínűség szerint azért, mert a „káderügyek” átvizsgálása során kiderült, ősei földbirtokosok, bojárok voltak.

Hogy hol kallódott F. a következő évek alatt, azt T.I. nem tudta pontosan. De amint Petrescu pénzügyminiszter lett, semmit sem törődve a kötelező pártszabályokkal, káderosztályokkal, magához vette hajdani alantasát, minden további nélkül az országos pénzügyi ellenőrzés főnökévé, alminiszteri rangú „Controlor Revizor General”-lá nevezte ki, nyolchengeres Buick-ot bocsátott szolgálati kocsiként rendelkezésére.

Szénfekete hajával, szúrós tekintetével, fölényes, magabiztos fellépésével F. elfoglalta helyét a minisztérium nagyjai sorában. Tekintélyét diszkréten, de félreérthetetlenül növelte azzal, hogy semmilyen titkot sem csinált a tényből, hogy különleges, „bajtársi” szálak kötik a miniszterhez.

T.I. ma sem érti, ez a nagystílú, szerénységgel igazán nem gyanúsítható ember miért kereste olyan kitartóan, még kissé öntelt modorát is feladva, az ő meg a Zilla társaságát. De így történt, hívta, unszolta őket, hogy kevés szabadidejükben látogassanak hozzájuk. Ők nem nagy lelkesedéssel, inkább udvariasságból, nehogy elutasító magatartásukat más oknak tulajdonítsák, néha, nagy ritkán elfogadták ezeket a meghívásokat. Egy nyáron még nyaralásukat is egyeztették Govorára, a minisztérium villájában töltöttek néhány hetet. F. csinos, barátságosan csevegő felesége Zillát vette oltalmába.

F.-től láthatták, miként lehetett volna „ügyesen elrendezniük” a dolgaikat...

Lakásuk a Róma utca közelében volt, egy villa első és egyetlen emeletén. De micsoda különbség az ők kényelmes, de egyszerű három kis szobájukhoz képest!

Drága bútorokkal fényűzően berendezett helyiségek, értékes festmények a falakon, ízlésesen elrendezett kis szobrok, márkás porcelánvázák, hatalmas szőnyegek, drapériák, terítők...

Egy alkalommal T.I. kissé csodálkozva jegyezte meg, nem lehetett könnyű a háború viharai között ilyen szépen és érintetlenül megőrizni mindezt.

F. haveri őszinteséggel mosolyogta meg.

- Már ne viccelj! Nem képzeled, hogy a háború alatt bármink is megmaradt?! Így kaptam az egész lakást, mindennel benne! Valami nagyúr lakta, aki eltűnt Nyugaton. Még leltárt sem csináltak az illetékesek, mikor sietve átadták nekem...

S kacagva megvonta a vállát.

Akkori idők aktivistáinak szokása szerint némi utánajárással, ügyeskedéssel így intézhették volna el ők is. Végül is egy elpuccolt „osztályellenség” holmii, amúgy is a „nép verejtékéből” szerezte, minek sokat okoskodni vele. Az illető aktivista nagyvonalú természetességgel használja őket. Egy idő után minden valószínűség szerint a tulajdonává minősül majd át.

T.I. emlékezetén kissé homályos képekben vonul át, mikor Kolozsváron 1945-ben vagy 1946-ban minden elképzelhetővel telezsúfolt CASBI raktárak főnökei unszolták, vigyen el bármit és bármennyit, amit használni tud...

Stílbútort, dísztárgyakat, festményeket, szőnyeget és terítőket látott ő sokat a hajdani zajzoni világban. De hát azok, akkori vélekedése szerint a régi, elítélt, nagyúri világhoz tartoztak. Zilla a kis irisz-telepi szoba-konyhás vasutasházból semmilyen különösebb vonzalmat nem hozott magával ilyen vagyontárgyak iránt.

Így aztán végeredményben mindketten közömbösek maradtak a „szerzés” konkrét módozatai iránt, Róma utcai lakásukban alkalmilag szerzett bútoraik semmiképpen sem álltak garnitúrákká össze.

Petrescuval kapcsolatban még két tényt tűnik szükségesnek elmondani.

Az egyik az, hogy súlyos beteg volt. Mint ahogy szertelen, ideges emberek esetében nemegyszer előfordul, gyomor-fekéllyel bonyolódott máj- és epebántalmakban szenvedett. Mint kiderült, orvosai szigorú étrendet, még szigorúbban korlátozott munkarendet írtak elő számára. De ezeket semmibe vette...

Több alkalommal késő este súlyos vérzéssel szállította el minisztériumi dolgozószobájából a különleges mentőkocsi. Ilyenkor aztán hetekig tartó kezelés következett az otopeni-i, főnökség számára fenntartott szanatóriumban. Amint az akut, válságos fázis elmúlt, valamelyest rendbe szedték az orvosok, T.I.-t nagy ritkán oda is bekérte magához, hogy tájékoztassa az ügyek állásáról...

A másik, még elmondandó vonása Petrescunak, hogy volt egy szinte beteges szenvedélye: a labdarúgás. Mellesleg ő töltötte be abban az időben a román labdarúgószövetség elnökének tisztjét, nagyon sok ülést, értekezletet bonyolított le ebben a minőségben is.

Mint erről már említés történt, fontos államügyekkel néha napokig nem lehetett Petrescuhoz bejutni, mintha a másodperceket is patikamérlegen mérték volna, annyira foglalt volt a miniszter. De ha valamiként labdarúgásról, futballról került szó, szenvedélyes élvezettel vetette bele magát a beszélgetésbe. Akkor nem számított, mennyi idő telik közben el, nem számított, hányan várnak reá türelmetlenül.

T.I. tudott Petrescunak erről a gyengéjéről, hiszen ő maga is néhány alkalommal akaratlanul néma tanúja volt ilyen hosszúra nyúló, csapongó szószaporításnak. Ilyenkor egy szót ki nem fejtett, kellő óvatossággal igyekezett távol tartani magát az ilyen „futballpaláverektől”. Tudta, hogy Petrescu megbízásából F. a minisztérium futball-ügyeinek teljhatalmú főnöke.

Ezek az előzményei annak, hogy T.I. hivatali pályafutásában bizonyos változások álltak be. Mint az önkényuralmon alapuló társadalmi rendszerekben és a gyermekmesékben, a nagyhatalmú úr (király, Kelet kincseit birtokló szultán stb.) szeszélyei folytán történik valami sorsdöntő az alattvaló életében...

Ezekben a hónapokban jutott T.I. arra a következtetésre, hogy az általa vitt életstílus minden bizonnyal a teljes fizikai lerobbanáshoz vezet. Nap nap után éjszakai munka, kevés pihenés és mozgás, töméntelen feketekávé és cigaretta... mindez a minisztérium vezetőségének többi tagját is sorra Topantja össze, juttatja kórházba. Bizonyára rá is ez a sors vár.

Megtudta, hogy a minisztérium egyik vezérigazgatója, az aradi F. Gy. – ki mellesleg hozzá hasonlóan Petrescu bizalmát bírja – (el lehet töprengeni rajta, hogy véletlenül mindketten magyarok) ifjúkorában, akárcsak ő maga, teniszjátékos volt.

Innen már csak egy lépés az elhatározás: a fizikai megnyomorodás ellen védekezve, újra nekilátnak teniszezni. Hogy hol és miként, az nem volt gond, Bukarest talán legszebb

komplex sportlétesítménye, a dr. Staicovici utcában levő „Progresul” stadion a Pénzügyminisztérium tulajdonában volt. Az ott dolgozók reptek az örömtől, hogy ilyen minisztériumi nagyfőnökök veszik igénybe szolgálataikat.

Egy héten kétszer, kora reggelenként zajlottak a partik. Más megoldás nem volt számukra, az alvásra fordítható kevés időből csíptek le két órát, reggel hat és nyolc között ütötték a labdát.

Az önmagában nem lepte meg őket, hogy Petrescu erről is tudomást szerzett. Hiszen minden értesülésnek birtokában akart lenni, ami a közvetlen környezetéhez tartozó emberekre vonatkozott. Annál meglepőbb volt a távolabbi következménye ennek az apró ténynek, ami váratlanul, bizonyos idő után következett be.

Annak a napnak délutánján olyan pillanatban hívatta T.I.-t Petrescu, mikor senki sem volt a nagy dolgozószoba körül.

- Figyelj ide, meg akarom mondani neked, mit határoztam...

Ahogy az állat komoran leszegezte, T.I. már tudta - legalábbis számára komoly dologról van szó.

Nagyjából a következőt mondta: A Különleges Igazgatóság áll a lábán, tudja és teljesíti a feladatát. Persze, jobb volt így, civil vezetés alatt, a katonák mindig hajlamosak arra, hogy „beszarjanak” a hadügy vagy a belügy vezetői előtt, tudják, hogy előbb-utóbb az ő kezük alá kerülnek vissza. Ezért U.-t fogja kinevezni igazgatónak, és nem A. ezredest, bár az régebbi az Igazgatóságnál. T.I.-t pedig alminiszteri rangra nevezi ki, az országos pénzügyi ellenőrzést bízta rá, ő lesz a rettegett „Controlor Revizor General” F. helyett. F. kap majd egy kevésbé rangos beosztást...

T.I. feszülten figyelte a mondatait. Egyszerűen nem értette, mi lehet az oka ennek az elhatározásnak, hiszen F. egyik kedvence, a sport és futball ürügyén akkor lép be a miniszterhez, amikor akar, lehetetlennek tűnik, hogy egyszerűen eljöttse...

A következőkben egy árnyalattal kevésbé merev a Petrescu hangja.

- Persze a sportot is te veszed át F.-től. Látod, minden remény megvan arra, hogy a másodosztályból a csapatunk, a „Progresul”, bejusson az első osztályba... Rájöttem, F. felelőtes és megbízhatatlan, szétfolynak a dolgok az ujjai között. Te ezt jobban, ha kell, keményebben, ha kell, rugalmasabban meg tudod oldani. Te legalább sportember vagy...

Ímhol! Itt bújik ki tehát a szeg a zsákból! A csapatot be kell juttatni a nemzeti bajnokság első osztályába, tudomást szerzett arról, hogy ő teniszezik, úgy hiszi, benne megtalálta az alkalmas embert erre.

T.I. teljes őszinteséggel elmondta az ellenvetéseit. A Különleges Igazgatóság valóban áll a lábán, de még sok fontos, elintézetlen ügy terheli a naptárt. Ami pedig a sportot illeti, valóban teniszezik, egészen fiatal korától, Kolozsváron... De a labdarúgáshoz egyáltalán nem ért. Nemcsak ő maga nem volt soha labdarúgó, de még mérkőzésekre sem jár. Semmit sem tud erről a sportról...

És így tovább, nagyon szelíd hangon, de nagyon határozottan.

Petrescu ez alkalommal végighallgatta, aztán így zárta le a vitát:

- Nem érdekel, mennyire értesz a futballhoz. Vannak edzőink, szakembereink, akikre építhetsz, amíg belejössz. A lényeg, hogy aki sporttal foglalkozik, legyen sportember, tudja, hogy eszik-e vagy isszák. Holnapig még adok neked időt, hogy szokjál hozzá a gondolathoz. De mese nincs! Holnap küldöm az átíratot a Minisztertanácsnak, és a központi bizottságnak, amiben a kinevezésedet kérem. Ugyancsak holnap a kollégium ülésén közlöm a határozatot. Nehány vezérigazgatóságot neked rendelek alá, a minisztérium vezetősége részéről ezután te irányítod őket, a pénzügyi ellenőrzés teljes apparátusán kívül. Holnap délben jelentkezik nálad az új sófőrd, természetesen személygépkocsit kapsz kizárólagos használatra...

Kész! Ilyenszerű ügyekben, ha egyszer a fejébe vett valamit, tovább vitázni sem volt hajlandó felőle.

A „Controlor Revizor General” cím viselőjeként (a legmagasabb rangú, tábournoki paszományokkal díszített „finánc-egyenruhát” kellett volna viselnie, ha azt a rendelkezést nem épp a megelőző hónapokban adták volna át az enyészetnek) munkája nem könnyebbedett meg, másfajta tennivalók eredményeként valamelyest változatosabbá vált.

Az eddigi szoros fegyelmi szabályokat már nem kellett magára nézve kötelezőnek tartania. Akkor tűnhetett el bejelentés nélkül a minisztériumból, mikor csak akart. Ennek ellenére gondoskodott róla, hogy minden pillanatban tudják, hol tartózkodik.

A sok száz emberből álló központi ellenőrzőapparátus vezetésének sokrétű, a többi minisztériumokkal és a néptanácsokkal mint az ellenőrzés objektumaival kapcsolatba kerülő tevékenysége nem okozott számára megoldhatatlan feladatot.

Elsősorban azért nem, mert két helyettese, H. és K. jól képzett, gyakorlott emberek voltak, akik már jó ideje maguk vezették a munkát, elődje, F. hosszú hónapok óta alig zavart vizet a központi ellenőrző apparátus munkájában.

Minden tartományi székhelyen népes területi kirendeltségük működött, még hozzá feszes központi alárendeltségben, pontosan megállapított szabályok szerint.

Távol vannak még az évtizedek, mikor az összeomlás felé hanyatló gazdaság sikertelenségének egyik oka Ceauşescu szerint a pénzügyi ellenőrzésben mutatkozó fogyatékoság...

Most még nyugalom van ezen a téren. Senkinek sem érdeke ebben a szervezetben hibákat keresgélni. Az ellenőr és az ellenőrzött, a ló és a lovas helyzetének különbözőségéből adódó távolság hatalmas!

Ha ők, a pénzügyi ellenőrzés főnöksége nem intézett el valamit időben (a súlyos büntetésekkel szembeni fellebbezések eseteit kivéve) – ezért senki sem békétlenkedik vagy elégedetlenkedik.

Közvetlen beosztottai, munkatársai örömmel vették tudomásul, hogy F.-fel ellentétben ő nem reprezentálni és nagyképűsködni szándékszik ebben az alminiszteri rangban, hanem velük együtt dolgozni, döntésekben részt venni. Így T.I. beilleszkedése a pénzügyi ellenőrzés felső stábjába nagyon simán, zökkenőmentesen zajlott le. Közben a „strada Doamnei”-re költöztek át, az Állami Bank új palotájába, az egész emeletet ők foglalták el, a kormányzó lakosztályának tervezett helyiségeket is.

A szorosan vett hivatali tennivalókon kívül következtek a sport, a labdarúgás soha véget nem érő, rengeteg időt felémésztő tennivalói. A Pénzügyminisztérium csapata, a „Progressul” bejutott a nemzeti bajnokság első osztályába. Az új körülmények között új csapatot kellett összeválogatni, összevásárolni. Szokott komorságával Petrescu alig tudta leplezni, mennyire elégedett az eredményekkel. Szinte sugárzott belőle a diadal: „Íme, mit jelent, hogy megtaláltam mindehhez az alkalmas embert!”

Őt magát pedig semmi diadalérzet, öröm vagy megelégedés sem melengette. Épp ellenkezőleg!

A klub, a csapat, a sport még annyi szabadidőt sem hagyott a számára, mint amennyit azelőtt, a Különleges Igazgatóság vezetőjeként biztosított magának. Sok hosszú, zagyvasággal teli értekezleten kellett részt vennie, sunyi és dörzsölt sportvezérek között, akik csak azért tisztelték őt hangsúlyozott udvariassággal, mert úgy sejtették, sok pénz fölött rendelkezik. Megszámlálhatatlan apró ügyel kellett

foglalkoznia, amit, úgy tűnt, nem tanácsos egyszerűen kisöpörni a maga személyes programjából.

Ha a csapat a bajnokság során Bukaresten kívül játszott, a miniszter jó néven vette volna, ha T.I. a rendelkezésére álló hivatalos gépkocsin felkerekedik, hogy a mérkőzősen – akár az ország túlsó sarkában is – jelen legyen.

A valóságban ilyen utakra csak akkor került sor, ha T.I. épp elkerülhetetlennek ítélte. Ennek oka az volt, hogy egy-két kísérlet után Zilla nem volt hajlandó többet ilyen kiruccanásokra, nem tudott megbarátkozni a tajtékzó, szitkozódó lelátók hangulatával. Miután pedig egész hét folyamán alig találkoztak, egyre kínosabbnak tűnt az asszonyt magára hagyni. Később pedig, miután aranyos kisfiuk megszületett, már szó sem lehetett arról, hogy Zilla is vele tartson.

Közben a pénzügyi ellenőrzés országos főnökének feladatköre a korábbi helyzethez képest sűrűbb és hosszabb vidéki utazásokat feltételezett. T.I. az ország egész területére azonos időpontban kiterjesztett nagy, tematikus ellenőrzésekre fektette a hangsúlyt, ezektől remélt a nemzetgazdaság egészére érvényes következtetéseket, tanulságokat levonhatni. Ha ilyen általánosítható következtetéseket nem is volt könnyű kihámozni, a sikkasztások, visszaélések dzsungelében végzett elszánt ellenőrző munka néha döbbenetes méretű leleplezésekhez vezetett. Egy erdélyi betonút és szállítópálya építkezésénél felfedezett lopás, sikkasztás például olyan méretű volt, hogy a főbűnösrel szemben halálos ítéletet hoztak. Végül nem hajtották végre, életfogytiglani kényszermunkára változtatták. Majd nagy csendben, hatalmas dollárösszeg ellenében hagyták Nyugatra menekülni...

A pénzügyi, gazdasági alvilággal szemben folytatott küzdelem, amit a T.I. vezetése alatt álló központi ellenőrzés és revíziós igazgatóság folytatott, néha romantikus, kalandfilmek forgatókönyvébe illő helyzetekhez is vezetett. Egy bűnszövetkezet leleplezésének utolsó szakaszában például a munkát vezető ellenőrök néhány éjszakát nem tölthettek a saját lakásukon, titokban bukaresti szállodákban kellett elhelyezni őket, mert életveszélyben lettek volna.

Mozgalmasabbá, látványosabbá vált tehát T.I. munkája. Ez részben abból fakadt, hogy alminiszteri rangja folytán a pénzügyi ellenőrzés feladatain kívül más megbízatásokat is el kellett látnia, például a tartományok képviselőivel a területi, helyi költségvetés fölött folyó vitát kellett a minisztérium nevében levezetnie.

Egy napon a miniszter T.I. tudomására hozta, egy frissen

megjelent „H.C.M.” (minisztertanácsi határozat) szerint a „Román Atombizottság” tagjává nevezték ki.

T.I. értetlenül olvasta a kezébe nyomott okiratot: mi köze neki atombizottsághoz, atomkutatáshoz?! Petrescu gyorsan megmagyarázta:

– Te képviseled ott a pénzügyet. Jól ki kell majd nyisd a szemed, azok nagyon sokat költenek!

Az elnök Gaston Marin, az Állami Tervbizottság alelnöke, tagja három atomtudós, Horea Hulubei akadémikus vezérletével. T.I.-n kívül még egy „kültag” szerepel, B. ezredes, „őrzőangyalként” – a szekuritate részéről.

Az „atombizottság” egyelőre nem túl sűrűn zavarja, egy-egy ülésre hívják meg, hol órákon keresztül számára alig érthető szakkérdéseket vitatnak meg. A miniszterelnökség Victoriei téri palotájában, egyik emeleti folyosó végén, fényűzően berendezett irodákban üt tanyát az „atombizottság”. Sietve különleges, fényképes személyi igazolványt készítenek T.I. számára is, ezzel bármikor szabad bejárása van a miniszterelnöki palotába. Még csak ez hiányzott! Eszébe sem jut igénybe venni máskor, mint mikor az „atombizottság” udvarias, fiatal tudós-titkára megbeszélésre hívja.

Hiszen továbbra sincs ideje semmire. Tengernyi intéz-nivaló a minisztériumban, előadások, vizsgák a Gazdaságtudományi Főiskolán, sport és a „klub” ügyei...

Arra sem jutott ideje, arra sem volt kedve, ami kikapcsolódás céljából rendelkezésére állt volna.

Egy nyáreleji vasárnap délután jut eszébe. Különös gond- dal készítette elő azt a kiruccanást.

Négy órakor az Oldsmobile, a szolgálati kocsija már ott állt a lakása előtt. Némi sejtelmes győzködés után Zillát sikerült rávennie, hogy beüljenek az autóba. Mert a fiatalaszony egy kis gyalogsétára áhítózott a városrész csendes ut- cáin, s egyébként sem kedvelte a bogárhátú, tágas szolgálati gépkocsit, férje főnök voltának semmilyen státusszimbólumát...

A Ploiești felé vezető műút kilométereit nyeli a hathen- geres kocsit, aztán lefordulnak a snagovi villanegyed irányába. Lányakat rugózva imbolyog nehányat a kocsit, aztán megállnak a tó közelében egy kapu előtt. T.I. diadalmas arccal tessékelte be Zillát. Pihenésre, fürdőzésre ízlésesen, okosan berendezett térség. Kerti bútorok, napernyők, víz fölé benyúló stég, na- pozó, kis csónakház csónakkal.

– Szeretném, ha az épületet is megnéznéd.

Nyitja az ajtót. Zilla szótlanul hordja körül a tekintetét. T.I. biztos abban, ő is arra gondol, ami neki eszébe jutott, mi-

kor először lépett be ide: mintha a zajzoni szalonban lennének. Alacsony párnákkal körülvett heverők, kardok, szablyák a falon. Keleti ihletésű bojárízlés, minden leheveredésre, lustálkodásra hív...

Tovább mellékhelyiségek, minden szükségessel felszerelt konyha.

Most már jöhet a halkán fogalmazott diadalmas bejelentés.

- Úgy tudd meg, Zilla drága, mindez a minisztérium tulajdona, a mi rendelkezésünkre áll. Akkor jövünk ide, akkor töltjük itt az éjszakát, amikor kedvünk tartja!

Az előzmények ismeretében T.I. nem csodálkozott azon, hogy a repeső öröm elmaradt, de amint most a fiatalasszony kissé meglepett arcába nézett, egy pillanatra riadtan kérdezte magától: honnan gyűlhetett össze ezekben a szép szemekben ennyi szomorúság?!

Még üldögéltek a kerti székeken a víz partján, beszélgettek a múlt napok eseményeiről. Ez is ritka alkalom. Már lemenőben volt a nap, mikor megindultak vissza, Bukarest felé.

Azon a napon jártak először a snagovi villában, amit a Pénzügyminisztérium s maga a miniszter T.I. rendelkezésére bocsátott.

És akkor jártak utoljára.

Hol T.I.-nek nem volt ideje, hol aznap zuhogott az eső, hol Zillának akadt valami dolga, vagy egyszerűen nem volt kedve Snagovhoz...

Feljegyzései között olyan oldalakra is bukkan, melyek Kolozsvárra tett útjain születtek. Mert megbízásai között ez is szerepelt, a minisztérium vezetősége részéről ő „felelt” Kolozs tartományért.

1955 végéről származnak ezek a sorok:

„...eszembe jut, pár évvel ezelőtt, mikor szabadságra vagy újévre hazaérkeztem (Kolozsvárra), s nyakamba szakadt rokonok és ismerősök, barátok és pártaktivisták szájából a bajok, igazságtalanságok, rendbe nem tett dolgok, visszaélések egész özöne - az foglalkoztatott, mit és hogyan tehetnék azért, hogy jobban legyen. De akkor közvetlenül és személyesen nem sokat tehettem. Most egy nagy hatáskörű minisztérium szinte teljhatalommal felruházott állandó megbízottjaként jövök a tartományba, a párt és a tömegszervezetek belső ügyeitől eltekintve alig van intézmény, üzem, munkahely, tevékenységi terület, ahova valamilyen úton bele ne nyúlhatnék... S most?! Most nagyon lassan lendül mozgásba a kezem, hogy tegyek, csináljak valamit, vagy ahova kell, odaüsek... Kevés dolog bénítóbb hatású, mint az olyan kérdés, amire az ember nem tud magának kielégítő választ adni!”

Tehát világos és egyértelmű, T.I. felelősnek tartja magát mindenért, ami az országban történik. Valamelyest a hatalom részesének érzi magát, tehát tennie kellene annak érdekében, hogy jobban álljanak a dolgok, mint ahogy a valóságban állnak.

És rosszul állnak, egyre rosszabbul.

Ezt Kolozsváron érzékeli jobban, mikor az otthoni valósággal érintkezésbe kerül, mikor kiszabadul a zártabb körből, amit Bukarest jelent, minisztériummal, sugárutakkal együtt, melyeken sok lóerejű hivatali kocsijával száguld végig.

S hogy miért megy rosszul gazdaság, közélet, miért diadalmaskodik intrika és igazságtalanság, erre egyre kevésbé leli meg a megnyugtató választ.

„Mához egy hétre nyílik meg a párt második kongresszusa. Remélem, hogy jó néhány kérdésre feleletet kapok. Másokra nekem magamnak kell választ találnom.”

Többször történt meg azokban az években, hogy amint Kolozsvár vagy valamelyik másik erdélyi tartomány felé tartva, T.I. hivatali kocsijával leért a Tömösi-hágó aljába, Derestyénél szolt a sofőrnek, forduljon jobbra, Hétfalu irányába. Titkos, lopva megejtett látogatásra, a csernátfalusi nagy emeletes ház előtt haladva el, Tatrongon át Zajzonba.

E szabálytalan időközökben ismétlődő rövid kitérők, egyikét írja most le...

Amint Zajzon patakának hídján áthaladtak, befordultak az első házak közé, halkán odaszólt Sfjidiucnak, a sofőrrenek:

– Menjünk lassabban... Majd megállsz, mikor szólok.

Miért annyira megilletődött? Miért szorul el most kissé a torka? Rokon nincs már senki itt, csak az evangélikus temetőben, ott a templom mellett. Tőlük nem kell már tartania, nem mozdulnak, nem szólnak hozzá, semmivel sem „kompromittálják”. Vagy talán hibásnak, felelősnek érzi magát velük szemben, ezért nyugtalanítják, feszélyezik még távolból is? Hiszen a temetőbe bemenni nincs is most szándékában.

Ismerősök sincsenek, a nagy, sötétkék luxusgépkocsi üléséről teljes védetségben pillanthat ki az ablakon keresztül.

Méltóságteljes lassúsággal imbolyog végig a nagy, sötétkék bogárra emlékeztető Oldsmobile a falu főutcájának gödrei között. Föl egészen a „Jancsi-villához” átvezető hídig. Ott lassan megfordul, mintha még nem határozta volna el magát, hogy megáll-e valahol vagy sem. Megindul visszafelé.

Mohó pillantásokkal veszi tudomásul, a látvány kerete szinte változatlanoknak tűnik, tartalma, részletei annál kevésbé. A sétatér fáit jórészt kivágták, a meghitt kis berkek eltűntek,

minden átláthatóbbá, kopaszabbá vált, mintha még az emlékeket is kilúgozták volna a sétányokról.

Mikor a Kert kapuja elé értek, hirtelen elhatározással odaszólt Sfjidiucnak:

– Itt állj meg egy kicsit!

A kapu nyitva, fejkendő asszonyt pillant meg, attól kérdezi:

– Szét lehet itt nézni egy kicsit?

Az asszony látja a kapu előtt a nagy luxuskocsit, amilyen nem vetődik gyakran Zajzon utcájára, beméri tüstént, hogy ez valami távolról jött nagyfőnök lehet.

– Csak tessék szétnézni. A tábor júniusban szokott nyitni, most csak mi vagyunk, az őrség.

Tehát gyermektáborként használják most a Kertet...

Lassú, tűnődő léptekkel megindult előre a főszétányon. Itt jobbra valamelyik öreg, süket Ghica hercegnő lakott nyaranta, balra, a földszintes épület közepén, a bejárat a szalon és a nagy ebédlő felé. Ott az ajtó előtt valamelyik jóképű csángó felszolgálólány testhez álló egyenruhában, patyolatfehér bőbitával a fején megrázta a kolompot, ebédre vagy vacsorára hívta a vendégeket. Ha úgy fújt a szél, hangja még a Muszkaasztalra is felhallatszott. Az ebédlőn túl lakott a nagybátyja, Pista s felesége, a szénfekete hajú és szemű Zetta, a Kert „másodkapitánya”.

Minden négyzetméterére a Kertnek most annyi emlék sűrűsödik, hogy egymásra vetülő, egymáson áttűnő képeiktől alig tud lépni.

Itt folyt át a kis patak, hídja most már beton, de maga a patak kiszáradt. Az „Atelier”-nek nevezett épület uralja a fönnt elterülő tisztást, eredetileg a Hala Ajdukievicz, a mostohaanyja apjának, a festőnek a műterme volt, innen a neve. Az emeleten voltak az apja szobái, a többiekben nyaranta a penzió jópénzű vendégei. Lenával itt beszélgettek esténként a padon, kettesben megtett kirándulásaikról visszatérve.

Annyi elsuhanó alak, arc állja útját, hogy néha egy-egy ponton hosszú percekre megállni kényszerül. Mintha az időből egyszerűen kiesnének ezek a percek. Fogalma sincs, mióta járkál, álldogál a sétányokon.

A filagóriákat egyszerűen eltörölték azóta a föld színéről, a tágas ketrecnek sincs nyoma, amiben az apja a majmát tartotta, a kovácsolt vasból készült kerti bútoroknak még törmeléke sem fedezhető fel. Az „Atelier” mögött húzódó nagy gyümölcsöst kivágták, a hatalmas, zamatos almákat termő fáknek még a helye sem látszik.

Aztán visszakerül az „Atelier” lépcsői elé, amin a Tompa, Ajdukievicz, Ghica, Tomazoglu családgyűttes tagjairól, vendégekkel, bel- és külföldi nagyurakkal és hölgyekkel számtalan fényképfelvétel készült az 1940 előtti évtizedek folyamán.

Megindult visszafelé a fő sétányon a nagykapu felé.

Itt következett be a néhány perces furcsa jelenet, ami emlékezetessé tette T.I. számára ezt a zajzoni látogatást..

A kijárathoz közel egy férfi állt a sétány szélén mozdulatlanul a zajzoniak sajtós, városiasan falusi öltözetében. Bizonyára az ő, ki közben előkerült, s most türelmesen várja, hogy az ismeretlen látogató elhagyja a Kertet.

T.I. lassú léptekkel közeledik hozzá, semmi oka sincs arra, hogy a másik jelenlétével törődjön. Majd ha az köszönti, viszszaaköszön.

Néhány lépésre vannak egymástól, mikor az ismeretlen férfi felkiált, előrelép, s örömtől ragyogó arccal megragadja a T.I. karját.

– Doktor úr, hát visszajötték?! Tudtam én, hogy megváltozik a világ, s maguk újra visszajönnek! Hát Isten hozta magukat!

T.I. elmerevedett vonásokkal, döbbenetben áll a helyén. Hosszú másodpercekbe telik, míg felfogja a helyzetet.

Ez az ember összetévesztette őt az apjával. Mert arcban kísértetiesen hasonlítanak egymáshoz. Csak egy nemzedéknyit téved, azt hiszi, Dr. Tompa Miklós sétál itt a Kertben S egy meg nem történt történelmi eseményt képzel bele a mába.

Látta a nagyfőnökök státusbizonyítékát a kapu előtt, a kisrendszámú bukaresti, hivatali luxusgépkocsit. Ha ez a „doktor urat” hozta, mást nem jelenthet, mint hogy a világ hirtelen megváltozott, a kommunisták megbuktak, a régi tulajdonos visszajött újra birtokba venni a tulajdonát. Itt lesz újra a régi világ..

Kínosabb félreértést kigondolni is nehéz lenne. Lényege nem is az, hogy az apja helyett neki szorongatja a kezét ez az ember. Hanem, hogy annak a világnak vélt bukását ünnepli, melynek ő az egyik vezető rangú képviselője. Azt kívánja vissza, aminek a felszámolásáért ő idestova egy évtizede minden erejével küszködik.

S ezt az embert nem tudja magában „ellenségnek” kiáltani. Idősebb, az apja nemzedékéhez tartozó zajzoni csángó, Bunának vagy Kosztának hívják, szíve szerint közel kellene éreznie magához.

Kínos, zavaros, ellentmondásos gondolatokat, érzéseket keltő pillanat.

A magyarázkodás csak annyiból állott, hogy T.I. gyorsan megértette az emberrel, az édesapjával tévesztette össze őt, ki továbbra is városi főorvos Sepsiszentgyörgyön.

Aztán gyorsan, minden további magyarázat nélkül kisietett a kapun, becsukta maga mögött az Oldsmobile ajtaját, s kissé ingerülten odaszólt Sfjidiucnak:

- Indulj!

Az 1955-ös év folyamán Petrescut leváltották miniszteri tisztségéből, de továbbra is ő mutatta be a kollégiumnak utódját, hiszen őt magát előléptették miniszterelnök-helyettségé, ki majd a kormány részéről a pénzügyet fogja irányítani.

T.I. akkor még nem ismerte a „felfele buktatás” ravasz gyakorlatát, ami ez esetben abból állt, hogy valakit megfosztanak a konkrét hatalom, az intézkedés lehetőségétől, amit miniszteri funkciója biztosít a számára, látszólag magasabb funkcióba léptetik elő – azonban a hatalom konkrét gyakorlásának eszközeitől jórészt meg van fosztva.

De úgy tűnt, nemcsak T.I. tapasztalatlan e technika terén, hanem Petrescu is, hiszen az említett kollégiumülésen látszólag jó hangulatban, megpendülten ismertette a pártvezetőség és minisztertanács személycserékre vonatkozó döntését.

Utódja, az új pénzügyminiszter Manea Mănescu, addig az Országos Statisztikai Hivatal főnöke. Tudós „hírébe hozott” pártbürokrata, közgazdász.

December végén zajlott le a párt második kongresszusa. T.I. legnagyobb meglepetésére Petrescu nem szerepelt a párt újraválasztott központi bizottságának tagjai között.

Mi lehet ennek az oka?

Fogalma sincs róla. De most már gyanakszik, miniszterelnök-helyettségé való látszólagos előléptetése csak műfogás volt arra, hogy eltávolítsák a minisztérium éléről.

A magyarázat még néhány hónapot várta magára...

Elérkezett a drámai 1956-os esztendő.

Február 14-én megnyílt a szovjet párt emlékeztető huszadik kongresszusa, 26-án fejeződött be.

Arra nem emlékszik pontosan, mikor, hogyan jutott tudomására a kongresszus zárt ülésén tartott Hruscsov-beszéd tartalma. Füzeteiben az első feljegyzést erről csak június 19-én találja. De az elmúlt év szilvesztere óta egy sort sem írt a naplójába. Jórészt épp a megdöbbenés folytán.

Júniusi feljegyzéseiből kiderül, ekkor még nem is a Sztálin által elrendelt kivégzések, vérengzések hihetetlen méretei rázzák meg, készítetik gyötrő töprengésekre – azoknak talán

csak töredékéről volt tudomása. Elsősorban a „kommunista világmozgalommal” szemben elkövetett gaztettek, szörnyűségek tényein háborog, csillapíthatatlan dühvei. „Kommunista-ként” éli meg a becsapottság, rászédettségek keserű fájdalmát.

„Az októberi forradalom után szakadatlan sorát kellett megsemmisíteni a kommunista pártokba beépített ügynököknek... minden alkalommal fájdalmasak voltak az elszenvedett veszteségek... De minden alkalommal tanult a mozgalom...”

Történt-e azonban eddig, hogy a lengyel vagy magyar munkásnak, a francia vagy olasz prolinak azt kell megtudnia, hogy a »győztes forradalom« hatalmas országában, a »szabadság földjén« kivégezték a kommunista testvérpárt teljes központi bizottságát...?”

Még nem omlik tehát össze T.I.-ben a remény, hogy nem az ideológiában, az alapvető tanokban keresendő a katasztrófa magyarázata. Még azt hiszi, a keletről jövő rettenetes hírekre azzal kötelessége válaszolni minden „becsületes kommunistának”, hogy menti azt, ami még menthető...

Lelkiismeretesen, aggódva böngész át mindent a sajtóban, ami a szovjet pártban lezajló viharos eseményekről szól, s ami a román pártban következményként lezajlik.

Március 29-én megjelenik Gheorghiu-Dej beszámolója a szovjet párt XX. kongresszusáról, melynek utolsó részében arról is szó esik, hogy a román szekuritáre megsértette a „szocialista törvényességet”, s hogy a nemzetiségi kérdés terén is vannak hibák, „nem tanulmányozzák eléggé az együttélő nemzetiségek sajátosságait”.

Május 23-án a *Scînteia* beszámol a Sztálin rajonban megtartott pártaktíva munkálatairól, melyen meglepő módon Gheorghiu-Dej és még jó néhány pártvezető vett részt. A közzétett szöveg azt bizonygatja, hogy a román párt már réges-régen küzd a személyi kultusz és annak áldatlan következményei ellen. Hiszen az elhajlók (bizonyára Fórisra utalnak, kit Dej meggyilkoltatott) 1944-ben eltávolították az ideiglenes pártvezetőséget, bárkit felvettek a pártba, felhívták a vasgárdát, hogy lépjen be. Ezt nyilván Ana Pauker és Luka László tette. 1952-ben nagy siker volt az elhajlás felszámolása, már akkor bírálták a sajtó hangját, „mivel a vezetőket a párt fölé helyezték”.

Ilyen módon T.I. a „vizsgáló bizottságban” végzett, négy év előtti tevékenységét úgy látja viszont, mint a személyi kultusz bírálatának részét.

Ez az érvelés már akkor mesterségesnek, mondvacsináltnak tűnt, utólagos belemagyarázásnak, aminek semmi köze a

valóságához. Keserű szájjal vette tudomásul első jelét a kísérletnek, amivel Gheorghiu-Dej azt igyekszik bizonygatni, hogy ő már réges-régen mindent jól csinált, a XX. szovjet pártkongresszus határozatainak szellemében, a hibákat mások, az „elhajlók” követték el, akiket ő aztán „nagyon helyesen” megsemmisített...

Semmi elégtételt sem érez T.I. amiatt, hogy a vizsgáló bizottságban végzett akkori munkája most „felértékelődik”, inkább zavar és bosszankodás vesz rajta erőt afölött, hogy a pusztán pénzügyi kérdésekkel kapcsolatos – nem is túl határozott – megállapításokat, íme, most már minden célra felhasználják. Annak bizonygatására is, hogy a román pártvezetés szinte semmiben sem volt részese a sztálini időkben elkövetett hibáknak, nincsenek olyan bűnei, melyekkel most a „nagy testvér” nyomdokait követve, szembe kellene néznie, amik miatt most le kellene vonni a következtetéseket.

Mindezt T.I. egyszerű ravaszkodásnak, megtévesztési kísérletnek tartja, amivel ki akarnak bújni a felelősség alól. Még hozzá elég primitívnek tartja, nem nehéz átlátni rajta.

Az emberek méltatlanoknak bizonyultak. Még Sztálin is, a legnagyobbak is! Gheorghiu-Dej és társai. Letértek vagy letérnek a világot megváltó nagy eszme szolgálatának útjáról...

A hűség, elvszilárdság, kitartás, következetesség ezerszer önmagára erőszakolt tételei világában még különleges, drámai romantika fényébe került az akkori helyzet: kitartani, hűnek, tántoríthatatlannak bizonyulni, mikor minden összeomlással fenyeget.

Ha Sztálin gyilkosnak bizonyult, ember nincs többé, kibeen maradéktalanul, tökéletesen megbízhatott. De az eszme...!

Megszaggatták, ártatlanok vérével szennyezték be, de lobog még benne a jelszó: „Világ proletárjai, egyesüljete!”

Ha most, annyi év után magyarázatát kutatja annak, miért hitt még akkor, miért nem szakított akkor, a XX. kongresszust követő napokban a kommunizmus tanaival, számot kell vetnie azzal a ténnyel is, hogy társadalomtudományi, filozófiai képzettsége valójában nagyon hiányos volt és egyoldalú.

Bölcsészeti munkákat – marxisták kivételével – csak 1944-ig olvasott. Spencer, Hegel, Nietzsche akkor járt a kezében, de nem sokat s nem kellő kitartással. A tenisszel, úszással, zsúrokkal és társasági élettel nehezen fért össze a kitartó, elmélyült filozófiai önképzés.

Később nem marxista filozófiát, társadalomtudományt csak annyiban és annyit olvasott, amennyire cikkekben, előadásokban szüksége volt, amennyit cáfolatok céljára felhasználhatott. A szerző álláspontjára, nézeteire valójában nem volt kíváncsi,

hiszen eleve meg volt győződve róla, hogy téved, hogy nincsen igaza. Csak azt kereste, hol, milyen tételével szemben lehet ezt világosabban, csattanósabban megfogalmazni.

Sajnálatos immunitást viselt magában mindennel szemben, ami a marxizmusnak ellentmondott, mintha egyszerűen nem rendelkezett volna a percipiálás eszközeivel a marxizmussal szembehelyezkedő filozófiai, társadalomtudományi érvek iránt. Soha nem került arra sor, hogy valóságosan mérlegelte, latolgatta volna ezeket az érveket...

S annál könnyebben, természetesebben történhetett ez így, hogy közvetlen környezetében, sem a minisztériumban, sem a Gazdaságtudományi Főiskolán senki sem várta tőle ezt. Épp ennek az ellenkezőjét várták el tőle.

A nyár folyamán – még mindig 1956-ot írunk – megkérték a párt központi bizottságától, jelöljön ki valakit munkatársai közül, aki alkalmas lenne egy különleges pártmegbízásra. Arról lenne szó, a központi bizottság elhatározta, csoportot küld Kolozsvárra, megvizsgálandó, megfelelnek-e a valóságnak az onnan érkező jelzések, miszerint nem tartják be a nemzetiségek egyenrangúságát biztosító rendelkezéseket. Olyat kémelek tőle ebbe a munkaközösségbe, ki elsősorban természetesen a kérdés gazdasági vonatkozásaival foglalkozna, de olyan személyre kellene gondolnia, aki tud magyarul...

Nehézség nélkül talált alkalmas embert erre a megbízásra. Egyik helyettese, K. anyanyelve magyar, talán Marosvásárhelyen született, de Kolozsvárt is jól ismeri, párttag az illegalitás idejéből, tökéletesen megfelelőnek tűnt. Mikor bizalmasan közölte vele, milyen feladat teljesítésére szándékszik javasolni, el is fogadta a küldetést. Másnap a központi bizottság is jónak tartotta az előterjesztést, K. hosszú hetekre eltűnt Bukarestből.

Csak nyár végén vagy ősz elején jelentkezett, mikor T.I. már első külföldi útjára készült. Természetesnek találta, hogy főnökének is részletesen beszámoljon arról, amit a munkaközösség, melynek tagja volt, Kolozsváron tapasztalt.

Hát igen, bebizonyosodott, a kisebbség jogegyenlőségéről szóló párthatározatokat Kolozsváron nem tartják tiszteletben. Nyelvhasználat, feliratok, a magyar irodalom ügyeivel nem törődnek...

– Tudja, nem is csoda, hogy ezek a dolgok így történnek – magyarázza K. T.I.-nek a helyzetet –, a tartományi büroban senki sincs, aki ezekhez a dolgokhoz értene. Vaida, az első titkár tud egy kicsit magyarul, a többiek még annyira sem...

T.I. tudomásul veszi, hogy K. még néhány napot hiányozni fog, amíg a jelentésüket megszerkesztik, csak arra kéri, jöj-
jön be, mielőtt neki el kell utaznia.

Szeptember közepén a Horea Hulubei akadémikus vezette küldöttség tagjaként T.I. Moszkvába, illetve Dubnába, az Egyesült Atomkutató Intézet székhelyére utazott. Küldetése abból származott, hogy a Román Atombizottság tagjaként annak anyagi ügyeiért felelt, s a soron következő közgyűlésen a román állam nevében neki kellett aláírnia az ország hozzájárulását megállapító okmányokat. Az évi tudományos közgyűlés után, melyen a küldöttség atomtudós tagjain kívül neki is részt kell vennie, sor kerül a pénzügyi megbízottak, a „gazdák” közgyűlésére is, ahol a tudományos tervek megvalósításához pénzalapok létesítését kellett megszavazniuk.

Érdekes, tanulságos út volt. Sok olyasmit látott, aminek másként közelébe sem jutott volna. A szinkofazotron sporttelep nagyságú óriásgépei, a dubnai tudósvilág sajátos, semmivel össze nem hasonlítható hangulata...

Egy vasárnap délután sétahajózás volt műsoron a Moszkva-Volga-csatorna és -gátrendszer hatalmas taván. A tudósok elmerülten vitakoztak, köztük Jánosi, a világhírű magyar atomtudós és akadémikus. Aztán egyszerre csak hegedüket hangoltak, zongorát gördítettek elő a luxusjacht szalonjában, rögtönzött szalonzenekar állt össze a nemzetközi atomtudós társaságból. Az ablakon túl sötétkéken hullámozott a Volga vize.

Lezajlott a „gazdák” közgyűlése is, a magyar pénzügyminiszter-helyettessel együtt (1956 szeptemberének utolsó napjai ezek) T.I. halkan felvetette a valutaárfolyamok kérdését is, de aztán simán aláírták a költségvetést tartalmazó okiratokat.

Hazautazás előtt négynapos, minden hivatalos kötelezettségtől mentes ismerkedés következett Moszkvával. Egyedül, minden előre meghatározott cél nélkül járt földalattin, autóbuzson, trolibuszon és legfőképp gyalog, amerre csak eszébe jutott.

Amit látott, amit megállapított, több hét múltán került nagyon higgadt, tárgyilagos hangú beszámolóba.

Hazaérkezése másnapján a minisztériumban megtudta, hogy azonnali hatállyal Kolozsvárra helyezték vissza, tartományi párttitkárrá „választják”.

VIII

Repeső örömmel fogadta a hírt, hogy Kolozsvárra költözik vissza, hiszen már a reményét is szinte elvesztette annak, hogy ez valaha is bekövetkezik. Márpedig azt semmiképpen sem tudta elképzelni, hogy Bukarestben élje le az életét. A hír vételét követő percekben már világos volt számára, hogy tulajdonképpen semmi sem köti a fővároshoz. Beletörődött és megszokta, hogy ott él, de valójában nem vált és nem is válhatott bukarestivé.

A központi bizottságtól többször telefonáltak, minél hamarabb induljon Kolozsvárra. A repülőgépet nem érte el, este gépkocsival indult Kolozsvár felé. Az egész éjszakán át tartó autóút folyamán aztán volt ideje eltöprengeni a várható események fölött.

Világos: a vizsgáló bizottság jelentése nyomán – K. beszámolója alapján következtetett erre – születhetett a határozat az ő kinevezéséről. Magyar tartományi titkár kell Kolozsvárra, aki ismeri a helyi viszonyokat is. Kinek juthatott ez a megoldás az eszébe? F.J.-nek? Vagy Vaida „Vaszinak”, ki most újra első titkár Kolozsváron, akárcsak 1945–46-ban, mielőtt Luca László és J.S. tündöklésének idején földművelésügyi miniszter lett volna?

Másnap, október 9-én a tartományi bizottság sebtében összehívott plénumán T.I.-t tartományi titkárrá választják Miron Constantinescu, F.J., Leonte Răutu jelenlétében. Keresztnevét hangsúlyozottan „István”-nak mondják és írják, hadd tudja az is, hogy ő magyar, ki történetesen nem ismerte volna.

Ülések, késő éjszakába nyúló megbeszélések következtek. Egyik fő kérdés, megszüntetni, feloldani azokat a helyzeteket, melyek jogos elégedetlenséget keltettek az „együttélő nemzetiségek” soraiban. A pártvezetőség felsorolt tagjai tovább is jelen vannak a tartományban, nagy óvatossággal vigyázzák felül a tervezett intézkedéseket, nehogy „túlzásokra” kerüljön sor.

Eközben csak nagyon hozzávetőleges fogalma van arról, mi történik a nyugati határokon túl. Újra egész napokat értekezleteken, megbeszéléseken tölt, az anyjától hall egy-két rövid mondatot, ha néha néhány percre meglátogatja a Jókai utcai lakásban.

Ő maga a Majális utcai elegáns pártszálló egyik garzonjában lakik, mikor este fáradtan pihenni térhet, nincs már

ereje rádiót, a budapesti eseményekről szóló tudósításokat hallgatni.

A nemzetiségi kérdésben a Kolozs tartomány területén szükséges „korrekciók” pedig nagyon lassan, csigalépésben haladnak. Vagy talán nem is jutottak még tovább néhány tétova elképzelés kidolgozásánál.

Huszonnegyedikén reggel T.I. Tordára szállt ki. Épp megkezdte volna a tárgyalást a rajon első titkárával, mikor megsörrent a telefon. Őt keresték. Vaida „Vaszi” kissé rekedtes hangon közölte, azonnal vissza kell jönnie. „Történik valami Magyarországon. Indulj el tüstént!”

Így kezdődtek el T.I. számára az ötvenhatos események.

Három és fél évtized távolából emlékezetébe idézve azokat a napokat, mintha egyetlen kínos, zavaros, nyomasztó, szürke tömeggé olvadna minden össze. Pedig mindenre igyekszik visszaemlékezni, amire csak lehet, végigböngészi az azokból a napokból származó feljegyzéseit, sorba vesz magában minden töredéket egymás után, mindent, ami azokból az időkből eszébe jut.

Ingerültség, nyugtalanság, félig-meddig riadalom lesz úrrá az egész székházon. Vaida sűrű időközökben telefonkapcsolatban van Bukaresttel, jelentéseket tesz, utasításokat kap. A pártvezetőség nemrég Bukarestbe visszatért tagjai rövidesen újra Kolozsvárra jönnek, csak azt várják meg, hogy Gheorghiu-Dej visszatérjen belgrádi látogatásáról.

T.I. az egyetemeket, főiskolákat járja. Úgy tűnik, elsősorban ott történhet „valami”. Híre jön, Temesváron rokonszenvtüntetésekre került sor a diákok között a budapesti egyetemi hallgatók mozgalmával.

Ceterchi, a tartományi pártbizottság tudományos szakosztályának halálra ijedt főnöke és Buşecan, az irodalommal foglalkozó aktivista azzal a hírrel jön, hogy a kolozsvári Képzőművészeti Főiskolán diákgyűlés készül a magyarországi események hatására. Szaladgálás, futkosás kezdődik annak érdekében, hogy az ülés ne jöjjön össze. Mikor kiderül, hogy ez már lehetetlen, Földes Lászlót keresik, ki esztétika-tanár azon a főiskolán, arra kell rábírní, tegyen meg mindent, hogy a megbeszélés ne alakuljon át tüntetéssé.

T.I. az egyetemiekkel, elsősorban a Bolyai embereivel, írók, művészek különböző csoportjaival tárgyal szünet nélkül ezekben a napokban.

Másik emeleten és nyilván más hangon Vaida tárgyal az első titkári dolgozószoba zárt ajtóinak mögött, a szekuritateparancsnokkal, a hadsereg tisztjeivel.

A székház azokban a napokban, mint a megbolydult kaptár.

Megérkezik Bukarestből a központi bizottság, Gheorghiu-Dej hivatalos állásfoglalása: „Magyarországon ellenforradalmi mozgalom tört ki. Horthysta tiszték, volt fasiszták, az amerikai imperialisták aktív segítségével...”

Ezt az álláspontot, ezt a szöveget kell mindenki elfogadtatni, erre összpontosul a tartományi bizottság minden igyekezete. T.I. is nyilván ezt kapja „feladatul”, annál is inkább, mert elsősorban a magyar értelmiséget, diákságot kell meggyőzni. Ezen múlik, lesz-e nyílt megmozdulás Kolozsváron vagy sem.

S hogy neki magának mi a véleménye erről?

Nem kérdi önmagától! A pártfegyelem vasszabályainak megfelelően igyekszik teljesíteni a megbízatást!

Egyetemi emberekkel, diákokkal, írókkal, művészekkel, többnyire természetesen magyarokkal vitatkozik az irodájában naphosszat, igyekszik meggyőzni őket, fogadják el a román párt központi bizottságának értékelését. Azok pedig érvelnek. A Rákosi-féle terrorral. Önkényuralommal szembeni indokolt tiltakozás és lázadás a fő oka a magyarországi eseményeknek. Számptalan megfogalmazásban kerül terítékre a magyarországi helyzet és magyarázata, egy szó vagy mondat fölött sok órást kitartó, néha szenvedélyes vita folyik. T.I. minél közelebbi fogalmazásra törekedett a központi bizottság hírhedt szövegéhez, tárgyalópartnerei minél jobban el akartak távolodni tőle. Többször kezd újra vitát ugyanazokkal. Mert közben túl történt valami, vagy híreket hallgattak az illetők, s már nem elégitette ki őket a néhány órával korábban elfogadott szöveg. Mert hát azokat az egyetemi pártbizottságnak vagy valamelyik más fórumnak – rektorátusnak, dékánátusnak – fel kellett dolgoznia a diákokkal, s azok nem fogják elfogadni.

Akadnak keményebb és lágyabb vitapartnerek.

Gáll Ernő (a Bolyai Tudományegyetem prorektora az idő tájt) nemcsak, hogy kitartó szívóssággal vitatkozik, magyarázva, ismételve Rákosiék rémtetteit, de nemsokára visszajön, kéri, hogy tárgyalják újra a dolgot, mert a tények más fogalmazást követelnek, mint amire legutóbb jutottak.

Földes Lacival sem könnyebb a dolga, a vele való vitatkozást csak az tarkítja, hogy „haveri alapon” egy-egy ízes viccel, beköpéssel, adomával fűszerezi a tárgyalást.

Az arcok végtelen sora vonul most el előtte, amint azokra a vitatkozásokkal, hevesebb vagy barátságosabb hangú szócsatákkal eltöltött napokra visszaemlékezni igyekszik. Szabédi komor tekintete, Csehi Gyula, aztán a marxista katedrák emberei, Deheleanu Margit, K. H. Vera, egy diákgyűlésen az ifjú L. A.

Ha most azt kutatja emlékezetében, ő maga mennyire volt akkor merev vitatkozópartner, nehezen tud sommás ítéletet mondani.

Igyekezett minél közelebb maradni a központi bizottság szövegéhez. Ezt kérték tőle számon a tartományi bíró, a központi bizottság illetékes szervei, azt ismétlő nyilatkozatokat kértek tőle. Mellesleg ezek a nyilatkozatok sehogyan sem akartak megszületni, minden sürgetés ellenére.

Ha nem sikerült „eredményre” jutnia, mert beszélgető vagy vitapartnerei nem voltak hajlandók olyan fogalmazást magukévá tenni, amit ő még elfogadhatónak tartott, ezt nem sietett a tartományi bíró többi tagjainak vagy másoknak tudomására hozni. A következő napon kezdte előlről, azt remélve, hogy majd valamilyen megoldást talál.

Arról, ami Magyarországon történik, szinte csak a főcímkere terjedően szerez tudomást, tárgyalások, vitatkozások, más tennivalók annyira igénybe veszik az idejét, hogy nyugodtan híreket sem tud hallgatni.

November elsején, halottak napján újabb helyi események kavargják fel a főtéri székházat. Az aktivisták hozzák a hírt, hogy a diákok tüntetésre készülnek aznap délután a Házsongárdi temetőben. Ezt meg kell akadályozni, ennek elejét kell venni! A tanárok beszéljék le erről a szándékukról a diákokat, ha másként nem lehet, menjenek ki a temetőbe, ott beszéljenek velük, akadályozzák meg, hogy gyülekezésre, bármilyen tüntetésre kerüljön sor. Az aktivisták is legyenek ott a temetőben ugyanazzal a céllal!

Aztán leszállt az este, lassacskán kiderült, végül is nem került semmilyen komolyabb, kirívóbb eseményre sor a temetőben. T.I. megnyugodva napirendre tér az ezzel kapcsolatos hírek fölött.

Másnap csak futólag hallja (valószínűleg Vaida „Vaszitól”), hogy a szekuritete vizsgálja, történt-e valami a temetőben... Olyan értesülés, amelyenről több tucatjával szerez naponta tudomást azokban a hírekkel, álhírekkel, cáfolatokkal telehintett időkben, de amiből személy szerint számára nem következik halaszthatatlan tennivaló, gyorsan elsuhan a füle mellett.

Az események száguldottak tovább.

Mindszenty beszéde, Nagy Imre bejelenti Magyarországot kiválását a Varsói Szerződésből...

T.I. komoran tudomásul veszi, hogy polgári világ lesz Magyarországon. A magyar-román határon nem két ország, hanem két társadalmi rendszer között húzódik majd a nagy választóvonal. Milyen következményei lesznek majd ennek a ro-

mániai magyarság sorsára? Ha nem is azonnal, de történelmi perspektívában nyilván nehezebbé válik. Kétszeres súly terhelő majd. Az állandó gyanúsítás is, hogy aki magyar, az a „tőkés világ ügynöke”. (A mai Valóság tükrében milyen furcsán csengenek ezek az akkori jövőbe kalandozó morfondírozások...)

Közben a román pártvezetés, Kolozsváron tartózkodó tagjai révén, állandóan nyilatkozatokat sürget, a magyarországi „ellenforradalmat” minél keményebben és határozottabban elítélő szövegeket.

Ezeket T.I.-nek kellene „szállítania”, neki kellene előállítania, kicsikarnia, aláíratnia a magyar értelmiségiekkel való tárgyalások útján. De amint erről már említés történt, ez nehezen ment, a kisebb-nagyobb csoportokkal való vitatkozás sehogyan sem torkolt a kívánt nyilatkozatokba. Ha nem is fogalmazták meg a tartományi büro tagjai és F.J. – ott kísértett a kimondásra kész vélemény, hogy ehhez talán határozottabb és keményebb módszerek kellenének, mint a vég nélküli vitatkozás.

S íme, példa is van, amire utalni lehet.

Az *Igazság* november harmadiki számában már megjelent a marosvásárhelyi Simó Géza bútorgyár (nyilván magyar) „dolgozóinak” levele: „...Magyarországra törtek a horthysta tiszték, árulók, nyilasok, kakastollasok... Azokkal szolidarizálunk, kik hősiesen harcolnak az ellenforradalmi bandák ellen...”

Íme a marosvásárhelyiek! „Az ottaniak határozottan letették a garast!”

T.I.-nek nincs érkezése és ideje, hogy mellre szívja a lapangó szemrehányásokat. Tény, hogy ő nehezen, nagyon nehezen boldogul.

Aztán érkezett november 4 reggele.

Hajdani okiratokat, közleményeket átolvasva, megdöbbenő megállapításra lehet jutni:

Annak a vasárnapnak a hajnalán épp megjelentek az orosz tankok Budapest utcáin, ágyúikból eldördültek az első lövések, és sok száz kilométerrel keletebbre – a lapok tanúsága szerint – már meg is indultak Kolozsvár utcáin egyesek azokra a népgyűlésekre, amelyeken a magyarországi „forradalmi munkás-paraszt kormány” megalakulását fogják üdvözölni.

A rendkívüli fűrgesség még mondjuk érthető az akkori román pártszervek részéről. De nyilván az említett – szinte szinkronban levő – egyidejűség már nem! Ennek magyarázata csak egy pontosan előkészített, előzetesen elhatározott akció

lehetett. Akik itt a szálakat rángatták, előbb tudtak a Kádár-kormány megalakulásáról, mint a budapesti utca népe?! Felderítetlen – vagy lehet, azóta már felderített – titkos részletei ezek az 1956 novemberének első napjaiban lezajlott eseményeknek. Hiszen arról már volt szó a nemzetközi mass media értesülései között, hogy a román pártvezetés állítólag felajánlotta a szovjet vezetésnek, hogy katonai erőkkel részt vesz a magyar „ellenforradalom” leverésében. Hát akkor miért ne tudhatta volna napokkal azelőtt, hogy az orosz tankok negyedikén reggel megjelennek Budapest utcáin?! Miért ne állíthatta volna be saját propaganda-apparátusát sok órával előre, hogy szórja a forradalom leverésének, a magyarországi „munkás-paraszt kormány” megalakulásának híreit?!

Ezen most hiába töpreng, további magyarázatokat nem tud kiolvasni az egykori lapok oldalairól. Legfeljebb visszaidézheti a maga lázas tevékenységének zsúfolt műsorát.

Tehát november 4-én, vasárnap délelőtt a Bolyai Tudományegyetem dolgozóinak nagygyűlése az Arany János utcai aulában, ahol „határozatot fogadnak el”:

„...Nagy aggodalommal figyeltük a magyarországi eseményeket. A belső ellenforradalmi erők a nemzetközi reakció támogatásával egyre jobban veszélyeztették és még ma is veszélyeztetik az alapvető vívmányokat... Határozott együttérzésünket fejezzük ki Magyarország most megalakuló forradalmi munkás-paraszt kormánya iránt...”

Ugyancsak november 4-én T.I., „...a tartományi pártbizottság titkára a Herbák János üzemekben beszél a magyarországi munkás-paraszt kormány megalakulásáról...”

Emlékszik arra a kora délutánra. A cipőgyár egyik csarnokába csődítették össze a munkásokat. Többségük nő volt. Előbb néhány szót románul, aztán magyarul beszélt, az akkori idők szabályai szerint. A „Herbák” munkásai zömükben magyarok voltak.

Komorán hallgatták az emberek, semmiféle „pezsdültség”, „lelkes hangulat” nem követte a bejelentéseit. Saját magát sem érezte semmiképpen sem „formában”. Rövidesen be is fejezte a mondókáját. Némi megkönnyebbülésére kérdések, hozzászólások nem voltak.

Másnap a kolozsvári főiskolák tanárainak, hallgatóinak nagygyűlése zajlott le az Egyetemiek Házában, Vaida „Vaszi” elnökletével, a párt központi vezetősége részéről Miron Constantinescu részvételével, ki ezekben a hetekben többet van Kolozsváron, mint Bukarestben. T.I., „a Kolozs tartományi pártbizottság titkára fölolvasta a Román Munkáspárt központi bizottságának és a Román Népköztársaság Nagy Nemzetgyűlésé-

nek a magyarországi munkás-paraszt kormányhoz intézett üzenetét”.

Ülések, nyilatkozatok egymás után gyors, lázas ütemben. A szövegek most már hamarabb születnek, kisebb az ellenállás, a vita. Mikor az események jellegének, tartalmának meghatározásáról van szó, mintha a Budapest utcáin tüzet okádó orosz tankok ezt a küzdelmet itt, Kolozsváron is eldöntötték volna.

T.I. nem fogalmaz meg különvéleményt magában arról, hogy mi történt és mi történik Magyarországon. A pártfegyelem nevében teszi, amit elvárnak tőle.

Csak épp a megnyugváshoz, a megelégedéshez nincs semmi köze annak, amit ezekben a napokban érez. Keserű, nyúlós, zavaros és zavarodott állapot... Valamelyik hétfégi délutánon egy-két órát lent tölt apósa kis szoba-konyhás házában az Irisz-telepen. Fáradtan végigdőlve az ágyon, a pesti rádiót hallgatja. Az országban általános sztrájk, az üzemek nem dolgoznak. Ott, akkor bizonyosodik meg arról, bármiként is keresztelték el azt az október 23-án kezdődött valamit, azt az egész magyar munkásosztály magáévá tette. A kommunista ideológia következtetésrendszerében gondolkodó, ítélő T.I. számára súlyos, nehezen megemészthető konklúzió. Tudomásul veszi, hogy itt tényekkel szembesül. Azokat megváltoztatni nem lehet!

A helyi napilap november hatodiki számában jelent meg a kolozsvári magyar írók nyilatkozata. „...Napokon át feszült aggodalommal és egyre megrendültebben figyeltük Magyarország sorsának alakulását... A szocialista demokratizmusért s a jogos gazdasági követelésekért tett békés erőfeszítéseket kihasználták a reakciós, ellenforradalmi erők...”

Aláírás: „A jelenleg Kolozsváron tartózkodó írók gyűlésének megbízásából” 14-15 név, Nagy Istvántól Szabédi Lászlóig...

Tehát T.I. eljutott oda, hogy a legnehezebben meggyőzhető közület részéről is nyilatkozat született. De milyen cirkalmas, körülményeskedő módon nevezik magukat az aláírók ... Már nem emlékszik pontosan, az volt ennek a magyarázata, hogy ilyen ülés nem is volt, csak összeszedték az aláírásokat, vagy pedig megtartották az ülést, de nem minden résztvevővel sikerült aláíratniuk a szöveget? Az viszont nyilvánvaló, nagy „lelkesedés” nem övezhette a nyilatkozatot, hiszen a helyi irodalmi lapban, az *Utunk*-ban meg sem jelent.

Mellesleg a helyi napilapnak ugyanabban a számában közük a „Magyar Autonóm Tartományban élő írók és vásárhelyi irodalmi intézmények dolgozóinak nyilatkozatát” – hosszú, háromhasábos szöveget, melyet állítólag már november 2-án

fogadtak el, és amely jelzőkkel nem fukarkodva szidalmazza a magyarországi „ellenforradalomban” résztvevő földesurakat, tőkéseket. Mintha bizonyítani akarták volna, mennyivel „keményebbek és határozottabbak a marosvásárhelyi elvtársak” – amint ezt Miron Constantinescu és F.J. jó egynehányszor hangsúlyozták, némi szemrehányással hangjukban T.I. iránt.

November 20-án kolozsvári főiskolai hallgatók nagygyűlése zajlott le, melyen kijelentik: „...semmiféle ellenséges mesterkedés sem zavarhatja meg testvériségünket és alkotó munkánkat.” November huszonharmadikán pedig Bányai László utódjaként beiktatják a Bolyai Tudományegyetem új rektorát, Takács Lajost. Ebből az alkalomból T.I., „...az RMP Kolozs tartományi titkára beszél.”

Talán nincs értelme az akkori napok sűrű ténykedéseit nyomon követni. De van annak az időszaknak egy T.I. által kevésbé ismert oldala is, melyről valószínűleg akkor kerül szó, mikor a szekuritate főnöke diszkrétén bezárkózik Vaida „Vaszival” az első titkári dolgozószobába.

A november elsején, a diákokkal a Házsongárdi temetőt látogató Dávid Gyulát és másokat letartóztatták, a szekuritate fogdáiban „vizsgálták ki” őket, majd sok éves ítélettel börtönbe zárták. Páskándi Géza vagy azelőtt vagy azután juthatott ugyanarra a sorsra (december elején még költeményei jelentek meg az *Utunk*-ban). Ez idő tájt zajlott le a Dobai-per, melynek egyik vádlottját és elítéltjét, B.A. közigazdást a későbbiekben, jóval szabadulása után ismeri meg T.I.

November negyedike, a magyar forradalom vérbefojtása után nyilván Romániában, Kolozsváron is nekibátorodik az addig még megfontoltabban működő hatalom. Itt is lezajlik a „megtorlás”, s az nyilván elsősorban magyarokra sújt le.

Még hozzávetőlegesen sem tudja, hány embert és pontosan kiket tartóztattak le azokban a hetekben, hónapokban. Hiszen ezekről az akciókról nem esett szó a tartományi bíróban, mint majd egy év múlva a Nyugati Kárpátokban felszámolt, vasgárdistának mondott fegyveres ellenállásról. A nagy diszkrétció bizonyára annak is tulajdonítható volt, hogy a letartóztatottak ez esetben magyarok voltak...

Nyomozni az után, hogy kik és hányan voltak az akkor Kolozsváron letartóztatottak, most illetlennek és kegyeletsértőnek tűnik T.I. számára, lemond az igényről, hogy e tekintetben beszámolója pontos legyen.

Hiszen a kérdés, ami számára itt felmerült, elsősorban elvi és erkölcsi jellegű.

Azt kell világosan megmondania, hogy a letartóztatásokat, pereket, ítéleteket illető tájékoztatlanságát semmiképpen sem

tekinti mentő körülménynek a maga számára. Nemcsak azért nem, mert végül is ugyanannak a hatalomnak a nevében és céljaiért tevékenykedett, amelyik a letartóztatásokat, a „megtorlást” végrehajtotta. Az igazság az, nem is érdeklődött, nem igyekezett megtudni, mi történik a hatalomnak azokban a bugyraiban. Mert kényelmesebb volt. Tiltakozás nélkül elfogadta a hallgatólagosan felajánlott „munkamegosztást”. Ő végezte a nyilvánosság előtt folyó „politikai” munkát, az üléseken való felszólalásokat, a vitát, az alkut, a „szalonképesebb” tevékenységet. A „hold láthatatlan oldalán”, a titokban, a nyilvánosság kizárásával folyó „kinyírások” iránt nem kíváncsiskodott, mintha azok nem is lettek volna. Persze a Vaida „Vaszi” és a szekuritate főnöke részéről megnyilvánuló „tapintatos” diszkrécióban némileg az is benne lehetett, hogy bár ő tartományi titkár, de mégis magyar. Megbízhatóságát hivatalosan nem illett megkérdőjelezni, de hát mégis...

Ne kímélje meg magát a kényes kérdéstől:

Ha ez nem így történik, s a tartományi bíró vagy a szűk titkárság üléseinek napirendjén szerepel a tervezett letartóztatások mindenike, ha szavazni kellett volna mindenik fölött, vagy legalábbis véleményt mondani, tudomásul venni – akkor miként cselekedett volna?

Megvallja tisztességesen: nem tudja, miként cselekedett volna.

Most, annyi év és keserves tapasztalat után arra a megalapításra kényszerül – íme, milyen erősnek, hatásosnak, teherbírónak bizonyult a „párt, a nemzetközi munkásosztály” érdekeinek nevében végzett idomítás! És tudatosan vagy csak a körülmények egybeesése folytán milyen óvatosan viselkedett a párt hatalmi mechanizmusa, hogy a besulykolt reflexekből, dogmákból, beidegzésekből összeálló „ideológiai húség” teherbírását ne tegyék ki felesleges próbának.

Ha a tulajdonképpeni letartóztatások, vallatások, ítéletek világához az említett körülmények folytán nem is volt kapcsolata, a felmentés és ítélethozatal más rétegeihez igenis volt köze.

Így októberben, rögtön hazatérte, tartományi titkárrá való „választása” után a központi bizottság azzal bízta meg, juttassa a Bolyai Tudományegyetem pártszervezetének tudomására, hogy „post mortem” Gaál Gábort rehabilitálták, pártból való kizárását megsemmisítették. Neki jutott osztályrészül a közvélemény tudomására hozni, hogy a „Mord Majornak” – ahogy a „Dumaposta” kávéházi törzsasztalánál nevezték – megbocsátották a kommunizmus eszméivel szemben a valóságban soha el nem követett bűneit. Miután a mindenkori párt-

vonat ideológiai zsoldosai halálba üldözték, két év múlva kegyesen visszafogadták azt, kinek hulláját már rég birtokba vette az enyészet... A magas eszmei funkciókat betöltő bírálója egyébként már 1956 júniusában (*Utunk*, június 22.) idők változását érezve, mértékletes hangnemben gyakorolt önkritikát azért, hogy ebben az eszmei gyilkosságban részt vett.

T.I. most akaratlanul eltöpreng azon, a „tagadás tagadásának” folyamatán hányszor eshet át egy ilyen „Mord Major” kaliberű öreg kommunista.

Tehát ötvenhatban, a „mozgolódó” magyarokat megnyugtató, még ő hozhatta frissen felkent tartományi titkárként rehabilitálásának hírére. Azután még könyvek jelentek meg alakjáról és műveiről. Később jöttek az antidogmatikus fiatalok, kik immár másik oldalról bírálhatták, szedhették darabokra és értékelték át, illetve értékelhették le mindazt, amit G. G. tett és írt. Most pedig a „posztkommunista” magyar nyelvtérületen egyelőre differenciátlanul, teljesen szemétdombra vetettnek tekintik ennek az öreg „vörösnek” életét és munkásságát. Pedig nincs kizárva, egyszer még kiderül, alakja mégis valahogy a két háború közötti s az azt követő évtized történelméhez tartozik.

Funkcióban levő tartományi párttitkárként egyes ítéletek, határozatok „végrehajtása” is feladatául jutott. Ezeket sem hagyhatja megemlégtelenül!

Így volt Sóni Pál esetében.

Az *Utunk* főszerkesztője volt 1956 őszén.

Épp az események kirobbanásának forró napjaiban derült ki, nincs az „állomáshelyén”. Külföldön tartózkodott, semmit sem lehetett tudni róla. A legfeszültebb napokban, hetekben nem volt, akivel a lap vezetősége részéről tárgyalni lehetett volna. Ezt jelentette T.I. a bíróban.

– Dezertálás – hangzott az ítélet. – Munkahelyét épp a legnehezebb időszakban hagyta cserben.

Ez esetben szenvedélyes és türelmetlen a bíró, gyorsan megszületik a határozat: Sóni Pált le kell váltani a lap főszerkesztői tisztéből.

A határozat közlése, végrehajtása T.I.-re várt. Pontosan, minden részletével emlékszik az estére, mikor ezt a néhány napja visszaérkezett Sóni Pál tudomására hozta.

Tegeződő régi ismerősök, még a negyvennégy októberét követő időkből. T.I. a régi közvetlen hangon, de az alkalomhoz illő, komor arccal közli:

– Pali, személyedet illető súlyos határozatot kell közölnöm veled. Épp ezekben a hetekben, mikor... A tartományi

büro azt határozta, hogy felment a főszerkesztői megbízás alól...

Sóni kissé félrehajtott fejjel, komolyan figyel, még csak különösebben megszeppentnek sem látszik.

Ebben a pillanatban megszólal a telefon, Vaida kéri, valami rövid, de nagyon sürgős dolog miatt egy-két percre ugorjon át hozzá.

- Bocsáss meg, csak egy pillanatra...

Néhány perc múlva vissza is tért, leült az íróasztal mellé, az imént abbahagyott, komor mondanivalóhoz igyekszik illeszteni az arcvonásait, Sóni ravaszdi kis csillanással a szemében megszólalt:

- Ha nem haragszol, orvosi műnyelven tudod miként nevezhetnénk ezt a mi beszélgetésünket?

T.I. meglepetten pillantott fel.

- Kérlek szépen, hogyan?

- Azt mondhatnánk, hogy ez egy „coitus interruptus”.

Másodpercnyi késedelem után T.I. elkacagja magát. Jó hosszan, kórusban hahotáztak.

Egy csattanós, jó tréfára nyíló alkalmat Sóni Pali még saját leváltásának igazán nem vidám perceiben sem volt hajlandó elszalasztani.

A továbbiakban Sóni a kortárs magyar irodalom tanáraként működött az egyetemen. (A december 8-án megjelent *Utunk*-szám az első, melyen nem Sóni Pál szerepel főszerkesztőként, hanem Nagy István az igazgató és Földes László a főszerkesztő.)

Egy bukaresti éjszaka emléke tolakodik ide, érzékeltetni valamit azoknak a feszült, zavaros, zavarodott heteknek hangulatából.

December elején több napos küldetéssel T.I. Bukarestbe utazott, a központi bizottságnál, minisztertanácsnál végzendő teendőikkel.

Zilla Bukarestben volt, még nem költözött T.I. után Kolozsvárra. Egy este elhatározták, elmennek a „Continental”-bárba. Régi szokásuk volt néha-néha éjszaka jó dzsesszt hallgatni, táncolni, vermutot vagy konyakot inni, élvezni a sajátos lokál-atmoszférát. Hiszen ismeretségük is tulajdonképpen ott kezdődött, 1946 szilveszterén... Kellemes kis asztalt kaptak egy beszögellésben, ők láttak mindent, szinte mindenkit, őket szinte senki. Félhomály, mintha itt nem is létezne külvilág, annál kevésbé viharos történelem. A táncparketten mintha egy-egy ismerős profil is elsuhanna. Ez a csinos szmoking mintha a külkereskedelmi miniszteren feszülne, karján merészen dekoltált, feltűnően szép nő, egészen biztosan nem a fe-

lesége. De itt a meghonosodott, kényelmes szokás szerint senki sem ismer meg senkit, senkinek sem köszön.

Jól érzik magukat ebben az illatosan füstös, diszkrétén zsbongó kábulatban, szorosan egymás mellett ülnek, többhetes távoliét után összeemelegedve.

Súlyos kar nehezedik a T.I. vállára.

Fölpillant. Majtényi Erik kissé kiizzadt arca, haja szokása szerint a szemébe hull. Örömteli mosoly az arcán.

– Nagyszerű, hogy itt vagytok. Üljetek át az asztalunkhoz, K.-val vagyok...

Szinte érthetetlen, az eldugott sarokban miként fedezte fel őket Majtényi. Rövid szabadkozás után, látva, hogy Majtényi ragaszkodik hozzá, átülnek, tiltakozását nehogy félreértsék.

A két férfi láthatólag már alaposan a pohár fenekére nézett, csapongó beszélgetés folyt, ők ketten Zillával nehezen kapcsolnak át a maguk iménti, meghitt hangulatából. K. verset szaval, T.I. nem nagyon érti, mert épp a „Caravan”-t dübörgi a zenekar.

Majtényi átöleli a T.I. vállát.

– Nagyon ügyelj erre a fiúra... – K. felé bök az állával. – Sokat ér, s az én legjobb barátom!

Koccintanak.

– Az új kolozsvári párttitkár egészségére!

Ez újra Majtényi. Majd:

– K! Ő nem Kucsera!

A másik gondolkodás nélkül rávágja:

– Nem, ő nem Kucsera!

Sejti, a Kucsera a felkelés előtti, alatti napokban Magyarországon hírhedtté vált, az elnyomó hatalmat, annak minden visszataszító rondaságát jelképező alak.

Megtisztelő, kitüntető vélemény, hogy őt funkciója ellenére a két író nem tartja „Kucserának”.

Kicsit később, teli poharát felemelve Majtényi bizalmasan T.I. füléhez hajol:

– Vége van, komám, vége! – Aztán hozzáteszi románul. – Se duce toată şandramaua! Mondd, Pityu, hiszel te még valamit?

Nem kell megkérdeznie, hogy mi a „şandramaua”, ami összemegy, mi az, amiben hisze-e még. Majtényi kommunistának tudta magát, mióta csak eszét bírja, az édesapja is.

A zenekar most újra dübörög, beszélgetni itt most igazán nem lehet, Majtényi valószínűleg nem is vár választ, csak a borgőzzel együtt kifújja magából a keservét.

Ők ketten Zillával elköszönnek, a szemerkélő esőben megindulnak hazafelé.

T.I.-nek úgy tűnik, az elmúlt egy-két óra sűrített ízelítő volt az őt körülvevő, zavarodott, ellentmondásos, egymással össze nem békíthető tényekkel, gondolatokkal, helyzetekkel megtűzdelt világból. Mintha remény sem lenne arra, hogy valaha is letisztuljon, nyugvópontra jusson!

Néhány nap múlva le is jegyzi annak az éjszakának a történetét, így most, annyi év után is pontosan idézni tudja minden részletét.

Amint teltek 1957 hónapjai, kívülről úgy tűnt, mintha fokozatosan csillapodtak volna ötvenhat őszenek utóregzései.

Már Zilla is Kolozsváron volt, berendezkedtek a lakásban, amit a hatalom kiutalt nekik, ablakai a Kossuth Lajos utcára nyíltak, ebben T.I. némi folytonosságot érezhetett gyermek- és serdülőkorra színhelyével, alig néhány háztömbbel lentebb a lakás, hol annak idején nagybátyjainál nevelkedett.

Kiderült, a tudomány, a művészet és a gazdaság kérdéseivel foglalkozó tartományi titkárnak és feleségének nagyon sok ismerőse, majdnem barátja akad.

Először persze előkerültek a régiek. T.I. úgy tartja és hirdeti, hogy az „igazi kommunista” nem tagadja meg gyermekkorának, ifjúságának kapcsolatait. „Ha valaki számomra szervusz volt hajdanában a kollégiumban vagy a tenispályán, az most, mikor a helyi főnökök között vagyok, ugyancsak szervusz!” – jelenti ki határozottan.

A kérdést az tette aktuálissá, hogy az érdekeltek jöttek, mutatkoztak is fürgén, igyekeztek, hogy minél gyorsabban létesítsenek vele bizalmas viszonyt. S így, bár T.I. természeténél fogva nem volt túlságosan „nyakbaborulós”, csakhamar népes baráti kör közepén találta magát.

Azonnal fokozott igyekezettel mutatkoztak olyanok is, kiket korábbról nem ismert, de akik nagyon határozottan és céltudatosan törtek afelé, hogy a helyi hatalom új emberével minél közelebbi kapcsolatba kerüljenek. A helyezkedők, a „napraforgók”, a konjunktúra-barátok.

Sem T.I., sem Zilla nem volt eléggé előrelátó és óvatos, hogy ezeknek a nyilvánvalóan előnyöket vadászó közeledési kísérleteknek határozottabban gátat vetett volna.

Az asszonyt semmi esetre sem volna igazságos azzal vádolnia, hogy kedvére lett volna a közepébe cseppennie a körülötte zajló „társadalmi életnek”. Az alapvető tévedést T.I. követte el. Komolyan vette a „kommunista vezető funkcionárius” címszó alatt saját használatra kidolgozott magatartásnormát, ami szerint neki minél „megközelíthetőbbnek”, minden gőgös tartózkodástól mentesnek, minden közeledővel szemben

figyelmesnek és szolgálatkésznek kell lennie. Megfeledezett arról, hogy tanácsosabb lenne leeresztenie a sorompót azok előtt, akik személyes érdekeik sugallatára igyekeznek egyszerre a „barátok” kategóriájába kerülni.

Művészet és tudomány helyi főnökeként, amint az 1956-os viharok valamelyest elültek, T.I. a protokollkötelezettségeknek is a központjába sodródott. A tartomány első titkárával, Vaida „Vaszival” együtt vagy külön, legtöbbször feleségestől egymást követő színház- és operabemutatókon – mindenik intézményből köztudottan kettő van Kolozsváron –, hangversenyeken, tudományos rendezvényeket követő összejövetelek egész során volt köteles vagy „ildomos” megjelennie.

S közben a mindennapi munkájáról 1957 áprilisának elején még így ír: „Itt minden reggel nekifeszülés, itt minden reggel «nekifogok». S mindennap kemény vizsga. Vizsga rátermettségből, higgadtságból, előrelátásból, szilárdságból és rugalmasságból, no meg nem utolsósorban abból, hogy kellően rendben vannak-e az idegeim. S a vizsgák szüntelen sorozatán néha kitűnőre felelek, máskor elégségesre, néha megbukom.” Nyilvánvaló, itt még becsüli, amit tesz, azt hiszi, hogy még hasznos is lehet.

Voltak az ötvenhat októberét–novemberét hosszabb távon követő helyi „megtorlásnak” olyan mozzanatai is, melyeknek méreteit T.I.-nek valamelyest alkalma nyílt befolyásolni.

A szekuritate javaslatokat készített a főiskolai tanszemélyzet magyar tagjairól, kikről úgy vélekedett, el kell távolítani a felsőoktatásból. Részletes indoklásul már nem annyira a magyarországi eseményekkel kapcsolatos magatartásuk szolgált – nyilvánvaló volt, hogy minden igyekezetük ellenére ezen a téren nem sikerült pontosabban körülhatárolható tényeket összeszedniük –, hanem származásukkal, életrajzi adataikkal kapcsolatos állítások.

Így V.J. vegyész azért volt alkalmatlan e javaslatok szerint, hogy az egyetemi tanszemélyzet tagja legyen, mert „Erdély északi részének horthysta megszállása alatt a honvéd-cserkész csapatban tevékenykedett”. Vagy K. B. a Mezőgazdasági Főiskolán amerikai hadifogságból tért haza, és amúgy is „megbízhatatlan”.

A „fekete lista” T.I.-hez került, áttanulmányozta, töltőtollal ráírta a szélére, hogy az érintett személyek eltávolítását „indokolatlannak tartja”, így adta vissza a szekuritate főnökének. Véleményét figyelembe vették, az akkor eltávolítandóknak bélyegzett emberek évtizedek múlva, a törvény szabta életkorban vonultak nyugdíjba a főiskoláról.

De itt újra el kell mondani, bizonyára sokan és sok fogalmazásban mondták el, ezért elkötelezve érzi magát elismételni: mindent, ami 1956 után következett, hosszú esztendőkre, talán évtizedekre befolyásolt a magyarországi fegyveres felkelés. Európa ezen tájain, így Romániában sem lehet semmilyen eseményt, eszmeáramlatot, irodalmat, társadalmi tudatforma alakulását a magyar fegyveres felkelés előzményeinek, fényeinek ismerete, számbavétele nélkül megérteni. Valamiként a magyar ötvenhat mindenben „benne van”. Akár közvetve, akár közvetlenül. Akár számot adunk magunknak róla, akár nem!

S hogy mennyire így van, ezt saját magán is le tudja mérni.

1957 nyarán, mikor a magyarországi események közvetlen hatása már kevésbé határozta meg a mindennapok eseményeit, feljegyzésednek tanúsága szerint T.I. „kacsingat az irodalom felé...” Az a gondolat foglalkoztatja, hogy közel tíz évi szünet után újra „szépprózát” írjon. Sokoldalú, kemény elfoglaltsága mellett ilyesmi hogyan jut eszébe, szándékként miért jelentkezik?

Kétségkívül az is hozzájárul, hogy „fizikailag” újra közelebe jutott az irodalomnak. A tartományban ő az irodalmi lapok, irodalmi közélet legmagasabb rangú „gazdája”. Ő, illetve beszállítottjai olvassák a „sajtóigazgatóság”-nak keresztelt állami cenzúrával párhuzamosan a lapok kefényomatait, engedik közölni vagy tiltják le a megjelenésre szánt „eredeti” termést. Játsszák tehát az „irodalomirányítás” legellenszenvesebb szerepét. Ugyanakkor fellebbviteli fórumként hozzá szaladnak segítséget kérni az irodalmi sajtó főszerkesztői, a „sajtóigazgatóság”, az állami cenzúra túlkapásai, indokolatlannak tartott leltiltásai ellen. Sokszor eredménnyel. T.I. úgy véli, neki mint a helyi politikai vezetés képviselőjének megértőbbnek, nagyvonalúbbnak kell bizonyulnia a lapokkal, a szerzőkkel szemben. Így a főszerkesztőkkel, a többi munkatárssal viszonylag szoros, szívélyes kapcsolatban állt.

Nagyon egyszerűnek tűnt bármelyiknek akár csak célzást tenni arra – elvárhatóan több okból is örömet vagy érdeklődést váltana ki –, hogy esetleg ő maga is szerzőnek csapna fel...

Az alapvető oka annak, hogy „szépprózát” művelve újra kezébe szándékszik venni a tollat, máshol keresendő – amint az ötvenhét nyarán kelt eszme-futtatásaiból világosan kitűnik.

A repedések, hasadások, rések jelei ezek, melyek a történetek következményeként meggyőződésén, magatartásán, önbecsülésén támadtak. A kísérteties sűrűséggel tudatát ostromló, összeegyeztethetetlen ellentétpárok hatása ez: „Világ proletárjai,

egyesüljete!” – és orosz tankok lőnek magyar munkásokra Budapest utcáin...

Már nem elégedett magával. Háborgó gondolatait nem tudja azzal nyugvópontra juttatni, hogy ő megteszi a magáét, a világ többi nagy dolga mások felelőssége... „Magasabb szintézisben” feloldani a kibékíthetetlennek tűnő ellentmondásokat, mely szerint a szörnyű torzulások ellenére az eszme érvényesége, a rendszer létjogosultsága fennmarad valamiként – egyre kevésbé sikerül.

S mert elégedetlen önmagával, valamiféle pótcselekedetnek érzi szükségét. Az irodalom eszközeivel megpróbálná valamilyen ként kifejezni, kiengesztelni, túlhaladni az egymásnak feszülő, racionális gondolkodással egyre kevésbé összebékíthető tényeket.

A „sztori”, amit kiagyalt – szinte tételesen megfogalmazta ezt a szándékot feljegyzéseiben –, „megoldást, túllépést” igyekezne megvalósítani egy ember sorsában, gondolataiban. Amire ő a valóságban képtelennek bizonyult.

Hozzá is fog egy hosszú novella, inkább kisregény megírásához. (Első változata folytatásokban jelenik meg az *Utunkban*, majd 1959-ben egy kötet első írásaként *Az alku ára* címmel.)

Az eszme kirobbant nagy válságához a történetnek látszólag csak annyi köze van, hogy a T.I. írásaiban unalomig ismétlődő igazgató-főhős a magyarországi események napjaiban jut el a maga gyárvezető és családapai minőségében kialakuló válságos helyzetéhez.

Arra egyébként, hogy miért lesz viszonylag rövid idő alatt rossz igazgató, míg addig lelkiismeretesen és eredményesen villogtatta a párt nevelte vezető minden erényét, miért válik feleségét forrón szerető férfiből egy csapásra az asszony érzelmeit és érzékenységét semmibe vevő férjjé, nem ad hiteles magyarázatot. De amennyire az okok csak érintőlegesen „eszmeiek”, az utolsó oldalakon felsejlő megoldás, mikor ugyancsak egy csapásra a tévelygő igazgató magára talál, alapjában szintén nem ábrázol semmilyen világnézeti válságot, annál kevésbé tudja elhíttetni annak valamiféle feloldódását, megoldását.

Három és fél évtized után közel kétszáz könyvoldal újraolvasása cseppet sem bizonyul kellemes szórakozásnak, a „szocialista realizmus” minden kelléke felvonul a fejezetein, az ipar világát szinte vallásos áhítattal ábrázolva nyilván úgy képzelte, a termelés, a gyárigazgatás ügyes-bajos dolgait az olvasó ugyancsak áhítatos érdeklődéssel követi.

Ezeknek a kritikai értékeléseknek itt nyilván nincs helye és értelme. Csak abban az összefüggésben említi azt az írást,

hogyan jelezze: akkor kezdődik a hiábavaló igyekezet az irodalom révén elnyerni a teljesség, az egyensúly és elégedettség érzését. Ami egyre elérhetetlenebbnek bizonyul...

Évtizedeken keresztül „második műszakban” űzött mesteriségének tartja és vallja az irodalmat, tagjául fogadja az írószövetség, ez a minősége így hivatalos megerősítést kap. Hosszú ideig nem vallja be magának, hogy egymás után megjelenő prózakötetei tulajdonképp kényszerű pótcselekvésként íródnak, menekülésként, mert „első műszakban” munkája eredményével kiegyezni nem tud, céljától fokozatosan elidegenül, erőfeszítéseinek értelmét egyre kevésbé látja.

Nem vallja még be, hogy nem annyira hivatástudat vagy tehetség sarkallja, hogy szabadidejét feláldozva, idegeit túlfeszítve novellát vagy regényt írjon, hanem a kísérlet, hogy menedéket találjon...

S valószínűleg ez az oka annak, hogy bár irodalmi lexikonokban röviden szerepel műveinek felsorolásával, alapjában véve „kütag” marad, és valójában nem tekinti „szakmabelinek” az irodalom... Mindez persze több évtizeden át tartó folyamat, melynek most csak a kezdetét szándékozott jelezni.

Június végén, július elején zajlik le a központi bizottság plenáris ülése. A záróközleményben tudatják, hogy „...leleplezték I. Chişinevschi és Miron Constantinescu pártellenes, frakciós tevékenységét”, és súlyos vétségeikért kizárták őket a központi bizottságból.

T.I. némi meghökkenéssel veszi tudomásul a hírt.

Miron Constantinescu még néhány hónappal azelőtt a központi bizottság teljhatalmú megbízottjaként ellenőrizte és irányította a Kolozs tartományi pártbizottságot az 1956-os eseményeket követő feszült időszakban, az egész pártvezetőség első számú gazdasági szakembereként, Dumitru Petrescu eltávolítása után egyedül kiemelkedő egyéniségként minden gazdasági határozathozatal előkészítésében döntő szerepet játszott. Ő volt az Állami Tervbizottság nagy tekintélyű elnöke.

Mi történhetett? Mi a valódi jelentése a „pártellenes, frakciós tevékenységnek”, hiszen ezek amolyan ködös általánosságok, melyeket „kicsontolásra” szánt személyiségek esetében használni szoktak?

Lassan, fokozatosan, csak töredékekben jut el hozzá a pártberkekben titokként megsúgott értesülés, miszerint Miron Constantinescu magánbeszélgetések folyamán olyan nyilatkozatokat tett, a román pártban is ideje lenne a „desztalinizálásnak”, s Gheorghiu-Dejnek is le kellene már vonnia a maga számára a szükséges következtetéseket.

Most válik világossá, hogy Dumitru Petrescut is hasonló vétségekért „buktatták fel” a pénzügyminiszteri funkciójából, majd hagyták ki az újonnan választott központi bizottságból, tüntették el a süllyesztőben, fokozták le a „Loto – Pronosport” igazgatójává. Ő is kifejezte véleményét, hogy ideje lenne Gheorghiu-Dejt kiborítani a főtitkári székből.

Magas szintű pártértekezleteken megfelelő „zenei kíséretként” gyakorta hangozott el a XX. kongresszust követő időkben: „Milyen szerencsénk, hogy ebben az időben Gheorghiu-Dej elvtárs állott a pártunk élén, így nekünk most nem kell post mortem rehabilitálnunk”.

És Foris? És Pătrășcanu, akit Sztálin halála után végeztek ki? S a többi névtelen legyilkolt? De ezeket a kérdéseket még csak magukban teszik fel az emberek. Lehet, Miron Constantinescu, Dumitru Petrescu már akkor feltette.

Valamikor 1957 vége felé „találkozott” T.I. másodszor személyesen Ceaușescuval.

Már akkor kíméletlen „csonttörő” hírében állt, a központi bizottság szervezeti ügyekkel megbízott titkára volt, a Kolozs tartományi bizottságot jött néhány napra ellenőrizni. Amint az egyes szakterületeket nagyon felületesen és nagyon türelmetlenül elszámoltatta – természetesen semmit sem talált kielégítőnek, semmivel sem volt megelégedve –, azokra a gazdasági kérdésekre is sor került, melyekkel (a művészetek és a tudomány kérdéseivel egyidejűleg) T.I. foglalkozott. Közel három és fél évtized távolából a részletekre már nem emlékszik, a kis ülésteremben talán két munkatársa kíséretében felelgetett a kérdéseire. Talán az áruellátás napi helyzetéről volt szó. A valóságos állapotokat minden szépítgetés nélkül ábrázoló jelentés egyre jobban dühítette, ingerelte Ceaușescut. De T.I. már nem tudott hangot váltani, kedvezőbb színben bemutatni a helyzetet, „csereadatok” sem álltak a rendelkezésére.

Komor hangú bírálattal fejeződött be a megbeszélés, Ceaușescu egészében annak tulajdonította az ellátásban mutatkozó hiányosságokat, hogy T.I. gyengén dolgozott.

Mikor pedig tartózkodása végén a büro egészével közli észrevételeit, nem mulasztja el megismételni T.I. munkájának bírálatát, s rendelkezésként hagyja a közületnek, hogy vitassák meg (puneți în discuție) ezeket a hiányosságokat.

Néhány hét múlva egyik büroülésen a napirend pontjai közé sorolják ezt is. Vaida „Vaszi” érzékelteti, ő maga sem érti pontosan, hogy milyen fogyatékoságokról van szó, de szerepeljen ez is a jegyzőkönyvben. Mint a régi színdarabokban

úgy „félre” mondja: „Ismeritek a szokásait, még kitelik tőle, hogy ezt is ellenőrzi...”

Mintha különösebb események nélkül folytak volna az elkövetkező hónapok. Egy héten kétszer arra is talált magának időt, hogy teniszezni járjon az egyetemi sportparkba hajdani, ifjúkori partnereivel.

Szombaton délután vagy este pedig megszólalt lakásukban a telefon, népes társasággá dagadt „barátaik” hívogatták őket valami kis hétvégi összejövetelre. Ha hivatalos kötelezettség épp nem adódott, némi töprengés után elfogadták valamelyik meghívást.

Néha szinte úgy tűnt – nem túl hosszú ideig –, hogy valamennyire egyensúlyba jutott az élete. A gazdaságban is némi emelkedést jeleztek még a mutatószámok...

Talán indokolt egyet és mást Vaida „Vasziról” is elmondani, hiszen másodízben (1946–47 után 56–60 között) közvetlen főnöke T.I.-nek, a „vezető pártaktivista” egyik legközelebb eső megszemélyesítője. Szót lehetett érteni „Vaszival”, érvekkel meg lehetett győzni arról, hogy változtasson eredeti véleményén. Kivéve, ha azt a nála jóval fiatalabb, értelmiségi, második felesége táplálta be. Ilyen esetekben öszvérként megmakacsolta magát, még ha nyilvánvaló is volt, hogy nincs igaza.

Kívánságára rendszeres kuglipartikat tartottak a pénzügyigazgatóság udvarán levő tekepályán, ezeken a büro tagjainak illett megjelenni. (T.I. megengedte magának, hogy az esetek nagy részében távol maradjon a maga teniszpartijai kedvéért.)

Néha egy-egy kirándulást szervezett, ilyenkor persze a helyi pártadminisztráció kivonult minden szükséges kellékkel, nagy flekken- és szalonnasütések estek. Ritkább időközökben vadászatra vagy kollektív halászatra is sor került, persze vadőrök és más szakszemélyzet gondos felügyelete és segédlete mellett. De a tárgyilagosság kedvéért elmondandó, hogy ezek a rendezvények – szemben a későbbiekkel – mértékletesen és csak ritkább időközökben zajlottak. Hiszen „Vaszi” a lelkiismeretes aktivista beidegzésével kötelességének tartotta, hogy a vasárnap délelőttöket is a székházban töltsse, elolvassa a friss újságokat, elrendezzen egy-egy iratot. Tette pedig ezt attól függetlenül, hogy a többi tartományi titkár, közvetlen munkatársai hasonlóképpen tesznek-e, vagy pedig mint T.I., fönntartják maguknak a jogot, hogy szabadidejük fölött rendelkezzenek.

Ha azokra az esetekre gondol vissza, mikor hosszabb időt töltött együtt „Vaszival” s a büro többi tagjával, a „kizáró kiállások” jutnak eszébe.

Időről időre Martinecz „elvtárs” figyelmeztette „Vaszi”, kizárási ügyekben újra abüró kollektív kiszállása lenne aktuális. Ilyenkor „Vaszi” sorra megkérdezte abüró tagjait, kinek van a kitűzött napon olyan halaszthatatlan dolga, ami miatt Kolozsváron kell maradnia. Azokból, kiknek ilyen tennivalója nem akadt, kijelölt a titkárokkal kezdve annyibürótagot, amennyi a szavazóképes többség biztosításához szükséges volt. (Az fel sem merült senkinek a koponyájában, hogy a jelenlevők közül bárki a határozattervezet ellen szavazhat.)

Nevezettek aztán a kijelölt napon reggel, a kijelölt órában, „Vaszival” az élen beültek annyi Pobedába, ahányra a személyek számának megfelelően szükség volt, s egy pontosan, órákra meghatározott „menetrend” szerint útra keltek a tartomány kijelölt rajoni központjaiba, helységeibe. Ott a gépkocsikaraván érkezésének idejére egy szobába összegyűjtve várakoztak azok, kik a pártból való kizárásuk ügyében a „mozgó” tartományi pártbüró előtt megjelenni voltak kötelesek.

Többnyire azzal az indoklással került sor kizárásukra, hogy valami közük volt a vasgárdista mozgalomhoz.

A központi pártutasítás úgy szólt, attól függetlenül, hogy az illető tagja volt-e a vasgárdának vagy nem, egy vasgárdista ülésen vett részt vagy többön, csak felvonult, vagy vasgárda által szervezett „plușorban” vett részt egy ünnepen – akinek bármilyen módon kapcsolata volt a vasgárdával, az kizárandó a pártból. Márpedig a kizárást, az alapszabály szerint, a tartományibürónak kell jóváhagynia.

Egyenként Kolozsvárra idézni a delikvenseket különböző meggondolásokból nehezebbnek tűnt. Az ilyen módon szervezett „kizárábrigádok” hatékonyabban és gyorsabban működtek.

Az eljárás egyszerű volt és gyors. Abüró berendezkedett egy helyiségben, egyenként beszólitották az érdekelteket. Legtöbbjük idősebb parasztember volt. Martinecz – a pártkollégium elnöke – felolvasott az illető aktacsomóból néhány mondatot, amiben az is elhangzott, hogy „...a pártból való kizárását javasoljuk...” Jóváhagyásként abüró tagjai bólintottak, „Vaszi” sajnálkozó mozdulattal széttárta a karjait, s valami ilyesmit mondott az illetőnek: „Hát te is tudod... ez a szabály!”. A fontos az volt, az illető minél hamarabb kint legyen a szobából, jöhessen a következő.

Így ment ez más-más szobákban reggeltől estig. Az arcok váltogatták egymást, többet megtudni valamelyikükről nem volt idő. Sem azt, hogy miként, miért került a pártba, sem azt, hogy annak idején a vasgárdához miért és hogyan közelített, sem azt, hogy most, mikor a pártból kizárják, valójában mit gondol vagy mit érez...

Legtöbbjük szolgálatkészen rábólint a határozatra, mintha csak valami elkerülhetetlen, magától értetődő szertartáson esne át, s annak végeztével igyekezne minél fürgébben kijutni az ajtón. Annak örül vajon, hogy nem kell többet várakozni, vagy pedig azt reméli, hogy alázatosan, szolgálatkészen viselkedve elkerülheti a további kellemetlen következményeket? Ezt sem akkor, sem később nem sikerült megtudnia, Martinecz „elvtárs” sietett, hogy az egész rendezvény simán, a kijelölt menetrend szerint bonyolódhasson le, nem maradt idő az elvonulók személyével, egyéniségével bajlódni.

A pontosan kidolgozott program szerint a szervezőnek gondja volt arra, hogy déltájt valamelyik rajoni székhelyre jussanak, ott gondosan elkészített ebédrel várták a „kizáró körúton” levő bürót.

Kezet mostak, kedélyesen elhelyezkedtek a szépen megterített asztal mellett. A „házigazda” rajon emberei szolgálatkészen sűrögnek körülöttük, „Vaszi” az asztalfőn. Azon kívül, hogy éhségüket csillapítják, jól megérdemelt pihenő is az ebéd a fáradságos nap közepén, bor is kerül az asztalra, de abból fegyelmezetten csak egy, legfeljebb két pohár erejéig fogyasztanak. Aztán előállnak a Pobedák, indulnak tovább, másznak, ereszkednek a tartomány hegyei, dombjai között kanyargó úton, míg késő este fáradtan érkeznek haza Kolozsvárra.

A vasgárda, a román fasizmus e visszataszító, primitív és véres kezű, nemcsak zsidó-, hanem magyarellenességről is hírhedt szervezete, csatlósai vagy szimpatizánsai iránt nyilván semmilyen szánalmat nem érzett, ha valahol lesújtottak rájuk. Az esetet, mely abban az időben az egyik tartományi titkárral zajlott le, szintén az eljárás módja miatt tartotta meghökentőnek.

Valami bejelentés után kutatva, a központi bizottság illetékesei kiderítették, a vasgárdista lázadás idején S. – a tartományi pártbizottság titkára, abban az időben T.I. kollégája – valamilyen összejövetelelen „legionárius” dalt énekelt. S ami súlyosbítja vétkét, ezt önéletrajzába nem írta be. Tehát: „Az őszinteség hiányáról tett bizonyosságot a párt iránt.” S. mentegőzését, hogy ő ennek az eseménynek annak idején semmilyen jelentőséget nem tulajdonított, keményen visszautasították, a határozat úgy szólt, azonnal le kell váltani titkári tisztségéből, ki kell zárni a tartományi bizottságból, súlyos pártszankcióban kell részesíteni, kötelezni kell arra, hogy visszamenjen az aranyosgyéresi sodronyiparba, s ott hengerésként a termelésben dolgozzon, mert onnan emelték ki hajdanában, semmilyen felelős munkát se vállalhasson, még szakszervezeti vonalon sem.

S.-nek töredelmes önkritikát kellett gyakorolnia, be kellett vallania, hogy valóban „...nem volt őszinte a párttal szemben”.

Míg a „feldolgozás” és a vita folyt a tartományi bizottság plenáris ülése előtt, T.I.-nek volt ideje a tények és részletek ismeretében elgondolkodni. Vétkét S. a vasgárdista lázadás idején követte el, tehát tizennégy évesen, az inasiskola tanulójaként. Egy vasgárdista nótát énekelt az összes tanulóval együtt az udvaron. Mert nyilván a vele szemben teljhatalmat élvező, hatalmas pofonokat osztogató „pedagog” is vasgárdista volt. A földtelen paraszt gyereke, ki a közeli faluból az inasiskolába bekerült, azt még megkockáztathatta, hogy óriási pofonokat kapjon, amiktől a könnye kicsordult, de hogy kitegyék az inasiskolából – azt nem. Tehát énekelt. Egy strófát. Vagy kettőt. Amennyit kellett.

Nem kereste az enyhítő körülményeket S. számára, igazság szerint szálnalmat sem fedezett fel magában S. iránt. De az egész eljárást, ahogy az ügyet kivizsgálták, nyilvánosan „feldolgozták”, ahogy S.-t megalázták, önkritikára kényszerítették többször egymás után, ahogy a tartományi bíró tagjai hetek múlva is kötelezőnek érezték, hogy S. ügyére minden felszólalásukban kitérjenek, külön fejezetet szánjanak az esetnek, elítélik, kötelezőnek jelentsék ki mindenkire számára, hogy a jövőben éberebb legyen az ilyen „beszivárgókkal” szemben – mindezt kiábrándítóan, visszataszítóan, szinte undorítóan érezte.

S. nem jobb és nem rosszabb a többinél. Akár énekelt, akár nem. Gyerekkorában sikerült a falusi nincstelenségből, nyomorból a nagyüzembe bekerülnie, hengerész lett, kitanulta a legnehezebb szakmát. Aztán, mert élénk volt és szorgalmas, „az elvtársak” felfigyeltek reá, kiemelték a termelésből. „Szegényparaszt származású fémipari szakmunkás” a nagyiparból. Mi kell ennél több?! Magas fokú káderiskola... Megindult felfele a hierarchia lépcsőfokain. Viszonylag fiatalon tartományi titkár lett belőle.

Végül is egyszer mindenkinek megszűnik a megbízatása. Evvel nem is lenne semmi baj. Ha visszamehetne oda, ahonnan elindult. Hiszen még viszonylag fiatal.

De magától értetődő természetességgel, „simán” nem mehet vissza! Tartományi titkárként olyan hatalmasság lett, társadalmi státusa olyan magasan helyezkedik el, villában lakik, rendelkezésére gépkocsi áll a kapuja előtt, hogy a hajdani hengerésztől, ki a döngő csarnokokban kapkodja el fogójával az izzó vashuzalt s helyezi a hengerek közé – szinte beláthatatlan

távolság választja el. Oda visszaereszkedni, zúzódások nélkül „landolni” nem lehet. Csak visszazuhanni.

Észrevétlenül elkeveredni a többiek között, mintha semmi sem történt volna – nem lehet. Mint kutya vagy macska, melynek bádogdobozt kötöttek madzaggal a farkára, minden lépésével éktelen zajt kelt maga körül. Gúny, nevetség vagy csak egyszerűen bántó tréfák célpontjává válik.

T.I. komoran eltöpreng magában. Kit valamilyen magasabb tisztségre „választanak”, illetve neveznek ki, és ünnepélyes beiktatására sokak jelenlétében sor kerül, azokban, a percekben ne felejtse, attól a pillanattól kezdve „előfizet” a felemelő élmény ellenkezőjére. Annak a napnak eseményeire, amelyen csupa rosszat, elítélőt mondanak felőle, mikor majd eltávolítják abból a tisztségből.

Hát persze kivételek is vannak, ha előléptetnek valakit. De nem túlságosan sűrűek az ilyen esetek, sokszor csak látszatelőléptetések... Neki is elő kell készülnie arra, hogy valamikor elérkezik erre a stációra. A rendszer szabályaihoz tartozik, hogy nincs nyugodt, önkéntes vagy megaláztatástól mentes „elvonulás” felelős munkakörökből, tisztségekből.

T.I. számára az események legújabb „csomópontja” 1958 kora nyarán következett be.

Pontosan emlékszik, kora este a teljes „toalett” végén, már a nyakkendőkötésnél tartott a fürdőszobában, valamelyik színházi bemutatóra készült Zillával együtt, mikor megszólalt a telefon. K.M., a filozófus, esztéta, közíró kereste, pillanatnyilag a tartományi pártbizottság aktivistája, ki a magyar irodalom, művészet, tudomány kérdéseivel foglalkozik, tehát beosztottja.

Arról értesíti, hogy az *Utunk* készülõ legújabb számában egy Bajor-szatírárt akarnak közölni, amivel szemben a cenzúra kifogásokat emelt. De õ úgy véli, kisebb módosításokkal útjára lehetne engedni. Kérdi: mit tegyen?

Ilyen helyzetben T.I. számára három lehetőség adódik: 1. azt mondja K.-nak, vétesse ki a satírárt a lapszámból; 2. leállítja a lapot, amíg õ maga el nem olvassa a kérdéses satírárt; 3. elfogadja a K. véleményét, a lapszámot útjára engedi.

Õ ezt a harmadik megoldást választotta. A nagyvonalúbb magatartás hívének tartotta magát amúgy is a cenzúra és a lap közötti vitákban, ha csak lehetett, a lap pártjára állt.

A Bajor-szatíra megjelent az *Utunk* 1958. május 15-i számában, címe: *Szúnyogh elvtárs és a haragos káderesek*.

Tartalma: kisember megy remegve a káderosztályra délután megmagyarázni, a feljelentés ellenére õ „nem volt ejtõernyõs hadnagy Színerváralján”. Az ajtó előtt dermedtem megáll, mert

ilyen dühös hangokat hall belülről: „Kivágok húszat”; „kivágok negyvenet”; „meghalt, mert szeretett!” Végül egy kilépő takarítóasszony világosítja fel a félelmében remegő embert: „A káderesek gyűlése az emeleten. Itt a takarítószemélyzet snapsz-lizik.”

T.I. utólag is teljes mértékben egyetértett K. M. véleményével, jót mulatott a szatírán, de nem tartotta kiemelkedőnek Bajor Andor írásai között. Ezzel napirendre is tért a dolog fölött.

Néhány nap múlva a központi bizottság illetékes ügyosztályától telefonált valamelyik magasabb rangú aktivista Vaida „Vaszinak”, nehezményezte, hogy a Bajor-szatíra megjelent. „Vaszi” hívatta T.I.-t, de ő csakhamar megnyugtatta, rövid kis írásról van szó – gyorsan elmondta a tartalmát –, teljesen értelmetlen dolog, bizonyosan valaki a pontos magyar szöveg ismeretének hiányában ért félre valamit. „Vaszit” nem volt nehéz megnyugtathatni, illyenszerű irodalmi-ideológiai ügyekben nagyon tájékozatlan volt, nem is szívesen avatkozott bele tárgyalásukba, ha lehetett, minél nagyobb mértékben „szaktitkárának”, T.I.-nek adta ki „albérletbe” őket.

Még akkor sem sejtette, milyen méretű ügyet kavarnak egyesek a Bajor-szatírából, mikor egy nemsokára Bukarestben lezajló értekezlet folyamán, az emelvényről előadott jelentése kapcsán Duma, a propagandaosztály helyettes főnöke rosszindulatú, támadó kérdések egész sorát tette fel neki az írás megjelenésével kapcsolatban. Meg volt győződve arról, hogy igaza van, s az írás értelmetlen, így talán egy árnyalattal magabiztosabban és fölényesebb hangon válaszolt, mint ezt hasonló helyzetben a központi propagandaosztály főnökei megszokták embereiktől. A régi ismeretség jogán – amolyan baráti hangon – Niculescu Mizil az értekezlet végén ezt meg is mondta T.I.-nek.

Június elején Zillával, kisfiával együtt T.I. szabadságra, a tengerpartra utazott. Az Eforie-Nordon épült új pártnyaraló első épülettömbjeit néhány héttel azelőtt adták át.

Több mint egy hét telt el, míg végre felsütött egy kicsit a nap. Azon a délelőttön sürgősen telefonhoz hívták. Lupşa, a titkártársa kereste Kolozsvárról.

Azonnal haza kell jönnie, nagy baj van a Bajor-szatíra miatt. Üléseket, megbeszéléseket kell tartania azonnal, ott Kolozsváron. Útban hazafelé, Bukarestben keresse fel Vaidát, már tegnap óta ott van a központi bizottság plenáris ülésén, a vendégházban megtalálja, ő majd elmondja a részleteket. „Vaszi” azt izeni, családját hagyja a tengerparton, majd utánuk megy...

T.I. most már tisztában van azzal, nem egészen világos összefüggések, körülmények hatására – bármennyire érthetetlen – most már valóban meggyűlik a baja a jelentéktelennek tűnő ügy miatt. Az, hogy a tengerpartról hazahívják, hogy otthon valamiféle üléseket, megbeszéléseket tartson, nyilvánvaló büntetés, ami után még újabbak következhetnek. A maga vétkeiségéről továbbra sincs meggyőződve. De nincs mit tennie, áll elébe...

Kora reggel „Vaszi” Bukarestben, a Modrogan köröndön levő pártszálló szobájában találja. Hogy az ügyet komolynak ítéli, s hogy saját maga is meg van szeppenve a várható következményektől, annak biztos, félreérthetetlen jele, hogy magyarul beszél, rossz hangsúllyal, amolyan „konyhanyelven”, de elég folyékonyan. Ha nem lennének a jeges, vészajtó körülmények, talán még humorosnak is tünne T.I.-nek a helyzet. „Vaszi” ül az ágyán, hosszú orra az igyekezettől mintha még hosszabbra nyúlna, magyarázza magyarul T.I.-nek – bizonyára azért így, hogy jobban megértse –, milyen nagy hibát követett el azzal, hogy ezt az írást megjelenni hagyta, mert az a káderesekkel gúnyolódik, tulajdonképpen a rendszert, a párthatalmat csúfolja. Helytelenítően ingatja a fejét, még hozzáfűz néhány magyarázatot. „Ez a legrosszabbkor történt, folyik a központi bizottság plenáris ülése, éppen az ideológiai lazaságok, az ellenséges eszmék behatolása, megtűrése ellen. A nagy harciasság és igényesség hangján. Dej elvtárs tüzet okád. A legkisebb elhajlásért, idegen eszméknek tett engedményért mindenkit a legszigorúbban meg kell büntetni, el kell távolítani.”

Aztán következett a pontos teendőkre vonatkozó eligazítás. „Így beszéltem meg Răutu elvtárral. Most Răutu az első számú ideológiai szárnysegéde Gheorghiu-Dejnek.

Össze kell hívnia az Írószövetség kolozsvári fiókját. Külön az *Utunk* szerkesztőségét. Bajor Andor, a szerző gyakoroljon töredelmes önkritikát. Földes László, az *Utunk* főszerkesztője is. Ezt most azonnal, amíg még tart a plenáris ülés Bukarestben! Az Írószövetség fiókja küldjön táviratot a központi bizottságnak, amiben...

Miután mindezt elvégezte, visszamehet a családjához a tengerpartra. Hogy azután még mi lesz? „Vaszi” sejtelmesen megvonta a vállát, jelezve, nem zár ki további következményeket T.I. számára. Már vette gyorsan a kabátját, igyekeznie kellett, a plenáris ülés folytatódik.

T.I. is igyekezett a repülőtérre, hogy minél hamarabb elkapja valamelyik Kolozsvár felé tartó járatot. Közben volt ideje töprengeni. Két évvel a XX. szovjet pártkongresszus, a személyi kultusz és a sztálini korszak bűneinek leleplezése

után mi történhetett, ami a román pártvezetőséget ilyen ideológiai „eltévelyedések, lazaságok” elleni dühödtt hadjáratra készíteti? Miután az „osztályharc szüntelen élesedésének” elmélete kiment a divatból, most valamiféle új veszély, új ellenség meghirdetésével akarják ismét élesre fenni a kardokat, „gatyába rázni” azokat, akik nem állnak eléggé feszesen a sorban?

Az világos, ez a plenáris ülés csak a kezdet. A szigor, a megfélemlítés újabb szakasza kezdődik.

Kolozsváron T.I. összehívta a „megrendelt” üléseket, azokon a kijelölt felszólalók a kijelölt módon beszéltek. Szegény Bajor Bandi remegve önkritikát gyakorolt, bizonygatta, ő semmi rosszat nem akart, sem magának, sem másoknak. Ez utóbbi tekintetében senkinek sem lehetett kételye. Az is nagyon nyilvánvaló volt, egyszerűen még mindig nem érti, miről van szó, miért a nagy vész és fenekedés. Földes mondta simán az elkívánt szöveget, okos, dörzsölt fiú volt, már régen megértette, honnan és milyen erővel fúj a szél.

T.I. indulhatott vissza a tengerre.

Miután szabadsága letelt, s már újra Kolozsváron volt, Răutu és F.J. érkezett meg a központi bizottságtól. Egyéb tennivalók mellett több ízben órákat tárgyaltak T.I.-vel. Nem fenyegették, nem gorombáskodtak, még a szemrehányások, melyeket a Bajor-szatíra megjelenése miatt tettek T.I.-nek, sem voltak fenyegetőek. Mintha azt akarták volna megérteni, miként történhetett ez a „ballépés”, mintha arra szerettek volna bombabiztos megoldást találni, hogy ilyesmi ne ismétlődhessen meg. Szemmel láthatóan az lepte meg és gondolkodtatta el őket legjobban, hogy T.I. továbbra sem látta veszélyesnek vagy rosszindulatúnak azt az írást. Olyan csodálkozó tekintettel, megrökönyödötten néztek reá, mintha az derült volna ki, nem látja az asztalon levő tárgyakat...

Mértéktelen hangon, kitarotán magyarázták el neki újra és újra, milyen nagy hibát vétett. Aztán néhány nap múltával Vaida „Vaszi” beleegyezésével meghozták a döntést. Nem büntetést vagy megrovást javasoltak T.I.-vel szemben, hanem úgy intézkedtek, gazdasági kérdésekkel többet ne foglalkozzék, a gazdaság ügyeit teljes egészében vegye át a másik tartományi titkár, ő minden idejét, figyelmét fordítsa az irodalom, a művészet és tudomány kérdéseire, Kolozsváron azok bonyolult, sok figyelmet és időt igénylő problémák, teljes embert követelnek.

T.I. szó és kommentár nélkül tudomásul vette a feladatok emilyen újrafelosztását, Răutu és F.J. megnyugodva vagy sem, ezt már csak ők tudhatták, visszautaztak Bukarestbe.

Ha most, annyi idő után megkísérli emlékezetébe idézni akkori magatartását, világos, hogy indokolatlan, felnagyított fontoskodásnak tartotta a Bajor-szatírával kapcsolatos heves bírálatot és szigorú intézkedéseket, ezért történt, hogy nyíltan, világosan önbírálatot nem gyakorolt az események egyik szakaszában sem.

Néhány hét múlva közölték velem, hogy a központi bizottság által kijelölt pártküldöttség tagjává választották, egy hónapig tartó tapasztalatcserére küldik a Szovjetunióba.

A „megbocsátás” gesztusa ez a pártvezetőség részéről, vagy arra akarják „mozgósítani” e kitüntető küldetés révén, hogy a jövőben keményebben és kíméletlenebbül dolgozzon?

A küldöttség vezetője Vladimir Gheorghiu, a központi bizottság legifjabb titkára, kiről nem sokkal később kiderült, hogy vasgárdista volt és kizárták a pártból, helyettese pedig M.B. – az időben Brassó tartományi első titkár.

Moszkva, Rosztov, Taganrog (Csehov szülőházát látogatják meg) az útvonal, majd az Azovi-tenger partján, Nova-Biseskejeva nevű kis település fürdőhelyén ütik fel a főhadiszállásukat. A környék kolhozait, szovhozait látogatják. T.I. tárgyilagosabb, figyelő szemmel vesz észre mindent maga körül, az áldatlan állapotokat, a visszamaradottság jeleit is. Sajátos élménnyé teszi ezt a tanulmányutat, hogy a „házigazda”, a szovjet párt mintha nem is rejtegetné a bajokat, a hiányosságokat. A bizalom még korlátlanul látszik a „román elvtársakkal” szemben, oda mehetnek, azt nézhetik meg, ahova és amit, akarnak. A tolmácsok nem igyekeznek átkölni a nemegyszer meghökentően negatív tényeket a meglátogatott egységek embereinek válaszából. Az egyszerű dolgozók, kikkel kapcsolatba kerülnek, barátságosak, szolgálatkészek.

A tájak pedig, ahol T.I. megfordul, olvasmányjaiból kelnek életre, érzelmi töltéssel terhesek. Rosztov a kozákvilág csücske, annak a kozákvilágnak, melyhez Raja tartozott; Taganroiban a *Cseresznyéskert* szerzőjének íróasztala, pennája, tintatartója. Hajókirándulást tesznek a „csendes Don”-on, tagbaszakadt orosz matrózok főzik nekik a semmivel össze nem hasonlítható hallevest, halásszák ki a töméntelen, ebédhez fölszolgált rákot... Aztán rövid látogatás Szentpétervárra. Megilletődött ámulás órái. Már nem a forradalom emlékeinek, a Szmolnij vagy a Téli Palota terének hatására, hanem a Néva ágai mellett sorakozó paloták látványán, az Ermitázs folyosóin, a fölényes szépség egy négyzetkilométerre eső sűrűségétől, amit a világ legnagyobb gyarmatbirodalmának fővárosában hordtak össze nem egészen kétszáz év alatt.

T.I. magánkezdeményezésből külön kirándulást tesz Novo-

Sahtinszkba, ahol a föld alá száll, megnézi a „teljesen gépesített” szénbányát.

A Szovjetunióban tett látogatás után folytatódnak az „idegen eszmeiség hatásaival szemben” vívott kíméletlen harc eseményei.

„Engedékenység, megalkuvó, kellő harciasság hiányát tanúsító magatartás” vádjával a központi bizottság utasításai szerint pártszankcióval kell sújtani az értelmiség színe-javát. A Bolyai egyetemen T.I. jelenlétében folynak le az „alapszerkezeti ülések”, megrovással vagy megrovással és figyelmeztetéssel büntetik a párttag egyetemi tanszemélyzet egész sorát. Szabédi László következetes ellenzéki magatartást tanúsít, semmit sem hajlandó visszavonni abból, amit előzőleg mondott, még azt is visszautasítja, hogy T.I. egy jelentésében újabb alkotó munkára igyekszik buzdítani őt az irodalom terén. Némi habozás és huzavona után „Tugui elvtárs”, a központi bizottság tudományos osztályának főnöke a pártból való kizárását kéri. T.I. az „ítéletvégrehajtó”. Szabédi nyugodtan, méltóságteljesen és mértéktartóan viselkedik. Tudományos és irodalmi érdemeinek elismerése mellett a nyelvészeti kar alapszervezete „egyhanguán” megszavazza a kizárását a pártból.

Az Írószövetség alapszervezete, persze ugyancsak a tartományi bizottság vezérletével, Földes Lászlót és másokat szintén pártszankcióval büntet.

Az ősz kezdetén T.I. már abban reménykedett, a büntetőhadjárat, az eszmei „tisztogatás” és felelősségrevonás véget ér, a dolgok visszatérnek megszokott medrükbe.

De nem így történt.

Állandó, nyugtalanító tényezőként lépett föl a vásárhelyiek vádaskodása, feljelentései. Az „epicentrum”, a központ a Marosvásárhelyen megjelenő folyóirat, az *Igaz Szó* szerkesztősége, személy szerint főszerkesztője. H.Gy. 1956-ban szerzett „érdemei” elismerésül, vagy még korábbról, sajátos bizalmi státust vívott ki magának a központi bizottságnál, F.J. környezetében, lehet, hogy még Răutunál is. Feljelentései, vádaskodásai száma a „kolozsváriakkal” szemben szinte már követhetetlen volt. A számtalan változatban visszatérő, elmarasztaló megállapítások lényege: „a kolozsváriak megalkuvók az idegen eszmeiség hordozóival szemben, íme, Földessel szemben nem jártak el kellő határozottsággal, most is engedik írni és tanítani, ma is Kányádi-verseket tesznek közzé az Utunkban, bár azok nyilvánvalóan szembehelyezkednek a párt álláspontjával, negatívizmust sugallnak...” stb. A bírálatok az *Utunkat* érik, de közvetve sokszor T.I.-t is, a tartományi pártbizottság „illetékesét”. Leccsapódásai pedig azok a rosszkedvű szemrehányások,

melyeket „Tugui elvtárs” és munkatársai tesznek többé-kevésbé szabályos időközökben a T.I.-vel folytatott telefonbeszélgetések folyamán. Csak a humor kedvéért mondandó el, hogy „Tugui elvtársról”, ki egyébként a központi bizottságnak is tagja, így a pártapparátus nagytekintélyű személyisége, a későbbiekben rövid úton kiderül, hogy aktív vasgárdista volt, és nagy ívben kirúgják a pártból. De sajnos, addig még működik...

Szeptember elején T.I.-t értesítik Sepsiszentgyörgyről, hogy édesapja, Dr. Tompa Miklós nyugalmazott városi főorvos a második bélműtétet szenvedte el, a diagnózis egyértelműen rákos daganat, áttételekkel. A beteg is tudja a valós helyzetet. Szeretne, ha lehetséges, még egyszer fiával, T.I.-vel is találkozni...

Hosszú évek óta nem találkoztak. Most némi töprengés után eldöntötte: apja halálán van, ha az a kívánsága, hogy lássa őt, nem tagadhatja meg tőle, hogy hívásának eleget tegyen.

Vaida „Vaszinak” megmondta, mit szándékszik tenni, annál is inkább, mert jelentenie kellett, hogy egy-két napig távol lesz a tartománytól. „Vaszi” beleegyezően bólogatott. Ebben a helyzetben T.I. nem cselekedhet másként, mennie kell.

A sepsiszentgyörgyi kórház egyik különszobájában feküdt Dr. Tompa Miklós, illetve, ami még megmaradt belőle, magas természetnek csak hosszmeretei. Megkönnyebbült mosollyal fogta két tenyere közé T.I. kezét.

– Tartottam tőle, hogy nem jössz el... Jó, hogy itt vagy. Tudom, sokat nem maradhatsz. Estefelé utazz vissza. Most már minden rendben van. Nyugodtan befejezem a dolgaimat...

– De apám ...!

Gyöngéd, mosolygós tiltással felemelte a kezét.

– Pontosan tudom, hányadán állok... A kollégák aranyosak, mindent megtettek értem, amit lehetett. Kész ...! Inkább mesélj magadról, Zilláról, a kisunokámról, kit már nem fogok megismerni...

Később, mikor T.I. az ablakot akarta behajtani, apja megint megszólalt:

– Kérlek, hagyd nyitva, amíg mellettem vagy. Már rossz szagok szállnak belőlem. Minél kevesebbet érezz ebből.

Darkó doktorral, a sebész főorvossal váltottak később néhány szót az irodájában. Régi ismerősök, még T.I. orvostanhallgató éveiből.

A főorvosnak könnybe lábadt a szeme.

– Te nem tudod azt megérteni, itt Sepsiszentgyörgyön mit jelentett nekünk Miklós bácsi... Egyszerűen nem tudom a napokat elképzelni nélküle.

Este elköszönt az apjától. Sovány arcán csendes, megnyugodott mosoly, T.I. pedig küszködött a torkát szorongató döbbenettel.

Dr. Tompa Miklós szemtől szemben a halállal, csendesen iskolapéldáját teljesítette a családban egyébként nagy becsben álló civil kurázsinak.

Attól a perctől kezdve, hogy T.I. látogatása véget ért, sem perfúziót, sem más gyógyszeres kezelést, ami életét meghosszabbíthatta volna, nem engedett alkalmazni.

- Fiúk, tudjátok ti is, hogy semmi értelme. A dolgaimat elrendeztem...

Két nap múlva meghalt.

T.I. hiányos, szakadozott emlékeit apjáról - keveset és ritkán találkoztak - nemcsak daliás, magabiztos alakja uralja, hanem a tiszteletet parancsoló, kiegyensúlyozott bátorság, higadság a legnagyobb próbatétel, a nemlétbe való átlépés idején.

„Irodalombírálatunk eszmei tisztaságáért” címen 1958. augusztus 7-én terjedelmes cikk jelenik meg Földes László tollából az *Utunkban*. Nyilván a „gyökeres önbírálat” szándékával íródott, a lap következő számában folytatódik. Mint az események bizonyították, ez már nem segített rajta, nem tudta elhárítani azt, ami következett.

A cikkben többek között ezeket írta Földes:

„E jelenséggel (a negativizmussal) való szembenézés és ártalmas jellegének felfedése annál is inkább kötelességem, mert magam voltam az ilyen nézetek egyik kifejezője irodalomkritikánkban... mindhárom (írás) objektíve a szocialista valóság sikereinek és perspektíváinak elvesztéséről tanúskodik, és objektív hatásában a valóságunkat befeketítő irodalommal szembeni lefegyverzés elemeit hordozta.”

Néhány hónap múlva, mikor T.I. már azt hitte, a pártszankciók sorozata véget ért, „Tugui elvtárs” a szokásosnál is ingerültebb hangon azt tudatja vele telefonon, össze kell hívni az Írószövetség pártalapszervezetét, és Földes Lászlót ki kell zárni a pártból.

T.I. tiltakozik: Földes ügyét ismételten letárgyalták és súlyos pártbüntetésben részesítették, leváltották főszerkesztői tisztségéből. Egy embert nem lehet ugyanazokért a vétségekért kétszer, illetve háromszor büntetni.

Tugui sejtelmesen közli, nem ugyanazokért a vétségekért büntetik most, hanem egészen másokért.

T.I.: Neki más tényekről nincs tudomása, mindazt, ami volt, tartalmazza az akkori vizsgálat ügyirata, mást ő nem

ismer, kizárást javasoló előterjesztést ő nem állít össze, mert ilyen intézkedés indoklásához nem ismer tényeket.

Hát akkor ne állítson össze, mondja Țugui, majd jön ő a tényekkel, a marosvásárhelyi „elvtársak” tanúságtételével...

Hosszúra nyúló, kemény hangú vita. Eredményeként abban maradnak, T.I. csak hívja össze a kitűzött időpontban az Írószövetség pártalapszervezetét rendkívüli ülésre.

Másnap T.I. felhívta magához Földest, a régi haveri hangon közölte vele, hogy valami vásárhelyi feljelentés alapján a központ ki akarja zárni a pártból. Földes komoran tudomásul vette. Sejtette, mit tartalmazhat a vád, arra kérte T.I.-t, járjanak el lehetőleg kíméletesen, engedjék meg, hogy tovább taníthasson a képzőművészeti intézet esztétika-tanszékén.

A kijelölt napon megjelent Kolozsváron Țugui és a két főből álló vásárhelyi küldöttség H.Gy. vezérletével.

A komor, feszült hangulatú ülésen a következők hangzottak el:

1956-ban, a magyarországi események idején, egy magánbeszélgetés keretében (feltételezhetően poharazás közben) Földes „minősíthetetlen” véleményeket mondott Gheorghiu-Dejről, a párt főtitkáráról egy vásárhelyi író előtt. Ezt a tényt most, két év múltával az illető (feltételezhetően ugyancsak poharazás közben) elmondta H.Gy.-nek. Az pedig a párthűség bajnokaként azonnal megtette a feljelentést a központba, s kényszerítette az illetőt, hogy vallomásával erősítse meg a Földes „vétkét”.

Rosszízú, undorító ügy! A tanú, kit H.Gy. magával hozott, szemlátomást tisztában volt ezzel, mélységesen szégyellte magát.

Kínos, hosszúra nyúló vita. Hogy ki mit mondott, arról azóta még nyomtatásban is megjelent egy és más. Többnyire azzal a szándékkal, hogy a szerző „megmagyarázza a maga bizonyítványát”, azt, hogy ő tulajdonképpen bátor volt.

A sajnálatos igazság, amit be kell vallani, viszont az, hogy ott senki sem volt bátor. E helyen T.I. csak saját magáról állapítja meg, hogy viselkedésében semmi dicséretes sem volt, hiszen a „helyi szerv” jelen levő legnagyobb képviselőjeként ő vezette az ülést, „Țugui elvtárs” utasításait követve szavazás alá bocsájtotta Földes kizárását. A lefolytatott eljárás igazságtalan volt és lealázó. Lealázó azok számára, kik végrehajtották. Ezt T.I. most magára vonatkozólag állapítja meg. Azoknak, kik eddig bizonyítványukat magyarázták, s közben megszavazták a kizárást (ellenszavazat nem volt), lehet, továbbra is kedvük van a mentegőzéshez. Ám tegyék!

A történetek után „természetszerűen” megvonták a közlés

jogát, saját neve alatt semmilyen kéziratát nem közölhették a lapok Földesnek.

De még ez sem volt elég, még folytatódtak a hangos vagy csak morgolódo szemrehányások T.I.-vel és általában a „kolozsváriakkal” szemben, amiért Földest meghagyták a katedrán, épp esztétikát, ezt a kimondottan „ideológiai” tárgyat tanítani a képzőművészeti főiskolán. Vaida „Vaszi” is tudott ezekről a szemrehányásokról, de mert egyike volt azoknak, kikből nem pusztult ki teljesen az emberség, hallgatólagosan elfogadta T.I. magyarázatát: „Végül is mindenkinek meg kell élnie valamiből...”

A magyar nyelvű lapokban megjelenő írásokkal kapcsolatos kellemetlenségek folytatódtak T.I. számára.

A következő állomást Tordai Zádor *Korunkban* közölt cikke képviselte: „Jegyzetek *Az ember tragédiájáról*”. A felháborodás újabb hullámát váltotta ki a központi bizottság művészeti osztályán, „reakciós, idealista eszmék hordozójának” minősítették az írást, súlyos és megengedhetetlen tévedésnek, hogy T.I. és munkatársai megjelenni engedték. Oly méretű volt a felzúdulás, hogy Răutu, az ideológia első számú „felelőse” és F.J., a magyar ügyek képviselője néhány nap múlva újra megjelent Kolozsváron. Azt, aki kéziratban a cikket olvasta és nem tiltotta le, eltávolították az aktívából. T.I.-t udvarias hangon fogalmazott, de kemény és komor hangú bírálatban részesítik, amiért nem védi meg a kolozsvári magyar nyelvű lapokat az ellenséges szándékkal becsempészett eszmei támadások ellen. Érvelését, hogy Madách műve igazán nem mondható a „történelmi és dialektikus materializmus” szellemében fogalmazott alkotásnak, de értéke, zsenialitása folytán sem a magyar színpadról, sem az alkalmi irodalmi megemlékezések sorából nem hiányozhat, még kiindulópontként sem fogadják el. „Annál világosabbaknak, kifogástalanabbaknak kell lenniük az olvasót helyes irányban eligazító értékeléseknek!” – mondták.

A több napig tartó „fejmosás”, úgy tűnt, további következmények nélkül ér véget, Răutu és F.J. ismét csak visszautazott Bukarestbe. Utólag derült ki, nem éppen következmények nélkül. Ötvennyolc végén vagy ötvenkilenc elején a tartományi „büró” egyik ülésén a feladatok újrafelosztása került napirendre. Vaida „Vaszi” azzal a javaslattal állt elő, hogy a tartományi titkárok közötti munkamegosztást egyszerűsíteni lehetne. T.I. vegye át teljesen a tartomány gazdaságának irányítását, a művészet és tudomány ügyeit viszont adja át a propagandatitkárnak. Végül is ez van a többi megyében, még az egyetemi központokban is, mint Iași vagy Temesvár...

Nyilván ez nem abban a pillanatban és nem saját kezdeményezéséből „pattant ki” Vaida férjéből. T.I. tüstént elhatározta, nem tesz ellenvetést. Semmi kétsége sem volt azt illetően, hogy szankciónak is tekintheti ezt a javaslatot, amit az ő ismételt „lazságainak” nyomán terjesztenek elő, nyilván a „központ”, Răutu és F.J. tudtával vagy éppenséggel sugallatára. Nem tesz ellenvetést, mert legalább kikerül az ideológia egyre viharosabb hullámveréséből; a gazdaság dolgai – bármilyen bonyodalmak adódnak – viszonylag nyugalmasabb munkaterület.

Így gyorsan megszületik a határozat. Azzal a kiegészítéssel, hogy felkérték, tegyen javaslatot, ki legyen a tartományi pártbizottság művészeti, tudományos ügyosztályának új főnöke, mert ebben a felállításban annak magyarnak kell lennie.

Vállalta, hogy ilyen értelemben néhány napon belül javaslatot tesz.

Rövid idő alatt T.I. megszűnt a művészet és tudomány helyi „nagyfőnöke” lenni, az ilyen ügyekkel hozzá fordulókat udvariasan átirányította a másik tartományi titkárhoz.

Néhány nap múlva pár órát ismét Ceaușescu közelében töltött, emlékezetessé ezt az alkalmat újra csak a nyomasztó benyomások teszik.

Tartományi konferencián vagy aktívaülésen vett részt Ceaușescu a központi bizottság küldötteként az Egyetemiek Háza nagytermében. A rendezvény végeztével szűkköri díszebédet szerveztek tiszteletére. A tartományi titkárok s a bíró néhány válogatott tagja ülte körül a könyvtárteremben terített díszes asztalt.

Különösebb esemény nélkül fogyasztották el a fogásokat, az ilyen alkalmakkor szokásos, a nagy vendég szónoklatát, megjegyzéseit dicsérő mondatok kíséretében. Ceaușescu láthatólag nem volt különösebben jó kedvében, de amint az étkezést befejezték, feltette a kérdést:

– Valami nótát nem tudunk?

Zavar támad. Lehet, van közöttük, aki meghitt baráti körben román dojnákat szokott énekelni, de most a nagyfőnök jelenlétében nincs bátorsága kezdeményezőként föllépni.

Kínos, elhúzódó fészkelődés után végül nyöszörgőn, bátor-talanul megkísérel rákezdni valaki:

„Pe Mureș și pe Târnave...”

Ceaușescu bosszúsan, keményen legyint, mintha szemtelen legyet akarna elhessegetni:

– Nem ilyesmit! Hát mozgalmi nótát nem tudtok?!

A helyzet még nyomasztóbb. Vajon milyen nótára gondol, melyiket ismeri a nagyfőnök. S melyiket ismerik ők maguk,

a tisztelt bíró tagjai, alig van közöttük, aki hajdani illegális munkáskirándulásokon tanult volna énekelni. S ha valaki da-nolt is valamikor, azt többnyire elfelejtette.

Ismét hosszú, feszengő fészkelődés után megszólal valami „vörös nóta”, talán a „Hej, te bunkócska, te drága...” – amire fejbiccentéssel végre beleegyezését nyilvánítja az egyre komo-rabb Ceaușescu.

Csak valahogy végig tudnák nyekeregni, egyikük sem biz-tos a szövegben. Mindenesetre Ceaușescu hangja kiemelkedett a gyámoltalan éneklők közül. Mert harsány volt, magabiztos és elképesztően hamis! Nyilvánvaló volt, annyira nincs hallása, hogy nem is érzékeli, mennyire nincs köze a dallamhoz annak, amit ő énekel.

Percnyi villanás annak felismerésére, mennyire híjával van mindennek ez az ember, aminek valamiként a kultúrához van köze...

Úgy tűnt, T.I. élete kevésbé zaklatott az új körülmények között. A gazdaság kérdései kevésbé „rázósak”, kényesek, mint a művészet, irodalom, tudomány, s még hozzá e téren néha imitt-amott eredmények is születnek, melyekkel el lehet dicse-kedni. Új üzemek, megnövelt termelőkapacitások lépnek mű-ködésbe.

Január huszadikán zajlott le a soron következő tartományi pártkonferencia, a pártvezetőség képviselőjében Gheorghe Apos-tol vett részt és mondott beszédet. Dicsérte a pártvezetés böl-csességét, mellyel annak idején Luca Lászlót és Ana Paukert leleplezte, 1957-ben Chișinevschi és Miron Constantinescu „frak-ciós és pártellenes tevékenységéről rántotta le a leplet”, 1958 nyarán pedig Doncea, Răceanu és mások eltávolítását határozta el a párt, „fokozva az éberséget, a forradalmi harci készült-séget”.

T.I. csak néhány hónap múlva, a szovjet párt XXI. kong-resszusának befejeztével jött reá, mire volt jó újra Miron Constantinescu nyilvános bírálata. Gheorghiu-Dej és társai el-végezték a szinte hihetetlennek látszó bűvészműtárványt. A valóságban a sztálinizmust minden következményével felszá-molni nem akarták, legkevésbé akarták azt, hogy a személyes következtetéseket levonják és félreálljanak.

Eredetileg azért bírálták meg és zárták ki a központi bi-zottságból Miron Constantinescut – persze, a valóságos okot eltitkolva –, mert úgy vélekedett, Dejnekn és társainak félre kellene állniuk, nyissanak szabad utat a desztálinizálásnak, a „személyi kultusz és következményei” felszámolásának.

Most újra kezdik Miron Constantinescu nyilvános szidalma-zását, s azért teszik felelőssé, hogy akadályozta a „személyi

kultusz felszámolását Romániában”. Tehát épp az ellenkező „vétségért”.

A szemérmetlen politikai szemfényvesztés csúcsteljesítménye – állapítja meg magában T.I. még annak idején...

A tartományi pártkonferencia mellesleg újra titkárrá választotta T.I.-t, s a lezajlott események után megint azt reméli, hogy nyugalmasabb időszak következik. Azokban a napokban még nem sejtette, hogy 1956 távolabbi következményeként olyan esemény kerül sorra, mely számára is újabb, mély, hosszan tartó lelkiismereti válságot okoz.

Egy kis visszapillantás e ponton elkerülhetetlennek tűnik.

1956 őszén, Kolozsvárra való visszatértekor T.I.-nek úgy tűnt, a hatalom annak adja jelét (bár lehetséges, hogy az már akkor is csak látszat volt), hogy némi engedményekre hajlandó a magyar kisebbség jogainak tiszteletben tartása irányában!. Gheorghiu-Dej a szovjet párt XX. kongresszusáról szóló beszámolójában (*Scînteia*, március 29) beismeri, hogy a nemzeti kérdés megoldása terén is hibák vannak még Romániában, „nem tanulmányozzák még a sajátosságokat”. Október 9-i számában az *Igazság* arra figyelmezteti a szülőket, hogy magyar nyelvű osztályok létesülnek több tanonciskolában, így a vasúti műhelyek mellett s az aranyosgyéresi sodronyiparban is. Az október 11-i szám pedig arról ad hírt, hogy a párt központi vezetőségének határozata alapján „új magyar nyelvű folyóirat” jelenik meg.

A magyar forradalom leverése után ezek a „jó jelek” megszűntek.

Hosszas habozás után – melyből érezni, sejteni lehet, hogy a magyar kisebbséggel szemben tanúsított magatartást átértékelik –, 1957-ben engedélyezik a *Korunk* új folyamának indulását. Az „egyensúly” biztosítása érdekében, egyidejűleg az új román folyóirat, a *Tribuna* is megindult.

1959 elejére azonban T.I. számára is nyilvánvaló tények bizonyítják, hogy az „átértékelés” – nyilván a romániai magyarság érdekeinek hátrányára – befejeződött.

A nagyméretű, előre alaposan kimódolt politikai akciók szokásos forgatókönyve szerint bevezetőként összeült a Diákegyesületek Szövetségének országos konferenciája, „élvonalbeli” politikus személyiségek részvételével. Megjelenik és beszédet mond Gheorghiu-Dej, Atanase Joja „akadémikus, a minisztertanács alelnöke, oktatási és művelődési miniszter”, a tanácskozást a szövetség elnöke vezeti.

Már abból, hogy a fővárosi és megyei sajtó milyen nagy figyelmet, tág teret szentel a tanácskozásnak, sejteni lehet, itt valami fontos készül.

T.I. már nem foglalkozik művészettel és tudománnyal, tehát egyetemi kérdésekkel sem, akkor sejti csak meg, miről van szó, mikor Kacsó Magda bolyais diáklány felszólalásáról ad hírt a sajtó (1959. február 24.), ki arról beszél „a Bolyai Tudományegyetem diákjai tanuljanak együtt a románokkal, és felteszi a kérdést: „Vajon szükség van-e arra, hogy Kolozsváron két külön egyetem létezzen?... Célszerűbb lenne, kérjük fel pártszervezeteinket, a minisztériumot, tanulmányozza ezt a helyzetet...”

A kolozsvári *Igazság* ugyanaznapi száma szerint Takács Lajos, a Bolyai Tudományegyetem akkori rektora a következőket mondotta: „Vajon helyes-e, hogy az iskola nemzetiségek szerinti elkülönítésének útján menjünk? Véleményem szerint nem.”

Hogy valóban mondta-e ezt Takács Lajos a bukaresti diák-tanácskozáson vagy sem, s hogy pontosan így mondotta-e, T.I. nem tudhatta, sem akkor, sem azután nem nyomozott utána.

Azt, ami az akkori sajtó hasábjain megjelent, csak abból a szempontból érdemes idézni, hogy a napok hangulatát, a kényszerhelyzetek sorozatának kínos, nehezen elviselhető tényeit hűségesebben érzékeltessük. Hiszen a román pártnationalisták majdnem minden súlyos, kedvezőtlen, tragikus következményekkel terhes mondanivalót magyarokkal fogalmaztattak meg. Ez volt Gheorghiu-Dej és kivitelező famulusa, Ceaușescu általános módszere.

A diákkonferenciáról elhangzó sajtótudósítások jeges fuvallatként jelezték T.I. számára is, hogy mi következik: általános támadás a magyar nyelvű oktatás különálló intézményei ellen. Tehát a jövő hónapok folyamán valószínűleg fájdalmas, a magyarságot sújtó konkrét intézkedések várhatók...

Az időpontban nagyot tévedett. Szó sem volt itt hónapokról! Azonnali és türelmetlen, erőszakos intézkedéseket terveit a hatalom, napok alatt alkalmazni akarták a Bolyai megszüntetésére hozott határozatukat. Persze a maguk sunyi, ketszínű, alattomos módján, a két egyetem „egyesítésének” kelesztelve el ezt a műveletet.

Néhány nap múlva megérkezett Kolozsvárra Ceaușescu, a központi bizottság szervezeti kérdésekkel foglalkozó titkára, a pártnómenklatúra szerint a hierarchia második embere. Ő kapta feladatul Gheorghiu-Dej erre vonatkozó utasításainak véghezvitelét. Kíséretében érkezett Atanase Joja akadémikus és oktatásügyi miniszter.

Tüstént munkához látnak, az „egyesítést” pontosan kitervelt, beütemezett ülések egész sorozatán szándékoztak elfogad-

atni, megszavaztatni, jórészt személyes részvételükkel, semmit sem bízva a véletlenre.

Tekintve az akció „politikai fontosságát”, a helyi pártszervezet részéről személyesen az első titkár, tehát Vaida „Vaszi” lépett elő kötelező főszereplővé, a többi tartományi titkárral együtt persze T.I.-nek is ezekben a tennivalókban kellett „nyüzsögnie”. Bár, mivel már közvetlenül nem foglalkozott a művészet, a tudomány, a felsőoktatás kérdéseivel, az egészen szűk körű megbeszélésekre már csak Barbut, a propagandatitkárt hívták meg.

De két mozzanatra, ami véletlenszerűen jelenlétében történt, pontosan emlékezik, s talán ezek is jellemzőek lehetnek annak a hangulatnak érzékeltetésére, amiben az „egyesítő ülések” előkészítése lezajlott.

Egy titkársági ülés szünetében (Ceaușescu és Vaida abban a pillanatban nem tartózkodtak az ülésteremben) Atanase Joja a tudós eleganciájával és a magasabb rangú szívélyes közvetlenségével magyarázza Barbunak (de T.I. is „hallótávolságon” belül van):

– Kérem, magyar nyelvű egyetem létezése Kolozsváron nem az egyenjogúságot fejezi ki. Klasszikus példája annak, mikor a látszategyenlőség már egyenlőtlenséggé válik!

Barbu szorgalmas elismeréssel heherészett erre a („szellemességre”).

Egy délután Vaida „Vaszi” dolgozószobájában T.I. a soron következő ülések valamelyikével kapcsolatban tájékoztatja az első titkárt. Csak ketten voltak abban a pillanatban. „Vaszi” nyilvánvalóan fáradt volt és ingerült, olyan kérdésekkel kényszerült foglalkozni, melyekhez nem ért. S még hozzá Ceaușescu közvetlen jelenlétében, kivel nyilvánvalóan nem nagyon rokonosított.

Fojtott hangon mondta T.I.-nek:

– Ezzel az örült oltyánnal, tudod, hogy nem lehet szót érteni! (Az „örült oltyán” alatt Ceaușescut értette.) Pontosan úgy kell csinálni mindent, ahogy mondja.

Megcsörrent a „forró drót” telefonja a „Vaszi” asztalán.

Hosszú orra még hosszabbra nyúlik a tiszteletteljes figyelemtől.

– Igenis, Dej elvtárs...

Talán egész életében előtte és utána fele annyit nem beszélt személyesen telefonon a kolozsvári első titkár a főtitkárral, mint ezekben az „egyesítést” megelőző napokban. Sűrű tájékoztatást kíván a nagyfőnök az események felől, és utasításokat kíván adni.

T.I. közel ül, akaratlanul fültanújává válik ennek a beszélgetésnek. Amit a párt főtitkára bizalmas, baráti hangú utasításként ad a megye első titkárának, azt T.I. egy életre megjegyzi:

– Legjobb, ha még holnap felhívod Takácsot és néhány emberét magadhoz, világosan megmondod, miről van szó, s nekik miként kell viselkedniük. Megteheted nyugodtan – folytatta Dej rábeszélő hangon –, gyávák ezek, ha megértik, hogy ez a mi határozott akaratunk, nem kockáztatják meg, hogy szembeszálljanak, vagy ellentmondani merészeljenek. Csak fogalmazzál egy kicsit keményebben, legyen világos számukra, sorsuk attól függ, úgy tesznek-e, ahogy mondjuk nekik...

Tehát a Bolyai egyetem magyar vezetői gyávák Gheorghiu-Dej szerint, könnyen meg lehet félemlíteni őket... Góccá csomósodik T.I. torkában a keserűség.

Ceașescuval együtt vagy még előtte megérkeztek a „fulajtárok” a központi bizottság apparátusából, egy egész rajnyi, elsők között Ţugui. Köztük persze a szolgálatos „magyarok” is, mint G. M...

Ezek nyüzsögnek, fontoskodnak, intéznek, Ceașescu szemöldökrándulásaiból is igyekeznek kiolvasni az akaratát, hamarabb szándékoznak teljesíteni, mint ahogy megfogalmazná őket. Ha pillanatnyilag nem találnak más tennivalót, beülnek a tartományi titkárok irodáiba, tanácsokat adnak, „biztatják” őket. A főnökök elvárásait túllihegő, verejtékes, visszataszító igyekezet, amivel ezek a központi aktivisták a „habot kavarrják”, még a szokásosnál is undorítóbb ezekben a komor, feszült napokban.

T.I. igyekszik minél pontosabban emlékezetébe idézni, az akkori valósághoz minél hűségesebben, minden utólagos „korrekció” nélkül visszaidézni, mit érzett, hogyan gondolkodott az „egyesítés” idején.

Az világos volt a számára és egyértelmű a központból irányított nagy akció kibontakozásának pillanatában, hogy ami történik, az rossz, káros, beláthatatlan, súlyos következményekkel terhes. Még csak nem is az érvek nyelvén fogalmazódott meg ez a meggyőződés, hiszen az ellenérvek tömegét szállították a hivatalos szövegek, végtelenségig el lehetett volna vitatkozni fölöttük. Elsődlegesen nem is racionális úton hatalmasodott el benne a rosszallás; görcsbe merevedő zsigerekkel érezte, hogy sok minden a veszélyeztetettség, fenyegetettség állapotába kerül. Érvekkel nem is kísérelte megnyugtanni magát, legkevésbé azokkal, melyeknek ismétlésére, „felmondására” őt is kényszerítették. Latolgatni, racionálisan mérlegelni meg sem kísérelte őket. Azt bizonyossággként tudta, a szándék, mely az érveket mondatja, rossz, ellenséges, képmutató...

Erről őszintén szót váltani nem volt kivel. Azokkal, kiket feltételezhetően hasonló érzések, gondolatok foglalkoztatnak, nem tárgyalhat, azok őt joggal a barikád másik oldalán állónak tudják, bizalmatlanok, hiszen besúgók, spiclik nyüzsögnek körülöttük. Ő már benne van a „gépben”, ott forog fogaskerekei között, azt kénytelen cselekedni, amire a helyzet kényszeríti, nem tudja nem eljátszani a lealázó szerepet.

Még azt sem teheti meg, hogy világosabban éreztesse G.M.-mel s a hozzá hasonló janicsárokkal, hogy mennyire gyűlöli őket... Valóban janicsárok. A börtönben, az illegalitás éveit alatt és főleg azután már jórészt el is felejtettek magyarul, nem is szívesen, csak kényszerhelyzetben beszélnek az anyanyelvükön. És legfőképpen... nem éreznek magyarul. Ceaușescunak szurkolnak, minél tökéletesebben sikerüljön beolvastania, eltüntetnie a Bolyait. S őt is noszogatnák, tőle is elvárják, hogy ugyanolyan ügybuzgó legyen ennek érdekében.

Nem fordul szembe velük, nem förmed rájuk. Nemcsak azért, mert tüstént „nacionalistának” bélyegeznék, kitörnék a nyakát, s ezt egyszerűen nincs bátorsága vállalni. De mennyiben tekintheti magát jobbnak náluk? Azért, mert minden kétséget kizáróan magyar, nyilvánosan, hivatalosan is magyarként viselkedik? De mit ér ez, ha mindent elvégez, amit a hatalom megkövetel tőle?!

Még csak ki sem vonhatja magát az induló „nagy színjátékban” való szereplés kínos, visszataszító feladata alól. Már nem ő foglalkozik az egyetemi oktatás kérdéseivel, de titkárként és legfőképp „szolgálatos magyarként” neki is jelen kell lennie, s bár csak másodlagos, harmadlagos szerepeket osztanak ki neki, néha fel is kell szólalnia...

A február 27-i *Igazság* tanúsága szerint csütörtökön indul a „gőzhenger” „A kolozsvári főiskolák és tagjelölt tanárainak, valamint párt-, IMSZ és diákegyesületei aktívájának nagygyűlése” zajlik le az Egyetemiek Háza nagytermében. Az elnökségben Ceaușescu, Atanase Joja, Țugui, Vaida „Vaszi”, Barbu és mások.

Barbu nyitja meg az ülést, „Vaszi” ismertetőt tart a diák-szövetség bukaresti tanácskozásáról, aztán a szónokok következtek, 25–28-an. Persze románok és magyarok vegyesen.

Nyomott hangulatú, komor ülés, Ceaușescu jelenléte, erőszakos, kíméletlen magatartása nyomja rá a bélyegét. A román tanárok, diákok mondták simán az „egyesítést” helyeslő, előre megfogalmazott szövegeiket, nyilván nagy többségük úgy vélte, ebből nekik semmi káruk sem származhat. A Bolyai tanárai feszülten, kényszeredetten fűzték mondataikat, nyílt szembe-

szegülés az egyesüléssel csak Nagy István felszólalásából volt kiolvasható.

Atanase Joja, a miniszter, „akadémiai szinten” szállította a megrendelt szöveget. A „következtetéseket” a maga darabos, durva, akadozó stílusában Ceaușescu vonta le.

Az *Igazság* február 27-i száma a következőkben összegezi a felszólalásokat: „A résztvevők egységesen hitet tettek pártunk következetesen internacionalista politikája mellett...”

Az akaratuk és meggyőződésük ellenére beszéltetett magyarok kényszerszövegeinek cinikus summázása!

A tudósítás így fejeződik be: „Az Internacionálé eléneklésével ért véget az ülés.” A gátlástalan félrevezetés jellemző példája. Az internacionalizmus bárányszőrébe bújtatott nacionalista farkasétvágy kielégítése felé tett fontos lépés, a „Föl, föl, ti rabjai a földnek!...” hangjai mellett.

Alig másfél nap múlva ugyancsak az Egyetemiek Háza nagytermében került sor menetrendszerűen a következő lépésre: a kolozsvári főiskolák tantestületi tagjainak nagygyűlésére.

A „pártmunka” régi receptje szerint előbb „megdolgozták” a párttagokat, most következhetek az egyetemek, főiskolák tantestületének tagjai.

Az elnökségben ugyancsak Ceaușescu, Atanase Joja, Vaida „Vaszi”, Barbu, aki megnyitja az ülést.

Ez alkalommal több mint 35 felszólaló mondja el gondosan előkészített szövegét az emelvényen. Az első Constantin Daicovicu, a Babeș nagyhangú rektora. De Suciú Petru és Gergely János munkások is „szólásra emelkednek”, hadd érezzék ezek a nyavalyás értelmiségiek a párt „szavát híven követő munkásokztály” erejét és elszántságát!

A feszültség – ha egyáltalán lehetséges – még nagyobb, mint az első nagygyűlésen.

T.I. a régi diákház színpada fölött levő bal oldali páholyból követi figyelemmel a fejleményeket. Mellette a gyászmagyar G. M. dohog, izgul és elégedetlenkedik, mert a szónokok némelyike nem azt és nem úgy mondja, ahogy ő azt a pártvezetőség és Ceaușescu szája íze szerint elvárná.

Különösen akkor toporzékol, mikor Takács Lajos, a Bolyai egyetem rektora – egyébként az „egyesülést” elfogadó beszédében – ismételten és hangsúlyosan különálló román és magyar szekcióról beszél az eljövendő „egyesített” egyetemen, holott a hatalomnak eszébe sem jut ilyen szervezeti megoldás. Hiszen a „szekciók” különállást jelentenének, nyilvánvalóvá tennék minden pillanatban az arányokat, azok fenntartásához, legalábbis védelmezéséhez nyújtának keretet. Holott a ha-

talom épp az arányok elkenésével láthatóvá, nyilvánossá válásuknak akar véget vetni, hogy megszüntesse, megfojthassa a magyar nyelvű felsőoktatást. S G.M. jól tudja a leckét. Izzadva szitkozódik. „Mit mind beszél »szekciókról« ez a hülye Takács! Szó sincs szekciókról. Ezt magának (mármint T.I.-nek) világosan meg kell mondania!”

Nagy István is újra a felszólalók között van.

– Tehát a két egyetem össze szándékszik házasodni... (Kínossa komoran és keservesen a román nyelvet, kínjában még szellemeskedni is próbál.) Hát a házasság nehéz dolog, a házastársak között veszekedések is akadnak...

Nemsokára Szabédi László következik. A maga pontos, szabatosan világos okfejtésével elmondja aggályait az „egyesítés” gondolatával szemben. Érvekkel bizonyítja, hogy a Bolyai Tudományegyetem színvonalas, európai követelményeknek megfelelő képzést nyújtott hallgatóinak.

Nagy István és Szabédi beszéde alatt Ceaușescu forr a dühtől az elnökségben. Továbbítják T.I.-nek az utasítást: fel kell szólalnia, Nagy István és Szabédi László álláspontját kell bírálania!

Kínos, keserves igyekezet felidézni most mindazt, amit több mint harminc évvel ezelőtt mondott, a hatalom kívánsága szerint szajkózva a „szocialista” ideológia lepleivel álcázott, a kártevés és nemzeti elnyomás szolgálatába állított hamis tételket. Mondatról mondatra képtelen lenne emlékezetébe idézni felszólalásának szövegét. Arra kényszerül, hogy elfogadja azt, amit az egykori sajtó a „tartományi titkár elvtárs felszólalása”-ként közölt. Szembe kell néznie a semmivel sem menthető igazsággal, hogy a hatalom eszközeként szerepelt. Az ítéleten, amit a történelem mond felette, semmit sem enyhített a tény, hogy kevés kivétellel, árnyalatnyi különbséggel minden szónok ezt tette. Mindenki nézzen farkasszemet a saját bűneivel...

„A Babeș és Bolyai egyetem tanügyi káderei és diákjai bizalmukat fejezték ki az intézkedés iránt, melyek baráti kapcsolataik megerősítését célozzák... A nemzeti elkülönülés a nacionalizmus kendőzött formája... Egyes felszólaló elvtársak hibásan tették fel a kérdést, a két egyetem létezésével fenntartott helytelen szervezési forma megszüntetésének szükségességét vonták kétségbe. A többség számára nyilvánvaló, a két egyetem jelenlegi szervezete olyan válaszfalat tart fenn, amit le kell dönteni. Aki kétségbe vonja ennek az intézkedésnek helyességét, az felelőtlenséget tanúsít országunk nemzetiségi kisebbségéhez tartozó ifjainak jövője iránt... Szükséges, hogy a fiatalok jól ismerjék a román nyelvet. A nacionalista elszigetelődés érthetetlen, képtelen helyzetekhez vezet... Egyesek szerint a

tudományos kutatást nemzetiségenként kell megszervezni. Ez csak akadályozná a nagy feladatok megoldását... Fontos, hogy az új egyetem erős tudományos központ legyen... Megbírálta a Szabédi László felszólalásában megnyilvánuló téves, nacionalista tételeket... Mindenkinek mindenekelőtt a saját nemzetisége soraiban található nacionalizmus ellen kell harcolnia ... Könyörteleneknek kell lennünk, ameddig egyesek magatartásának, mentalitásának, tudatvilágának legsötétebb zugait is tökéletesen meg nem tisztítottuk a nacionalizmus szennytől..." (Igazság, március 4).

A március 3-i lapszám közölte Nagy István második felszólalását, „melynek célja az volt, hogy kifejezze előző beszédének egyes hibáival kapcsolatos véleményét”. Néhány mondat ebből az „önkritikai hangvétellű” állásfoglalásból:

„...Jogosan megbíráltak azért, amit a legfontosabb elvi kérdésekben mondtam... Éppen ezért megtagadom tegnapi beszédem e homályos részeit. Amióta csak kommunista öntudatra ébredtem, semmit sem gyűlölök jobban, mint a nacionalizmust... Teljes meggyőződéssel kijelentem, egészében és fenntartás nélkül helyesnek tartom minden olyan válaszfalnak lerombolását, mely az iskolák nemzetiségek szerinti megszervezéséből ered... Előző beszédem egyes homályos részei olyan méretekben túlozták el az anyanyelvi oktatás fontosságát, hogy azt állítottam, ez lenne a kommunista nevelés alapja. Pedig az anyanyelv az eszköz a kommunista tartalom folyamatában...”

A nyilvános bírálatokon kívül a két nagygyűlés között valakik alaposan „megdolgozták” Nagy Istvánt. Hogy kik voltak ezek, T.I. nem tudja, ezekben az akciókban szerencsére nem igényelték a részvételét. S amint a lap hasábjairól kiderül, kíváncsúságom szerint el is mondta a saját magát megtaposó szöveget. T.I. emlékszik is arra, hogy az egymást követő ülések egyikén el is hangzott ez a töredelmes behódolás a hatalom szándékai előtt.

A március 4-i számban olvasható Szabédi László első és második felszólalásáról a beszámoló. Az elsőről csak annyit ír a lap, hogy az „...főleg az új szervezési formával foglalkozott. Ez alkalommal felszólalásában néhány helytelen megfogalmazás volt.”

Állítólagos második felszólalásából viszont hosszú idézeteket jelentet meg a lap. Főbb pontjai:

„Tegnap a főiskolai intézmények tantestületei előtt már állást foglaltam a Babeş és Bolyai egyetem egyesítése mellett. Felszólalásomban azonban ahelyett, hogy azt emeltem volna ki, a kolozsvári főiskolai oktatás jelenlegi formája nem kedvez az internacionalista, hazafias nevelés nagyszerű ügyének, ha-

nem elszigeteli a különböző nemzetiségű ifjúságot – inkább az eddigi szervezési forma által biztosított eredményeket hangsúlyoztam ki. Engem ezért a tantestület tegnapi tanácskozásán kemény, de igazságos bírálókat ért. Most azért kértem szót, hogy megmondjam, ezt a bírálatot teljes egészében elfogadom. A különálló nemzetiségi egyetem múltjának pozitív értékelése alkalmas lehetett arra, hogy a gyanakvás csíráit ültesse el a lelkekben, a magyar kartársakban csakúgy, mint román kartársainkban. Alaposan végiggondoltam a dolgot, rájöttem, hogy ezzel nacionalista álláspontot képviseltem, melyet elítélek, mellyel határozottan szembehelyezkedem. Meg vagyok győződve, hogy a nemzetiségi sorompók lebontása a főiskolai oktatásban egyaránt érdeke a román, magyar, német, zsidó és más nemzetiségű ifjaknak. Szívem minden melegével köszönöm önöknek ezt a tanulságot, és kívánok sok sikert jövő együttműködésükhöz. Engedjék meg, hogy ehhez megígérjem a magam segítségét is.”

Bármennyire igyekszik T.I., nem emlékszik vissza arra, hogy Szabédinak ez a hatalom előtt teljesen kapituláló szövege nyilvánosan elhangzott-e. Nem tartja kizártnak, hogy csak megírták vele, s utána közzétették. A gondosan szerkesztett szöveg mindenestre az ő kezére vall.

Bármiként történt is – a számba jöhető kevés szemtanú megmondhatja majd a véleményét –, azoknak az üléseknek nyomasztó terrorléggöre ismeretében Szabédi Lászlóról igazságtalanság lenne azt állítani, hogy magatartása nem lett volna bátor és gerinces. Csak ilyen végletes körülmények között a cselekvés lehetséges határait kell figyelembe venni...

Csendes Zoltánnak, a Bolyai prorektorának felszólalására csak néhány jelentéktelen mondatot szán az *Igazság*. Azokban a napokban Csendes Zoltán még nem lépett elő az események tragikus hőseinek sorába.

És semmi nyoma a lapokban annak a megfélemlítés szolgálatába állított eseménynek, ami ezeknek az üléseknek még az akkori viszonyok között is párját ritkítóan durva, szélsőséges kíméletlenségét jellemezte.

A nagygyűlés egyik szünete után Ceaușescu rekedtes, dühös hangon leszólt az emelvényről, felszólította azt, aki az „egyesüléssel” kapcsolatban különvéleményt hangoztatott, mondja el azt itt, mindenki előtt.

Dermedt, riadt csend. Senki sem jelentkezik. Ceaușescu öklelő tekintettel méri végig a termet. Többször is elismétli a felszólítást. Tovább sem jelentkezik senki. Az elnökség fojtott hangon, indulatosan „tanácskozik”. A jelen levő több mint ezer

ember sejt, valami egészen rendkívüli, vészujzó jelenségnek a tanúja.

Ceașescu visszaült helyére az elnökségben. Mellette valaki Dezső Ervin egyetemi tanárt szólította fel, menjen ki az emelvényre. Dezső felbaktatott. Az „elnökség” (valójában Ceașescu) nekiszégezi a kérdést: „Mit tárgyalt a szünetben Szabédi Lászlóval? Mondja el!” A kérdezett meglepetten, riadtan: „Semmi különösebbet sem beszéltünk...” Ismételt kérdésekkel sem tudnak kiszedni belőle semmi érdemlegeset. Dühösen, nyilvánvaló elégedetlenséggel elbocsájtják a szónoki emelvényről.

Földes Lászlót szólítják ki. Ha lehetséges, még keményebb, durvább hangon követelik tőle, ismételje el, amit Szabédi László mondott neki.

T.I. számára már világossá vált, mi történhetett. A szünetben a beépített besúgók valamelyike fültanúja lehetett egy beszélgetésnek, amit Szabédi László Dezső Ervinnel és Földes Lászlóval folytatott. Az utasításoknak megfelelően ezt tüstént Ceașescu tudomására hozták. S a durva, kíméletlen, türelmetlen „oltyán” ezt azonnal meg akarja torolni, az ellenállás, az ellenvélemény minden formáját szét akarja zúzni, írmagjában meg akarja semmisíteni. A célpont Szabédi.

Földes László dörzsöltebb fickó. Bár pártból kizárt esztétikatanárként kényesebb volt a helyzete, néhány percnyi ideje volt felkészülni arra, amire Dezső Ervin kiszólítása után már számíthatott. Bő lére eresztett mellébeszélésbe kezdett, néhány perc múltán dühösen félbeszakították, szinte lekergették az emelvényről.

Aztán sor került arra, amire addig nem volt példa a titkosszolgálatot, besúgók hálózatát foglalkoztató hatalom gyakorlatában: dühtől elvakultan Ceașescu még azt az elemi szabályt sem tartotta be, hogy a besúgót, az informátort semmilyen körülmények között sem szabad kiszolgáltatni, leleplezni a nagy nyilvánosság előtt.

– Kelemen Béla elvtársé a szó – hangzott el az elnökségből.

Halálsápadtan, pillogva, kínos mosolyra torzult arccal Kelemen Béla nyelvész botorkált fel az emelvényre.

El-elakadó mondatokban felmondta, amit a végében vagy a folyosón Szabédi szájából hallott...

Ízléstelen, amolyan gyomrot felfordító látvány volt.

Szabédi vajon mit érezhetett?

Az üldözött vad helyzetében találhatta magát, akit bekerítettek, akire egyik kollégájának segédletével reátörnek a véredek.

Még ugyanaznap, szombaton délután megkezdődtek a főiskolák diákjainak nagygyűlései, külön az egyetemeken, majd keddtől az Orvosi és Gyógyszerészeti Főiskolán, Mezőgazdasági Főiskolán, a Képzőművészeti Intézetben, a Konzervatóriumban...

Alig egy hét alatt lezajlott a tömeggyűlések láncolata, akiknek a főiskolai oktatáshoz bármilyen köze volt, „megdolgozatlanul” nem maradt.

Bizottságot hoztak létre az „egyesítésre” vonatkozó határozatok végrehajtására. Rövid határidőt tűztek ki az átszervezések tervének kidolgozására és alkalmazására. A bizottság munkájáért Vaida „Vaszi” felelt, a Bolyai egyetem vezetősége részéről Csendes Zoltán prorektor mint a szervezeti kérdések kitűnő szakértője vett részt a bizottságban.

Ceaușescu és kísérei, a vészthozó csapat elvonult Kolozsvárról, de Vaida „Vaszi” sűrű időközökben jelentést kellett hogy tegyen a pártvezetőségnek a bizottság munkájáról.

Bizalmasabb beszélgetések folyamán Vaida dicsérte Csendes Zoltánt: okos, rugalmasan gondolkozó ember, jól együtt tud működni vele. Márpedig „Vaszinak” nyilvánvalóan nagyon nehezebbé eshetett, hogy az egyetemek, karok, tanszékek, tantárgyak ügyeivel kellett foglalkoznia. Számára alig lehetett volna ennél idegenebb területet találni.

Dramai, súlyos események kezdetét jelzik a Bolyai felszámolását előkészítő február végi, március eleji napok, melyek hosszú esztendőkre, évtizedekre jelzik az események irányát.

De két tragédia már tüstént azokban a hetekben következik be, s T.I. szükségét érzi számat adni mindarról, amit tud róluk.

Az első ez alkalommal is esti telefonhívással kezdődött.

Vaida „Vaszi” egy szabad nap estéjén kereste T.I.-t telefonon, mikor épp a fürdőszobában borotválkozott.

– Mondjad, mit csinálsz ilyenkor?

Ritkán keresi otthon a főnöke, s akkor sem azért, hogy ilyen semmitmondó kérdéseket tegyen fel neki.

– Az operába készülünk.

– Azt hiszem, el kell halasztanod az operát... Szabédi öngyilkos lett... Gyere be, itt megbeszéljük, mit csináljunk...

– Tíz perc múlva ott vagyok.

Néhány percre volt a lakása a tartományi pártbizottság szék házából.

Komor, feszült arcokat talált a „Vaszi” dolgozószobájában. Épp azt döntötték el, telefonon tájékoztatniuk kell arról a pártvezetést, hogy Szabédi László a vonat elé vetette magát.

Nincs mód megkerülni vagy kétségbe vonni, hogy öngyilkosság történt.

S azt sem lehetett kétségbe vonni – bár ezt a tényt egyikük sem sietett megfogalmazni –, hogy az öngyilkosság kapcsolatban áll mindazzal, ami a Bolyai egyetem ügyében történt.

T.I. szótlánul, megdöbbenően ült egy széken, nem avatkozott bele a körülötte folyó, ingerült vitába. A többiek nyilván azért szoronganak, mert latolgatják, milyen dörgedelmekre kell vajon számítaniuk Gheorghiu-Dej és Ceaușescu részéről. Felelősségre fogják-e őket vonni azért, hogy ilyen kellemetlen helyzet támadt? Biztos, hogy nem a sajnálkozás vagy a részvét határozza meg e pillanatban érzéseiket a fölött, hogy nagy költő, nagy ellentmondásokat értő és hordozó, emelkedett szellem pusztította el tragikusan önmagát, mert Ceaușescu és pribékjei halálba kergették. Amitől idegesen és ingerülten szaladgálnak, a kényszerűség, hogy telefonálniuk kell, és valamilyen fogalmazásban hírt kell adniuk a nagyfőnökségnek, hogy a dezméri vasúti átjárónál... Hogyan lehetne ezt kevesebb, kisebb fejmosással megúszni, mert az biztos, a történelemért nem fogják megdicsérni őket.

Ehhez tudni kellene, Szabédi hagyott-e búcsúlevelet, s abban mit ír. Tettének okaként megjelöli-e vagy sem, hogy mi történt az egyetemek „egyesítésével” kapcsolatban, hogy Ceaușescu személyesen üldözőbe vette?

Nemsokára megszületett az ötlet: T.I.-nek el kellene mennie a gyászoló családhoz, kipuhatolnia a választ ezekre a kérdésekre. Elvégre ebben a helyzetben ő az egyetlen ember, aki erre szóba jöhet.

T.I. hallgatja az érveket, s még semmit sem válaszol.

Kevés nehezebb feladatot tudott volna e pillanatban kiötleni a maga számára, mint hogy becsengessen a lakás ajtaján; bizonyára ott vannak mind a családtagok, talán még magukhoz sem tértek az első döbbenetből, nincs több néhány óránál, hogy megtudták...

Mégis tudta már, nem fogja megtagadni, hogy elmenjen...

Mielőtt a többiek unszolására válaszolna, újra végiggondolta a maga viszonyát Szabédival. Felelősnek érzi magát tragikusan alakult sorsa miatt?

A pártgyűlésen, mely hónapokkal azelőtt kizárta a pártból, ő volt jelen a tartományi pártbizottság megbízásából. Ő volt az, akinek Szabédi ingerült, szinte sértő hangon válaszolt, mikor még több hónappal azelőtt versírásra buzdította. Az egyik nagygyűlésen ő bírálta Szabédi azelőtt elhangzott be-

szédének egyes részleteit. Minden ilyen alkalommal ő a hatalmat képviselte, mellyel szemben Szabédi tagadóan, bírálóan viselkedett. Ez kétségtelen.

De T.I. végig úgy tudta és érezte, hogy vitapartnerekként állnak szemben, érveket és ellenérveket mondanak egymásnak. S a vita nemcsak elválaszt, de össze is köt. Normális körülmények között nemcsak figyelembe veszik, de a maguk módján meg is becsülik egymást. Párbeszédet folytatnak...

Csakhogy voltak, akik, íme, a párbeszédet besúgókat működtető hajtóvadászattal helyettesítették. Az érveket a megfélemlítés, a fenyegetés eszközeivel cserélték fel. Azt a bizonyosságot keltve az érzékeny, sebezhető lélekben, hogy már nincs kivel vitatkozni, ellenségével áll szemben, kit már nem érdekelnek az ő érvei, az ő mondanivalói, ki fizikai megsemmisítésére tör...

Végre kijelentette, hogy most mindjárt elmegy Szabédiékhoz. De mivel már elhatározta magában, hogy más céllal és módon teszi ezt, mint ahogy a jelenlevők talán elképzelik, megmondta „Vaszinak”:

- Azt nem tudhatom, a búcsúlevélről - ha van ilyen - megtudok-e valamit vagy sem. Ilyen kérdésekkel most nem lehet úgy egyszerűen rátörni a háziakra...

- Jó, majd meglátod, mit tudatsz meg.

Nem kellett sokat csengetnie, néhány másodperc múlva Szabédi felesége nyitott ajtót. Mintha élettelen maszk lett volna az arca, mintha képtelenné vált volna arra, hogy bármit kifejezzon. Tompa László, a költő is jelen van a közeli rokonok közül. T.I. mély részvétének, megdöbbenésének ad hangot, s megkérdezi, a hatóságok miben lehetnek a család segítségére ebben a szerencsétlenségben.

Mintha a hozzátartozók nem is lepődtek volna meg túlságosan T.I. látogatásán. Mintha számoltak volna azzal, hogy el fog jönni. A halk, fojtott hangú beszélgetés folyt tovább az azonnali, a halál miatt elkerülhetetlen tennivalókról. Az aszszony nem vett részt ebben, szóltalanul, egyenesen, semmibe meredő tekintettel ült egy széken.

Anélkül, hogy ilyesmit kérdezne, T.I. perceken belül megtudja, van búcsúlevél, egy úr, ki nemrég itt járt, el is olvasta, kizárólag azzal kapcsolatos kívánságát tartalmazza, hogy miként, hova temessék el...

Véletlenül esett erről szó, vagy pedig egyenesen tudomására akarták hozni T.I.-nek, hogy feltételezhető feladatát minél gyorsabban teljesítve, minél hamarabb elmenjen?

Erre sem akkor, sem azután nem tudott magának válaszolni.

Mindenesetre a látogatást olyan rövidre fogta, amilyenre az illendőség csak megengedte. Amikor elköszönt, ismét megkérte a hozzátartozókat, ha bármiként, bármiben a segítségükre „lehetnek” – a többes szám már arra utalt, hogy a hatalom nevében beszél –, nagyon kéri, értesítsék.

Mire visszajutott a székházba, „Vaszi” már tudott a búcsúlevél tartalmáról, az illető „elvtárs” – nyilván a szekuritate ügynöke – tájékoztatta.

Vajon egyáltalán megjárta-e a „Vaszi” esztét, milyen talpig úriember volt ez az általa kissé hóbortosnak tartott Szabédi László, hogy még holtában sem nehezítette meg néhány mondattal az ő s a hatalom dolgát?!

A második tragédia, mely rövid idővel azután következett be, a Csendes Zoltáné.

A református kollégiumban Csendes Zoltán egy évvel járt a T.I.-ék osztálya alatt. A magas, világosbarna fiúra még abból az időből jól emlékezett. S akikkel együtt koptatták a kollégium kövezetét, azok mindenikével mintha különleges, tartalmában, hangulatában nehezen kifejezhető szálakkal lettek volna összekapcsolva. Annak idején egészen közeli, baráti kapcsolat nem alakult ki közöttük, de meleg, „haveri” hangon köszöngettek egymásnak iskolában és utcán egyaránt. Fegyelmezett, halk hangú, de derűs fiú volt Zoltán annak idején, tudták róla, hogy nagyon értelmes, kitűnő matematikus.

Évek múlva Bukarestben találkoztak jó nehányszor, Zoltán az Országos Statisztikai Hivatal igazgatója volt. T.I. cseppe sem lepődött meg azon, hogy ilyen magas beosztásban találja, hiszen már akkor kitűnő szakember hírében állt.

Hogy mikor és miért költözött vissza Kolozsvárra, azt T.I. most sem tudná megmondani, de már akkor természetesen tartotta mindenki, hogy fiatal kora ellenére professzor és az egyetem prorektora. Magas szintű szaktudását, tudományos tekintélyét senki kétségbe nem vonta, a román kollégák közül sem.

S hogy milyen volt Csendes Zoltán prorektorként? Derűs, halk szavú, határozott, pontos és szakszerű, mint ahogy a dolgok világosak voltak az átlagost messze túlszárnyaló intelligenciájú koponyájában.

Ahogy és amit ő mondott az egyetemek belső szervezeti ügyeiről, az bizonyára még Vaida „Vaszinak” is világos volt és érthető. Soha nem tett olyan megjegyzést, amiből arra lehetett volna következtetni, hogy nézeteltérései támadtak Zoltánnal.

Az „egyesítő” bizottság munkálatai „menetrendszerűen” haladtak előre.

Ki tudhatta meg a tartományi pártbizottságnál május harmadikán, hogy Csendes Zoltán öngyilkosságot követett el? Bizonyára Vaida „Vaszi”, neki jelenthette a szekuritete...

Süket döbbenetet keltett a hír.

Aztán riadt, ideges telefonálgatások kezdődtek a pártközpontra. Mert rövid habozás után nyilvánvalóvá vált, a hír olyan természetű, hogy haladéktalanul jelenteni kell Bukarestbe, a pártvezetőségnek.

Hogy mit és hogyan jelentett „Vaszi”, és milyen válszokat, utasításokat kapott, azt T.I. nem tudja, mert nem közölték vele.

De csakhamar összeverődtek a tartományi titkárok „Vaszinál”, aki tájékoztatta őket a történetekről.

Megilletődöttséget, riadalmat leplező merev arcáról nehéz volt leolvasni, mennyire hiszi azt, amit mond.

Nagyjából a következőket közölte közvetlen munkatársával:

Az öngyilkosságnak nincs köze más eseményekhez, indokai személyes természetűek. Csendes Zoltán búcsúlevelet hagyott. Tettének indokaként azt jelölte meg, hogy családja örökletesen agyérmegetegedésben szenvedett, agyvérzés nyomán édesapja is bémultan, sok éves szenvedés után halt meg. Attól tart, hogy neki is ez lesz a sorsa, ezért vet véget életének...

„Vaszi” hozzáteszi:

Annyira elővigyázatos volt, hogy vizsgálat céljából egy félig tele ampullát és a nem egészen kiürített fecskendőket is hátrahagyta. Azzal a céllal, hogy a hatóságok meggyőződhesenek róla, senkit sem kell az élők közül felelősségre vonniuk. Morfiummal gyilkolta meg magát, amit még akkor gyűjtött titokban össze, mikor halálos beteg édesapja fájdalomcsillapítóként morfiumot kapott.

Ha már ez így történt, fejezte be „Vaszi”, az illetékesek bevonásával intézkedni fognak, hogy kellő diszkréció mellett minden úgy történjen, amint az adott helyzetben szükséges...

Csendes Zoltán halálával, temetésével kapcsolatban T.I. semmilyen feladatot, megbízást sem kapott. S nyilván nem is keresett magának.

Kit a részvét, kit a döbbenet vagy a riadalom gátolt abban, hogy a történetekről többet beszéljen. Mintha majdnem mindenki magába fordulva igyekezett volna levonni a következtetéseket, tanulságokat.

Tény az, hogy a tragédiát követő időkben nyilvánosan nem sok szó esett Csendes Zoltán haláláról.

Az *Igazság* 1959. június 3-i számában tudósítás olvasható a kolozsvári főiskolák tantestületének nagygyűléséről, melyen a résztvevők meghallgatták és „egyhangúlag jóváhagyták azt a beszámolót, melyet a Babeş és Bolyai egyetem egyesítésére vonatkozó javaslatok kidolgozására létesített bizottság terjesztett elő”.

A gondosan megtervezett folyamat a magyar nyelvű felsőoktatás felszámolására teljes gőzzel haladt előre...

Ennek a műveletnek áldozata, elszenvedője az egész romániai magyarság, mely az adott helyzetben a román párt-nacionalisták akaratának nem tudott ellenállni.

De van a szembenállásnak két, magányosságában kiemelkedő alakja, Szabédi László és Csendes Zoltán. A szembenállásnak, ellenállásnak ők tragikusan komor, talán torznak is mondható formáját választották. Nem a magyarság jelene és jövője ellen támadó gonosznak kiáltottak oda határozott és messzehangzó nemet, hanem saját magukat pusztították el. De épp ezért alakjuk, sorsuk mély töprengésre kényszeríti T.I.-t az ellenállás és megalkuvás törvényszerűségeiről.

Hosszan lehetne tűnődni azon, a precíz, kitűnő fejű matematikus-statisztikus, akit (bármilyen halk és szerény volt) gazdasági szintézist végző csúcyszerv vezetőségébe, majd a tudományos rangfokozatok magasságába ragadott fel a konjunktúra, nyilván mélyebb politikai meggyőződés nélkül, hiszen kimondottan politikai felelősséget sohasem vállalt, minden megbízatás pontos, hozzáértő teljesítése után, a Bolyai egyetem felszámolásának műszaki részleteit is kidolgozva, mert ezt a megbízatást sem tudta visszautasítani – hogyan jutott el oda, hogy nemcsak ezt a tettét, de egész életét megtagadva, Öngyilkos legyen. Szörnyű mélységek tárulnának fel az előtt, ki a lélek ilyen rejtelsei közé merészkedne...

Súlyos, sokra kötelező feladat lenne azt is felderíteni, az ideológia távolabbi tájairól a „vezessen a párt” kimondásáig tartó hosszú utat bejárt „poeta doctus” Szabédi László, ki 1956 eseményeinek nyomán egyre határozottabban került szembe a kommunista dogmák világával, hogyan jutott az elkeseredésnek addig a fokáig, hogy a maga személyes életét is továbbélhetetlennek tartsa, s a legdurvább eszköztől sem riadva vissza, elvesse magától.

De a két határeset részletes boncolgatása – T.I. úgy véli – nem lehet az ő feladata, s bizonyára joggal vélné ízléstelenségnek bárki, ha ilyesmire vállalkozna.

Annál inkább kötelességének érzi azt firtatni, a sokak, kiknek a hatalom katonáiként az egész rendszer a vállán nyugodott, kik alacsonyabb vagy magasabb rangfokozatban végre-

hajtói voltak a hatalom utasításainak, s ezzel lehetővé tették, hogy a rendszer tovább fenntartsa magát, miért engedelmelkedtek, bár egyre nyilvánvalóbb volt, hogy az utasítások még az ideológia tanaitól is egyre inkább eltávolodnak, rosszak és károsak.

Miért volt olyan kevés a nyílt szembenálló, a disszidens, hogy szinte két kéz ujjain össze lehetett számolni őket? Az olyanok, mint ő maga, miért szolgáltak tovább, még azután is, hogy a hatalom tettei azt bizonyították, a kommunizmus régi eszméivel egyre kevesebb a közösségük?

A nagy önvád e kérdéseire épp itt kívánczik a válasz, épp a nemzetiségi kérdés, a kisebbségek egyenjogúságának problematikája körül.

Miért épp itt?

Mert a gazdaság vezetésében, a társadalmi élet többi területén megnyilvánuló negatív jelenségekre még lehetett találni ezernyi magyarázatot, ködösítő, felmentő érvet, meg lehetett kísérelni a lényegről a közbeeső láncszemek működésében mutatkozó hibákra, a szakmai hozzáértés, professzionalizmus fogyatékoságára terelni a figyelmet, azokat okolni a sikertelenségért.

A nemzeti kisebbségekre vonatkozó hátrányos, diszkrimináló intézkedések esetében viszont világos volt, hogy ezek összeegyeztethetetlenek az „internacionalizmus” elveivel, a tényeket nem lehetett alacsonyabb rangú végrehajtó szervek tevékenységében megnyilvánuló pontatlanság számlájára írni.

Román nemzetiségűek esetében az ellenállás, a tiltakozás hiányának okát könnyen lehet egyszerűen annak tulajdonítani, hogy némi kis nacionalizmustól indítatva, nem túlságosan bántotta őket a magyarokon esett sérelem, vagy egyenesen kedvükre volt.

A magyar kisember esetében talán nem is kell firtatni, hogy miért nem emelte fel tiltakozó szavát. A fenyegetettség, kiszolgáltatottság tudatában, esetleg egy otthon, fűtanúk nélkül elhangzó kifakadáson kívül, valószínűleg egyszerűen nem volt bátorsága megszólalni.

A kérdés most már pontosítódik azokra, akiknek a felelősségét elsősorban meg kell állapítani. A T.I.-félék, a már nem túlságosan nagyszámú, de még imitt-amott létező magyar tisztségviselők, a hatalom soraiba szervezett kisebb-nagyobb főnökök, régi párttagok, kommunista ideológiát tudók, a „proletár nemzetköziség” tételeit jól ismerő, folyékonyan felmondó „élcsapat” tagjai – miért nem fordultak nyílt, észlelhető módon szembe a nemzetiségi kérdésben elkövetett jog-

talanságokkal?! Hiszen az ő szavuk, az ő tetteik, ha csak időlegesen is, de talán nyomtak volna valamit a latban!

Mert nem volt elég bátorságuk hozzá – szólhatna az egyszerű válasz, gyorsan megszabadulva ezzel a kínos kérdésre adandó felelet kötelezettségétől. Bevallják töredelmesen, hogy hát igaz, ők sem tartoztak az oroszlánszívűek közé. Hiszen kimondatlanul az is beleértődik ebbe, hogy hát persze mások sem. A közös, sokak által elkövetett bűn mindjárt enyhébbe, bocsánatosabbá szelődül.

Az aktívához tartozó néhány magyar nem igazolhatja magát egyszerű nyúl szívűséggel. Hiszen politikai, világnézeti meggyőződésüktől indítva nagy kockázatokat, sok esetben életveszélyt, börtönt és megkínzattatást vállaló évek álltak a hátuk mögött. Azzal, amit akkor tettek, gyávaságot nem mutattak, hanem annak épp az ellenkezőjét. Nemegyszer negyvennégy utáni tetteik, viselkedésük is bizonyítja, hogy a veszélyektől nem riadtak vissza. Ezek az emberek a párt uralomrajutása után egyszerre meggyávultak?

E tragikus következményekkel járó paradoxon magyarázatot, mely saját magatartásában is érvényesült, a pártban beléjük sulykolt ideológiai „edzés” területén kell keresni.

Aki a párt valamelyik konkrét intézkedésével, hangoztatott tételével szembehelyezkedik, ilyen esetben szót emel, a szent bűvölettel tiszteletben tartott egységet bontja meg, a párterkölc szerint a legsúlyosabb, mélységes elítéltetést érdemlő tettet követi el, mely a „nemzetközi munkásosztály” ügyének elárulásával egyenlő.

Minél többet küzdött valaki ennek az ideológiának a szolgálatában, minél több személyes áldozatot vállalt érte, minél többet szenvedett a párt ellenségeivel folytatott küzdelemben – annál kiszolgáltatottabbá válik, ha a párt saját hibáival, képviselőinek vétkeivel kell szembeszállnia. Hogyan sértse meg a pártfegyelmet, hogyan kockáztassa a mindennél becsebbebb egységet?

Egész addigi életének értelmét, jogosultságát semmisítené meg ezzel!

Tehát habozik, kivár. Esetleg passzívvá válik. Eltűnik az első sorból, valamelyik mellékvágányon helyezkedik el. Vég eredményben elbizonytalanodva hallgat.

Ki kell mondani teljes súlyával a következtetést és magyarázatot: tagjai számára a hatalmat gyakorló kommunista párt a gyávaság iskolája volt!

S ennek az „ideológiailag” megalapozott, „eszmeileg” igazolt gyávaságnak eredményeként a szent alaptörvénné avatott pártfegyelem egyetlen haszonélvezője az a személy: vagy

csoport, aki vagy amely a „pártdemokrácia” megcsúfolt látzatintézményeit felszámolva, parancsuralmat valósít meg.

Egyenes és törvényszerű az odavezető út!

Csak egyetlen szélsőséges példa villan most T.I. eszébe:

Miként lenne másként magyarázható, hogy G. Miska, kit 1943-ban hat hónapig vertek Ákosfalván a rendőrnjomozók anélkül, hogy akár a nevét is bevallotta volna, lépésről lépésre, hangtalanul tudomásul vette, amint évtizedeken keresztül a párt „magyartalanította” a várost?!

Babonás tisztelettel, tekintéllyel, ragaszkodással mozgalom a történelem folyamán galádabbul, tökéletesebben vissza nem élt, mint a kommunista párt hazai változata!

Teltek tovább a hónapok, T.I. az ipar, az építkezések, a gazdaság vezetésének tennivalóiba mélyedt bele. Minisztériumok, központi vezető szervek hatáskörét megkettőzve, valamiféle tartományi szuper-vezérigazgatóságként intézkedett, adott utasításokat a vállalatoknak.

Új üzemek vagy üzemrészek léptek működésbe, átadták a lakóknak az első állami alapokból épült háztömböket. 1959–60-ban még úgy tűnt, a gazdaság egésze még fejlődőben, fellendülőben van.

Mindenütt jelen akart lenni, személyesen meggyőződni arról, hogy az utasításokat végrehajtják. Még mozdonyon is utazott a tartományi vasútigazgatóság egyik határától a másikig, személyes tapasztalatokat gyűjtendő a mozdonyvezetők, fűtők munkakörülményeiről, nehány percre még a „vezérállásba” is belépett, kezét a sebességet szabályozó gőzadagolóra tette...

1960 nyarán Tusnádon nyaralt Zillával és kisfiával, a „társaság” egy része velük tartott, együtt lubickoltak a „mezotermális” vízzel telt kis medencében, másztak ki a Szent Anna-tóhoz, utaztak Málnásra vagy Sepsiszentgyörgyre, s legfőképp készítették a töméntelen fényképet.

1961 első napjaiban, anélkül hogy ennek bármilyen érezhető, érzékelhető előjele mutatkozott volna, egy délelőtt „Vaszi” a többi titkárral együtt magához hívatta T.I.-t, mintha csak valami szűkkörű vezetőségi megbeszélésre akart volna sort keríteni, s közölte vele, határozat érkezett a központi bizottságtól, T.I.-t azonnali hatállyal leváltják titkári tisztéből.

Hogy ez miért, milyen indokolással történik – erről akkor szinte szó sem esett.

T.I.-t annyira meglepte „Vaszi” közlése, hogy semmit sem kérdezett. Így csak arról esett szó, mivel másnap vasárnap

volt, a tartományi bizottság plenáris ülését, e határozatot érvényesítendő, hétfő délelőttre hívják össze.

Annyit „Vaszi” még úgy mellékesen hozzáfűzött, azt ajánlja T.I.-nek, vállalja el, hogy a Beruházási Bank igazgatója legyen, vagy pedig újra kineveztetni előadótanárnak az egyetem közgazdaságtani tanszékére.

Tehát itt van a pillanat, amire még S.-nek a tartományi titkári tisztségből való leváltása óta készül lelkiileg. Tudta, hogy nem lesz kellemes...

Tulajdonképpen miért nem tartja a központ továbbra alkalmasnak őt arra, hogy a tartományi pártszervezet titkára legyen? Milyen vétségeket tulajdonítanak neki?

T.I. minden igyekezete mintha arra összpontosult volna, hogy kellő nyugalommal, „méltósággal” viselkedjen.

Szombat déltől hétfő délelőttig, másfél napon és két éjszakán át van ideje töprengeni. Otthon tapintatos figyelem veszi körül. Zilla részéről csak gyengéd, nyugodt, vigasztaló mondatokat hall. Az asszonynak cseppet sem kell erőltetnie, hogy így viselkedjék. A férje rangját eddig is inkább terhes kötelezettségnek érezte a maga számára.

A töprengés órái alatt T.I. elhatározta: nem fogadja el, hogy előadótanának nevezzék ki az egyetemre, bár kétségtelenül ez lenne számára a legkényelmesebb. Az ideológiával semmilyen módon sem kívánkozik többet kapcsolatban maradni, azt és úgy adni elő a katedráról, amit s ahogya a legutóbbi „elméleti értékű” nagy beszéd megkívánja.

Megy az iparba dolgozni – még működött benne a kommunista elmélet szülte áhítatos kultusz a gyár, a „jövő bölcsője” iránt. Megmutatja, hogy tud a saját lábán állni, nemcsak a tartományi titkári székből parancsokat fogalmazni, hanem közvetlenül vezetni is tud egy termelőegységet.

Évek óta foglalkozott a tartomány gazdaságával, így hát ki tudta választani leendő munkahelyét. A „Libertatea” exportbútorgyár igazgatója lesz. Jól menő, viszonylag korszerű középüzem, még vannak régi vágású asztalosai, az igazgató végzettsége, képességei nem ütnek meg a mértéket, de jóindulatú idősebb asztalosmunkás, aligazgatóként tovább működik majd a gyárban, semmi kétsége az iránt, hogy majd megértik egymást...

Hétfőn délelőtt összeült a plenáris ülés.

Az ilyen alkalmak íratlan forgatókönyve szerint T.I. már nem ment fel az emelvényre, amire pillanatnyilag betöltött rangja még feljogosította volna, hanem lent, a terem első sorainak egyikében foglalt helyet. Szemben az elnökség feje fölött díszelgő Marx-, Engels- és Lenin-portrékkal.

„Vaszi” szövege, amivel a T.I. leváltását tartalmazó határozattervezetet előterjesztette, feltűnően zavaros és gyenge volt. Azt a benyomást keltette, mintha valójában más okok volna szó, de azokat valamiért nem mondják ki. Ilyen bírálatokat hangoztatott „Vaszi”: T.I. nem tett bizonyosságot kellő forradalmi éberségről és határozottságról, ahelyett, hogy kemény kézzel elutasította volna az irodalmi lapokból a kétes vagy egyenesen ellenséges szándékú írásokat, igyekezett „át-szabni”, megmenteni azokat, egyezkedett az írókkal... Az lett volna a természetes, hogy szabad idejét is közvetlen munkatársaival töltse, közöttük érezze jól magát. De ő ehelyett elszigetelődött, teniszezni járt...

Ilyenkor, a leváltó vagy kizáró ülések hagyománya szerint óhatatlanul adódik néhány javaslatot támogató „elvtárs”, ki vagy újabb bírálatokkal egészíti ki az elmondottakat, vagy ha ennyire már nem telik, kellő hangsúllyal elismétli a hallottakat. Ez alkalommal a többszöri felhívás, „Vaszi” unszólása ellenére senki sem jelentkezett szólásra.

A második meglepetés T.I. számára, hogy leváltásának foghíjas és gyengécske indokolásával szöges ellentétben a határozati javaslat érthetetlenül kemény: nemcsak leváltják tartományi titkári tisztéből, de a tartományi bizottság tagjainak sorából is kizárják. Ez utóbbihoz már mindenképp valami vastagabb, „főbenjáró” vétség illetett volna, esetleg pártfegyelmi büntetéssel kiegészítve.

A plenáris ülés után T.I. bement „Vaszihoz”, s meg is mondta neki:

– Hát kérem, ez vastagabb volt, mint ahogy szombaton szó volt róla!

„Vaszi” beleegyezően bólogatott.

– Igaz, vastagabb volt...

De semmilyen magyarázatot sem adott, pedig nyilván a központi bizottság határozata úgy szólt, mint az előterjesztés, s ha annak volt indoklása, azt csak ő tudhatta.

Gyorsan beleegyezett, hogy leendő munkahelye legyen T.I. kívánsága szerint. Beszél az Erdőgazdálkodási és Faipari Minisztériummal, T.I.-t ott egyébként személyesen is jól ismerik. Egy-két nap múlva beiktatják a „Libertatea” igazgatójának.

Ez menetrendszerűen meg is történt. Pártaktivistaként T.I. pályafutása ezzel befejeződött.

IX

Egy évet és néhány hónapot, lényegében az 1961-es esztendőt töltötte T.I. a gyárban igazgatóként. Ugyanazzal a belső dilemmával került szembe, mint bármelyik, vezető funkcióból egy csapásra eltávolított pártfunkcionárius. Egész munkájának, az ügy érdekében mozgósított egész életének értékelése, eredménye a reábízott feladat nagyságában, fontosságában öltött testet. Magában ezt így fogalmazta meg: nem a rangért, a címért, a hierarchiában elfoglalt helyért dolgozik. De ez jelzi, ebből olvasható ki, hogy munkáját, tevékenységét mennyire értékeli.

S ha most egyszeriben kiderül, ezt az elismerést, pozitív értékelést megvonják tőle, nagyjából két magatartástípus lehetséges számára.

Az egyik, hogy beismeri ennek a határozatnak a helyességét, indokoltnak tartja, hogy tegnap még sokra becsülték, és ennek az értékelésnek megfelelő rangban működtették, ma pedig szinte a közemberek sorába helyezték vissza. Ebben az esetben nyilván az önbizalma alaposan megrendül, nem annyit ér ő, mint amennyit tegnap hitt magáról, hanem annál sokkal kevesebbet.

A másik lehetséges magatartás ezt a reá vonatkozó gyors leértékelést nem ismeri el helyesnek, igazságosnak. Ez esetben nem önértékelésén esett csorba, hanem a döntést hozó ideológiával vagy annak működő gyakorlatával került szembe...

T.I. inkább e második álláspont felé hajlik. Anélkül, hogy a vele történekből messzemenő következtetéseket vonna le, azokban a napokban, hetekben épp az tűnik fontosnak a számára, hogy ne érezze kevesebbnek magát, mint azelőtt, ne látsszon letörtnek, elkedvetlenedettnek, a világgal haragot tartónak. Tegyen és cselekedjék úgy, mintha a világ legtermészetesebb dolga volna, hogy a társadalmi hierarchia ranglépcsőin hatalmasat zuhanva, a tartomány egyik vezetőjéből egy közepes üzem igazgatójává válik.

A „közember” hajnalban gyalog megy be munkakezdésre az üzembe, az állomáson túlra. Ha moziba akar menni, sorba áll a jegypénztár előtt, mert a fenntartott helyre szóló jegy megváltására jogosító különleges igazolványt rögtön leváltása után visszaküldte a mozivállalatnak stb. Nem tagja már semmilyen tartományi vagy városi vezetőttestületnek, ezek üléseire, értekezleteire nem hívják, sehol semmilyen különleges elbánnásra, kiszolgálásra nem tarthat igényt. Kemény elhatározással illet nem is szándékozott elvárni. Bizonyára az elszenvedett

sérelmet kompenzálendő, valamiféle euforikus lelkesedéssel bizonygatta magának és környezetének, hogy a „nómenklatúrán” kívül is meg tud állni a maga lábán, zökkenő, megtorpanás nélkül tovább tudja élni a saját életét.

Közben azt is bizonygatta magának, tulajdonképpen ott, a gyárban, a munkások között érzi magát a legjobban, ott van „otthon”.

Ilyen „ideologizáló emeltyű” segítségével, vagy azok nélkül is – most már nehéz lenne megítélni –, de tény, hogy T.I. valóban úgy érezte, otthonra lelt a „Libertatea”-ban.

Persze ehhez az is hozzájárult, hogy személyes jó barátainak egész sora dolgozott ott, B. B. munkaszervezési osztályfőnökként, K. D. a vegyészeti laboratóriumban, K. Gy. volt a tervosztály főnöke. Sok munkást ismert gazdasági kérdésekkel foglalkozó párttitkár korából, mesterek, magas képzettségű műbútorasztalosok sora dolgozott még ott a háború előtti és alatti „Baering” cég idejéből, „Batz Ervin inginer” emberei közül, kikről sportkereskedő nagybátyja s a teniszpályák közvetítésével még kölyökkorából tudott.

Több mint három évtized távolából visszatekintve úgy tűnik – amennyire a szocializmus rideg, emberközi viszonyokat hervasztó világában ez elképzelhető volt –, amolyan „családiás” üzem volt a „Libertatea” T.I. számára.

Vezetőként „felülről, kívülről” kellett belehelyezkednie a munkaközösségbe. De ez még annál is simábban ment, mint ahogy beiktatásakor remélhette.

Ehhez a kedvező feltételeket először is az teremtette meg, hogy a gyár, az akkori szocialista Románia viszonyaihoz mérve, jól ment. Lényegében a régi vágású, magas képesítésű asztalosok kezében volt a műszaki vezetés, akik európai mércével mérve is jó bútort gyártottak. Az üzletfél pedig, amelynek a „Libertatea” termékeinek kilencven százalékát szállította, nagy, szinte végtelenül nagy gyártmánysorozatokban, a Szovjetunió volt. S a vevő nagyon elégedett volt a kapott áruval. Egy év és néhány hónap folyamán T.I. igazgatóként egyetlen minőségi vagy mennyiségi panaszt, kifogást sem kapott.

Az első találkozás alkalmával a gyár műszaki, gazdasági, politikai vezető személyzete előtt kijelentette, hogy nem asztalos, a bútorgyártás műszaki kérdéseivel kapcsolatban nem szándékszik utasításokat adni. Ha nem is mondta volna, hogy nem szakmabeli, a gyár emberei amúgy is tudták. De a határozott őszinteség jó benyomást keltett.

Gazdasági, pénzügyi, szervezési kérdésekben sem adott utasításokat, amíg nem volt teljesen biztos a dolgában. Hagyott mindenkit dolgozni a legjobb tudása szerint.

Két, három hónap alatt a gazdasági ügyosztályok vezetőivel együtt a termelés menetének – a munkafázisok elemekre lebontott nyilvántartásával – olyan rendszerét sikerült kidolgozni és alkalmazni, aminek segítségével minden munkadarab pillanatnyi tartózkodási helyét, az addig ráfordított munkamennyiséget a legapróbb részletekig tudni lehetett mindennap, a gyár minden üzembrésében... S mindezt természetesen elektronikus számítógépek használata nélkül.

Olyan teljes és háborítatlan volt igazgatói tekintélye, hogy annak védelme vagy megszilárdítása érdekében semmit sem kellett tennie.

Nyár elejére már nagyjából mindent rendben tudhatott maga körül a gyárban. Hetekre, szinte hónapokra előre megtervezhette magának, hogy mit s hogyan szándékszik csinálni. A minisztériumi vezérigazgatóság idejében közölte a Bukarestben tartandó ülések előre látható menetrendjét. A helyi vezető szervek pedig – melyeknek most már nem volt tagja – békén hagyták.

Eddigi novelláinak, kisregényeinek színhelye is jórészt a gyár volt, főhősei igazgatók és munkások... Most alkalma volt összehasonlítani, az elképzelt üzemi élet és „termelési problematika” miként viszonyul a valósághoz. Arra a következtetésre jutott, nem tévedett nagyot, nem olyan helyzeteket talált ki, melyeket az ipart közelről, belülről ismerve, most képtelenségnek kellene nyilvánítania.

A nagy tévedés másban mutatkozott, de ezt 1961-ben még távolról sem ismerte fel.

Érdekesnek, fontosnak tartotta, ami a gyárakban történik, a műszaki részletekkel, gazdasági ügyekkel megtűzdelt írásokat indokoltaknak, melyek az olvasóközönség jó részének érdeklődésére igényt tarthatnak. Saját magát pedig az „ipari” novella egyik avatott művelőjének tekintette, ki a gyári világot előbb kívülről s most immár belülről figyelve, talán sok hazai tollforgató közül a legjobban ismeri. Nem ismerte fel, hogy ez a szemlélet, a szerkesztőségek részéről mutatkozó kedvező fogadtatás teljesen „ideológiai fogantatású”, az irodalom „pártirányításának” eredménye. Az olvasó nyilván unja, joggal szürkének, unalmasnak, szájbarágónak, kezdetlegesnek tartja ezt az „ipar-romantikát”. De hát szótlanul tudomásul veszi, eltűri, mert nem tehet mást.

Így hát T.I. rendületlenül, magabiztosan írta tovább a termelési novellákat. Az önálló munkakört követelő fiatal mérnök és az önérzetes, tapasztalt mester szerelme az egyik írásának nyersanyaga. Egy másikban (*Heten együtt*) egyenesen a gyári pártszervezet lép elő főszereplőnek, mely „kollektív

bölcsességről” téve tanúságot, nagyon emberségesen rendezi el a bajba jutott, de szorgalmas és kötelességtudó szakember dolgát...

Ezekből az írásokból is világosan kitűnik, T.I. társadalmi státusa a „Libertatea” igazgatójaként a legalacsonyabb, amióta politikai karrierje nekilendült, „társadalmi közérzete” viszont most a legjobb, amint azt harsányan, kissé tüntetően vallja is. A gyárban a maga ezeröttszáz főt számláló csapata élén tökéletes biztonságban tudja magát, emberei részéről tiszteletben és megbecsülésben van része, gyötrő gondok, lehangoló helyzetek nem nyomasztják, korábbi időszakokhoz képest (még nem tudhatja, hogy a későbbiekhez képest is) munkájával könnyebben, különösebb erőfeszítés nélkül megbirkózik. Derús hangulatához az is hozzájárul, hogy a művészet, az irodalom, az ideológiai munka legviharosabb tájainak bonyolult dolgaihoz, melyekkel tartományi párttitkárként viaskodnia kellett, meg a nemzetiségi kérdés terén a központi vezetés által hozott rosszízű intézkedésekhez – most semmi köze. Még csak tudnia sem kell arról, ami e téren folyik, az újabb és újabb tények nem rontják a kedvét. Ott a gyárban, mely egyike a „munkásosztály várainak”, ezen a téren is minden rendben van. A „vezetőtrojka” három tagja közül kettő magyar, az üzem munkásainak – főként a törzsgárdának – többsége szintén magyar. Az összhangot és egyetértést semmi sem zavarja, magyar vagy román mondatok a legnagyobb természetességgel csengenek egymásba a csarnokokban.

A kisfiának nyáron egészségügyi meggondolásból két heti tengerparti tartózkodásra lenne szüksége. Most nyilván nem az előkelő, nagy komfortot biztosító pártbeutalással oldja meg T.I. a nyaralást, hanem a gyár szakszervezeti bizottsága révén kér egy szerény tengerparti beutalást. A kisfiával Eforie Nord-on egy ágyban kell aludnia, mert egyszemélyes a beutaló, a másik ágyban szintén „közrendű” apa hasonló korú kislányával alszik egy ágyban. Derúsen töltik a két hetet, kisfia közben megkapja az előírt kezelést. A kellemes emlékek sorában tartják nyilván a mai napig a gyári beutalóval tengeren töltött két hetet, csak az volt kár, hogy nem lehetett Zilla is velük...

Jó közérzetéhez még az is hozzájárult, hogy a minisztériumi szakvezérigazgatóság embereivel kellemes és közvetlen a kapcsolata, még régi, magas funkcióiból ismerik és elismerik T.I.-t, soha nem kellemetlenkednek, amiben tudnak, segítenek.

Teljes tárgyilagossággal állíthatja, hogy azokban a hónapokban a jövőt illetően nem voltak aggasztó, vagy mély járatú gondolatai, nem terjedtek túl azon a meggyőződésen, hogy

belátható ideig a „Libertatea” igazgatója lesz, biztosítja a maga üzemének minél gyorsabb ütemű fejlődését.

Magasabb rang, felsőbb társadalmi státus utáni vágyakozás, a politikai karrier iránti ambíció ez esztendő alatt fokozatosan, de teljesen kihuny belőle.

Most, évtizedek múltával, az út végén, némi öngúnnal megfogalmazza a diagnózist: íme, pártaktivistaként nem volt ő az „igazi”, nem ütötte meg a mértéket. A valódi, telivér aktivistából egy pillanatig sem alszik ki az ambíció, a rang és státus utáni vágyakozás, egész életének ez a motivációja, ami a tettekészségét mindenkor éberén tartja.

Közben azt sem vette észre, hogy úgynevezett baráti köre lassú átalakuláson megy át. Különösen egyes orvosok, a hatalmi hierarchia felső berkeiben fújdogáló szél irányát jó érzékkel és különös figyelemmel követő állítólagos barátai végrehajtották az első, finom „elszakadó műveleteket”. Mindez szinte észrevétlenül történt, különböző átmenetekkel, ellenkező irányú mozgást is mímelő megnyilvánulások közbeiktatásával. Elkerülve azt, hogy bármi szembeszökő, nyilvánvaló lehessen. Csák egy hosszabb, hónapokra terjedő időtartam vizsgálata mutathatta volna ki, hogy ezek az állandó együttlétet, közös műsorokat szorgalmazó, tevékeny „barátok” ideje és igyekezete bizonyára megcsappant vagy mások felé irányult.

Ez az apróság is jelzi, T.I. alapján véve milyen naivnak bizonyul. Mert sok emberrel találkozik, sokan járnak a házukhoz is, bár ilyen jelenségekkel szemben érzékenynek kellene lennie, nem veszi észre időben, hogy társaságának összetétele megváltozott. Csak utólag, mikor a nála élesebb szemű Zilla milderre figyelmezteti.

Alig telik el az első esztendő, amit gyárigazgatóként a „Libertatea”-ban töltött, szinte eszményi nyugalomban és csendben, már meg is jelent a fenyegetés, hogy mindennek vége szakadhat.

Vaida „Vaszi”, a tartományi pártbizottság első titkára hívatta T.I.-t. Miután ez utóbbi távozása után, több mint egy esztendeje még csak „látótávolságra” sem kerültek egymással.

„Vaszi” nagyon udvarias volt, s szokása ellenére kissé körülményeskedő. A megbeszélés tárgyát távolról, fokozatosan közelítette meg. A tartományi néptanácsnál végrehajtott személyi változásokról kezdett T.I.-nek beszélni, arról, hogy annak a „hólyagnak”, D.-nek a helyére elnöknek R.C.-t választották meg. Nagyon komoly ember – tette mindjárt hozzá –, kivel igen jól lehet dolgozni. Nemsokára kibontakozott „Vaszi” szándéka. Véleménye szerint túlságosan szerény, kisszerű feladat, amit T.I. most, a „Libertatea” igazgatójaként ellát, nincs az a

„testére szabva”, túl kevés ahhoz képest, amire „központi szervekben szerzett tapasztalata” feljogosítja. Végül is arra kéri fel T.I.-t, fogadja el a tartományi néptanács tervezési ügyosztályának főnöki tisztét. A helyi gazdaság egészének működését lényegében ez az ügyosztály hangolja össze, nagy értékekről van szó. Beruházások, lakásépítés, helyiipar, az egész néptanácsnak alárendelt személyzet fizetési alapjával való gazdálkodás, városgazdálkodás... Egy gyárral össze sem lehet hasonlítani a fontosságát, rangját ennek a beosztásnak. Első vonalba tartozó gazdasági szakemberre van szükség. Aki eddig betöltötte ezt a funkciót, megbízható, becsületos ember, de a képessége, tapasztalata hiányzik ehhez a koncepciót igénylő megbízatáshoz.

Úgy látszik, „Vaszi” minden elképzelhető érvet összeszedett annak érdekében, hogy T.I.-t meggyőzze. Bizonyára sejtette, hogy nem lesz könnyű dolga.

T.I. fegyelmезetten meghallgatott mindent. Némi elégtellessel vette tudomásul, hogy ez alkalommal ő adhat olyan választ „Vaszinak”, ami nyilván nem lesz ínyére.

Nincs szándékában a felajánlott munkakört elfoglalni. Nem kételkedik abban, hogy minden pontosan úgy van, ahogy az első titkár mondja. Csakhogy ő jól érzi magát ott, ahol most dolgozik, sem rang, sem fizetés, sem társadalmi státusz vagy a tervosztály hatásköre, széles körű feladatai nem érdeklik.

Nyilván ritka alkalom volt, mikor „Vaszinak” tudomásul kellett vennie egy alacsonyabb beosztású „kádernek” az övével ellentétes véleményét. Most ez következett be. Hogy a sikertelenség ne tűnjön véglegesnek, elköszönéskor T.I. után eresztette a felszólítást, hogy „még gondolkozzon a dolgon”.

Két, két és fél hónap csend következett. T.I. már úgy hitte, megnyugodva napirendre térhet „Vaszi” megghiúsult kísérlete fölött.

De újra csalódnia kellett. Tavasz elején „Vaszi” újra hívta. Amint belépett az ajtón, az első titkár már mondta is a nyilván előre kitervelt szöveget:

„Ne képzeld azt, hogy zsarolni akarlak. Csak közlöm veled a tényeket. Suder hívott föl telefonon, a minisztered. Közölte velem, hogy a minisztérium kollégiumában úgy döntöttek, fölvisznek téged a bukaresti vezérigazgatósághoz. A beleegyezésemet kérte ehhez az áthelyezéshez. Mondtam neki, hogy nekünk is terveink vannak veled. Ha továbbra is elutasítod a mi ajánlatunkat, nincs okom ellenszegülni annak, hogy Bukarestbe vigyen... Most aztán gondolkozhat, megint visszaköltözől Bukarestbe, vagy átveszed a néptanács tervosztályát...”

T.I. tisztában volt azzal, a gyárban élvezett nyugalmi időnek vége. De most már egy hetes gondolkodási időt kért.

Bukarestbe visszaköltözni, az ezzel járó hercehuncát vállalni semmiképp sem volt kedve. A tízéves bukaresti „szolgálat” egy életre elég volt. Ha már egyszer tisztos körülmények között hazajutott, innen el nem megy többet!

Egy hét múlva felhívta „Vaszit” telefonon. Közölte vele, hogy itthon marad. Ha ennek ez az ára, átveszi a tervosztályt a néptanácsnál.

R.C., a tartományi néptanács elnöke, T.I. új, közvetlen főnöke szép szál, kellemes arcú, jó modorú, idősebb férfi. Nemrég helyezték Kolozsvárra a párt központi apparátusából. Udvariasan, előzékenyen fogadta T.I.-t, nem mulasztotta el örömet kifejezni jövetele miatt, meggyőződését, hogy ezzel az egész néptanács működésének egyik legnyomasztóbb gondja oldódik meg.

Gyorsan közölte T.I.-vel, fizetését rendszeres havi juttatás egészíti ki, a tervosztály és saját használatára személygépkocsi áll rendelkezésére, tüstént hívatta a sofőrt, hogy bemutassa új főnökének. R.C. bizonyára úgy gondolja, mi lenne fontosabb új munkatársának, mint a javadalmazás, a rendelkezésre álló gépkocsi. Szinte bocsánatot kérően említette T.I.-nek, hogy nem lesz ugyan tagja a végrehajtó bizottságnak, a tanács vezető szervének, mert ahhoz már előre képviselőnek kellett volna lennie, de minden ülésen részt vesz majd, s az annyi van, mint „réten a fű”.

Ezzel kezdetét vette a hároméves időszak, míg T.I. amolyan szürke eminenciásként, a tervosztály főnökeként újra visszakerült a tartomány gazdasági ügyeit eldöntő szervek vérkeringésébe.

Szürke eminenciásként, mert a tartományi pártbizottságnak, sem a néptanácsnak hivatalosan nem tagja, de minden készülő gazdasági döntés előkészítésében részt vesz. Semmilyen vezető szervben nincs szavazati joga, de véleményét előzetesen kikérik.

A tartományi pártbizottság gazdasági kérdésekkel foglalkozó titkára, K., saját kezdeményezéséből legalább kéthetente beült T.I. irodájába beszélgetni – valójában konzultálni egyik vagy másik kérdésben. T.I. nem panaszkodhat, hogy fölöttesei előtt nincs alkalma kifejtetni a véleményét.

A tervfeladatok módosítását – vagyis csökkentésüket a valóságos teljesítmények szintjére azzal a céllal, hogy fizetésüket s a prémiumokat megkapják – az érdekeltek meg sem kísérlik az ő beleegyezése nélkül. T.I. nagy gonddal és határozottsággal őrzi a tervosztályt s a maga tekintélyét. Úgy látszik,

sikerrel. Sem az elnök, sem az alelnök nem láznak ellene, a párttartomány titkárai nem fogalmazzak meg vele szemben ellenvéleményt.

A fontosabb jelentéseket, mint például az évi tervre vonatkozó, néptanács elé terjesztendő javaslatot, kisebb munkaközösséget vezetve, személyesen dolgozta ki, vitatta meg R.C.-vel, az elnökkel, sikerült elérnie, hogy az általa helyesnek tartott fogalmazásban terjessze elő.

A tervosztály rendelkezésére bocsájtott kis gépkocsin keresztül-kasul járta a tartományt, Zilahtól Topánfalváig, Enyedtől Naszódig. A rajonok vezető emberei mindenütt mint régi ismerőst köszöntötték. Ha jóval alacsonyabb rangja volt is tartományi titkár korához képest, tisztelettel viseltettek iránta. Mert hát sohasem lehet tudni...

Újrakezdődtek a szabályos időközökben ismétlődő bukaresti utak is. Rendszerint ugyanazzal az esti gyorsal ment, hálókocsin, de nyilván nem a központi bizottsághoz, hanem a minisztertanács mellett működő, néptanácsokkal foglalkozó intézményhez, vagy az Állami Tervbizottság irodáiban terjesztette elő a jelentéseit, vette át az utasításokat, tervmutatókat. S ha szabad estéje akadt, újra felkereste régi, bukaresti barátait, kikkel az ott töltött tíz esztendő folyamán melegedtek össze.

Mikor új beosztásában már úgy érezte, ura a helyzetnek, különösebb erőfeszítés nélkül el tudja látni feladatait, elhatározta, hogy munkába lendül az irodalom terén is.

A gyárban töltött esztendő, úgy érezte, fontos, megírandó témával ihlette meg. Üzembről szóló regényt ír! Nem elbeszélést, hosszabb novellát, hanem regényt!

Tervezte, alakította magában több hónapon át, aztán 1962 végén vagy 1963 elején hozzáfogott megírásához. Még kora reggel is kopogott írógépén egy órányit, mielőtt fél kilencre bement volna a tanácshoz.

Az egyik legsúlyosabb tény, amit az irányítás terén tudomásul kell vennie: a Bolyai egyetem felszámolásával jelentkező, egyre keményebb magyarellenes irányvonal tovább folytatódik, tovább erősödik. Egyre világosabban, egyre hangosabban megfogalmazott feladat a párt- és állami szervek előtt: „Javítani kell a vezető szervek nemzetiségi összetételét!” A „nemzetiségi összetétel javításán” a hatalom azt érti, a vezető funkciókban működő magyarok vagy zsidók számát csökkenteni, a románok számát növelni kell.

Az ismert, eddig is sokat használt jelszavak, melyek szerint „a nemzetiségi kérdés nálunk tökéletesen megoldott”; „az együttlakó nemzetiségeknek teljes jogegyenlőséget biztosítunk”; „a proletár nemzetköziség alapján állunk” – még változatla-

nul használatban vannak. De közben – az említett módon és értelemben – javítani kell a vezető szervek „nemzetiségi ösztetételét”. Ezt a követelményt a tanács alelnökei T.I. jelenlétében sem szégyenkeztek megfogalmazni, olyan nyilvánvalóak voltak az erre vonatkozó utasítások. 1963-ban és 1964-ben az ilyen irányú „elmozdulás” egyre világosabb körvonalakat öltött.

1960 nyarán személyes feljegyzéseiben T.I. beszámolt arról, hogy részt vett a párt kongresszusán, némi elfogódottsággal hallgatta élőben Hruscovot, amint a kongresszusi emelvényről beszélt. „Ott áll az emelvényen a gömbölyű, kopasz, medveszerű kis ember... Nehány méterre előttünk a világ első számú kommunistája szól most hozzánk...”

S íme, alig négy esztendő múlva a román párt nyíltan vitatkozik ezzel a kövér, kopasz emberrel, a függetlenségét és a „nemzeti szuverenitást” védi vele szemben.

Ez a „kövér, kopasz ember” emellett nyílt polémiába bonyolódott a világ másik kommunista kolosszusával, a kínai párttal, sértő jelzőket tartalmazó határozatokkal, jegyzékekkel bombázzák egymást. A két nagy vitázó felet a román kommunisták fölényes hangon kioktatják arról, miként viselkedjenek...

Borbereket, a Keleti-Kárpátok romantikus völgyét az Ünőkő lábánál még tartományi titkár korában fedezte fel T.I., pihenésre, kirándulásra ellopott szép órákat töltött ott többször is, a valószínűleg még a monarchia idejében épült villákban, melyek írószövetségi alkotóházakként működtek.

1963-ban és 1964-ben nyári szabadságát töltötte ott. Hatvanháromban délelőttöknént nagy szorgalommal a regényét írta (*Köd és nap* lesz majd a címe). 1964 nyarán már kész a regény kézírata, de T.I. felfedezte, hogy épp húsz év telt el 1944 mindent meghatározó, felejtethetlen nyara óta, s mert úgy látszik, hajlama van különböző „belső évfordulók” megünneplésére, arra a meggyőződésre jut, valamiféle alaposabb, önmagának szóló számadást illik elvégeznie ott Borberekén. Feljegyzéseit tartalmazó füzetek lapjain 1964. július 15–19-ével kezelve hosszabbacska írás található. Címet is adott neki: *Borbereki krónika*.

Most, szinte újabb 30 év távolából visszakalandozva, furcsa olvasmány ez az akkori számvetés. Kénytelen szembenézni azal, hogy miben volt igaza, s miben tévedett még akkor is. Kénytelen e célból idemácsolni az akkor írottak jó néhány mondatát.

„Mit éreztem volna negyvennégy döntő napjaiban, ha –

feltételezve a lehetetlent – tudom azt, hogy húsz év múlva a két szocialista nagyhatalom végzetes következményekkel fenyegető vizsgálata rázza meg a világot...?”

„Hihettem-e akkor, képzetlen, naiv, húszéves fejemmel, hogy életem második húsz évének végén döbbenet figyelem majd a nacionalizmus »hivatalos« restaurációját Romániában, ahol a párt minden nyomtatványán ott áll a kommunista világmozgalom legrégebb, legszentebb jelszava: «Világ proletárjai, egyesüljetek?!»”

„Lehetett-e akkor a nagy megújulás pillanatát váró fiatal embernek fantáziája ahhoz, hogy még csak elképzelni is képes legyen a pokoli helyzetet: eljön az idő, mikor azt, amit a román burzsoának a maga ideológiájából logikusan következő, nyílt, céltudatos politikájával nem sikerült megvalósítania – a romániai magyarság felszámolását –, azt majd egyesek a leninizmus vörös zászlajába burkolózva kísérik meg a huszadik század hetedik évtizedében?!”

„Hogyan sejtettem volna akkor, mi következik?!”

Milyen jó, hogy nem sejtettem! A húszéves fiatalember még e tények felének súlya alatt is összeroppant volna. Cini-kus meghasonlottként lemorzsolódott volna. Így szinte mérlegelő pontossággal adagolta számomra a sors ezeket az »objektív« megpróbáltatásokat. Annyit, amennyit pillanatnyilag összeroppanás nélkül kibírtam.”

„A fogalmakat át kell értékelni. Nem a marxizmus alapvető tételeit, nem a proletár nemzetköziség eszméit, nem a nemzetiségek teljes egyenjogúságáról, a belső pártdemokráciáról, a pártbürokrácia és formalizmus elleni harc szükségességéről szóló tanok revíziójára van szükség... Ha az, ami körülöttünk történik, cáfolni látszik ezeket a tanokat, nem nekünk kell pironkodnunk emiatt, hanem azoknak, akik a marxizmus vörös palástja alatt akarják becsempészni az önkény, a nagy- és kishatalmi sovinizmus már sok szégyen teljes kudarcot elszenvedett zászlóit.”

Nem akarja szaporítani az idézeteket az akkori számadásból.

Keserű következtetés, a kommunizmus eszme- és értékrendszerét olyan mélyen magába szívta, hogy alaptételeit még 1964 nyarán sem hajlandó kétségbe vonni, ami azoknak ellentmond, azokkal összeegyeztethetetlen, azokat még mindig torzításoknak ítéli.

Újabb és újabb kiigazításokat – amint akkor fogalmazta –, „átértékeléseket” kell elvégeznie a tanítás olyan tételeivel szemben, melyeket a helyi történések vagy egyszerűen a világtörténelem menete cáfol.

Igen, őrzi, védi ezeket a meggyőződéseket az objektív célokat és ellenérvek egyre növekvő zuhatagában. Mert sem cinikussá nem akar válni, sem hitehagyottá. Persze, ez a védekezés egyre nehezebbé válik, egyre bonyolultabb, vitathatóbb érvrendszerekhez kényszerül fordulni.

Már csak azért is egyre nehezebbnek, nyomasztóbbnak tűnik a helyzet, mert mintha egyre kevesebben lennének, kikkel ilyen gondolatokat megoszthat. Közölhető írásban megfogalmazni mindebből valamit – bármilyen áttételesen is – egyre kilátástalanabbnak tűnik. Egyetlen sovány vigasz számára, hogy most már nem az ideológia területén dolgozik, kisebb a veszély, hogy valamilyen alkalommal kényszerhelyzetbe kerül.

Az átfogóbb szembenézésre a valóság dolgaival csak ilyen különleges helyzetekben kerülhetett sor, mint amilyen a *Borbereki krónika* volt.

Ugyanannak az évnek, 1964-nek szeptemberében egy hivatali küldetés kapcsán, az utószezon halkuló zajai között, nosztalgikusan melengető napsugárban a tengerparton, egy mai mai luxushotelben tölt néhány napot.

Feljegyzéseiben bőbeszédűen számol be akkori gondolatairól, nyilván nem az elkészülő nyár hangulatai indokolják, hogy azokra a napokra visszaemlékezzen. De ott és akkor találja legvilágosabban megfogalmazva a jellegzetes „tulajdonosi” magatartást, mely hosszú évtizedeken keresztül a hozzá hasonló meggyőződésű tisztségviselőkre annyira jellemző volt.

Legfőbb alkotóeleme, hogy ezt a társadalmi rendszert uralomra juttató, anyagi és szellemi „javait” létrehozó nagy hadseregnek ő is katonája, kisebb-nagyobb tiszti rangfokozatokat viselve. Tehát egyenrangú társtulajdonosa is mindannak, ami van, ami létrejött. Az ő személyes érdeme is, ami jó, ami sikerült, amivel büszkélkedni lehet; személyesen felelős azért is, ami rossz, ami sikertelen vagy nem üti meg a saját magas szintű elvárásait.

A gazda szemével, a tulajdonosi tudat igényével pillant tehát szét maga körül, örül annak, amit helyénvalónak talál, saját sikerének érzi, hogy tízesével sorakoznak az új villák a tengerparton, bosszankodik, ha a nyaralók elosztásában fejtelenség és zűrzavar uralkodik.

Többes szám első személyben értenek és mondanak mindent: „Mi építünk...”; „nem oldottuk meg kellően ezt a kérdést...”

Kollektív tulajdonosa ennek az egész világnak, még ha ő pillanatnyilag csak a Kolozsvár tartományi néptanács tervosztályának főnöke is, kinek tulajdonképpen az égvilágon semmi

köze ahhoz, hogy milyen a tengerparthoz vezető utak minősége...

S mert még komolyan veszi ezt a „kollektív tulajdonosi” minőséget, ebből következik, hogy ő egyre gazdagabb, hisz íme, mi minden épül itt „szerte a hazában”! Cseppet sem zavarja közben, hogy a valóságban neki az égvilágon semmije sincsen, bérlakásban lakik a kolozsvári Berde Mózes utcában, kizárólag a fizetéséből él, egyik hónapról a másikra, még arra sem gondol, hogy esetleg rossz napokra valami kis tartalékot kellene félretennie.

Hiszen e szemlélet szerint „minden” az ő tulajdona!

S ennek az álláspontnak kétségtelenül vannak „előnyei”. Felmentik a maga és családja jövője fölötti gond és felelősség érzésétől. Így „szerezni” nem kell semmit! Majd ad a „társadalom”, lakást, nyugdíjat, tisztas élethelehetőségeket! Nem kell a jövőt fürkészn, „kispolgári” aggodalom töprengeni afölött, hogy majd mi következik.

Amellett, hogy kényelmes álláspont, még hozzá „elvszerű” is, a kommunista világnézet és magatartás elvárásaival is tökéletes összhangban áll.

Tartást, sajátos hangnemet biztosít ez a „tulajdonosi tudat”. Hiszen akkor joga van – mi több, talán kötelessége is – beleszólni mindabba, ami körülötte történik. Véleményt mondani, állást foglalni, hiszen felelősnek érzi magát azért, ami végbemegy, befolyásolni kell az eseményeket a kívánt üdvös irányba. Kialakul az a bizonyos főnöki, „aktivista” álláspont, mely úgy tartja, ő mindenbe beleszólhat, számára semmi lehet közömbös. Szoltsenyicin ragyogó sorokban ábrázolta ezt a mindennel és mindenkivel szemben megnyilvánuló „gazdamagatartást” (a *Rákkórház* első oldalain).

Keserves megállapítás, de T.I. kénytelen a teljes „körtünet-csoportot” felfedezni akkori önmagában, a mamaiai luxus-hotel halljában üldögélve... A szánalmas alakot, kinek valójában semmije sincsen, de az egész „társadalom” tulajdonosának érzi magát.

Az 1964-es esztendő utolsó napjait Bukarestben kénytelen tölteni. R.C., a néptanács elnöke rendeli oda, hogy segítkezzen a nemzetgyűlés palotájában tartandó beszéde megszerkesztésében. Segít, de a beszéd végül is nem kerül elmondásra, a jellegzetes román kommunista szokások szerint. Vasárnap este sétál a bukaresti utcákon, elvetődik a Maria Rosetti utcába, hol 1948-ban laktak Zillával. A régi emlékekkel való találkozás nyomán születik meg rövid idő múlva a *Belvárosi mellékutca*, talán legsikerültebb novellája.

Miután szokatlanul hosszú időt töltött – most már másodízben – Kolozs tartomány első titkárának funkciójában, Vaida „Vaszit” Ceaușescu, a központi bizottság szervezeti kérdésekkel foglalkozó titkára jelenlétében, leváltották.

Utóda M.B.

T.I. ismeri, már kezdetben nem találta túlságosan rokonszenvesnek, 1958-ban részt vett a pártküldöttségben, mely közel egy hónapot töltött a Szovjetunióban. B. már annak idején Brassó tartomány első titkára volt, tehát viszonylag fiatalon magas funkciót töltött be. Bár a küldöttség ipari kérdésekkel foglalkozó részlegének volt a vezetője, s az idő nagy részét Közép-Oroszország nagyüzemeiben töltötték, a kevés idő alatt, míg az egész küldöttség együtt volt, bőségesen nyílt alkalma megállapítani M.B.-ről, hogy öntelt és fölényeskedő.

Egy új tartományi első titkár erényei és legfőképpen hibái nem érdemelnének annyi helyet ebben az írásban, mint amennyit T.I. áldoz e célra. De arra a következtetésre jut, az ilyenszerű, közlőről megismert helyi „pártvezérek” magatartása, profilja, viselkedése egyik lényeges tényezővé lépett elő, mely az ideológiától eszmeileg és érzelmileg is fokozott mértékben távolítani kezdte.

Egy ilyen M.B.-nek ugyan mi köze van a munkásosztályhoz? – tette fel magának a kérdést.

Úgy hallotta, eredetileg valami technikusféle volt egy fogarasi gyárban, onnan kezdte „politikai karrierjét”.

Fitos orrú, kopaszodásra hajló, nyilvánvalóan magát nagyon szépfiúnak tartó piperkőc volt. Halkan, finomkodva és választékosan beszélt, másokétól elütő hanglegjtéssel. Hozzászokott ahhoz, hogy nagyon figyelnek reá, akkor is, ha halkan ejti a szavakat.

A beiktatását követő első hetektől már nyilvánvaló volt, a tartományi pártbizottság környékén gyökeresen megváltoznak a viszonylag puritán beidegződések. M.B. az aktivistákat, a „büró” jó részét is beleértve, gunyorosan, fölényeskedve kezelte, minden lehető alkalommal, sokszor minden érthető ok nélkül, megalázta őket.

Külön rítust alakított ki még közvetlen munkatársai számára is, hogy ki mikor, hányszori bejelentés, mennyi várakozás után juthat be hozzá.

Csakhamar felesége is megérkezett Kolozsvárra, nagyhírű, csinos színésznő. Rövidesen kialakították a maguk külön társaságát. Bizonyára az asszony hatására, néhány író és rendező, színházi ember lett bejáratos a házukba. Nyilván M.B. is „elit intellektüelnek” tartotta magát. Kit ebbe a csoportba sorolt, azzal udvariasan, civilizáltan tárgyalt.

Néha napokra eltűnt, mint utólag kiderült, nagy vadásztúrák céljából. Ilyenkor személyesen vezette a gépkocsit, de hogy még cifrább legyen, nem is az őt kiszolgáló „első titkári” autót. A párt garázsfőnöke a szó szoros értelmében „elcsípte” a néptanács valamelyik jó karban levő autóját, a sofőrt lekergette a volán mellől, az csak napok múlva tudta meg, hogy M.B. azon autózott vadásztársaságával a hegyek közé, mert sajnálta a saját hivatali kocsiját.

R.C., a néptanács elnöke, gúnyolódásainak kedvelt tárgyává lépett elő. Az idős, halk szavú, jó modorú ember már annyira félt tőle, hogy reszkető kézzel szedte össze az iratait, ha a tartományi pártbizottsághoz, M.B. közelébe kellett mennie. Nevét franciásan elferdítve „Clemance”-nek ejtette, R.C. engedékeny, „kegyes”, túlságosan udvarias viselkedését gúnyolva ezzel.

Szórakoztatására párttartomány-néptanács labdarúgó-mérkőzéseket kellett tartani. Ilyenkor minden idegent eltávolítottak a Herbák-stadionból, vadonatúj szerelést bocsátottak a „csapatok” rendelkezésére. Mindenkinek kötelező volt ilyenkor focizni, kora ellenére még R.C., a néptanács elnöke sem volt kivétel. T.I.-nek mély undorral valahogy sikerült kivonnia magát ezek alól a sörözéssel befejeződő „mérkőzések” alól. Minden adandó alkalommal M.B. elkiáltotta magát a pályán: „A futball kollektív játék!” Erre a parancsszóra mindenki neki passzolta oda a labdát. Az eredmény persze minden alkalommal sok gólos „pártgyőzelmet” hozott, M.B.-t senki sem merte szerelni, rúgta a gólokat egymás után...

Egy május elsejei nap délelőttje jut T.I. eszébe, mikor szokás szerint a dísztribün leendő elnöksége a tartományi pártbizottság termében gyülekezett az első titkár megérkezéséig.

M.B., az első titkár késett. Negyed óra múltán a titkárok, a többi rangidős tisztségviselő nyugtalankodni kezdett. Erre még nem volt precedens. A felvonulás résztvevői, több tízezer ember várakozik. De ami még ennél is több, a tribünök előkelőségei, a katonai díszszemlére kirendelt alakulatok is! Telefonálni kellene. De erre senki sem vállalkozik. Tovább telnek, egyre kínosabban, a percek. Már egy fél óránál is több a késés...

Aztán nyílt az ajtó, és M.B. felesége társaságában bevonult. Vakítóan fehér, szmokingyszerű öltönyben, fehér cipőben, felesége szintén fehér „álomtoalettben”, sálak, fátylak, illatok lebegtek utána.

A főnök kurta kis intéssel üdvözi a várakozókat.

– Rövidesen mehetünk – jegyzi meg kissé unott hangon.

Mindenki megkönnyebbülten fellélegzett, talán senkinek

sem jutott eszébe, hogy a késésért akár egy magyarázó vagy mentegetőző szó illett volna, jó, hogy valami elmés fordulatlat ezért is nem őket dorgálta meg.

T.I.-t személy szerint semmilyen sértés sem éri M.B. részéről. Ennek egyik oka, hogy nincs olyan magas beosztásban, hogy sűrűn kellene érintkeznie vele. A másik pedig, hogy M.B. megtudta, regénye van épp most megjelenőben. Így a „másik” kategóriához, az értelmiséghez tartozónak ítélte, kikkel szemben, mint erről már szó esett, tiszteletteljesen viselkedett...

Így hát nem személyes indulatok nyomán teszi fel magában a kérdést:

Igazság szerint ugyan mi köze lehetne egy ilyen M.B. vágású figurának a „munkásosztály pártjához”? Nemcsak azt felejtette el – trágárul szólva –, hogy hol bújt ki az édes anyjából (hiszen a munkás eredetről terjesztett regék, lehetséges, nem is igazak), de még azokat az elemi viselkedési szabályokat is, melyek az „embertelen” kapitalista társadalom körülményei között is szigorúan kötelezőek voltak. Melyek azt a véleményt fejezték ki, hogy ember az embert, ha magával nem is „egyenrangú”, de saját méltóságára igényt tartó lénynek tekintette.

Felháborodásában, dühében T.I. összehasonlítási alapok után kutatgatott az élményei között. Konokul faggatja magát tovább, az általa személyesen ismert „úriemberek”, „nagyurak” viselkedésére igyekszik emlékezni. Egyáltalán, ismert ő ilyeneket?

Kétségtelenül ismert. Hogy a nagyapja, idősebb Dr. Tompa István nagyúr volt, hajdanában rettegett főszolgabíró, az iránt semmi kétsége sem lehet. Dölyfös volt a falu népével vagy fennhéjázó? Nem, emberséges volt és jóindulatú.

A nagyanyja, Annus mama, a nagy tekintélyű úr nagytekintélyű felesége miként viselkedett? Igaz, ő plebejus eredetű volt. De igyekezett felejteni, eltagadni, hogy „csak” a csernáfalusi jegyző lánya volt?! Dehogy igyekezett! Mindenkin segített, ki csak hozzáfordult, Zajzon s az egész Hétfalu szerette, tisztelte. Az ő apja, Dr. Tompa Miklós büszke, rártartó székely dzsentri volt. De gyermekkori emlékei között, Zajzonban vagy Csíkrákoson emlékszik egyetlen esetre, mikor dölyfösen, lealázó hangnemben beszélt valamelyik egyszerű emberrel? Nem, egyszerűen nem emlékszik ilyesmire. Kedélyesen, tréfás szóval tárgyalt velük, ha alkalom nyílt. S azok annyira közel érezték magukhoz a „doktor urat”, hogy néha egy-egy kedves tréfát is megengedtek maguknak vele szemben. Mikor egy hajnalig tartó dínomdánom után a jegy-

zótól vagy patikustól hazafelé igyekezett, egyik csángó férfi süvegelte meg így az úton:

– Pálinkás jó reggelt, doktor úr! Bizonyára nehéz szülés lehetett az, ahonnan jönni tetszik...

Az apja elkacagta magát, elérte a tréfát.

– Az bizony nehéz volt, Marci fiam!

A Ghica hercegnők hajdanában a Kertben hogyan viselkedtek a csángó lányokkal, kik a penzió személyzeteként kiszolgálták őket?

– Merci, merci... – A legkisebb szolgálatért is apró mütyürkéket ajándékoztak nekik emlékként. Vagy Hala, a lengyel arisztokrata asszony? Gonddal, szeretettel képezte ki őket a felszolgálás, viselkedés minden szabályára. Közben igyekezett tőlük magyarul megtanulni...

T.I. keserűségét még csak fokozzák e kényszerű összehasonlítások következtetései. Hiszen ő nem szándékszik a volt „kizsákmányoló osztályok” javára elvégezni ezt az összehasonlítást, még saját rokonságának példái alapján sem, hiszen azok csak „kizsákmányoló osztályok” maradnak. Mélységesen gyűlöli az ilyen M.B.-féléket épp azért, mert velük kapcsolatban elismerő gondolatokat kell fogalmaznia azokkal szemben, kiket elítélni akarna.

Honnan, milyen sülyesztőből kerültek elő ezek az M.B.-félék, hogy a „munkásosztály” és a „párt” vezetőiként bitorolják a hatalmat? Proletariátushoz, forradalomhoz, áldozatkészséghez, az elesettek felemeléséért folytatott szerény, szorgalmas munkához ezeknek az égvilágon semmi közük. Létük, tetteik, szavaik szégyenteljes megcsúfolása mindannak, amit a börtönt, megkínzást vagy halált vállaló hajdani küzdelem, a forradalmi magatartás jelentett.

S egy ilyen M.B.-nek az ország tizenhatod részén adtak teljhatalmat! Ha ilyen M.B.-k létezhetnek s működhetnek tartományi első titkárokként, akkor ilyen a párt! A hadsereg olyan, amilyenek a katonái!

Igen, de e katonák között találja saját magát is!

Íme, újból a megszámlálhatatlan változatban újra és újra megfogalmazódó, feloldhatatlan ellentétek!

Az 1965 tavaszán esedékes néptanácsi Választásokra T.I.-t is képviselőnek jelölték. Úgy tűnt, ez csak tervosztályfőnöki rangjának kijáró figyelem, ami törvényes lehetőséget teremt arra, hogy a tartományi néptanács végrehajtó bizottságának is tagja lehessen majd.

T.I. mindenesetre még komolyan vette a képviselői jelöltségét: Lelkiismeretesen kijárt a kerületébe, a Beszterce rajoni

Felőr községbe s a környező falvakba, jelen volt minden ki-tűzött találkozóon, kiszemelte, hogy miként tudna szokás sze-rint egy jelentősebb létesítmény felkarolásával a körlet la-kosságának segítségére lenni. Új nyolcosztályos iskolát ké-szültek építeni a felőriek, ehhez a munkálathoz szegődött amolyan patrónusnak, a tartományi tervosztály főnökeként törvényesen, senki által sem kifogásolható eszközökkel nyúj-tatott nagyon is hathatós segítséget az építkezéshez, pénzzel, építőanyaggal. A helyi „hatalmasságok”, a termelészövetke-zet elnöke, a magas termetű Bartha, ki országos hírű „dísz-parasztként” a Nagy Nemzetgyűlésben is képviselő volt, Lăpu-șan, a magyarul is folyékonyan beszélő községi párttitkár elégedettek voltak, hogy ilyen „használható” megyei képviselő-jelöltet juttattak nekik. Valahányszor a községben járt, T.I. nem úszta meg, hogy a tiszteletére rendezett vidám eszem-iszomon részt ne vegyen.

Amint a március elején tartott néptanácsi választások le-zajlottak, rövidesen kiderült, T.I.-vel a hatalomnak további tervei vannak, nemcsak az, hogy megválasztott képviselőként a végrehajtó bizottság tagjává lett.

Egy délelőtt R.C. kíséretében meg kellett jelennie M.B. színe előtt a párttartománynál.

Némi mesterkéltné kényeskedéssel M.B. T.I. tudomására hozta: úgy határoztak, a választások után újraalakuló tarto-mányi néptanácsnak alelnökévé léptetik elő. Az ilyenkor szo-kásos protokollbeszélgetés során az „értelmiségivel” szembeni figyelmességről téve tanúságot, M.B. nem mulasztotta el meg-kérdezni T.I.-t, új regénye megjelent-e a könyvüzletekben.

„Megválasztásom ünnepélyes ülészakának forró hangu-latában nyugodt, szorongás nélküli töprengéssel tudatában va-gyok annak a valamikor elkövetkező másik ülészakának, mi-kor ezért vagy azért, lennebb vagy fennebb haladva – vala-miért nem választanak meg!” – írta feljegyzéseiben 1965. áp-rilis hónap folyamán.

„Persze, az elégtétel kellemes érzés, különösen, ha tu-datában lehet az ember annak, hogy feltartott fejjel, riadalom és hajlongások nélkül élte a legutóbbi éveket!”

Hogy miért emelték vissza épp most és épp őt a „ha-talomba”, arról T.I.-nek fogalma sem volt. Semmilyen világo-sabb válasza sem volt a kérdésre, hogy az 1961 elején végre-hajtott, gyanúsán összetákolt érvekké kivitelezett leváltása, s most a tartomány nagyjai közé való választása miként fér meg így egymás után, viszonylag rövid idő alatt. Hiszen most a magyarok eltávolítása van divatban, s ő semmi olyat nem tett, amivel a hatalom jóindulatát az egyre nyilvánvalóbb na-

cionalista vonal közvetett vagy közvetlen kiszolgálásával, valami kis janicsárkodással különösebben kiérdemelte volna. R.C., az elnök iránta tanúsított jóindulatát, hogy egyszerűen használható munkatársnak vélte – még valamelyest megértette volna. De M.B., az első titkár részéről ugyanazt semmiképpen sem.

„Gratulációk, mosolygó arcok, dolgozószobám tiszteletet parancsoló eleganciája, titkárnö, előzékenység: Volga gépkocsi áll újra a Berde Mózes utcai lakásom előtt, mikor nagy ritkán kihívom. A dolgok viszonylagossága, időben korlátozott jellege olyan higgadt tárgyilagossággal van jelen minden gondolatomba, hogy jótékonyan megkímél minden »begerjedéstől«” – írja azokban a napokban.

Valahol a tudata mélyén kicsit büszke arra, hogy ősei nyomdokain, annyira változott körülmények között ő is „alispánná” válik a vármegyeházán.

Hangulatilag bizonyos időre megpendítette a tény, hogy újra a hatalom gyakorlói közé tartozik. De azonosulni a hatalommal már nem tud és nem is akar.

Megbarátkozni sincs ideje új tennivalóival – többek között a tartomány teljes áruellátását, a kereskedelmet, a helyi ipart, a turisztikát, az ármegállapító bizottságot fogja vezetni, fél tucat más intézmény és hivatal mellett –, mikor immár a helyi hatalom képviselőjeként az első titkár Zilahra rendeli. Küldetésének tárgya: Gheorghiu-Dej halálán van, minden tartományi párttitkár, néptanácsi alelnök egy-egy rajon közvetlen felügyeletét látja el.

Hogy miben áll ez a felügyelet, és valójában mit kell ott csinálnia, erre pontos választ senki sem ad. Azt kérdezés nélkül is tudni illik.

Ha meghal a párt első embere, pillanatnyilag „úr” támad. Nehogy ebben a helyzetben a hatalomra valaki kezét emelni merészeljen.

Persze T.I. érti ezt a jelrendszert. „Félnek. Még ha nem is tudják pontosan, hogy mitől” – állapítja meg magában némi gúnnyal. Jó, hát szól a sofőrnek, és két-három napra fehéreneműt csomagol magának, elmegy Zilahra.

Ott kellő tisztelettel, kissé riadt, megszeppent arccal várják a helyiek. Berendezkedik a vendégszobában, a rajoni pártbizottság étkezdéjében figyelmes kiszolgálásban részesül, napközben üzemet látogat – már amennyi van Zilahon –, este meghallgatja a híreket...

Talán csak két napot tölt Zilahon, telefonon sürgősen hazahívja a párttartomány: Gheorghiu-Dej meghalt.

Az akkor történtek közül egyetlen említésre méltónak tűnő mozzanat jut most csak eszébe.

Azon az estén a „megyeházán” levő irodájában tartózkodott, az ajtó nyitva állt. Ő D.A.-val társalgott, aki valami ügygel épp felkereste. Bukarestre állítva szólt a rádió.

Abban a percben olvasták fel a közleményt, amely szerint a központi bizottság főtitkárának, Gheorghiu-Dej utódjának Ceaușescu Nicolaét választották.

Hosszú csend. Sem ő, sem D. A. nem kívánt most ehhez semmit hozzáfűzni.

Annyi év távolából is pontosan, szinte szó szerint emlékszik, azokban a percekben ez a gondolat futott át az agyán:

„Lehet, hogy ez a nap a legnagyobb katasztrófának bizonyul Románia történelmében.”

Mi készítette erre?

Szó esett itt arról, hogy néhányszor találkozott vele. A rövid, évekre elszórt órákra korlátozódott alkalmak után, mikor szemtől szemben volt vagy tárgyalt vele, mélységes ellen-szenvet érzett iránta. Primitívnek, durvának, kíméletlennek és erőszakosnak tartotta. Olyannak, amilyenek nem szabadna lennie annak, aki egy ország élére kerül.

Nincs mit eldicsekednie azzal, hogy már akkor ilyennek tartotta Ceaușescut. Hiszen pont úgy szolgálta azután a hatalmat, mintha ilyen véleménye nem lett volna. Szolgált tovább a hatalmat, mint mindenki, vagy majdnem mindenki más. S lehet, még csak annál terhelőbben eshet latba reá nézve a tény – ha épp mérlegelni van kedve valakinek –, hogy ő már akkor sejtette, a gátlástalan akarnok főtitkárrá választásából csak katasztrófa következhet.

Aztán minden ment tovább, baljós jelek hosszú ideig konkrétan nem jelentkeztek.

T.I. gyorsan bedolgozta magát új helyzetébe. Sok reprezentációs kötelezettség mellett legfőképpen gazdasági feladatok voltak.

Igyekezett minél jobban kihasználni az előnyét annak, hogy a kereskedelem, a teljes üzlethálózat s a részben köz-szükségleti cikket gyártó helyiipar egyetlen kézben – ez esetben az ő kezében összpontosult, minisztériumi, központi bürokratikus hatáskörök közbeiktatása nélkül.

Talán néha az is eszébe jutott, minden még simábban, még hatékonyabban mehetne végbe, ha főhatóságok egyáltalán nem állnának közvetítőként ipar és kereskedelem között – még ő maga sem... De hát ebben a rendszerben ez teljességgel elképzelhetetlen lett volna.

Egyébként az 1965-ös esztendő számára egész sor kedvező eseménnyel megtüzdeltnek bizonyult.

Májusban megjelent az „ipari regénye”, a *Köd és nap*. Ott állt a könyvesboltok kirakatában, aztán elfogyott. Nagy öröm. Mi lesz majd a kötetnek a sorsa?

Nem volt különösebb sorsa és pályafutása. A folyóiratokban egy-egy elismerő bírálat és értékelés, többek között egy gúnyos is. Egy tanárnő személyes, elismerő levele, amire T.I. bőven és nagy gonddal válaszolt, de a posta visszahozta a levelet: „cím ismeretlen”. Valami sajnálatos félreértés folytán épp lelkes hívével nem tudott kapcsolatba lépni...

Aztán a könyv gyorsan elmerült a közöny futóhomokjában. Rövid idő után nem emlegeti már senki.

Az év végén a regény tiszteletdíjából megvásárolja első saját gépkocsiját.

A következő év augusztusának végén írta feljegyzéseiben:

„Véget ért a nagy nyári autóstúra, a nagy előkészületekkel megszervezett, tengerrel, székelyföldi kóborlással összekombinált vakáció. S most olyan megilletődötten, szorongva állok itt a közelgő őszi küszöbén, mint régen, iskolás koromban az első szeptemberi becsengetés előtt.”

Bár életkörülményei, társadalmi rangja – hiszen „alispán” – ha nem is épp elégedettséget, de némi egyensúlyt tükröző lelkiállapotot tenne indokolttá, feljegyzéseiből világosan kiderült, egyre nyugtalanabb és elégedetlenebb magával.

Nyilván „társadalmi közérzete” nem kielégítő, a közállapotokkal elégedetlen, melyeket maga körül érez.

Nyugtalanokodva veszi észre önmagán, hogy vakációs bolyongásai során egyre nagyobb izgalommal szegődik nyomóba mindannak, ami apja családjának hagyományaihoz kapcsolódik. Valamiféle megírandó mű első fejezeteihez kapcsolódó „dokumentáció” céljából tenné ezt?

„A világ nagy dolgait illetően hányszor kellett korrigálnunk hol ezt, hol amazt – írja 1966. szeptember elején. – Hányszor bizonyosodott be, hogy sokrétűbbek, összetettebbek, bonyolultabbak a dolgok, semmint sémákra, kategorikus ítéletekre épült meggyőződéseink eddig láttatták velünk? Mert a múltat s nagyon sok mindent át kell értékelnem, ebből az következik, hogy keblemre kell ölelnem a dzsentrí múltat?!”

Tény az, hogy felmászott a kőhalmi várba, arra emlékezve, hogy nagyapja ott főszolgabíráskodott, vagy zavart megilletődéssel téblábolt nagyapja csernátfalusi nagy háza körül, hol kisfiúkorában ő is nyári hónapokat töltött – s hol

most a vörös tábla tanúsága szerint a rajoni pártbizottság és néptanács székel...

Egyre meghasonlottabb a világgal, imitt-amott ezt szinte már meg is fogalmazza.

„Már a nagy teória jó néhány tétele is kiegészítésre szorul. Hát még az egyéni sorsok méreteire szóló igazságok!”

Időközben M.B. megszűnt Kolozs tartomány első titkára lenni.

Na nem...! Nem hetykeségéért, dölyfös, beképzelt, „hivatásos forradalmár” számára elképzelhetetlen viselkedéséért váltották le. Ellenkezőleg! Nyilván különleges érdemei, „képességei” elismeréseként előléptették. Az Állami Tervbizottság elnökévé nevezték ki. Az egész állam gazdaságpolitikájának legfontosabb, nagyhatalmú parancsnoki posztjára. Oda, ahol az egész gazdaság minden fontosabb dolgát „oldják és kötik”. Oda, ahol egy központosított tervezésen alapuló „szocialista” állami berendezkedés kívánalmai szerint a legtöbbet kell tudni, ahol ipar, mezőgazdaság, szállítás, építkezés stb. terén az államosítás óta eltelt csaknem húsz év minden tanulságát kellene összegeznie.

Mit ért ehhez az öntelt M.B.?

Semmit!

Ez a kinevezés már előrevetíti a Ceaușescu-féle „káderepolitika” árnyékát.

T.I. számára személy szerint a változás nagyon kedvezőnek bizonyul. M.B. utódja, az új tartományi első titkár Duca Aurel. T.I.-nek régi ismerőse, kivel barátságos, közvetlen viszonyban áll. Jómodorú, kellemes, „emberszabású” ember. Főnökként egy napon sem lehet emlegetni az M.B.-féle alakokkal.

És 1966–1967-ben a kellemes, jó előjelű események, változások mintha folytatódnának.

Mintha az „olvadás”, liberalizálódás jelei vagy szándékai mutatkoznának a gazdasági vezetés bizonyos területein, s T.I. határozott rokonszenvvel viseltetik minden iránt, ami a dogmatikus beidegződésekről való lemondást, nagyobb gazdasági hatékonyságot és jövedelmezőséget ígér.

Ugyanakkor a felettes hatóságok parancsnoki posztjaira is néhány olyan ember kerül, kikkel szót tud érteni, akik közelebbi ismerősnek számítanak.

Az egyik F.J., abban az időben miniszterelnök-helyettes, ki többek között az ország kereskedelmét, áruellátását vezeti. Körülbelül egykorúak, régről, 1945-ből, a kommunista ifjúsági mozgalomból ismerik egymást, később pedig -- már volt szó róla -- F.J. a központi bizottság magyar pártfőiskoláján

T.I. tanítványa volt. Azóta is többször találkoztak. F.J. a központi bizottság gazdasági kérdésekkel foglalkozó titkáráként hagyta jóvá 1954-ben T.I. „Controlor Revizor General”-lá való kinevezését a pénzügyben. Míg T.I. a kolozsvári párttartomány titkára volt, s F.J. pártvonalon a „magyar ügyekkel” is foglalkozott, kapcsolatuk nem volt egészen felhőtlen.

De most, mikor az „új felállításban” találkoztak, meleg barátsággal üdvözölte T.I.-t („Szervusz, Pista!”), s tüstént elhatározta, Kolozsváron fogják tanulmányozni, az állami kereskedelmi vállalatokat miként lehetne korszerűbben szervezni.

Néhány tapasztalt, világot látott szakembert küldött le Kolozsvárra, s hetek alatt egy T.I. vezette munkaközösség ki is dolgozott egy részletes, az országban teljesen újdonságnak számító szervezeti koncepciót. Az élelmiszer-, fém- és vegyipari kereskedelemben új típusú vállalatokat hoznak létre, melyek egy cég, egy „tető” alatt egyesítik a nagykereskedelmi és kiskereskedelmi tevékenységet.

Egyetlen vállalat keretében működik a nagykereskedelmi raktárhálózat és a város összes üzletei. Az előnyök nyilvánvalóak voltak.

Maga F.J. lelkesen támogatta a kolozsvári javaslatot, megszerezte hozzá a szükséges központi jóváhagyásokat. Az országban először és egyelőre egyedi kísérletként „integrált” kereskedelmi vállalatokat szervezett T.I. Kolozsváron, azok megkezdték működésüket.

Az új egységek nemcsak beváltották, de jócskán túl is szárnyalták a hozzájuk fűzött derűlátó terveket. Az egyik tartomány kereskedelmének vezetői a másik után jöttek Kolozsvárra „tapasztalatcsere” céljából, Konstancától Nagyváradig az „integrált” vállalatoknak sok lelkes híve támadt, egyre-másra alakultak az ország különböző pontjain ilyen típusú kereskedelmi vállalatok. T.I. kapcsolatai F.J.-vel még melegebbeké, barátiabbaká váltak, így nemcsak a kereskedelmi minisztériumhoz, de a minisztertanács illetékes szakosztályaihoz is jók voltak az összeköttetései.

Csakhogy ez már a „nagy dolgok” által meghatározott hangulatát alapvetően nem javíthatta meg...

Ugyancsak az olvadás jelének tartotta T.I., hogy 1967 áprilisában a kormány meghirdeti, az ország minden erejével részt vesz a nemzetközi turisztikai év rendezvényeiben. Két miniszterelnök-helyettes, F.J. és P.B. hirdeti meg az ezzel kapcsolatos intézkedéseket. Így legalább 25 000 külföldi turista befogadására alkalmas szállóhelyet kell kijelölni magáno-

soknál. „Magánosok adjanak kosztot is a turistáknak, ezekbe a tarifákba ne is nagyon szóljunk bele...”

Az akkori eligazítások szövegeit újraolvasva szinte hihetetlennek tűnik, hogy ezek abban az országban hangzottak el, ahol néhány esztendő múlva súlyos pénzbüntetéssel, meghurcoltatással járó vétségé lép elő, ha valaki egy éjszakára külföldi állampolgárt lát vendégül...

A másik ember, ki munkája számára kedvezőbb körülményeket teremtett, P.B. volt, a néptanácsok ügyeivel foglalkozó miniszterelnök-helyettes. Topánfalván, majd Kolozsváron volt párttitkár sok évvel azelőtt, onnan az ismeretség.

Mióta a néptanácsok ügyeit igazgatta, lelkes hívéül szegődött a helyiiparnak. Egyike volt a keveseknek a magas vezetőség tagjai közül, akivel T.I. s a többi néptanácsalelnök-kollégája megértethette, hogy a helyiipar az egész nemzetgazdaság egyik legrentábilisabb, leggyorsabban fejlődő ága. Éppen azért, mert kicsiny méretű és rugalmas. Rövid idő alatt alkalmazkodni tud a piac követelményeihez, értékesíteni tudja kitűnően képzett, sokoldalú öreg mesterek szaktudását. S legfőképp olcsón, elenyésző állami beruházásokkal is gyorsan fejlődik, bankhitelek útján. Ezért van az, hogy a költségvetésbe befizetett nyereségrészesedés sorrendjében felsorolt titkos listán a gazdasági mammutminisztériumok jóegynéhányát megelőzve, a Hamupipőke szerepét játszó, néptanácsi alárendeltségű helyiipar nagyon előkelő helyet foglal el. A befizetett hatalmas összegeket a Pénzügyminisztérium és a költségvetés persze bezsebeli, csak épp a befizető érdemeit felejt el megemlíteni...

Most immár miniszterelnök-helyettesként P.B. szorgalmasan megtett mindent, amit lehetett, a helyiipar érdekében.

Ennek az igyekezetnek megnyilvánulása volt, hogy T.I.-t 1967 júniusában P.B. kabinetfőnöke hirtelen Bukarestbe kérte. Az ilyen sürgős hívások a miniszterelnöki hivatal részéről nem mentek ritkaságszámba, a tartományi néptanácsok alelnökei majdnem minden héten Bukarestben töltöttek egy-két napot.

Ez alkalommal kissé rendhagyónak bizonyult az ok, amiért hívták.

A vezérigazgató, aki várta, némi köntörfalazás után az iránt érdeklődött, megfelel-e a valóságnak az értesülésük, hogy T.I. ért és beszél németül.

- Nahát, ez kitűnő - örvendezett a vezérigazgató. Mert arról van szó, főnöke, a miniszterelnök-helyettes Németországba szándékszik küldeni valakit egy gazdasági jellegű kongresszusra, mely a kis- és középipar ügyeit tárgyalja. -

Úgy véli, ön a legalkalmasabb erre. A kongresszus négy nap múlva kezdődik.

Meglepetéséből felocsúdva elmondta aggályait. Nyugat-Németországgal nemrég vettük csak fel a diplomáciai kapcsolatot, a vízum legkevesebb két hetet vesz igénybe. Valuta, repülőjegy, alig tűnik számára hihetőnek, hogy ilyen rövid idő alatt minden összejöjjön.

A vezérigazgató cinkosan kacsintott.

- A mi főnökünk, amit nagyon akar, azt elintézi. Ha mégsem jönne össze minden, holnapután délig telefonálunk, hogy ne keljen útra.

De nem telefonáltak. Minden összejött. Negyvennyolc óra múlva ugyanabban az irodában egy tisztviselő várta. Szolgálati útlevéllel, benne a nyugatnémet vízummal, repülőjeggyel a másnap reggeli járatra, mely Zürichbe viszi, ott átszáll egy frankfurti járatra. Egy borítékban valuta készpénzben.

Frankfurtból vonaton tartott Bad-Godesbergbe, a konferencia színhelyére. Vágtatott a szinte üres szerelvény fölfele a Rajnaparton. Kis szigetek, kastélyok, várromok. „Siegfried, Nibelungok, Wacht am Rhein...” Mi minden eszébe jut a június délutáni napfényben, kitekintve a vonatablakon a lebilincselően szép tájra...

A Stadthalle korszerű kongresszusterem Bad-Godesberg központjában, nagy értekezletek, összejövetelek színhelye. Az Adler szálloda pedig kétemeletes, csendes kis épület, belső díszítésének jó részét Napóleon hadjáratait megörökítő metszetek képezik, emlékeztetve arra, hogy megfordult ott a császár... Íme, ez úgy látszik, nem sérti a német nemzeti büszkeséget - állapítja meg magában T.I. is.

Másnap reggel a kongresszus megnyitása előtt kiderül, az összejövetel kizárólag belföldi jellegű. T.I.-n kívül egyetlen külföldi résztvevő egy finn üzletember, ki német barátjának vendégeként jött el... De azért semmi baj, a titkárság illetékese nagyon kedvesen fogadja, semmi akadálya, hogy a kongresszuson részt vegyen, sőt még külön megbízottat jelölnek ki, hogy az mindenben T.I. segítségére legyen.

A kongresszus rendezője „a német gazdaság ésszerűsítését elősegítő kuratórium”. A leghatalmasabb német cégek hozzájárulásával fenntartott „társadalmi szervezet”. Célja: minden vállalkozó számára hozzáférhetővé tenni, amit az ésszerűsítés, hatékony szervezés területén létrehozta, kigondoltak. Látszólagos ellentét, de így igaz: bár a legerősebb vállalatok nyilván ádáz vetélkedésben állnak egymással, szövetkeznek annak érdekében, hogy a német gazdaság egészének műszaki, szervezeti színvonalát minél magasabbra emeljék.

Érdemes elgondolkozni ezen!

A legnagyobb „cápák” vesznek részt a kongresszuson. Siemens, Thyssen, AEG stb. A kancellár üdvözlő táviratot küld, a vezérszónok a Szövetségi Köztársaság gazdasági minisztere. T.I. csak kapkodja a fejét, amint tudomásul veszi, milyen előkelő társaságba került.

A napirenden pedig olyan kérdés szerepelt, ami valóban izgalmasnak tűnt.

Kooperáció, együttműködés a nagyipar, kis- és középipar között annak érdekében, hogy a német gazdaság megőrizze versenyképességét az Egyesült Államokkal és Japánnal szemben.

Izgalmas számok hangzottak el arról, hogy az amerikai és japán autóipar „bedolgozó” kis egységek, műhelyek tízezreit foglalkoztatja hatalmas előnnyel a maga számára. Mert ezek mozgékonyak, kis beruházással, rövid idő alatt változtatják meg szükség esetén a gyártmánykálát... És Németországban a magas képesítésű, sokoldalú mesterek száma, kikre számítani lehet, nagy. Elhangzott a következő megállapítás is: válság, gazdasági hanyatlás idején a nagyiparnak nem szabad elnyelnie, beolvasztania a „kicsiket”. Segíteni kell őket, bármilyen áldozatok árán, hogy átvészeljék a nehéz időket, függetlenek maradjanak. Mert fennmaradásuk sokszorosán térül majd meg a stabilizáció és fellendülés idején.

T.I. ámulva hallgatja a „nagy cápák” és gazdasági szakembereik által kifejtett tételeket. Új arca ez a „tőkés világnak”. Észleli megszámlálhatatlan bizonyítékát a ténynek, hogy a szervezési és szakmai színvonal legapróbb tartalékainak érvényesítése itt minden egység életének szüntelen, magától értetődő gondja, mindennapi feladata.

Nem „kampány”, mint Romániában, ahol épp most a magas főnökség elrendelte: mindenki racionalizáljon, mindenki készítsen üzemterveket a munka tudományos megszerzésére!

A tervek elkészülnek, sok kilós iratcsomókba kerülnek, jelentéseket készítenek, hány millió lejes „eredménnyel” kerültek alkalmazásra a tervek. Csak épp az egészből valóságosan semmi sem lesz, mert a mozgatórugója hiányzik az országos lármával meghirdetett racionalizálási hullámnak: a kidolgozók, végrehajtók személyes haszna.

Mindennek ott Bad-Godesbergben az ellenkezőjét tapasztalja. Az ésszerűsítés, a tudományos munka- és termelés-szervezés egy percre sem kerül le a napirendről. A tőkés nem tőkés, a menedzser nem menedzser, ha nem ezzel kel és ezzel fekszik!

Mennyi súlyos tanulság adódik Románia számára a Rajna mellett lezajló „Rationalisierungskongress” két napjából!

Teleszedte magát az ingyen osztogatott tömértelen népszerűsítő kiadvánnyal, protokollvacsora-meghívásnak tett eleget, a második napon részt vett az egész kongresszust vendégül látó nagy fogadáson, ahol kellemesen elbeszélgetett több német üzletemberrel, kik számára, úgy látszik, érdekesebbnek tűnt, hogy ő Romániából jött, mint ha Patagóniából vagy Zuluföldről érkezett volna.

A kongresszus végeztével egy napot Bonn meglátogatására fordított, a következőt pedig Kölnben töltötte.

Megbámulta a Dómot, mely az amerikai szőnyegbombázás ellenére a csodával határos módon talpon maradt, sétált a Rajnaparton, végigjárt néhány múzeumot. A híres „kölni víz” színes plakátján nézte az épület falára házsámot író napóleoni katonát... Hát itt tényleg a Nyugat szívében van. Még néhány óráig.

Töprengve elcsodálkozik azon, hogy olyan otthonosan érzi magát, mintha minden hónapban ott töltene néhány napot. Pedig most először jár Nyugaton. Ez nyilván nemcsak annak tulajdonítható, hogy nincsenek nyelvi nehézségei, mindenkivel könnyen és akadálytalanul megértik egymást. Jólét és nyugalom a levegőben, mindenki a saját dolgával foglalkozik, nyilvánvaló, hogy semmi szándéka a másikkal törődni. Az üzletben a kiszolgáló gyorsan és tapintattal megérti, hogy ő a szerény pénzü „Kundschaft”-ok sorába tartozik, pontosan olyan „árfekvéshez” tartozó cikket ajánl, amire ő gondolt, hogy ízléses, eredeti bőrből készült táskát vihessen Zillának ajándékba.

Bukarestben T.I. részletes, alapos, sok javaslattal, ötlettel végződő jelentést írt P.B. miniszterelnök-helyettesnek a Bad-Godesbergben, Nyugat-Németországban szerzett tapasztalatairól, a magával hozott nyomtatványokkal, csatolt szakirodalommal bizonyította állításait.

Biztosra vette, hogy P.B. értékelni fogja jelentését, s a jövőben máskor is lesz alkalma hasonlókat szerkeszteni.

Mint utólag kiderült, ezekben a reményeiben csalatkozott. Bár nyelvtudás, szakmai felkészültség tekintetében másoknál talán esélyesebbnek tűnt arra, hogy ilyenszerű küldetéseknek tessen eleget, gazdasági ügyekben nem küldték többet Nyugatra.

Mellesleg P.B. néhány hónap múlva már nem volt miniszterelnök-helyettes, hanem munkaügyi miniszter...

Más, komolynak tűnő jelei is voltak abban az 1967-es esztendőben az olvadásnak. Némelyek nem a harsány nagypoli-

tika, hanem a gazdaságot érintő törvények nyelvén fogalmazódtak.

Így napvilágot látott a gazdasági szerződésekről szóló törvény, melyről T.I. más, az ipar és kereskedelem területén vezető beosztást betöltő emberekkel együtt, nagy lelkesedéssel úgy vélekedett, hogy a dogmákkal való szakítás, a hatékonyság, eredményesség felé tett döntő lépésnek kell tekinteni.

Úgy tűnt, a hatalom végre rájött, hogy szakítani kell az egyre jobban elbürokratizálódó gazdaságvezetési mechanizmussal, az alapvető összefüggéseket fejükről a talpukra kell állítani.

Amit az új törvény előír, lényegében olyan egyszerű, mint a pofoncsapás.

A tervezés kiindulópontja, alapja – írja elő a rendelkezés – a gazdasági szerződés. A termelők és fogyasztók a maguk szükségleteit, másrészt termelőkapacitásait figyelembe véve, megkötik a gazdasági szerződéseket. Termelői, fogyasztói és szállítói minőségben egyaránt. A gyár termelési terve anynyi, amennyi a fogyasztókkal, szállítókkal megkötött szerződésből következik. Amennyi a gazdasági eszközökkel felmért, a szerződés jogi kereteibe öntött valóságos *kereslet*. Nem a terv szabja meg előre, különböző politikai vagy gazdasági „szempontok” szerint, hogy mennyit kell termelni, s azután keresik meg, hogy a megszabott mennyiséget kinek adják el, hanem fordítva! Amennyit itthon és külföldön el lehet adni, annyi a terv. A keresletből kiindulva kell meghatározni, kiszabni, mennyi legyen a termelés, a kínálat... Olyan egyszerű gazdasági összefüggés, hogy ezt még egy poéta is megértheti!

De hát vannak gyengébb és vannak jobb minőséget gyártó üzemek. Mindenki az utóbbiakkal akar majd szerződést kötni, az előbbiekhöz nem megy senki! És vannak a nyersanyagok sorában hiánycikkek. Aki gyorsabb, szemfülesebb, az vásárolja fel ezekből a hiánycikkekből az oroszlánrészt. A lassúbbaknak, ügytelenebbeknek nem jut azokból semmi! Nincs többet minisztériumok által kibocsátott, varázserejű „repartíció”, kiutalás, hanem csak szerződő felek vannak. Aki jól termel és jó kapcsolatai vannak, az rendelkezik azzal, ami működéséhez kell. A gyengének, mamlasznak felkopik az álla...

T.I. s a hozzá hasonlók, a tartományi pártbizottságnál dolgozó, új iránt fogékony, a központosító bürokratizmust szidalmazó szakemberek hivatalos megbeszéléseken vitatták nagy lelkesen ezt a „gazdasági szerződésekről” szóló törvényt, felkészítendő a gazdasági egységeket annak „forradalmi” előirányzatai alkalmazásából adódó következményekre. Arra, hogy ezentúl a „szemeseknek”, az ügyeseknek, a minőségi árut ter-

melőeknek áll a világ. Nem a gyengéknek, az állami kiutalások mankóin vegetáló félselejt-termelőknek.

Lelkesen készültek az új korszakot megnyitó rendelkezések alkalmazására. Csak épp hogy a „gazdasági szerződésekről” szóló törvényt a valóságban egy napig sem alkalmazták.

Mielőtt hatályba lépett volna, néhány rövid „rendelkezés” érkezett, melyek gyakorlatilag a törvény legfontosabb intézkedéseit felfüggesztették. Maradt minden a régiben. A „kiutalás” is megmaradt, csak „tervkvótának” vagy ehhez hasonlóknak keresztelték. Hiszen a gyengéknek is meg kell azért élniük valamiből, az sem csukhatja be a gyárkaput, nem teheti az utcára a munkásait...

T.I. rájött, ennek a viszonylagos enyhülésnek, decentralizációnak a folytonosságában, következetességében nem lehet hinni!

A nyár folyamán Ceaușescu nyüzsög, rendre minden termelési ág ezernyi emberével tart „munkaértekezletet”, még a Belügyminisztériumra is sort kerít. Megkezdődnek a hírhedtté vált „munkalátogatások”, Ploiești, Brassó tartomány és más vidékek kerülnek sorra, csordányi vezetőségi tag kíséri ezekre a látogatásokra, de már akkor sem szólal fel senki más rajta kívül, sorjában tartja a hosszú beszédeket, még kisebb helységekben is. Már akkor kibontakozik az évtizedek folyamán beteges méreteket öltő „munkastílus”.

De egyelőre mintha az olvadás, korszerűsítés, a „kollektív vezetés” lenne még divatban. Májusban a központi bizottság és minisztertanács határozatát teszik közzé a munkarend szabályozásáról s a fegyelem erősítéséről, október hetedikén pedig december elejére összehívják a párt országos konferenciáját, néhány nap múlva közzéteszik a konferencia irányelveit.

Ezek szerint a gazdaságvezetésben fel kell számolni a túlzott központosítást, a tervezés folyamatában alulról felfelé, az egységek, vállalatok javaslataiból kiindulva kell kiépíteni a mutatószámokat. A kötelező tervmutatók számát csökkenteni kell. Egyszemélyi vezetés helyett kollektív vezetést meghonosítani a gazdasági, társadalmi hierarchia minden szintjén. A beruházások telepítése folyamán szem előtt kell tartani „minden terület arányos fejlesztésének” elvét. És végül, de nem utolsósorban, új területi-közigazgatási beosztást kell létesíteni Romániában, mely „összhangban álljon a gazdasági-társadalmi fejlődés jelen szakaszával”. Megyékre, tartományoknál kisebb területi egységekre oszlik az ország, a rajonok megszűnnek, a városok, községek egyenesen a megyék vezetése alatt állnak majd.

A pártvezetés megtett mindent annak érdekében, hogy

nagyon komoly fordulatnak tűnjön, amit decemberben elhatározni készülnek.

Novemberben megyei pártkonferencia zajlott le. Túlnyomóan gazdasági kérdésekről lévén szó, T.I.-t is küldöttnek „választják” a december hatodikán kezdődő bukaresti országos konferenciára.

A szokásos nagy felhajtással zajlott le a háromnapos bukaresti konferencia. Végtelen autóbuszsor hozza őket a szállodából a Palota nagyterméig, télikabátjukat a buszban kell hagyniuk, hogy a terem ruhatárainál ne támadjon tolongás. Az előzetesen megfogalmazott beszédek többszörös vizsgálaton, átfogalmazásokon válnak „szalonképessé”.

Az „irányelvekhez” képest is szolgál néhány meglepetéssel a konferencia. Így határozatot terjesztettek elő arról, hogy a község, város párttitkára legyen egyszemélyben polgármester is. Ez természetesen nem a közigazgatási, hanem a pártfunkció elsőbbségét kívánta megerősíteni. Bucşa Remus, Kolozsvár közismerten sovén, erőszakos első titkára a konferencia szünetében diadalmasan köpte a markát: „Na, majd ő rendet csinál polgármesterként a Városházánál!”

Az 1967-es évtől búcsúzva, mely némi reményeket csillantott fel arra, hogy talán mégis valamelyes liberalizálódás, a káros dogmáktól való távolodás útján megy az ország, még egy minisztertanácsi határozatot lehetne megemlíteni, mely apró ügyben T.I.-nek tetsző, nyugati ihletettséggű intézkedést vezet be.

A helyi vezető funkcióban dolgozó tisztségviselőknek, köztük a tartományi néptanácsok alelnökeinek továbbra is állami gépkocsi áll személyes rendelkezésére, de azokat saját maguknak kell vezetniük, szabadidőben használhatják személyes célokra is, de fizetett gépkocsivezetőt az állam nem biztosít.

T.I.-nek tetszik a dolog, önbizalmát gyarapítja, hogy íme, még egy ember munkáját el tudja végezni, annak fizetését megtakarítja a költségvetésnek, „félprofi sofőrként” egyedül furikázik a Volgán, ha kell, Bukarestig. Míg dolgozik vagy értekezleteken ül, nem lebzsel valaki reá várakozva. Akkora benzinmennyiséget biztosítanak neki a határozat szerint, hogy bármennyit autózik, nem tudja elfogyasztani.

Az 1968-as év elején az országos konferencia határozatainak alkalmazása a fő feladat T.I. számára, különösen a területi-közigazgatási újrafelosztás, ami elsősorban a néptanácsokra hárul.

Megerősítést nyer, az újjáalakult Kolozs megye pártbizottságának első titkára továbbra is Duca, a néptanács egyik alelnöke T.I.

A megye távoli sarkaiban Bábolnát, Réce-Keresztúrt, Páncélcseht, Bálványosváralját, Szásznyíres községet jelölik ki számára, ahol a „megyésítéssel” kapcsolatos összes műveleteket el kell végeznie, a közigazgatási terület pontos körülhatárolásától kezdve a vezetőség kijelöléséig, megerősítéséig. Mindezt a helyi lakosság tudomásával, meghallgatásával kellene végezni.

Szinte mindennap a vadonatúj szürke Volgát vezetve, egyedül rója a megye sáros útjait. Nemcsak nehéz, terhes feladat a megye térképének „újrarajzolása” – néha kissé veszélyes is. Jelciu faluban az ingerült, ellenséges parasztok szinte elfogják és túszul ejtik, mert nem Réce-Keresztúrhoz akarnak közigazgatásilag tartozni – bár minden ésszerű indok alapján így írja elő a tervzet –, hanem Páncélcsehhez, mert egy szekta tagjai, s hittársaik nagyobb része abban a távolabbi községben lakik. A válságos pillanatban T.I. nem hajlandó engedni világos érvek ellenében az izgága csoport hangoskodásának, bevágja magát a Volgába, harsány túlköléssel indul, a követelők szétrebbenek a nekilendülő kocsiorra előtt. Mire három nap múlva T.I. visszatér, már megnyugodtak a kedélyek, a szekta hívei kisebbségben maradtak.

A tél elmúltával, az első melegebb napokkal egyidőben érkezett a „prágai tavasz”.

Pontosan emlékszik arra a vasárnap délelőttre. Az Egyetem utcán tartanak a Főtér felé, előttük Zilla és a többi asszony, csinosan és illatosan, ahogy ez egy ilyen ritkán adódó vasárnapi séta alkalmával illik. Ő pedig egy-két hasonszórú barátjával mögöttük, elmerülten tárgyalják Dubcek és a „prágai tavasz” kilátásait. Nagyon drukkolnak neki, hogy sikerüljön.

Végre, hosszú idő után az első kísérlet arra, hogy valamilyen, akár részletekben is a szocializmus visszanyerjen valamit hiteléből a világ szeme előtt. Bebizonyosodjon, hogy a termelőeszközök társadalmi tulajdonán alapuló rendszer nem teljesen kilátástalan, legalább egy országban van esély, hogy megálljon a lábán, sikeresnek bizonyuljon. S a történelmi előzmények, körülmények folytán hátha ez éppen Csehszlovákia lehet...

Úgy tesznek, mint a szenvedélyes szurkolók, kik kedvenc csapatuk győzelmi esélyeit latolgatják, összeszednek, kikerekítenek, felerősítenek mindent, a legapróbb részletet is, ami azt látszik bizonyítani, hogy Dubcekék meg tudnak birkózni a nehézségekkel, fölébe tudnak kerülni a visszahúzó, retrograd erőknek.

Mert hát Csehszlovákia demokratikus hagyományai a két világháború közötti korszakban a tolerancia, az ésszerű politizálás gyakorlata... S ez most simábban, körültekintőbben zajlik, mint a magyarországi ötvenhat, talán nem hergeli fel, nem ingerli annyira a Szovjetunió vaskalaposait, vagy a többi „szocialista” ország ortodox kommunistáit. S aztán majd ez az ígéretes „prágai tavasz”, a dogmatizmussal való szakítás, ésszerű lazítás a kemény központosításon, az alsóbb szintű döntéshozó szervek hatáskörének növelése, ez az egész új, „emberarcú gyakorlat” lassacskán átszivároghat a szocialista világ többi országába is, erősítené, bátorítaná a már ott is felfedezhető, hasonló véleményeket valló köröket.

A bizalmas politizálgatás perceiben pezsdült kedvvel szövögették ezeket az illúziókat. Nyilvánvalóan érvényesültek a „vágy szüli a véleményt” törvényszerűségei. Semmi esemény sem volt jelentéktelen s nem maradt elmondatlanul a lelkes eszmecserék alkalmával, amit az elvárt irányba való haladás, fejlődés jelének lehetett nyilvánítani.

Íme a romániai „olvadás” első jelei, ezek is a „prágai tavasz” fejlődésének irányába mutatnak. Éppen ezért tűnnek ígéretesnek, éppen ezért lehet remélni, hogy megszilárdulnak, következetesebbekké, határozottabbakká válnak. Hiszen itt nehezkesebben bontakoznak ki, sok következetlenséggel terhesek, néha habozó, visszakozó lépések szakítják meg a jó irányba tartó fejleményeket. Mintha Ceaușescu még nem határozta volna el magát, hogy merre tart. Ha megszilárdul, érvényesül a „prágai tavasz”, ezen majd ő is felbátorodik.

Ilyen töprengések, reménykedések között telt el 1968 tavasza. Figyelték a Csehszlovákiából származó híreket, értelmezgették, ízeikre szedték őket.

Az év elejének egy másik, T.I. számára megrázó eseménye, hogy Béla, a sógora meghalt, kíméletlen galoppba fogó gyomorráokban. Megdőbbenti, töprengésre készíti ez a tragikus fordulat. Nemcsak azért, mert Bélát, aki amerikai filmek jó kiállású, értelmes arcú, kellemes modorú színészeire emlékeztetett, mindenki másnál közelebb érezte magához, s az erdélyi nagyipar iskolájában képzett kitűnő szakembernek tartotta. (Egy ideig a Dermata-művek műszaki igazgatója volt.) Hanem azért is, mert sokkal inkább, mint bármilyen más esetben, arra kényszerült, hogy közelről szemlélője, mondhatni koronatanúja legyen ennek a néhány hónapos útnak a halál felé. Jó barátként, közeli rokonként minden másodnap, harmadnap órákra ott volt a betegágyánál.

Akkori feljegyzései között találja ezeket a sorokat:

„Szegény Bélus utolsó percig nem volt tisztában azzal,

hogy mi történik velem. Valószínűleg nem is tudta volna elviselni a tudatát annak, hogy a közeli, megfellebbezhetetlen elmúlással áll szemben.

S hogyan ne jutott volna ezekben a hónapokban eszembe az apám! Egyike a nagyon keveseknek, kikről tudom, hogy világos aggyal, szemrebbenés nélkül nézett szembe a halállal.”

Béla halála érlelte elhatározássá, döntéssé a régóta melengetett tervet, hogy megírja a Tompa-múlttal is szembetekintő regényt, a *Három Demeter*-t.

Talán ezekben a hónapokban került sor a Gheorghiu-Dej bűneit feltáró aktívaülésre is, jeleként annak, hogy Ceaușescu úgy véli, immár a hatalmat szilárdan kézben tartja. Mert ha már az új ember biztosan nyeregben érzi magát a „valóságos szocializmus országában”, mi a halaszthatatlan tennivaló annak érdekében, hogy a hatalmát még jobban megszilárdítsa? Elődjének addig áhítatos tiszteletben tartott, dicsőített és felmagasztalt képét sárba kell rántani. Bebizonyítani, hogy személyisége egyáltalán nem volt olyan nagy, életútja nem volt olyan szeplőtlen, mint ahogy azt, amíg élt s a párt első embere volt, tartották róla. Mi tagadás, ezúttal sem volt ez nehéz feladat.

Emlékezetes aktívaülés volt az Egyetemiek Házának nagytermében, nyilván T.I.-nek is részt kellett vennie.

Gheorghe Maurer miniszterelnök – akkoron a párt második embere – érkezett ebből az alkalomból Kolozsvárra, ő elnökölt ezen az összejövetelen. Patilineț, ki azóta ismeretlen okból tűnt el egyszerre a pártvezetőség környékéről, terjedelmes anyagot adott elő.

Mert hát a pártvezetés (nyilván Ceaușescu) az „igazság maradéktalan felderítése érdekében vizsgálatot rendelt el azoknak a törvénytelen ségeknek felderítésére”, melyeket a IX. kongresszus (Ceaușescu uralomra kerülése) előtt követtek el. S most a párt tudomására hozzák a vizsgálat eredményét.

T.I. most emlékezetből, hozzávetőlegesen idézi az akkor hallottakat, jegyzeteket nem őrzött meg róla, írásos dokumentumok után nem kutatott.

A jelentés szerint Gheorghiu-Dej kezéhez vér tapad. Az ő utasítására gyilkolták meg Fórist, a párt főtitkárát 1944 vagy 1945-ben. Elfogták, fogva tartották, majd egy gépkocsiban Pantelimon Bodnarenko agyonütötte. Talán a kurblival vagy más vasdarabbal. Furcsa dolog T.I. számára mindezt hallani. Fórist persze nem ismerte, honnan ismerte volna? De Tatrangról, szülőfalujából Zajzon felé menve, jobbra ott tornyosulnak a téglagyár kéményei, melyek lábánál néhányszor gyermekkorának

nyarai folyamán hancúrozott. Úgy hallotta, a téglagyár valamikor valamiféle Fórisék tulajdona volt... Pantelimon Bodnarenkót, a halk szavú, titokzatos, széles karimájú szürke kalapot viselő „Pantyusa elvtársat” ismerte a Bukarestben töltött évekből.

A bizottság jelentése tartalmazza azt a megállapítást is, hogy Lucrețiu Pătrășcanu, volt kommunista igazságügyminisztert szintén Gheorghiu-Dej utasítására tartóztatták le, tartották jogtalanul fogságban néhány évig, majd ítélték halálra és végezték ki. Egy évvel Sztálin halála után, mikor szerte a kommunista világban már mindenütt ritkultak a koncepciósi perekkel „indokolt” politikai gyilkosságok!

Mikor ezeknél az eseményeknél tart a beszámoló, az elnökségből megszólal Maurer:

– A halálos ítéletet előkészítő vizsgálat vezetője, ki a szekuritete börtönében Pătrășcanu kihallgatását vezette, a volt belügyi ezredes itt van Kolozsváron, a „ti” emberetek. Talán épp itt van a teremben. Vagy megsúgta neki valaki, hogy ne dugja ide a képét?

Igen, a nevezett S. ott lakott, mesterségével – ha volt neki olyan – semmiképpen sem egyező beosztásban. T.I. régről, még 1945–46-ból ismerte.

A hallott szöveg újra megindította T.I. töprengő gondolatait.

Vajon a börtönben kínozták, verték Pătrășcanu? Ezt nem tudja, valószínűleg sohasem fogja megtudni... T.I. véletlenül látásból ismerte azt az embert is, aki S. előtt a Pătrășcanu kihallgatását vezette. Középkorú, zömök, valószínűleg munkás származású volt, a központi bizottság szervezeti osztályának állományába tartozott, mikor T.I. is ott dolgozott, nem emlékszik, hogy valaha is beszélt vele. Hosszabb távollét után egyszer csak ezredesi egyenruhában jelent meg a székházban. Áthelyezték a szekuritathoz, s mint utólag megtudta, ő vezette a vizsgálatot Pătrășcanu készülődő perében. De sikertelenül. Újabb és újabb kísérletek után azt jelentette a belügyminiszternek, hogy: „nu se confirmă”. A vádak nem igazolódhatnak!

„Mi az, hogy nem igazolódhatnak?!” – dühönghetett a belügyminiszter, hiszen a kihallgatási jegyzőkönyvek tartalmát összegező irat szélén ott állnak Gheorghiu-Dej saját kezű megjegyzései, melyekből világosan kiderül, hogy a vádlottnak mit kell vallania!

Valamennyi idő után megszületett az ingerült határozat a kihallgatást vezető, mellesleg újsütetű tiszttel szemben: kirúgták a belügyminisztériumból, nem helyezték vissza a köz-

ponti bizottság apparátusába, hanem „le a termelésbe”! Talán egy szállítási vállalathoz került munkásnak.

Ezek után bízták meg S.-t azzal, hogy vezesse és „fejeze be” a vizsgálatot a Pătrășcanu-ügyben. Ő aztán hatékonyan, eredményesen bizonyult. Hogy milyen eszközökkel, azt T.I. nem tudja és nem is fogja tőle megkérdezni, ha a megöregedett, falusi házába visszahúzódott, de magát még jól tartó S.-t megpillantja a kolozsvári utcán.

Számára ezek a megismert részletek többrendbéli következtetéssel szolgáltak.

Bizonyítékként arról, mennyi mocsok, gátlástalan gáztett jellemzi a rendszert, melyet, íme, a maga posztján – még ha nem is követett el személyesen azokhoz hasonló – munkájával ő is kiszolgál.

Mikor valami nagy galádságot kell elkövetni, mint S.-nek, mert odateszik, reáparancsolnak, kényszerítik, nem igaz, hogy a parancs végrehajtásának nincs alternatívája, nem igaz, hogy azt végre kell hajtania, mert másként saját élete kerül veszélybe.

Íme, S. elődjének, az aktivistából rögtönzött szekuritate-vezetésnek az esete, kinek még a nevét sem tudja. Nem hajtotta végre, amit követeltek tőle. Volt bátorsága többször jelenteni felettesének, hogy a vád nem igazolódik be! Azok voltak a legvadabb terror évei. De mi történt vele? Nem gyilkolták meg, csak kidobták. Vissza kellett mennie munkásnak.

A tanulság tehát: a gyilkosságra, bestialitásra nincs mentesség, nem lehet igazolás! Nem lehet a felülről kapott parancsra hivatkozva mentegetőzni, amint a náci tömeggyilkosoktól kezdve minden nagy bűnös teszi.

Ezzel a feldolgozással Ceaușescu elődjének alakját nyilván kisebbé, csúnyábbá szándékozott tenni, hogy ahhoz képest ő már kezdettől nagyobb, jobbnak tűnjön. Gheorghiu-Dej ellenlábait teljes elszigeteltségükből újra vezető funkciókba helyezte, mint például Dumitru Petrescut, T.I. hajdani miniszterét, akit, bár már súlyos betegen, az államtanács alelnökévé nevezett ki.

Azt a látszatot keltette, hogy valamiféle elkésett kísérletet tesz arra, hogy a sztálini idők egyes maradványaitól megszabaduljon.

E látszatintézkedések sorába tartozott az az összejövétel, melyet 1968. június 27-én hívott össze Ceaușescu a központi bizottsághoz a magyar értelmiség képviselőivel.

Feszült várakozás, titkos reménykedés előzte meg a jól

értesült magyarok között ezt az összejövetelt. T.I.-nek tudomására hozták, hogy ő is a meghívottak között van.

A központi bizottság főépületének első emeleti márványtermében került sor a találkozóra, kiemelkedő eseményeknek kijáró külsőségek között. A bevonuló elnökség összetétele meg egyenesen azt a látszatot keltette, hogy egészen különleges fontosságot tulajdonítanak ennek az eseménynek. Ceaușescu mellett Maurer, a miniszterelnök, Niculescu-Mizil, a párt központi bizottságának titkára, Răutu, Dumitru Popescu és F.J. foglalt helyet.

Ki mennyit és hogyan merészel elmondani a romániai magyarság súlyos sérelmeiből, a Gheorghiu-Dej idejében egyre nyomasztóbbá váló s azóta is fokozódó nemzetiségi elnyomásból, hátrányos megkülönböztetésből?

Az egész megbeszélés lefolyása tekintetében döntően fontos volt, ki kap elsőként szót, s milyen hangot üt meg. Nyilván Ceaușescu azt szeretete volna, az „indítóbeszéd” az ő szája íze szerint való legyen.

Ezt azzal remélte elérni, hogy a feliratkozottak hosszú névsorából Gáll Ernőt szólította elsőként Ceaușescu. De mint kiderült, szándékaihoz képest alaposan melléfogott.

Izgalomtól feszült hangon, lassan egymáshoz fűzött mondatokban, de Gáll Ernő bátran elmondta a legfontosabbakat. Évről évre csökkentik az egyetemen a magyar diákok számát, akadályozzák a magyar tudományos könyvek kiadását; a magyarság jogainak biztosítására teremtsenek intézményesített kereteket, szüntessék meg a magyarokat sújtó, önkényes letartóztatásokat...

Sok felszólalás hangzik el egymás után. Van, ki lényegesen mond, sérelmeket sorol fel, de olyan is akad, ki ezeket kisebbiteni igyekszik, udvarol a hatalomnak, hogy Ceaușescu kegyeibe csempéssze magát. T.I. csak jegyzetel szorgalmasan, úgy véli – nyilván így kényelmesebb –, reá nem hárul az a szerep, hogy szószóló legyen. Csak „másodállásban” kötődik a művelődéshez, tulajdonképpen a közigazgatásban dolgozik. Nyilván a hatalom szája íze szerint, meggyőződéseivel ellentétesen nem fog beszélni. Talán nem is adnának szót neki... Közben tisztában van azzal, nem lesz oka, hogy elégedett legyen magával ezért a hallgatásért...

Közben félórakon át az a benyomása, Ceaușescu oda sem figyel az épp soros szónokokra, nagy igyekezettel saját válaszbeszédének jegyzeteit készíti. S az valószínűleg kevéssé fog attól függni, hogy a magyar értelmiségiek egyike vagy másika épp mit mond és hogyan mondja.

Késő délután került sor Ceaușescu nagy izgalommal várt

záróbeszédére. Ez alkalommal a maga gyártotta jegyzetekből beszélt. Akadozó, de kemény hangon mondta fel a jól ismert, unalomig koptatott állításokat, miszerint „a párt nemzetiségi politikája a teljes jogegyenlőséget biztosítja, mindenkinek joga van a munkához... akármilyen az anyanyelvünk, a fontos, hogy mindenki a munka közös nyelvét beszélje” s a többi, s a többi...

T.I. s vele együtt bizonyára sokan a jelenlevők közül növekvő feszültséggel, ingerültséggel hallgatják az előre gyártott fordulatokból álló, süket mondatokat, még remélik, hogy ez csak a hosszúra sikeredett bevezetés, ami után majd csak mond valami lényegeset, válaszol a fél napon keresztül elmondott igényekre, bírálatokra, kérésekre. De teltek a percek, a negyedórák, és lényegében semmit sem mondott. Egyetlen kérésre, javaslatra sem ejtett ki határozott igent. Ha például a magyar nyelvű szakmai oktatás ügyét érintette – emelt hangon, mintha azt várta volna, hogy lelkesen megtapsolják –, szélesek gesztikulálva elismételte, hogy a „munka közös nyelvét” mindenkinek ismernie kell.

Miután a tanácskozás véget ért, az Union szálloda melletti eszpresszóban T.I. komoran latolgatta a többi résztvevővel, hogy tulajdonképpen mi célja lehetett a hatalomnak ezzel a rendezvénnyel. Csak a látszatát akarták kelteni annak, hogy foglalkoznak a romániai magyarság ügyeivel, vagy valóban foglalkozni akarnak? A vélemények megoszlottak.

Néhány nap múlva Niculescu-Mizil érkezett Kolozsvárra. T.I.-t a párt Pavlov utcai vendégházába hívták, feketekávéval kínálták, kötetlen megbeszélésen vett részt. Mizil vezetésével a legkülönbözőbb kérdések között csapongva folyt a társalgás. T.I. számára még nem világos, miért hívták, mit kívánnak tulajdonképpen tőle, egyetlen jelenlevő alelnöke a megyei tanácsnak, nem illik bele a helyi pártvezetőkől álló társaságba.

De aztán csakhamar megérti. Niculescu-Mizil megkérdi tőle: milyen a hangulat a bukaresti tanácskozás után a magyar értelmiség körében?

Tüstént elhatározza magában, ha a bukaresti ülésen hallgatott, legalább most felhasználja az alkalmat, megteszi a magáét...

Az értekezleten résztvevők hangulata rossz, mindenki elégedetlen. A jogos magyar igények, panaszok egyikére sem hangzott el érdemi válasz a záróbeszédben, még ígélet sem. A magyar nyelvű szakoktatás, iskolaügyek, könyvkiadás, hátrányos megkülönböztetések a közéletben, a gazdaságban...

Mizil figyelmesen hallgatja, nem szakítja meg. De ígéletet

sem tesz, hogy mindezt továbbítja, vagy a megoldások érdekében közbelép. A beszélgetés más témára csap át.

Az év derekán egy jelentős helyi eseményt említ feljegyzéseiben.

A villamosipari minisztérium beruházásokat jóváhagyó tudományos, műszaki tanácsa, Groza miniszter vezetésével, Kolozsváron tartja ülését. A tárgy: a Szamos felső szakaszán létrehozandó vízierőmű-rendszer építésének jóváhagyása.

Duca, az első titkár s környezete, többek között T.I. is, mindent megtett annak érdekében, hogy a megye hegyvidékét jórészt átalakító hatalmas építkezés, mely új üdülőtelepek, új hegyi utak egész hálózatát hozza létre, minél hamarabb megkezdődjék. Duca és T.I. együtt ötlötte ki, valahol a Meleg-Szamos völgyében, fönn: a helyi szemlére kiszálló minisztert és népes mérnökkíséretét meg kellene vendégelni. Sok mulhat azon, hogy a vendégek abban a festői környezetben jól érezzék magukat. T.I. a gazdája kereskedelemnek, vendéglátásnak, turizmusnak, találjon ki valami jó, célravezető megoldást.

T.I. ki is talált. Két kitűnő vendéglátó szakember, Darvas Pista és Nádor Gyuri kíséretében terepjáró gépkocsin előzetesen bejárták a völgyet, pontosan kijelölték a helyszínt...

A kitűzött napon, ragyogó, meleg napsütésben, amint a megépítendő nagygát helyét megtekintették, s a folyó keskeny, vadregényes völgyén lefelé haladt Groza miniszter, Duca s a népes mérnök- és szakértőcsoport, T.I. megállította őket, s az udvarias házigazda szerepében egy kis falatozásra hívta.

Jókedvűen, de némi csodálkozással állt meg a csapat, semmi látható jele nem volt annak ott a patak partján, hogy valaki valamivel meg akarja kínálni őket. T.I. a közelben lévő kis szigetre vezette őket, ahol a sűrű, magas lombok mögül egyszerre tárult fel a gyepre körkörösén elhelyezett, vakítófehér abroszokkal leterített asztalsor, körülötte rögtönzött ülőhelyekkel, mint a nagy vadászebédok vagy vacsorák alkalmával szokásos. Háttérben, közvetlen közelben pedig hófehér szakácsmezbe öltözve a jóvágású Darvas Pista és Nádor Gyuri, hatalmas rostonsütők mögött, melyekből máris ínycsiklandó illatok szálltak.

Vidám csatarázzással foglaltak helyet a vendégek. A mesterség minden művészetét bemutató, több nyelven beszélő két „szuperszakács” közreműködésével kezdetét vette az elhúzódó, kitűnő hangulatban elköltött ebéd.

A Meleg-Szamos partján elfogyasztott ebéd nagy sikerként vonult be a megye megíratlan történelmébe.

Másnap a tanács dísztermében a villamosipari minisztérium illetékesei egyhangúan, minden ellenvetés nélkül megsza-

vazták a Meleg-Szamoson, létesítendő gátrendszer és vizierőmű megépítésének tervét, eldöntötték, hogy a munkálatokat a leg-rövidebb időn belül megkezdik, s az előnyben részesül bármilyen más, hasonló tervezethez képest.

Így zajlott le Fântânele, Béles, Tarnica sok négyzetkilométer területen elhelyezkedő építkezéseinek előtörténete.

A vízi erőműhöz kapcsolódó nagy munkálatok így vagy amúgy, szinte egy évtizeden keresztül voltak jelen T.I. hétköznapijaiban.

A nyár folyamán a nagy kérdés, hogy diadalmaskodik-e vagy sem a „prágai tavasz”, mintha a belső politikai harcok területéről egyre inkább külpolitikai térre tevődne át. Mintha már egyértelműen eldőlt volna, hogy a cseh és szlovák lakosság lelkesedéssel igent mond Dubcek reformjaira. Annál kevésbé eldöntöttek mutatkozik viszont, hogy a szovjet pártvezetés és hű „szövetségesei” hajlandók-e tudomásul venni, elfogadni a „prágai tavasz” valóságát. Dubcek utazik külföldi „barátaikat” meggyőzni arról, hogy nem tért le a „szocializmus útjáról”. A nyár folyamán egymást követik a látogatások, tanácskozások a keleti világ fővárosaiban.

Közben egy olyan apró mozzanat zajlik le, amelyet T.I., erkölcsi dilemmákkal szembesülve, feljegyzendőnek tart.

Augusztus 3-án, az *Utunk* 31. (1031.) számában cikk jelenik meg az első oldalon. Szerzőjének még kezdőbetűit sem írja most ide, mert nem a személyről, hanem a magatartásról érzi szükségét véleményt mondani. Az írás címe: „A felelősség oszthatatlan”. Fő mondanivalóit a következő idézetek tartalmazzák:

„Nyilvánvaló tehát, hogy mi, romániai magyar írók elsősorban a Román Kommunista Pártnak és szocialista államnak tartozunk felelősséggel, a román népnek, mely iránt testvéri érzéseket táplálunk, mellyel teljes egyenlőségben közös célokért küzdünk és amelyik irántunk ugyanolyan érzelmeket táplál, a magyar nemzetiség iránt, melynek problémáit írásainkban tükrözzük.

Mindezt azért kellett végiggondolnom és az állásfoglalás igényével leírnom, mert íróársaimmal rendkívül furcsállom a Magyar Írók Szövetsége Kritikai Szakosztályának kerekasztal-értekezletén megfogalmazott és a napi irodalmi sajtóban is nyilvánosságra hozott megállapításokat, miszerint a szomszéd államok, Szovjetunió, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia magyar irodalmának kötődése kettős, és hogy a felelősség ezekért az irodalmakért kettős... Mi romániai magyar írók számos alkalommal kifejezésre juttattuk meggyőződésünket pártgyűléseken és a Románia Szocialista Köztársaság Írószövetségében, mely szervnek mi is tagjai vagyunk. Álláspontunk tehát szilárd

és világos: a romániai nemzetiségi irodalom kérdéseiben, miként a romániai közélet bármely más kérdésében is, a felelősség oszthatatlan és arra csakis a Román Kommunista Párt és az ország népe tarthat igényt.”

E szerint tehát nincs kettős kötődése a romániai magyar irodalomnak, Magyarországnak nincs semmi köze ahhoz, ami itt történik, ne szóljon bele, a romániai magyarság sorsa bármiként is alakul. Ez az uralmat gyakorló hatalom álláspontja. Ezt ismétli a szerző idézett szövege is.

Még az a mentsége sem lehet az illetőnek, hogy ilyen szöveg megírására kényszerítette valaki. Nem kényszeríthette senki.

Mások cselekedeteit, amivel elnyomóinknak, beolvasztásunkra töröknek, „homogenizálást” akaróknak nyújtanak segítő kezét, nem szándékszik felmondani. Elég azzal szembenézni, amit saját múltjában kénytelen fellelni. Kivételként ezt a mozzanatot azért említi, mert példa arra, az elnyomó hatalomnak adott önkéntes, senki által nem követelt, csak az érvényesülés, magamutogatás vágyától ösztökélt segítség nagyon káros. Lehet, közvetlen munkatársai közül a szerzőnek senki sem tett szemrehányást, hogy rosszul cselekedett ezzel a cikkel. Lehet, végezte tovább mindennapi teendőit. S nemsokára ezután vezetői feladattal bízták meg, saját mondása szerint megint „káder” lett. Sok év múlva pedig kidobott mártír, szinte elüldözött áldozat. Nem érdemes a múltban leírtak között matarászni! Tempora mutantur...!

Valahonnan gépkocsival tért haza egy este, a Volga volánja mellett rádiót hallgatott. Tanácskozás zajlik egy Ágcsernyő nevű helységben a „szocialista államok vezetőinek részvételével”. Nincs fogalma, hol lehet ez a helység, még abban sem biztos, a nevét jól hallotta-e. Többek között Dubcek is jelen van... Nyilván újra a „prágai tavasz” sorsát vitatják, morgogta magában.

Mintha feszült, nyomasztó várakozás ülne meg mindent azokban a napokban.

Hajnalban a rádióból tudja meg, hogy a Szovjetunió és szövetségesei – Románia kivételével – megszállták Csehszlovákiát...

Az első pillanattól világos számára, a „prágai tavasz”, melynek sikeréért annyit szurkolt – vége! Megsemmisítették! Letiporták!

Aznap a Györgyfalvi lakónegyed első üzletházának, a Mercurnak az építőtelepére kellett kimennie. Komoran, ingerülten végezte a tennivalóit, veszekedett az építővállalat képviselő-

jével, amint az ilyenszerű értekezleteken szokásos. Tudta közben, a rendkívüli intézkedések folyamatban vannak.

S azok következtek is egymás után.

A parlament és a központi bizottság rendkívüli ülése Bukarestben, nagygyűlés a Palota téren, Ceaușescu fulmináns beszédet mond a központi bizottság erkélyéről. Csehszlovákia függetlenségének, nemzeti szuverenitásának tiszteletben tartását követeli. A megszállás szégyen, Románia függetlenségét, szuverenitását harsogja...

Alig néhány óra, egy-két nap alatt T.I. most már viharos gyorsasággal eljut magában a hatalommal, mi több, a rendszerrel való teljes leszámolásig.

Az 1968. augusztus 23-án kelt feljegyzéseinek egy részét nem azért írja ide, mintha különösebben eredetiek vagy újszerűek lennének, különösen most, annyi év és a kommunizmus világméretű összeomlása után. De akkor fogalmazódtak, órákkal, egy-két nappal a történelmi események után, bizonyítják, hogy végre szembenézett a teljes valósággal.

„Amire egész tudatomat, léteimet tettem föl, ami emberi közösségbe ágyazott gondolati, érzelmi tartalma, értelme és célja volt életemnek – szörnyű grimaszaként a sorsnak, önmagát meghazudtolva semmivé foszlott. Mondja valaki kispolgári pánikhangulatnak, túlzásnak, aminek akarja – a „lozinkák” már amúgy is oly kevésbé érdekelnek, tehát kimondom: VÉGE!

A csalódások, a kényszerű, kiábrándító korrekciók elértek utolsó, keserű láncszemükhöz. A szocializmus – az, amit én szocializmusnak tudok eszmében, magatartásban, erkölcsben – a világpolitika porondján kétségbeejtően csődöt mondott.

Épp Csehszlovákia felé tekingettünk egyre növekvő reményekkel: csak sikerülne nekik, amit világos célként maguk elé tűztek. Ma azt a dermesztő, megmásíthatatlan tényt kell erőszakkal tudomásul vétetnem magammal, hogy nem a burzsoázia, nem a nemzetközi reakció tette lehetetlenné a kísérletet, hanem a Szovjetunió...

Máig sem heverte ki a kommunista világmozgalom a magyar 1956-ot, azt, hogy egy egész nép fordult szembe a bűnösen hibázó szocializmussal. Most azt az országot, ahol a világtörténelemben először egy nép egységesen áll a párt és az új arculatú szocializmus mögött, azt katonailag leteperik, megszállják az állítólag szocialista Szovjetunió és „szocialista” szövetségesei...

...Ha már egymásba marunk, s mint valami degenerálódott állatok, saját magzatainkat harapjuk halálra, akkor megértünk reá, hogy letöröljenek bennünket a történelem színpadáról... Mi remény legyen nemzetiségek, kisebbségek jogainak

tiszteletben tartására, ha egész nemzeteket lehet szocialista jel-
szavakkal letiporni?!

S Magyarország? Micsoda szánalmas, kétségbeejtő szerep,
fullajtára lenni a szocializmus nevében egy igazságtalan ügy-
nek, melynek csak annyi köze van a szocializmushoz, hogy
többet árt neki, mint amennyit az egyesült »imperialista« világ
valaha is árthatna! Mit keresnek a magyar kommunisták cseh
földön? Hiszen a csehek azt próbálták megvalósítani, amit 1956
órái után a magyar kommunisták ígérettek a halál szélén
tántorgó országnak. Ady halhatatlan, keserű szavai jutnak
eszembe:

*Bajban van a messze város,
Gyürkőzni kell a Halállal:
Gyürkőzz, János, rohanj, János.*

Mikor lesz vége egyszer a történelmi átokként tartó csa-
pásnak, hogy Magyarországnak csapnivalóan rosszul kell poli-
tizálnia – parlagian szólva –, fordítva kell felülnie a bilire?!”

A következtetés tehát végleges, mert végletes! Nincs több
visszatérés, korrekció, bocsánat. A szocializmus mint eszme-
rendszer, mint társadalmi rendszer véglegesen megbukott, cső-
döt mondott, megcáfoltatott. Végleges, nyilvánvaló pusztulása
csak idő kérdése.

Nem torzulás, nem eseti elferdülés az, hogy embertelen,
hanem embertelensége, emberellenessége struktúrájából, magá-
ból az eszmerendszerből következik. Ezért pusztít el mindent
maga körül, ami emberi vagy emberséges. Nem véletlenszerűen,
nemcsak azért, mert vérszomjas diktátorokat hoz uralomra,
hanem törvényszerűen, lényegéből fakadóan. Nincs emberarcú
szocializmus. Ha már emberarcú, akkor nem szocializmus. Ezt
bizonyítja be a valóságos, megtörtént történelem.

S hogy válik ez így egyszerre nyilvánvalóvá, évtizedes ma-
kacs kommunista hitvallás után? Miért épp Csehszlovákia meg-
szállásának napjai válnak a kegyetlen, fájdalmas tisztázódás
döntő időpontjává?

Az eszmélés mélyén 1956 októbere húzódik meg. Annak
szörnyű emléke rágott megvallatlanul a „prágai tavasz” előtt
eltelt tizenkét esztendő alatt T.I. tudatában, kérdőjelezte meg a
kommunizmus alapvető tételeit. Eresztékeiben, ízesüléseiben
már meggyengült az egész építmény, csak a végső lökés kellett
hozzá, hogy teljes egészében, látszólag váratlan gyorsasággal
és teljességgel összeomoljon.

Mi maradt a helyében? Egyelőre s még hosszú ideig sem-
milyen kialakult világnézet, semmilyen cél, amiért küzdeni
érdemesnek tűnt. Csak a tudomásulvétele annak, hogy a kom-

munizmust, a „létező szocializmust” egyértelműen megcáfolta az élet, a társadalmi gyakorlat.

S a kavargó vihar napjaiban rokonszenvvel figyelte Ceaușcut, amint a nyugati világ rokonszenvétől s a helyi lakosság döntő többségének egyetértésével elzengi beszédeit az invázió ellen, a nemzeti függetlenség védelmében?

Épp ellenkezőleg! Dühös ellenszenvvel figyelte. Azért, mert téziseinek jó része sajnos igaz volt, kevés kivétellel szinte az egész lakosságot maga mellé tudta állítani, a Nyugatot meg tudta tévesztetni.

Abban a pillanatban már világos volt T.I. számára, hogy valójában nem a „prágai tavaszt” akarja megvédeni. Hanem a saját korlátlan önkényuralmát. Nem a csehekért fáj a szíve, hanem az ahhoz való korlátlan jogot akarja megvédeni az oroszokkal, mindenki mással szemben, hogy azt tehesen, amit akar Romániában.

Így egészen rövid idő alatt kifejezetten jelentkezik T.I.-ben a mély ellenérzés Ceaușescu és sleppje ellen. Hogy miként alakult ki ez szinte egyszerre, szinte átmenet nélkül a Csehszlovákia ellen irányuló megszállás napjaiban, arra nem tudna magyarázatot találni. Most állt össze teljes, szenvedéllyel töltött ítéletté: ez az ember alapvetően rossz. Semmi sem lehet jó és kedvező abból, ami tőle származik!

Duca kiadta T.I.-nek a központtól kapott utasításokat: meg kell nyugtatni a lakosságot. Azt már nem mondták ki, hogy mi a nyugtalanság oka, nyilván az attól való félelem, hogy Romániát is megszállják az oroszok. Segítségére kell lenni a nagy számban Romániában rekedt csehszlovák turistáknak, akik pénztelenül kóvályognak az országban, a helyzet tisztázódásáig nem mernek hazautazni.

T.I. feljogosítottnak érezte magát arra, hogy kissé szokatlan, de amint kiderült, célravezető utasításokat adjon. A nagykereskedelmi vállalatok gépkocsioszlopaival hatalmas mennyiségű élelmiszert szállított az üzletekbe. A boltok főnökeinek tiltakozására, hogy már nincs hova raktározni az árut, kötelezte őket, előrecsomagolt cukorból, lisztből, rizsből, más alapvető élelmicikkből, ha máshol nincs már hely, az üzletek közepén emeljenek gúlákat, abból áruljanak. Ez legalább meggyőzi a lakosságot arról, hogy mindenben hatalmas készletek fölött rendelkeznek: „Íme, már nem is tudják, hova tegyék az árut!” Az elképzelés helyesnek bizonyult, a megindult vásárlási lázat néhány nap alatt sikerült teljesen megfékezni. Nem azzal, hogy korlátozták a vásárolható mennyiséget, hanem ellenkezőleg, korlátlan kínálattal. „Vásároljon mindenki annyit, amennyit akar!”

Ingyenes étkezési bonokat osztottak ki a rászoruló cseh turisták között, azokkal díjtalanul ebédelhettek, vacsorázhattak a kijelölt nagy központi éttermekben. Aki nem tudta kifizetni a szállodaköltségét, T.I. utasítására útlevíl felmutatása mellett egyszerű írásbeli nyilatkozattal kiegyenlítettnek tekintették a számláját.

T.I. nem sokat töprengett azon, ki fizeti majd ki mindezt. A vendéglátóipari vagy szállodavállalatok erre vonatkozó öszszegyűjtött kimutatásait szükség esetén bemutatja a pénzügyminisztériumnak. De erre nem volt szükség, nagyvonalúan elrendezték maguk a vállalatok. Nehány napra annyival csökkentették – ez alkalommal a fölöttes hatóság (T.I.) beleegyezésével – a vállalat jövedelmét.

Még egy bevésődött emlékkép a Csehszlovákia megszállását követő napokból:

Talán Kolozs faluban volt, a községházán, a pártirodában. T.I. a „megye” küldötteként közölte a helyiekkel az utasítást: azonnal „hazafias harcoló alakulatokat” kell felállítani. Munkaszüneti nap van, az emberek fészkelődnek a helyükön, nagyon nem volt szájuk íze szerint való ez a hirtelen összetrombitált értekezlet. De hát mikor állítsák fel ezeket az osztagokat? Most azonnal, délutánig! De hát mivel fegyverezzék fel őket? Puska nincs, azokat évekkal azelőtt beadták a katonaságnak, úgy, ahogy az utasítás szövege. Egyelőre azzal, ami van, ha más nincs, botokkal gyakorlatozzanak, katonaviselt tisztetek vagy tartalékos tisztetek parancsnoksága alatt!

T.I. mindenki másnál inkább tisztában van ezeknek az utasításoknak abszurd, értelmetlen voltával. Ceauşescu dühös, türelmetlen toporzékolása szülte őket. Úgy képzeli, órák alatt fegyverbe állítja az egész országot, megvalósítva a szovjetektől elcsent jelszót, miszerint „az egész felfegyverzett nép fog küzdeni” – ez alkalommal a szovjetek ellen?!

T.I. néhány mondattal lezárta a megbeszélést, jelezte, hogy nem hajlandó vitatkozni vagy ellenvetéseket meghallgatni. Begrott a Volgába és elhajtott a következő kijelölt község felé, melyet estig még végig kellett járnia.

Nehány nap múlva mintha egy csapásra elvágta volna a rádióban, televízióban a Csehszlovákiával kapcsolatos, szovjetellenes híreket, kommentárokat.

Nyilván a szovjet vezetés kemény fenyegetéseket tartalmazó figyelmeztetést küldhetett Ceauşescunak: vagy abba hagyja a sajtó és rádió, televízió a meredeken szovjetellenes hangot, vagy pedig...

És abba hagyta...

Októberben a párt megyei bizottságánál eligazítás zajlott

le abból az alkalomból, hogy pártválasztások előkészületei kezdődtek. Még elhangzott a kíváncsi, hogy az elkövetkező pártértekezleteken „demokratikus klímát kell biztosítani”. Hagyni kell a párttagokat, mindenki mondja el, amit óhajt, ne korlátozzák a hozzászólásokat.

„Belső pártdemokrácia”, liberálisabb magatartás látszatát keltették még ezek az utasítások. A Csehszlovákia megszállását követő fordulat nem egyszerre, nem minden területen egyidejűleg következett be. Avatatlan szem számára úgy tűnhetett, a túlzottan központosított vezetés módszereinek fellazítása még tart Romániában.

Valójában az ősszel, télel, még inkább a következő esztendővel egyre nyilvánvalóbb lett, ellenkező értelmű irányváltást hajt végre a hatalom. S bár ennek előjelei az első időben nem voltak még nyilvánvalóak, ez alkalommal T.I. helyesen olvasta ki apró jelekből, mi következik.

Érezte, attól kezdve valójában lefele, rossz irányba, az egy személyű diktatúra elhatalmasodása, bürokratikus elembertelenedés felé vesz irányt Románia történelme. Elkezdődött a húsz esztendő, ami alatt alig született olyan központi párt- és államintézkedés, amely kedvező lett volna a lakosság, az emberek számára. A rossz után szinte kizárólag még rosszabb következett.

Most szembe kell szegeznie önmagával a kérdést: mit tett ennek a felismerésnek birtokában, miként vonta le a maga számára a következtetést abból, ami körülötte történik?

Nem tett semmit, nem vont le valóságos, aktív szembenállásnak minősíthető következtetéseket.

Végezte a dolgát, mint azelőtt, a megyei tanács alelnökéként. „Alispánként” benne volt a létező, működő szerkezetben, nem lépett ki belőle, nem vonult el minden társadalmi tisztséget elutasító magányba. Hanem káromkodást vagy rosszállást mormogva fogai között, igyekezett a lehetőség határai között saját működési körében enyhíteni a rossz, káros intézkedések hatását. Mintha védeni akarta volna a hatalmat...

Védeni nem akarta, indulataiban már szemben állt vele. Csakhogy eddigi pályafutása alatt nem tanult meg tudatosan, szándékosan rosszul dolgozni. Saját személyes becsülete, szakmai büszkesége láncolta hozzá az apparátus egészéhez. Drámai dilemma, megoldását gyakorlatilag nem találta, következetesen és kitartóan talán nem is kereste...

1968 októberéből származó jegyzetei között megtalálta az őszi mezőgazdasági munkák, az őszi „kampány” alatti kiszállások alkalmával írt mondatokat.

Néhány éves szünet után a központi utasítások újra ke-

ményen megkövetelik, hogy minden mezőgazdasági idényben a megyei pártaktíva a falvakon legyen, biztosítva azt, hogy a termelészövetkezetek elvégezzék az esedékes mezei munkát. Mert hát a javaslatokból, tervezetekből, hogy valamiként lazítani kellene a gyepción, érdekeltté kellene tenni a parasztságot a termelésben így, „kollektivista” körülmények között is – egyre kevesebb szó esik. (Utólag kiderül majd, ellenkező irányban mozdulnak el a dolgok ...)

A központi elvárásoknak megfelelően Duca kiosztotta a körleteket, melyeknek mindenike néhány községből állt, a megyei bíró tagjai között, s mivel ilyen munkára alkalmas ember nincs elég, a megyei tanács alelnökeinek is mint a bírótagok után rangban következő „tisztviselőknek”.

T.I.-nek is.

S mert fegyelmezett tagja a megyei vezető testületnek, s Ducával szívélyes viszonyban áll, kötelességének érzi, hogy ezt a megbízatást is megfelelően ellássa. Bár egyáltalán nincs kedve szerint, egyike a keveseknek, ki többé-kevésbé humoros körítéssel, de bevallja, a búzát az árpától alig tudja megkülönböztetni.

Akkori feljegyzéseinek tanúsága szerint Szamosújvár, Cege, Gyeke, Ördöngösfüzes tartozott mezőgazdasági körletébe, minden második, harmadik napon a szolgálati Volgát ezeknek a falvaknak gödreit között vezette.

Hogy kevésbé terheseknek, könnyebben elviselhetőnek tűnjenek ezek a „mezőgazdasági” kiszállások, T.I. néha gyalogkirándulásokká alakította át őket. Így Katona községben gyorsan elfogadta a néptanács elnökének érvelését, mely szerint az egyik falu messze van, a dombokon túl, járható autót nem vezet oda.

– Ha így van, akkor majd gyalog megyünk!

Az elnök meghökkenésével, ki csak éppen erre a megoldásra nem számított, mit sem törődve, megindult a hosszú gyalogúton. A másiknak nem volt mit tennie, követte a „főnököt”.

Jellegzetes, lehangoló mezőségi táj. Egy-egy vén, göcsörtös akácfa, domboldalra felkanyarodó, puszta völgyekbe ereszkedő ösvények. Mentek, taposták a kilométereket, míg csak fentről, az egyik dombtetőről fel nem tűntek a mosdótálszerű mélyedésben elhelyezkedő házak.

Be kell most vallania, bár életében először járt akkor azon a tájon, még csak nem is tudta, hogy teljes nevén Melegföldvár többségében magyar falu, hivatalos, hétköznapi érintkezések folyamán szinte már semmi jelét sem adta, hogy lakosságának zöme más etnikumhoz tartozik.

Azokban az években indult meg Kolozsváron a györgyfalvi negyed lakótelepének építése. Azzal kezdődött meg a hóstáti lakosság jó részének kisajátítása, a Hóstátnak, a hagyományos, történelmileg kialakult városrésznek a szétverése. A legtöményebben magyar, hagyományaihoz, népviseletéhez ragaszkodó, a magyar színház erkélye keményített főkötős, csizmás, jellegzetesen öltözött nézőseregének felszámolása. Kolozsvár románosításának egyik legkíméletlenebb fejezete volt ez, melynek eredményeként egyes hóstátiak, hosszú idők óta a várost kertjeik termékeiből ellátó, szorgalmas férfiak és nők, bácsik és nénik akasztották fel magukat lebontásra ítélt szép kis házaik gerendáira.

T.I. csak gazdasági okokra hivatkozva tett ellenvetéseket az építendő lakótelepek elhelyezésével kapcsolatban, arra hivatkozott, hogy a város zöldség- és gyümölcscellátásának egyik legfontosabb helyi övezetét számolnák fel. Bár tudta, hogy tömegesen magyarokat sajátítanak ki, nem vetette fel nyilvánosan, hogy ezzel a város nemzetiségi összetételét változtatják meg. Sem ő nem mondta ki ezt, sem senki más a megyénél és a városnál, ki a hatalomnak részese volt, Duca sem, ki jól beszélt magyarul, s kinek felesége magyar volt.

A műépítészek, a tervezőintézet érvei aztán, melyek szerint az előterjesztett változat igényli a legkisebb százalékot kitevő bontást, végleg lesöpörtek az asztalról minden ellenvéleményt és fenntartást.

Csak maguk a hóstátiak sikoltották mások által figyelembe sem vett jajkiáltásaikat. Kolozsvár magyartalanításának egyik fejezete végbement. És a Hóstát és hóstátiak nélkül Kolozsvár a valóságban már nem azonos a tragikus fordulat előtti önmagával. Korszerű kifejezéssel élve, a város etnikai összetételének erőszakos megváltoztatására irányuló egyik fontos „akció” néhány esztendő alatt lezajlott.

Értekezletek, ülések sorából, melyeken T.I. részt vesz, vagy amelyeket vezet, talán kiemelendő az, ami minden héten pénteken, reggel fél nyolckor kezdődik.

Elsősorban azért, mert húsz éven keresztül zajlanak ezek megszakítás nélkül, tárgyuk a lakosság ellátásának napi kérdései, résztvevői a kereskedelmi vállalatok és a termelő üzemek igazgatói. Tíz évig alelnökként, még tízet megyei kereskedelmi igazgatóként T.I. vezeti ezeket az üléseket, s a hagyomány olyan mély gyökereket eresztett, hogy még akkor is a megszokott időpontban tartják, mikor meghonosítójuk, T.I. már rég nyugdíjba vonult...

Aki az ilyen másfél órát tartó megbeszélésen részt vett, pontos és számokban rögzített képet kaphatott arról, hogyan

alakul a kereskedelem rendelkezésére álló árualap helyzete, mennyire sikerül kielégíteni a lakosság fizetőképes keresletét, mik a kilátások az elkövetkező hetekre.

Mindezt itt azért kívánkozik leírni, mert 1968 őszén számára véglegesen és egyértelműen lezáródott egy korszak, befejeződött a „szembefordulás” a hatalommal, ideológiai tételeire kialakult a teljes cáfolat...

Az ezután következő két évtized szinte már egyetlen hoszszú, azonos irányba tartó lejtőnek tűnik, eseményei pedig a rossz utáni még rosszabb újabb állomásainak. Szinte csak a züllés, leromlás, mélyülő válság megnyilvánulási formái tekintetében s a tehetetlen, fogcsikorgató belső szembeszegülés fokozataiban van új ezen az úton.

Itt szinte be is lehetne fejezni ezt a könyvet, ha a szerző nem kívánná végigjárni a kínos utat, feltárandó azt is, meddig ment el a tűrés, tudomásulvétel megalázó fokozatain. A maga sajátos életútjának, a romantikus, kommunista önnévelés eredményeként hogyan jutott el a teljes kisemmizettség száználmas és nevetséges állapotába.

Érzékeltetni akarná, a megye „alispánjaként”, a maga vezette vadonatúj Volga gépkocsiján, félt és tisztelt „főnöként” járva városokat és falvakat, milyennek tűntek az akkori hétköznapiak.

Ezért vázlatosan szó lesz az elkövetkező két évtizedről is. A társadalmi tudathasadásig jutó folyamatról, arról, ami abból személyes élményként jelentősnek tűnik. A Ceausescu-világ fokozódó mocskának krónikásává nem szándékszik válni. Állítsák majd össze erről a részletes leltárt az erre szakosodó hivatásosok...

X

A hanyatlás évei úgy kezdődtek, hogy T.I. élet- és munkakörülményei látszólag kedvezőek, mintha kevés oka lenne a kiábrándult elkomorodásra.

Persze, ha azt tudná feledni, ami alapvető, ami lényegében társadalmi közérzetét meghatározza, azt, hogy az ország egészének menetirányával nem tud megbékélni.

Mert egyébként...

Közvetlen főnökével, Ducával jó viszonyban van. Saját tevékenységi területe széles és változatos. Kereskedelmen, helyiiparon kívül már az egész városgazdálkodás is az ő vezetése

alatt áll, egészségügy, a turisztika minden csábító, vadregényes kis menedékházával, üdülőhelyével. „Járulékos” tevékenységi területekről, árbizottságról, vállalatok, intézmények számára őrszolgálatot nyújtó vállalkozásról nem is beszélve.

Még a tanácsnál uralkodó vezetési szokások is elfogadhatóaknak tűnnek. Minden héten, szabályosan, ugyanannak a napnak azonos órájában Duca, az elnök vezetése alatt az állandó bíró, tehát az alelnökök összeülnek, a folyamatban lévő ügyeket letárgyalják, határozatokat hoznak. Emberi, barátságos hangon, véleménycserének, vitának is helye van ilyenkor, az ügymenetet nem akadályozzák megyei szinten kitalált bürokratikus huzavonák, késések.

Ezekben a kérdésekben a helyzet tűrhető lenne.

A falvakon, városokban a néptanácsi képviselők hivatalos összejövetelét jelentő „ülésszak” munkálatait, melyeken T.I. „alispánként” vesz részt, a „harmadik napirendi pont”, a gondosan előkészített eszem-iszom követi. Néhány pohár bor után mindig a lapos viccek, olcsó malacságokat tartalmazó adomák következnek. Nyilván nem nagyon érzi jól magát ebben az irányban tisztelettudó, de alacsony szellemi szinten mozgó társaságokban. Legtöbbször igénybe veszi a támadhatatlan indokot, hogy ő saját magának a sofőrje, s így nem ihat, rövidesen mennie kell. Még csak azt sem foghatják reá, hogy magasan hordja az orrát, vagy lebecsüli a társaságot. S minél gyorsabban elköszön, a házigazdák népes csoportjától kísérvé kimegy a kocsihoz és elhajt, magukra hagyva a mulatozókat, kik aztán a „magas vendég” távoztával még gátlástalanabban ürítgetik poharaikat.

Duca sem veti meg a jó borral kísért összejöveteleket, de a rendezvények nem lépik túl a jóérzés határát. Közös hétvégi kirándulások valamelyik menedékházhoz, kuglipartik vagy szilveszteri multságok szolgáltatják ezekre az alkalmat, a feleségek is jelen vannak, tehát, az összejövetelek „családi jellege” biztosítva van. Ilyenkor sem zajlik a társalgás magas szellemi színvonalon, nem „sziporkáznak” az elmék, nem hiányoznak a vége felé a malackodó viccek sem, de a „pater familias” kellemes és jómodorú, senkinek sem parancsolgat, T.I. úgy véli, ezt már így kell elviselnie. Mivel pedig ő minden kereskedelmi, vendéglátóipari, turisztikai létesítmény megyei szintű főnöke, nem egy esetben a rendező, szervező szerepét is vállalnia kell.

Kilencszázhatvan kilenc elején új megyei választások készültek. T.I.-t most már egy kolozsvári, irisz-telepi választási körzetben jelölik. S komolyan is veszi a jelölést, a „választékijai” szervezett találkozókön lelkiismeretesen jelen van,

meghallgatja és feljegyzí a panaszokat. Még valamelyest komolyan veszi ezeket az egyre jobban elsekélyesedő, a látszatdemokrácia díszleteiként szervezett rendezvényeket.

Még egy oka lehetett volna arra, hogy bizonyos részlet-sikereknek örüljön.

Lassan egész kis csapatra tehető azoknak az embereknek a száma, román, magyar és zsidó egyaránt akad köztük, kiket ő nevezett ki különböző, hatáskörébe tartozó gazdasági egységek vezetőjévé. Legtöbbsük megállja a helyét, sikeresnek bizonyul, jó eredményekkel vezeti egységét.

Környezetükben T.I. jól érezte magát. Ötletekkel teli emberek voltak ezek, helyiipari vállalatokban vagy a kereskedelem terén nemcsak hasznos, jövedelmező gondolataik voltak, hanem meg is valósították elképzeléseikéi. Kezük nyomán szinte a semmiből és semmivel (beruházások céljára kapott összegek nélkül) új műhelyek létesültek, termelőrészeleget hoztak létre, új bányakitermeléseket nyitottak meg, emberek százainak, ezreinek nyújtottak új munkalehetőségeket.

S az ötleteiket nem tartották meg fukaron önmaguknak, juttattak bőven hasonszórú kollégáiknak is, hiszen nekik amúgy sem volt lehetőségük mindeniket megvalósítani.

Kiszállások, helyi vagy vidéki vállalatoknál töltött napok során, ezekkel az emberekkel való találkozások, hosszas, elmélyült beszélgetések folyamán T.I. úgy érezte, hogy feltöltődnek a maga személyes „akkumulátorai”, bizalommal, reménykedéssel, tetterekészséggel szívja teli magát. Íme, eredményeket lehet elérni, anyagi értékeket létrehozni szinte a semmiből, a pusztá földön; belevaló emberek is léteznek, kik nem a saját zsebükre dolgoznak. Nem hiábavaló a munkája, van miért dolgozni és van kivétel...

Persze, azon is egyre inkább eltöpreng, hogy ezek az eredmények nem a meglevő törvények, rendelkezések, intézményrendszer eredményeként és segítségével jönnek létre, hanem jórészt azok *ellenére*, azok megkerülésével. Eredményes, ötletekkel teli beosztottjai, munkatársai alapján véve kivételek, kik az alkotó munka megszállottjaiként „kidriblizik” ezeket, átcslezik magukat a rendelkezések, tiltások, megkötések szinte átláthatatlan szövedékén. Nem azért érnek el eredményeket, mert „szép és jó” ez a világ, hanem épp e nem szép és nem jó világ ellenére. Józan ésszel és leleményességgel megtalálják az útját annak, hogy szabályain – a közösség érdekében – átlendüljenek.

Bármilyen idegen, s valójában a külön utakon járó gondolat számára barátságatlan a világ, amiben élnek és dolgoznak, ezek az emberek „felmelegítik” maguk körül a környezetet,

magukkal ragadják a vezetésük alatt dolgozókat, valamiféle kultuszát teremtik meg annak, hogy tiltó vagy akadályozó intézkedések és intézmények ellenére újat és többet hozzanak létre. Szinte összekacsintanak, íme, mégis „úgy lett, ahogy mi akartuk”, megvan szinte a semmiből teremtett új gyárrészleg és termel, megkaparintottuk az exportrendelést más, nagynevű „cégek” orra előtt, többszörösen túlhaladtuk a számunkra kijelölt, teljesíthetetlennek vélt „dollártervet”! És így tovább...

Hogy ki számára hozták létre az új részleget? Ki javára nyerték a plusz dollárösszegeket, kinek az érdekében „verték át” az összes fölöttes hatóságot, kinek a hasznára szerezték meg a beszerezhetetlennek tudott nyersanyagot?!

Hát éppen ez az! Ezek a környezetüket lelkes munkára készítő, együttgondolkodásra bíró szerelmesei, megszállottai a munkának saját részükre semmit vagy majdnem semmit nem szereztek, nem a saját részükre nyereszkedtek. Már csak azért sem, mert magukra vonatkozólag a törvényeket szigorúan betartották, továbbra is a helyükön akartak maradni. Nem azért, mert ott olyan nagy volt a fizetés, máshol sem kereshettek volna sokkal többet. De ott vezethetik az egész munkaközösséget, megvalósíthatják a maguk terveit.

S hogy ezt valójában a személytelen, arctalan, velük szemben közömbös, nemegyszer akadályozó és gáncsoskodó állam, a hatalom javára teszik?!

Talán még végig sem gondolják ezt a tragikus ellentmondást.

A munka, az alkotás szenvedélye űzi őket.

Ismert tömeglélektani jelenség, semmi új sincs ebben. Utólérhetetlen művészettel írta meg ezt Szolzsenyicin az *Ivan Gyeniszovics egy napjában*, az emberi lét és nemlét határhelyzeteire exponálva. Csak azt tenné most hozzá a zseniális írás tanulságaihoz, hogy viszonylag békés körülmények között folyó gazdasági vezető munkában is létezhet ilyesmi!

A maguk nyomorú körülményei között szupermenedzserek voltak ezek az emberek, bár akkor még nem volt polgárjoga ennek a fogalomnak.

Még egyszer kihangsúlyozandó, kivételek voltak. Nemcsak azért, mert a társadalmi, gazdasági közeggel létük tulajdonképpen nem volt kompatibilis, de mert az akkor uralmon levő mechanizmus ellenére léteztek.

Példaként csak a dési F. Jóskát említené.

Ismerettségük kezdetén nem nagyon szívelte. Borúlátó felszólalásokkal vonta magára a figyelmet. Nyafogónak tartotta, ki nem tanúsítja a kellő, elvárt lendületet. Míg aztán rá nem jött, hogy minden alkalommal alaposan túlteljesíti a fel-

adatokat, melyeknek kivihetőségét a felmerülő tárgyi nehézségek miatt kezdetben kétségbe vonta.

Aztán meggyőződött róla, mire képes ez a halk szavú, sohasem kiabáló, szürkének tűnő, jobbnál jobb ötletekkel teli igazgatója a dési helyiipari vállalatnak.

A későbbiek folyamán központi határozatok nyomán kétszer taposták szét a vállalatát. Előbb a bányaegységeket vették el s adták át minisztériumok hatáskörébe tartozó üzemeknek, másodszer a legjobb szakembereit vették el s irányították át egy újonnan épített gyárhoz. Mindkét alkalommal hihetetlenül gyorsan talpraállt. Egy év alatt F. Jóska újonnan létesített, szinte a semmiből elővarázsolt részlegek sorával újjáteremtette a vállalatot, ugyanakkora értéket termelt újra, mint azelőtt...

Kilencszázhatvankilenc nyárutóján T.I. Zillával együtt, szabadságuk alatt – először és utoljára – nyugati turistaútra ment, Ausztriába. Először és utoljára igénybe vette az elérhető előnyöket, melyek beosztásából fakadtak. A turisztikával foglalkozó minisztertől, ki jó ismerőse volt, valutakiutalást kért és kapott. Kellemes kis élmények egész sorát gyűjti be ezen az úton, melyekre Zillával együtt éveken át emlékezni lehet.

Ugyannak az évnek őszén, november 20-án ülés zajlott le Bálványosváralján, egy községben Dés közelében, abból az alkalomból, hogy a megye vezető emberei találkoznak a községközpontba frissen kihelyezett fiatal értelmiségiekkel, tanárokkal, orvosokkal, segítik őket, hogy beilleszkedjenek új körülményeik közé, elmondhassák esetleges panaszait, észrevételeiket.

Íme a kezdeti „Ceaușescu-korszak” egyik jellemző vonása. Még születtek hangzatos, a társadalom egyes rétegei iránt érdeklődést színlelő intézkedések. De a felmerülő, egyre súlyosabbá váló bajok megoldására már semmilyen intézkedés sincsen... Erre példa az említett bálványosváralji értekezlet, ahol T.I. „alispánként” a megye főnökségét képviseli.

Nehezen oldódtak fel a fiatalok, hogy valóságos gondolataikat ki merjék mondani, meg merjék fogalmazni. Elszoktak már attól, hogy valakit a hatóságok közül a lemeztelenített tények érdekelnének, azokat egyáltalán meg akarnák hallgatni.

Lassacskán aztán felbátorodtak. Egy brassói lány Bátorfaluban tanít (az még csak nem is községközpont), hónapok óta nem látott egy filmet. Életkörülményeik nehezek, egy fűtetlen szobáért aránytalanul magas lakbért fizet egy parasztházban, a fűtésre használt fa méregdrága, nincs hol étkeznie.

K.A. 9,65-ös médiával művészettörténetet végzett, azt remélte, hogy múzeumba kerülhet, hol tudományos munkát végezhet. Művészettörténet és kutatómunka helyett ide osztották

be az iskolába. Számára tökéletesen idegen környezetbe. Amit az egyetemen tanult, ami után érdeklődik, teljesen veszendőbe megy. Itt Bálványosváralján az ő képzettségének megfelelő tanári tevékenység alig van, így azt tanít, ami marad, hogy normája valamiként kiteljen. Többek között éneket is. Ebben nem lenne semmi baj, a vicces azonban az, hogy a véletlen úgy hozza, hogy semmi hallása sincs. „Hát képzeljék el az ének-órákat!”

„Forradalmi”, szinte elérhetetlennek tűnő intézkedést javasolnak: a televíziókészüléket ki kellene javítani, „vasárnaponként a község tanárai is televízióműsort nézhetnének”.

Nem mondhatni, hogy túlzottak az egyetemet végzett, falura kihelyezett fiatal tanárok igényei!

Komor gondolatoktól terhesen indul vissza T.I. Kolozsvár felé erről az értekezletről.

S míg a Bálványosváraljáról Dés felé vezető unalmas út gödrei között himbálózott a Volga orra, lassú gázadagolásra kényszerítve T.I.-t a kormánykerék mellett, felrémlt előtte a kérdés: itt mivel járult hozzá annak idején a kollektív gazdaság létrehozásához?

Bálványosváralján nem járult hozzá, egyébként is a kollektivizálás nagy rohamában szerencsére még pártaktivista minőségében sem kellett sokat részt vennie. Így „jött ki a lépés”.

1958–59-ben, mikor tartományi titkár volt, Vaida „Vaszi” vezényletével folyt a nagy „versenyfutás”, hogy Kolozs tartománynak is meglegyen a maga „kollektivizált rajonja” – ez persze Dés kellett hogy legyen, mert közelebb állt „Vaszi” szívéhez –, csak néhány órát töltött egy kollektivizáló „rohamcsapat” által megszállt községben. Csűrőkben laktak a szakállas, mosdatlan pártaktivisták, kiknek egyszerűen nem volt szabad vasárnap sem hazamenniük, míg a falu kemény nyakú parasztjainak ellenállását meg nem törik, s nincs meg a teljes kollektivizálás. T.I. hallgatta a komor jelentéseket, miszerint a kerteken keresztül eltűnnek otthonról a gazdák, ha azzal a szándékkal kopogtatnak a kapujukon az aktivisták, hogy meggyőzzék őket. Egy liter tejet nem hajlandók pénzért sem eladni nekik, a rajonközpontból kell élelmiszert szerezniük maguknak. Aztán sikert kívánt a türelmükből idestova kifogyó aktivistáknak, s fontos küldetésre hivatkozva továbbállt. Talán az volt az egyetlen alkalom, mikor kissé a közelébe került a „teljes kollektivizálást” célul kitűző kíméletlen műveletnek.

Lehet, abban az időben született meg ez a bálványosváralji „kollektív” is. De a torzulás nyilvánvaló jeleit viseli magán, melyeket még a felületes szemlélő is észrevesz.

Színmagyar falu, talán egy-két román család lakik benne. De a kollektív gazdaság elnöke, a zömök M. – román ember. Nyilván benne bízott a hatalom. S a helybeliek még erénynek tudhatják be – amellet, hogy nőcsábász hírében áll –, hogy jól beszél magyarul, s mi több, hajlandó is magyarul beszélni. S., a községi párttitkár, magyar, de mivel román középiskolát végzett, minden szakkifejezést csak ezen a nyelven tud. A község valóságos attrakciója a termetes M. doktor, minden erre tévedő értelmiségi szívélyes házigazdája, ki bőséges enni- és innivalón kívül a legújabb viccekkel, ízes trágárságokkal megspékelt magyar beszédet tált az ő személyes vezérlete alatt felépített, tágas orvosi rendelőnek és lakásnak otthont adó egészségházban.

Magyar szakember, orvos, agronómus, tanár a hosszú út és elszigetelődés mellett még szerencsésnek mondhatja magát, ha ide, Bálványosváraljára kap kinevezést. Csak el kell túrnie a kollektív elnökének, M.-nek az egyeduralmát.

Míg ezeket számba vette magában T.I., immár a szásznyíresi határ földjei között hajtva a Volgával, eszébe jutott egy emlék a kollektivizálás kegyetlen valóságáról. Még csak nem is volt közvetlen tanúja ennek. Egy ülést megelőző, hosszú várakozás alatt szerzett tudomást róla, a mezőgazdaság ügyeivel foglalkozó „főaktivista” elbeszéléséből, ki persze diadalmasan, a „jó esetnek” kijáró harsány röhögéssel mesélte el néhány hozzá hasonló „pártkadernek” T.I. közelében.

Egy kollektivizáló csoport módosabb faluba szállásolta be magát. Közeledett az ősz, egyre hidegebbek voltak az éjszakák a csűrökben, ahol a szálláshelyük volt. Míg be nem fejeződik a falu teljes kollektivizálása, onnan sem mehetett haza senki, így parancsolta a „tartomány”. De a falu konokul ellenállt. Ha a csoport emberei jöttek látogatásnak elnevezett meggyőzőmunkára, itt is zárt kapu fogadta őket, a háziak a kerteken keresztül elszöktek otthonról. Ha elkapták valamelyik gazdát, hiába magyaráztak, hiába fenyegettek, hiába hívták be a község házára s tartották ott őket hosszú órákat, fél napokat tartó „brosúraolvasásra” – konokul hallgattak, nem voltak hajlandók aláírni a belépési nyilatkozatot. Már hosszú hónapok óta tartott ez a néma birkózás.

A kollektivizáló aktivistacsoport számára nyilvánvaló volt, olyat kellene a módosabb középgazdák közül beléptetni valamiként, akinek tekintélye van az egész falu előtt. Míg ez nem sikerül, hiábavaló minden igyekezet. Meg is találták, ki a „kulcsember” a faluban, akit valamiképpen meg kellene törni. Fiatalabb gazda, szép házban lakik jóképű feleségével, két-hároméves gyermekével. Vasárnaponként kicsípte magát,

fényes csizmát húzott, úgy ment feleségével a templomba. Csak épp semmire sem mentek vele a kollektivizálók már hosszú hónapok alatt. Kemény volt és ravasz, kérdéseikre, unszólásaikra soha semmit sem válaszolt, hogy bele ne ugrathassák valamibe, ellenségesnek ne nyilváníthassák, amit a kollektivizálás elutasítására mond, ne lehessen valamilyen ürüggyel hatósági eljárást indítani ellene.

Egy vasárnap délelőtt, istentisztelet után kényszerítették be ismét a községházára, hogy újra „megdolgozzák”, s ha nem akar engedni, bosszúból, megfélemlítésül késő estig broszúraolvasás címén ott tartják, a vasárnapi ebédhez se mehessen haza.

A nagy eset akkor történt.

Néhány órát vitatkozott az aktivistacsoport a fiatal gazdával, helyesebben a vitatkozás csak abból állt, hogy az aktivisták mondták a magukét, ő meg konokul hallgatott. Az aktivisták végül káromkodva abbahagyták, kezébe nyomtak a gazdának valami broszúrát, hogy akkor még olvasson, de amíg meg nem tanulta, haza nem mehet. Nem rémült meg az ijesztgetéstől a fiatal gazda, átélt ő már sok hasonlót, a broszúrával a még melegecske kályha mellé húzódott, távolabbra az őrseget álló, reá vigyázó aktivistától.

S amint teltek a félórák, elszunnyadt. Szunyókálás közben az történt vele, ami fiatal, jó erőben levő férfiakkal könnyen megesik. Úgy félálomban, a jó melegben felállt a férfiassága. Bizonyára feleségének vagy más női alaknak csábos idomai sejlettek fel álmában. S mert úgy látszik, bőkezűen méretezett szerszámmal szerelte fel a természet, az félreérthetetlenül nyomta ki a nadrágját.

Ezt vette észre a kollektivizáló brigád szemfüles tagja, pillanatok alatt megszületett agyában az ötlet. Kilépett az irodából, s tüstént ott volt újra a milicista őrpáncsnok s más aktivisták társaságában. Akkor aztán jó erősen megrázták a fiatal gazda vállát.

– Maga tehát csúfot úz a broszúrából s mindabból, amit mondtunk magának?! Mereszi a micsodáját? Csúfot úz a mezőgazdaság szocialista átalakításából?! Ezt már nem ússza meg! A milícia azonnal felveszi a jegyzőkönyvet, mi aláírjuk tanúként. Még ma délután az egész falu tudtára hozzuk a gyalázatosságot, amit elkövetett!

Eltelt egy kis idő, míg a szunyókálásból felriasztott fiatal gazda megértette, mi történt. S a férfiassága szívósnak bizonyult, még mindig állt rendületlenül, kinyomva maga előtt a nadrágot, hiába görbült be gazdája kétségbeesetten, mint egy macska.

A milicista már fogalmazta is a jegyzőkönyvet: „Felvételt itt és itt, ekkor és ekkor, jelen vannak...”

Egyszerre csak rekedt hangon, mint akinek a torkát szorongatják, megszólalt a fiatal gazda:

– Ha most alája írok, békén hagynak, nem beszélnek többet erről?

A válasz érkezett tüstént, hiszen az már készen állt jó előre.

– Ha most azonnal aláírja a belépési nyilatkozatot a kollektív gazdaságba, nincs jegyzőkönyv. Soha senki nem szól egy szót sem arról, ami ma itt történt!

A fiatal gazda leült az asztal mellé, az aktivisták tollba mondták neki a belépési nyilatkozatot.

Három nap alatt a falu minden gazdája aláírta a nyilatkozatot, a teljes kollektivizálás befejeződött.

„Végül csak berezelt!” – állapították meg a röhögő aktivisták.

Az agrárügyek helyi pártvezére csillapodó kacagással, tagadóan rázta meg a fejét. „Inkább arról lehetett szó, hogy ezek között a rátarti fiatal gazdák között voltak ilyen hülyén szemérmesek is. Azt nem bírta volna ki, hogy ilyesmiért nevéssen rajta a falu.”

Ha annak idején kevés köze volt a mezőgazdasághoz, most alelnökként, „alispánként” annál többet osztottak ki neki a falu gondjaiból.

Külön fejezet ez, melyről alaposabban szót kell ejtenie.

Idestova tíz esztendő telt el a teljes kollektivizálás óta, de ahelyett, hogy a mezőgazdasági termelés konszolidálódott volna, mintha semmi sem ment volna magától a falun.

Tavasszal a kukoricavetés híreivel voltak tele a lapok, nyáron aratással, ősszel cukorrépa-, krumpli- és kukoricaszéssel, újra szántással, vetéssel.

Kezdetben úgy tűnt, Duca nem szándékszik túl nagy teret szentelni a tartományi büro és végrehajtó bizottság ülésein a mezőgazdaságban épp soron levő „kampány” tennivalóinak, mert azokat a földműveléssel foglalkozó szakembereknek kell lebonyolítaniuk.

De aztán egyre többször és hosszabban szerepelt az „agrikultúra” a napirenden, Duca egyre gyakran osztott ki ezzel kapcsolatos feladatokat a tartományi pártbüro és végrehajtó bizottság tagjainak. Nyilvánvaló, hogy Ceaușescu, a pártvezetés egyre ingerültebben követelte, hogy minden „párt- és állami aktivista” vegye ki részét a mezőgazdasági munkából.

Így aztán némi tartózkodással, az olyan ember türelmesebb fogalmazásában, ki tisztában van azzal, hogy nem valami eszményi munkastílust alkalmaz, a megye vezetőségének minden tagja számára a mezőgazdasági termelés területén is feladatokat szabott meg. Egynehány községből álló „körlet” legmagasabb rangú „felelőseiként” biztosítsák, hogy a parasztok vessenek, arassanak, takarítsák be a termést, megfelelő színvonalon teljesítsék a mezőgazdaság épp soron levő feladatait.

Kezdetben mintha még Duca sem vette volna ezt a megbízatást olyan halál-komolyan, késznek mutatkozott alkalomadtán viccelődni fölötte, ideiglenesnek tekinteni.

Mert hát arról volt szó, a megyei bankigazgató vagy a megye főorvosa szolgálati kocsiján kihajt falura, az ott dolgozó, főiskolát végzett, szakosított agrármérnökök egész hadát ellenőrzi, felvigyázza, hogy elvégzik-e a feladataikat, melyekhez mellesleg ő maga, a felülről jött küldött egyáltalán nem ért. És megmondják ezeknek a szakembereknek, hogy mi most a teendőjük, mikor és milyen időpontig kell bizonyos mezőgazdasági munkát elvégezniük.

Persze, a humor és nevetségesség határát súrolta ez a helyzet, amit az illető „főnök” a maga értelmi fokától, temperamentumától függően, más-más módon oldott meg, illetve oldott föl.

T.I. számára kínos és kellemetlen volt ez a feladat, úgy tekintette, hogy rangjával járó büntetés. Annyit ő is értett a mezőgazdasághoz, mint a megyei párt- és tanácsi vezetés többi tagja. De a szaktudás, a hozzáértés megcsúfolásának és értelmetlennek vélte, hogy olyan területen intézkedik és parancsolgat, ami nem szakmája. Ezt a véleményét kifejezésre is juttatta tüstént a „körlet” szakembereivel való találkozás alkalmával.

– Remélem, nem várják tőlem, hogy én mondjam meg, mit és hogyan csináljanak. Tudják ezt maguk jól nélkülem is. De csinálják meg, ne várják, hogy a nyakukra járjak. Mert közben az én dolgomat, a megye ellátásának vagy a városgazdálkodásnak, az egészségügynek a tennivalóit helyettem senki sem végzi el.

Ennek a Ceaușescu által a megyékben meghonosított vezetési módszernek, szokásnak már kezdtek kibontakozni a teljesen irracionális, káros hatásai. A főorvos hetente néhány napot nem az egészségügy gondjaival, a bankigazgató nem a megye hitel- és pénzgazdálkodásával, az illetékes alelnök nem a kereskedelem és áruforgalom dolgaival foglalkozik, hanem azzal, hogy hány hektárt szántottak fel, vetettek be mezőgazdasági „körletében”. Nem azzal foglalkozik mindenki, amihez szak-

emberként ért, amivel vezető tisztségénél fogva megbízták, amiért végül is fizetik.

Persze a szakember felelőssége is fellazul a maga szakterületén elvégzendő munkával szemben. A kollektív gazdaság főmérnöke pedig miért érezné magát bűnösnek azért, mert alacsony hektárhozamot ért el, ha jó néhány más „főnök” utasít és parancsolgat ott a feje fölött?!

A felelősségek kereszteződése, zűrzavara, a hatáskörök özszemosása az egész vonalon, íme a Ceaușescu-uralom következménye a helyi vezetésben.

S amit értelmetlennek és hiábavalónak érzett, azt persze rosszkedvűen, kényszerből végezte T.I. is. Úgy kelt útra a Volgában hetente kétszer, háromszor, néha még többször is, hogy csak ennyit hagyott hátra titkárnőjének: „Am plecat în agricultură!” (A „mezőgazdaságba” mentem.)

Igyekezett azzal elviselhetőbbé tenni a maga számára az ott töltött időt, hogy érdekes emberekkel ismerkedett meg.

1970 tavaszán mezőgazdasági körletének központja Kalotaszentkirály. Bánffyhunyadtól néhány kilométer délre, a hegyek irányában. Szép, festői vidék a Nyugati-Kárpátok nyúlványai között. Szinte teljesen magyar falu. Rövidesen felfedezi, melyik a fa a patak partján, melynek lombjai alatt hajdanában Ady *A Kalota partján* című versét írta.

T.I. kívülről csodálta meg a szép, tömör, időtálló, jellegzetes kalotaszegi templomot, melyet körülölel az országút, Bekérezkedni, kinyittatni, a pappal értekezni nem lett volna éppen ildomos a megyétől jövő „főnöknek”. Helyiekkel váltott egy-egy magyar mondatot, különlegesen kellemes, bizsergető érzés volt a fajtájabeliek között lenni.

S. volt a községi párttitkár, idősebb, lassú mozgású ember. Román, de tökéletesen beszél magyarul, mint kiderült, ott született Kalotaszentkirályon, zsellércsaládból. Mindenkit ismer, mindenkivel a maga anyanyelvén, így többnyire magyarul beszél, néha belefeledkezik és T.I.-vel is így tárgyal. Szelíd szavú, senkivel sem veszekszik, mint ő mondja, nincsenek haragosai. Nagyon valószínűnek tűnik, hogy ez így is van.

(1992-ben arra járva, a frissen választott magyar polgármesterrel felemlgették S.-t. Még ma is elismeréssel beszélnek róla a faluban, rendes ember volt, mindenki tisztelte, szabályt erősítő kivétel volt a helyi pártvezetők sorából.)

Együtt járta S.-sel a határt, hallgatta történeteit a falu kisebb-nagyobb dolgairól. A Volgát leparkolta a kalotaszentkirályi község háza előtt, felültek az imbolygó, kétkerekű szekérré, azzal járták Mogyorókerekét meg a községhez tartozó többi falu határát.

Azokban a hetekben a megyei néptanács ülészakot tartott. Alelnökként T.I. az ellátás napirenden szereplő gondjairól beszélt felszólalásában, többek között arról, hogy a kereskedelem által kötött szerződések már induláskor, a vállalatok hibájából, nem fedik teljesen a fizetőképes keresletet, az év folyamán pedig a lakosság hátrányára kötött kompromisszumok eredményeként még jobban eltávolodnak attól... Talán nem is az figyelemreméltó, amit mond, hanem a puszta tény, hogy még szabadon, jegyzeteiből beszél a megyeháza nagytermének szónoki emelvényéről, nem előre megszerkesztett szöveg alapján. Annak világában, ami később történt, még ez a jelentéktelen tény is figyelmet érdemel...

Feljegyzéseiben annak is nyomát találja, hogy azoknak a napoknak egyikén is az épülő vízi erőmű lakótelepein létesült, barakkokban működő üzleteket látogatja.

Meredek hegyi utakon lehet felkapaszkodni vagy leereszkedni ezekhez az ideiglenes épületekhez, csak kettős vontatású terepjáró gépkocsi tud megbirkózni az ilyen utakkal. Legtöbbször az apró termetű, kitűnő sofőrt, Marcit kéri el ezekre az utakra a kereskedelmi igazgatóságtól.

Egész napot tartó, fárasztó kiszállások ezek, Marci kellemes, fegyelmezett partner, jól megértik egymást, útközben megbeszélik a kereskedelem folyó ügyeit. T.I. igyekszik minden lehetséges erőfeszítést megtenni annak érdekében, hogy zavartalan legyen a nagy területen szétszórt építőtelep munkásainak, családjuknak ellátása, minden fontos árucikket találni lehessen ezekben a hegyi üzletekben. Ezért ellenőrizte sűrű időközökben személyesen is ezeket a nehezen megközelíthető pontokat.

Azokban a hónapokban kellett megállapítani azt is, hogy a megépítendő nagygát háta mögött, a mesterséges tó mélyére kerülő Béles község kiköltöztetését a halottakkal, a sírokkal kell kezdeni...

Arról volt szó, hiába jelentek meg az elnöki rendeletek, utalták ki a pénzt és építőanyagot minden parasztgazdaságnak, hiába értették meg végre a bélesiek, hogy a völgy mélyében, a patak partján álló házaikat hónapok múltán már előnti a víz, senki sem mozdult még, hogy fönt, a hegyháton kijelölt „Újbélesbe” felköltözzön, mert ugye a sírok...

Az új temető fönt, a kijelölt új falu határában megvolt már, az exhumáláshoz, a hullák elköltöztetéséhez szükséges pénz is rendelkezésre állt. De ki végezze el ezt a munkát, amit csak késő ősszel és kora tavasszal szabad kivitelezni? Hol vannak a munkások, kik ezt elvállalnák? Bánffyhunyadról kellene felhozni őket mindennap, fizetni az útiköltséget.

T.I.-nek jutott eszébe, miként lehetne megoldani a fogas kérdést. Rávetett néhány családot, ahol munkaerős férfi is volt a háznál, vállalja el ő maga az exhumálást, végtére is saját halottaikról van szó, nekik fizetik ki az erre előirányzott összeget. Némi töprengés után a kilátásba helyezett összeg megtette a hatását, vállalkoztak reá. Megindult az exhumálás, megjelent az első hant a bélesújfalusi temetőben. A példát egyre többen követték. S ha már az elhalt ősök felköltöztek a hegyre, tüstént követték őket az élők. Bélesújfalú házai gombamód nőttek ki a földből egymás után. Amint a nagygát elkészült, meg lehetett kezdeni a nagy mesterséges tó kialakítását.

1970 tavaszán a kukoricavetés, a többi mezőgazdasági idénymunka nagyon lassan haladt, a központi utasításokban dühödten megszabott határidők ellenére gyakorlatilag egy helyben topogott. Más okok mellett Kolozs megyében ez azért is történt, mert szinte szünet nélkül zuhogott az eső.

Idegességében a hatalom, bizonyára Ceaușescu személyes utasítására, külön megparancsolta, hogy a helyi vezetőség tagjai május elsején is a földeken legyenek, mindenki a maga körletében.

T.I. pontosan visszaemlékszik arra a reggelre. A parancsot követve már hajnalban felkelt, a kora reggel már a Volga kormánya mellett találta, megint csak zuhogó esőben ereszkedett be Kalotaszentkirályra.

S. fegyelmezetten ott volt már a községi pártirodán, várta őt. Komoran, mert hát nyilvánvaló, aznap sem lehetett dolgozni a földeken. Aztán sietve közölte T.I.-vel, telefonértesítés jött a megyétől, tekintettel a zuhogó esőre, a megyei küldött hazatérhet. Valakinek eszébe juthatott – bizonyára Duca volt az –, ha már mindenkit kötelezően a maga körletének szántóföldjeire rendelt, legalább a nyilvánvaló képtelenség láttán vonja vissza az utasítást. Hiszen május elseje van...

Félórát még beszélgetett S.-sel, aztán beült a Volgába s megindult visszafelé. A pányiki hágó kanyarjai között lefelé gurulva vetett egy-egy pillantást az elsötétült égről lógó még sötétebb felhőcafatokra, melyekből dőlt az eső olyan sűrűn, hogy a törlő alig boldogult vele a szélvédőn. Mintha teljesen elszabadultak volna az elemek.

Még néhány nap, és május tizenkettedikén a föld és a folyók már nem bírják befogadni a vizet. Dést, ahol a két Szamos egyesül, elönti az árvíz.

A megyei pártbizottságnál és a megyei néptanácsnál teljes mozgósítás! T.I.-nek a közszállítás súlyos kérdéseit kell megoldania, „alispánként” ez az ő szakterülete. Először is hatal-

mas mennyiségű palackozott ásványvizét kell valamiként Dés-re juttatni, mert a központi vízellátás leállt, a kutak fertőztek.

A megye vezetőségének tagjai már Désen tevékenykednek, T.I. tartja a pontosan ki sem osztott éjjel-nappali szolgálatot a megyeháza telefonjai mellett, ő az egyetlen magas rangú tisztségviselő, ki kapcsolatot tart az országgal. S mert el nem távozhat a telefonok mellől, azok közelében igyekszik megtenni mindent, ami az adott helyzetben megtehető.

Az ellátás ügyeinek intézése mellett a titkárnő tágas irodájába rendeli be a „vizeseket”, pontosabban a Szamos és Körös medencéjét ellátó vízügyi kirendeltség szakértőit, ott alkottatja ki állandó szolgálatukat. Azt kéri tőlük, ne csak a jelentéseket dolgozzák fel és közölgék összesítve a központi illetékesekkel, hanem prognózisokat dolgozzanak ki a Dés mögötti helységekre, városokra. Melyek azok? Elsősorban Szatmárnémeti veszélyeztetett. Hát akkor számítsák ki, mekkora az elvárható tetőző szint Szatmárnémetinél.

Nemsokára hozzák a kért prognózist. Az adatok egyszerűen ijesztőek. A víz az egész várost elöntheti, százával dőlhetnek össze a házak...

Felhívja telefonon a szatmári néptanácsot, az egyik alelnökkel beszél. Nyugodt hangon közli a közlendőket, nem akar pánikkeltőként viselkedni. Elmondja, hogyan küszködnek ők a Désen kialakult helyzettel. Aztán tárgyilagos hangon ismerteti a kolozsvári „vízigazgatóság” Szatmárnémeti számára kidolgozott prognózisát, aszerint egész sor nagyon erélyes, azonnali védekező intézkedés mutatkozik szükségesnek. Ott túl döbbenően hallgatják, aztán beszélgetőpartnere csak annyit mond: mindezekről jelentést tesz.

Az elkövetkező órákban T.I. négyszer vagy ötször ismétli el ugyanazokat, sőt a közben még véstjóslobbá dagadó, elvárható szinteket. Egyre türelmetlenebb, riadtabb hangon. Mert minden alkalommal más-más személynek ismétli el a mondkáját, és a harmadik, negyedik beszélgetéskor rájön, azok ott érthetetlen okból semmit sem tesznek, és egyelőre nem is szándékoznak tenni a katasztrófa elhárítása vagy akárcsak csökkentése érdekében...

A továbbiakban aztán megtudta a szatmári árvíz hiteles történetét. Jellegzetes példája annak, a valóságban miként gyakorolta a rendszer az „emberséget”.

Javaslatok hangzottak el Szatmáron, hogy azonnal állítsák le a gyárat, minden működőképes teherkocsival emeljék a gátakat, védjék meg az üzemek gépi berendezését, a vályogból

vagy más, összeomlástól fenyegetett, gyenge épületanyagból emelt épületeket.

Uglar „elvtárs”, a megyei bizottság első titkára viszont szigorúan megtiltotta, hogy a termelés menetét megzavarják. A munkások az üzemekben megtudták, hogy az éjszaka folyamán árvíz közeleg. Kérték, engedjék őket haza az éjszakai műszakból, legalább családjukra, ingóságaikra ügyelhessenek. Uglar „elvtárs” szigorúan megtiltotta, hogy bárki elhagyja az üzemet. Nem engedi, hogy egyesek „pánikot keltsenek”.

A régi rossz vicc juthat ilyenkor az ember eszébe: mit kell tenni, ha már a rakétával kilőtt atombomba közeledik? Válasz: mindenki terítsen magára fehér lepedőt, s induljon meg lábujjhegyen a temető felé. De hát miért lábujjhegyen? Azért, hogy ne keltsünk pánikot...

Éjszaka azon a szinten, amit a kidolgozott prognózisok megjósoltak, az árvíz áttörte a város alatti gyenge gátakat, visszakanyarodott a városba, elöntötte az üzemeket, a gépek víz alá kerültek, a lakónegyedekben sok ház összedőlt. Hogy pontosan hány halottja volt az árnak Szatmáron, nem lehetett tudni, mert az illetékesek eltitkolták. De sok volt. Anyagi károkról nem is beszélve.

Azt lehetett volna hinni, a történetek után Uglar „elvtársal” szemben keményen eljárnak.

De ilyesmiről szó sem volt! Hiszen ő csak betartotta Ceaușescu utasításait, miszerint a „termelés mindenekelőtt!” Rövid idő múltán előléptették, a politikai bizottság póttagjaként egy központi intézmény főnökévé nevezték ki, miniszteri rangban.

Közben az árvíz sújtotta Désre megérkezett a magas államfői, pártfőtitkári látogatás. Helikopterből, rosszkedvűen lépett ki a bakancsba, alkalomhoz illően öltözött Ceaușescu. Tüstént leteremtette durva hangon Ducát, mert „fentről már megállapította, hogy nem dolgoznak elég hatékonyan az emberek, a károk elhárítása vontatottan folyik”. Amennyire erejéből telt, Duca tiltakozott, ők első perctől kezdve megtették mindent.

Ceaușescunak minden oka megvan arra, hogy rosszkedvű legyen, ez az árvíz semmiképp sem illik bele a terveibe. S egyesek még azt is suttogják a háta mögött – mint erről a szekuritáre hűségesen beszámol –, túl sok erdőt vágtak ki a hegyekben, letarolták az erdőket, ez hozza most a vészt.

Aztán még hetekig, hónapokig tart a kár felszámolására, illetve csökkentésére irányuló sokféle igyekezet. Mert hát mindent túlzó intézkedésekkel bonyolítanak, s a hatalmat dicsőítő kampánnyá alakítanak. Az üzletek raktáraiban elázott

cipőket gyárakba, kisipari műhelyekbe viszik „felújításra”, majd vissza az üzletekbe. Ugyanaz történik a bútortal, más áruval. Az árvízkárosultaknak segítyt adnak, az ehhez szükséges összegek előteremtésére minden fizetésből élőnek le kell mondanía egy havi fizetéséről. Használt ruhaneműt, ágyneműt szednek össze az árvízkárosultak javára, külföldről is tömegeesen érkezik segítség. Ami ebből új áru, azt a hivatali „ügykezelők” félig törvényesen, vagy teljesen törvénytelenül elsikkasztják vagy elfeketézik. Még hosszú hónapok múlva is ideiglenes raktárakban penészedik a használt holmi, soha nem jut el a címzettekhez.

Szomorú színjáték az egész. Kétszer annyit ügyködnek, szerveznek, politizálnak az úgynevezett segítyezési vagy kárhárító akció folyamán, mint amennyinek látszata van.

Közben T.I. jó pár napig Ducával, más vezető tisztségviselővel együtt „hazafias munkán” véve részt, a büzlő iszapban gázolva cipeli ki a szamospartí raktárakból az előntött árut.

Ezekben a hetekben, hónapokban már rég világos, hogy T.I. nem tud, nem akar azonosulni a hatalommal a társadalom egészében, a gazdaság terén kialakuló helyzet ismeretében és nem utolsósorban a magyarsággal szemben gyakorolt elnyomó politikai gyakorlat miatt.

A hatalmat, felsőbbbséget számára közvetlenül Duca, a megye első titkára és „főispánja” képezi. Vele közeli viszonyban van, ami szinte a barátság fogalmát közelítené meg, ha ő maga nem lenne annyira tartózkodó, nem akarná még a látszatát is elkerülni annak, hogy bármelyik „föltteséhez” dörgölőzik.

Úgy tűnik, semmi akadályá sem lenne annak, hogy egy tanúk nélkül folyó, közvetlenebb beszélgetést felhasználjon arra, hogy kifejtse előtte mindazt, amit a megyei pártbüro és a megyei néptanács munkájában helytelenít. Valószínűleg Duca nem utasítaná el, hogy mindezt elmondja neki.

Miért nem teszi ezt? Pedig sokszor foglalkoztatja a gondolat, hogy megkísérelí...

Valószínűleg azért, mert tudatában van annak, hogy mindaz, amit bírálna, helytelenítene, az egyre rosszabb, erőszakosabb munkaszervezési gyakorlatot is beleértve, nagyrészt nem Ducától származik, hanem a hatalom felsőbb rétegeitől. Egyenesen Ceauşescu kényszeríti reá.

Így megy minden tovább a maga medrében...

A másik kérdés, ami egyre jobban foglalkoztatja: jelenlegi helyzetében saját magát szakembernek kell-e tekintenie, támaszthat-e önmagával szemben ebből fakadó igényeket, vagy

pedig meg kell elégednie az általa egyre kevésbé becsült „párt- és államaktivista” címmel?

Még felsorolni is sok, mi mindennel foglalkozik, mi mindent vezet most „alispáni” minőségében. Elsősorban a kereskedelmet, a közellátást s az ehhez kapcsolódó turizmust irányítja. De főnöke a városgazdálkodásnak is, annak bonyolult problematikájával, a lakterület építtetése, kezelése, a víz- és csatornaszolgáltatás, még a háztartási hulladék elszállíttatása is az ő hatáskörébe tartozik. De a teljes egészségügyet irányító Egészségügyi Igazgatóságot is neki rendelték alá, s az ilyen vonzatok nyomán még az Orvosi és Gyógyszerészeti Főiskola szenátusának, vezetőségének is tagja.

Mint viccesen, de aggódva mondani szokta, az egyszerű ember hétköznapi életviszonyaiban mutatkozó bajok, elégedetlenségek miatt fogalmazott panaszainak és szidalmainak háromnegyed részben ő a címzettje.

Seregnyi egységet, vállalatot neki rendeltek alá. De szakembere lehet ő ezeknek az egymástól eltérő szakképesítést igénylő egységeknek? Nyilvánvalóan nem. Az élelmiszerkereskedelem vagy a női textiliák számára szükséges áruösszetétel ismerete mellett jelenlegi megbízatása azt is igényelné, hogy az orvosi szolgálat szervezeti kérdéseiről, vagy a kórházak gyógyszerellátásának gondjairól is legyen kialakult, szakmailag megalapozott véleménye. Ez nyilván teljes lehetetlenség.

S ha nem lehet szakembere, noha szakértelmet követelő döntéseket vagy intézkedéseket várnak tőle, milyen minőségben parancsolgat ezeknek az egységeknek?

Nyilván párt- és államaktivistaként, kinek a Ceaușescu-féle recept szerint hivatalból mindenhez kell értenie, abból kifolyólag mondhat ki mindezekben a területeken megfellebbezhetetlen ítéleteket, hogy a hatalmat képviseli.

A helyzet visszássága, abszurditása nyilvánvaló! Ezek a szervezési és vezetési „elvek” szabállyá emelik a dühöngő diletantizmust. Azt a gyakorlatot, hogy minél nagyobb szava van valakinek egy szakterület irányításában – annál kevésbé ért hozzá.

Hajdanában főispán, alispán uramék miért nem kerültek ilyen ellentmondásos, dilemmák között őrlődő helyzetbe? Egyszerűen azért nem, mert ők egyértelműen a megye politikai vezetői voltak, a helyi hatalmat gyakorolták s a közigazgatást vezérelték, minden mást vagy közvetlenül szakemberre bíztak (például az egészségügyet a megyei tiszti főorvosra), vagy pedig a magánkézben levő gazdasági egységek gondja és felelősége volt.

A főispán, alispán tekintélyét szakmai hozzáértés okán nemigen vonta kétségbe senki.

Néha bizsergetően ott bujkálnak T.I. gondolatai között az Ady-versben idézett patinás nóta sorai: „Fölszállott a páva a vármegyeházra / Sok szegénylegénynek szabadulására.” Furcsa, rejtett büszkeséggel, hogy íme, Háromszék és Brassó főispánjainak, alispánjainak elvekben és ideológiákban messzire vetődött, kései rokona, más világ veszélyes és egyre idegenebb körülményei között még mindig helytáll a vármegyeházán. Bírja erővel, ügyességgel.

De hát mindezekről függetlenül, mi legyen a megoldás a mai tanácselnök-helyettes sem hús, sem hal helyzetére, melyben szakembernek politikus, politikusnak pedig szakember.

Legegyszerűbb megoldásként: az ilyen szakelnöki tisztségekre, munkahelyekre nincs szükség, meg kellene szüntetni őket.

Furcsa helyzet, mikor valaki saját munkáját, munkakörét szükségtelennek nyilvánítja. De íme, „alispáni” pályafutásának delelőjén eljut erre a következtetésre.

Ha példának okáért felsorolja, hetente hány munkaóra szükséges ahhoz, hogy a vezetése alatt álló munkaterületek, megyei igazgatóságok, más egységek igazgatótanácsának operatív munkaülésén részt vegyen, vezetőivel tartsa a szabályszerű kapcsolatot, folyó ügyek tárgyalására, okmányok aláírására fogadja őket – ezzel be is telt volna egy teljes munkahét. A kiszállásokat, a terepen végzett ellenőrzést, mezőgazdasági „körletében” töltött időt vagy a magánfelek számára fenntartott fogadóórákat még bele sem számította... Úgy tehetne, mintha lázasan dolgozna, rendkívül tevékeny volna. A valóságban pedig semmiben sem mozdítaná elő a dolgokat.

Nem az önmagával szemben megfogalmazott szemrehányások vagy a hatalommal szemben érzett bármilyen lelkiismeret-furdalás készítetik ilyen gondolatokra. Hiszen munkájának eredménye semmivel sem gyengébb, mint másoké hasonló beosztásban. Talán épp ellenkezőleg...

De kialakult benne a meggyőződés: a létező struktúrában minél magasabb tisztséget tölt be valaki, annál lázasabban nyüzsög a felületen, munkájának konkrét, valóságos, lemérhető eredménye annál kisebb.

S azért, hogy meggyőzhesse magát, ő nem tartozik az ilyen lázasan semmit sem csinálók közé, hatáskörét arra használja föl, hogy minden jó eredménnyel kecsegtető ötletet felkaroljon, a lehetőségek szerint megvalósítsa, bürokratikus akadályokon átsegítsen. Akár integrált kereskedelmi vállalatokról van szó, akár új helyiipari részlegek létesítéséről, akár a sür-

gősségi szolgálat jobb megszervezéséről Kolozsváron. S a gazdaságvezetés és közigazgatás rossz, nem hatékony szerkezetével kapcsolatos háborgásait azzal igyekszik valamiként nyugvópontra juttatni, hogy azt megváltoztatni, megjavítani amúgy sincs módjában. Azt kell tennie, amit az adott keretben megtehet.

Mintha a hanyatlás lassú, néha szinte észrevehetetlen folyamataiban alig különültek volna el jelentősebb eseményekkel az esztendőik.

Ha nem is az események részleteit, de két vonatkozásban a dolgok akkori álláspontját szükségesnek érzi jelezni. Az egyik a maga nemzetiségéből adódó dilemmákhoz, a másik a „tulajdon” fogalmának furcsa alakulásához kapcsolódik.

Persze a hetvenes évek elején réges-régen vége volt már az időszaknak, amikor keresztnevét hangsúlyozottan magyarul, Istvánnak írták a lapok, amikor még „díszmagyarként” szerepelt a párt Kolozs tartományi bizottságának titkárai között. Hivatalos ügyiratokban magyar volta csak abban mutatkozott már, hogy keresztnevét nem családneve elé, hanem – mert ő így követeli – családneve után írják.

És tudomásul veszik, hogy az *Utunkban*, más folyóiratokban megjelenő cikkei, sorjában kiadott kötetei semmi kétséget sem hagynak nemzetiségét illetően. Azt is tudomásul vették, bárki és bármennyien tartózkodtak dolgozószobájában, ha valaki telefonon hívta és magyarul beszélt, akármennyit is tartott a beszélgetés, T.I.-nek eszébe sem jutott románra fordítani a szót.

Fogadónapjain természetes volt, hogy az előszobájában várakozók többsége magyar. Nem látszott megütközni senki azon, hogy lakásügyükkel, más, alelnöki hatáskörbe tartozó problémával kilincselő magyarok (például állásért folyamodó magyar tanárnő) T.I.-hez fordultak, az ő közbenjárását kérték.

Sem akkor, sem később, be kell vallania, hivatali „szolgálata” negyven esztendeje alatt soha senki részéről egyetlen sértő szót, célzást, rossz szándékú megjegyzést vagy hangsúlyt nem észlelt azzal kapcsolatban, hogy ő magyar, vagy hogy túlságosan sok magyar ügyfél keresi vele a kapcsolatot.

Igaz, mindig főnökként, felelős megbízatást betöltőként viselkedtek így vele szemben, s a tény, hogy soha egyetlen személyes sértést sem kellett elviselnie, lehet, kedvezőbbé, toleránsabbá festette számára a környezetet a valóságosnál.

Mert közben céltudatosan, következetesen folyt a hatalom manipulációja, mely leplezetten vagy leplezetlenül a magyar etnikum ellen irányult.

Az új lakótelepek építéséről a Hóstát felszámolásával kapcsolatban már esett itt szó. A látszólag dicséretes, szociális célokat követő, egyre gyorsabb ütemű lakásépítkezés alapvető célja a környező falvak román lakosságának betelepítése volt, a lakosság számarányának megváltoztatása a magyar őslakosság hátrányára. „Kolozsvár ne csak a kultúra fellegvára legyen, hanem váljék jelentős ipari központtá is!” – hirdették azokban az években a hivatalos szónokok. Ami a két háború közötti polgári Romániának nem sikerült, megtette azt rövid idő alatt a kommunista cégér alatt, a valóságban nacionalista céloktól vezérelt rendszer.

Kolozsvár megszűnt magyar többségű város lenni...

Mindez a lakótelepek építési terveit jóváhagyó, az új ipari létesítmények helyét megállapító döntések hosszú sorával történt, melyek rendre a megyei néptanács végrehajtó bizottságának napirendjére kerültek. Műszaki kérdéseket tárgyaló határozatok voltak ezek, gondosan kerültek minden utalást a lebontásra szánt épületek lakóinak nemzetiségi összetételére vonatkozólag.

T.I. nem tudta, egészében a tervek kivitelezése mit jelent majd. Ha városrészek szerint a lakosság nemzetiségére vonatkozó adatok nem is álltak rendelkezésére, nagy vonalakban sejtette, hogy a városrendezési tervek végül is a magyarság visszaszorítását hajtják végre.

S most be kell vallania, az adott helyzetben még a lehetőségét sem latolgatta magában, hogy a tervekkel ilyen megfontolásokból szembeszáll. Akkor az abszurditásnak tűnt, amire sehol sem volt példa.

Ha technikai jellegű, az építészet vagy a városgazdálkodás területére tartozó ellenvetéseket tesz, gyorsan felvonultatták volna az ellenérveket, ezzel a vita le is zárul, a javaslatot persze megszavazzák.

Ha kifogásait valamelyik lakótelep építészeti terveivel szemben nyíltan azzal indokolja, hogy a város etnikai összetételét megváltoztatni szándékozó lépésnek tartja, első pillanatban valószínűleg azt hitték volna, hogy gyorsan támadt elmezavarban szenved, hiszen ilyen kérdést annak idején hivatalos tisztséget viselő személy józan ésszel – még ha magyar is – elképzelhetetlen volt, hogy felvessen. Még csak azután hangoztak volna el az elítélő, kiátkozó, haragos válaszok, magatartását nacionalistának, szocializmus ellenesnek, a lakosság legégetőbb szükségleteinek kielégítését, a lakásépítést gátolni akaró kísérletnek minősítették volna.

S ezzel hivatalos tisztségviselőként pályafutása be is fejeződött volna.

Íme a szomorú megállapítás: a fokozatosan állampolitikává avatott magyarellenesség nem készítette T.I.-t nyílt szembeszégülésre. Megmaradt magyar voltát nyilvánosan vállaló tisztviselőnek (amit akkor még ideig-óráig megtűrtek), kire gyalázatos feladatokat, saját nemzetisége ellen elkövetendő tetteket nem bíztak, mert tudták, olyat nem fog vállalni. De a hősiessé szembenállás kamikadze-akcióját sem hajtotta végre...

Sor került a „Magyar nemzetiségű dolgozók megyei tanácsának” (még akkor nem nevezték „Magyar nemzetiségű román dolgozók tanácsának”) megalakulására. Ismert írókból, közéleti emberekből, imitt-amott egy-egy munkásból, szövetkezeti parasztból állt a javasolt tagok névsora.

T.I. némi meghökkenéssel vette tudomásul, hogy bár ő a megye egyik legproeminensebb magyar közéleti személyisége, a magyar „alispán” – nem szerepel a névsorban. Nyilván a megye első titkára hagyta jóvá a névsort.

Ezt szinte sérelmesnek ítélte magával szemben, s annál érthetlenebbnek, mert Duca iránta való rokonszenvét és jóindulatát semmi oka sem volt kétségbe vonni. Már azzal a gondolattal foglalkozott, hogy szóvá teszi a dolgot, a kettőjük között kialakult szinte baráti viszony ezt minden további nélkül lehetővé tette volna.

De aztán rövidesen meggondolta magát, nem vetette fel a kérdést.

Valószínűleg Duca jobban tudja, mint ő, milyen feladatokra szánták ezt az úgynevezett „magyar tanácsot”. Jobb lesz, ha lemond az élvezetről, hogy saját nevét a lajstromban lássa.

Amint az idő telt, egyre világosabbá vált, csak elismeréssel tartozik Duca iránt azért, hogy nem sorolta be őt is abba a tanácsba. Megkímélte attól, hogy nyílt összeütközésbe bocsátkozva a hatalom képviselőivel, valamikor kilépjen onnan, vagy pedig végigszenvedje a megaláztatást, amit a magyarság elemi jogai ellen nyíltan állást foglalva, a „tanács” tagjainak el kellett viselniük.

A későbbiekben is sikerült elkerülnie, hogy erre a listára tegye valaki a nevét.

A másik kérdés, amiben egyre inkább ellentmondásokat érez feszülni a saját magatartása s a társadalom rejtetten kialakuló valóságai között, az a magántulajdon szerepe és létjogosultsága.

Önmagába nevelt szilárd meggyőződése szerint a magántulajdon kerékkötője a társadalmi haladásnak. A beléje sulykolt, „igazhívóként” befogadott ideológia az erkölcsi norma szintjére emelte a követelményt, hogy a valóságos, igazi forradalmárnak eszébe sem kell jutnia, hogy saját személyi tulaj-

donát gyarapítsa. Amire szüksége van, azt biztosítja számára a „szocialista társadalom”. S miért akarna többet birtokolni, hiszen a „társadalmi tulajdonba” került tömérdek gazdagság voltaképpen az ő tulajdona is.

E primitív és naiv „őskommunista” meggyőződések, az általuk kialakított magatartásformák és reflexek, melyeket még kamaszkorában épített ki magában, nagyon kitartóknak, ellenállóknak mutatkoztak, bármennyire is ellentmondásba kerültek a valóság tényeivel.

Talán azért is mutatkoztak olyan mélyre gyökerezettnek, mert tizenöt-tizenhat éves korában, alakuló világszemléletének viharai és ellentmondásai között viaskodva alakította ki őket a maga számára. Annak tudatában, hogy apja révén ő egy sok tulajdonnal bíró ősi család sarja, a vagyon megtagadása tehát nagy belső harc eredményeként született, a gondolkodás és eszmélés diadalaként. Ő nem azért vette akkor semmibe a vagyont és magántulajdont, mert földhöz ragadt szegénynek tudta magát, hanem annak ellenére, hogy erdők, házak, földek, borvízforrások várományosaként, „eszmék és meggyőződések” útján túl tudott lépni a birtoklás ösztönein, önmaga társadalmi eredete fölött aratott „nagy győzelemként”.

A még érvényben levő, a hatalom által fennen hirdetett erkölcsi normák szerint úgy illett, vezető tisztséget betöltő „kommunistának” személyi tulajdona legfeljebb egy gépkocsira korlátozódjon, állami tulajdonban levő, bérelt lakásban lakjon, föld, ingatlan birtokában ne legyen, nagyobb értékű tárgyai ne legyenek. Úgy volt illő, hogy a kérdőívek rovataiból ez a „vagyoni állapot” derüljön ki.

Közben kezdett nyilvánvalóvá lenni, hogy a valóságban távolról sem így állnak a dolgok. A „főnökök” titokban igyekeznek két kézzel szerezni. Néhanapján, példát „statuálandó”, nagy szigorral kikészítettek egy-egy volt főnököt, képletesen szólva, meghurcolták kikészített bőrét a közvélemény előtt.

De T.I. ebben a kérdésben még megmaradt „őskommunista” nézetei és életvitele mellett. Kis Moszkvics gépkocsiján kívül tulajdona nincs, ajándékokat, juttatásokat nem fogad el, és annál kevésbé kér, él egyik hónapról a másikra a fizetéséből.

S gazdaként, „az ország gazdájaként” viselkedik. Mert a szocialista állam, a társadalom egészének tulajdonaként mindent a magáénak érez még.

Hogy mikor foszlott semmivé ez a mákonyos kábulathoz hasonló illúziórendszer, ezt nem tudná időben pontosan rögzíteni. Ha 1968-ban világos volt már számára, hogy a kommunista ideológia és a szocialista társadalmi rendszer megbukott

a nagy történelmi vizsgán, tételei teljesen csődött mondtak, a „társadalmi tulajdonra” vonatkozó téveszmék gőzei csak lassabban, fokozatosan párologtak ki az agyából, magatartásából, reflexeiből, mint részegség gőzei a nagyon berúgott ember agyából, idegeiből.

Hiszen a látszatjelenségek még sokáig konzerválták a teljesen félrevezető, téves illúziókat.

Mikor lett egyszerre nagyon világos és egyértelmű, hogy ő, ki a „minden” tulajdonosának érezte magát, valójában teljesen nincstelen? Mert ami a kommunista terminológia szerint „mindenkié”, az a valóságban éppen senkié. Helyesebben, néhány emberből álló, véres kezű klikké, amely valójában az egészet kisajátította és személyes tulajdonaként kezeli.

Az erre vonatkozó tények csak fokozatosan válnak nyilvánvalóvá, abban a mértékben, ahogy a Ceausescu-tömjénezés beteges formái kibontakoznak és általánossá válnak.

Annyit már világosan felismert T.I., hogy a magántulajdont erkölcstelennek, társadalomellenesnek bélyegző fenn hirdetett közerkölcs és az egyszemélyű önkényuralom tényei szorosan összefüggenek. A Romániát uraló hatalmi csoport, Ceaușescu személyesen úgy szeretné, hogy a hierarchia különböző fokain szolgáló kisebb-nagyobb rangú tisztségviselőknek semmilyen tulajdona se legyen, a teljes kiszolgáltatottság állapotában találják magukat vele szemben. Vállalati osztályvezetőtől miniszterig a társadalomban mindenki rettegjen attól, hogy éhen hal, ha állásából kibillentik. Mindenki féljen! Senki se hihesse, ha a hatalom kegyeiből kiesik, saját erejéből is létezhet, megállhat a lábán. Az egymástól való függőség, végig a hierarchia teljes láncolatán, teszi engedelmessé és fegyelmezetté a dolgozót, az igazgatót, a minisztert. Kizárja, hogy eszébe jusson a saját feje szerint cselekedni, kilépni a felülről megszabott rendből.

Ennek a hatalmi gyakorlatnak csakhamar megszületett a maga külön, állam- és pártvezetésre vonatkozó, világosan megfogalmazott elmélete.

Ceaușescu nyíltan megfogalmazta a káderek „megforgatásának” elméletét. Eszerint a vezető kádereket szabályos időközökben el kell mozdítani, pártkádereket állami funkcióba helyezve vagy fordítva, elkerülve ezzel, hogy „elbürokratizálódjanak”, megkopjanak, elveszítsék a „forradalmi perspektívákat”.

Hogy ezzel az elsajátított gyakorlat, tapasztalat megsemmisül, hogy a dilettantizmus, a hozzá nem értés törvényszerűen általánossá válik a politika, a gazdaság- és társadalom-

vezetés minden síkján és szintjén, azzal ez a gyakorlat nem akart számot vetni.

Mindenkinek számítania kellett arra, hogy előbb-utóbb, néhány év elteltével „megforgatják”. Az egyre gyakoribb minisztercserék, pártvezetésben megejtett változtatások mutatták, hogy az elv részben megvalósul. Persze, a diktátorhoz fűződő személyes kapcsolatok, rokoni viszonyok függvényében, a megfelelő kivételekkel.

Azt világosan megfogalmazta magának T.I., hogy mindez semmiképpen sem fér össze azzal, ami az ő őskommunista „tulajdonos-tudatából” még megmaradt. Hogy tarthatná „sajátjának” mindazt, ami a megyében vagy az ország egészében létezik vagy működik „társadalmi” tulajdonként, hiszen egyetlen tollvonással bármikor, minden indoklás nélkül eltávolíthatják tisztségéből, s attól a pillanattól kezdve már semmi köze mindahhoz, ami addig körülvette? Azt mondhatja csak tulajdonának, ami személy szerint az övé: a semmit...

Persze, ezek a gondolatok messze vezetnek. Azokban a hónapokban írja a *Három Demeter* című regényének első kötetét. Összehasonlítja magát a családfa előbbi nemzedékei sorában szereplő „alispánokkal”. Miben érzi különbnek őket önmagánál? Ha a hatalom nagyjai olyan utasítást akartak fogadtatni, amivel a hajdani Tompa alispán nem értett egyet, bizonyára kifejtette a maga véleményét, s ha azt nem vették figyelembe, leakasztotta a fogasról a kalapját, otthagya az alispánságot, büszkén hazavonult a birtokára.

Most ugyan hasonló helyzetben ő melyik birtokára vonulhatna vissza?!

Ebből az a következtetés adódna, hogy a közigazgatás függetlenségét, a tisztségviselők gerinces, csak a lakosság érdekeit szem előtt tartó magatartását az biztosítaná, hogy az ilyen feladatot vállalóknak személyes vagyonuk, vagy tisztes megélhetést biztosító szakmájuk, mesterségük, „hátországuk” van. De hát a „valóságos szocializmus” körülményei között ilyen helyzetet elképzelni is lehetetlen! S ugyan ki akarna itt független közigazgatást, ki igényli a tisztségviselő gerinces, csak a közérdeknek engedelmessé magatartását? Senki!

A hatalom mindennek épp az ellenkezőjét akarja.

Mint a megtagadott, csódbbe ment ideológia hatalmas jégmezőjéről leszakadt, úszó jéghegyek, olvadoztak menthetetlenül életelvei, beidegződései.

De gyakorlati következtetéseket nem vont le ebből a maga számára, szerezni, vagyont gyűjteni, ügyeskedni nem kezdett. Nemcsak a három évtized „őskommunista” beidegzései gátolták

ebben. Rövidesen némi keserőséggel a néma, belső elszámoló-sok alkalmával önmagát egyszerűen tehetségtelennek érezte ahhoz, hogy vagyont szerezzen, csalafintáskodjék. Szervi hiba, állapította meg magában, lehet, némi kényelmességgel párosulva, mely arra készíti, hogy a szerzéssel járó fáradságot és kockázatot nagyvonalúan elkerülje.

Maradt tehát minden a régiben, naponta fellépdelt a megyeháza monumentális lépcsőin irodájába, teltek az esztendő, a „társadalmi tulajdon” fogalmának mélységesen hazug voltát egyre jobban megértve, neki továbbra sem volt talpalatnyi föld vagy akár lakásfelület a birtokában.

Kilencszázhetvenegy folyamán új mezőgazdasági körletet bíztak gondjaira. Ez Déstől északra, a Szamos völgyén s a Magyarláros felé tartó út két oldalán, a megye legtávolabbi csücskén terült el, Alsókosály, Kackó és Pecsétszeg községekkel és a hozzájuk tartozó falvakkal. Időközben a megye és a községek közé iktatott, közigazgatási hatáskörrel nem rendelkező, a mezőgazdaság irányítására szánt több községből álló területi szervet hoztak létre, „Intercoop” rövidített elnevezéssel. Rövidesen agrármérnökök, aktivisták „Interpol”-nak gúnyolták, becézték ezeket az egységeket. Létesítésük egyben annak a hallgatóságos beismerését is jelentette, hogy Ceauşescu nagyhangú bejelentései ellenére a megyék közbülső láncszem nélkül nem tudják vezetni a községekben a mezőgazdaságot.

Az „Interpol” egyben mezőgazdasági körletet jelentett, a megyei pártbúró vagy a megyei néptanács egy-egy vezető tisztségviselőjét bízták meg irányításával, ellenőrzésével.

Az alsókosályi „Interpol” hosszú évekig T.I. gondjaira maradt, a Boncida–Szamosújvár–Dés–Alsókosály útvonalat – különösen az aktív fanyelvén „kampánynak” nevezett csúcsidejében a mezőgazdaságban folyó munkáknak – hetente kétszer, háromszor, sőt még többször is megtette.

A hosszú idő folyamán, ha nem is épp baráti kapcsolatokat, de mindenesetre melegebb viszonyt épített ki az alsókosályi körlet embereivel, elsősorban az „Interpol” elnökével.

A megállapított szabály szerint a körlet elnöke a gép- és traktorállomás igazgatója – a jó öreg szovjet példát követve, azzal a megfontolással, hogy a gépi eszközök főnökétől lehet elvárni, hogy kellő tekintéllyel lépjen fel az illető falvak termelőszövetkezeteinek vezetőivel szemben. Ott Alsókosályon ezt a tisztséget S. gépészmérnök töltötte be, jól képzett, határozott szakember, ki beosztottjaival jól szót tudott érteni.

T.I. csakhamar összelepedett vele. Anélkül, hogy bármilyen hivatalos viszonylatokon kívül eső kapcsolatot alakított-

tak volna ki, jól megértették egymást, és alkalomadtán hosszú beszélgetéseket folytattak.

Ha a körletbe érkezett, T.I. leparkolta a Volgát a gép- és traktorállomás udvarán. S. gépészmérnökkel együtt beszállt a kettős vontatású szerszámgépkocsiba, mely a meghibásodó traktoroknak, mezőgazdasági gépeknek volt hivatva műszaki segítséget nyújtani. Késő estig a közösen megállapított munkarend szerint a körlet egész területén felkeresték a szántó, vető, boronáló vagy más műveleteket végző gépegységeket. Persze, eszébe sem jutott műszaki utasításokat adni a traktoristáknak, vagy ha géphiba miatt valamelyikük leállt a barázdában, jobban tudni a vele együtt levő mérnöknél, hogy mit kell és mit lehet tenni. Eldöntötte magában, ha az értelmetlen és ostoba utasítások azt követelik tőle, hogy személyesen kint legyen a szántóföldeken, meggyőződjön arról, hogy a gépek és emberek dolgoznak, akkor a legtöbb, amit megtehet, elmenni a legtávolibb, legnehezebben megközelíthető pontokig is. Így, akik dolgoznak, látják, a megyei vezetőség megbízottja jelen van, de hagyja őket munkájukat végezni, s nem teszi nevetségessé magát azzal, hogy értelmetlenül, a tekintélytartás céljából kioktat vagy „letolásokat” rögtönöz.

S. mérnökkel együtt néha kilométereket kellett gyalogniuk föl a hegyre, míg eljutottak egy-egy fennsíkra, ahol javában szántottak vagy vetettek a traktorok. Sokszor szinte elképzelhetetlen volt T.I. számára, milyen dűlőutakon, meredélyeken kapaszkodhattak ki oda a gépek. Arról nem is beszélve, milyen önköltséggel dolgozhattak ott ezek a nagy, síkságra épített gépek. Ésszerűségről, gazdasági hatékonyságról beszélni teljes abszurditásnak, képtelenségnek tűnik azzal kapcsolatban, ami ott „mezőgazdasági termelés” címén folyik. S míg a hegyre kapaszkodtak, majd visszaereszkedtek, S. mérnöknek bőven volt ideje elmondani, hogy őt szakmájától nagyon távol eső dolgok, az elvont filozófia érdekli. Nagyméretű munka befejezésén dolgozik a matematikai logika területén. Már jó egynehány tudományos közleményt jelentetett meg erről rangos folyóiratokban. Nehány külföldi akadémiai intézettel is levelezésben áll, köztük a szovjetet és a magyart is megemlíti. T.I. is elmond egyet és mást irodalmi terveiről.

Őszi mezőgazdasági munkák alkalmából filozófia, logika, némi kis irodalom – így folytak a kiszállások az alsókosályi mezőgazdasági körletbe...

A hetvenegyből származó feljegyzések némelyike abból a szempontból figyelemreméltó, hogy akkoriban ő, a kereskede-

lem és áruellátás helyi főnöke mikkel is foglalkozott – ami a későbbi események világánál szinte hihetetlennek tűnik.

A minden héten ismétlődő, ellátással foglalkozó ülések napirendjén szerepel az ipari közszükségleti cikkek terén mutató kielégítetlen kereslet jelenségeinek megvitatása.

Olyan nyilvántartási rendszer volt érvényben, mely néhány fontos üzletben jegyzett adatok alapján minden olyan esetet rögzített, mikor a vevők által kért árucikkek valamelyikével a bolt nem rendelkezett. A feldolgozott adatok arra is választ adtak, a számszerűen is kifejezett jelenség a kiskereskedelem, a nagykereskedelem vagy a szállító iparvállalat hibájából lépett-e föl.

Ilyen rendszer működtetésének nyilván akkor van értelme, mikor a forgalmazott számtalan árucikk közül csak korlátozott számú az, ami valamilyen okból hiányzik a hálózatból, s amíg egyáltalán kilátás van arra, hogy a választékot kiegészítve, az minél jobban megközelítse a keresletet.

S akkor még volt kilátás erre. Szemben a később fellépő zűrzavarral és áruhiánnyal...

F.J. vezetett egy ülést Bukarestben miniszterelnök-helyettesi minőségében a lakosság ellátásáért felelős megyei „alispánokkal”. Váratlanul pincérek jelennek meg a teremben, tálcákat tartanak magasba, azokon kisebb-nagyobb üvegek, az üvegekben több-kevesebb fehér folyadék. Az első pillanatban T.I. és kollégái azt gondolták, valami italkülönlegességgel akarja megkínálni őket a miniszterelnök-helyettes. De aztán rövidesen kiderült, szó sincs erről. A parányi üvegcsék mindenikén címke tüntet fel egy megyét. Naponta egy bennlakásban étkező főiskolással, középiskolással csak olyan kis mennyiségű tejet és tejterméket etetnek meg az illető megye elátást vezető „alispánjai”! Pedig közismerten az a legjobb, legteljesebb étel!

Ez az oka annak, hogy a rendelkezésre álló nagy tej- és tejtermékmennyiség, amit az élelmiszeripar a lakosság rendelkezésére bocsájt, eladatlan marad.

Dörgedelmes kioktatás következett: minden megyei központban, városban tej és tejtermékek árusítására szakosított üzleteket kell nyitni, minden erővel fokozni a tejfogyasztást. Minden erővel növelni kell azoknak a számát, kik havi előfizetéseket kötve, házhoz vitetik maguknak a tejet.

Ha túl sok van valamiből, azt el kell fogyasztani. Minta tejet, tejterméket, vágott csirkehúst, vegyes húskonzervet, óceáni halat...

Más ipari cikkeket kedvezőbb részletekre kell eladni, mint például a televíziókészülékeket, kétéves részletre, hátha meg

lehet szabadulni valahogy a felhalmozódott tetemes készletektől...

Míg imitt-amott a rossz tervezés eredményeként árutöbblet mutatkozik, más területeken már előre vetíti árnyékát az egyre jobban elmélyülő hiánygazdaság.

Néhány év múlva, mint ismeretes, egyre kínzóbb hiány lépett föl tejből, tejtermékből, húsból, szinte minden egyébből.

Szeptember 20-án „telekonferencia” zajlott le a megyei pártbizottságnál. Izgatott lőtás-futás, Ceaușescu személyesen fog tárgyalni a megyék aktívájával, az „interpolokért” felelős büro- és végrehajtó bizottsági tagoknak jelen kell lenniük. A végén az ismert rekedtes, kissé akadozó hangján a „nagyfőnök” megfogalmazza a végkövetkeztetéseket. Kukoricából, cukorrépából, más őszi terményből nagyobb a termés, mint amennyit a megyék jelentéseikben írtak! (Hogy milyen módszerrel állapította ezt meg, milyen érvek alapján állítja, hogy nagyobb, azt nem említi.) A büro s a végrehajtó bizottság tagjai azonnal menjenek terepre, hajtsanak végre új felméréseket, javítsák ki ezeket a hamisításokat. S a megyék hagyjanak fel tüstént azzal a szokásukkal, hogy több húst fogyasztanak el, mint amennyire „joguk van”!

Most először hallja Ceaușescu szájából két ismert tételét, melyet a későbbiekben sok változatban elismételve lesz alkalma hallani.

– A termés nagyobb, mint ahogy azt a megyék illetékesei jelentik, s ő ezt tudja!

– A megyék (tehát a lakosság) többet fogyaszt, többet eszik, mint amennyihez „joga lenne”.

Újabb adalék annak a belső meggyőződésének kialakításához, hogy Ceaușescu alaptermészeténél fogva primitív és gonosz. Semmi olyat, ami az emberek, a lakosság javát szolgálná, nem lehet várni tőle.

Néhány hónap múlva, 1972 nyarának végén a megyei titkárság Duca vezetésével azt a határozatot hozza, hogy a változatosság kedvéért a helyi hatalom által kinevezett „politikai főnökként” T.I. vezesse Olaszországba a kolozsvári román opera meghívott társulatát.

Ez közel egy hónapos utat jelentett Olaszországba közpénzen, felelőssége, feladata pedig abból állt, hogy ügyeljen a „nyájra”, egy-egy beszédet tartson az olasz polgármesterek fogadásain, s legfőképpen lehetőleg teljes létszámban hozza vissza az együtttest Romániába, akadályozza meg a disszidálásokat.

Ez utóbbi, nagyon lényeges feladatot tekintve az illetékesek bőven ellátták jó tanáccsal: Béctől kezdve ne engedje az embereket leszállni a vonatról, tartsa magánál az összes útlevelet, míg hazaérnek – és ehhez hasonlók. T.I. meghallgatta a tanácsokat, de elhatározta, semmi esetre sem fogja követni őket.

Zavaros, az akkori romániai viszonyokra jellemző körülmények között indultak el Olaszországba. A többszöri késések eredményeként az egész együttes útleveleit (köztük a T.I.-ét is) csak annak a vonatnak egyik hálókocsijában hozta egy megbízott Bukarestből, amellyel indulniuk kellett a rácsatolt különvagonban. Az már a kolozsvári állomáson kiderült, egy szólóénekesnő, ki az olaszországi kezdő előadáson színre kerülő *Angelica nővérben* címszerepet kellett volna hogy alakítson – nem szállhat fel az induló vonatra, mert a „belügyesek” nem engedélyezték, hogy útlevelet kapjon. Felbolydulva, jogosan felháborodva vette tudomásul az együttes ezt a jó jelnek igazán nem tekinthető „indítást”.

Míg Budapesten különvagonjukat a Nyugati pályaudvarról a Keletre vontatták át, T.I. az együttes „politikai főnökeként”, a magyar állomásfőnök jóindulatú segítségével, fél órát telefonon vitatkozott a budapesti román nagykövetség tisztviselőivel, arra kérve őket, telefonáljanak Bukarestbe, kérjék, tüstént küldjék utánuk az otthon maradt énekesnőt, másként az opera egész olaszországi vendégjátéka botrányal kezdődik. A követségi tisztviselők egyáltalán nem voltak elragadtatva attól, hogy T.I. ilyesmivel zavarja őket. Nagyon kelletlenül, hosszú vita után ígérték meg neki, hogy foglalkoznak az ügyel.

Amint a határt átlépték, mindenkinek odaadta az útlevelet, Bécsben személyesen kalauzolta át azokat, kik egy kis gyalogsétát óhajtottak tenni egyik pályaudvarról a másikra, a városon keresztül. Az egész olaszországi út folyamán nyilván senkire sem vigyázott föl, senkinek sem nézett utána. S nagyvonalú viselkedésének eredményeként senki sem maradt le, a több mint kétszáz tagot számláló együttesből mindenki hazajött.

Olaszországban megnézett mindent, amit lehetett, teleszívta magát semmi egyébbe össze nem hasonlítható élményekkel. Egy napra elutazott Rómába, kis adag, de több a semminél, egy nap Velencében, Firenzében, Pizában, Siennában, Voltarrában – s így tovább. Mintha már érezte volna, nem sok alkalmat lesz Európában tekeregni, meg kell elégednie csi-petnyi falatokkal. Fő hadiszállásukon, Livornóban, ahol olaszországi tartózkodásának zömét töltötte, nagy sétákat tett a tengerparton. S nem használta fel arra kényelmes, egyszemélyes

szobáját a szállodában, hogy valamelyik énekesnővel vagy táncosnővel szedegessen egy kicsit a szerelem gyümölcseiből, bár erre lett volna bőven alkalom. Hány beépített szekuritate-be-súgót hagyott az együttesből „nyersanyag” nélkül?!

Ez út részleteinek nincs helye ebben a könyvben, csak azért említi, hogy jelezze, miként alakult akkor viszonya a hatalommal. Azt otthon elsősorban Duca képviselte, ki még teljes bizalommal volt iránta. T.I. pedig a maga módján válaszolt erre a bizalomra, azzal, hogy a szekuritate elvárásait figyelembe sem vette. S mert az eredmény jó volt, meg sem kísérelhették, hogy szemrehányást tegyenek neki.

Miután hazaérkezett, az ősz komoly eseményekkel terhesnek mutatkozott.

Ceașescu egyik kolozsvári látogatására került sor. Nem voltak ezek túl sűrűek, felső körökben többé-kevésbé nyilvánvalóvá vált, hogy Ceașescu nem szereti Kolozsvárt. De talán azért, mert ritkábban került rájuk sor, nagyobb felhajtás előzte meg őket, mint máshol.

Nagyobb és igényesebb volt a „stáb”, amely a központi bizottság apparátusából lejött egy ilyen alkalomra, a szervezeti osztály főnökének, Sz.-nek a vezérletével, aki gunyoros, kemény és rámenős, mintha magyar voltát kétszeres „teljesítménnyel” akarná feledtetni vagy kompenzálni.

Részletes haditervek készültek, hogyan tömnek meg hosszú órákra álldogáló emberoszlopokkal minden métert, ahol az üzemplátogatások, ide-odavonulások folyamán a „nagyfőnöki” kocsioszlop elhúz. Hangos lesz az üvöltés és éljenzés mindenütt – ígérték, de a „stáb” ennek ellenére elégedetlen volt. A nagygyűlést a megyei vezetőség miért akarja csak a sportpalotában rendezni? Sz. és csoportja megtették az epés megjegyzéseket: nehogy a megyei büro azt higgye, valami enyhe tapsolással megoldja a feladatát; nehogy azt higgye, hogy valamiféle színházi előadáson van!

Azokban a hetekben Ceașescu azt követelte a megyei első titkároktól, tegyenek fogadalmat arra, hogy négy és fél év alatt teljesítik az egész öt éves tervet. Minden megyei látogatáskor azt várta el, a megye „első embere” ünnepélyesen vállalja ezt a kötelezettséget.

De hát mi a tartalma ennek a demagóg jelszónak, amibe pont tizenkilenc éve egyszer már belebukott az akkori pártvezetés? Milyen az az öt éves terv, amit négy és fél év alatt teljesíteni lehet? Vagy kezdettől fogva laza volt, s nem mozgósította kellően a lehetőségeket, vagy pedig ha feszes volt, akkor ilyen arányokban nem lehet túlhaladni.

Ezzel az egyszerű igazsággal mindenki tisztában volt, ki annak idején a tervezés „boszorkánykonyhájában” dolgozott. A kolozsvári vezetőség is, amely Ducával együtt nem volt híve a kalandor, látszateredményeket trombitáló demagógiának.

A két napot tartó kolozsvári látogatás folyamán Ceaușescu egyszer-kétszer már felvetette Duca előtt a „négy és fél év alatti teljesítés” jelszavát. Duca mindannyiszor udvariasan kitért a nyílt válasz elől.

A sportpalotában zajló nagygyűlésen mondott beszédében Ceaușescu még a szokottnál is akadozóbban, ingerültebben újra kijelentette, Kolozs megyének is meg kell vizsgálnia a maga lehetőségeit, fel kell zárkóznia az ország többi részén folyó mozgalomhoz, mely „négy és fél év alatt akarja befejezni az ötéves tervet”.

Kitartó taps és némi éljenzés, a kolozsvári aktíva legalább e tekintetben igyekszik megfelelni Sz. és a központi bizottságtól jött „stáb” elvárásainak.

A nagygyűlést lezáró rövid köszönő, „hódoló” zárszót Ducának kellett elmondania. Utolsó alkalom, hogy Ceaușescu nyíltan kimondott követelésének engedelmességen.

De mikor e ponthoz ér, Duca nagyjából így fogalmaz: „A megyei bizottság ígéretet tesz a párt főtitkára előtt, ha lehetőség nyílik majd az elemzés nyomán, tíz nappal, húsz nappal, egy hónappal vagy még többel határidő előtt teljesíti az ötéves tervet...”

A nagygyűlés véget ér, s nemsokára a „nagyfőnöki” látogatás is. A „stáb” komor és szótlan. Némaságával jelzi, súlyosabb dolog történt itt, semhogy azt most értékelni, elemezni lehetne.

Tanújaként az elhangzottaknak, T.I. megállapítja magában, Duca lényegében szembeszállt Ceaușescuval, utasítását nem fogadta el, megtagadta, hogy a „négy és fél év” alatti teljesítésre ígéretet tegyen. A történetek után legfeljebb egy-két hónapig lesz első titkár Kolozsváron – állapította meg az aktívában a suttogó közvélemény.

Annak számára, akinek szeme volt hozzá, az utóbbi időben egyre nyilvánvalóbb lett, hogy észrevehető különbség alakult ki a Bukarestből, a pártvezetőségből, Ceaușescu közvetlen környezete által gyakorolt egyre keményebb, kíméletlenebb, durvább hangnem, magatartás és vezetési stílus és a Kolozsváron használatban levő között.

Itt kevesebb volt a durva „letolás” az üléseken, kevesebb az ingerült, türelmetlen, izgága főnöki hang, a beosztott emberi méltóságát sértő gúnyolódás. És általában a vezető szervek hivatalaiban kevesebb volt a nyomasztó feszültség, vala-

miféle veszély közeledtét sejtető izgalom, futkározás, a fenyegetés és fenyegetettség.

Persze Duca minden utasítást végrehajtott. A legrosszabbakat, a legkárosabbakat is. Egy pillanatra sem szabad abba a tévhitbe esni, hogy bármilyen mértékben „disszidens” volt.

Csak az történt, hogy a valamelyest az európaihoz közelebb eső hangvételt, elfogadhatóbb emberközi viszonyokat és érintkezési stílust tartott meg Kolozsváron akkor, mikor bukaresti ösztönzésre az ország más tájain a primitív durvaság uralkodott.

De az is nyilvánvaló volt, ez a hangvételi különbség hosszabb ideig nem maradhat meg. A pártvezetőség központi körében egyébként már forgalomban voltak a kolozsvári viszonyokat mélyen elítélő gúnyos jelzők és értékelések, miszerint ott nem hajtanak semmit kellő keménységgel végre, és „langymeleg, békülékeny” hangulat uralkodik.

Valószínűleg a látogatás alkalmával lezajlott nagygyűlés csak utolsó csöpp volt, amitől kicsordult a Dúccal s az egész kolozsvári vezetőséggel szembeni elégedetlenség teli pohara.

Nem kellett sokat várakozni, december közepe táján megjelent kolozsváron Pană „elvtárs”, az idő szerint a központi bizottság szervezési kérdésekkel foglalkozó titkára, vele együtt a száznyolcvan és valahány centi magas, sovány, szikár férfi, az aradi származású M., legutóbb a pártfőiskola prorektora, akit a Kolozs megyei pártbizottságnak első titkárává kellett „választania”.

Mint ahogy ilyen alkalmakkor szokás volt, Ducát most nem bírálták, bejelentették, fontos beosztásba nevezik ki, a központi bizottság propagandaosztályának főnöke lesz. Pană csak amolyan hangfogós buzdításokat tesz arra vonatkozólag, hogy a helyiek azért a hibáit is megmondhatják Ducának, tanácsokat adhatnak neki ebből az alkalomból.

Előbb a megyei pártbüro és a megyei tanács végrehajtó bizottsága vette tudomásul a határozatot, aztán, hogy a művellet „alapszabályszerű” legyen, a nagyteremben már összegyűlt pártplenáris és megyei tanács együttes ülésén szavaztatják meg. A szűkebb körű ülésen T.I. semmi értelmét sem látta annak, hogy felszólaljon, nyilvánvalóan formális, részleteiben előre megrendezett ceremóniának tartotta az egészet.

De mikor a nagyteremben „alispánként” az elnökség második sorában ülve arra gondol, neki személyesen semmi oka sincs örülni a most végbemenő változásnak, s figyelni, amint Pană egyelőre sikertelenül igyekszik rábírnivalakit arra, hogy szóljon valamit – mint kiderült, ezt elfelejtették időben be-

szervezni –, hirtelen támadt konok hetykeséggel szólásra jelentkezett.

Tüstént oda is léphetett a mikrofonhoz, a teremben várakozó csend...

Azóta többször visszapergette magában a filmjét azoknak a perceknek. Hát igen, a hetyke, gyors elhatározások nem szoktak kedvező eredményre vezetni! Jót mondani olyan volt vezető emberről, akit épp most váltanak le tisztségéből, szinte az öngyilkossággal egyenlő...

Kissé líraibb hangot ütött meg.

– Nyilván két férfi között nem létezhet erősebb kötőanyag, mint az együtt folytatott küzdelem...

Meleg hangon Duca emberségét, tárgyilagosságát, az egyszerű ember véleményével szembeni figyelmességét emlegette, sok sikert kívánt neki új beosztásában. Az új első titkárt röviden és kissé szárazon biztosította fegyelmezett együttműködéséről...

Akkor mindjárt nem mérte be, milyen hatást kelthetett rövid beszédével. De aztán a későbbiekben tapasztalhatta vastagon. Egyértelművé tette, hogy sajnálja Duca leváltását, hogy ahhoz a csapathoz tartozik, melynek magatartását, munkastílusát a pártvezetés most épp keményen elítéli. Az új első titkár jövetelét pedig tudomásul veszi, mert nem tehet mást.

Az adott helyzetben a legkedvezőtlenebb képet festette önmagáról. Anélkül, hogy ez szándékában lett volna, M.-et s a vele bevonuló „kemény vonalat” önmaga ellen uszította.

Természetesen az új ember előbb tájékozódni akart, jobban megismerni a kolozsvári viszonyokat, csak fokozatosan lendült bele a feladat teljesítésébe, amivel nyilván Ceaușescu személyesen bízta meg: felszámolni a Duca embereiből, híveiből álló „puhány, liberális” társaságot, keményen „gatyába rázni” őket, rákényszeríteni, hogy abban az ütemben loholjanak, ahogy azt a központ megkívánja, s akit szükséges, eltávolítani közülük.

A légkör és az emberközi viszonyok rohamos gyorsasággal megváltoznak a megyei párt- és államapparátus felső köreiben, aztán nemsokára az egész megyében, le a községházakig. A hangulat annál komorabbá és vésztjóslóbbá vált, hogy nagy létszámú „ellenőrző különítmény” érkezett a központi bizottságtól, a megye eddigi működését felülvizsgálandó. Nyilvánvaló volt, Duca eltávolítása után most következik itt maradt híveinek, a hozzá közel állóknak felelősségrevonása, elszámoltatása, leváltása.

A nagyhangúaknak, durváknak, kíméletleneknek – eddig is voltak ilyenek, legfeljebb kényszerűségből eddig türtöztet-

ték magukat –, mint Bucşának, a hozzá hasonló csizlikaktivistáknak, egyből megjött a hangja. Ordibáltak, verték az asztalt, igyekeztek bizonygatni, ők eddig sem értettek egyet a „volt első titkár” stílusával. Hátha M. megbocsát nekik és kegyeibe fogadja őket.

Rövidesen M. meg is fogalmazza, szerinte milyen az a magatartás, amelynek nyíltan hadat üzen. A „főúri allűröket” (boiereală) fel kell számolni, vége annak, hogy ülnek a meleg irodákban, ahelyett hogy a terepen lennének, vége annak, hogy a harciasság helyett becsempésszék a megalkuvást.

Világos, M. az állandó és teljes mozgósítottság állapotát várja el minden aktivistától, tisztségviselőtől, a feszült készenlélet, mellyel mindenki azt lesi, milyen utasítást teljesíthetne minél magasabb szinten az ország „szocialista építésének” érdekében. Ki nem lohol inaszakadtáig e célt követve, az a „boiereală” (nagyuraskodás) bűnében szenved, azon rajta kell ütni, el kell távolítani. Ez a szemlélet most már nem is elveket, ideológiát vesz célba, azt már fel sem tételezi, hogy bárki akár árnyalatokban is kétségbe merne vonni azokból valamit. Hanem az egyszerű életvitelt érinti, azt, hogy mindazoktól, kik pártaktívákban, állami hivatalokban vagy akár gyári munkapadok mellett „szolgálják” a rendszert, ezt teljes erőfeszítéssel, minden képességükkel tegyék, semmi másra ne találjanak időt...

T.I. rövidesen számot vet magának arról, az átrendezés és „áthangolás” M. vezette nagy művelete többek között személyesen ellene is irányul, ismételt bírálatok után el akarja távolítani, be akarja bizonyítani, alkalmatlan feladatának teljesítésére.

Ám legyen!

Kegyelmet, jóindulatot nem fog esdekelni attól a dölyfös, munkatársait is semmibe vevő akarnoktól azzal, hogy tétet hajt előtte. Ahol s ameddig lehet, vitába száll vele, magyarázza a maga igazát...

Az év májusában sor kerül az első komoly összeszólalkozásra M.-mel. Egy végrehajtó bizottsági ülés után az alelnökök, tehát a szűkkörű megyei vezetőség előtt azért vonja felelőségre T.I.-t, hogy elnéző és toleráns alárendeltjeivel, az egységek vezetőivel szemben. Burkoltan megfenyegeti, hogy őt T.I. még nem ismeri eléggé... Az udvariasság kötelező hangvétele tiszteletben tartva, de T.I. visszavág: M. sem ismeri még őket (mármint munkatársait) eléggé. A bővebb magyarázat elmarad, csak az válik nyilvánvalóvá, T.I. nem szándékszik szótlanul eltűnni, hogy bármit, bármilyen hangon mondjanak neki.

Az M.-mel szemben mélyülő ellenszenv T.I. számára ideológiai töltést annyiban nyert, hogy riasztó példájává vált a

torzulásnak, ami az évek folyamán a pártaktívában végbement.

Úgy hallotta, M. negyvennégy után, fiatal vasesztergályosként kezdte valamelyik aradi nagyüzemben, talán a vagongyárban. Mi köze maradt még most ennek az ötven év körüli embernek a munkásosztályhoz, melynek állítólagos pártjában, „élcapatában” egy nagy megyei szervezet élén áll?! Nemcsak arról van szó, hogy a hatalom birtokában eltávolodott a világtól, mely szülte, melyben ifjúmunkássá cseperedett! Hanem ellentétévé vált mindannak, amit a régi kommunista tanok szerint a munkásosztály „szebb jövője” érdekében a hivatásos forradalmárnak tanúsítania kell: emberséget, türelmet és megértést sorstársaival szemben. E helyett gőg jellemzi, fennhéjázás, a kisember semmibevevése, primitív kizárólagosság. Még arisztokratizmusnak sem nevezhető, hiszen a régi nagyurak legtöbbje tudott viselkedni, s a szolgálkival legalább kivételesen jól bántak. Erről már esett szó az eddigiekben.

Hogyan idomulhatott ezzé az ellenszenves, hideg ésszel fölényeskedő kényúrrá a hajdani vasesztergályos?

Úgy látszik, abban a sajátos „nevelőműhelyben”, amellyé a kommunista párt vált. Ahol a határozottságnak, keménységnek, „forradalmi szellemnek” elkeresztelt primitív durvaság lett – a „főnök” stílusát követve – a példa, amin vezető aktivistává nevelkedett.

Ilyen módon válik M. alakja jelképpé azt illetően, hogy milyen messzeségbe távolodott el, hová torzult a „forradalmár” alakja attól, amilyenek kamaszkorában, majd ifjúkorában a vezető szerepet betöltő kommunistát naivul és dőrien elképzelte magának.

B. „Maxi” volt az első riasztó, de számára csak rövid epizód szerepet játszó, kiábrándító személy, M. a hosszan tartó, immár megcáfolhatatlan, állandósult és általánosult jelenség.

Közben kettőjük személyes érintkezése a normalitás szabályain belül maradt. Május elseje vagy más ünnepek alkalmával T.I. Zillával együtt hivatalos volt a Pavlov utcai pártrezidencián rendezett kuglipartikra, piknikekre. Egy-két alkalommal T.I.-ék elfogadhatónak hitt kibúvót találtak arra, hogy ilyen rendezvényektől távol maradjanak, M. kellő pillanatban elhelyezett epés megjegyzésekkel jelezte, hogy neheztel a távolmaradásért.

Közben M. feleségével is megismerkedtek, úgy tudták, az asszony magyar. Hát akkor igazság szerint M.-nek nem kellene vad magyarellenesnek, nacionalistának lennie. Hogy aztán megértse, pont annyira magyarellenes és nacionalista, amilyenek ezt Ceaușescu eredendő, primitív sovinizmusa pillanatnyilag épp megkívánta.

Azelőtt is csak órákra, nagy ritkán egy-egy napra terjedt év közben a teljes nyugalom T.I. számára. Most már ennek is vége, a teljes és szüntelen mozgósítottság állapotában találja magát.

A tanács szűk körű vezetőségében, az „állandó irodában” újrafelosztásra kerültek a feladatkörök az alelnökök között. T.I. azt remélte, M. bírálatai nyomán, miszerint nem elég kemény kézzel vezeti a neki alárendelt egységeket, legalább könnyíteni fognak a feladatain. De nem így történt. M. kijelentette, úgy tartja helyesnek, hogy T.I. foglalkozzon tovább a kereskedelem, áruellátás, árszabályozás ügyeivel, vezesse a városgazdálkodási vezérigazgatóságot, egészségügyi igazgatóságot... Tehát maradt mindaz, amit fokozatosan a nyakába varrtak. És természetesen a mezőgazdasági körlet...

A mezőgazdaság ügyeiben M. különösen kemény és kíméletlen. Az április 17-én lezajló értekezleten ellentmondást nem tűrő hangon kijelentette: a iroda és a végrehajtó bizottság minden tagja, ki egy-egy körletért felel, napról napra köteles részleteiben ismerni, hogy azon a területen pontosan miként áll minden munkálat, reggel öt órakor mindenki ellenőrzést köteles tartani az istállóban, meggyőződni arról, hogy az állatgondozók a helyükön vannak-e s végzik-e a dolgukat.

Hány órakor kellene útra kelnie Kolozsvárról, hogy a maga Désen túl fekvő körletében hajnali ötkor valamelyik tehénistállóban ellenőrzést végezzen?! Vagy pedig e célból már eredendően ott aludjon valamelyik házban, közel az istállóhoz?!

Úgy tűnt, ezekkel az utasításokkal, melyeknek teljesítését M. egy az egyben megköveteli, a Ceaușescu-féle munkastílus eléri az abszurditás határát.

Hétközben mellesleg T.I. a saját munkaterületének dolgait ellenőrző brigádokat vezet a falvakon: a közellátás ügyei, az orvosi rendelő működése... Ilyenkor a megyei főorvos is T.I. társaságában van. Az ilyen nap a községházán igényes, sokoldalú elemzéssel zárul.

Most már a munkahét pontosan hét zsúfolt napot jelentett T.I. számára, lélegzetvételnélküli szünet nélkül. A legnehezebbek, a leglehangolóbbak talán a vasárnapok voltak. Mert esetleg a hétköznap, indokolt esetben, eltelhetett anélkül, hogy a mezőgazdasági körletébe kiment volna, ha más területen halaszthatatlanul sürgős elintéznivalója akadt. De a szombat és főleg a vasárnap – semmi esetre sem! Vasárnap a mezőgazdasági körlet falvaiban, a terepen kellett T.I.-nek (s minden megyei főnöknek) lennie, ellenőrizni, hogy az ingázó agrármérnökök nem lógtak-e haza, a traktoristák dolgoznak-e, a parasztok kimentek-e a földekre.

Csak azért is, ezeket a vasárnapokat lehetőleg úgy kezdte, hogy kora reggelre szervezett magának egy gyors, kiadós teniszpartit, s onnan, a tusolóból egyenesen ment ki Désen túlra, a szántóföldekre.

Adódtak néha kínosan humoros esetek is. Mint mikor az alsókosályi termelőszövetkezet bezárt irodáinak ajtaja előtt találkozott össze vasárnap délelőtt M.-mel, ki ellenőrzésre szintén arra hajtatott. Délelőtt kilenc óra. Egy lélek nem volt talpon az egész faluban, mint lassacskán kiderült, megelőző este nagy esküvő volt, az egész falu részegen aludta az „igazak álmát”.

M. ingerülten szívta a Kentjét. Nem volt kézügyben senki, akit le lehetett volna tolni, T.I. fesztelen magatartásából nyilvánvalóan kitűnt, az esküvők ellenőrzését vagy engedélyezését semmiképp sem tartja a maga feladatának.

A végén M. kelletlenül odamorogta:

– Nézze meg, mit kezd ezekkel a részekkel. Én megyek tovább...

A kilencszázhetvenhárom folyamán kelt feljegyzések között található annak is újabb jele, hogy a „bizottságok és bizottmányok” kóros szaporulata elkezdődött. Ha valamilyen új feladatot jelöl ki, ha csak lehet, egy-egy bizottság szervezését rendeli el a hatalom.

Szinte humoros lenne, ha nem kapcsolódna embertelen, tragikus következményekhez, a „demográfiai bizottság” születése és munkatervének kidolgozása.

A terhességmegszakítást és -megelőzést legdurvább eszközökkel tiltó törvények alkalmazása nyomán születnek ezek a minden megye és város szintjén megalakuló bizottságok. Céljuk, hogy minden eszközzel kikényszerítsék a népszaporulat növelését. Ebben nyilván az alelnöknek is jelen kell lennie, ki az egészségügyet és közellátást vezeti. A rendőrfőnöknek, főügyésznek szintén, kiknek üldözniük kell azokat, akik terhességmegszakítást merészelnek elkövetni. Az ülés kezdetére várakozó idősebb évjáratú férfiak elstutogják egymásnak az idevágó trágár adomákat azzal kapcsolatban, hogy őket ugyan hiába hívták oda népszaporítás ügyében. „Ők csak azt tehetik, hogy bejelentik: reájuk ne számítsanak.” Aztán a röhincselésnek vége, az első alelnök vezetésével megtartják az ülést, még a munkatervet is jóváhagyják, amiben megszabják, mennyi legyen a szülések száma.

Mert Ceaușescu „nagy népet”, sok alattvalót akar.

Az M.-féle munkarend az év folyamán minden lényeges alkotóelemével beindul.

Havonta egyszer a megye minden vezető állományú tiszt-

ségviselőjének, a községi párttitkárokat is beleértve, tehát több száz embernek jelenlétében általános „párteligazítás” zajlik le. A több órán át tartó értekezlet folyamán a megyei titkárok sorra „kioktatják” a jelenlevőket a maguk munkaterületén a soron levő feladatokra. A helyi főnök modorát, hanglejtését igyekeznek utánozni, az alaphang tehát az éles, kíméletlen bíráló. Minden alkalommal az utolsó szó M.-é. Soha senki sem tudja, miről fog beszélni, kit vesz majd „villára”. Az addig elhangzott szöveg, bármilyen éles bírálókat tartalmazott, jámbor csipogásnak tűnt az első titkári dörgedelmekhez képest. Sok esetben föl kell állnia a személynek, kit éppen „le mos”, így végighallgatnia a letolást, ami után egy grammnyi becsület sem marad rajta. Nem egyszerű bíráló ez az m.-i szöveg, nem szorítkozik arra, hogy megmondja, mit nem csinált, vagy mit nem csinált jól az illető. Főlényes, ingerült, gunyoros csúfolódás, amivel sértően beosztottjainak emberi méltóságába gázol. Aki kénytelen volt végighallgatni egy ilyen személyére szóló, lealacsonyító minősítésekkel tele-tűzdelt szöveget, joggal érezhette úgy, hogy mosórongyként törölték fel vele a padlót.

T.I. biztos volt abban, hogy rangjánál fogva, „alispánként” ő nem kerülhet sorra. De önbecsülését megtámogatandó, már eleve elhatározta, ha neki vagy róla mond ilyesmiket egy „eligazító” ülésen, nem tűri szótlánul, szembeszáll. Ilyen próbatételre nem került sor. De erkölcsi kárpótlásként kevésnek bizonyult ez az elhatározás. Hiszen szótlánul tűrte el, hogy másokkal, nagyon sokakkal így tegyen...

Még az az apró részlet is elmondásra kíváncsodik, hogy a havi „eligazításra” összetrombitált, kisebb-nagyobb főnökök néhány százas létszámú gyülekezetének kötelezően, tiszteletteljes csendben föl kellett állnia az értekezlet elején, amint M. a titkárok, az első alelnök, a szekuritate-főnök kíséretében bevonult a terembe. Ugyanez ismétlődött a végén, kimenetkor. S ez nem valamiféle önkéntes, túlzóan hajbókoló kezdeményezésként. M. szégyenérzet nélkül már kezdetben kijelentette: így követeli meg!

Kilencszázhetvenhárom folyamán megjelenik T.I. regényének, a *Három Demeter*-nek első kötete. Talán sikerült múltjával, legalább annak egy részével szembenéznie, megírni valamit azoknak a régmúlt éveknek felejthetetlen hangulatából, ízeiből... S valamennyit átdriblizni a cenzúra egyre sűrűbb szitáján, ellenzéki, bíráló mondatokat a gazdaságvezetés ügyeiről, arról, hogy az ifjúkori eszményekhez miként viszonyulnak a jelenkor valóságai...

Milyen lesz vajon a könyv fogadtatása? S az ő esetében nemcsak az irodalmi közvélemény, az irodalomkritika mondhat véleményt, hanem hivatali fölöttesei is, M.-mel kezdve, föl a központi bizottságig. Lehet, elhatározzák, ez alkalommal elégük van T.I. „második műszakban” végzett irodalmi kellemtelkenkedéseiből, és végleg kiteszik a szűrét...

Egyébként úgy tűnt, az első titkár egész év folyamán nyilvánított bíráló, helytelenítő magatartása T.I.-vel szemben egyre fokozódik. Volt, mikor csak gesztusokkal, közvetve jelezte, nem hajlandó napirendre térni afölött, hogy T.I., az ő bírálatai ellenére, saját magatartásán, stílusán semmit sem szándékszik változtatni. Valamikor valamilyen nagyobb összecsapásnak el kellett következnie. Épp azért, mert nyilvánvaló volt, ilyen ügyekben az első titkár hidegen és nagyon célirányosan cselekszik.

Karácsony előestéjére ütemezte be M. – amint harsányan, tüntető ateistához illett – a végrehajtó bizottsági ülést, melyen az akkori utasításoknak megfelelően az alelnökök évi tevékenységének minősítését kellett megtárgyalnia a testületnek.

Első pont a napirenden T.I. munkájának minősítése.

Tudja vajon az első titkár, hogy T.I. karácsony előestéjét a feldíszített karácsonyfa mellett, családjá körében akarja eltölteni?

Még az sincs kizárva, hogy tudja.

A végrehajtó bizottság tagjainak jóindulatú, elismerő, T.I. szakmai hozzáértését hangsúlyozó véleményei után következett M. „ítélete”.

Semmi igaz sincs abban, amit a végrehajtó bizottság tagjai eddig mondtak – kezdte ingerülten. A dicséretetek teljesen alaptalanok. T.I.-nek nincs kezdeményezőkézsége, nem fogja át a rábízott feladatokat. A nagyúri kényelmesség légkörét terjeszti, keveset van a terepen, félretájékoztat...

Az elítélőnek, megsemmisítőnek szánt jelzők közül ez utóbbit T.I. egyszerűen nem értette. Mondott neki ő bár egyszer is valamit, ami nem bizonyult valósnak?! Ez bizonyára a minden indok nélküli „ráadás”, hogy még több legyen a rovasán.

De sok töprengésre nem maradt ideje, a szabályok szerint őt illette meg a szó, nyilván el kellett volna fogadnia a bírálatokat.

E helyett hozzátétőlegesen ennyit mondott:

Amennyiben az első titkárnak ez a véleménye az ő munkájáról, ehhez nem tart szükségesnek semmit hozzátenni. Nem akar rögtönözni. Gondolkodnia kell az elhangzottakon. S má-

soknak is gondolkodniuk kell arról, milyen gyakorlati következtetéseket vonnak le belőle...

M. megrökönyödött, felháborodottan kapta fel a fejét:

– Úgy képzeli, hogy ezt még egyszer leülünk megtárgyalni?!

De addig T.I. már ült a helyén, nem volt hajlandó többet mondani.

Az ülés véget ért. T.I. nagy késéssel ment haza kis családjához a feldíszített karácsonyfa mellé. Azon melegében elmondta Zillának, milyen megrendezett, előre becsomagolt, karácsonyi „ajándékkal” lepte meg őt az imént a megyei pártbizottság első titkára, a megyei néptanács elnöke.

T.I. számolt azzal, a következő napok, hetek folyamán tisztségéből leváltják, M. hangoztatott véleményéből ez következett. Majd berázódik valahova – készült fel erre az eshetőségre –, jobb is lesz, mint e mellett a ronda pasas mellett tovább küszködni!

De nem váltották le. Mi volt ennek a magyarázata? M. miért hőkölt vissza ettől a lépéstől, hiszen megtehetette volna minden nehézség nélkül?

Teltek a hetek, valamiként krónikussá vált, bevonult a megyei főnökség tudatába, hogy M. nem szíveli T.I.-t (mellékesen, az is nyilvánvaló, ez utóbbi sem az első titkárt). Tény, hogy mindketten kerülték a nyílt összeszólalkozást, a gyakorlatban kialakult valamiféle „modus vivendi”. A személyes érintkezések többnyire a végrehajtó bizottság s az „állandó büro” üléseire korlátozódtak, a pártrezidencián, melynek területén a Ceaușescu látogatásaira fenntartott villa is állt, az összejöveleket, a kuglipartik amúgy is kimaradtak. Nyilván az első titkár kialakította a maga személyes barátainak vagy hódolóinak körét, s hogy abba kik tartoztak, azt T.I. pontosan nem tudta, s nagyon örült, hogy nem is kell tudnia.

Valamiféle komor, feszült egyensúly uralkodott el T.I. hétköznapjain. Hozzászokott a gondolathoz, hogy „alispáni” tisztéből továbbra is bármelyik pillanatban leválthatják, s ez egyre kevésbé nyugtalanította.

A helytelen, káros következményekkel járó gazdasági döntések száma újra megszorodott. A maga tevékenységi területén tudomásul vette ezeket, amennyire lehetett, igyekezett kedvezőtlen hatásukat csökkenteni.

Persze a továbbiakban sincs szándékában a társadalom egészét, a gazdaságot feloldhatatlan válságba taszító intézkedések többségét lajstromba fogni, összefüggéseit értelmezni. Majd megteszik ezt történészek, szociográfusok, közgazdászok, akik az egész szörnyű „mű” krónikásainak, magyarázóinak

szegődnek. Csak azoknak a részleteknek említésére vállalkozik, melyeknek maga is tanúja volt, amelyekkel így vagy amúgy személyesen kapcsolatba került.

Az év derekán az országos ellátási tanács ülésezett Bukarestben, melynek Kolozs megye képviselőjében T.I. is tagja volt. F.J. miniszterelnök-helyettesként vezette az összejövetelt. Tudomására hozták a megyék képviselőinek, hogy az ismert cukor- és étolaj-kiutalásokat megváltoztatják. Illetve leszállítják! Az intézkedés oka: nagyobb mennyiségeket kivitel céljából rendelkezésre bocsájtani.

T.I. szóásra jelentkezett. F.J.-hez intézve szavait kijelentette, a csökkentett mennyiségek eredményeként október hónap első tíz napjában a cukor és étolaj eltűnik majd az önkiszolgáló üzletek polcairól, olyan pánik, olyan bevásárlási láz kezdődik majd, melyet kétszeres, háromszoros mennyiségekkel sem lehet a későbbiekben lecsillapítani. Azt kérte, ne tegyenek ilyen intézkedéseket, akkora kár származik belőle, hogy nem éri meg ezt a kalandot.

F.J. figyelmesen hallgatta, úgy tűnt, neki is ez a véleménye, a megyei alelnökök érveit és álláspontját igyekszik talán felhasználni Ceaușescuval szemben.

A kiutalásokat mégis csökkentették.

T.I. jövődölései viszont pontosan beváltak.

1974. október első hetében eltűnt a cukor és az étolaj az élelmiszerüzletekből, az árut keresve a lakosság egyik boltból a másikba szaladgált, riadalom lett úrrá az embereken, rémhírek kaptak lábra.

Néhány hét múltán a város valóságos ostromállapot képét mutatta. Hosszú, sikertelen, a lakosság nyugtalanságát csak fokozó kísérletek után a megye vezetősége úgy döntött, a város egész területén minden üzlet azonos időpontban (délután négy órakor), mindennap boltonként megállapított azonos mennyiségű cukrot és étolajat árul. Mindezt abból a megfontolásból, hogy a „termelésben levők is hozzájuthassanak”. Helyenként még előző éjszakától sorok képződtek az üzletek előtt, ezek hatalmasra dagadtak négy óráig, mikor az árusítás megkezdődött. Az aznapra megállapított mennyiségből a sorban állóknak csak kis hányada tudott vásárolni. Amint a kijelölt mennyiség elfogyott, kezdetét vette a lökdösődés, ordítózás, szinte verekedés, nemegyszer a sorban állók kijelentették, nem oszlanak el, nem mennek ki az üzletből, míg tüstént ők is nem kapnak... A „civil rend” borotvaélen táncolt!

Ami történt, ékes például szolgálhatott arra, miként lehetett szinte mesterségesen pánikot, nyugtalanságot kelteni.

Mindenki föltétlenül nagyobb mennyiségű cukrot és étolajat akart venni, mint amennyi a maga szokásos szükséglete.

Hogy mennyi áru kellene most ahhoz, hogy a lakosságot megnyugtassák, a keresletet a normális szintre csökkentsék, ezt már senki sem tudta volna megmondani. Ha egyszer hiány lép fel, a lakosság bizalma megrendül abban, hogy a folyamatos ellátást (nagyjából változatlan áron) biztosítani tudják, a kereslet hosszú ideig a többszörösére növekszik, kiszámíthatatlanná, felbecsülhetetlenné válik.

T.I. kénytelen volt szembenézni a ténnyel, ebben a helyzetben kielégítő, megnyugtató megoldást nem talál. Minden olyan igyekezetei, hogy megnöveljék a lakosság ellátására fordítható árumennyiséget (különösen cukorból és étolajból) a hatalom, személyesen Ceaușescu, durván elutasít, még a közelgő választásokra sincs tekintettel. Bármilyen intézkedést, ami nyíltan beismerné, hogy az eladható mennyiségek alatta maradnak a fizetőképes keresletnek (jegyrendszert vagy más, egy főre eső eladást korlátozó módszert) – szintén szigorúan megtiltottak. Ő maga csak annyit tehetett, hogy szembeszögült a szélsőségesen rossz megoldásokkal.

Azzal a „forradalmi” ötlettel például, amivel Bucșa, a város nagyszájú főnöke lépett elő, hogy bent az üzemekben árulják a cukrot és étolajat. Szerencsére sikerült M.-et meggyőznie, hogy az ilyenszerű „megoldások” nemcsak törvénytelenek, de teljes zűrzavart idézhetnek elő. Mi lesz, ha az utca népe betódul az üzemekbe, hogy ott cukrot és étolajat vásároljon?! A megye első titkára a maga szokott, minden udvariasságot nélkülöző modorában utasította rendre Bucșát:

– Hagyd abba ezeket a demagóg hülyeségeket! Nem ugrasztjuk egymásnak az embereket!

A kereskedelemben, áruellátásban folytatódott az ostrom-állapot.

Közben sok év után T.I.-nek új mezőgazdasági körletet, más „Interpolt” osztottak ki. Ennek központja Gorbó község, Egeres és Szentpál tartozott hozzá. Itt ismerkedett meg a türei termelőszövetkezet német nemzetiségű agrármérnökével, Sch.-sel. Az ő segítségével sikerült a maga számára fényt deríteni az erdélyrészi, dombos-hegyes terepen folyó romániai mezőgazdaság egy másik kóros jelenségére, amit magában „holt hektárok”-nak nevezett el. Nyilván Gogol *Holt lelkek* című regényének analógiájára.

A felfedezés a következőkből állt:

A teljes kollektivizáláskor, a „szocialista mezőgazdaság” gyászos emlékü születésekor a mezőgazdasággal foglalkozó

állami hivatalok nyilvántartásában szereplő teljes szántóföld-területtel „terhelték meg” az illető falu termelőszövetkezetét.

Kezdetben, a kollektivizálás előtt létezett is ez a szántóterület. Tartalmazta azokat a „nadrágszíjföldeket” is, melyeket a hajdani tulajdonos, a magángazda igavonó állataival, ökrökkel, bivalyokkal vagy lovakkal művelt meg. Ezek olyan meredek, nagy dűlésszögű, szétforgácsolt területek voltak, hogy azokat gépi vontatással még megközelíteni sem lehetett.

A teljes kollektivizálás befejezése után a valóságban ezeket a „szántóföldnek” nevezett területeket többé soha nem művelték meg. Az évek folyamán felverte őket a gaz, legjobb esetben legelőként, kaszálóként használták.

De minden évben szántóföldként jelentkeztek a termelőszövetkezet nyilvántartásában, amit be kellett vetni! Ősszel a búza és más őszi termények vetésénél a megművelt terület a termelőszövetkezet jelentéseiben még megfelelt a tervben előírányozottnak. De tavasszal, mikor a kukorica és más tavaszi növények vetésére került sor, a terület egy ponton egyszerűen elfogyott. Nem volt miként bevessék a tervben szereplő területek egy részét, mert azok nem léteztek. Ezek voltak a „holt hektárok”. A csak papíron, a vetési tervben szereplő hektárok. A vetés végén, valamikor május hónapban a termelőszövetkezet „illetékesei” egyszerűen csak hozzáadták őket mint „bevetett” hektárokat. Többnyire a kukorica felületéhez hazudták hozzá, mert az nagyobb volt.

Ez természetesen azt jelentette, a betakarított termést nagyobb területről nyertnek mutatták ki, mint amennyiről valóságosan betakarították.

Úgy emlékszik, alkonyattájt folyt ez a beszélgetés a gépkocsiban, amikor Sch.-t is magával vitte Kolozsvárra a Volgában.

- Igen, ez így történt.
- De ez azt jelentette, betakarításkor a valóságos hektárokon felbecsült termésnél mindig sokkal kevesebb volt a hektárhozam.
- Minden évben így történt...
- Így hát minden évben „előre biztosítva volt”, hogy csúnyán letolja magát a megyei mezőgazdasági vezérigazgatóság.

A mérnök újra csak biccentett hozzá.

- Ez azt jelentette, hogy az önök termelőszövetkezeténél őszi betakarítás végén néhány mázsával kisebb hektárhozam jelentkezett, mint ha csak a valóságos hektárok után számoltak volna...

- Így volt. Ennek megfelelően vonták le a fizetésemet.

T.I. végül nekiszegte a kérdést a főmérnöknek.

- Nagyon értékelem, hogy ezt ilyen őszintén elmondta nekem. De annyi éven keresztül nem látta módját annak, hogy a fölöttes szervek valamelyik nyíltabb eszű szakemberének feltárja ezt a helyzetet, arra kérje, vessenek véget ennek az évek óta tartó káros, kényszerű csalásnak, töröljék a „holt hektárokat” a szántóterületből, növeljék meg velük a legelőket, kaszálókat a valóságos helyzetnek megfelelően?

Kesernyés, görcsös kacagás volt a válasz a kocsai sötét utasterében.

- Csak nem képzeled, hogy nem tettem szóvá ezt?! Hiszen évről évre letolnak, lemocskolnak, levonják a fizetésemet, fenyegetnek miatta! Többször is megpróbáltam. Az elején még meghallgattak. Valószínűleg a földművelésügyi minisztériumban vagy másutt el is mondták. De ott kirúgták, letolták, megfenyegették őket. A következő alkalommal aztán ők vágták el az én számat. Hagyjam abba ezt a hülyeséget tüstént, ha nem akarom a nyakamat törni!

- De hát miért viselkedtek így?

- Mert a „nagyfőnök” már évek óta kiadta a parancsot, a szántóterületet szüntelenül növelni kell... Tetszik érteni? Növelni, nem csökkenteni! Külön tervszámot adnak erre, papíron növelik is minden esztendőben néhány hektárral. A parancs szerint a legelőből, kaszálóból kell elszántani erre a célra. Azzal nem törődnek, hogy így a szarvasmarha-állomány nagyobb, mint amennyinek a takarmányt biztosítani lehet. A csökkenő legelők, kaszálók hozamát papíron egyszerűen megnövelik, hogy a „takarmánymérleget” így kiegyensúlyozzák...

Legyintett, mint akit a csalások, ferdítések áradatától már a hányinger kerülget.

- Ugyanazok az emberek, akikkel ezekben a dolgokban beszéltem, szemrebbenés nélkül vasalják be rajtam az adatokat, melyekről nagyon jól tudják, hogy nem valóság. Mert Ceaușescu megköveteli, hogy évről évre növekedjen a gabona-termés, ami bizonyítja, milyen zseniális utasításokat ad. A külkereskedelem egyre több román búzát exportál, mert állítólag van honnan. A belső szükségletek fedezésére pedig maradnak... ahogy ön mondja, a „holt hektárok”. Aztán csodálkoznak, hogy a gabonaraktárakban egyszerűen nincs meg a búza, amit jelentettek...

T.I. mégis szóvá tette a „holt hektárok” ügyét kollégája, a mezőgazdasággal foglalkozó alelnök előtt. Az kissé kényszeredetten le is zárta tüstént a beszélgetést.

- Tudd meg, ebben a dologban semmit sem lehet tenni.

Én mindenesetre kijelentem neked, nem tudok és nem is szándékozom tenni!

Így ért véget a „holt hektárak” ügye. Napjainkban nyilván megoldódott, beletorkolt, feloldódott a mezőgazdasági területnyilvántartás országos és teljes zűrzavarában...

Az ezerkilencszázhetvenötös év annyiban tűnik ki az elkövetkezendők egyszínű szövetéből, hogy viharosabb eseményekkel kezdődött.

T.I. viszonya M.-mel némileg nyugvópontra ért – erről egyébként bővebb elemzés is szükségesnek mutatkozik a későbbiekben. Úgy látszik, M. arra a meggyőződésre jutott, hogy T.I.-t nem tudja vagy nem próbálja eltávolítani. Az érintkezés, mely kialakult közöttük, sem nem meleg, sem különösebben nem barátságos, de tiszteletben tartja a jómodor szabályait. Február kilencedikén díszes, kalligrafált, ünnepélyes jókívánásokat küld T.I. születésnapja alkalmából „...a megyei pártbizottság, a megyei néptanács végrehajtó bizottsága és a magam nevében”.

Mikor aztán a márciusban lezajlott választások eredményeként a pártvezetőség a megyei tanácsokat olyan értelemben szervezi át, hogy kettő helyett egyetlen alelnök marad, aki nem megyei titkár is egyben, senki sem (még T.I. sem) csodálkozik azon, hogy az építésmérnök és egyben román Be.-t választják, hogy tartsa meg rangját, és nem őt.

M. nagy igyekezettel magyarázza a szűkkörű vezetőség ülésén, hogy T.I.-t továbbra is a megyei végrehajtó bizottság, tehát a megyei vezetőség tagjának óhajtja, ahol tapasztalatait továbbra is érvényesítheti, ezért azt ajánlja fel, ebben az esetben vállalja el a kereskedelmi igazgatóság közvetlen vezetését...

T.I. is tudta, ha továbbra is a vezetőségben akarják tartani, ez a „húzás” következik az ő számára. Egy fokozattal kisebb rangban, „alispán” helyett megyei rangú vezérigazgató válik belőle tíz év után, egy általános, országos méretű átszervezés eredményeként... Ebben nyilvánvalóan erkölcsileg nincs semmi dehonesztáló... Így M. ajánlatát vita és nagyobb szószaporítás nélkül el is fogadta. Kiderült, a végrehajtó bizottság tagjaként ő maradt továbbra is a megyei ellátási bizottság elnöke. Sima „landolás” volt tehát, tekintélyének csorbítatlan megőrzésével.

Még hozzá úgy tűnt, az új helyzet még további igényeket támaszt vele szemben. Nemcsak a „koordonáló” alelnök helyzetében, hanem a közvetlen jogi, erkölcsi, anyagi felelősség jóval nehezebb, bonyolultabb követelményei között kell bizonyítania, hogy képes helytállni. S a felső kapcsolatként kijelölt

párttitkár, illetve alelnök gyámkodó irányítása vagy segítségével nélkül.

Április tizenharmadikán az országos közellátási tanács ülésezett Bukarestben. F.J. miniszterelnök-helyettes és belkereskedelmi miniszter elnöklete alatt.

F.J. jellegzetes, székelyes hangsúllyal beszélt románul, s ezt olyan természetességgel, magától értetődően tette, mint ahogy fej bőségétől függően valaki nagyobb vagy kisebb számú kalapot visel. És sokszor a maga eredeti góbé észjárásából fakadó fordulatokkal tette meglepővé a szövegeit.

Most a tárgyalások egyik pontján újra azt a meglepő – de amint kiderült, helytálló – megállapítást tette, hogy a kereskedelem ott jelenlevő, országos szintű és megyei vezetőinek nagy része nem ért a szakmához.

„A legtöbben nem voltak soha kereskedők. Hanem aktivisták és miegymás. Hányan voltak az itt jelenlevők közül a kereskedelemben inasok, »vizesnyolcasok«, utána kereskedősegédek? Hányan tanultatok meg belülről a szakmát, a mesterség csínját-bínját? De mi parancsolunk, mi akarjuk másoknak megmondani, hogyan vezessék a boltokat, a kereskedelmi vállalatokat. Én, aki most a lajtorja legmagasabb fokán állok, soha életemben boltban nem dolgoztam. Tizenhét éves koromtól ifjúkommunista titkár voltam. Politikai gazdaságtanra a pártiskolában először Tompa Pista oktatott, itt ül köztetek, mindannyian ismeritek...”

T.I. kissé kényszeredetten mosolyodott el erre a mondatra, ami váratlanul felfedte, hogy sajátos viszony fűzi a miniszterelnök-helyettes miniszterhez.

„...Hát akkor ne szégyelljük legalább, hogy most, felnőtt fejjel, vezetőkként tanulni akarunk a régi ízig-vérig kereskedőktől. Hogy velük hányjuk-vetjük meg, mielőtt intézkednénk és utasításokat adnánk.”

Nem azért tűnnek most figyelemre méltóaknak F.J. akkori szavai, mert a kereskedelem vezetésében levő, valóságos helyzetet nevezi nevén. Hanem azért, mert nyilván sehol másutt egy országos tevékenységi ágat irányító nagyfőnöknek eszébe nem jutott ilyet elmondani. Bevallani, hogy az egész társadalom és gazdaság területén a Ceausescu-féle párt- és államvezetés a teljes dilettantizmust eredményezte. Csak kivételként került arra alkalmas szakember a magas szintű, országos vezetőállásba. A következetes, kemény kézzel véghezvitt kontraszelekció teljes diadalt ült.

S bár F.J. szavaiból az derült ki, T. I még félig-meddig szakembernek számít, mert már akkor politikai gazdaságtant tanított, s a legutóbbi tíz év folyamán „alispánként” vezette

a kereskedelmet, ő maga úgy ítélte meg, a valóságban ő sem kivétel az általános szabály alól.

Életében volt valami köze üzlethez, bolthoz, belekóstolt azelőtt a kereskedelem munkájába? (Azon kívül, hogy sráckorában órákat ült nagybátyja sportüzletében, teniszsütőket húrozott.)

Így a kontraszelekciót – úgy mondhatná – reá vonatkozólag is alkalmazták. Az ő mostani, nagyon felelős munkahelyén egy ízig-vérig kereskedőnek, a mesterség minden fokozatát végigjárt, tapasztalt szakembernek kellene állnia.

Csak másokhoz képest tarthatja magát kevésbé dilettánsnak, kevésbé kontárnak, kik hozzá hasonló vezető funkcióba csak véletlen folytán, vagy bőséges, jórészt törvénytelen „mellékjövendelmek” reményében kerültek kereskedelmi vállalatokhoz.

Némi keserűséggel, öngúnnal emlékszik vissza, mikor orvostanhallgató volt, s felmerült előtte, milyen tevékenységi területeket érez legtávolabb magától, amelyekre teljességgel kizártnak tartja, hogy valaha is rátévedjen – az a pénzügy volt és a kereskedelem. É íme, épp ezeket kell ma – ha egyáltalán van ilyen a számára – szakmájának neveznie. Furcsa grimasza a sorsnak!

S ezeket a vágyaitól, érdeklődési körétől annyira távol eső szakmákat méghozzá nem úgy kezdte, hogy előbb képezni kezdte volna magát az illető területen, hanem a kommunista hatalom úzusa szerint, „felülről”. Egyenesen vezetőként, főnökként, tanárként, ki másoknak parancsolja vagy tanítja, hogy számára merőben új területeken mit kell tenni és hogyan kell tenni. A régi, nemesi világból vett mondás szerint, „ha tisztséget adott az Isten, majd eszet is ad hozzá”.

S ami még ennél is szomorúbb, azt kell tapasztalnia, így is nagyon világosan látja, mennyire hibás minden alapvető lépése a hatalomnak, milyen súlyos következményekkel járó tévedéseket követ el a központi és helyi vezetés a gazdaság, a társadalom irányításában. Ahhoz, hogy nyugodt, önmagával megbékélt végrehajtója legyen a hatalomnak, mindannak, amit fönt kikotyvasztanak, *nem több szakértelemre*, tudásra, tapasztalatra lenne szüksége, hanem *jóval kevesebbre* annál, mint aminek birtokában van.

Nem sokkal azután, hogy alispánból megyei kereskedelmi igazgatóvá minősült vissza, alkalmasnak vélte a pillanatot, hogy levelet írjon M.-nek. Abban kijelentette, mivel tagja maradt a megyei végrehajtó bizottságnak, így a megye ügyeinek egészével szembeni felelősségével tisztában van, kéri az első titkárt, ne tekintse őt valamelyik mezőgazdasági kör-

let felelősének. A megye kereskedelmének, áruforgalmának nagy és kis ügyei szüntelen jelenlétet követelnek e munkaterületen, feladatai összeegyeztethetetlenek azzal a kötelezettséggel, hogy sok időt, a nagy mezei munkák idényében hosszú napokat a szántóföldön tartózkodják...

Várta, nem dühödik-e fel M., nem tekinti-e személyes sértésnek a levelet... De nem történt ilyesmi. Nehány nap múlva a körletben jelentkezett egy pártaktivista, hogy ő veszi át egyelőre a mezőgazdasággal kapcsolatos teendőket.

Lesz, ahogy lesz, állapította meg magában T.I. vidáman, ettől az értelmetlen tehertől legalább sikerült megszabadulnia.

Július első napjaiban újra árvíz okoz felmérhetetlen károkat a falvakon. Bobu „elvtárs”, Ceaușescu egyik kedvenc fegyverhordozója van jelen Kolozsváron, „felbecsülhetetlen” értékű tanácsaival segíteni az árvíz okozta károk elhárításában.

Újra felmerült a gondolat, alig öt esztendő múltán újra olyan természeti csapás sújtja az országot, amilyen állítólag csak „évszázadonként egyszer” szokott lenni: nem egyszerűen arról van-e szó, hogy a nyakló nélküli erdővágások éreztetik egyre sűrűbben s egyre kegyetlenebbül a hatásukat?

A cukor- és étolajhiány miatti ostromállapotszerű helyzet tart tovább. A megye hatalmasai részéről „bölc” döntés születik, ami majd megoldja az ezzel kapcsolatos bajokat. A napi (elégtelen) mennyiséget azontúl két részre osztva árusítják: 20%-ot reggel hétkor, a napi mennyiség 80%-át pedig délután. Napi két bolondokháza tehát minden üzletben... De a belkereskedelmi minisztériumból újra világosan megmondott, „jegyre” vagy más hasonló módszerekkel árusítani az egész ország területén szigorúan tilos!

Szeptember közepén Zillával együtt Székelyföldre utazott a végrehajtó bizottság megbízásából, a korábbi évek hagyományait folytatva, megszerezni a burgonyakiutalást a hiányt szenvedő Kolozs megye számára. Hogy miért éppen T.I. ment? Köztudott volt, hogy baráti kapcsolatai révén azokban a megyékben ő a legsikeresebb „intéző”.

A sepsiszentgyörgyi s különösen a csíkszeredai barátok kitétek magukért. Napközben a krumpliföldeket, hivatalokat járva barátaival együtt, maradéktalanul megoldja feladatát. Estefelé pedig szarvasbögést hallgatni viszik a Hargitára, majd jól sikerült eszem-izsomokat szerveznek a tiszteletére.

Mindez csak azért említendő meg, hogy sejttesse, a nagyon kellemes minivakáció napjai után milyen hidegvizes zuhanyként érintette T.I.-t szeptember 25-én egy ismeretlen hangnyomatékos felhívása, hogy haladéktalanul jelenjen meg a

városgazdálkodási vállalatcsoport irodáiban. Ott ugyanis a szemeit vészjóslóan forgató bukaresti ellenőrnő, a helyi bankinspektornő és mások kérdéseiből megértette, véleményük szerint ő alelnöki minőségben súlyos visszaéléseket követett el az állam tulajdonát képező lakások eladása terén, hatalmas összegekkel károsította meg az államot, és – nem mondták, csak érzékeltették – feltehetően nagy összegeket vágott zsebre...

E vádak bizonyítása nem foglalkoztatta őket, hiszen azokat világosan és egyértelműen, szinte mosolygó fölényel bizonyítottanak tartották. Az sem érdekelte őket, T.I. mit szól mindezekhez. Egyszerűen csak T.I. írásbeli nyilatkozatára volt szükségük ahhoz, hogy – teljesen függetlenül attól, miként válaszol a feltett kérdésekre – az ügycsomót átadhassák az ügyészségnek. Ezt ki is jelentették előtte.

A „Legfelsőbb állami pénzügyellenőrző kamara” munkacsoportja ez, mely Kolozs megye ellenőrzését végzi, megfelelő demokratikus „körítéssel” kicifrázva, a központi szakszervezeti tanács egy fiatal közigazdászával kiegészítve. Ez utóbbi jókedvű magabiztossággal lengeti a valahonnan frissen beszerzett iratot, mely kétséget kizáróan bizonyítja T.I. bűnösségét; a jól és „szakszerűen” végzett munka derűs fölényével ismerteti a többiekkel az átirat tartalmát, az épp kihallgatott „vádlott” jelenlétével mit sem törődve, átpillantva annak feje fölé.

T.I. megírta a kívánt nyilatkozatot, aztán visszament hivatalába, a kereskedelmi igazgatóságra.

A következő órában felmérte a helyzetét.

A legrosszabbra számíthatott.

Ennél ízesebb falatra egy ilyen „magas rangú” ellenőrző csapat nem is számíthatott volna. Volt néptanácsi alelnök akadt horogra, kizsigerelésének semmi akadálya, mert már nem tölti be ezt a tisztséget, letartóztatásához nem kell központi jóváhagyás. Méghozzá magyar, eddig közismert közéleti ember, könyvei jelentek meg, ugyancsak magyarul. Eszményi eset „példát statuálni”, bizonyítani, a hatalom keményen, könyörtelenül fellép a sikkasztó, csaló, állami vagyonban kárt tevő volt tisztviselővel szemben.

Hogy mellest a vádnak egyetlen betűje sem igaz – nem sokat számít. Mióta az egyszemélyű önkényuralom gátlástalanul gyakorolja hatalmát, a szekuritate és milícia uralja a helyzetet. Ha egyszer valaki – és ennél akár jelentéktelenebb váddal is megadják a jóváhagyást, hogy letartóztathatják – a karmuk közé kerül, attól veréssel, kínzással olyan vallomást csikarnak ki, amilyent csak akarnak. Ha kell, akár hónapokig

tartó „kezelés” eredményeként is. Mi oka lenne abban bízni, hogy ő, ha ilyen helyzetbe kerül, majd állja a sarat, bármi történne is?!

A házeladások tekintetében az első hónapokban zavarosak, ellentmondóak voltak az intézkedések, utasítások. S épp mert a habozásnak, bizonytalankodásnak akart véget vetni a nagyobb gazdasági hatékonyság érdekében, a rendelkezések szellemét alapul véve, kiadta az utasítást az eladásokra. Ilyen zavaros központi szövegek dzsungelében nem lesz nehéz ügy csoportosítani, hamisítani a szövegeket, hogy azok az ő állítólagos bűnösségét bizonyítsák.

Hirtelen nagyon súlyos helyzetbe került, mely szinte fizikai létét is veszélyeztetheti.

Azonnal, okosan, hatásosan cselekednie, védekeznie kell!

A „Legfelsőbb állami pénzügyellenőrző kamarának”, melynek a törvény szerint a kormány tagjait, a minisztereket is joga van felelősségre vonni, a politikai bizottság tagja, Gogu Rădulescu a főnöke. Ügyvezető helyettese pedig E.H. Hajdánában T.I. volt a főnöke a pénzügyminisztériumban, mikor az országos pénzügyi ellenőrzést vezette. E.H.-val kell kapcsolatot teremtenie!

Még aznap délben hosszú táviratot küldött neki. Az őt ért vádak teljesen hamisak, kérte, mielőtt döntene, tegye lehetővé, hogy részletes emlékiratot küldjön számára.

Tisztában volt vele, addig kell cselekednie, míg nem függesztették fel állásából, nem tartóztatták le.

Zillának elmondott mindent. Felkészítette az összes eshetőségekre. A következő vasárnap sokoldalú iratot szerkesztett, minden adat részletes feltüntetésével. Egy példányt E.H.-nak küldött el, másikat M.-nek, a megye első titkárának, harmadikat a rend kedvéért a vizsgáló bizottságnak, bár azok tárgyilagosságában fikarcnyit sem bízott.

Másnap a belkereskedelmi minisztérium hívására elutazott Bukarestbe. Nem volt szerencséje, E.H. nem volt a fővárosban. Kiment eléje a repülőtérré, visszatértekor tudott csak vele néhány szót váltani. E.H. láthatóan zavarban volt. Annyi esztendő után ilyen sajtószerű helyzetben találkoznak...

Otthon jut ideje T.I.-nek azon töprengeni, M., az első titkár vajon milyen álláspontra helyezkedik? Ha fel akarják függeszteni, ha le akarják tartóztatni, az ő engedélyét, beleegyezését kötelesek kérni. A jelekből, helyesebben a jelek teljes hiányából arra lehet következtetni, M. még habozik, hogy az ellenőrző bizottság álláspontját vagy a T.I. állításait fogadja el. M. tudja, T.I. a Pénzügyminisztériumban dolgozott,

tartományi titkár volt, majd alelnök, nehezen hihető, hogy szarvashibákat követett el meg visszaéléseket... Lehet, szakmailag többet tud, mint a vádlói... T.I. semmi úton sem jelezte, hogy találkozni kívánna vele ebben az ügyben. M. sem hívatta.

Jeltelen, nyomtalan birkózásban az ellenőrző bizottsággal, melyet közben „konzultálás végett” visszahívtak Bukarestbe, teltek a napok egymás után.

A város, a megye tele volt a hírrel, hogy T.I.-t visszaélésen, sikkasztáson kapták, rövidesen kicserzik a bőrét...

Október közepén aztán ismeretlen forrásból elterjedt a hír, a T.I.-vel szembeni vádat elejtették, a vizsgáló bizottság véglegesítette az ellenőrzés folyamán fogalmazott jegyzőkönyvet, anélkül hogy ezzel a kérdéssel egyáltalán foglalkozott volna.

Csak később, november 17-én zajlott le E.H. személyes jelenlétében a megyei tanács végrehajtó bizottságának ülése, melyen a „Legfelsőbb állami pénzügyellenőrző kamara” ismertette megállapításait. E.H. személyesen, hangsúlyozottan tudatja: a lakáseladásokkal kapcsolatban semmilyen törvénytelenység, állami érdekeket sértő cselekedet nem történt.

Teljes diadal T.I. számára. A legnagyobb öröm, ami adott helyzetben érheti: a fenyegető rossz nem következett be.

A további hónapok folyamán az áruellátásban mutatkozó fokozott nehézségek – annak számára, kinek szeme van hozzá – világosan jelzik, milyen „irányba” tart a nemzetgazdaság egésze. S amilyen mértékben – különösen egyes élelmi cikkek tekintetében – hiányok mutatkoznak, úgy kezdett egyre divatosabbá válni a legfelsőbb párt- és államvezetés, a Ceaușescu részéről egyre sűrűbben és hangosabban ismételt megállapítás: „Áru van, nem az áruhiány okozza a nehézségeket! Hanem rosszul osztják el a készleteket, rosszul »gazdálkodnak« velük! A belkereskedelmi minisztérium, a helyi kereskedelmi vállalatok a bűnösök, az ő hibájukból nem jut el néha az áru az üzletekbe.”

T.I. tisztában van azzal, a belkereskedelmi minisztérium, a vezérigazgatók épp elég balfogást követnek el. De az nyilvánvaló hazugság, hogy az áruhiányt ők hozzák létre. Ha a rendelkezésre álló összmenyiség (amit a pártvezetés, Ceaușescu kiparcelláz nekik) csak fele vagy negyede a szükségletnek, abból bárki „gazdálkodhat”, ahogy akar, de azt nem tudja megakadályozni, hogy az érintett cikkek hiányozzanak az üzletekből. A hatalom így bűnbakot talál az elégedetlenség levezetésére. Épp egy olyan minisztériumot, melynek magyar áll az élén!

S a minisztérium, F.J. úgy véli, nincs mit tennie, önbírálatot gyakorol a nagy letolások után, melyekben Ceaușescu részesíti, s a kapott fejmosást adja tovább a megyei kereskedelmi igazgatóságoknak, a helyi kereskedelmi vállalatoknak. F.J. megismétli a fenyegetéseket, melyeket a „nagyfőnök” fogalmazott. Például azt, hogy amennyiben a „helyi szervek” jegyrendszert vagy bármi más hasonló eladási szabályokat próbálnának a kereskedelmi vállalatokra kényszeríteni, a megyei kereskedelmi igazgatók tüstént értesítsék a minisztériumot, személyesen őt, a miniszterelnök-helyettest.

Elkezdődött a több éven keresztül tartó vesszőfutás azok számára, akik állami vagy szövetkezeti kereskedelemben jószándékkal igyekeznének dolgozni. Cukorból, étolajból, lisztből, rizsből, vajból, húsból és sok egyébből nincs a lakosság napi szükségleteit kielégítő mennyiség az üzleti hálózatban. De jegyre vagy adagolva árulni sem szabad. Nincs megnyugtató megoldás!

A főnökök „zseniális” tanácsokat, útbaigazításokat adnak a vásárlókkal közvetlenül szembesülő alkalmazottaiknak: „Az utasításokat tudjátok. Találjatok megoldást! Azért vagytok kereskedők...!”

Hetvenhat tavaszának egyik reggelén, még mielőtt munkába menne, otthon telefonon keresi T.I.-t a gazdasági rendőrség megyei főnöke, kit kivételesen civilizáltabb jelenségnek tart a közismerten ronda intézmény szolgálattevői között. Sűrűn kéri az illető a bocsánatot a korai zavarás miatt, de a bukaresti Belügyminisztérium két tisztje kérte meg, közvetítsen egy találkozót, a délelőtt folyamán föltétlenül beszélniük kell T.I.-vel.

Megbeszélik a találkozó időpontját, az illetők pontosan meg is jelennek T.I. irodájában. Két fiatalabb férfi, polgári ruhában.

Bemutatták a Belügyminisztérium által kiállított személyi igazolványukat, s gyorsan a tárgyra tértek. Az ékszerek, drágakövek érdeklik őket, melyeket annak idején a Pénzügyminisztériumban T.I. vett át és adott át egy személynek...

Magára a műveletre, bár huszonhárom évvel azelőtt zajlott le, T.I. persze emlékezett. Az is eszébe jutott hirtelen, néhány esztendeje, még néptanácsi alelnök korában egy este ismeretlen férfi hívta fel telefonon a dolgozószobájában s kért további részleteket az értéktárgyak sorsa felől, kijelentve, hogy az „elvtársnő” érdeklődik utánuk. T.I. nem értette pontosan, ki a telefonáló, s milyen minőségben keresi őt, így teljesen semmitmondó, kitérő válaszokat adott. Az illető valószínűleg

megértette, telefonon nem hajlandó felvilágosításokat adni, s nem folytatta tovább a kérdezősködést. Az iránt T.I.-nek semmi kétsége sem volt, hogy az „elvtársnő”, kire a telefonáló célzott, nem más, mint Ceaușescu felesége. Nehány nap múltán megfeledezett erről az epizódról.

Most a két belügyi embernek nyilván van meghatalmazása arra, hogy kikérdezze T.I.-t, s a legnagyobb határozottsággal hozzá is fogtak ehhez.

T.I. részletesen elmondta mindazt, amire emlékezett: a miniszter személyes utasítására átvette az ékszereket a valutáris igazgatóság két emberétől, jegyzőkönyv alapján. Egy vagy két óra múlva ugyancsak jegyzőkönyv alapján, amit a vezetése alatt álló igazgatóságon a legnagyobb titoktartás mellett készíttettek el, átadta az ékszereket egy ezredesnek, a hadügy-miniszter kabinetfőnökének...

A két belügyi tisztet nem elégítették ki ezek a válaszok. Mindezt ők is tudják, az akkori jegyzőkönyvek egy példánya náluk van. Elő is vették egyik irattartójukból. T.I. viszontlátta akkori aláírását. S az átvevő Săceanu ezredes aláírását is. Ha nem látta volna, nem emlékezett volna vissza arra, hogy az átvevőt így hívták.

A két belügyes nekiszegezte a kérdést: azt mondja meg nekik T.I., a valóságban ki volt Săceanu ezredes, és most hol található!

Emil Bodnăraș hadügyminiszter kabinetfőnöke volt és bizalmasa, ő vette át a pénzügyben, rendszerint T.I. irodájában, a hadügynek folyósított különleges pénzüsségeket. Petrescunál, a miniszter dolgozószobájában is többször találkozott vele. Más részleteket nem tud felőle, annál kevésbé azt, hogy most hol tartózkodik.

A belügyesek egyre ingerültebbek és komorabbak lettek. Más ki volt még jelen az ékszerek átadásakor az ezredesen kívül? Milyen személyes jegyzeteket készített T.I. abból az alkalomból, s hol vannak azok a jegyzetek?

Senki más nem volt jelen az ékszerek átadásakor, hiszen így szólt a miniszter határozott utasítása. Jegyzeteket pedig nem készített. Az akkori szabályok szerint személyes jegyzetek készítése a legsúlyosabb vétségek közé tartozott, az államtitok tudatos megsértésével lett volna egyenlő.

Aztán Săceanu pontos személyleírását követelték tőle...

T.I. mondta, ami még eszébe jutott, de ismételten felhívta a belügyesek figyelmét arra, hogy 23 év telt el azóta, oly hosszú idő, hogy sok részletre nem emlékszik pontosan vissza. Ha most nem teszik az akkori jegyzőkönyvet eléje, nem emlékezett volna vissza arra, hogy tizenhét nagy alakú, bonyolult

összetételű, drágakövekkel kirakott ékszerről volt szó. S arra sem, hogy az ezredes Săceanu néven szerepelt.

A két belügyes elejtett szavaiból olyasmit értett, hogy a királyi család ékszereiről van szó, értékük szinte felbecsülhetetlen...

A megbeszélés végén a Belügyminisztérium két küldötte kijelentette: nekik a Săceanu ezredes nyomára kell jutniuk, vagy annak nyomára, ki ez alatt a név alatt rejtőzött. T.I. tegyen meg minden erőfeszítést annak érdekében, hogy a legapróbb részletre is visszaemlékezzen. Írjon meg ezzel kapcsolatban másnap délelőttig egy egészen kimerítő nyilatkozatot. Amennyiben a nyilatkozat nem elégíti ki őket, akkor T.I.-t további vizsgálatok céljából magukkal viszik Bukarestbe!

Ez már keményen, fenyegetőzéseként hangzott.

T.I. komoran, kissé érdesen válaszolt: leír mindent, amire emlékszik. De ennél többet sem Kolozsváron, sem Bukarestben, sem sehol másutt nem tud, s így nem fog mondani.

Másnapra megfogalmazta a nyilatkozatot. A két polgári ruhás tiszt áttanulmányozta. Aztán a szöveget nyomtatványra, kézzel kellett T.I.-nek rávezetnie, minden lapot külön-külön aláírnia, mint a vallomásokat a milícián vagy a szekuritáténál.

Végül késő délelőtt a belügyesek kijelentették, visszautaznak Bukarestbe. Arról egy szót sem nyilatkoztak, az elkészült iratot kielégítőnek tartják-e vagy sem. Eziránt T.I. sem érdeklődött.

Néhány hónap múltán a két belügyi tiszt még egyszer megjelent T.I. irodájában. Még találtak egy apróbb érték tárgyról készült jegyzőkönyvet, melyeket annak idején ugyancsak a Pénzügyminisztérium adott át a hadügynek. Csak a megerősítését kérték annak, hogy valóban T.I. aláírása van az okmányokon. Nagyon barátságosak és közlékenyek voltak. Már igyekeztek kifelé, mikor T.I. megkockáztatta a kérdést: a múltkori, ékszerekkel kapcsolatos dolgokat sikerült-e tisztázniuk?

Mosolyogva fordultak vissza egy pillanatra.

– Természetesen tisztáztuk. Nagyon szép akció volt az!

Ezzel véglegesen eltűntek, T.I. nem találkozott velük többet.

Mit ért az ilyen ember azon, hogy „szép akció”? Az a huszonhárom év előtti bizonyult „szép akciónak”? A hajdani királyi ékszerekkel valami különlegesen fontos „műveletet” hajtottak végre?

Töprenghetett ezen. Nem volt olyan detektív- vagy rémregénybe illő, kegyetlenséggel fűszerezett cselekedet, ami nem fért volna bele a laza meghatározásba. Minderről sohasem fog megtudni többet...

Az elvárható időpontra, nyár elejére megkapta a jóváhagyást a maga és Zilla nevére, hogy szabadsága alatt Magyarországra utazhat. Ez annak jele volt, hogy a Belügyminisztérium nem tartja gyanúsítottnak vagy gyanúsíthatónak.

Ettől az időponttól kezdve, nagyjából kétévenként – ahogy a törvényes intézkedések megengedték – kérvényt nyújtott be külföldi utazásra, Magyarországra és Csehszlovákiába. Ilyen utak folyamán közéleti személyiségekkel, sem hatalmon levőkkel, sem ellenzékiekkel, nem vette fel a kapcsolatot. A maga eredendően tartózkodó, kissé visszavonult viselkedésén kívül ebben az a meggondolás is kimondatlan szerepet játszott, hogy így semmi beszámolnivalója nem volt a román hatóságoknak... E beszámolási kötelezettségének – mint a későbbiekben erről szó esik – egyébként sohasem tett eleget.

Ezekben a hónapokban, években indult meg Kolozs megye főnökségének M. vezetete kitartó, következetes rohama annak érdekében, hogy a megye élvonalba törjön a „szocialista versenynek” nevezett vesszőfutásban.

Nyilvánosság előtt meghirdetett szabályai voltak ennek a versenynek, még a Szovjetunió „hőskorából” kölcsönvett, hányingert keltő, gyászos hagyományok szerint. Az elbírálás pontos, a közvélemény által is ellenőrizhető, számszerű követelményeit azonban nem tették közzé, a „nagyfőnöknek” az elbírálásban szabad kezlet adtak.

A verseny a megyék „nagyjait” kivéve nyilván senkit sem érdekelt, a lakosság zöme tisztában volt azzal, hogy ebből az újságoldalakat megtöltő „akcióból” számára csak az jut majd, hogy nagyobb és lehetőleg meg nem fizetett teljesítményekre kényszerítik.

A verseny tétje végül is az volt, hogy az elért eredmények mértékében adagolta a „főnök” a megyék elöljáróival szemben az „értékelését és megbecsülését”. Egy megyei első titkárnak tehát, ha helyi vezéri posztját megtartani óhajtott – annál inkább, ha titkon központi hatalomba való előléptetés reményeit melengette – nagyon nyújtania kellett a nyakát, hogy a kitűzött „nagy célok” felé való ügésben minél előkelőbb helyet foglaljon el.

Gógös, hiú, becsvágyaktól fűtött ember, mint M., nyilván nem elégedhetett meg azzal, hogy az általa vezetett megye a verseny folyamán a „középszerűség posványába” ragadjon. Meghirdette tehát minden községben és gyárban, hogy Kolozs megyének az élre kell törnie. Aki ezt a célt nem tudja vagy nem akarja követni, az jelentse idejében, hogy tovább „ne zavarja munkánkat” (románul: să nu ne încurce!).

A verseny élvonalába jutásért való igyekezetben – ami egyébként, amint már szó esett róla, a megye lakóit a legkevésbé sem érdekelte – komoly segítségre talált. A megyei pártbizottság egyik titkára ügyes, minisztériumokkal, főhatóságokkal jó kapcsolatot kiépítő, sima modorú aktivista volt, aki nemcsak a központból kapott pontos értesüléseket, hanem a vetélytársak, a szomszédok lapjaiba is bele tudott tekinteni, s így igen hatékony „ügyintézőnek” bizonyult a megye számára. Tulajdonképpen Kolozs megye előretörésének, majd diadalának egyik fő stratégiája és taktikusa lett az M. háta mögött csendben meghúzódó szürke eminenciás.

Elérkezett a nap, mikor a Nagy Nemzetgyűlés, a rendszer mindent egyhangúan megszavazó székértelőlőből összeválogatott testület ünnepélyes ülésre ült össze, amelyen a „vezér”, Ceaușescu kezéből vehette át M. a „versenyben” elért első helyért Kolozs megye nevében a kitüntetést és diplomát.

Ezzel elkezdődött Kolozs megye „elsőbbségének”, a valóságban társadalmi szétzilálásának hosszú éveken át tartó időszak.

Több éven át, az elnyert pozíciók, a „kimunkált” tapasztalatok birtokában, „szürke eminenciás” kitartó ügyessége folytán, Kolozs megye sorra vette át az első helyet megillető kitüntetések. Olyannyira, hogy harmadik alkalommal megkapta a legmagasabb „megdicsőülést” fémjelző „Szocialista Munka Hőse” címet és jelvényt.

Teljes és maradéktalan volt a Kolozs megyei pártbüro és első titkára, M. diadala. A többi megyei vezér egyre dühösebb, de csak titkon elropogtatott káromkodásaitól kísérve. Az első titkárok közül Ceaușescu legnagyobb kegyeltje M. lett, minden lehetséges összeövetel résztvevője, a legfelső „elit-közület”, a politikai végrehajtó bizottság pótagja.

Hosszú évek sorozata volt ez, melyeket külön taglalni nem érdemes, hiszen az alakuló események általános iránya egybeomossa a történeteket.

Évente sok ezer számra épültek a lakások a megye minden városában. A Ceaușescu-uralom legnagyobb vívmányaként minden esztendőben új utcások, üzletek és üzletházak támadtak. Az üzemek, vállalatok annyi új lakást kaptak szétosztásra alkalmazottaik között, hogy sok esetben három-négy hónap telt bele, míg az átadás után az új lakók beköltöztek.

Ezzel párhuzamosan a keleti ipari negyedben egymás után emelkedtek a gyáróriások csarnokai Kolozsváron, a nehézipar és a többiek.

Az ingázók újabb ezrei, tízezrei költöztek a városok új lakónegyedeibe, a falu elnéptelenedése folyt tovább gyorsított

ütemben, a termelőszövetkezetekben megélni egyre kevésbé lehetett. Hát miért ne költözne be a falusi a tömbházba, ahol valami fürdőszobának, árnyékszéknek nevezett helyiség is van...

A hatalom pedig több stratégiai célkitűzését érte el egyszerre. Gyorsuló ütemben megváltoztatta Kolozsvár s a többi hasonló történelmi város nemzetiségi összetételét (54%-ról alig néhány évtized alatt 24%-ra szorította le a magyarság számarányát), mammutüzemek építésével a hajdan egyetemi és kétnyelvű művelődési központként ismert Kolozsvárt „szocialista iparvárossá” alakította át. Kit érdekelt, hogy a nehézipar gyárat és a többi üzemet nem a gazdaság valós igényeit és arányait figyelembe véve létesítették, s így rövidesen teher-tételnek bizonyulnak a válság felé tántorgó társadalom számára?!

Az üzemben, a munkahelyen a faluról betelepült „új embert” az ipari munkarend hagyományait nélkülöző viselkedés jellemzi. S többnyire az alacsony teljesítmény, a gyenge minőségű munka. Ha keveset keresett, ez különösebben nem nyugtalanította. A fontos csak az volt, hogy a gyárnak, munkahelynek alkalmazottja, s részesedik az e minőségéből eredő jogokból. Nem nagy baj, ha kicsi a fizetés. Egyrészt mert általában alacsonyak voltak az igényei. Meg aztán besegített a falun maradt rokonság, az „öregék”. Disznót, krumplit, más ennivalót juttattak neki, nem kellett félnie, hogy éhen marad.

Ez a népség vette birtokába fokozatosan a várost, autóbuszait, trolibuszait, üzleteit, s átvonulási útvonalától függően jórészt a belváros utcáit is. Viselkedési módja pontosan érzékeltette, hogy az újonnan épült lakónegyedek milyen sorrendben jöttek létre, lakóiknak hány esztendő állt rendelkezésére, hogy valamelyest közelítsenek a városi együttélés szabályainak ismeretéhez.

E jelenségek eredményeként kapta a legnagyobb kolozsvári lakótelep, mely egy évtizeden keresztül épült a városrendezési szabályok megcsúfolásával, a rögtönzés és önkényesség szégyenletes nyomait viselve magán, a „Satele unite” gúnynevet a lakosság részéről. (Román szójáték: Statele Unite – Egyesült Államok és „Satele unite” – „Egyesült falvak”).

Ott, a monostori lakónegyedben szállták meg a vásárlók az élelmiszerüzleteket, erőszakoskodtak a kiszolgálókkal, ott indultak többször is rohamra a pultok ellen, gázoltak át a bolti bútorokon, a tömegtámadásban való részvétel névtelenségét felhasználva fosztottak ki fizetség nélkül egy-egy üzletet... Ugyancsak ott, a gyermekeket összeíró tanítónők, tanárnők nem mertek egyedül becsengetni a lakásokba, csak férjük vagy más

férfi-hozzátartozójuk jelenlétében és segédletével. Ott emelkedett meg még a városi átlagot túlhaladó mértékben is a bűnözés görbéje, ott késelték meg alkonyattájt még a lakóként hazatérő katonatisztet is.

Folytatható lenne a felsorolás, de minek? A kolozsváriak jól ismerik e fájdalmakat esztendőik óta. Más romániai városok pedig ilyen vagy amolyan változatban hasonló módon éltek meg a „szocialista városépítés” valóságait.

Nemcsak akkor, azokban az években dicsőítették fülsike-títő lármával Ceaușescu „aranykorszakának” ezeket a diadalait. Most, esztendőikkel az 1989-es fordulat, a „fővezér” agyonlövete után, igaz, csendesebben suttogva, ismétlik egyesek: akkor gyakorlatilag szinte ingyen, takarékpénztári hitellel bárki lakrészt vehetett magának, nem úgy, mint most, sok millióért...

Így van, nagy számár volt, aki nem vásárolt akkor lakásokat!

Bezzeg vásároltak, akik a hajdani százezerről négyszáz-ezerre dagasztották „kincses Kolozsvár” lakóinak számát!

S T.I. tíz évet alispánként küszködött a dagadó városok ellátásának, gazdálkodásának, egészségügyének stb. gondjaival, másik tíz évet pedig azért, hogy a szüntelenül változó helyzethez alkalmazkodva, minél többel lássa el a megye háromnegyed millió lakóját. Hát megérte?

Szomorú eredményekhez vezet ez az elszámolás.

T.I. viszonya M.-mel, rajta keresztül a hatalommal viszonylag s látszólag megcsendesedett. Indulatai bármennyire is csábíthatták, M. a kínálkozó alkalmakat jórészt elmulasztotta arra, hogy mint másokat, nyilvánosan ledorongolja T.I.-t. Bizonyára számot vetett azzal, ilyen nyilvános, nagy letolásra valami áruforgalommal, ellátással kapcsolatos konkrét helyzetnek kellett volna alkalmul szolgálnia, azokat pedig T.I. nála pontosabban, részletesebben ismeri, várható, hogy érvekkel vagy bizonyítékokkal áll elő, szembeszáll... A kialakuló vita esetleg presztízvesztéssel járhatna.

T.I. pedig fegyelmezetten „ült a maga helyén”, nem kezdeményezett vitákat vagy összetűzéseket. Csak arra ügyelt gondosan, hogy mindig alaposan tudja a „leckét”, a maga hatáskörének tényeit, jelenségeinek okait, a várható fejleményeket. Bármely pillanatban éri is támadás, az ellen védekezni tudjon, vissza tudja verni. Mert M. jó egynehány kísérletet tett arra, hogy az áruellátás, kereskedelem területén tett váratlan, ismételt ellenőrzésekkel olyan hibákat, fogyatékoságokat fedezzen fel, melyekért T.I.-t felelősségre vonhatja. De egyszer sem sikerült olyasmire akadnia, ami miatt az egész megyei há-

lőzat, szervezet főnökét okolhatta volna. Maradt tehát közöttük a szembenállás és készenlét barátságosnak vagy jóindulatúnak nem nevezhető állapota.

Azoknak az éveknek apróbb eseményeit Összegezve arra a következtetésre jut, hogy – mint annyian mások – besétált egy szörnyű csapdába, amit tervszerűen vagy csak a rendszer véletlenszerű melléktermékeként a hatalom állított fel számára.

Ismételten elmondja: eszmeileg már világosan és egyértelműen szembefordult a kommunizmussal, kilencszázhatvan-nyolcban utolsó pillérei is összeomlottak benne a hajdan „világmegváltónak” hitt eszmerendszernek. Közgazdászként megfogalmazta magának a konklúziót, hogy a „létező szocializmusnak” nevezett gazdasági rendszert teljes összeomlásra ítélte a történelem.

Szakmai vonalon, „függőlegesen” fölöttese a miniszterelnök-helyettes és belkereskedelmi miniszter, F.J., akit tettei ismeretében, vele való személyes viszonya folytán inkább már szövetségesnek érzett a hatalommal szemben való „küzdelemben”, kötélhúzásban.

Tehát a hatalom veszélyes és kártékony, közvetlen közelből fenyegető képviselőjeként számára M. maradt, rangjánál, tisztségénél fogva a hatalom első számú, helyi megtestesítője!

Így a szembenállás illúzióját, elvetélt, kényszerpályára szorult cselekvéseit az M-mel való szembeszállás képezte!

Itt a csapda!

Azt képzelte, hogy vele szemben kell helytállnia. Feltartott fejjel elejét vennie annak, hogy őt is megalázza, emberi méltóságába taposson. Olyan helyzetet kivívnia, amilyent ő maga is elfogadhatónak talál. Mindezt képességeinek szüntelen mozgósításával, harcra kész feszültséggel kellett elérnie.

Az M.-mel folyó, sokszor jeltelen, hangtalan birkózást már-már a hatalommal szembeni viaskodással tévesztette össze. Annyira lekötötte figyelmét, erejét, ez az állítólagos „küzdelem”, hogy szinte már diadálnak tűnt, hogy teltek az évek egymás után, s ő mégis meg tudta vetni a lábát, helyén tudott maradni...

De közben már a csapdában vergődött!

Az M.-mel való szembeszegülés azt jelentette a valóságban, hogy még keményebben befogta magát a hatalom zötyögő, rozoga szekérébe, mint eddig bármikor, húzta az igát, bizonyítva azt, hogy a vitatott kérdésekben „neki van igaza”.

S ha mindezt nem csinálja, nem szolgál többet a hatalomnak, hagyja, hogy valamilyen alacsonyabb beosztásba degra-

dálják, ahol nincs, vagy kisebb a felelősség, ahol nem kell a nyakát nyújtania?!

Néha felvetődött benne a gondolat, hogy ilyen helyzetet hoz létre. De meg kell vallania, gyorsan el is vetette az ilyen terveket. Lehet, azért mondott le róluk ilyen gyorsan, mert így kényelmesebb volt, nem kellett kockázatos, nehezen kiszámítható következményekkel számolnia. Jobb és előnyösebb főnöknek lenni...

Aztán gyors egymásutánban jelentkeztek az ellenérvek.

Ha kiszáll a helyi tisztségviselők második vonalában szereplők közül, ezzel a hatalom jellege, cselekvéseinek iránya egy jottányit is változik?!

Nyilvánvalóan nem! Ceaușescu dinasztiája szilárdabban ül a nyeregben, mint addig bármikor (a hetvenes évek második felét, végét írjuk)! Az Egyesült Államok öleli keblére, a Nyugatot támogatja, Kádárék cinkosságával etnikai megsemmisítésünk zavartalanul s gyakorlatilag hangtalanul folyik tovább, bent az országban az egyszemélyi önkényuralom egyre erősebb, hosszú ideig még pissenésnyi ellenállás hangja sem hallatszik.

Ha ő, T.I., a megyei hatáskörű gazdasági szervezet utolsó magyar főnöke lelép vagy leléptetik – szakmailag, közéletileg valami jobb következik?

Valószínűleg „többségi” lép majd a nyomába, hiszen nyilvánosan, szinte meghirdetetten ez az irányvonal a „káderpolitikában”.

Pillanatnyilag a kolozsvári élelmiszerkereskedelem magyar alkalmazottainak száma 50% körül mozog, az áruforgalom többi ágában is magas az arányszám. Feltételezhető-e, hogy ha más főnök jön, ez akár csak helyben is marad?

Alig valószínű.

T.I. várható utódja továbbra is megakadályozza-e példának okáért, hogy a kereskedelmi iskolába – melynek végzős növendékeit a városokban működő vállalatok kötelesek alkalmazni – falusiak is jelentkezessenek, azzal az indoklással, hogy a városokban elsősorban városi gyermekeknek kell munkalehetőséget biztosítani, mert ha azokat falusiak foglalják el, majd nekik kell falura menniük munkát keresni?!

Alig valószínű, hogy egy új kereskedelmi főigazgató ilyen „népszerűtlen” tiltó szabály betartását kényszeríti az iskolára, s továbbra is ellen akarna állni annak, hogy a csúszópénzzel jól ellátott „fatucák” kiszorítsák leendő munkahelyükről a városi fiatalokat.

Ha valahol magyar kereskedelmi alkalmazottal szándékoznak durva igazságtalanságot elkövetni, vagy a gazdasági rendőrség pofozólegényei névtelen feljelentés alapján valame-

lyik tisztességes ember hírében álló üzletfelelőssel, alkalmazottal szemben készülnek puhító „kezelést” alkalmazni vagy házkutatást tartani – nem teszik-e majd mindezt nyugodtabban és gondtalanabban, ha tudják, nincs már a helyi hierarchia csúcsán az a főnök, akihez a sértettek panaszra mehetnek, vagy aki a gazdasági rendőrség főnökénél is szóvá teheti az indokolt eseteket?!

Igen, ez minden bizonnyal így lenne. Elszabadulna minden, amit eddig már egyszerű ottlétével is megakadályozott.

Mert hiszen ha eddig magyar főnök állt valahol egy gazdasági egység, intézmény élén, az nyilván nem azt jelentette, hogy a magyar alkalmazottak bármilyen „előjogokat” élveztek, hogy a fegyelmi szabályok nem azonos szigorral sújtottak le rájuk bármilyen visszaélés, lazaság, kihágás esetén. Pusztán annyit jelenthetett (ezt is csak akkor, ha a főnök keményen állt a lábán s nem reszketett a hatalomtól), hogy meg tudta védeni magyar alkalmazottait a hátrányos megkülönböztetés, az igazságtalanság csapásaitól.

Mindezt akkor sok alkalommal végiggondolta.

S most mindezt – s az elképzelhető többi – sem igazolásként, sem mentő körülményként elfogadni nem tudja, nem akarja!

Szolgált a rosszat azzal az indokkal, hogy így az kevesebb rosszat követ talán el. Ezzel beleesett egy másik csapdába. Mentetheti, magyarázhatja ezt azzal, hogy valószínűleg többen vergődtek ugyanabban a kelepcebén? A helyzet lényegén semmit sem változtat, hogy egyedül vagy többedmagával élte át.

Legfeljebb a csapdába esettség tudatából fakadó düh és elkeseredettség nagysága és mértéke változhat egyedenként, attól függően, hogy ki mit élt át és mennyit látott az őt is lealázó, kényszerpályán mozgó gépezet működéséből.

Kit saját élményei, tapasztalatai, racionális indokok készítettek arra, hogy elítélje a hatalmat, el kellett volna jutnia a szembeszegülő tettekig. Ha nem jutott el (és ezt az esetet tartja érvényesnek önmagára is), ennek alapvető magyarázata – nyíltan ki kell mondani – a bátorság hiánya!

A hetvenes évek közepén, végén nagyon világos volt, a hatalom a gazdasági vezetés területén, a társadalom, a politika ügyeiben nemcsak az ellenvélemény halvány jelét nem tűri meg, de még a nyilvánvalóan építő szándékkal tett naiv, korrekciós javaslatokat is kíméletlenül visszaveri, durván elhallgattatja.

Ugyanakkor a tényt, hogy a valóságban senkinek semmi-
ben sincs joga véleményt mondani, akaratát érvényesíteni,
Ceașescu azzal leplezi, hogy egyre újabb „döntéshozó” bizott-
ságot, testületet hoz létre. Minél jobban zsugorodnak a való-
ságban a demokrácia utolsó maradványai, annál jobban, gom-
bamód szaporodnak a látszatedemokrácia, a látszathatározatok
újabb „fórumai”, létrehozásuk, működtetésük bármilyen költ-
séges is.

Kilencszázhetvenhat januárjában kerül sor a „képviselők
megyei konferenciájára”. Ceașescu újabb „találmánya”. Azon-
túl szabályos időközökben egynapos megbeszélésre összeülnek
a megye falvaiban, városaiban „megválasztott” képviselők,
polgármesterek. Ugyanbizony milyen megtárgyalnivalója len-
ne „szabályos időközökben” a Pecsétszeg néptanácsába bevá-
lasztott képviselőnek az apahidaival?! Hiszen állítólag a köz-
ség ügyeinek intézésével bízták meg őket – ha hitelt lehetne
adni az alkotmánynak és a törvényeknek. E célból tartják min-
den hónapban „ülésszaknak” nevezett összejöveteleiket. Nyil-
ván semmi érdemleges megtárgyalnivalójuk nincs! Hacsak
nem azt tekinti közös dolguknak valaki, hogy a megye legtá-
volibb sarkaiból Kolozsvárra csődítve őket, egy teljes napon
át a sportcsarnok padjain összezsúfolódva, a plenáris ülések
alatt és szekciókban előre kiosztott menetrend szerint a „nagy-
főnök bölcs döntéseit” dicsőítsék, arról szónokoljanak, hogy
ők a maguk háza táján azokat milyen sikerrel alkalmazzák.

Hát éppen erről volt szó!

A rendezvényt persze –, mert hát ilyen még nem volt
eddig – a megyei pártbizottság, a megyei néptanács, az egész
aktíva, köztük T.I. is, nagy munkával, erőfeszítéssel szervezte.

Ceașescu fantáziája ezzel nem merült ki, csak első lép-
csőfokát képezte a „tomboló demokratizmus” további szüle-
ményeinek.

Február elején került sor az országos méretű „képviselők
kongresszusára”, melyen a megyei tanácsok képviselői és a
községek, városok polgármesterei vettek részt. Hét-nyolcezer
ember. A nagy kiállítási csarnokban. Különvonatok szállították
a küldötteket Bukarestbe, ott társasgépkocsi-karavánok a
főváros egyik részéből a másikba. Ennyi ember utaztatására,
elszállásolására, naponta háromszori étkeztetésére fordított
költségek nehezen kiszámítható összegekre rúgtak!

S ez esetben még inkább feltehető a kérdés: a vranceai
képviselőnek, kit a megye helyi dolgainak intézésére „válasz-
tottak”, ugyan milyen fontos megtárgyalni valója volt – te-
szem azt – a beszerceivel?! Mi közös intéznivalójuk lehetett
azon kívül, hogy Ceașescu hosszú órákat tartó beszéde folya-

mán számtalanszor „lelkesen” talpra ugorjanak, jelszavakat kiabálva rekedtre üvölsék magukat, tenyerüket veresre tapsolják?!

A sok ezer számra egymás mellé állított összecukható székek egyikén ott ült T.I. is... Kivéve, mikor állt az ütemes üvöltés percei alatt, a diktátor tapsot és éljenzést követelő fortissimói után. Volt ideje bőven gondolkozni. A teremben ülő sok ezer ember közül vajon hány van tisztában azzal, hogy ocsmány hazugságok tömege hangzik el a dölyfös, a „diadalmas szocializmus” vívmányaitól harsogó mondatokban?! Sokan vannak, vagy nagyon kevesen? Végül is – már a saját józan eszében kételkedve – ki az örült? Ó, ki most ezen háborog magában, anélkül hogy közvetlen környezetéből bárkivel erről egyetlen szót válthatna, vagy pedig a sok ezer ember, aki ordít, éljenez, tapsol körülötte?

Még ezzel a kongresszussal sem ért véget Ceaușescu fantáziája annak bizonygatására, milyen sokrétűen érvényesül a „népakarat” Romániában.

Törvényerejű rendelet jelent meg, mely a képviselők megyei konferenciáin, országos kongresszusán kívül a „törvényhozó kamara” intézményét is létrehozta.

Mi ez a csodabogár?

Az egykamarás román parlamentet kiegészítő, valamiféle második „törvényhozó testület”, mely a megyei néptanácsok végrehajtó bizottságainak tagjaiból áll, s úgymond fontosabb, a megyék életét érintő törvényeket vitat meg és véleményez, mielőtt azok a Nagy Nemzetgyűlés elé kerülnének. Mint például a nemzetgazdaság évi terveit, az állami költségvetést, a helyi ellátásra vonatkozó törvényeket stb.

De hát legyünk komolyak! A „Nagy Nemzetgyűlésnek” címzett, törvényhozó hatalomnak kijelentett sóhivatal sem vitatott meg érdemben semmit, egyöntetű kézfelemeléssel hagyott jóvá a legkisebb szövegváltoztatás nélkül mindent, amit csak eléje tettek! És előtte már jóváhagyta a párt központi bizottsága... Azaz, bocsánat, a központi bizottság sem döntött semmiben, mert előzőleg jóváhagyta a politikai végrehajtó bizottság... Azaz a politikai végrehajtó bizottság sem döntött semmiben. Mert előzőleg jóváhagyta Ceaușescu és a felesége! A többi lépcsőfokokon mindenki csak hűségese, szorgalmasan bólogatott.

S ebben a mechanizmusban hogyan működhetett a „Néptanácsok Törvényhozó Kamarája”? Ezt mondaná el néhány szóban, mert tisztségénél fogva ennek T.I. is tagja volt.

Évente háromszor-négyszer sajtóban közzétett törvényerejű rendelettel összehívták ezt a „testületet” is. Szabály sze-

rint a központi bizottság ülése utánra (hiszen annak kellett előzetesen „megvitatnia” a sorra kerülő törvényt), s a Nagy Nemzetgyűlés előtt, amely számára a „törvényhozó kamarának” véleményeznie kellett a javaslatokat.

Így zajlott le egy-egy kirándulás a „törvényhozó kamara” bukaresti üléseire:

Indulás az esti gyorsal, a megyei néptanács tisztviselői időben gondoskodtak a hálókocsijegyekről 15–16 személy részére. A fülkékben a megszokott párosítás szerint foglaltak helyet. T.I. többnyire a megye főépítészével, kivel kettesben még magyarul is válthattak néhány szót, egyikük sem ivott, nem horkolt álmában. Fontos szempontok! A végrehajtó bizottság két nőtagja nyilván együtt, a főtanfelügyelő a megyei főorvosnővel.

Kora reggel, érkezéskor átsétáltak az Északi pályaudvarhoz közel eső „Hotel Nord”-ba. Ott volt a megyéből érkezők találkahelye, ha valaki nagyon akarta, a rendelkezésére álló két órára még szobát is nyitottak az illetőnek. A szálloda tágas halijában, vagy saját költségen az abból nyíló étteremben lebzseltek át a kötelező várakozási időt. A szerényebbek közben diszkréten elfogyasztották az otthonról magukkal hozott reggelit. Addig felsorakoztak a szálloda előtt a társasgépkocsik, jókora oszlop képződött belőlük. A milícia gépkocsijainak vezetésével áthaladtak a városon a célpontig. A „törvényhozó kamara” ülései rendszerint a pártegyetem, a „Ștefan Gheorghiu” helyiségeiben zajlottak le.

Elhelyezkedtek a nagyteremben, a szervezők minden megye kijelölt felelősének kezébe nyomták a borítékot, mely egy-egy példányban tartalmazta a megvitatásra kerülő ügy „szintézisét”. Tizenöt-húsz oldalon a jövő év gazdasági terve vagy költségvetése stb. Külön e célra készített kivonatok, adatokat tartalmazó mellékletekkel.

Hangsúlyozandó megyénként egy-egy példány...! Az anyagok tanulmányozására két órányi időt biztosított a műsor. Világos, tizenöt ember át sem lapozhatta ennyi idő alatt a szöveget. Semmi baj emiatt! Akit érdekel, ezt vagy azt elolvasson a kiosztott lapokból, akit nem, zavartalanul ténfereghet az előcsarnokban, a falatozóknál. Jó alkalom a szomszéd megyéből való főnökökkel találkozni és fecsegni, esetleg a jelen levő miniszterekkel tárgyalni, ki az ügyintézésnek ezt a fesztelen módját választja.

Akinek a megye küldöttei közül fel kell a „vita” folyamán szólalnia, azt már jó előre kijelölték, az már otthon elkészítette a maga szövegét, egyeztetette az itteni szervezőkkel – tehát a többiek számára semmi ok az izgalomra. Igazság szerint az

első titkároknak, a megyék teljhatalmú főnökeinek is itt kel-
lene lenniük, hiszen a megyei tanács végrehajtó bizottságainak
ők az elnökei. De az ülés kezdetéig az ő távollétük bocsánatos.
Hiszen ők a felsőbb réteghez tartoznak, a központi bizottság-
nak tagjai, sőt M. esetében a politikai végrehajtó bizottságnak,
a „szentek szentélyének” is, így hát ilyenkor más dolguk van.

T.I. a „stréberek” sorába tartozott, kik sietve átolvasták
a borítékok tartalmát, szinte minden napirendre kerülő pont
érintette az ő munkaterületét, terv, költségvetés, ellátási kér-
dések... Hajdani jegyzetfüzeteiben felfedezi a sebtében kivo-
natolt adatokat. De igyekezete egyre inkább hiábavalónak bi-
zonyult. A „törvényhozó kamara” rendelkezésére bocsájtott
kivonatos jelentések egyre silányabbak lettek. Először a me-
gyék szerint lebontott adatok „lúgozódtak ki” belőlük. A me-
gyék végrehajtó bizottságaiból összesereglett „kamaratagok”
ezek nélkül egyszerűen nem tudtak értékelni, fogalmat sem
tudtak alkotni maguknak arról, hogy az országos viszonylatban
feltüntetett mennyiség sok-e vagy kevés. Aztán az országos
adatok múlt időszakhoz viszonyított növekedése vagy csökke-
nése tűnt el a táblázatokból.

Abban az igyekezetében, hogy a „kamara” bukaresti ülésein
töltött napokon legalább értesüléseket szerezzen, T.I. ingerül-
ten fontolgatta magában: nyilván ennek is megvannak a tuda-
tos rendszerességgel cselekvő „koordinátorai”, kik ügyelnek
arra, hogy a megyékből évnegyedenként összecsődített „ürgék”
minél kevesebbet tudjanak meg abból, ami körülöttük történik.
De mindez úgy zajlódjon le, hogy látszólag, formailag az ösz-
szes „játékszabályokat” betartják.

A híg, minden tartalmi észrevétel nélküli „hozzászólások”
után a kamara persze egyhangúlag elfogadta az előterjesztése-
ket, legfeljebb egy-két oldalas szöveget is megszavazott sem-
mitmondó észrevételekkel, a minisztertanácsnak címezve.

Ebéd a pártegyetem étkezdéjében, rövidke sorbanállás
után, de legalább olcsón. Kora délután a „törvényhozó kamara”,
úgy mond, befejezte munkálatait. A várakozó társasgépkocsik
elindultak vissza, az állomás felé. Aki akart, felszállt, aki szem-
lélődés, bevásárlás céljából a belvárosba igyekezett, a saját
szakállára jött ki a késő este visszainduló vonathoz, melyre
már otthon megváltották a jegyeket.

Így zajlott le egy nap, amit a működő hazai demokrácia
„műhelyében” töltött. Reggel, az érkezés után csak egy órát
engedélyezett magának reggelizésre, borotválkozásra, nyolc
körül már íróasztala mellett ült a megyei kereskedelmi igazga-
tóságon.

Néhány lapos kis szellemeskedést útközben megengedtek

maguknak a végrehajtó bizottság tagjai, de ezek csak addig terjedtek, hogy törvényhozó kamara helyett törvényhozó „élés-kamrát” emlegettek, vagy az angol szóhasználatra utalva: amin ők részt vesznek, az már nem az „alsóház”, hanem a „legal-sóbb ház”.

De megmondani nyilván senki sem mondta meg, hogy ők is száználmas bábjai egy demokráciát mímelő, egyre keményebben és kíméletlenebbül demokráciaellenes világ drága pénzen fenntartott és működtetett egyik intézményének.

Még 1972 május elején vett részt először a vezető káderek továbbképzésére, „tökéletesítésére” alakított intézmény (CEPECA) tanfolyamain.

Akkor még a Nyugattal kialakított kapcsolatok eredményeként szabadabb, haladóbb szellem uralkodott ebben a létesítményben. Az Egyesült Nemzetek szakosított szervezetének, az UNESCO-nak közreműködésével, talán anyagi támogatásával alakult néhány évvel azelőtt. Otopeni község szélén, hatalmas területen, minden kényelemmel, labdarúgó- és tenispályákkal felszerelve, pávák lakta díszkert közepén, belső parkolóhelyekkel ellátott, kényelmes szálláshelyekkel, előadótermekkel, vitacsoportok befogadására alkalmas helyiségekkel, mozival s legfőképp külön épületben működő számítógéppel, a korszerűség és kényelem minden kívánalmának eleget tett ez a központ.

Nyugaton kiképzett szakértők, fordítók segítségével angolul előadó, magas képesítésű külföldi specialisták közreműködésével folyt egy ilyen néhány hetes „ülésszak”. Külsőségeiben, hangvételében egyaránt emelkedettebb világot képviselt ez az intézmény, kissé mintha nem is Romániában lett volna...

T.I. a Volgán érkezett Otopeni-be. Az érvényes rendelkezések adta lehetőségeket felhasználva, ott is tartotta az egyik parkolóban a tanfolyam alatt a gépkocsit, s vele ment vissza Kolozsvárra. Teniszfelszerelését is magával hozta, s délutánonként egy-egy szelíd mérkőzést bonyolított le alkalmi partnerekkel. Legfőképp az intézmény szakértőinek alapállása volt nagyon rokonszenves, még ha nem is tükrözte a teljes romániai valóságot. Kijelentették, úgy tekintik, a továbbképzésen részt vevő személyek, kik mindannyian vezetők, azért fizetik őket, hogy segítségükkel gyorsabban tudomást szerezhessenek a vezetéstudomány legújabb vívmányairól, azok alkalmazásával magasabb eredményeket érjenek el egységeikben. Tehát ők előterjesztenek egy műsortervezetet, de ha „munkaadóik”, a tanfolyamon részt vevő „bossok” mást vagy másként kívánnak, ők természetesen tüstént eleget tesznek kívánásaiknak.

Megtisztelő, hízelgő volt a „CEPECA” szakembereinek ez az alapállása, magatartása, csak hogy T.I. s a többi résztvevő mind tudta, nem szabad akaratukból jöttek ide, hanem a „főlöttes szerv” utasítására, pontosan kidolgozott ütemterv szerint. S nem ők fizetik zsebükből a velük foglalkozó szakembereket, hanem az állam illetékes szervei.

Mindezek ellenére – mint kiderült – a magas képesítésű, világjárt szakemberek, kik az előadásokat tartották, a megbeszéléseket vezették, valójában nagyon is tisztában voltak a romániai valósággal. Mert mindannyian más-más érvekkel, más-más oldalról megközelítve a kérdést, azzal kezdték, hogy meggyőzzék a tanfolyamon résztvevőket: érdemes azzal foglalkozni, hogy a vezetői munka színvonalát korszerűsítsék. Mindazokat az eljárásokat, melyekkel itt foglalkozni fognak, otthon, az üzemekben, a minisztériumban alkalmazni cseppet sem bizonyul majd könnyűnek. A rutin, a beidegződött rossz reflexek, a különböző indítékokból működésbe lépő szembeszegülés, a „közegellenállás” – mondták a szakértők – nagy lesz. Néha elkedvetlenül nagy. Tudták tehát, a hatalmi gépezet utasításai, szándékai is szembefordulnak a hatékony, célravezető gazdasági, társadalmi vezetés módszereivel. Tisztában voltak azzal, hogy a Nyugat leghaladottabb menedzseri módszerei egyre nehezebben nyernek tért, jutnak el oda, hogy alkalmazzák őket. Még ha az UNESCO-val való együttműködés fenntartása érdekében terjeszteni engedik is az ide vágó ismereteket, tapasztalatokat...

T.I. akkor még „alispán” volt, rangjánál fogva a továbbképzőn résztvevők „legmagasabb” csoportjába tartozott. Alminiszterek, államtitkárok, egy-egy néptanácsi alelnök vagy első alelnök volt tagja ennek a csoportnak. Külön tanulmányt érdemelne talán egy ilyen 20–25 főt számláló csoport tagjainak vizsgálata viselkedés, szellemi színvonal, képzettség szempontjából.

Volt köztük néhány tapasztalt, komoly főiskolai végzettséggel rendelkező szakember, a Nemzeti Bank központjának alelnöke, Élelmiszeripari Minisztérium mérnök-államtitkára (kit melleleg épp e rövid továbbképző tanfolyam folyamán váltott le tisztségéből a „nagyfőnök”), még néhány ezekhez hasonló, kikkel kapcsolatban nem kellett felvetni az álmélgató kérdést, hogyan kerültek a tisztségviselők elitjének sorába.

De ezek mellett...

Májusi délelőtt a napfényben fürdő, tágas díszkertre néző, kitárt ablakokkal, kényelmes bútorokkal, belső televízióadásokra alkalmas szerkezettel felszerelt teremben. A tovább-

képzőn résztvevők sorra adják elő a vitatott kérdéssel kapcsolatos gondolataikat, véleményüket.

Mosolygós arccal, derűs jóindulattal mondja B. „elvtárs” a maga véleményét, reá került most a sor. Lassan, tagoltan, nem túl hangosan mondja, mint aki megszokta, hogy bármit mond és bármiről, arra odafigyel mindenki, mert ő mondja. Kövérkés arcán élénkség, nyilván élvezi, hogy most ő beszélhet, ehhez a helyzethez ugyanis otthon alaposan hozzászokott... Közben amit mond, üres közhelyek unalmas gyűjteménye, teljes híjával nemcsak minden eredeti gondolatnak, de még a sajátos, egyéni kifejezőmódra való törekvésnek is. Világos, nemcsak az odavágó szakismereteknek van teljes híjával, de valamiféle alaposabb általános műveltségre utaló tájékozottságnak is.

A csoport többi tagja komoran hallgat, egymásra sem pillantanak, a jelenet annyira kínos, hogy bár semmi személyes felelősségük sincs abban, hogy ez így történik, mintha kissé külön-külön is szégyellnék magukat.

Hogy T.I. világosan, részletekbe menően emlékszik erre az esetre, annak oka egyszerű. Nem sok idővel a továbbképző tanfolyam után jutott tudomására, hogy az említett B. „elvtársat” Románia Szocialista Köztársaság főügyészévé nevezték ki. A hírnek kijáró álmélgodás után arra a következtetésre jut magában, hogy már minden kommentár szükségtelen. A kontraszelekció újabb csúcsteljesítménye...

Mindezt talán csak azért volt érdemes elmondani, mert öt év múlva, 1977 márciusában, mikor a központ által vezetelt „menetrend” szerint újból arra került sor, hogy részt vegyen a vezető káderek számára működtetett továbbképzőn, megállapíthatta, milyen nagy távolságra volt már ez az intézmény attól, amit fél évtizede megismert. A távolság nyilván a romlás irányában értendő.

Az otopeni-i tágas, üdülőközpontnak, szanatóriumnak is beillő, elmélyült tanulmányokra csábító létesítmény helyett a „vezetőképző” a „Ștefan Gheorghiu Akadémiára” került át, annak egyik tagozatává silányították. Ott már sem az UNESCO-val való együttműködés, sem a nyugati vezetéstudományi tapasztalatok, sem a nyugati szakértők által sugallt racionalitás szelleme nem lengedezett. Az előadások nagy része Ceaușescu jól ismert, katasztrófális következményekkel járó tételeinek apológiáját tartalmazó, híg, színvonalatlan szövegeiből állt.

S mert úgy látszik, az rendeltetett, ebből a kataklizmából se maradjon ki, kilencszázhetvenhét március 4-én este a párt-

oktatási központ 11 emeletes szállodája előtt a szokásos esti sétáját tette.

Ott érte az első nagy lökés, mely az utca kövezetére terítette, kalapja elgurult. A zuhanás utáni első pillanatban az futott át az agyán: ez vagy földrengés vagy atombomba ... Aztán kalapját felmarkolva, igyekezett talpra állni, látta, amint imbolyog fölötte a sokemeletes, pengeszerű, hatalmas épület, a lengések következtében meg-megszakadó fényvel pillogtak neonfényes ablakai, miközben meghatározhatatlan irányból, a föld gyomrából soha nem hallott dörgés morajlott elő.

Az udvaron, vaksötétben töltött fél éjszaka után (mikor az ország egész vezetősége órákon keresztül nem volt képes kinyögni egy egyszerű szöveget a földrengésről a rádióadókon át, mert a főnök éppen Afrikában tartózkodott, s nem volt, ki ilyet jóváhagyjon) hajnalig aztán felöltözve, félálomban szunnyadt a megrepedt falú szállodai szobában...

A halál közelsége, a kozmikus méretű katasztrófa félelmetes fuvallata hasonlíthatatlan élmény annak, aki részese volt.

Reggel a „Ștefan Gheorghiu”-n a riadt egybegyűlteknak kiadták az utasítást: mindenki haza, ki mivel tud!

Kalandos út volt. A vasúti közlekedés teljesen lebénult Bukarest körül, ütött-kopott, tíz kilométer megtételére is alkalmatlannak tűnő, a szorultság pillanataiban jó szimattal észrevett, bejelentetlenül, alkalmilag induló busszal kelt útra egyenesen a brassói vasútállomásig. Bizonyára a drámai körülmények hatása alatt a sofőr nem volt hajlandó nagyobb borraalót elfogadni, mint másfél menetdíjat. Brassóból percekben belül indították az azelőtti estén Bukarest felé el sem indított vonatot, még aznap este hazaért Kolozsvárra.

Aztán láthatta a televízióban, sajtóban, miként használják ki még a halál és pusztulás szörnyű díszleteit is arra, hogy a beomlott épületeket látogató, mentési munkálatokat „írányító”, súlyos sérültek kórházi ágyát látogató diktátort és diktátornét ünnepeljék, dicsőítsék.

„Íme, az elvtársnő szeretetteljesen öleli meg a kórházi ágyon a fiatalembert, kit sok nappal a földrengés után Ceaușescu elvtárs személyes utasításai alapján sikerült kimenteni a Külkereskedelmi Minisztériummal szemközt összedőlt ház-tömb alagsorából...”

Aztán futótűzként terjedt el a hír, amin röhöghettek volna a bukarestiek, ha nem gyász és döbbenet uralkodott volna még a lelkeken: a fiatalember éppenséggel betörő volt, ki jó néhány nappal a földrengés után mászott be az összeomlott épület alagsorában levő bár helyiségeibe, értékeket elemelni. A

mentőalakulatok akkor kezdtek újra kutatni, mikor a rabló édesanyja, ki tudott a „műveletről”, látta, hogy fia valamilyen oknál fogva odaszorult, s lármázni kezdett: ő tudja, a föld-rengés óta még ott van a romok alatt...

T.I.-t, legnagyobb meglepetésére, a földrengés után két héttel visszarendelték Bukarestbe, a továbbképző tanfolyam folytatására. Ott még a hulladékot sem sikerült teljesen eltakarítani az épületekből, melyek nem omlottak össze. Miért olyan sürgős nekik? A nagy csapás után nem látnak égetőbb feladatot, mint a „továbbképzés”?!

De aztán nemsokára ennek is megértette az indítékát.

Ceaușescu az önhitt, erőszakos, makacs, nagyon korlátolt ember dühével a földrengést nagyzási hóbortjában kiagyalt tervei ellen intézett támadásnak tartotta. Kijelentette, bár-mekkorák a károk, semmiről sem mond le a „terv” célkitűzé-seiből. Tüstént mindent helyre kell állítani, különösen a ter-melésben. Minden úgy működjön, mintha semmi sem történt volna!

A környezetében sürgölődő talpnyalók minden tevékeny-ségi területen alkalmazták a „főnök” türelmetlen, izgága pa-rancsait. Így a továbbképzésnek is folytatódnia kellett, mintha mi sem történt volna...

És folytatódott.

Az elkövetkező hetekben tanúja volt annak, miként gyá-szolja Bukarest a halottait, miként küszködik a romba dőlt épületek, leomlott falak és kémények törmelékével, a mindent ellepő szürke szennyel...

A földrengést követő valahányadik napon Bukarest egyik külterületén járva, a diktátor egy malom épületénél áll meg. A földrengés után még nem működött a malom, akkor vé-gezték ott a romeltakarítást. Ceaușescu dühöngeni kezdett, amiért nem örül még a malom. Rámordult a kísérőire: „Ki a gazdája ennek az egységnek?” A válasz: „A helyiiparhoz tar-tozik. Bukarest város néptanácsa a tulajdonos.”

Tüstént megjelent a törvényerejű rendelet, miszerint az egész helyiipar azonnali hatállyal megszűnik. Egységeit át-veszik a minisztériumok. Hozzácsatolják működő egységeikhez vagy beolvasztják.

Valaki elkotyoghatott a diktátor előtt valamit arról, hogy ezek a néptanácsi alárendeltségű egységek nagyon sok apró terméket állítanak elő a lakosság szükségleteinek fedezésére, melyeket a minisztériumok vállalatai nem gyártanak. Bizo-nyára ez volt az oka, hogy a törvényerejű rendelet tartalma-zott egy rövid, utolsó cikkelyt, miszerint az átvevő miniszté-

riumok kötelesek megtartani a helyiipar szerződésben rögzített termékválasztékát, s azt le kell szállítaniuk.

Ez az utolsó cikkely volt a legelső, amelyet az átvevő minisztériumoknak eszük ágában sem volt tiszteletben tartani.

A helyiipart, az egész „szocialista gazdaság” legrugalmasabb, kevés pénzzel, szinte központi beruházások nélkül gyorsan fejlődő ágát, mely csekély értékű állóalapjaihoz képest hatalmas összegeket fizetett be jövedelemrészesedésként az állami költségvetésbe, és ahol sokoldalúan képzett, kitűnő szakemberek tízezrei dolgoztak – Ceaușescu egy tollvonással szétverte, néhány hónap alatt teljesen felszámolta.

Mert egy malom nem működött még, mikor ő arra járt, s ettől dühbe gurult...

A minisztériumok jórészt lomtáraknak használták az átvett helyiipari egységeket. Dörzsölték a markukat, hogy megszabadultak egy kényelmetlen konkurenstől, mely számukra kellemetlen összehasonlításokat tett lehetővé.

S a fontos közszükségleti cikkek ezrei, kályhacsőtől égerfogóig, melyekkel a minisztériumi iparnak semmi kedve nem volt „vacakolni”, szállító hiányában teljesen és végleg eltűntek a kereskedelem kínálatából, az üzletekből.

Egy példa a számtalan káros, téves gazdasági döntés közül. Lökshajtásos motorokkal felszerelt személyszállító repülőgépek gyártását, élenjáró technológia teljesíthetetlen követelményeit támaztó más termékeket igyekezett presztízscélokából Ceaușescu meghonosítani, ugyanakkor olyan egyszerű, szükséges termékek ezreinek gyártását szüntette meg egy csapásra, amihez minden feltétel megvolt.

Az 1977-es esztendő még további eseményeket tartogatott tarsolyában.

Kitört a zsilvölgyi bányászsztrájk. Az első napokban nagy titkolozás folyt a völgyben lezajlott események körül, aztán közvetve vagy közvetlenül megtudott mindenki minden részletet. A mozgalom a bányásznyugdíjak megnyirbálása miatt robbant ki. Azokat az eseményeket részletesen tárgyalni nem lehet ennek az írásnak a feladata, T.I. nem vett részt bennük. Csak egyes következményeiről essen itt szó, hiszen a rendszer uralomra jutása óta először került sor a hatalom ellen irányuló tömeges munkásmegmozdulásra.

A zsilvölgyi eseményeknek sajátos következményei voltak az egész ország kereskedelmére, így T.I. munkájára is.

F.J., a politikai végrehajtó bizottság tagjaként, miniszterelnök-helyettesként az egyetlen volt, aki a sztrájk előtt, az új nyugdíjtörvényre vonatkozó javaslat ismertetésekor a legmagasabb pártfórumon kifogásolni merészelte a tervezetet.

Épp azt tartotta tévesnek, hogy a bányászokra vonatkozó intézkedések indokolatlanul csökkentik nyugdíjukat, megnyirbálják jogait. Azt javasolta, vizsgálják felül a vonatkozó mellékleteket, mert azok nagy felzúdulást fognak kelteni a bányászok soraiban. Észrevételeit persze Ceaușescu bosszúsan leintette, nem vette figyelembe.

S következett a zsilvölgyi sztrájk...

F.J.-nek igaza lett. Tekintélye nyilván egy csapásra megnövekedett. Ha dühösen is, a „nagyfőnök” utólagos rendteremtő útjaira őt is magával vitte. Ezt az alkalmat felhasználva, F.J. egy csapásra elfogadtatta vele mindazokat a kereskedelemre vonatkozó intézkedéseket, melyeket miniszterelnökként és belkereskedelmi miniszterként az ágazat számára szükségesnek látott, de addig éveken át nem tudott kiverekedni.

Szeptember hónap folyamán megjelentek az állami kereskedelmi vállalatok átszervezésére vonatkozó törvényerejű rendeletek. Ha azok bizonyos tekintetben jobb munkalehetőségeket teremtenek is a T.I. által vezetett megyei kereskedelmi igazgatóság számára, más tekintetben, az olcsóbb, hatékonyabb, mozgékonyabb vállalat szervezés követelményei szempontjából, az újonnan meghonosított szervezeti struktúra hátrafelé tett lépésnek bizonyult.

Tíz évvel azelőtt, kísérleti célokból épp Kolozsváron, az éppen T.I.-vel együttműködve létrehozott, úgynevezett integrált – nagy- és kiskereskedelmi tevékenységet egy „cégben” összpontosító – vállalatokat az új rendelkezés feloszlatta. Sok kis vállalat született, csordaszámra kellett az újonnan létrehozott vezető állásokba igazgatókat, főkönyvelőket kinevezni. Háromszor több úgynevezett vezető káder végez kevesebb, rosszabb hatásfokú munkát az azelőtti helyzethez képest, a bürokratikus ügyvitel felduzzad, újabb mesterséges akadályon, több vállalaton kell az árunak átcsorognia. Az út lassabb, drágább, nehezebb lett. Ahelyett, hogy az áru minél akadálytalanabban folya – lehetőleg csak érintve a kereskedelmet – a termelőtől a fogyasztóig.

T.I. már nagyon sokszor, szinte unalomig ismételve önmagát, mindezt elmondta a Belkereskedelmi Minisztérium F.J. vezette, sűrűn ismétlődő, a megyei igazgatók jelenlétében lefolytatott tanácskozásain. Már hírhedtté vált az integrált vállalatok felsőbbrendűségét valló véleménye. A miniszterhelyettesek némelyikével, hatáskörük állandó növekedéséért küzdő minisztériumi vezérigazgatókkal késhegyig menő vitákba bonyolódott. Bár bizonyos tekintélyre tett szert a Belkereskedelmi Minisztérium berkeiben – vezető tanácsának hivatalosan kinevezett tagja volt –, úgy ítélte, a törvényerejű ren-

delet ide vonatkozó intézkedéseivel már semmi értelme, hogy felvegye a harcot.

A központosítás, a minisztériumi hatáskörök beteges fel-duzzasztásának irányába ilyen intézkedések illeszkednek be. Nem tud velük szembeszegülni. A „központosítók” egyszerűen nem tudnak elviselni helyi hatáskörben működő komplex nagyvállalatokat.

S idáig terjed F.J. képessége is arra, hogy a valós szervezeti struktúrából adódó működési előnyöket és hátrányokat megértse. Eddig tart a „cérnája”. Inkább hallgatott a körülötte nyüzsgő kétkulacsosok tanácsaira, mint az egyre csökkenő számú ellenzéki véleményére.

T.I. ebben az ügyben is letette a fegyvert...

A hetvenes évek végére visszatekintve, fokozatosan romlik a sorsa annak, ki magát magyarnak tartja. Szüntelenül súlyosbodik a nyomás.

Ennek nyilvánosan észlelhető jele – hiszen a hatalom mindent pontosan ellenőrzés alatt tart, spontán kitöréseket, megnyilvánulásokat nem tart megengedhetőnek –, hogy a „magyar bűnöket” taglaló cikkek egyre sűrűbben jelennek meg a lapokban, folyóiratokban. Régebbi történelmi idők valós vagy kitalált román szenvedései is egyre gyakrabban fordulnak elő, de legfőképp 1940–1944 között Észak-Erdélyben a magyar katonai vagy polgári hatóságok által a román lakossággal szemben elkövetett állítólagos szörnyűségek részleteivel igyekeznek magyarellenes szenvedélyeket felkorbácsolni olvasóikban. A zászlóvivő ebben is Ceaușescu gátlástalan talpnyalóinak lapja, a „Săptămîna”.

Ezekben az években a néhány középiskolába, ahol a tanítás még magyar nyelven folyt, egyszerre román tannyelvű osztályokat vezényeltek át más középiskolákból. Míg korábban ilyen kísérleteket még le tudtak állítani az érdekelt iskolák igazgatói, ellenállásra tudták mozgósítani a közvéleményt, ezekkel a durva, kíméletlen cselekedetekkel szemben már tehetetleneknek bizonyultak.

Az uralom egyre nyíltabb magyarellenességét az egyetemen még létező magyar előadások, magyar csoportok számának csökkenése, a magyar tannyelvű osztályok számának állandó sorvasztása is jelzi. T.I.-nek közvetlenül nincs kapcsolata a tanügy, az oktatás világával, barátai, ismerősei révén válik részesévé az ott végbemenő fájdalmas eseményeknek.

Feljegyzései szerint 1978. szeptember 20-án adta be a kiadónak *Három Demeter* című regénye második kötetének kéziratát.

Kétkedően és bírálóan vallatja most magát, regényének új kötetében, a Ceaușescu-rendszer egyre harsányabb magyarellenessége közepette talált-e magában elszántságot arra, hogy ebben a más kérdéseket feszegető kötetben valamilyen letegyje a garast a magyarságra nehezedő nyomás ellen.

A 345. oldalon a trösztigazgató Demeter András, a regény központi alakja – valójában maga a szerző – a következőket mondja az őt óvatosságra intő beosztottjának, ki azt tanácsolja neki, vegye tekintetbe a románok nemzeti érzékenységét:

„...Két olyan évtized van már a hátam mögött, melyek folyamán biztos voltam abban, hogy akikhez tartozom, azok sem többre, sem kevesebbre nem becsülnek azért, mert magyarul beszélek, írok vagy gondolkozom. Az ellenség véleménye pedig nem érdekel, az amúgy is túl van a barikádokon... Míg Bukarestben éltem alacsonyabb, majd később magasabb beosztásban, sem fölötteseimet, sem beosztottjaimat nem érdekelte vagy zavarta a soha nem rejtegetett tény, hogy magyar vagyok... Egyikünk sem várhatja el a másiktól, hogy az »érzékenységnek« becézett elfogultságával számolva, erőszakot tegyen magán. Amíg félreérthetetlen szóra nem vete-medik, nincs jogom egyetlen embertársamat, annál kevésbé munkatársamat azzal a lealacsonyító feltételezéssel megrágalmazni, hogy ilyesmit elvár tőlem...”

Halvány, sápadt szembeszegülés az egyre nyilvánvalóbbá váló hivatalos magyarellenességgel! A regény főhőse kinyilvánítja, hogy magyar voltát sohasem leplezte, hogy igényt tart arra, bárki jelenlétében magyarul beszéljen, munkatársai, esetleg fölöttesei közül egyeseknek nacionalista indítékú „érzékenységre” nincs tekintettel. Csak azt a magatartást fejezi ki, amelyet a civil kurázsit átlagos szinten gyakorló magyar nemzetiségű állampolgárnak a növekvő nyomás következményei között is tanúsítania kellett.

Eddig terjedt a T.I. megfogalmazta irodalom 1978-ban, nem tovább! Akkor lehet, hogy a cenzúra elvárható szigorával szembetekintve számottevőnek tűnt... Most nem tűnik annak!

Azokban a napokban közvetett úton jelezte neki a hatalom, hogy helyteleníti magát a tényt, hogy regényt ír, s ennek előbb-utóbb talán kedvezőtlen gyakorlati következményei is lesznek...

Egy szűkkörű értekezlet után a megyei pártbizottságnál záróbeszédében M. váratlan, semmivel sem indokolt figyelmeztetést intéz T.I.-hez: lássa el kihagyások nélkül a munkakörét, tartsa meg szabályos időközökben a megbeszéléseket a

neki alárendelt egységek vezetőivel, az előírt munkarend szerint...

A megbeszélés véget ért, M. kiviharzott a teremből, T.I. semmiképp sem értette a bírálatot, mi váltotta ki, mit céloznak a neki szánt furcsa észrevételek.

Rögtön utána kettesben folyó beszélgetés keretében Dănilánét, a szociális kérdésekkel foglalkozó megyei titkárnőt kérdezte meg, mire véli az elhangzottakat. Némi habozás után az alapján jóindulatú Dăniláné elmondta, véleménye szerint mi lehetett az oka M. mondatainak.

„Nemrég jutott tudomására, hogy ön a múlt napokban terjedelmes kéziratot nyújtott be az egyik kiadóhoz. Bizonyára úgy gondolja, hogy ön valószínűleg sok időt fordít ilyen tevékenységre, elhanyagolja hivatali tennivalóit...”

Irodalomról vagy bármiről, mi ahhoz kapcsolódik, szó többet közte és M. között nem esett. Csak mikor az Írószövetség írásban kérte a megyei pártbizottságot, hogy egy hivatalos íróküldöttség keretében engedélyezzék T.I. útját Csehszlovákiába, M. egyik megjegyzéséből értesült arról, hogy beleegyezett, majd mikor a tervezett utat magyarországi küldetésre változtatták, minden magyarázat nélkül visszavonta a beleegyezését...

1979. november 19-én nyílt meg a párt XII. kongresszusa. Míg teljes gőzzel folyt a nagyobb erdélyi központokban, így Kolozsváron is a lakosság nemzetiségi összetételének megváltoztatása, iskolahálózat, művelődés tekintetében kemény visszaszorítása mindannak, ami magyar – a kongresszus szövegeiben még gondoskodnak arról, a régi megtévesztő mondatok ne hiányozzanak. M. arról szaval, hogy „...a megye román, magyar és más nemzetiségű dolgozói. Gere azt akarja bizonygatni kongresszusi felszólalásában, hogy Ceaușescu „egyenlő munka- és életfeltételeket teremt az ország megyéinek arányos fejlesztésével...” Elhangzanak a szolgálatos főtalpnyaló szégyenletes mondatai is, mely szerint Ceaușescu „az a bátor férfiú, kinek lelkében Mihai Viteazul... és Bethlen Gábor szabadságeszméje lebeg... Dicsértessék hát szabadságunk, függetlenségünk ragyogó alakja, a mai Románia kommunista hőse, Nicolae Ceaușescu!”

Végül a diktátor záróbeszédében elismétli a sokszor, sokféleképpen mondott hazugságot: „...különös erővel nyilvánult meg nemzeti politikánk helyessége. Nemzetiségi különbség nélkül az összes dolgozók jogegyenlőségének megvalósítása a szocializmus, kommunista pártunk nagy vívmánya.”

A kongresszus lezajlott. Minden ment tovább ugyanazon a vészajtósló úton...

A szekuritátéval hosszú ideig T.I. minden érintkezése abban merült ki, hogy a megyei pártbüro és a megyei tanács végrehajtó bizottságának közös ülésein Ioana tábornok, a Belügyminisztérium megyei felügyelőségének parancsnoka is ott ült.

Személyesen őt sem magasabb, sem alacsonyabb rangú, civilbe vagy egyenruhába öltözött szekuritatiszt soha, semmilyen formában nem kérte meg, hogy bármilyen információt, tájékoztatást adjon valakiről. Rangosabb párttagokat, vezető állásban levőket sem írásbeli kötelezvényben, sem másként a szekuritáténak nem kellett, vagy nem szabadott „informátor-nak”, köznyelven besúgónak használni. Vagy egyszerűen arról volt szó, hogy tudták T.I.-ről, ilyen szerepre semmilyen körülmények között nem vállalkozna?

Erre a mai napig sem tudja a pontos választ. De tény, hogy így történt. Megkönnyebbülten vette tudomásul, hogy semmilyen közelebbi kapcsolatba sem kerül e legundorítóbb képződménnyel.

De 1975-től kezdve egy nagy, megyei hatáskörű gazdasági egység igazgatója volt, s a terror, az önkényuralom, a diktátor kezében összpontosuló korlátlan hatalom azt is jelentette, hogy a szekuritáté mindenhatóvá, mindenütt jelen levővé vált. Nyilvánosságra nem hozott, de az igazgatókkal közölt törvényerejű rendeletek egész sora jelent meg az évek folyamán az „államtitok védelméről”, a külföldi utazások jóváhagyásának rendjéről stb., melyek betartását, ellenőrzését a szekuritátéra bízták. Ha nem más okból, ezekkel a „törvényként” tiszteletben tartandó intézkedésekkel kapcsolatban mindenki beszámolóval tartozott a szekuritáténak, munkástól igazgatóig és miniszterig, nyíltan vagy leplezetten mindenkit felelősségre vonhatott. Világos volt ezernyi jelből, a diktátor végső fokon csak a szekuritátében bíz, hatalmát jórészt reá építi.

Minden intézménynek, gazdasági egységnek, bármilyen természetű lett legyen az, megvolt a maga „védőangyala”, az illető egységért „felelős” szekuritatiszt.

Így jelent meg már kezdetben T.I. igazgatói irodájában S. őrnagy vagy később már ezredes – csak polgári ruhában mutatkozott –, kedélyesen tudomására hozva, hogy többek között a kereskedelemmel ő „tartja a kapcsolatot”, tájékozódni szeretne az áruforgalomban mutatkozó legfrissebb jelenségek felől...

Nem kereste fel túl gyakran T.I.-t, inkább úgy „véletlenül” helyetteséhez, Bodocanhoz ült be többször hosszú eszmeeserére.

Különösen azért alakult ez így, mert T.I. csakhamar bő, szinte kimeríthetetlen beszédanyagot talált a „szekkes” tiszt, S. tájékoztatására. A „téma” annyira termékenynek bizonyult, hogy a tiszt kivette kezdetben a jegyzetfüzetét, felírta az adatokat, s egyszerre annyi „információ” birtokába jutott, hogy a végighallgatott sűrű szöveg teljességgel kimerítette – talán túl is haladta – a „látogatásra” szánt időt, alig jutott hozzá, hogy még kérdezhessen valamit.

Amit számokkal teletűzdelve T.I. felmondott a „szekkesnek”, az nem volt más, mint a megye ellátásában mutatkozó hibák, akadályok sora. Hiszen azok voltak bőviben! Melyik szállító mekkora mennyiséggel nem teljesítette szerződéses kötelezettségeit, súlyos bajokat és elégedetlenséget keltve ezzel a vásárlók soraiban. Ki mennyit hazudik a megyei pártbizottságnál, hogyan igyekszik leplezni ott, hogy nem teljesíti a kötelezéseit a szállítások terén, mindez számokkal, tényekkel bizonyítva... Mindazt, amit a péntek reggelenként tartott üléseken a vétkesek fejére olvasott, azt felmondta S.-nek is, nem mulasztva el hangsúlyozni, hogy „önöknek is megvannak az eszközeik, hogy ráncba szedjék őket...”

Bizonyára unta a szekuritatis tiszt ezeket a tájékoztatásokat, lehet, másfajta „értésülések” érdekelték volna inkább, s valójában nem is volt szándékában ezeknek az áruforgalomban mutatózó, egyébként sokak által ismert bajoknak részletesen utánajárni. Arról nem is beszélve, hogy megoldásuk nyilvánvalóan az ő képességeiket is messze túlhaladta, még ha szándékoztak volna is foglalkozni velük. A romló, szétzüllő gazdaság bajait sem fenyegetésekkel, sem letartóztatásokkal nem lehetett már orvosolni.

Mikor nyári szabadsága után T.I. háromhetes magyarországi útjáról tért vissza, S. újabb látogatást tett nála, s a következő kérdést szegezte neki:

„Ön tapasztalt, széles látókörű közgazdász. Miért nem hasznosítja a Magyarországon látottakat? Tanulmányt kellene írnia a fölöttes szerveknek arról, miként érik el ott, hogy olyan árubőség mutatkozik a kereskedelemben. Bizonyára ön ottani szakemberekkel is tárgyalt, s olyan összefüggéseket ismer, melyek meggondolkoztatnák a mieinket is...”

Hányféle csapda, beugratás húzódhat meg egy ilyen sugallat mögött? – villant fel tüstént T.I.-ben a kérdés. Ilyenkor legjobb a semmitmondó, kitérő válasz.

„Én csak magánemberként voltam ott, vannak nálam sok-

kal avatottabbak, kik hivatalos küldöttségekben vesznek részt, a hatóságokkal érintkezésbe kerülnek.”

Mert közben az is eszébe jutott, vajon S. nem a „protokoll-doszár” hiányos tartalmára céloz?

Ennek a bizonyos dossziének a T.I. titkárnőjénél kellett lennie, s tartalmaznia mindazokat a „jelentéseket”, melyeket a törvényes intézkedések értelmében az igazgatóság alkalmazotainak minden idegen állampolgárral való érintkezés után tenniük kellett, s még inkább az esetleges külföldi útjaikról szóló beszámolókat arról, hol tartózkodtak, kikkel találkoztak, azokkal mit tárgyaltak stb. Természetesen ez az iratköteg a szekuritate rendelkezésére állt, ő volt a gazdája. T.I.-nek is törvényes kötelezettsége lett volna magyarországi útjai után ilyen „tájékoztató iratot” szerkeszteni.

Csakhogy T.I. rendszeresen és tudatosan elmulasztotta ezt a „kötelezettségét” teljesíteni. Parányi tiltakozás, mellyel kifejezésre juttatja, hogy lealázónak érzi ezt a szabályt. Lehet, hogy majd figyelmeztetik. Vagy a következő alkalommal megtagadják az útlevel kiadását. Most csak ilyen célzásokra szorítkoztak, amilyeneket S. tett neki.

Egy alkalommal ismeretlen nevű tiszt hívta fel T.I.-t telefonon, kérte, jelölje meg az időpontot, mikor tisztársával együtt rövid beszélgetést folytathat vele. A megállapított időpontban két fiatal, polgári ruhás férfi jelentkezett, bemutatták az igazolványukat. Elkezdődött a tárgyalás, a titkosnak számító iratok, adatok kezeléséről volt szó. Közben T.I. tisztában volt vele, itt egészen másról akarhatnak tárgyalni vele látogatói.

Végre kibújt a szeg a zsákból: T.I. milyen engedély alapján vesz részt a magyar konzulátus rendezvényein, mivelhogy a rendelkezések szerint román állampolgár csak hivatali fölöttesének jóváhagyásával tehet eleget ilyen meghívásoknak?

Dănilăneană, a megyei pártbizottság titkáranak tudtával vett részt azokon a rendezvényeken – válaszolta gyorsan T.I. A tisztek nyomatékosan kifejtették, hogy a jóváhagyásnak minden esetben írásban kell történnie.

T.I. megtudta, ugyanazokban a napokban a „szekkesek” minden munkaviszonyban álló magyarnál hasonló „figyelmeztető” látogatást tettek. Aztán a megyei néptanácsnál egyszerűen nyilvánosságra hozták, a magyar konzulátus meghívóinak csak az a személy tehet eleget, akit e célra hivatalosan „kijelölnek”.

Világos volt, a magyar konzulátus elszigetelésére megkezdődtek a kemény lépések.

Még egy mozzanat jut eszébe, némi kapcsolatban a szekuritate tevékenységével.

Egy délelőtt M., a megyei pártbizottság első titkára hívatta,

szokatlan időpontban s anélkül, hogy a megbeszélendők tárgyára a kabinetfőnök legkisebb utalást tett volna. A négy szemközt folyó megbeszélésen, miután M. a közellátás különböző ügyeiről kérdezgette, egyszerre váratlan kijelentést tett.

„Maga azt kifogásolta, hogy miért választottuk F. helyett B.-t a megyei bíró póttagjává, mert az utóbbi egy nagy hólyag, nem ért a pénzügyekhez...”

T.I. meglepetten hallgatott. Valóban tett ilyen kijelentést, mert ez volt a véleménye, de valahol nagyon szűk, bizalmas, baráti körben tette. Semmi esetre sem olyan helyen, ahonnan a megyei első titkár fülébe juthatott volna. Hiába törte a fejét, abban a pillanatban semmiképp sem jutott eszébe, hogy pontosan hol, kik előtt beszélt. Egyetlen magyarázat lehetséges, azok közül a „megbízható emberek” közül, kik előtt a kijelentést tette, egyik a szekuritate besúgója. S a „hálózat” vezetője érdemesnek tartotta ezt az értesülést M.-nek eljuttatni. S az első titkárt valóban annyira érdekelte T.I. véleménye, hogy további részleteket akar megtudni, s még részletesen el is magyarázza, mi indokolta ezt a megoldást?!

Semmilyen következménnyel nem járt az eset. Csak személyre szóló bizonyoságul szolgált arra, hogy a szekuritate besúgóhálózata nagyon széles lehet.

Azt látszott bizonyítani, amitől szinte az egész társadalom rettegve tartott: az erejét, képességét arra, hogy bármilyen ellenállást már születésében megsemmisítsen. A szekuritate legnagyobb ereje talán éppen a mélyre ivódott félelemben rejlett, amit a lakosság jó része érzett vele szemben.

S annyi bizonyos, megfelelő időpontokban a közvélemény tudomására juttattak egy-egy döbbenetes, nyilván megfélemlítésre szánt tény. Ursu mérnököt Bukarestben egyszerűen halálra verték, mert a hatalmat szidalmazó magánfeljegyzéseket találtak nála. Magyar katolikus papot tüntettek el a székelyföldi faluban, Visky, a sepsiszentgyörgyi színészt felakasztva találták egy erdőben, a város közelében... A példákat sokáig lehetne sorolni.

A félelem bénító tömeglélektani hatása volt az egyik oka annak, hogy az aktív ellenállók száma annyira kevés volt.

Nagy része azoknak, kik tisztában voltak azzal, ami körülöttük történik, megszokta, hogy valamiféle szerep eljátszására kényszerül munkahelyén, a közéletben, a nyilvánosság előtt. Ilyen módon az uralmon levő rendszer az intézményesített, kikényszerített képmutatás, alakoskodás országos kiképzőtáborává vált.

Egyre kevésbé lehetett tudni azt, ki teli torokból Ceausescu és a rendszert dicsóíti, mennyire teszi ezt őszintén,

mennyire csak egy sikerültebb színészi alakítás példáját szolgáltatja, másrészt, aki tartózkodó és hangfogós, valóban meggyőződése szerint viselkedik így, vagy pedig épp ellenkezőleg, e hatalom ellenségeinek kipuhatolására beépített spicli. Így az egymással szembeni bizalom kialakulását is megnehezítették, lebénították e tudathasadásos világ viselkedési szabályai.

Míg ennek az emberi önbecsülés és méltóság tekintetében lezüllesztett világnak a viszonyait böngészi, arra a meggyőződésre jut, a „hogyan történhetett?” nagy kérdésére adandó válasz egyik fontos oldalát közelíti meg. Az arra adandó válaszhoz jut közelebb, hogy normálisnak tűnő emberek – mint amilyenek magát is hihette – miként tűrhették, viselhették el olyan sokáig azt a bomlott agyú önkényt, azt a minden eszmét torzszülötté nyomorító alagútját a történelemnek.

Szerzőként köteteket jelentetett meg 1968 után is, novellák, elbeszélések egész sorát az *Utunkban*, sehol egy Ceaușescut dicsőítő mondatot nem írt le, a társadalmi valóságból eredő ellentmondásokat feszegette, ábrázolta – annyi tehetséggel, amennyi jutott neki. A diktátor születésnapjára készülő tömjénező kötetekbe nem írt, bár tagja volt az Írószövetségnek, tehát hivatalosan a „céh”-hez tartozott, szemcsére nem is kértek tőle ilyen írást. De saját kezdeményezésből nyilván nem is jelentkezett ilyennel. A rendszerint január hónap folyamán lezajló megyei néptanácsi ülészekon egyike maradt a nagyon keveseknek, kik nem „használták fel” az alkalmat, hogy kötelező felszólalásuk folyamán már előre felköszöntsék a „nagyvezért” közelgő születésnapja alkalmából.

Felhasználva a lehetőséget, hogy a megye kereskedelmének igazgatójaként a gazdaság nagyon konkrét ügyeiről beszélhetett, a hajbókoló, undorító szóvirágokat teljességgel elkerülhette.

De mindez nagy figyelmet, feszültséget, összpontosítást igényelt. S közben azt hitte, abban az illúzióban ringatta magát, hogy ezzel tett valamit, hogy ezzel a viselkedésével valamelyes mértékben szembeszállt a diktátorral.

Pedig ezzel még semmit sem tett! Ez nem volt szembenállás!

Minél ügyesebben bújt ki a dicsőítés és hozsannázás elvárásai alól, annál kevésbé vette ezt észre a hatalom. Ha pedig észrevette – hiszen szekuritáta is létezik, az elvárható lojalitás megtéveszthetetlen szemű számvevője –, akkor észlelhették, hogy viselkedése csak a hűségnyilatkozatok megtagadásában merül ki. Létezését tehát kockázat nélkül ideig-óráig megtűrhetik.

Ilyen módon ápolgatta önbecsülését, gyógyítgatta önérzetét, ragtapaszokkal kendőzte el a mindennap számtalan alakban el-

szenvedett lelki sebek nyomait. S míg ápolgatta magában a tudatot, hogy ő eszmélő, gondolkodó ember – nem vette észre, vagy nem akarta észrevenni, hogy magatartásával tulajdonképpen önmagát semlegesítette a hatalom szemszögéből. Attól, hogy dühtirádait a hatalom ellen felmondta szűk, bizalmas körben, attól, hogy kényesen megválogatta, nyilvánosság előtt mit és miként ne mondjon, hogy az semmiképp a gyűlölt rendszer dicséretének ne számíthasson – attól ugyan még hatalmon maradhatott volna a rendszer hosszú ideig...

Közben a hanyatlás tartott tovább. Kötelességének érzi még beszámolni néhány mozzanatról, melyeknek maga is tanúja volt.

Részt kellett vennie a megyei tanács végrehajtó bizottságának ülésein, hiszen maga is tagja volt ennek a 19–21 tagból álló testületnek.

Törvényben megszabott hatásköre szerint – mint elnevezéséből is kitűnik – a helyi ügyeket érintő határozatok alkalmazásával kapcsolatos gyakorlati kérdéseket kellett volna megvitatnia. A teljes elsatnyulás folyamatában a hatalom gyakorlásának ezek a „kellékei” is sajátos degenerálódási folyamaton mennek végig.

Ki a vita folyamán szót kér, annak eszébe sem jut a jelentéstevőt bírálni, példának okáért a pénzügyigazgatóságot a helyi költségvetés végrehajtása terén mutatkozó hibákért, hanem hozzáad csipetnyit a tanfelügyelőség főnöknője abból, ami saját munkaterületén, mondjuk az iskolai oktatás rendelkezésére bocsátott pénzüsszegek felhasználásában mutatkozik. A bírálat egy személynek, legfeljebb kettőnek fenntartott előjog. Az elnök (és egyben első titkár) amúgy is leszedi majd a „keresztvizet” a jelentéstevőről. Ha másvalaki merészel lényegét érintő bírálatot mondani vagy értékelést megfogalmazni, könnyen válik ő maga céltáblájává az első titkár kegyetlen, maró gúnyolódásainak. S mert ennek kockázatával mindenki tisztában van, a végrehajtó bizottság tagjai inkább fegyelmezetten, szó nélkül ülnek a helyükön. Egy-két javíthatatlan fecsegőt leszámítva, egyre ritkábban kérnek szót azok, akik megyei hatáskörű nagy ügyosztályokat vezetnek.

Az „első alelnök” abbeli szándékában, hogy minden simán menjen, s főnöke, az első titkár előtt érdemeket szerezzen, a végrehajtó bizottság minden ülése előtt kiosztotta a szerepeket a saját maga szerkesztette forgatókönyv szerint. Megállapította, kik szólaljanak fel. Mondjuk, a megyei tanfelügyelőség főnöknője, ha az utak állapotáról volt szó, a „Clujana” bőr- és cipőgyár párttitkárnője, ha a lakásépítés kérdéseit készültek meg-

tárgyalni. És így tovább. Hiszen minden összefügg mindennel... A kijelöltek több-kevesebb tiltakozás után tudomásul vették a megbízatást, előzőleg otthon összekínlódták jelenésük szövegét, persze, a leghalványabb kapcsolatban sem az előterjesztett jelentéssel, nehogy megsértsenek valakit, s legfőképpen nehogy valami kérdést vagy észrevételt váltsanak ki a rettegett első titkár részéről.

Egy idő után, ha történetesen senkit sem jelölt volna ki „beszélőnek” az első alelnök, bizonyára egymás után felszólalók nélkül lehetett volna lezárni a napirenden szereplő kérdéseket. Demokratikus véleménynyilvánításnak, álláspontok ütköztetésének, a legjobb megoldások kimunkálását célzó vitának még a látszatát is számúzték.

A „választott testület”, a végrehajtó bizottság (hogy miként választották, arról nem is érdemes már beszélni) semmit sem döntött el, semmiről sem határozott. Az első titkár egy-két ember közreműködésével ezt elvégezte előre, a helyi hatalom állítólagos gyakorlóit egyhangú helyesléssel jóváhagytak mindent...

A végrehajtó bizottság tagjaként a községi néptanácsok ülészakán vesz részt, egykori kiszállások egész sorának nyomait fedezi fel jegyzetfüzeteiben. A magyar falvak többször szerepelnek más községekhez képest. Szék, Bálványosvár, Kalotaszentkirály, Körösfő... A testület „magyarjaként” nyilván sűrűbben kapott megbízást ezek látogatására.

A sok ilyen hivatalos út közül egyet említene, melynek részleteire most is pontosan emlékezik.

A széki községháza emeletes épületének irodájában érkezésekor a termelőszövetkezet főmérnökét találja egy másik fiatal férfi társaságában. Halom irat számadatait böngészik. Megkérdezi tőlük, min dolgoznak.

A háziállatok összeírásakor elkészített kimutatásokon.

Azokon ugyan miért? Az összeírásnak rég vége, az eredményeket már jó ideje elő kellett terjeszteni a megye mezőgazdasági vezérigazgatóságához.

Épp erről van szó. Ők előterjesztették, de a megyétől viszszaadobták a községre vonatkozó egész munkát. Mert kevesebb háziállatot számoltak, mint amennyi a tavalyi kimutatásban volt. S azt nem fogadják el, számolják újra...

S most mit csinálnak?

A főmérnök bosszúsan vonja a vállát. Mit csináljanak? Már másodszor dobták vissza a megyétől a munkát. Most már egyszerűen megnövelik a számokat, lesz, ami lesz!

Tehát alulról felfelé meghamisítják a szarvasmarhák, disznók, juhok, szárnyasok számát. Amíg az elnyeri tetszését a

hatalomnak. Így születnek a hivatalos statisztikai adatok. Mint az ipari termelésre, beruházásokra, a gazdaság többi ágára vonatkozó adatok esetében is történik. Ezeken alapulnak a fogyasztásra, kivitelre szóló tervfeladatok. Lehet csodálkozni azon, hogy megvalósíthatatlanoknak bizonyulnak, a „hiánygazdaság” egyre teljesebbé válik?!

Délután került sor Szék község néptanácsának ülészakára, melyen a megye küldötteként vesz részt. Ugyanabban az irodában állítják sorba az ütött-kopott székeket, a 15–20 képviselő és meghívott elfér rajtuk bőven. Az „elnökség” az összefirkált pakolópapírral leterített íróasztal mellett foglalt helyet.

Az egész falu magyar, csak a milicista őrpáncsnok s néhány odahelyezett család román. De a szabályok szerint a tanácselnök, egyben községi párttitkár, románul nyitja meg az ülést, az érthetlenségig makogva románul olvassa fel a jelentést. Neve után ítélve az elnök magyar, de sem magyarul, sem románul nem tud elfogadhatóan. A hatalom ebben is csillogtatja képességeit: tiszta magyar község esetében is egy ilyen „sem hús, sem hal” embert talált az élére.

A jelenlevők jó része idős ember, nagyon keveset tudnak románul. Egykedvűen hallgatják az olvasni alig tudó elnök zagyva, amúgy is szinte érthetetlen szövegét. Hosszas unszolás után két-három felszólaló akad, a nehézkesen előadott néhány magyar mondatnak éppenséggel semmi köze sincs a napi-rendben szereplő tárgyhoz. Néhány román mondat után T.I. magyarul zárja a vitát. Közben úgy érzi, mintha a falaknak beszélne, mintha semmi érdeklődés sem csillogna a szembebámuló tekintetekben.

Egyszerre tűnik szánalmasnak és megszegényítőnek, ahogy ez az ülészak lezajlik. Szinte tapintható, ahogy a hatalom őrlí, rágja, meg akarja emészteni ezt a messze földön munkásairól, az „élő kotrógépekről” híres, népviseletéhez, szülőföldjéhez ragaszkodó nagyközsége.

Akkor lélegzett fel néhány percre, mikor kúnt a templomdombra pillantott, hol kisiskolások szánkóztak, csicsonkáltak, fémgombokkal kipitykéztak, kék kis zekében, csizmában, parányi kalappal fejükön, a széki viseletbe öltözött férfi pontosan kicsinyített másaként, mintha valamelyik híres hollandi téli tájfestmény elevenedett volna meg előtte...

Csak őrizni tudnák valamiként magukat, míg elmúlnak felőlük ezek a kegyetlen, eltüntetésükre törő esztendőök!

A másik színhely, ahol viaskodik a romlásnak ezekben az esztendeiben, a Belkereskedelmi Minisztérium.

A minisztérium vezető tanácsa – melynek, mint szó volt róla, négy-öt más megyei kereskedelmi igazgatóval együtt ő

maga is tagja – üléseit viszonylag sűrűn, két-három havonként, néha még gyakrabban tartja, azokra rendszerint minden megye igazgatóját meghívják. Az áruellátás egyre nehezebbé válik, egyre viharosabb ügyeket kell velük megbeszélni.

Sajátos közösséggé kovácsolódnak fokozatosan össze a megyei igazgatók, gyakran gyűlnek össze a minisztérium földszinti üléstermében, véleményeket és információkat cserélnek a hivatalos ülés előtt a falatozónak átalakított előcsarnokban, az ételes és tésztaételakkal megrakott asztalok, makulátlan fehérbe vagy szmokingba öltözött pincérek társaságában. Jól ismerik egymást, sorstársak, kik ugyanabban a csónakban eveznek nagyon viharos tengeren, nehéz körülmények között. Ha néhanapján otthonról felhívják egymást telefonon, mindig nagyon segítőkészen igyekeznek teljesíteni azt, amit a másik kér tőlük.

Az ilyen üléseken, melyek rendszerint F.J. elnökletével zajlottak, jelen voltak az alminiszterek, szakvezérigazgatóságok főnökei, a minisztérium egész vezető apparátusa. A megvitandó ügyeknek pedig rendszerint se vége, se hossza. A bajok, válságos helyzetek szaporodtak hónapról hónapra. A cukor- és étolajellátás éveken át megoldatlan maradt. Rövid időszakok kivételével a hatalom nem biztosította a szükséges mennyiségeket ahhoz, hogy rendes körülmények között, korlátozások nélkül a szükségletet ki lehetett volna elégíteni. Nem volt elég hús, helyette kényszeríteni kellett a lakosságot, hogy tengeri halat vásároljon. Mire a tengeri hal fogyasztásához valamelyest hozzászokott a vásárló, az is kifogyott, mint kiderült, a román halászflootta a jó halat útközben eladta valutáért a nyugati kikötőkben, csak a hulladék apróságot hozta haza. Éttermekben kötelező halnapokat vezetett be a minisztérium, ilyenkor más nem is szerepelt az étlapokon. Kevés lett a hentesáru, romlott a minősége, a kenyérellátás is egyre jobban akadozott. Ceaușescu utasítására meghirdették, a parasztnak – általában a falusi lakoságnak – nem szabad kenyeret eladni. A parasztnak őrlék meg (nem létező) búzataralékaikat, abból süssenek kenyeret. Textilneműben leromlott a minőség, a gyárak nem teljesítették szerződésben vállalt kötelezettségeiket, a kormány mentesítette őket ennek következményei alól, mindent, amit lehetett, exportálniuk kellett. Akadozott a mosópor- és szappanellátás. A hiánycikkek növekvő számát már felsorolni sem lehetett...

Egyetlen példa arra, ebben az amúgy is romló helyzetben milyen ostobaságokat követett el a Ceaușescu-féle gazdaságpolitika.

A diktátor „felfedezte” azt a mindenki számára ismeretes tényt, hogy egyes élelmicikkek egy főre eső fogyasztása megyénként és országrészenként jelentős eltérést mutat. S különösen azokban az esetekben tűnt ez számára méltánytalannak, „megengedhetetlennek”, melyekben erdélyi vagy bánáti megyék fogyasztottak többet, mint az olténiaiak vagy munténiaiak.

Kiadta tehát a „bölc” utasítást, a megyék, országrészek között egy főre eső fogyasztás tekintetében mutatkozó különbséget minden élelmi cikknél meg kell szüntetni, minden terület egy főre számítva fogyasszon ugyanannyit!

Bräilában köztudomásúan sok halat esznek, Kolozs megyében a halfogyasztás csekély, viszont több tejet isznak, tejterméket esznek, a dombvidéken hagyományosan nagyobb és fejlettebb az állattenyésztés. Nyilvánvaló, hogy minden megyében, országrészben történelmileg kialakult fogyasztói, étkezési szokások határozzák meg, melyik termékből mekkora a kereslet. Évszázadok folyamán a helyi gazdasági, etnográfiai és még megszámlálhatatlan más tényező eredményeként alakultak olyanná, amilyenek most mutatkoznak, önkényesen, egyik napról a másikra ezeket megváltoztatni nem lehet.

Azoknál a termékeknél, amelyeknél az utóbbi években az általános gazdasági romlás eredményeként hiány lépett fel, a minisztérium felosztotta a rendelkezésre álló mennyiséget a megyék között, a kialakult fogyasztói szokások figyelembevételével.

Választott példánk esetében igyekezett megközelítően annyi halat kiosztani Bräilának, amennyit a megelőző időszakban fogyasztott; annyi tejet, vaját, sajtot Kolozs megyének, mint amennyit ott a múlt évnegyedben ettek. S persze jóval kisebb mennyiségű tejet és tejterméket Bräilának, ahol azt nem igényelték, kevesebb halat Kolozsvárnak, ahol nem mutatkozik iránta kereslet.

Egyszerűnek látszó ügyek ezek, mint a pofoncsapás. Csak a diktátor torz agya számára mutatkoztak érthetetleneknek.

Ha utasításait követve, a Belkereskedelmi Minisztérium egyszerre megváltoztatja a kiutalásokat azzal a céllal, hogy az egy főre számított fogyasztást e két árucsoportnál azonos szintre hozza, mi történik?

A hiánycikkek nyomasztóan hosszú sorához azonnal hozzáadódnak azok a termékek, melyek tekintetében helyes területi elosztással nagy nehezen ki lehet elégíteni a keresletet, de az „egyenlősítés” eredményeként azonnal eltűnnek a piacról, azokban is pánikot keltő, súlyos hiány keletkezik...

A minisztérium szakemberei s a megyei igazgatók tisztában voltak ezzel. Ezért nem siettek alkalmazni az ilyen utasításokat, igyekeztek a legkülönbözőbb ürüggyekkel kicselezni őket.

Csakhogy általában az árumennyiség egyre csökkent, Ceaușescu nem akart hallani arról, hogy az üzletek előtt kígyózó sorok azért válnak egyre elviselhetetlenebbekké, mert kevés az a mennyiség, amit a lakosságnak eladni engedélyez. Szidta a minisztériumot, hogy „rosszul osztja el az árut”.

Nyilván a diktátor agyában az óhajtott, egyforma egységekből álló világ lebegett, melyet létrehozni akart, ahol nemcsak egyformán gondolkoznak, cselekednek és beszélnek, laknak, hanem egyformán esznek is. Nyilván keveset, hiszen azt ismételtette, Románia lakói túl kövérek, túl sok húst, cukrot, olajat esznek (nyilván hamis adatok alapján), többet, mint az „európai átlag”. A „homogenizálás” régi, ködös álmához ez is hozzátartozott, ezért szánt reá annyi energiát.

Ebben az időszakban fejezte be F.J. pályafutását a pártvezetőségben miniszterelnök-helyettesként és belkereskedelmi miniszterként. Az 1980. június 17-i ülésen T.I. feljegyzései szerint már A. M. a miniszter.

A politikai végrehajtó bizottság utolsó magyar tagjának eltávolítása minden valószínűség szerint úgy és azért történt, ahogy azt F.J. neki személyesen elmondta.

A pártprogram tervezetének vitája folyamán a politikai végrehajtó bizottság előtt azt kérte, a „homogenizálást” mint a párt politikai célkitűzését töröljék a tervezetből, mert ez többek között a romániai magyarság erőszakos beolvasztását jelenti. Ugyanakkor úgy vélte, Mihai Viteazul szerepét a történelemben túlbecsüli a tervezet, s valamilyen összefüggésben megemlítette, hogy Mihai Viteazul serege „zsoldosokból” állt.

Kitört a vihar. Elsőként épp M., a kolozsvári első titkár állt fel „leleplezendő” F.J. nacionalista, sovén nézeteit. Még többen kértek szót hasonló „párthű”, hazafias” hevületben, kevesen múlt, hogy már akkor helyben nem kértek ellene „gyökeres” intézkedéseket.

A későbbiek folyamán talán Dăscălescu és Banc kereste fel, hogy vádakot koholva ellene, előkészítsék a leváltását. F.J. visszautasította a vádjaikat, s a következő végrehajtó bizottsági ülésen bejelentette, tekintettel egészségi állapotára, visszavonul, nyugdíjazását kéri.

A korábbi világ egyik alapembere tűnik el személyében, kivel szót tudott érteni – állapította meg T.I. magában.

Az új miniszternőt, A.M.-et is ismeri még a régi időkből. De honnan? Mikor 1949-ben ő ifjú aktivista volt a központi

bizottság apparátusában, „Anuța” takarítónő volt, és a *Scînteia*-t hordta szét reggelenként az irodákban. Nem az a baj a legnagyobb, hogy a kinevezett miniszter valamikor takarítónő volt. Hanem az, hogy az is maradt! Mielőtt miniszternek nevezték volna ki, a kereskedelmi szakszervezetek elnöke volt. Szakértelemről az ő esetében egyszerűen nem lehetett szó. Kinevezése jellemző arra a „káderpolitikára”, amit a nyolcvanas évek kezdetén Ceaușescu művelt.

Abban az évben egyébként a diktátor megint Kolozsvárra látogatott. T.I. feljegyzései között 1980. június 2-i keltezéssel felfedezte az előkészületekkel kapcsolatos aprólékos utasításokat.

Két aktívaülés is lezajlott ezzel kapcsolatban a Diákművelődési Ház nagytermében, ahol a szervezésben vezető beosztásra kiszemelt több mint ezer „felelőst” személyesen M., az első titkár oktatta ki.

Az utcákon kívül, ahol a gépkocsioszlop elvonul, emberekkel töltik meg az egész stadiont és a szamosfalvi repülőteret. Minden két-háromszáz méteres szakaszért egy főnök felel. A sorfalban mind ismert embereknek kell lenniük, ismeretlent nem szabad hagyni beférkőzni a sorok közé.

Lehet, merénylőktől is félték, de a bevallott első számú ellenséget a levélborítékot átadni akarók képezték. Mert a múlt látogatáskor, minden óvintézkedés ellenére a diktátort és feleségét elárasztották a levelek. Ennek a „civilizálatlan disznóságnak”, ami végül is elégedetlenséget juttat kifejezésre, ez alkalommal teljességgel meg kell szűnnie!

M. pontos utasításokat adott arra, ezzel kapcsolatban mit kell tenni. Minden munkahelyen fel kell fedni minden elégedetlenkedőt. Azokat, akik kielégítetlen lakáskérésük miatt háborognak, akik úgy tartják, hogy valami sérelem, igazságtalanság érte őket, a közismert gátlástalan renitenseket. Ha a legkisebb gyanú merül fel, hogy valamit tenni akarnak, levelet hoznak magukkal, nem szabad kivinni őket az utcára, felügyelet alatt bent kell tartani őket a munkahelyen, mindaddig, amíg tart a „látogatás”. Az élelmiszerüzleteket aznap be kell zárni, nehogy valahol vásárolni akarók sorba álljanak.

Míg végigülte ezeket a fél napokat tartó „eligazításokat”, melyeknek célja, hogy a diktátor Kolozsváron tervezett látogatása minél pompásabb, a harsány ünneplés minél zavartalanabb legyen, gondolatok egész sorát forgatta meg a fejében.

Kamaszkori álmodásaiban úgy képzelte, az „új világ” eljövetelével hétköznapjainak kisszerűségét egyszerre ledobja magáról, attól kezdve minden nagy és fontos lesz, amit a társadalom érdekében tesz.

S most mit cselekszik? Nyolcszázezer ember számára – amint kereskedelmi főigazgató voltát gúnyolva mondani szokta – osztja az „ecetet és olajat”... Persze, ennek is meglenne a maga fontossága, ha ostoba korlátok nélkül, belátása szerint gondoskodhatna arról, hogy minél több „ecet és olaj” jusson a megye lakóinak. De ezt nem teheti. A „forradalom” álrühájába öltözött, egy paranoiás diktátor szeszélyéhez igazodva, undorító, pitiáner kisszerűség uralkodik el mindenben.

S most mit tesz ezekben az órákban, míg az egyik padsorban ülve hallgatja az izgatott hangú „eligazítást”? Ha ilyesmi egyáltalán létezik, ez a pitiánerség, kisszerűség csúcsa! Az első titkár és csapata számára ez, ami itt történik, minden egyébnél fontosabb. Hogy a látogatás „sikerüljön”. Közben leállnak majd a gyárak, a munkahelyeken nem dolgoznak, kiszámíthatatlan, sok milliós károk keletkeznek, hiszen a látogatás hétköznapra esik. De hát ennek semmi jelentősége sincs! Legfeljebb újabb vasárnapokon jönnek be majd az emberek a munkahelyükre, bepótolni az elmulasztottakat – ingyen.

A gyárakban, munkahelyeken amúgy is majd minden vasárnap dolgoznak. Nem az ötnapos munkahét megvalósítása van tulajdonképpen napirenden, a hatnapos tűnik már elérhetetlen vágyalomnak, mint egy évszázaddal előbb, a munkásmozgalom kezdetén, a primitív tőkeakkumuláció kíméletlen korszakában...

S akik ezen az „eligazításon” részt vesznek, a tiltakozás legkisebb jele nélkül, személy szerint maguk is élő díszleteivé válnak e lealacsonyító színjátéknak. Itt vannak az egyetem, a felsőoktatási intézetek rektorai is, tudósok és akadémikusok, az irodalmi lapok főszerkesztői, gyárigazgatókról, intézmények vezetőiről nem is beszélve...

A látogatás lezajlott. Sovány vigasztalás a parányi káröröm, hogy minden izzadságos előkészület és óvintézkedés ellenére újabb levelek, borítékok ezrei árasztották el a diktátor és neje nyitott gépkocsiját, ilyen közvetett formában fejezve ki az elégedetlenkedők számát.

Ugyancsak ennek az évnek nyarára esett az „önellátás új metodológiájának” alkalmazása. Ennek az „elmés” intézkedésnek lényege az volt, hogy olyan módon állapítsa meg egy megye lakosságának ellátására felhasználható hús, tej és tejtermékek mennyiségét, hogy azért immár a központi hatóságokat, pártot és kormányt senki se hibáztathassa.

A központi szervek „csak” két mennyiséget határoztak meg: a húsból, tejből a központi állami alapba beszolgáltatandó tonnákat, illetve hektolitereket, s azt a mennyiséget, amit az illető megye ebből eladható árulapként elfogyaszthat. A „me-

totalizáció” abból állt: amilyen százalékban teljesítette a megye a központi alapba beszolgáltatandó mennyiséget, olyan százalékban kaphatta meg a fogyasztást korlátozó kiutalást.

Egyszerű, rugalmas „módszer” volt, jellemző a Ceaușescu-féle ravaszkodásra. Zaj nélkül meg lehetett kopasztani a megyéket, csökkenteni lehetett a lakosságnak eladható mennyiséget. S még szemforgató módon vállat is vonhatott a hatalom, teljesen ártatlannak tüntetve fel magát az ellátásban előálló súlyos helyzetért, egy látszatra méltányosnak tűnő elv alapján: „Annyit eszik a megye, amennyit megérdemel, abban az arányban, ahogy teljesítette a központi alap iránti kötelezettségét...!”

Etették is ezzel a maszlaggal a megyék közvéleményét a lapok, a rádió, a televízió.

T.I. és csapata pedig számolt, érvelt, vitatkozott a megyei mezőgazdasági vezérigazgatósággal, a megyei párttitkárnővel, végső fokon M.-mel, az első titkárral, hogy a csalásnak ezzel a „metodológiájával” szemben hónapról hónapra több húst, tejet, tejterméket adhasson el a lakosságnak, mint amennyit a hatalom szándékol. Váltakozó eredményekkel folyó, újból és újból megismétlődő, áldatlan küzdelem volt ez, a siker vagy sikertelenség attól függött, milyen mértékben tudta a maga oldalára állítani a Ceaușescu bírálatainak kitett első titkárt.

A nyolcvanas években már szinte minden hónapra esett egy-egy újabb súlyosbító esemény, melynek eredményeként a lakosság alapélelmiszerekkel való ellátása tovább romlott.

Törvényerejű rendelet jelent meg, ami az egy lakosra számított kenyérgabona fogyasztható mennyiségét korlátozza. A nyakatekert fogalmazás nyilván azt a látszatot kívánta keltetni, hogy a városi lakosság fogyasztását „biztosítják”. A valóságos célja az volt, hogy a termelőszövetkezetek tagjainak ne adjanak el kenyeret.

A parasztnak, a megfogyatkozott, még megmaradt falusi lakosságnak más megoldása nem volt – munka szerinti juttatás címén a tagoknak kiosztott búza csak a szövetkezet papírjaiban szerepelt, a valóságban nem létezett –, mint városról szerezni valamilyen úton a kenyeret. Hiába állította le a szigorú utasításokkal a hatalom, hogy bármilyen címen falusi üzletekbe annyi mennyiséget vigyenek, hogy termelőszövetkezeti tagoknak is jusson. A törvényerejű rendelet szerint falun csak állami alkalmazottaknak és állami nyugdíjasoknak szabad kenyeret árulni.

A cukor, étolaj, hús, tej, vaj, tejtermékek, a hiánycikkek szinte felsorolhatatlanul hosszú lajstroma mellé odakerült az élelmek élelve, a kenyér is!

Márpedig egy nyomorgó országban, ahol egyre kevesebb alapélelmiszerből lehet biztosítani a folyamatos ellátást, a kenyérfogyasztás szükségszerűen megnövekszik. Hiszen sokak számára az válik az utolsó menedékké. Ha nincs hús, nincs vaj, ha nincs egyéb étel, aki éhes, lemetsz egy szelet kenyeret. Ha kenyér sincs, valamilyen formában menthetetlenül bekövetkezik a robbanás. Kenyeret a föld fenekéből is keríteni kell!

Ezt az egyszerű igazságot igyekeznek T.I. megértetni a principálsaival. Egyre nehezebben sikerül...

Az említett törvényerejű rendelet utasításait Ceausescu személyesen akarta elmagyarázni, ebből a célból külön telekonferenciát tartott a megyék vezetőivel. A fő mondanivaló ez volt: falusiaknak nem árulni kenyeret, legfeljebb a hegyvidéken, takarékosan gazdálkodni a búzával. Nálunk így is kétszer annyit fogyaszt a lakosság, mint más országokban!

Nem akadt, ki megmondja a diktátornak: azokban a „más országokban” húst, sonkát, déligyümölcsöt, más ínycségeket esznek az emberek, nem kenyeret rágnak, mint a rosszul, hiányosan táplált romániai lakosság!

A telekonferenciát követően M. kellő lendülettel megmagyarázta, mennyire helyesek ezek az intézkedések.

„Legalább az egész lakosság pontosan tudni fogja, mennyi jár neki, mennyit fogyaszthat.”

S mint ilyenkor szokásos, kiadta az utasításokat.

„Tartsanak üléseket, melyeken kifejezik köszönetüket az intézkedések nyomán, küldjenek táviratokat a párt főtitkárának, tegyenek felajánlásokat a tervfeladatok túlszárnyalására...”

Ha nem bukkanna rá jegyzetfüzetében a saját kezével írt mondatokra, már nem is hinné, hogy a cinikus, gátlástalan talpnyalás ilyen csúcsteljesítményekre készítette M.-et.

Időközben a Belkereskedelmi Minisztérium közvetítésével a hatalom olyan utasításokat közölt a megyék kereskedelmi igazgatóival, melyeket „irracionalisnak” keresztelni jámbor eufemizmusnak tűnik, parlagi utcanyelven szólva pedig így lehetne kifejezni: fessenek finggal piros tojást...!

Cukorból, étolajból nem árulhatnak többet, mint amennyi a kiutalás, húsból, tejből, tejtermékekből szintén nem. Kenyérből a napi fejadag 300 gramm.

A szolgálatos miniszterelnök-helyettesnő meg A. M., a miniszternő süket szövegeit hallgatta komoran a többi igazgató-társával együtt. Aztán kellően gúnyos felhangokkal megmondták nekik, kérik az „elvtársnőket”, mutassák meg valahol gyakorlatban, saját utasításait miként kell végrehajtani.

Maradtak a kérésekkel. A nagyfenekű hölgyek az elnökségben mintha semmit sem hallottak volna.

Nyolcvanegy nyarán T.I. teljes tervezetet nyújtott be M.-nek arról, miként szándékozik megszervezni saját kereskedelmi alkalmazottaival, senkitől segítséget nem kérve, a lakosság személy szerinti teljes nyilvántartását, hogyan vezetné be a hiánycikkek fejadagok szerinti adagolását, teljesítve ezzel azt, amit a lakosság követel: ha nincs annyi, amennyi kellene, akkor annyit adjanak, amennyi van, de ezt civilizáltan, anélkül, hogy letapostatnák egymással őket vásárlás közben. Jóváhagyást kért a rendszer bevezetésére. Nincs más megoldás, állította, minden egyéb „hanta”, mellébeszélés.

Javára legyen mondva, M., ha nem is helyeselt – hiszen tudta, a javasolt megoldás nincs a hatalom szája íze szerint –, nem is utasította el az érvelést. Magánál tartotta az ügyirat-csomót, még gondolkozik a dolog fölött, mondta.

Egy hét múlva, szabadsága alatt, T.I. Zillával Budapestre utazott. Mint később megtudta, M. telefonon szóváltásba keveredett a miniszterelnökkel, a fafejű Dăscălescuval, aki csak ismételte a tiltó rendelkezéseket, s végül M. közölte beleegyezését, hogy a T.I. javasolta rendszert alkalmazzák.

Gyakorlatilag a fejadag szerinti árusítás lépett életbe Kolozsváron, a lakosság személy szerinti nyilvántartása alapján. Teljes népszámlálást végzett el a kereskedelem, minden külső segítség nélkül, még hozzá olyat, melyben tévedni nem volt szabad, mert akit kihagytak, az tüstént tiltakozott és jelentkezett, a valóságos létszám fölött besoroltakra pedig nem lett volna árufedezet. Cukor, étolaj, liszt, rizs, vaj, minden egyéb sorra felkerült a fejadag szerinti elosztás lajstromára, amiben a keresletet szabad árusításban nem lehetett kielégíteni. A lealacsonyító tolakodás, sorban állás legalább jórészt eltűnt árusításkor az üzletekben.

A hatalom központi szervei szempontjából ez a racionalizált elosztási módszer „törvénytelenül” működött Kolozsváron, elsőként a nagyvárosok közül. Amennyire lehetett, T.I. és munkatársai leplezték is ezt a központi küldöttek előtt. Ki pedig tudomást szerzett róla, hallgatott. Jobb megoldás nem volt a tarsolyában, úgy tett, mintha semmit sem vett volna észre.

Mind világosabb lett T.I. számára, amit ő végez, az egyre veszélyesebb. Mintha nitroglicerint tenne-venne, mely akár-melyik pillanatban robbanhat. S még ő törí a fejét, ő dolgoz ki százezreket érintő módszert arra, hogy a hatalom örültségei nyomán előálló helyzetet egy fokkal elviselhetőbbé tegye a lakosság számára?!

Az említett törvényerejű rendelet megjelenése után a leginkább nyomasztó, mindennapos gondná a kenyérellátás vált.

Megkezdődtek a hónapokon, éveken át tartó, vég nélküli számolgotások: a megyében mennyi a városlakó, mennyi a falusi, mennyi az állami alkalmazott a községekben, hány nyugdíjas lakik ott stb. T.I. a „fő szervezője” ezeknek a számbavételeknek, együtt dolgozik a megyei statisztikai hivatal szakembereivel, a megyei néptanács közvetítésével, foglalkozások szerinti felosztásban valóságos „népszámlálást” végeztet el minden községben.

Minderre azért van szükség, hogy minél nagyobbak tünessék fel azok számát, kik a törvényerejű rendelet értelmében állami alapból gabonafogyasztásra jogosultak. Hiszen ezen az alapon állapítják meg, hány tonnára rúghat a megye kenyérré szóló kiutalása.

Két ellentétes „cállal” bizonyított hazugság néha nevetéségesen szembekerül egymással. T.I. 660 ezer központi kenyérellátásra jogosult embert mutat ki, a mezőgazdasági vezérigazgatóság 141 ezer termelőszövetkezeti tagot (ha ennél kevesebbet ismer be, más „cállal” készült saját kimutatásait cáfolja meg). Csakhogy a két szám összege több mint 800 ezer, messze meghaladja a megye összlakosságát, a 741 ezer főt, az egyetlen biztos statisztikai számot...

Ilyen ügyeket kellett kibogoznia...

Megoldást kellett találni arra, mi legyen a falusi internátusokkal, kitől kapnak ezután kenyeret? Meg a falusi alkalmazottak családtagjairól ki gondoskodik? Mi legyen a traktoristákkal? Sokan tagjai a termelőszövetkezetnek, de tulajdonképpen ők a „kulcsemberek” a mezőgazdasági termelésben, éppen ők, ne vásárolhassanak kenyeret a törvényerejű rendelet tiltó intézkedései szerint?

Aztán „pihent agyak” is kerültek, épp a cselédlányból miniszterré vedlett A.M., ki szerint a városok szélén lakókat is ki kell zárni a kenyérré jogosultak közül, mert azoknak „földjük is lehet”, termelhetnek búzát. Tessék megállapítani, ki lakik a város „szélén”, valami módszerrel megakadályozni, hogy kenyeret vehessen az üzletben. Még agyrémnek is rossz...!

Igen, hiszen ezeknek az intézkedéseknek, utasításoknak – hangsúlyozandó – az volt a közös célja, hogy épp az, akinek meg kellene termelnie a búzát, az ne vásárolhasson magának kenyeret az üzletekből! Szinte hihetetlen, meddig jutott el a hatalom torz, kifecamított logikája!

Amíg lehetett, T.I. minden erejével küzdött: a kenyér,

„robbanóanyag”, ha csak lehet, nem szabad fejadagokban árulni!

Csakhogy Désen, más városokban már verekedések, utcai tömegbotrányok alakultak ki, a helyi „hatalmasok” egyre türelmetlenebbül követelték, a kereskedelem vezesse be a jegyrendszert. S közben M. bírálja, felelősségre vonja a helyi vezetőket azért, mert túllépték az egy főre megengedett fogyasztás alapján kiszámított, nekik járó mennyiséget. „Nekik elég a kiutalás – válaszolják a megbírált városatyák –, de tartsák távol tőlük a beözönlő falusiakat! A kereskedelem vezesse be a jegyrendszert. A falusiak tízkielősámsra szedik össze a kenyeret, azzal táplálják a disznókat.”

T.I. az állandó ostromállapot hangulatában naponta tanulmányozta az egy főre eső kenyérfogyasztásra vonatkozó adatokat, hogy álláspontját, javaslatait megindokolja. Már csak harminc dekás kenyeret sütnek a pékségek, abból kap naponta egy darabot minden vásárló. Kolozsváron egy lakos napi átlagfogyasztása 460 gramm (szemben a 320 grammal, amit két-három évvel azelőtt zavartalan kenyérellátás mellett fogyasztottak). Tordán egy főre 534 gramm jutott, Bánffyhunyadon 752 grammot, Désen 785 grammot fogyasztottak. Nyilvánvaló, a különbséget nem a vásárlók okozzák, hanem a beözönlő falusi lakosság.

Amíg lehetett, T.I. igyekezett lebeszélni a városi pártbizottságok vezetőit arról, hogy személyi nyilvántartás alapján árultassák a kenyeret. Ha ezt teszik, csak növekedni fog a feszültség a környéken, mert a falusi lakosság kenyér nélkül marad. De ügyelnie kellett, meddig megy el ebben a hadakozásban, ugyanis az „elméleti” fejadaghoz képest mutatkozó túllépésekre egyre nehezebben tudott a belkereskedelmi minisztérium szakemberei révén – kik közül egyébként jó néhányal szinte baráti viszonyban állt – pótkiutalásokat szerezni. Annak kockázatát pedig, hogy a túllépések miatt a városok búzaliszt nélkül maradjanak, nem vállalhatta.

Így aztán lassacskán a városok sorra rátértek a személyi nyilvántartás alapján folyó kenyérárúsításra. Legutoljára, hónapokkal a többiek után, Kolozsvár.

Fokozódó áruhiány jellemezte a többi kereskedelmi ágat, a ruhát, cipőt, más ipari cikkeket árusító üzlethálózatot is.

A következő lépés a hatalom részéről az energiahiány nyomán a kereskedelemben alkalmazott megszorító intézkedések sora volt.

Megyei igazgatóként tudomására hozták, az egész kereskedelemben felére kell csökkenteni az addigi villanyenergiafogyasztást. Minden második világítótestet le kellett szedni,

kirakatok esti világítását megszüntették, élelmiszerüzletekben, vendéglátóipari egységekben a hűtőberendezések felét le kellett állítani. Ha így a romlandó áru, hús stb. tönkremegy, az a kereskedelem gondja, a hatóságot nem érdekli.

Üzletekben villanymelegítők, jégszekrények, mosógépek árusítását meg kellett szüntetni. A lakosságot figyelmeztették, villanyvasalóit, jégszekrényeiket, porszívóit ne használja, a lakásokban csökkentsék a világítást. A közvilágítást egy-egy sápadt utcai égőre korlátozták a városokban, a falvak utcái pedig egyszerűen sötétségbe borultak.

Gyárak, üzemek, hivatalok munkarendjét megváltoztatták abból az elvből kiindulva, hogy amit csak lehet, „napfénynél” végezzenek.

Mintha hadihelyzetre való átállás folyamata zajlott volna le, lázas igyekezettel, fenyegetésekkel és ingerültséggel.

Közben tudomására jutott, a lakosság teljes villanyáram-fogyasztása az országban a közvilágítással s a kereskedelemben felhasznált árammennyiséggel együtt a teljes fogyasztásnak csak 7%-át, ird és mondd, hét százalékát teszi ki!

Mekkora lehet a zúr a hatalmat gyakorlók fejében, mennyire képtelenek lehetnek arra, hogy célravezető megoldásokat találjanak, ha használaton kívül helyezett villanyvasalókkal vagy üzletekben kicsavart égőkkel akarnak kilábalni az energiaválságból!

A kereskedelmi igazgatóság alkalmazottainak fizetéséhez szükséges lajstromok, ezzel kapcsolatos okmányok aláíratása céljából kopogtat be T.I. irodájába a tisztviselőnő, ki ezeket a munkálatokat végezte. T.I. tüstént félretolja maga elől egyéb tennivalóit. A fizetési listákat, csekket és más okmányokat azonnal alá kell írni, mert még a bankba kell mennie a tisztviselőnőnek a pénzért. Kanyarította tehát alá a nevét szorgalmasan a szükséges helyekre. Közben a hölgy halkán, hogy ne zavarja, elsuttogott egy-egy mondatot, csak épp, hogy illedelmesen kitöltse közben a csendet.

– A folyosó végére a munkaügyi igazgatósághoz is át kell mennem, hogy kicseréljem a tervszámot, amit a betegekre vonatkozólag adtunk be. Épp ez a lap, amit most alá tetszik írni... Több betegünk volt, mint amennyire számítottunk...

T.I. az utolsó mondatra felfigyelt, felkapta a fejét.

– A betegekre vonatkozó tervszámot akarja kicserélni? Arra is tervszámot adtunk be, hogy alkalmazottaink közül hány beteg lesz és hány napig?

– Eddig is kértek ilyen számot... De most nagyon komolyan veszik, a betegpénzt nem fizetik ki, hiába van meg az orvostól a betegszabadságra vonatkozó törvényes irat, ha az

előírányzott összeget túllépjük. Megegyeztem velük, úgy oldjuk meg a dolgot, hogy kicseréljük a mi eredeti iratunkat újjal, mely nagyobb összeget irányoz elő.

Mosolyog a tisztviselő, nyilván dicséretet vár azért, hogy ilyen ügyes, jó kapcsolatai révén játszva elintézz egy ilyen ügyet.

Ebből az alkalomból tudta meg T.I. azt, ami a megye kereskedelmének igazgatójaként eddig elkerülte a figyelmét.

Nemcsak arról nyújtott be hivatalos tervszámot évnegyedi felbontásban, hogy hány betege lesz alkalmazottai közül és összesen hány napig, de még arról is, ép, egészséges alkalmazottai közül hányan halnak meg év közben. Mert ha közben valaki elköltözik az élők sorából „előírányzat” nélkül, a társadalombiztosító nem fizeti ki a törvényesen járó temetkezési segílyt.

Ha már itt tartott, annak is utánanézett, miként állnak a dolgok a nyugdíjazásokkal. S mert ő a megyei végrehajtó bizottság tagja, készségesen rendelkezésére bocsájtanak minden tájékoztatást.

Elmagyarázták neki, a munkaügyi minisztérium utasítása alapján most arról van szó, hogy egyszerűen nem nyugdíjaznak senkit. Azt sem, ki a maximális korhatárt betöltötte. A helyzet az ugyanis, hogy a nyugdíjak kifizetésére előírányzott összeg kimerült. Tehát az érdekelteknek várniuk kell, amíg a nyugdíjalapban „diszponibilitás” keletkezik. Másként mondvá: mikor más nyugdíjas meghal, a reá eddig fordított összeg „felszabadul”. Tehát „sorban kell állni”. Ebből adódik, ha valakinek nagyobb nyugdíjat kell kapnia, addig kell várnia, míg kettő hal meg, hogy a „megtakarítás” a neki jóváhagyott összeget fedezze.

Ezek az intézkedések így csokorba kötve még T.I. sok mindenhez hozzáadódott gyomrának tűrőképességét is túlhaladták. Morbid, ízléstelen, rossz viccnek tünnek ezek a durva, embertelen utasítások

Akaratlanul felidéződtek benne a szörnyű sztálini idők-ből, pénzügyminisztériumi éveiből származó emlékek. Az ugyanis, hogy abban az időben a „társadalombiztosítási költségvetés” teljesen külön fejezetként képezte részét az ország költségvetésének, annak sem bevételi, sem kiadási oldalához hozzátenni vagy elvenni semmilyen címen egy lejt nem lehetett. S így annak előírányzatai „nem fogyhattak ki”, semmilyen körülmények között.

Most az államvezetés nyilván minden gátlás nélkül túlteszi magát ezeken az „őskommunista” dogmákon. Egyszerűen el-

veszi, más célokra költi el a sok millió ember jövedelméből társadalombiztosítási hozzájárulás címén levont összeget.

Az intézményesített csalás, megtévesztés más pályákon futó fényeként érdemes talán megemlíteni a belkereskedelmi minisztérium egyik vezérigazgatójával folytatott telefonbeszélgetést. Az illető arról kérdezte őt – mivel Kolozs megye városaiban közismerten fejlett cukrászdahálózat működik –, körülbelül mekkora azoknak a cukrásztésztáknak, süteményeknek, fagyaltnak, más édességeknek értéke, melyeket saját kis laboratóriumokban maguk az egységek állítanak elő. Pontosan ismerte a számot, azonnal tudott válaszolni: megyei szinten 110 millió. A következő kérdés így hangzott: ezt az értéket „ipari termelésként” jelentik-e le? A válasz: nem, mert a törvényes intézkedések szerint, amit a statisztika is követ, ez nem ipari termelés. Ugyanannak az egységnek egyik helyiségében készítik, a szomszédos helyiségben adják, illetve fogyasztják el. A törvényes szabályok szerint ez „saját termelés”, de nem ipari termelés. A vezérigazgató magyarázgatja: nemzetgazdasági érdekből arra kéri, ezentúl a statisztikai jelentésben adja ezt a számot hozzá az „ipari termeléshez”.

Világos volt a képlet: újabb csalás. A belkereskedelmi minisztérium így járul hozzá ahhoz, hogy látszólag minél „mehedekebb” ütemben növekedjék a hivatalos jelentésekben az ipari termelés, anélkül hogy a valóságban egy szegnyivel több értéket hoztak volna létre. Ilyen műveletekhez nincs kedve önkéntesen besegíteni. De vitatkozni sincs értelme. Válasza a vezérigazgatónak: küldjön neki minderről írásos utasítást, csak akkor változtatja meg jövő hónaptól a statisztikai jelentést!

A felsorolt és a felsorolásból kimaradt tények alapján egyértelmű diagnózist fogalmazott meg magában a társadalom és gazdaság állapotáról, s még egyszerűbb, egyértelműbb véleményt arról, ami következik.

De az, amit tud, személyes tapasztalatból ismer, egyáltalán feljogosítja-e ilyen általános következtetésre?

Hiszen a gazdasági ág, melynek ügyes-bajos dolgait részletesen ismeri, az az áruforgalom, a társadalmi újratermelés utolsó mozzanata. Az ipar, a mezőgazdaság; az építkezések, a szállítás stb. ügyeit nem ismeri részletesen...

De mint úszó jéghegy csekély, látható része, jelzi, kifejezésre juttatja mindazt, ami a mélyben zajlik, ha valakinek van szeme hozzá.

Az áruforgalom terén egy ponton túl már semmit sem lehet eldugni, eltüntetni. Iparban, mezőgazdaságban egy ideig még meg lehet hamisítani a statisztikai jelentéseket, el lehet

rejtteni az értelmetlenül, valós társadalmi szükséglet nélkül le-
gyártott árut, vagy el lehet leplezni a hiányt.

De eljön a nap, mikor az üzletekben vagy van áru a pol-
cokon, vagy nincs. Vagy ki lehet elégíteni a fizetőképes ke-
resletet, vagy sem. Statisztikai adatokkal, „dumával”, hazudo-
zással jóllakatni, felöltöztetni, civilizált életkörülményekhez
szükséges áruval így ellátni senkit sem lehet.

A maga működési területének adatait, tényeit ismerve is
jogosult tehát alapvető következtetéseket levonni, még ha nem
is ismeri az Állami Tervbizottság és a Pénzügyminisztérium
szintetikus, az egész nemzetgazdaságra kiterjedő számait.

Mert az alapvető következtetés végül is nagyon egyszerű.
Függetlenül attól, hogy a politika színpadán majd mi és ho-
gyan történik, a rendszer pusztán gazdasági okokból bizonyos
időn belül összeomlik. Elkövetkezik majd a pillanat, mikor
működő, termelő és újratemlő nemzetgazdaságként egysze-
rűen nem lehet tovább működtetni. Mint a gépkocsit, melynek
dugattyúi besülnek, főtengelye eltörik vagy benzintartálya tel-
jesen kiürül...

Olyan torzulások, aránytalanságok következtek be az ipar-
ban, mezőgazdaságban, energiatermelésben, melyeknek követ-
kezményeit a hatalom már nem tudja uralni. Hogy a fenye-
gető bajokat eltüntessék, eltitkolják, szőnyeg alá seperjék,
minden elképzelhető adatot meghamisítottak, valószínűleg a
központi statisztikai hivatal, a minisztériumok, az Állami Terv-
bizottság, a Pénzügyminisztérium már ki sem igazodik, saját
használatra sem, a valósághoz képest fölnagyított vagy lecsök-
kenteti adatai között.

Azokban a hónapokban jutott el a következtetéshez, hogy
amit megyei kereskedelmi igazgatónak tesz – tekintve a ha-
talom fokozódó magyarellenességét –, egyszerűen „életveszé-
lyessé” válik. Feletteseinek olyan javaslatokat kényszerül ten-
ni, vagy saját hatáskörében olyan utasításokat kényszerül ki-
adni, melyek következményei sokszor kiszámíthatatlanok. Tö-
megverekedésekhez vezethetnek az üzletekben vagy a boltok
előtt, utcai jelenetekhez, melyekről senki sem tudhatja, hova
fajulnak, s amelyekre különösen érzékeny a hatalom. Hiszen
miniszterek, alminiszterek röpdösnek posztjaikból, mint a da-
rumadarak, Ceaușescu döntései nyomán, bűnbakokat keresnek
bármire, ami elégedetlenséget szül... Az elégedetlenség pedig
szüntelenül növekszik... Mennyivel inkább s mennyivel köny-
nyebben cserzik ki majd egy megyei igazgató bőrét, kiáltják ki
felelősnek minden bajért – különösen, ha az illető még ma-
gyar is hozzá!

Igen, ez egy kicsit olyan – állapította meg magában –,

mint mikor valaki vonaton utazik, de épp a mozdony ütközőjén ülve. A legkisebb ütközés, koccanás valamiféle ellenálló közeggel – tüstént agyonlapítja...

Eszmei, világnézeti indokoktól, csalódásainak mélységeitől függetlenül, már csak az egyszerű önfenntartási ösztön parancsai szerint is le kellene valahogy sürgősen szállnia erről a vonatról, amíg még teheti!

De hogyan? A vonat eszeveszetten száguld, épp azért, mert mélység felé tart. Leugrani nem lehet, mert a kerekek alá kerül...

Volt téma, min töprengeni, ha szabad percei maradtak. De alig maradtak.

Ha néhány szabadabb óra mutatkozott, akkor rendszerint valami előre nem látott értekezletre rendelték be. Mint a hóeltakarító „parancsnokság” ülésére. Ilyen is alakult, mert éjszaka – írd és mondd – 17 centiméternyi hó hullott, s annak eredményeként szinte megbénult a városok és falusi helységek közötti forgalom... De volt már „szárazságelhárító parancsnokság” is. Némi túlzással elmondható, akár esett az eső és hullt a hó, akár éppenséggel hosszabb idő óta nem esett – már összegyűltek a megye hatalmasai, köztük persze kötelezően ő is, az áruellátás gazdája, hogy rendkívüli „intézkedéseket” hozzanak...

Az 1983-as esztendő azzal köszönt be, hogy Ceaușescu legújabb ötlete alkalmazásra kerül. Az üzemek, hivatalok, intézmények dolgozói, gyakorlatilag mindenki járuljon hozzá a gazdasági egységek „állóalapjához” tízezertől ötvenezer lejig terjedő összeggel, „önkéntesen”, havi levonások formájában. (Az átlagos havi bér 2.000 lej körül mozog!)

Nagyon világos, miről van szó, ezen az úton egy csapásra jó egynehány százalékkal leszállítják minden fizetésből élő alkalmazott munkabérét. Olyan mély és szorongató már a gazdaság egészére kiterjedő válság, hogy Ceaușescu és csapata ilyen durva, kíméletlen eszközök alkalmazására kényszerül?

Sajtó, rádió, televízió révén nagy hangerővel hozzák nyilvánosságra a „tudományos táplálkozásra” vonatkozó programot. Ennek lényege: kevesebb húst, cukrot, növényi és állati zsiradékot, kenyeret stb. fogyasszon a lakosság. Mindabból kevesebbet tehát, ami hiánycikké vált, amit nem kap vagy egyre nehezebben kap az üzletekben.

Másnap Kolozsvár városi tanácsának ülészakán, a tudományos táplálkozási normákra vonatkozó utasítások során azt vitatták, hogy mivel kantinokban, étkezdékben is halat kell fogyasztani, ezek az előírások süketnémák és gyengeelméjű

gyerekek étkezdéiben is kötelezők legyenek-e, mert hát ugye a szálkák...

Egymást követik az abszurd intézkedések, mint például az, mely az egész gazdaságban azt írja elő, két év alatt kétszerezésére növeljék a munka termelékenységét. Mintha a vezetés valamiféle delíriumos állapotba jutott volna, döntéseiről már szinte tárgyalni sem érdemes.

Az év derekán véget ért a szinte tíz esztendő-tartó „M.-korszak” Kolozsváron. M.-et leváltották első titkári tisztségéből. Úgy tűnt – bár ez a szocialista Romániában nem volt használatos –, érdemei elismerése mellett. Hiszen kiemelkedő teljesítményei voltak a megye lakosságának hajsolásában, ösztökélésében a diktátor által kijelölt célok eléréséért, azért, hogy a megye minél előkelőbb helyet érjen el az országos versenyben. Elvégre tíz éven keresztül nem lehetett szüntelenül „első” Kolozsvár, már csak a változatosság kedvéért sem. S a szabályok szerint első titkár nem maradhatott 7–8 esztendőnél tovább, túl mély gyökereket ereszthetett volna, amit a diktátor nem tűrhetett.

Ezekről a dolgokról szűk, bizalmas körben mondta el T.I.: „Háztartási alkalmazott és megyei első titkár esetében nincs mit örülni a változásnak. Az azelőttinél mindig csak rosszabb jöhet!”

Szemben a tíz év előtti üléssel, mikor annak idején a beiktatást végezték el, most már nem foglalt helyet az emelvényen, hanem a terem egyik széksorában, és eszében sem volt megszólalni. Gunyoros egykedvűséggel figyelte, mint egy színjátékot. A nagy, gőgös és rátarti M. általános meglepetésre úgy elérzékenyült búcsúbeszéde alatt, hogy elpityeredett. „Na, még ilyet is látunk...” – mondta ő magában.

Ami pedig a háztartási alkalmazottakra is célzó mondását illeti – hát az egészében bebizonyosodott.

Az új első titkár – régebben a fogyasztási szövetkezetek elnöke volt, majd a központi bizottság szervezeti osztályának helyettes főnöke – M.-hez; képeste még halvány árnyéknak sem bizonyult. Az első hónapokban igyekezett magát minél egyszerűbb „jó embernek” megjátszani, kit még az is érdekel, találnak-e tojást az emberek az üzletekben, elviszik-e a kapualjából a szemetet, miként hozzák rendbe a kolozsvári Sétateret. De aztán rövidesen lepattogzott róla a máz, s kiderült, nagyon kisszerű, jellemtelen, gerinctelen ember. Nemcsak hogy vakon, gondolkodás nélkül végrehajtja a diktátortól, bármelyik szárnységédjétől kapott, a lakosság életkörülményeit tovább rontó intézkedést, de még hozzá úgy hajítja végre, hogy ne ő adja ki a népszerűtlen intézkedéseket. Ezeket „lepasszol-

ta”, átruházta közvetlen alárendeltjeinek, legfőképpen a tanács „első alelnökének”.

M. olyan volt, amilyen, de legalább volt egyénisége. Úgy beszélt, ahogy beszélt, de amit mondott, a saját nevében mondta, vállalta érte a felelősséget. Hozzá képest ez a lány gerincű puhány alattomos, még ártalmasabb „pitiánernek” tűnt...

Rövidesen a lakosság ellátása körül folyó vitákban mogorva, ingerült ellenfélként az első titkárt is ott találta magával szemben.

M. a maga idejében figyelmesen meghallgatta azokat az érveket is, melyeket ő arra talált ki, szerkesztett meg, hogy a diktátor által megszabott fogyasztási szintek túllépését magyarázza, mentegesse, melyek pontosabban szólva a lakosság számára hátrányos korlátozások kijátszását szolgálták. Úgy mondván, „vette a lapot”. Nyilván felhasználta ezeket az érveket és adatokat, ha a diktátor személyesen, vagy pribékjei sarokba szorították. Vitakozott, érvelt, legtöbbször sikerrel. Mert egyébként is okosabb, ravaszabb volt Ceaușescunál, a minisztereknél pedig több, a kolozsváriak álláspontjának támogatására jobban csoportosított megyei adattal látta ő el ilyen viták esetére. M. nem feledkezett meg teljesen arról, neki is hozzá kellene járulnia ahhoz, hogy a megye lakossága valamicskével több húst, tejet, vaját vagy egyéb árut fogyaszthasson...

Az új első titkár ezt a szerepet nem vállalta. Ő csak egyszerűen félt attól, hogy a diktátor vagy pribékjei leteremtik azért, hogy a jóváhagyottnál a megye többet fogyasztsa. Ingerülten ismételte: „Annyit fogyasztunk, amennyire jogunk van!”

Most már úgy tűnt T.I. számára, minden oldalról bekerítették. Már időlegesen sincsenek szövetségesei.

Egyébként már látta is apró jeleit annak, hogy az új első titkár minden valószínűség szerint minél hamarabb meg akar szabadulni tőle, de mint minden illyenszerű lépést, ezt is közvetve, mások révén szeretné előkészíteni.

Ki lenne alkalmasabb erre, mint a kereskedelemmel „foglalkozó” szekuritateezredes, S.

Meglátogatja őt az irodájában, este keresi fel, mikor nincsenek ott a tisztviselők, mintha csak alkalmatosan vetődne oda. Semmitmondó témákról fecseg, vicceket mond. Aztán úgy mellesleg belefűzi: irodalmi tevékenységét is figyelembe véve, sokkal odaillőbbnek vélné valamelyik folyóiratnak az élni, mint hogy a kereskedelem gondjaival bajlódjék...

A következő, az előbbihez hasonló körülmények között zajló beszélgetés folyamán S. ezredes arról áradozik, milyen

gyöngyélete van az igazgató „elvtárshoz” hasonló korú nyugdíjasoknak, egyik fürdőhelyről a másikra vonulnak, semmi gondjuk a világ dolgaira...

Ő semmit sem válaszol. De világosan „veszi” a neki szóló jelzéseket.

Egy minisztertanácsi inspektor teszi fel minderre a koronát, mikor ugyancsak este fuvolázza el neki a szöveget:

„Az első titkár elvtársnak nagyon jó önről a véleménye, szakmailag is nagyon megbízhatónak találja... Nagyon sajnálja, hogy az ön kora miatt már nem sokáig tud önnel együttműködni...”

Mennyi igyekezet – mondja magának gúnyosan –, hogy egy kellemetlen magyartól megszabaduljanak!

Nyolcvanhárom augusztusában, szabadsága alatt Budapestre szándékozott utazni, bár ismeretes volt már, hogy szeptember 15-én, a tanévnyitó ünnepélyre Ceaușescu Kolozsvárra jön. Az engedélyt nem adták meg, de szokás szerint határozottan nem utasították vissza. „Most már legyen, ami lesz!” felkiáltással kierőszakolta, hogy útlevelet kapjon és elutazott. Ez kimondatlanul súlyos fegyelemsértésnek számíthatott, ami miatt tüstént eljárhattak volna vele szemben. Még azt az egyetemi tanárt is felelősségre vonták utólag, amiért a „nagyfőnök” kolozsvári látogatásakor külföldön merészelt tartózkodni, ki az állam hivatalos küldötteként nemzetközi értekezleten vett részt azokban a napokban.

A belkereskedelmi miniszternő, A. M. Kolozsvárra érkezett, a „magas látogatás” előtt ellenőrizte a terepet. Az érthetetlen hírre, hogy az igazgató szabadságon van, külföldön, helyettesét, az aligazgatót letolta a sárga földig.

Ceaușescu megérkezett Kolozsvárra, a látogatás lezajlott.

Miután T.I. hazaérkezett Budapestről, várta a következményeket. De szinte érthetetlenül – nem történt semmi. A helyi főnökök mélyen hallgattak.

Bukarestben, a Belkereskedelmi Minisztérium szokásos ülésén a miniszterasszony meghatottan rebegi el, hogy Kolozsváron „jól sikerült az elvtárs látogatása”. T.I. az igazgatóság munkájára tett egyetlen epés megjegyzéssel megússza a maga számára nagyon viharosnak ígérkező összejövetelt.

Kilencszáznyolcvannégy tavaszán súlyos veseműtéten esik át, de alig egy hónap múlva – bizonyára sokak jó- vagy inkább rosszindulatú csodálkozására – már újra munkába lép.

Nyár végén érkezik el a nap, mikor az első alelnök egy feketekávés kíséretében megkérdezi tőle, tekintve, hogy a közelgő pártkongresszus előtt a következő öt évben működő „vezetőcsapat” összeállításán dolgoznak, neki mik a tervei.

Most gyorsan előadja a már jó ideje kitervelt szöveget: „A következő öt év folyamán eddigi megbízatásait nincs szándékában folytatni. Keressék meg, jelöljék ki az utódját – amint ez megvan, nyugdíjaztatását szándékszik kérni.”

A kör bezárult, ez a könyv lényegében ott fejeződik be, ahol elkezdődött.

Még csak néhány oldalnyi, ami elmondandó.

Kilencszáznyolcvannégy november elseje az első nap, mikor nem megy be többet a hivatalába, negyven év beidegződése után nem siet munkába.

Sajátos állapot. A telefon nem csönget többet, sehova sem hívják, sehol sem kell kötelezően jelen lennie. Megrázkódtatások nélkül vészeli át a nyugalomba vonulást, önkéntesen nyilván sehova sem megy, semmiben sem vesz részt, örül, hogy minden hivatali nyúgtól megszabadult. Első „nyugalománnyú” napjától kezdve kitűzött műsor szerint leül az írógépe mellé. Regényen dolgozik...

November 19-én ül össze a tizenharmadik pártkongresszus. Kongresszusi jelentésében a diktátor szürkén, laposan, az eredetiség leghalványabb jele nélkül elismétli a csömörig megunt „ceausisza” szöveget.

Az egyetlen tény, amire a televízió képernyője előtt ülve felfigyel: a sok órát tartó, unalmas, agyat tompító szóözön folyamán egy fél mondat sem hangzik el arról, hogy magyarok is élnek ebben az országban. Szűk marokkal adagolva, két-három helyen elismétli a teljesen semmitmondóvá kopasztott kifejezést, miszerint „nemzetiségi különbség nélkül az egész román nép...” Az agresszív beolvasztási politikát meghirdető tétel is helyet kapott a megfelelő fejezetben, miszerint: „Közelítjük a városi és falusi lakosság életkörülményeit, ami az osztálykülönbségek eltüntetésének, szocialista társadalmunk homogenizálásának útja”.

A tizenharmadik kongresszussal hivatalosan mintha meg is szűnt volna a magyar közösség léte Romániában, mintha csak valami más nyelven beszélő „románok” léteztek volna...

S ha már egyszer a „homogenizálás”, az egyöntetűvé, egységessé változtatás „nagy programja” meghirdettetett, az önkényuralom, bevett szokása szerint, úgy tesz, mintha az már meg is valósult volna. Foga között csikorgatva mondja T.I. annak, kinek mondhatja: „Ezek úgy tesznek, mintha már megszűntünk volna. Letöröltek a tábláról...”

Zuhatagként következnek egymás után a diktátor torz agyában született abszurd intézkedések.

„Azonnal csökkenteni kell a hitelt a nemzetgazdaságban,

a hitel és hitelezés nem szocialista, hanem kapitalista kategória!”

A falvak szisztematizálási terve... Nehány ezer kistelepülést le kell törölni a térképről!

A kisborosnyói temetőből, a magaslatról nézett le a háromszéki medence párába burkolózó tájaira. Zarándokútjainak egyike volt ez, ősei sírjaihoz, a nemesi Tompa-kriptákhoz. Kémlelte a tájat, amennyire szeme ellátott, dühvel forgatta magában a gondolatot: Kisborosnyó is arra lenne ítélve, hogy Ceaușescu tervei szerint eltöröljék a föld színéről...

Egyik nagy beszédében a diktátor úgy mellesleg meghirdette azt a tervét is, hogy a nyugdíjasokat városról falura költöztessék. „Ott jobb a levegő, és hasznos tevékenységet fejthetnek ki...” S nem állnak napestig az élelmiszerüzletek előtt, az ott kigyózó sorokat dagasztva – tették hozzá mások.

Törvényt léptetett életbe a diktátor, amivel a villanyenergia és földgáz fogyasztását a háztartásokban elviselhetetlen, nevetségesen alacsony szintre csökkentette. Mire a korai alkonyat elérkezett, vakoskodni, pokrócokba burkolódzva fagyoskodni kellett.

A diktátor már a lakosság elemi létfeltételeit is el akarta orozni.

Kilencszáznyolcvanhét-nyolcvannyolc telére még kíméletlenebb törvény lépett életbe.

De november tizenötödikén fellázadtak a brassói teherautógyár munkásai, szétverték a megyei és városi pártbizottságot. Véres, embertelen megtorlással válaszolt a diktátor. De a legutóbbi villanyenergia- és gázkorlátozásokat a háztartásokban nem merte alkalmazni. A brassói munkások megmentették a csecsemőket és aggastyánokat a fenyegető sötétségtől és fagytól.

Nyolcvanhatban határozta el, megírja ezt a könyvet, mozgósítja mélységes gyűlöletét ezzel a szörnyeteggé torzult rendszerrel szemben, melyet másokkal együtt megbocsáthatatlanul maga is szolgált. Amit az 1989 decembere előtti időben fogalmazott, a hűség és hitelesség kedvéért változatlanul hagyta.

Hogy sikerült-e valamelyest feleletet adnia a kinnal fogalmazott kérdésre: „hogyan történhetett”, hogy olyan sokáig sikerült olyanokat is igában tartani, kik eredetileg nem torz elmék uralma alatt születő torz világ szolgálatára esküdtek fel? – ezt majd azok dönthetik el, kik olvasni fogják ezeket az oldalakat. Ha ugyan valaha is nyomdafestéket látnak.

A cenzúra kifogásai közötti hosszas bukdácsolás után 1989 tavaszán megjelenik a regénye. A fűlszöveg szerint is: „...a helytállás mindig nyílt szembenézést jelent, az ebből adódó

óhatatlan konfliktusok vállalását...” A könyv szerkesztőjének jogos aggodalmai ellenére a cenzor a cím ellen nem emel kifogást, az maradt a szerző kétértelműen sejtelmes fogalmazásában: „Záróra előtt”.

Ami 1989 decembere, a Ceaușescu-világ sokáig várt összeomlása után történt – nem képezheti ennek az írásnak a tárgyát. Csak annyit engedtessek meg elmondani: a nagy kérdésre szánt válasz egyes részletei – úgy tűnik – döbbenetes értelmet nyernek. Nemcsak a múltban működő és ártó, szétvert mechanizmusok szabályait igyekszik megérteni, emlékezetbe idézni. Hiszen ezeket nem verték szét, nem semmisítették meg. Jelentéktelen változtatásokkal, más „frizurát”, újnak tűnő neveteket viselve továbbra is jelen vannak, kitartó következetességgel foglalják vissza a '89 előtti hatalmi helyzetüket. Nemcsak az a kérdés, miként sikerült igájukba hajtani, szolgálká tenni a tegnap embereit, hanem az is, hogyan sikerül működtetni a leleményesen maivá átkeresztelt, feltámasztott, vagy pontosabban szólva a tovább folytatott tegnapi világot.

Mire kínnal-bajjal elkészült ez az írás, már nem is a tegnap nagy hamisításainak, szemfényvesztéseinek, hanem talán a mai hétköznapi jelenségeinek vizsgálatára is használható.

A szerző nem is tudja, e tény eredményeként nő vagy csökken-e az esélye annak, hogy az esetleges olvasó egyáltalán figyelemre méltassa ez írást.

Egyetlen kérdésre még kötelességének érzi választ adni: ha ifjúkorában a marxizmus tájairól indult el, a szocializmus győzelméhez szándékozott induláskor hozzájárulni, milyen eszméség, milyen „izmus” nevében fordult szembe addigi világnézetével?

Lehangoló, primitív választ kénytelen erre adni, ami bizonyára sokakban vált ki lenéző legyintést.

Semmilyen világnézet nevében sem!

A közgazdaságtan, társadalomtudomány fogalomrendszerében tudomásul vette: a termelőeszközök kollektív tulajdonán alapuló társadalmi utópiák minden változata megbukott a gyakorlatban, történelmi perspektívában működőképtelennek bizonyult. Hogyan, miként? – erről nem akar most semmit mondani...

Egyetlen modernizálható, működőképes rendszernek eddig a kapitalizmus bizonyult.

Nincs más megoldás. Ahhoz kell visszatérni. Minél gyorsabban, a lehetőségekhez képest minél kevesebb fájdalommal, traumával.

Ettől a tőkés rendszer jobb és tökéletesebb nem lett. A társadalmi egyenlőtlenségek sem tűntek el. De bármilyen más,

eddig ismert társadalmi szerveződéshez képest elviselhetőbb.
S ennyiben emberségesebb...

Ideológiának, világnézetnek mindez szánalmasan kevés és kezdetleges?

Bizonyára így van. A maga számára lehetségesnek tart egy olyan állapotot is, amikor a világgal, társadalommal szembeni elvárásai kizárólag arra szorítkoznak, hogy mit nem szeretne viszontlátni abból, amivel az elmúlt ötven esztendő folyamán találkozott. S ha a különböző árnyalatú vagy díszítésű vörös zászlóktól megcsömörlötten elfordult, más lobogók, melyeket mostanság nagy hévvel lengetnek, semmiképp sem vonzzák.

Timbrul literar se virează la:
Uniunea Scriitorilor din România
Cont nr. 45101032
B.C.R. Filiala Sectorului 1, București

A könyv szerkesztője: JANCSIK PÁL
Műszaki szerkesztő: MOLNÁR ATTILA

A megjelenés éve: 1995.
A nyomás megkezdése: 1995. VI. 19.
Nyomdai ívek száma: .24,25.
A megrendelés száma: 3547.
Papír: famentes 60 g m².
Alak: 16/61x86.

Tiparul executat sub comanda nr. 63/995,
la Imprimeria de Vest R.A., Oradea,
str. Mareșal Ion Antonescu nr. 105.
România

Tompa István annak az idősebb nemzedéknek az egyik képviselője, amely az 1944 utáni korszakot, „a szocializmus építésének nagy művét” mindjárt a kezdetektől, ifjúsága éveiben tiszta szándékkal föl vállalta. Az évek, évtizedek múlásával fokozatosan eljutott ugyan a magáénak vallott eszme és az egyre torzabb valóság között tátongó ellentétek-szakadékok föl ismeréséig, ám tovább vállalta a ráosztott szerepet a hatalmi apparátusban, becsületesen dolgozva és mindenféle érvekkel indokolva az élet kompromisszumait. Kötetének címe erre a lélektani helyzetre utal. Tulajdonképpen egy egész emberéletet átfogó állapotra, a külső és belső indítékokra, determinációkra és kényszerekre keresi e könyv a magyarázatot. A szerző kritikus, bíráló múltszemlélete a saját magával való szembenézés kérlelhetetlen őszinteségével társul. Az (ön)életírás főszereplője (akiről ugyan harmadik személyben beszél az író, ám aki nevének kezdőbetűivel megjelölve bevallotta saját magával azonos) egymástól olykor egészen távol eső területeken tevékenykedett (központi pártiskola, pénzügyminisztérium, megyei propagandatitkári beosztás, ipar, kereskedelem, irodalmi élet) ilyenformán az ország és elsősorban Kolozsvár közelmúltjának igen érdekes és emlékezetre méltó mozzanatairól számolhat be. A kíméletlen önreflexió, amely az erkölcsi normákat, humánus értékeket mindig is szem előtt tartó írástudó magatartásából táplálkozik, az élvezetboncolás izgalmával tárja a különböző élethelyzeteket, a korszak légkörét, a különféle doméniumok valóságát és nem utolsósorban saját megalkuvásait, vergődését az olvasó elé. Éppen ezért T.I. könyve minden bizonnyal a reveláció erejével fog hatni.

